

**HESP Regional Seminar for Excellence in Teaching
Бердянський державний педагогічний університет
Науково-дослідний інститут Історичної урбаністики**

Микола Єременко, Ігор Лиман

**ВІЙСЬКОВЕ ДУХОВЕНСТВО
НА ПІВДНІ УКРАЇНИ
(1734-1853 рр.)**

**Мелітополь
Видавничий будинок
Мелітопольської міської друкарні
2014**

УДК: 94(477.7):254“1734-1853”

ББК: 63.3(4Укр)47

Є 70

Рекомендовано до друку Вченою радою Бердянського державного педагогічного університету (протокол № 10 від 24.04.2014 р.)

Автор монографічної частини — Микола Єременко
Науковий редактор монографічної частини, упорядник «Джерел з історії військового духовенства на півдні України» — Ігор Лиман

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор О.А. Бачинська
доктор історичних наук, професор В.М. Константінова
кандидат історичних наук, доцент І.М. Шугальова

Є70 **Єременко М.** Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) / Микола Єременко, Ігор Лиман. — Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2014. — 436 с.

ISBN 978-966-197-315-1

Книга, підготовлена впродовж 2012-2013 рр., публікується в рамках проекту HESP Regional Seminar for Excellence in Teaching «Багатство, бідність і задоволеність життям у транзитивних суспільствах», базою проведення якого є Південна Україна. Саме цей регіон, що включає і Кримський півострів, останнім часом знаходиться у центрі світової уваги, виступаючи втіленням чи не всіх викликів, що постають перед транзитивними суспільствами Східної Європи. Тож одним із завдань видання є надання учасникам проекту можливостей ознайомитись із важливим етапом минулого Південної України, в якому можна шукати витоки багатьох з теперішніх проблем. Крім того, в контексті тематики проекту вкрай важливо, що книга дозволяє поглянути на проблеми багатства, бідності та задоволеності життям у прикладенні до такого специфічного сегменту соціуму, як православне духовенство, що задовольняло духовні потреби військових.

УДК 94(477.7):254“1734-1853”

ББК 63.3(4Укр)47

ISBN 978-966-197-315-1

ПЕРЕДМОВА

У пострадянській історіографії чітко простежується тенденція звернення до вивчення досвіду часів Російської імперії, у тому числі — і у сферах військового та церковного будівництва. Це є вельми актуальним і для України, розбудова якої потребує урахування як позитивного, так і негативного досвіду минулого. При цьому дуже важливо не наслідувати некритично ті штампи та підходи, які глибоко вкорінились ще з часів самої Російської імперії.

Зазначене вище безпосередньо стосується й такої важливої проблеми, як історія військового духовенства. Її значущість для сьогодення обумовлюється вже самими дискусіями в суспільстві навколо питань, чи потрібен у сучасних Збройних Силах України інститут душпастирства, якою має бути роль Церкви й духовних осіб у сучасній державі тощо.

На заваді зваженому сприйняттю історичного досвіду взаємодії духовенства із військовими стоїть укорінена імперська традиція звуження категорії військового духовенства до полкових і флотських священиків та осіб, підпорядкованих обер-священикам, тоді як коло осіб, що задовольняли духовні потреби військових на українських землях Російської імперії, було значно ширшим, включаючи, зокрема, і духовенство козацьких військ. Нагальною є потреба розгляду духовенства різноманітних збройних формувань не сепаровано, аби мати змогу комплексно простежити зміни імперативів і пріоритетів, практик душпастирської діяльності, організації взаємин духовних осіб із військовим та церковним керівництвом у всій широті їхнього спектру.

Особливої актуальності набуває дослідження історії військового духовенства на теренах Південної України. Адже саме цей регіон тривалий час посідав особливе місце в геополітичних планах керівництва Російської імперії, що обумовило як специфіку підходів до церковного устрою регіону, так і наявність тут великої кількості військових формувань. І мережа, і статус збройних формувань на півдні України мали особливості, зумовлені їх прикордонним розташуванням і включенням нових територій до складу Російської імперії із частковим збереженням специфіки деяких формувань (перш за все — козацьких) усупереч загальноімперським уніфікаторським тенденціям.

Ми маємо за мету на основі опрацювання історіографічного доробку попередників і актуалізованої джерельної бази вивчити історію православного військового духовенства південноукраїнського

4 Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)

регіону 1734-1853 рр. із врахуванням неоднорідності складу цієї групи підлеглих духовного відомства і з акцентуванням уваги на трансформаціях системи управління і характеру залежності духовних осіб від парафіян, військового і духовного керівництва, на порядку формування, діяльності військового духовенства і його матеріальному забезпеченні.

При тому, що будь яка періодизація має великою мірою умовний характер, можна з упевненістю казати про те, що в історії духовенства Південної України, яке мало справи з військовими, саме період 1734-1853 років має неабияке значення. Його нижня межа обумовлюється поверненням запорозького козацтва з-під протекції Кримського хана і заснуванням на землях, що належали Російській імперії, Нової Січі. Саме запорозьке військо до 1775 р. залишалось утворенням, яке визначало або з урахуванням якого відбувались чи не всі процеси, що мали місце на підросійській території Південної України. Відповідно, заснування Нової Січі стало віховим в історії духовенства краю, урахуваючи ту обставину, що козацтво Вольностей Війська Запорозького становило великий відсоток серед парафіян, будучи, до того ж, парафіянами доволі самобутніми. Що стосується верхньої зазначеної хронологічної межі, то вона пов'язана, у першу чергу, із початком Кримської (Східної) війни. Адже ця війна, суттєво вплинувши на життя і Південної України, і Російської імперії в цілому, знаменувала собою новий етап в історії військових формувань краю, а відповідно, і духовенства, яке мало справи з військовими. Додамо сюди ту обставину, що невдовзі після Кримської війни (великою мірою — під впливом її ж наслідків) духовенство краю зазнало суттєвих змін у зв'язку з періодом так званих олександрівських Великих реформ.

Щодо територіальних меж, у яких розглядається заявлена проблематика, то при традиційному для вітчизняної історіографії розумінні під «Південною Україною» території Катеринославської, Херсонської й Таврійської губерній станом на 1805 р. слід зробити два суттєвих застереження. По-перше, оскільки мова йде про період з 1734 р. (тобто задовго до формування зазначених губерній, причому значна частина території майбутніх губерній до розширення кордонів Російської імперії за часів Катерини II знаходилась за межами цієї держави), варто додати, що досліджується лише історія духовенства, яке розташовувалось на землях Російської імперії. По-друге, оскільки на сьогодні землі зазначених трьох губерній охоплюють частину території Російської Федерації та Молдови, то доцільно вивчати історію духовенства саме на тих землях, які зараз знаходяться в

кордонах України. Це територія Автономної Республіки Крим¹, Одеської, Миколаївської, Херсонської, Кіровоградської, Запорізької, Дніпропетровської, Донецької областей і південно-східної частини Луганської області. Разом із тим, при розгляді участі військового духовенства Півдня в бойових діях увага приділяється подіям і за межами цього регіону.

Втім, перш за все ми маємо визначитись із самим поняттям військового духовенства. Адже, як засвідчує вивчення як вітчизняної, так і зарубіжної історіографії, на сьогодні не існує єдиного підходу до розуміння військового духовенства. Причому, на наше переконання, використання того чи іншого підходу зумовлюється, наряду з іншими факторами, і свідомою чи підсвідомою підтримкою чи запереченням асоціювання військового духовенства з імперським дискурсом. У цьому контексті зовсім не випадково абсолютно більшість російських дослідників розглядають військове духовенство у вузькому розумінні, напряму пов'язаному з реформами Петра I і докорінними змінами в системі підпорядкування полкових і флотських священників, розпочатими Павлом I. У цьому плані вельми красномовним є визначення, що дається у «Відкритій православній енциклопедії» «Древо»: «Військове духовенство — священнослужителі, приписані безпосередньо до військових частин для духовного окормлення військовослужбовців»². Причому фактично той самий підхід реально застосовується навіть тоді, коли декларується більш широке розуміння поняття військового духовенства. Симптоматичними тут є статті, вміщені в російськомовних ресурсах «Вікіпедія» і «Вікізнание». Обидві починаються доволі широким визначенням: у першому випадку — «Військове духовенство Російської імперії — має на увазі під собою категорію священнослужителів, що знаходяться у військах. Це частина російського духовенства, задіяна в духовному окормленні військовослужбовців різних родів військ Російської імперії»³, а в другому — «Військове духовенство має своїм

¹ Окупація Російською Федерацією Криму, розпочата у березні 2014 р., аж ніяк не може вважатись законною підставою для виключення півострова зі складу України, а, відповідно, і південноукраїнського регіону.

² Военное духовенство // «Открытая православная энциклопедия «Древо» [Електронний ресурс] // URL: <http://drevo-info.ru/articles/4753.html> (Дата звернення: 10.12.2012).

³ Военное духовенство Российской империи // Вікіпедія [Електронний ресурс] // URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B5_%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%B8%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%88%D0%B8 (Дата звернення: 10.12.2012).

6 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

призначенням виконання духовних треб для осіб військового звання¹. Втім, подальші тексти цих статей не відхиляються від концепції, згідно з якою під військовим духовенством Російської імперії розуміються священнослужителі, підпорядковані з часів Петра I обер-польовому священику, обер-ієромонаху флоту, а згодом — обер-священику армії та флоту (флотів), обер-священику Головного штабу і військ гвардії, обер-священику Окремого Кавказького корпусу, польовим обер-священикам, старшим благочинним...

Варто пояснити, що ми звернулись до зазначених вище статей, оскільки всі три згадані інтернет-ресурси є відкритими для редагування, і всі три розглянуті статті є «колективним продуктом», багато в чому відбиваючи погляд на поняття військового духовенства широкого російськомовного загалу.

Натомість вивчення україномовних ресурсів дозволяє побачити іншу картину. В україномовній «Вікіпедії» стаття «Військове духовенство» взагалі відсутня (принаймні, на кінець грудня 2012 р.). Замість того присутня стаття «Капелан», яка фактично є спробою розгляду інституту військових священиків у загальносвітовому контексті: «Капелян (від лат. capellanus) — у Католицькій Церкві і Православній Церкві, у протестантських деномінацій і в ряді інших конфесій різних держав світу: священик військовий в армії; священик у поліції (пенітенціарних установ), у пожежній охороні, лікарні (шпиталі), гауптвахті та в інших громадських установах; священик при каплиці (капелі) чи домашній церкві, а також помічник парафіяльного священика (приходський вікарій)». Більше того, при висвітленні історії капеланства тут розглядається, зокрема, і духовенство запорозького козацтва², яке, як відомо, капеланами не йменувалось.

У цьому ж ключі на сайті Синодального управління у справах духовної освіти УПЦ Київського Патріархату розглядає військово-духовенство доктор богослів'я, голова Синодального управління духовно-патріотичного виховання у зв'язках із Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України протоієрей Дмитрій Садов'як. Він, коротко викладаючи історію військового духовенства з

¹ Военное духовенство // Викизнание [Електронний ресурс] // URL: http://www.wikiznanie.ru/rwz/index.php/%D0%92%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B5_%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE (Дата звернення: 10.12.2012).

² Капелан // Вікіпедія [Електронний ресурс] // URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D0%BD> (Дата звернення: 10.12.2012).

часів України-Русі, пише, що «у козацьку добу нашої історії при козацьких загонах і на Січі постійно перебувало військове духовенство». Далі ж йдеться про все той же «козацький інститут капеланів», після чого наводиться концептуально вельми важлива теза: Російська імперія, знищивши Запорозьку Січ, ліквідувала й інститут українського військового душпастирства, відродитися якому судилося лише на початку ХХ ст.¹.

І на офіційному інтернет-сайті Української Греко-Католицької Церкви при короткому викладенні історії душпастирської опіки військових в Україні також згадується система духовної опіки запорозьких козаків, «яку здійснювало не лише військове духовенство, але й монахи з «козацьких» монастирів»².

Вивчаючи православне військове духовенство Південної України другої третини XVIII – середини XIX ст., ми не схильні ані модернізувати його, ані характеризувати в категоріях, притаманних іншим країнам. Разом із тим, ми не вважаємо за доречне і звужувати предмет дослідження до полкових і флотських священиків постпетровських часів і духовенства, підпорядкованого обер-священикам згідно з нововведеннями, започаткованими російським імператором Павлом I. Адже, по-перше, такий підхід не дає змоги розглянути духовне «окормлення» військових комплексно і не дискретно, зважаючи, зокрема, на те, що таке «окормлення» і за допавлівського періоду аж ніяк не обмежувалось часом участі збройних сил у військових кампаніях. По-друге, за такого підходу за рамками дослідження залишилась би ціла низка військових формувань регіону, які в силу своєї специфіки не знаходились під духовною опікою згаданих вище груп духовенства. І, нарешті, по-третє, такий підхід не дозволив би дослідити ступінь спадкоємності, чи то навпаки, перерваності в традиціях духовної опіки військових на теренах Південної України, що сформувались за часів запорозького козацтва.

Тож під військовим духовенством ми розуміємо духовенство збройних формувань і установ військового відомства (шпиталів, навчальних закладів) безвідносно до того, чи були відповідні духовні особи безпосередньо полковими і флотськими священиками і чи знаходились вони в підпорядкуванні обер-священикам.

¹ Садов'як Д. Місія Церкви у війську [Електронний ресурс] // URL: <http://www.kp-osvita.org.ua/misiologia/45-armija.html> (Дата звернення: 10.12.2012).

² Коханчук З. Душпастирський досвід опіки військових в Україні // Українська Греко-Католицька Церква. Офіційний інтернет-сайт [Електронний ресурс] // URL: http://old.ugcc.org.ua/ukr/church_in_action/kapelan/dosvid/ (Дата звернення: 10.12.2012).

8 Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)

Важливою складовою видання є комплекс джерел з історії військового духовенства регіону, виявлений у результаті евристики в кількох десятках архівних і бібліотечних зібрань України та Росії.

Матеріали розміщені за хронологічним принципом.

Кожен документ забезпечено заголовком і йому присвоєно порядковий номер: нумерація застосована наскрізна. У легенді, вміщеній після тексту документа, вказано назву архіву, номери фонду, опису, справи та аркушів. Якщо подається републікація — наводиться бібліографічне посилання.

Документи подані мовою оригіналу. Виносні літери і буквосполучення внесені у рядок. Збережено написання чисел і дат словами. Явні описки писарів виправлені, інші наведені без змін. Наявність виправлених літер, підчисток та інше, оскільки їх значна кількість, не оговорюється. Старі кириличні літери “і”, “ѣ”, “ѳ” замінені відповідно літерами “и”, “е” та “ф”. Твердий знак наприкінці слів опущено.

Закінчення аркушів позначено двома косими рисками (/ /) в середині тексту.

Розшифровані слова та фрагменти слів беруться в квадратні дужки. Пошкодження тексту та непрочитані в тексті слова позначені трьома крапками в квадратних дужках. У посторінкових примітках при цьому зазначається, що частина тексту пошкоджена, або скільки саме слів не прочитано. При републікації документів помітки, зроблені в них (три крапки, знак питання, розшифровані і подані в дужках слова тощо), виносяться у посторінкові примітки. При наведенні витягів із документів випущені фрагменти позначаються трьома крапками. Непročитані підписи позначаються квадратними дужками, в яких курсивом написано слово “підпис”. Пунктуація наближена до норм сучасного правопису.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДжЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ВІЙСЬКОВОГО ДУХОВЕНСТВА РЕГІОНУ

1.1. Науковий доробок з дослідження історії військового духовенства на півдні України

При наявності доволі розлогої історіографії, яка так чи інакше стосується військового духовенства південноукраїнського регіону XVIII-XIX ст., при її аналізі вважаємо за доцільне систематизувати науковий доробок попередників за хронологічно-тематичним принципом, аби мати можливість як акцентувати увагу на характерних ознаках історіографічного процесу на різних етапах, на загальних тенденціях, притаманних кожному з цих етапів, так і простежити накопичення історичних знань безпосередньо щодо військового духовенства Півдня досліджуваного нами періоду і щодо більш широких проблематик, у рамках яких тематика нашого дослідження лише зачепалась.

Дещо корегуючи такий, що багато в чому став традиційним, поділ історіографії на періоди «до 1917 р. – 1917-1991 рр. – після 1991 р.», тобто виокремлення дорядянського, радянського та сучасного етапів історіографічного процесу, є доречним виділити 3 періоди: 1) XVIII ст. – кінець 1910-х рр.; 2) 1920-ті – кінець 1980-х рр.; 3) кінець 1980-х рр. — сьогоднішня. Така періодизація, в основу якої покладені як формаційні і методологічні, так і ідеологічні зміни, трансформації релігійності свідомості суспільства, вже є апробованою при дослідженні саме релігійної історії територіальних складових Російської імперії. Додатковим важливим аргументом на користь застосування наведеної вище періодизації є те, що вона доволі добре враховує зміни історіографічного процесу саме на теренах Російської імперії — Радянського Союзу — пострадянського простору, при цьому значно менше корелюючись із процесами, що мали місце за їхніми межами. А специфікою досліджуваної нами проблематики є те, що вона, на відміну, скажімо, від історії урбанізаційних процесів, цікавила й цікавить в абсолютній більшості дослідників саме Російської імперії, СРСР та країн – колишніх радянських республік, тоді як поза цими державами з'явилися лише поодинокі дослідження, дотичні до історії православного військового духовенства на півдні України.

Тематично в науковому доробку, який стосується військового духовенства Південної України 1734-1853 рр., умовно можна

10 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

виділити 4 найбільш значущі групи: 1) роботи з історії військового духовенства Російської імперії; 2) праці, що стосуються збройних формувань південноукраїнського регіону; 3) дослідження з історії православ'я на Півдні, які не присвячені вивченню саме військового духовенства; 4) розвідки безпосередньо з окремих аспектів історії представників духовного відомства, які «окормляли» військові формування регіону.

У межах першого виокремленого нами періоду активне нагромадження й опрацювання фактографічного матеріалу в цілому відбувалось, при всій широті спектру персональних позицій дослідників, у рамках православної парадигми, що зумовлювалось не тільки специфікою проблематики, яка цікавила в першу чергу саме православних, але й позиціями православ'я як панівної релігії при абсолютному переважанні, попри певне наростання тенденцій секуляризації свідомості, віруючих як безпосередньо серед авторів, що зачепали цікаву нам проблематику, так і в суспільстві в цілому.

За часів Російської імперії в рамках першої виокремленої нами тематичної групи наряду з розвідками, в яких розглядались окремі аспекти організації та практики духовного «окормлення» військових, побачили світ і узагальнюючі роботи М. Невзорова, Т. Барсова, Ф. Ласкеєва, А. Боголюбова, О. Желобовського.

У 1875 р. була видана праця М. Невзорова «Історичний нарис управління духовенством військового відомства в Росії»¹, у якій зроблена перша спроба узагальнення біографій обер-священиків.

Кількома роками пізніше побачила світ робота «Про управління російським військовим духовенством» доктора церковного права, професора Санкт-Петербурзької духовної академії Т. Барсова², джерельну базу якої, як зазначено у передмові, склали документи архівів Синоду, канцелярії Головного священика армії та флотів, канцелярії Головного священика головного штабу Головного штабу Його Імператорської Величності гвардійського та гренадерського корпусів, Олександрівської лаври.

У 1900 р. була видана книга військового священика Ф. Ласкеєва «Історична записка про управління військовим і морським духовенством за минуле століття (1800-1900 гг.)»³.

¹ Невзоров Н. Исторический очерк управления духовенством военного ведомства в России. — СПб.: тип. Ф.Г. Елеонского и А.И. Поповицкого, 1875. — VI+101 с.

² Барсов Т. Об управлении русским военным духовенством. — СПб.: тип. Ф.Г. Елеонского и К^о, 1879. — 168 с.

³ Ласкеев Ф.М. Историческая записка об управлении военным и морским духовенством за минувшее столетие (1800-1900 гг.). — СПб.: Товарищество Художественной печати, 1900. — 151 с.

Наступного року надрукована робота «Начерки з історії управління військовим і морським духовенством у біографіях головних священників його за час з 1800 до 1901 рр.»¹.

Управлінню військовим духовенством присвячений і історичний нарис О. Желобовського, опублікований у 1902 р.² Специфікою цієї роботи було те, що її автором виступив сам керівник військового духовенства імперії. Книга була присвячена століттю Військового міністерства, маючи притаманні ювілейним виданням ознаки.

Показово, що автори всіх п'яти названих вище книг обмежились висвітленням ланок системи управління саме духовенством, підпорядкованим обер-священникам. При цьому, на відміну від попередніх робіт, у праці О. Желобовського міститься і доволі розлогий перелік представників військового духовенства імперії, які відзначились на полі брані або в мирний час.

На відміну від розглянутих вище, низка інших узагальнюючих праць, що побачила світ у ХІХ – на початку ХХ ст., стосується не тільки духовних осіб, які перебували в залежності від обер-священників, але всіх категорій підлеглих духовного відомства³.

Тоді як у роботах, присвячених духовенству Російської імперії в цілому, можна знайти лише фрагментарну інформацію про осіб та події, на пряму пов'язані з південноукраїнським регіоном, з огляду на їх широкі географічні рамки, праці другої виокремленої нами тематичної групи, стосуючись збройних сил на півдні України, у переважній більшості містять лише уривчаті дані про духовенство краю з причини саме тематичної, а не географічної, специфіки.

¹ Боголюбов А. Очерки из истории управления военным и морским духовенством в биографиях главных священников его за время с 1800 по 1901 гг. — СПб.: тип. «Артил. журнал», 1901. — 186 с.

² Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — 130 с.

³ Гумилевский Ф. История русской церкви: в 5 периодах (988-1826). — 6-е изд. — СПб.: изд. И.Л. Тузова. Тип. А. Катанского и К^о, 1894. — 840 с.; Доброклонский А. Руководство по истории Русской Церкви. — Ч. 4. — М., 1893. — III + 441 с.; Рункевич С. Русская Церковь в XIX веке // История христианской Церкви в XIX веке. — СПб.: Изд. А.П. Лопухина, 1901. — Т. 2. — 232 с.; Знаменский И. Положение духовенства в царствование Екатерины II и Павла I. — М.: тип. М.Н. Лаврова и К^о., 1880. — 185 с.; Покровский И.М. Русские епархии в XVI-XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования.— Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — 892 + XVIII с.

12 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Напевно, найбільш розлогою і контраверсійною є історіографія запорозького козацтва цікавого нам періоду, яка зароджується вже в першій половині XVIII ст. У працях С. Мишецького¹, П. Куліша², М. Марковина³, О. Андрієвського⁴, А. Шиманова⁵, П. Андрианова⁶, М. Мандрики⁷ та низки інших авторів XVIII – початку ХХ ст. запорозьке духовенство згадується переважно в контексті або викладення окремих аспектів діяльності запорожців, або оцінки характеру релігійності козацтва, яка коливалась від піднесення війська на рівень «лицарів православ'я» і до проголошення запорожців «людьми без віри», які використовували гасла захисту православ'я виключно задля виправдання своїх злочинів.

Натомість у праці А. Скальковського «Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького»⁸ вміщено вже окремий, хоча і невеличкий, розділ «Церковний устрій в Запорозжжі», де характеризуються й взаємини козацтва із духовенством та система підпорядкування духовних осіб, які «окормляли» запорожців.

Беззаперечно, найбільший внесок у дослідження історії запорозького духовенства серед авторів цього періоду зробив Д. Яворницький, у першому томі «Історії запорозьких козаків»⁹ якого чільне місце посідає розділ «Церковний устрій запорозьких козаків», де піднімається цілий комплекс питань, що напряму стосуються управління, складу, діяльності та матеріального забезпечення духовних осіб Вольностей Війська Запорозького.

Особливе місце в історіографії відповідної проблематики історії Півдня посідають праці знаного дослідника минувшини Запорозького краю Я.П. Новицького, і перш за все — «Історія міста

¹ Мышецкий С. История о козаках запорожских, как оные издревле зачалися, и откуда свое происхождение имеют, и в каком состоянии ныне находятся. — М.: Университ. типография, 1847. — 43 с.

² Кулиш П. Казаки по отношению к государству и обществу // Русский Архив. — 1877. — Тетрадь 3.6. — С. 352-368, 113-135.

³ Марковин Н. Очерк истории Запорожского казачества. — СПб., 1878. — 78 с.

⁴ Андриевский А.А. Запорожские выборы и порядки половины XVIII в. // Киевская Старина. — 1883. — № 5. — С. 127-139.

⁵ Шиманов А. Передсмертна поземельна боротьба Запорозжя // Запорозжці. До історії козацької культури. — К.: Мистецтво, 1993. — С. 96-119.

⁶ Андрианов П. Славное низовое запорожское войско. Исторический очерк. — Одесса, 1910. — 30 с.

⁷ Мандрика М. Останні часи Січі Запорозької і початок козацького війська Чорноморського. — Катеринодар, 1919. — 64 с.

⁸ Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. — Дніпропетровськ: Січ, 1994. — 678 с.

⁹ Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. — К.: Наукова думка, 1990. — Т. 1. — 592 с.

Олександрівська у зв'язку із історією виникнення фортець Дніпровської лінії 1770-1806 рр.»¹. Оскільки перші десятиліття історії цього населеного пункту були напряму пов'язані з Олександрівською фортецею, цілком природно, що тут знаходимо чимало даних саме про духовенство, що задовольняло духовні потреби військових фортеці. Тим більше, що при написанні цієї праці Яків Павлович широко використовував документи архіву Покровського собору Олександрівська².

Спроба систематизації даних щодо військових формувань у контексті викладення хронології основних подій в історії Херсонської губернії зроблена укладачем відповідного тому «Матеріалів для географії і статистики Росії, зібраних офіцерами генерального штабу»³.

Що стосується робіт третьої виокремленої нами тематичної групи, тобто досліджень з історії православ'я на півдні України, які не присвячені вивченню саме військового духовенства, то варто наголосити, що до 1840-х рр. було видано лише кілька публікацій, які відносяться до цієї групи. Серед них — і біографія Іова (Потьомкіна) — південноукраїнського єпархіального архієрея, вихідця з військового стану⁴. Зі створенням і розгортанням діяльності Одеського товариства історії та старожитностей розпочалося вже систематичне вивчення історії регіону, у тому числі й історії православ'я на Півдні.

До кінця 1910-х рр. побачили світ кілька сотень розвідок з цієї проблематики. Їх науковий рівень значною мірою залежав як від рівня професійності авторів, так і від вимогливості редакцій видань, у яких ці розвідки публікувались. При тому, що спостерігались становлення та розвиток різноманітних жанрів, напрямів, стилів, методів, дисциплінарних складових історіописання, що значною мірою запозичувались авторами регіону ззовні, особливу увагу варто звернути на закріплення позицій позитивістського дискурсу, однією із ознак якого була

¹ Новицкий Я.П. История города Александровска в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии. 1770-1806 гг. // Новицкий Я. Твори в 5-ти томах. Т. 1. — Запоріжжя: ПП «АА Тандем», 2007. — С. 184-303.

² Єременко М.М. Інформація про військове духовенство Південної України в спадщині Я.П. Новицького // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — Т. 22. — К., 2011. — С. 213-220.

³ Шмидт А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. — СПб: в Военной типографии, 1869. — Ч. I. — 601 с.

⁴ Мизко Д. Некоторые черты жизни покойного преосвященного Иова, архиепископа Екатеринославского, Херсонского и Таврического. — СПб.: тип. Мед. д-та Министерства внутренних дел, 1826. — 50 с.

14 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

переконаність у досяжності об'єктивної реконструкції минулого через високопрофесійне опрацювання джерельних масивів. Іншою характерною ознакою періоду стала велика питома вага духовних осіб серед авторів, які публікувалися з проблематики історії православ'я на півдні України¹.

Публікації цієї тематичної групи, які в переважній більшості являють собою дослідження на мікрорівні, присвячені окремим особам, релігійним спорудам, парафіям, населеним пунктам², дають

¹ Журба О.І. Становлення української археографії та історіографічний процес другої половини XVIII – першої половини XIX століття: автореф. дис. ... д-ра історичних наук: 07.00.06. — Дніпропетровськ, 2004. — С. 24-26; Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 7-18.

² Зеленецький К. Сведения о второклассном Успенском монастыре в окрестностях Одессы // Новороссийский календарь на 1843 год, издаваемый от Ришельевского лицея. — Одесса: в городской типографии, 1842. — С. 341-344; Гавриил. Историческая записка о заложении в городе Екатеринославе соборного кафедрального Преображенского ныне там существующего храма и о начале самого города Екатеринослава. — Одесса: в городской типографии, 1846. — 39 с.; Мурзакевич Н. Сведения о некоторых православных монастырях // ЗООИД. — Одесса, 1848. — Т. II. — Отд. I. — С. 302-329; Гавриил. Самарский монастырь // Сочинения Гавриила, архиепископа Тверского и Кашинского, действительного члена Одесского общества истории и древностей. В двух частях. — Ч. II. — Отд. II. Исторические повествования. — М.: тип. В. Готье, 1854. — С. 109-180; Макарий. Биографическая записка о преосвященном Иннокентии, архиепископе Херсонском и Таврическом // Ученые записки второго отделения императорской Академии наук. — СПб., 1859. — Кн. 5. — С. XXXVIII-LIV; Дионисий. Сведение о второклассном Григорьевском Бизюкове монастыре // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1862. — № 8. — С. 493-517; Серафимов С. Гавриил архиепископ Екатеринославский, Херсонский и Таврический // ЗООИД. — Одесса, 1863. — Т. V. — Отд. III. — С. 919-953; Серафимов С. Евгений Булгарис, архиепископ Херсонский и Славянский // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1863. — № 12. — С. 172-182; Карелин И. Материалы для истории Запорожья. Никополь // ЗООИД. — Одесса, 1867. — Т. VI. — С. 523-538; Н-ий М. Митрополит Игнатий (Из дел консисторского архива) // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1872. — № 10. — С. 157-165; Васильев Ф. Историко-статистическое описание Константино-Еленинской церкви и прихода при ней // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1873. — № 1. — С. 7-14; № 2. — С. 29-30; № 3. — С. 36-44; Дубинский Г. Историко-статистическое описание села Алексеевского (Любимовского) и прихода при его Николаевской церкви // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1873. — № 5. — С. 65-77; № 6. — С. 89-95; № 7. — С. 97-104; Мурзакевич Н. Епархиальные архиереи Новороссийского края // ЗООИД. — Одесса, 1875. — Т. IX. — Отд. II. — С. 297-302; Краткая летопись Екатеринославского кафедрального Преображенского собора // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1875. — № 17. — С. 269-272; Неводчиков Н. Евгений Булгарис, Архиепископ Славенский и Херсонский // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1875. — № 7. — С. 227-235; № 11. — С. 362-376; № 12. — С. 385-417; № 13. — С. 425-442; Скворцов В. Евгений Булгарис, первый Архиепископ Славянский и Херсонский //

Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. — 1877. — № 22. — С. 961-996; № 24. — С. 1118-1136; Скворцов В. Никифор Феотоки, второй Архиепископ Славянский и Херсонский // Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. — 1878. — № 6. — С. 290-310; № 7. — С. 341-351; Востоков Н.М. Иннокентий, архиепископ Херсонский и Таврический, 1800-1857 гг. // Русская Старина. 1878. — Т. XXI. — С. 191-204; Т. XXII. — С. 547-572; Т. XXIII. — С. 367-398; 1879. — Т. XXIV. — С. 651-708; Серафимов С. Историческое описание Херсонского Успенского собора // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1881. — № 1. — С. 18-20; № 3. — С. 79-86; № 4. — С. 110-117; № 15. — С. 390-394; № 16. — С. 426-438; № 17. — С. 464-475; № 18. — С. 494-498; Мурзакевич Н. Епископ Моисей Гумилевский, викарий Феодосийский и Мариупольский // ЗООИД. — Одесса, 1883. — Т. XIII. — С. 260-262; Барсов Н. Архиепископ Иннокентий Борисов, по новым материалам для биографии (читано в собрании Славянского благотворительного общества 17 ноября 1883 г.). — СПб.: тип. Ф. Елеонского и К^о, 1884. — 45 с.; Федоровский А. Чудотворный образ Божией Матери Успенской Мариупольской церкви // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1889. — № 13. — С. 371-376; Гроздов А. Сведения о Бахчисарайской Успенской церкви, устроенной в каменной скале // ИТУАК. — 1890. — № 9. — С. 62-67; Лобачевский В. Столетие первой в Одессе церкви, нынешнего кафедрального собора // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1892. — № 18. — С. 524-545; Н-й А. Город Верхнеднепровск и его храм (Исторический очерк) // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1894. — № 11. — С. 256-263; Кравченко М. По поводу 100-летия церкви в селе Штеровке Славяносербского уезда // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1895. — № 24. — С. 692-710; Юрневич М. К истории Одесской Архангело-Михайловской монастырской церкви // ЗООИД. — Одесса, 1898. — Т. XXI. — С. 8-28; Шараевский М. Речь с краткими сведениями о священнослужителях и благотворителях Одесской Покровской церкви // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1898. — № 22. — С. 535-550; Георгий. Высокопреосвященный Иннокентий, архиепископ Херсонский и Таврический (род. 1800 г., ум. 1857 г.) // Таврические епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1900. — № 22 — С. 1599-1624; Несколько слов о деятельности в Тавриде Иннокентия, архиепископа Херсонского и Таврического // ИТУАК. — 1901. — № 31. — С. 30-40; Маркевич А. Несколько слов о деятельности в Тавриде Иннокентия, архиепископа Херсонского и Таврического. (Речь, произнесенная в заседании Таврической Ученой Архивной комиссии 15-го декабря 1900 года) // Таврические епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1901. — № 1. — С. 26-43; № 2. — С. 95-111; Николай. Слово, сказанное в семинарской церкви после всенощного бдения по случаю поминовения архиепископа Иннокентия // Таврические епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1901. — № 1. — С. 13-17; Воинов А. Слово в день празднования столетия со дня рождения Высокопреосвященного Иннокентия, архиепископа Херсонского и Таврического, 15 декабря 1900 года // Таврические епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1901. — № 1. — С. 18-26; Петров Р. К истории прошлого века (Из церковного архива с. Полог, Александровского уезда, за 1799 г.) // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1901. — № 4. — С. 75-77; № 7. — С. 155-160; Беднов В.А. Столетний юбилей существования архиерейского дома и Семинарии в Екатеринославе (1804-1904 гг.) // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1904. — № 23. — С. 685-700; Шведов М. Памяти «российского Златоуста» // Таврический церковно-общественный вестник. — 1907. — № 16. —

16 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

можливість глибше дослідити специфіку, яку мало військове духовенство регіону в порівнянні з духовними особами, які «окормляли» цивільних.

На загальному тлі локальних досліджень, які стосуються історії православ'я в південноукраїнському регіоні, виділяється низка узагальнюючих праць Гавриїла (Розанова), Феодосія (Макаревського), М. Родіонова¹, Гермогена (Добронравіна)², Ф. Мілянського³.

Так, архієпископ Гавриїл (Розанов) опублікував «Хронологіко-історичний опис церков епархії Херсонської і Таврійської»⁴, «Уривок оповідання про Новоросійський край, із оригінальних джерел отриманий...»⁵, «Продовження начерку про Новоросійський край. Період з 1787 по 1837-й рік»⁶. При всіх своїх вадах, включаючи неточності та неповноту, перша робота дає можливість краще зрозуміти динаміку та специфіку храмового будівництва військових у контексті загального процесу зведення релігійних споруд на території двох південноукраїнських губерній, тоді як друга та третя згадані вище праці Гавриїла (Розанова), попри заявлені назви, зосереджуються саме на церковній і військовій історії регіону, а тому містять фактаж і оцінки, важливі для вивчення військового духовенства.

Непересічне місце в історіографії історії православ'я в регіоні належить іншому південноукраїнському єпархіальному архієрею, Феодосію (Макаревському), який опублікував, зокрема, «Матеріали

С. 664-669; Ерофеев И. К биографии преосвященного Иова, епископа Феодосийского и Мариупольского (1793-1796) // ИТУАК. — 1910. — № 44. — С. 60-63.

¹ Родионов М. Статистико-хронологическое описание Таврической епархии. Общий и частный обзор. — Симферополь, 1872. — 269 с.

² Гермоген. Справочная книга о приходах и храмах Таврической епархии. — Симферополь, 1886. — 271 с.; Гермоген. Таврическая епархия. — Псков, 1887. — 520 с.;

³ Мильяновский Ф. Памятная книжка для духовенства Херсонской епархии. — Одесса: тип. Е.И. Фесенко, 1902. — CVIII+278+XXXIII с.

⁴ Гавриил (Розанов). Хронологико-историческое описание церквей епархии Херсонской и Таврической. — Одесса: в городской типографии, 1848. — 71 с.

⁵ Гавриил (Розанов). Отрывок повествования о Новороссийском крае, из оригинальных источников почерпнутый. Период от основания в Новороссийском крае Новой-Сербии, до учреждения наместничества Екатеринославского с упразднением губерний Новороссийской и Азовской, за коим последовало упразднение и Славянской епархии. С 1751 по 1786 год // ЗООИД. — Одесса, 1853. — Т. III. — С. 79-129.

⁶ Гавриил (Розанов). Продолжение очерка истории о Новороссийском крае. Период с 1787 по 1837-й год. — Тверь: в типографии Губернского Правления, 1857. — 111 с.

для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії...»¹, де по повітах і населених пунктах систематизований фактаж щодо релігійних споруд і їх парафій XVIII століття.

Якщо ж казати про четверту тематичну групу, яка включає безпосередньо праці з історії військового духовенства Південної України, то тут, на відміну від групи третьої, вже не присутні узагальнюючі роботи, і фактично всі розвідки просвячені лише окремим сюжетам, персонам, релігійним спорудам або населеним пунктам. Переважна більшість праць була вміщена на сторінках часописів — «Записки Одеського товариства історії та старожитностей», «Херсонські єпархіальні відомості», «Катеринославські єпархіальні відомості», «Таврійські єпархіальні відомості» («Таврійський церковно-громадський вісник»), «Київська Старовина» тощо.

Згадаємо лише деякі з робіт цієї групи.

Ф. Ляліков² та М. Мурзакевич³ опублікували статті про Катерининський храм Херсонської фортеці.

«Історична записка про Очаківський Миколаївський собор» була видана настоятелем цього військового собору протоієреєм Г. Судковським⁴. Про цей же храм йдеться в публікації «Історична записка про місто Очаків та Очаківський Миколаївський собор»⁵.

Священик А. Манжелей підготував літопис Вознесенської церкви села Петрове, в якому значна увагу приділена ще недавнім на той момент часам військових поселень⁶.

З часів Нової Сербії, коли вперше згадується Миколаївська церква в шанці Бечеї, виводив історію парафії соборної Успенської церкви міста Олександрії священик В. Никифоров¹.

¹ Феодосій (Макаревський). Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII століття. — Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. — 1080 с.

² Ляліков Ф. Церковь св. великомученицы Екатерины, в Херсонской крепости // ЗООИД. — Одесса, 1844. — Т. I. — С. 329-331.

³ Мурзакевич Н. Донесения. О надгробных памятниках Херсонской крепостной церкви // ЗООИД. — Одесса, 1875. — Т. IX. — Отд. III. — С. 390-396.

⁴ Судковский Г. Историческая записка об Очаковском Николаевском соборе // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1885. — № 20. — С. 679-685; № 22. — С. 762-769.

⁵ Историческая записка о городе Очакове и очаковском Николаевском соборе // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1889. — № 2. — С. 42-54; № 6. — С. 175-183; № 9. — С. 249-256; № 10. — С. 267-279; № 11. — С. 299-313.

⁶ Манжелей А. Летопись Вознесенской церкви села Петрова // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1869. — № 22. — С. 776-784.

18 Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)

Доволі детальна інформація про храми і духовенство Новомиргорода і періоду Нової Сербії, і часів Новоросійського військового поселення вміщена в роботі протоієрея С. Патенка².

Про архимандрита Софронія Добрашевича й питання організації управління духовенством Нової Сербії йдеться у розлогій статті архимандрита Арсенія³.

Опис долі Вознесенського собору міста Вознесенська та приписаної до нього Петропавлівської церкви передмістя Бузького в прив'язці до історії Бузького козацтва й військового поселення являє собою «Коротка записка...», складена настоятелем цього собору, благочинним церков Вознесенського округу протоієреєм М. Вартминським⁴.

«Історичну записку про Свято-Покровську церкву поселення Возсятського та її парафію» видав священик П. Поручик⁵. Духовна особа пише про «цілу низку страждань та випробувань», яких населення Возсятського зазнало після переведення у 1827 р. у стан військових поселення.

Протоієрей В. Лобачевський написав літопис парафії церкви Св. Іоанна Милостивого Ольшанки Єлизаветградського повіту Херсонської губернії⁶. У роботі розглядається як період, коли населений пункт входив до складу Бузького козацького війська, так і часи, коли Ольшанка відносилась до 12-го округу військового поселення.

Священик В. Шахов опублікував розлогій опис православних парафій міста Новогеоргіївська, який стосується, зокрема, часів

¹ Никифоров В. Описание прихода, принадлежащего соборной Успенской церкви уездного города Александрии Херсонской губернии // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1873. — № 18. — С. 519-538; № 19. — С. 566-588.

² Патенко С. Город Новомиргород, его храмы и духовное управление // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1880. — № 13. — С. 387-403; № 15. — С. 455-473; № 21. — С. 748-754.

³ Архимандрит Арсений. Софроний Добрашевич, архимандрит Новой Сербии // Киевская старина. — 1884. — Т. 10. — С. 276-304.

⁴ Вартминский М. Краткая записка, заключающая в себе церковно-историческую летопись о Вознесенском соборе г. Вознесенска и приписной к нему, предместья Бугского, Петропавловской церкви // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1884. — № 12. — С. 374-382.

⁵ Поручик П. Историческая записка о Свято-Покровской церкви селения Возсятского и ее приходе // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1887. — № 19. — С. 767-791.

⁶ Лобачевский В. Летопись прихода с. Ольшанки Св. Иоанна Милостивого церкви // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1888. — № 13-14. — С. 374-406; № 23. — С. 699-721; 1891. — № 10. — С. 289-303; № 11. — С. 322-339; № 12. — С. 349-358; № 14. — С. 414-417; 1892. — № 17. — С. 492-504; № 19. — С. 553-563.

перебування цього населеного пункту у статусі шанця Крилова в складі Нової Сербії і періоду його перебування в складі військових поселень¹.

Біографії низки священнослужителів військових поселень викладені парафіяльним священиком І. Філіповичем у публікації «З літопису парафії Петропавлівської церкви села Мігеї Єлизаветградського повіту Херсонської єпархії»².

Літопис Михайлівської церкви Благодатного — іншого військового поселення — підготував священик С. Земляницький³.

З'являється низка праць К. Оранського⁴, Феодосія (Макаревського)⁵, Л. Мацєєвича⁶, Д. Яворницького⁷, Г. Надхіна⁸, В. Біднова⁹, присвячених релігійним спорудам і духовенству запорозького козацтва.

Кілька публікацій присвячені флотському Балаклавському Георгіївському монастирю¹⁰.

¹ Шахов В. К. описанию православных приходов заштатного города Новогеоргиевска, Александрійского уезда // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1893. — №15. — С. 369-370.

² Филиппович И. Из летописи прихода Петро-Павловской церкви села Мигеи, Елизаветградского уезда, Херсонской епархии // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1900. — № 20. — С. 583-606; № 21. — С. 626-633.

³ Земляницький С. Летопись Архистратиги-Михайловской церкви села Благодатного, Елизаветградского уезда, Херсонской епархии // Херсонские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1914. — № 16. — С. 504-508; № 20. — С. 627-631.

⁴ Оранский К. Новомосковский Свято-Троицкий собор // ЗООИД. — Одесса, 1848. — Т. II. — Отд. III. — С. 829-832.

⁵ Феодосий (Макарьевский). Краткия сведения о местно-чтимой иконе Божией Матери, находящейся в Самарском Пустынно-Николаевском монастыре Екатеринославской епархии // Екатеринославские Епархиальные Ведомости: часть неофициальная. — 1872. — С. 288-296, 303-311, 319-327; Феодосий (Макарьевский). Самарский, Екатеринославской епархии, Пустынно-Николаевский монастырь. — Екатеринослав, 1873. — 141 с.

⁶ Мацєєвич Л. Нечто о диком попе // Киевская Старина. — 1886. — № 4. — С. 821-826.

⁷ Эварницький Д.И. Дикий монах // Екатеринославские губернские ведомости. — 1888. — № 41. — С. 3-4; Эварницький Д.И. Церковные памятники Запорожья // Исторический вестник. — М., 1893. — Т. 52. — С. 770-782.

⁸ Надхин Г.П. Церковные памятники Запорожья. — б. м. и г. — 31 с.

⁹ Біднов В. Січовий архимандрит Володимир Сокальський в народній пам'яті та освітленні історичних джерел // Записки НТШ. — Львів, 1927. — Т. CXLVII. — С. 81-102.

¹⁰ Никон. Балаклавский Георгиевский первоклассный монастырь. — Чернигов: тип. Ильинского монастыря, 1862. — 23 с.; Ливанов Ф.В. «Георгиевский монастырь» в Крыму (что близ Севастополя и Балаклавы). Историческое описание. — М., 1874. — 25 с.; Зинченко Н.Е. Мыс Фиолент и Георгиевский монастырь в Крыму (891-1891 г.) (По поводу 1000-летнего юбилея основания монастыря). — СПб.: журн. «Колосья», 1891. — 22 с.

20 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Щодо цієї групи в цілому є актуальними ті спостереження, що наведені нами стосовно методології, рівня професійності та складу авторів робіт третьої тематичної групи. Адже показово, що списки осіб, які належать до цих груп, частково збігаються. Серед тих же «вузькоспеціалізованих» авторів, які писали виключно на теми, пов'язані з військовим духовенством, абсолютну більшість становлять саме представники причтів храмів, парафії яких, принаймні у минулому, складались із військових.

Кардинальні зміни в сприйнятті Церкви й релігії, спричинені приходом до влади більшовиків і закріпленням атеїстичної ідеології, зумовили початок нового етапу історіографії військового духовенства Російської імперії. Симптоматично, що тоді як при започаткуванні Української Академії Наук у 1918 р. серед напрямів її діяльності фігурували «історія української церкви» й «церковне право», у подальшому, як відмічає В. Ластовський, такого вже не знаходимо¹. Тоді як для української історичної науки 1920-ті рр. в певному сенсі були «золотим віком», періодом розквіту, це в значно меншій мірі стосувалось вивчення церковної проблематики. Як характеризував тогочасну методологію української радянської історичної науки О. Гермайзе в статті 1927 р., «історія в державі, де пролетарська теорія марксизму мусила запанувати й відтіснити всякі інші теорії буржуазного походження, пройнялася більшим матеріалістичним духом»².

Характерними ознаками етапу 1920-х – кінця 1980-х рр., попри неідентичність історіографічної ситуації у різні роки в його рамках, були різке, у порівнянні з попереднім етапом, зниження інтересу до вивчення релігійної проблематики, панування атеїстичних поглядів, закріплення ідеологічних штампів, негативне сприйняття духовенства як експлуататорів у рамках класового підходу. Відповідно кардинальних змін зазнав і соціальний склад авторів, чії роботи з історії православ'я публікувались: тепер серед них лише одиниці належали до православного духовенства.

Серед нечисельних досліджень 1920-х – кінця 1980-х рр., які можуть бути віднесені до тематичної групи робіт з історії військового духовенства Російської імперії, варто згадати опубліковану в 1930 р.

¹ Ластовський В.В. Історія православної церкви в Україні наприкінці XVII – у XVIII-му ст.: історіографічні аспекти. Монографія. — К.: Логос, 2006. — С. 62.

² Ластовський В.В. Історія православної церкви в Україні наприкінці XVII – у XVIII-му ст.: історіографічні аспекти. Монографія. — К.: Логос, 2006. — С. 62.

працю В. Василенка «Офіцери в рясах»¹, вже сама назва якої чітко артикулює її антиклерикальну спрямованість. Не менш тенденційною є опублікована в 1969 р. на допомогу агітаторам, пропагандистам і лекторам робота Г. Суглобова «Союз хреста і меча (Церква і війна)», де оцінка ролі, яку відігравали Церква та релігія у царській армії, подається в контексті засудження «союзу клерикалізму та мілітаризму»².

При тому, що в цей період кілька знакових узагальнюючих праць з історії православ'я в Російській імперії вийшло за межами СРСР (тільки згодом вони були перевидані, тепер уже в пострадянській Росії)³, історії духовенства, яке «окормляло» військових, увага в них майже не приділена. Зокрема, лише кілька сторінок про військове духовенство міститься у фундаментальній праці «Історія російської церкви» І. Смолича.

Та ж антирелігійна спрямованість, що і в працях радянських дослідників з історії православ'я, чітко проглядає й при згадках про духовенство в більшості робіт тематичної групи, що стосується історії збройних сил у південноукраїнському краї.

Так, у виданій у 1931 р. книзі М. Кириченка «Соціально-політичний устрій Запоріжжя (XVIII сторіччя)»⁴ наголошується на релігійній байдужості членів запорозького військового товариства, для яких і церковні служби були таким собі проявом анемізму.

Натомість не пише про відповідний аспект ні в захищеній у 1950 р. кандидатській дисертації «Запорозьке військо, його устрій та бойові дії в складі російської армії під час російсько-турецької війни 1768-1774 років», ні в статті 1953 р. «Запорізьке військо як складова частина російської армії у другій половині XVIII ст.» О. Апанович⁵, яка тільки десятиліттями пізніше, уже за часів так званої «перебудови», отримала можливість висловити сформульовані нею

¹ Василенко В. Офицеры в рясах. — М.-Л.: Гос. изд-во, Отдел воен. лит-ры, 1930 — 111 с.

² Суглобов Г.А. Союз креста и меча (Церковь и война). — М.: Воениздат, 1969. — 148 с.

³ Карташев А. История Русской Церкви. — М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. — Т. 2. — 816 с.; Смолич И.К. История русской церкви 1700-1917: пер. с нем. — М.: изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996. — Часть первая. — 800 с.; Смолич И.К. История русской церкви. 1700-1917: пер. с нем. — М.: изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1997. — Часть вторая. — 799 с.

⁴ Кириченко М. Соціально-політичний устрій Запоріжжя (XVIII сторіччя). — Харків: Пролетар, 1931. — 177 с.

⁵ Апанович О.М. Запорізьке військо як складова частина російської армії у другій половині XVIII ст. // Наукові записки інституту історії АН УРСР. — К., 1953. — Т. 5. — С. 109-136.

22 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

думки щодо характеру взаємин запорозького козацтва із духовенством.

У працях іншої авторитетної дослідниці — О. Дружиніної, чия діяльність заклала міцне підґрунтя для подальшого розгортання студій з історії Південної України, історія збройних формувань і війн розглядається в контексті магістральної тематики — колонізаційних процесів у цій специфічній складовій Російської імперії. У цьому ж контексті науковець епізодично згадує духовенство регіону¹.

З'являються кілька праць, присвячені військово-землеробським поселенням Нової Сербії та Слов'яносербії².

Про зневагу запорожців до духовенства писав у опублікованій у 1957 р. монографії «Запорозьке козацтво» В. Голобуцький³.

На противагу радянській історіографії, у опублікованих за межами СРСР дослідженнях Н. Полонської-Василенко з історії запорожців антиклерикальна патетика вже не проглядає⁴.

Цій же диаспорній дослідниці належить одна з небагатьох статей, які з'явилися у період 1920-х – кінця 1980-х рр. і присвячені окремим аспектам історії православ'я в південноукраїнському регіоні. Йдеться про розвідку, що стосується проекту будівництва Катеринославського собору⁵.

З огляду на специфіку історіографічної ситуації, не доводиться дивуватись тому, що в цей період фактично не публікуються серйозні дослідження безпосередньо з історії військового духовенства на півдні України.

Початок третього періоду в історіографії військового духовенства, як і історії православ'я в цілому, тісно пов'язаний із трансформаціями свідомості суспільства в контексті розгортання

¹ Дружинина Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение). — М.: Издательство Академии наук СССР, 1955. — 368 с.; Дружинина Е.И. Северное Причерноморье в 1775-1800 гг. — М.: изд. Академии наук СССР. Институт истории, 1959. — 277 с.; Дружинина Е.И. Южная Украина в 1800-1825 гг. — М.: Наука, 1970. — 384 с.; Дружинина Е.И. Южная Украина в период кризиса феодализма. 1825-1860 гг. — М.: Наука, 1981. — 214 с.

² Ткаченко М. Утворення Нової Сербії на запорозьких землях в 1752 р. // Україна. — 1926. — Кн. 17. — № 2-3. — С. 154-158; Шамрай С. До історії залюднення Степової України в XVIII ст. // Записки історико-філологічного відділу ВУАН. — 1929. — Кн. XXIV. — С. 207-302; Павлюченко О.В. Сербські військово-землеробські поселенці на Україні у XVIII ст. // Український історичний журнал. — 1981. — № 2. — С. 101-108.

³ Голобуцький В. Запорозькое казачество. — К.: Политиздат УССР, 1957. — С. 125.

⁴ Полонська-Василенко Н. Запоріжжя XVIII століття та його спадщина. — Мюнхен, 1965. — Т. 1. — 185 с.

⁵ Полонська-Василенко Н. Запоріжжя XVIII століття та його спадщина. — Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1967. — Т. II. — С. 170-177.

«перебудовних» процесів на закаті Радянського Союзу, із пробудженням інтересу до релігійної проблематики у зв'язку із широким відзначенням тисячоліття хрещення Русі, а також із відчутним поживаленням інтересу до національної історії в цілому у зв'язку із активізацією державотворчих тенденцій, які призвели до проголошення незалежності України та інших суверенних держав і, відповідно, розпаду СРСР¹.

Опубліковані в рамках цього періоду, який триває донині, роботи першої тематичної групи (присвячені історії військового духовенства Російської імперії в цілому) в абсолютній більшості належать саме російським авторам, які в переважній більшості продовжують традиції історіописання своїх попередників часів царської Росії. Новим, у порівнянні з попередніми періодами, лейтмотивом цих праць стало обґрунтування ідеї відновлення душпастирської діяльності православного духовенства у збройних силах Російської Федерації, базуючись саме на використанні досвіду імперських часів.

Серед сучасних російських дослідників особливе місце посідає С. Чимаров². Симптоматично, що захищаючи докторську дисертацію зі спеціальності «Вітчизняна історія», пишучи про «Росію», науковець при цьому розглядає проблему в рамках не Російської Федерації, але саме Російської імперії. Але і тут знаходимо лише окремі згадки про цікавий нам регіон.

Досить нерівно написана захищена в 2000 р. кандидатська дисертація А. Кузнецова «Православне духовенство морського відомства Росії і його роль в укріпленні флотських традицій (XVIII – початок XX ст.)»³, у якій, між іншим, увесь виклад історіографії охоплює неповних 7 сторінок, і при структуруванні роботи лише в 2 розділи, кожний з яких поділений на 2 параграфи, 1 з них присвячений виключно передумовам створення інституту флотського духовенства, тоді як розділ, половину якого складає цей параграф, іменується «Створення і розвиток інституту православного флотського духовенства». Другий же параграф першого розділу включає розгляд генези задач духовенства російського флоту, тим саме частково дублюючи назву другого

¹ Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 25.

² Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и религиозно-нравственное воспитание личного состава армии и флота (1800-1917 гг.): Автореф. дис... д-ра исторических наук: 07.00.02. — СПб., 1999. — 44 с.; Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и вооруженные силы России в 1800-1917 гг. — СПб.: Нестор, 1999. — 272+19 с.

³ Кузнецов А.М. Православное духовенство морского ведомства России и его роль в укреплении флотских традиций: XVIII - начало XX века: дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02. — М., 2000. — 226 с.

24 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

розділу — «Основні задачі православного флотського духовенства».

Схожу структуру має захищена в 2004 р. дисертація В. Давлетшина¹, що складається з 2 розділів, які йменуються «Становлення і розвиток військового духовенства в Росії» та «Діяльність військового духовенства по морально-психологічному забезпеченню охорони державного кордону Російської імперії».

Розлога монографія з багатообіцяючою назвою «Військове духовенство Росії. Сторінки історії», опублікована в 2003 р. доктором педагогічних наук В. Котковим², багато в чому є компіляцією низки робіт попередників.

Ще в більшій мірі таке спостереження стосується опублікованої протоієреєм Г. Поляковим книги «Військове духовенство Росії»³.

Показово, що всі перелічені вище російські автори обмежуються розглядом історії духовенства, яке знаходилось у XIX ст. у підпорядкуванні обер-священникам.

Серед робіт цієї групи варто згадати і праці О. Золотарьова⁴, В. Доценка та В. Клавінга⁵, О. Белякова⁶, Л. Мельникової⁷, М. Івашка¹, К. Капкова².

¹ Давлетшин В.Р. Военное духовенство в России XVIII – начала XX века и его деятельность по морально-психологическому обеспечению охраны государственной границы: исторический анализ: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02. — М., 2004. — 233 с.

² Котков В. Военное духовенство России. Страницы истории. — СПб., 2003. [Электронный ресурс] // URL: http://krotov.info/history/18/bednov/kotkov_1.htm; http://krotov.info/history/18/bednov/kotkov_2.htm; http://krotov.info/history/18/bednov/kotkov_3.htm; http://www.krotov.info/history/18/bednov/kotkov_4.htm; http://www.krotov.info/history/18/bednov/kotkov_5.htm; http://www.krotov.info/history/18/bednov/kotkov_6.htm; http://www.krotov.info/history/18/bednov/kotkov_7.htm; http://www.krotov.info/history/18/bednov/kotkov_8.htm (Дата звернення: 12.01.2013).

³ Поляков Г. Военное духовенство России. — М.: ТИИЦ, 2002. — 536 с.

⁴ Золотарев О.В. Христоробливое воинство русское. — М.: Граница, 1994. — 110 с.; Золотарев О.В. Вера и мужество в русской армии. Очерки истории: Учебное пособие. — М.: ВАГШ, 1994. — 134 с.

⁵ Доценко В.Д., Клавинг В.В. Морские храмы России. — СПб.: Logos, 1995. — 160 с.; ил.

⁶ Беляков А. История флотского духовенства и его роль в воспитании военных моряков дореволюционной России [Электронный ресурс] // URL: http://www.krotov.info/libr_min/02_b/el/yakov_0.htm (Дата звернення: 12.01.2013).

⁷ Мельникова Л.В. Русская Православная Церковь в Отечественной войне 1812 года. — М.: Сретенский монастырь, 2002. — 243 с.; Мельникова Л.В. Армия и Православная Церковь Российской империи в эпоху наполеоновских войн. — М.: Кучково поле, 2007. — 416 с.

Поява досліджень, які відносяться до трьох наступних виокремлених нами тематичних груп, має розглядатись у загальному контексті підйому історичної регіоналістики в Україні і перетворення історіографії історії Південної України на потужну складову вітчизняного історіописання. Достатньо сказати, що тільки загальна кількість захищених за роки незалежності кандидатських дисертацій, присвячених окремим аспектам історії південноукраїнського регіону та його складових, склала близько 400.

Доволі представницькою є історіографія історії збройних формувань на півдні України.

У цьому контексті перш за все варто звернути увагу на розлогу історіографію запорозького козацтва часів Нової Січі³. Як ознаку і значущості, і представницькості цієї проблематики можна вважати захист у 2010 р. кандидатської дисертації «Нова Січ (1734-1775 рр.): історіографія»⁴.

Великий внесок у вивчення історії як запорозького козацтва, так і військових формувань Нової Сербії та Слов'яносербії, до яких входили й болгарські переселенці, зроблений В. Мільчевим⁵.

¹ Івашко М.И. Российская армия и церковь (XVIII – начало XX вв.): историографическое исследование: автореф. дис. ... докт. истор. наук: 07.00.09. — М., 2007. — 38 с.

² Капков К.Г. Памятная книга Российского военного и морского духовенства XIX – начала XX веков. Справочные материалы. — М.: Летопись, 2008. — 752 с.

³ Андреева С.С. Взаємини Запорозжя і Кримського ханства періоду Нової Січі (1734-1775 рр.): дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01 / Запорізький національний ун-т. — Запоріжжя, 2006. — 289 арк.; Апанович О.М. Розповіді про запорозьких козаків. — К.: Дніпро, 1991. — 334 с.; Мірущенко О.П. Економічна політика російського уряду на Запоріжжі періоду Нової Січі (1734-1775 рр.): дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01 / Запорізький національний ун-т. — Запоріжжя, 2010. — 251 арк.: рис., табл.; Олійник О.Л. Запорозький зимівник часів Нової Січі (1734-1775). — Запоріжжя: Дике Поле, 2005. — 256 с.; Полторак В.М. Взаємини запорозького та донського козацтва періоду Нової Січі (1734-1775 рр.): політико-правовий і соціально-економічний аспекти: дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01 / Одеський національний ун-т ім. І.І.Мечникова. — О., 2007. — 289 арк. : табл.; Синяк І.Л. Джерела з історії діловодства запорізького козацтва доби Нової Січі (1734- 1775): дис. ... канд. історичних наук: 07.00.06 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського. — К., 2006. — 272 арк.; Сокульський А.Л. Флот Запорозької Січі в XVI-XVIII ст.: структурна організація, технологія та військове мистецтво: дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут історії України. — К., 1999. — 194 арк.; Шпитальов Г.Г. Військова служба запорозького козацтва періоду Нової Січі в російсько- турецьких війнах: дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01 / Запорізький держ. ун-т. — Запоріжжя, 2002. — 285 арк.

⁴ Бровко А.Г. Нова Січ (1734-1775 рр.): історіографія: автореф. дис. ... канд. історичних наук: 07.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2010. — 272 арк.: фотогр.

⁵ Мільчев В.І. Болгарське населення Південної України у XVIII ст.: дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01 / Запорізький держ. ун-т. — Запоріжжя, 2000. — 247 арк.;

26 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Історії Нової Сербії та Слов'яносербії присвячена дисертація О. Посунько¹, Новослобідського козацького полку — С. Дідика², Дунайського (Новоросійського) козацького війська — О. Бачинської³, Новоросійського (Херсонського) військового поселення кавалерії — Т. Кандаурової⁴ та В. Цубенко⁵, Азовського козацького війська — Л. Маленко⁶, Чорноморським адміралтейським поселенням — О. Серединського⁷.

Козацькі війська південноукраїнського регіону останньої чверті XVIII ст. вивчались Р. Шияном⁸, а кінця XVIII – XIX ст. — О. Бачинською⁹.

Фортецям Нової Дніпровської лінії присвячені дисертація та книга Р. Молдавського¹⁰.

Мільчев В.І. Джерела з соціальної історії запорозького козацтва XVIII століття: дис. ... д-ра історичних наук: 07.00.06 / Запоріж. нац. ун-т. — Запоріжжя, 2011. — 551 арк.

¹ Посунько О.М. Історія нової Сербії та Слов'яносербії (1751-1764 рр.): дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01 / Дніпропетровський держ. ун-т. — Д., 1997. — 212 арк.

² Дідик С.С. Новослобідський козацький полк (1753-1764 рр.): автореф. дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01 / Запоріж. нац. ун-т. — Запоріжжя, 2009. — 20 с.

³ Бачинська О.А. Дунайське (Новоросійське) козацьке військо. 1828-1869 рр.: дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01 / Одеський держ. ун-т ім. І.І. Мечникова. — Одеса, 1996. — 190 арк.+додат.

⁴ Кандаурова Т.Н. Херсонские военные поселения. 1817-1832 гг. (административно-хозяйственная структура): автореф. дис. ... канд. исторических наук: 07.00.02. — М., 1990. — 27 с.

⁵ Цубенко В.Л. Історія Новоросійського (Херсонського) військового поселення кавалерії. 1817-1857 рр.: дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01 / Одеський національний ун-т ім. І.І.Мечникова. — О., 2003. — 276 арк.

⁶ Маленко Л.М. Азовське козацьке військо. 1828 - 1866 рр.: дис... канд. історичних наук: 07.00.01 / Запорізький держ. ун-т. — Запоріжжя, 1997. — 201 арк. + дод.; Маленко Л. Азовське козацьке військо (1828-1866). — Запоріжжя, 2000. — 513 с.

⁷ Серединський О.В. Чорноморські адміралтейські поселення (1790-1861 рр.): дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01 / Миколаївський держ. гуманітарний ун-т ім. Петра Могили. — Миколаїв, 2006. — 195 арк.: табл.

⁸ Шиян Р.І. Чорноморське військо вірних козаків в останній чверті XVIII століття. — Запоріжжя: ТанDEM-У, 1996. — 28 с.; Шиян Р.І. Козацтво Південної України в останній чверті XVIII ст. — Запоріжжя: РА «ТанDEM-У», 1998. — 98 с.; Шиян Р.І. Катеринославське козацьке військо (1787-1796 рр.) // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ: Південна Україна XVIII-XIX століття. — Вип. 3. — Запоріжжя: РА «ТанDEM-У», 1998. — С. 106-114.

⁹ Бачинська О. Козацтво в «післякозацьку добу» української історії (кінець XVIII-XIX ст.). — Одеса: Астропринт, 2009. — 256 с.: іл.

¹⁰ Молдавський Р.Л. Джерела з історії Нової Дніпровської лінії укріплень (1770-1791 рр.): дис. ... канд. історичних наук: 07.00.06 / Запорізький національний ун-т. — Запоріжжя, 2007. — 210 арк.; Молдавський Р.Л. Нова Дніпровська лінія укріплень (1770-1791 рр.) // Запорозька спадщина. Випуск 16. — Запоріжжя: ТанDEM-У, 2007. — 85 с.

І. Сапожніков підготував у співавторстві з Г. Сапожніковою книгу з історії запорозьких і чорноморських козаків у Хаджибейі й Одесі¹, а в співавторстві з Л. Білоусовою — книгу з історії греків під Одесою, частина якої присвячена Албанському війську і грецькому піхотному батальйону в Олександрівці².

Низка питань військової історії розглядається Л. Левченко в контексті дослідження Миколаївського і Севастопольського військового губернаторства³.

Інформація щодо цілої низки збройних формувань і персоналій військових регіону систематизована у фундаментальному виданні «Українське козацтво: Мала енциклопедія», яке було підготовлено авторським колективом під керівництвом Ф. Турченка і Р. Ляха⁴.

Щодо праць цієї тематичної групи, варто зауважити, що деякі з них містять інформацію і про духовенство, яке «окоर्मляло» відповідні військові формування регіону. Щоправда, така інформація переважно є доволі фрагментарною і лише в окремих випадках виділена в окремий підрозділ. Скажімо, у авторефераті дисертації В. Цубенко «Історія Новоросійського (Херсонського) військового поселення кавалерії. 1817-1857 рр.» зазначено, що останній розділ цієї роботи має назву «Охорона здоров'я. Освіта. Релігійне життя»; втім, єдина інформація, що подана стосовно відповідного аспекту, — це «у релігійному відношенні більшість військових поселенців сповідували православ'я. Однак незначна група представляла іудеїв, розкольників, римсько-католиків (1-2%)». У висновках по дисертації, наведених у авторефераті, релігійне життя військових поселень не згадується взагалі⁵.

Не обійдена увагою сучасних дослідників історія православ'я в південноукраїнському регіоні, і відповідна бібліографія на сьогодні

¹ Сапожников И.В., Сапожникова Г.В. Запорожские и Черноморские казаки в Хаджибее Хаджибее и Одессе. — Одесса: ОКФА, 1998. — 272 с.

² Сапожников И.В., Белоусова Л.Г. Греки под Одессой (Очерки истории поселка Александровка с древнейших времен до начала XX века). — Одесса – Ильичевск: Элтон-2 – Гратек, 1999. — 262 с.

³ Левченко Л.Л. Миколаївське і Севастопольське військове губернаторство (1805-1900 рр.): дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01 / Миколаївський держ. гуманітарний ун-т ім. Петра Могили. — Миколаїв, 2003. — 364, 6 арк.

⁴ Українське козацтво: Мала енциклопедія. — К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. — 568 с.: іл., карти; Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; Відпов. ред. С.Р. Лях. — Вид. 2-е, доп. і перероб. — К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. — 672 с.: іл., карти.

⁵ Цубенко В.Л. Історія Новоросійського (Херсонського) військового поселення кавалерії. 1817-1857 рр.: автореф. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Одеський національний ун-т ім. І.І.Мечникова — О., 2003. — 17 с.

28 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

складає сотні праць (значна їх частина ввійшла до виданого одеськими науковцями в 2010 р. бібліографічного покажчика «Розвиток православ'я на півдні України кінець XVIII – початок XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії та Південної Бессарабії)»¹ та до праці «Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття»²).

При тому, що більшу частину публікацій, які стосуються окремих аспектів релігійної історії Півдня та його складових, становлять краєзнавчі статті здебільше науково-популярного характеру, серед чиїх авторів великою є частка істориків-аматорів, які часто мають доволі неглибокі уявлення про методи наукового дослідження, ця група представлена і працями професійних істориків, які, працюючи, зокрема, у царині історичної регіоналістики та історичного краєзнавства, звертають увагу і на сюжети, персони та об'єкти, пов'язані з минулим окремих населених пунктів чи інших складових південноукраїнського регіону.

Деяку інформацію про Балаклавський Георгіївський монастир, як місце перебування флотських ієромонахів, знаходимо в монографіях Ю. Катуніна³ та В. Тура⁴, присвячених кримським православним обителям.

Глибше зрозуміти регіональний контекст історії військового духовенства Півдня допомагають дисертації М. Абдуллаєвої⁵, Ю. Катуніна⁶, О. Тригуба⁷, В. Тура⁸, О. Федорчук⁹, колективна

¹ Розвиток православ'я на півдні України кінець XVIII – початок XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії та Південної Бессарабії): бібліогр. покажчик / ОНУ ім. І.І. Мечникова. — Одеса: Астрапринт, 2010. — 440 с., іл.

² Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — 488 с.

³ Катунін Ю.А. Монастири Крима в XIX-XX веках (по материалам крымских архивов). — Симферополь: Культура народов Причерноморья, 2000. — 128 с.

⁴ Тур В.Г. Крымские православные монастыри XIX – начала XX века: История. Правовое положение. — Симферополь: Изд-во «Таврия-Плюс», 1998. — 154 с.

⁵ Абдуллаєва М.А. Православні храми та монастирі Криму як осередки духовного життя грецького населення (кінець XVIII – 30-і роки XX ст.): автореф. дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01. — К., 2001. — 20 с.

⁶ Катунін Ю.А. Історія Таврійської та Сімферопольської єпархії (друга половина XIX – початок XX століття): автореф. дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01. — Запоріжжя, 1994. — 17 с.

⁷ Тригуб О.П. Історія Херсонської єпархії (1775-1918 рр.): автореф. дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01. — Донецьк, 2001. — 16 с.

⁸ Тур В.Г. Православні монастирі Криму у XIX – на початку XX ст.: автореф. дис... канд. історичних наук: 07.00.01. — К., 1999. — 20 с.

⁹ Федорчук О.О. Православ'я в становленні культури Півдня України (кінець XVIII – початок XX століття): дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01 / Миколаївський держ. ун-т ім. В.О.Сухомлинського. — Миколаїв, 2005. — 219 арк.

монографія «Міжконфесійні взаємини на Півдні України XVIII-XX століття»¹, видання «Храми та монастирі Одеси і Одеської області»², «Релігійні організації на Миколаївщині: історія та сучасність. Науково популярний довідник»³.

Окремо варто згадати про праці І. Лимана, присвячені історії православної Церкви на півдні України 1775-1861 рр.⁴

У тісному зв'язку із попередньою формується четверта тематична група, яка охоплює безпосередньо праці з історії військового духовенства регіону. Втім, на відміну від третьої групи, вона, як і у першій виокремлений нами хронологічний період, не містить узагальнюючого дослідження з проблематики, будучи представленою по більшій мірі працями, присвяченими знову ж таки окремим представникам військового духовенства, церквам, монастирям, певним подіям або ж духовенству окремих збройних формувань.

Окремі аспекти взаємин козацтва і його духовенства розглядаються в працях О. Апанович⁵, Р. Багдасарова⁶, О. Кузьмука⁷, О. Кузьмука⁷, І. Лимана⁸, Ю. Мицика¹, С. Плохія², Л. Сухих³, В. Ульяновського⁴.

¹ Міжконфесійні взаємини на Півдні України XVIII-XX століття / Бойко А.В., Ігнатуша О.М., Лиман І.І., Мільчев В.І. та ін. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1999. — 252 с.

² Храмы и монастыри Одессы и Одесской области / А. Кравченко, Г. Мухин, В. Петлюченко, А. Руссу, Тит (Бородин) и др. — Одесса, 2001. — Выпуск I. — 156 с.

³ Релігійні організації на Миколаївщині: історія та сучасність. Науково популярний довідник. — Миколаїв: Вид. МФ НаУКМА, 2001. — 248 с.

⁴ Лиман І.І. Державна церква і державна влада: Південна Україна (1775-1861). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — 400 с.; Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — 488 с.

⁵ Апанович О.М. В якого бога вірила Січ // Людина і світ. — 1990. — № 6. — С. 2-11.

⁶ Багдасаров Р. Земний образ ангельського воїнства. Запорозька Січ як православний лицарський орден // Людина і світ. — 1997. — № 3 (березень). — С. 15-24.

⁷ Кузьмук О. Межигірський монастир і Нова Січ (1734-1775 рр.) // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Збірка наукових статей. — Вип. 10. — Луганськ: Шлях, 2001. — С. 142-148; Кузьмук О. Начальники січових церков (До історії церковного устрою Нової Січі) // Український археографічний щорічник. Нова серія. — Вип. 8/9. — Т. 11/12. — К. — Нью-Йорк, 2004. — С. 566-596.

⁸ Лиман І.І. Запорозьке козацтво в ставленні до церков і духовенства // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ: Південна Україна XVIII-XIX ст. — Вип. 1. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1996. — С. 57-68; Лиман І.І. Збирання милостини на Запорозжі // Історичний Агропром: Тези доповідей аспірантів і студентів кафедри історії України ЗДУ. — Запоріжжя, 1996. — С. 11-13; Лиман І.І. Церква в духовному світі запорозького козацтва. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1997. — 61 с.; Лыман И.И. Запорожский иерей Анатолий Мелес // Культурная жизнь юга России. — 2003. — № 1. — С. 34-36; Лиман І.І. «Начальник запорозьких церков» Володимир

30 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Різних позицій у оцінці церковної організації запорозжців додержуються автори монографій «Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775)»⁵ і ««Козацьке благочестя»: Військо Запорозьке Низове і київські чоловічі монастирі в XVII – XVIII ст.: еволюція взаємовідносин»⁶.

Звернемо увагу на статті Т. Губської⁷, В. Крестьяннікова⁸, І. Сапожнікова⁹, О. Серединського¹⁰, О. Тригуба¹¹, В. Шавшина¹, на

Сокальський // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. — Запоріжжя: Просвіта, 2009. — Вип. XXVI. — С. 23-27.

¹ Мищик Ю. До питання про особливості церковного устрою Запорозької Січі // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Вип. VII. — Запоріжжя: ПА «Тандем-У», 1999. — С. 69-73.

² Plokhy S. Tsars and Cossacks. A Study in Iconography / Ukrainian Research Institute. Harvard University. — Cambridge: Harvard University Press, 2002. — 102 p. Рецензі на це видання: Perrie Maureen. Tsars and Cossacks: A Study in Iconography by Serhii Plokhy // Slavic Review, Vol. 63, No. 2 (Summer, 2004), pp. 394-395; Sciacca Franklin. Tsars and Cossacks. A Study in Iconography by Serhii Plokhy // The Slavic and East European Journal, Vol. 47, No. 3 (Autumn, 2003), pp. 511-513; Charipova L.V. Tsars and Cossacks: A Study in Iconography by Serhii Plokhy // The Slavonic and East European Review, Vol. 82, No. 2 (Apr., 2004), pp. 352-354.

³ Сухих Л.А. Анатолій Мелес. Прагнення Запорозької Січі до церковної автономії // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Випуск VIII. — Запоріжжя: ПА «Тандем-У», 1999. — С. 273-276.

⁴ Ульяновський В. Релігія і церква в житті та творчості Д.І. Яворницького // *Mappa Mundi: Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя.* — Львів – Київ – Нью-Йорк: вид-во М.П. Коць, 1996. — С. 757-781.

⁵ Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: ПА «Тандем-У», 1998. — 180 с.

⁶ Кузьмук О.С. «Козацьке благочестя»: Військо Запорозьке Низове і київські чоловічі монастирі в XVII-XVIII ст.: еволюція взаємовідносин. — К.: ВД «Стилос», 2006. — 228 с.

⁷ Губская Т.Н. Из истории военного духовенства Херсонской губернии // Матеріали II-ї Миколаївської обласної краєзнавчої конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». — Т. II. Історія і культура. — Миколаїв, 1997. — С. 101-103; Губська Т.М. Військові протоієреї Миколаєва (XIX – поч. XX ст.) // III Миколаївська обласна краєзнавча конференція «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». — Миколаїв: Атол, 2000. — С. 310-312.

⁸ Крестьянников В.В. Участие иеромонахов и священников Балаклавского Георгиевского монастыря в боевых действиях Черноморского флота в первой половине XIX века // Проблемы религий стран Черноморско-Средиземноморского региона. Сборник научных трудов. — Севастополь — Краков, 2001. — С. 115-120.

⁹ Сапожников И.В. Священники Черноморского казачьего войска до кубанского периода // Культурная жизнь юга России. — 2002. — № 1. — С. 38-41.

¹⁰ Серединський О.В. До питання заселення Чорноморських адміралтейських поселень Богоявленська та Покровська заштатними церковнослужителями у кінці XVIII ст. // III Миколаївська обласна краєзнавча конференція «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». — Миколаїв: Атол, 2000. — С. 91-93.

¹¹ Тригуб О.П. Історія Миколаївського Адміралтейського собору (1789-1936) // Наукові праці. Т. I. — Миколаїв: МФНаУКМА, 1998. — С. 56-60; Тригуб А.П. Історія церковей

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 31
книгу С. Дяченка, присвячену Катерининському храму Херсонської фортеці².

Нажаль, лише менше 1/5 обсягу книги Т. Губської «Військове духовенство та священики Николаєва. Історичні начерки»³ присвячено безпосередньо військовому духовенству і військовим храмам цього міста.

Низка питань історії флотського духовенства піднята в монографії В. Шавшина «Балаклавський Георгіївський монастир»⁴.

Кажучи про сучасний стан вітчизняної історіографії, не можемо не звернути увагу на не завжди коректне використання доробку попередників. Тут йдеться не про те, що з огляду на обмеженість джерельної бази стосовно деяких аспектів історії військового духовенства регіону низка робіт являє собою переповідання написаних іншими праць (що може бути продуктивним за умови критичного співставлення різних точок зору, наявності посилань, самостійності висновків тощо). У деяких випадках має місце звичайне копіювання чужих текстів, але вже під іншим ім'ям. У цьому плані досить показово є стаття В. Дмитрієва «Діяльність сербського духовенства в Україні у першій половині XVIII ст.», опублікована у 2004 р. в «Українському історичному збірнику»⁵. Попри заявлену назву, 3 сторінки статті присвячені Новій Сербії та Слов'яносербії, які існували в другій половині XVIII ст. Причому фактично весь текст, що стосується духовенства цих двох військово-адміністративних одиниць⁶ (включно із структуруванням по абзацах), взятий з

Николаева (малоизвестные страницы конца XVIII – начала XIX вв.) // III Николаївська обласна краєзнавча конференція «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». — Миколаїв: Атол, 2000. — С. 161-165.

¹ Шавшин В.Г. Некрополь Балаклавского Георгиевского монастыря // Крымский Архив. — 1997. — № 3. — С. 137-141; Шавшин В.Г. Адмирал М.П. Лазарев и Балаклавский Георгиевский монастырь // Пилигримы Крыма. Осень 98: Международная научная конференция. Материалы. — Симферополь: Крымский Архив, 1999. — С. 283-289.

² Дяченко С.А. Катерининський собор у Херсоні. Гробниця Потьомкіна. — Херсон: Наддніпрянська правда, 2002. — 112 с.

³ Губская Т.Н. Военное духовенство и священники Николаева. Исторические очерки. — Николаев: Издательство Ирины Гудым, 2006. — 212 с., илл.

⁴ Шавшин В.Г. Балаклавский Георгиевский монастырь. — Симферополь: Таврия, 1994. — 160 с.

⁵ Дмитрієв В. Діяльність сербського духовенства в Україні у першій половині XVIII ст. // Український історичний збірник (2004). — Вип. 6. — К.: Інститут історії України НАН України, 2004. — С. 103-114.

⁶ Дмитрієв В. Діяльність сербського духовенства в Україні у першій половині XVIII ст. // Український історичний збірник (2004). — Вип. 6. — К.: Інститут історії України НАН України, 2004. — С. 110-112.

32 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

опублікованої в 1998 р. праці О.М. Посунько «Історія Нової Сербії та Слов'яносербії»¹, яку автор статті «Діяльність сербського духовенства в Україні у першій половині XVIII ст.» згадує лише при характеристиці історіографії.

Таким чином, вивчення історіографії в рамках чотирьох виокремлених нами тематичних груп дає підстави констатувати, що на сьогодні бракує узагальнюючого багатоаспектного дослідження з історії саме духовенства Російської імперії, що задовольняло духовні потреби військових. Натомість дослідники, які зверталися до проблематики історії військового духовенства в кордонах імперії, обмежувалися вивченням полкових і флотських священників XVIII ст. і духовенства, яке в XIX ст. перебувало в підпорядкуванні обер-священникам. У цих дослідженнях військовому духовенству безпосередньо півдня України 1734-1853 рр. увага майже не приділяється.

У межах же південноукраїнського регіону досліджені (причому з досить нерівним ступенем як вичерпності, так і науковості) біографії окремих духовних осіб, історія окремих релігійних споруд, парафій, військових формувань, розглянуті вибіркові факти та проблеми, що стосуються військового духовенства краю. Тож відсутнє комплексне дослідження військового духовенства Південної України не тільки в широкому, але й в узькому розумінні.

Тож наразі стоїть завдання створення узагальнюючого дослідження з історії православного духовенства, яке задовольняло духовні потреби військових у південноукраїнському регіоні в другій третині XVIII – середині XIX ст. Підґрунтям для такого дослідження має стати у тому числі й історіографічний доробок у царині вивчення військового духовенства Російської імперії, збройних формувань південноукраїнського регіону та історії православ'я на Півдні.

1.2. Джерельна база дослідження

Виконання завдання підготовки комплексного дослідження з історії військового духовенства на півдні України 1734-1853 рр. необхідною умовою має формування і використання репрезентативної джерельної бази.

Її основу складають писемні джерела, які за видовою ознакою поділяються на документальні (законодавчі, справочинні, актові, картографічні, описово-статистичні джерела, періодика) і наративні.

¹ Посунько О.М. Історія Нової Сербії та Слов'яносербії. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 51-52.

Для дослідження статусу різних складових військового духовенства, корегувань обсягів їхніх прав і обов'язків, системи підпорядкування і цілої низки інших аспектів вкрай важливим є вивчення законодавчих джерел, які продукувались або санкціонувались верховною владою (маніфести, укази (іменні, сенатські, синодальні), статuti, положення, накази, думки, доповіді, штати, затверджені російськими імператрицями / імператорами).

Вивчити конкретику та глибше зрозуміти специфіку діяльності органів духовної та світської влади в питаннях керівництва різними групами військового духовенства, характер залежності від них священно- та церковнослужителів, дослідити виконання ними функцій «окормлення» військових дозволяють справочинні (довідні) (донесення, рапорти, подання, заручні прохання, відношення, промеморії, звіти, повідомлення), обліково-статистичні (формулярні відомості, сповідні розписи, клірові та інші відомості, послужні списки, метричні книги), реєстраційні (журнали, реєстри, кошториси, реєстри, облікові книги), допити і протоколи) та актові джерела (розпорядчі (храмоздатні та ставлені грамоти, укази місцевих органів влади, циркуляри, інструкції, розпорядження, ухвали, пропозиції, рішення) та засвідчувальні (паспорти, атестати, свідоцтва, підписки, метричні виписки, межові книги, оголошення, шлюбні обшуки, зобов'язання парафіян і духовних осіб при парафіях)).

Простежити зміни військово-адміністративного та церковно-адміністративного поділу регіону і його складових, краще враховувати географічну детермінанту при вивченні діяльності військового духовенства допомагають картографічні джерела (карти губерній та інших адміністративних складових південноукраїнського регіону, плани населених пунктів Півдня тощо).

Деяку узагальнюючу інформацію щодо військових формувань на півдні України, їхніх релігійних споруд і духовенства містять описово-статистичні джерела (довідкові видання, атласи, статистичні таблиці, описи).

Конкретизувати широкий спектр питань, пов'язаних із діяльністю військового духовенства Півдня, краще зрозуміти регіональний і часовий контекст цієї діяльності допомагають матеріали періодичної преси (газет і часописів), що виходила в рамках досліджуваного періоду.

Для вивчення історії військового духовенства на мікрорівні, для одержання можливості поглянути на проблематику як «з середини», очима самих духовних осіб, які «окормляли» військових, так і «ззовні», очима їх оточення є важливим використання

34 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

нарративних джерел (автобіографій, щоденників, мемуарів, спогадів, подорожніх записок, епістолярії, промов тощо).

При поділі джерел за формальною ознакою на неопубліковані та опубліковані є доцільним систематизувати характеристику неопублікованої складової актуалізованої джерельної бази, з метою формування чіткішого уявлення про неї, за архівними зібраннями та бібліотечними рукописними фондами. При цьому беруться до уваги і особливості фондоутворення, і специфіка видового представництва джерел у тих чи інших архівних і бібліотечних зібраннях.

З огляду як на ту адміністративну роль, яка відводилась Сімферополю в управлінні різними відомствами на території південноукраїнського регіону, так і на специфіку фондоутворення та фондозбереження, вельми представницькими є джерельні комплекси, що відклались у Державному архіві в Автономній Республіці Крим.

У фонді «Таврійська духовна консисторія» (Ф. 118) виявлені законодавчі, актові та справочинні джерела, що стосуються флотського Балаклавського Георгіївського монастиря, храмового будівництва, вінчань, розлучень і духовного суду над військовими, проступків і соціальної мобільності військового духовенства тощо¹.

¹ Держархів АР Крим. — Ф. 118 Таврическая духовная консистория. — Оп. 1. — Спр. 1218. Дело по рапорту духовного правления о наложении на унтер-офицера Алексеева епитимии за блудодеяния. 1809 г., 22 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 1222. Дело по прошению командира Балаклавского батальона о разрешении освятить церковь. 16.10-23.12.1812 г., 4 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 1288. Дело по прошению штабс-капитана о разрешении ему брака с лютеранкой. 15-16.09.1839 г., 3 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 1292. Дело по прошению военного офицера о разрешении ему вступить во второй брак. 30.06-11.07.1839 г., 3 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 1296. Дело по прошению унтер-офицера о разрешении ему вступить в брак с вдовой. 29.06.1839 г., 4 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5065. Дело о принятии в Новороссийскую епархию протопопа Е. Маркова, служившего в драгунском полку Феодосийской епархии. 24.10-24.12.1799 г., 38 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5115. Рапорт игумена Георгиевского монастыря г. Балаклавы Платона о даче разрешения на настил нового деревянного пола в церкви Святого великомученика Георгия. 13.01.1825 г., 3 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5116. Рапорт архиепископа Екатеринославского Феофила об освидетельствовании им Георгиевского монастыря г. Балаклавы. 20.01.1825 г., 4 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5141. Выписка из журнала заседания консистории о разрешении штабс-капитану Модлинского пехотного полка В.П. Брезгуну вступить в брак с девицей Е.А. Шепиной, приходящейся ему кумой. 23.03.1840 г., 4 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5144. Дело о прохождении военной службы священником с. Балок Мелитопольского уезда И. Ровинским. 1.11.1841-29.09.1842 г., 12 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5162. Дело о совершении неблагоприятных поступков иеромонахом Георгиевского монастыря г. Балаклавы Смарагдом. 3.11.1842-20.12.1843 г., 68 арк.;

Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5187. Письма командующего Таврическим внутренним гарнизонным батальоном подполковника Борисова и секретаря Саратовской духовной консистории Т. Григоревского в Херсонскую духовную консисторию о предании рядового И. Лазарева церковной епитимии за уклонение от исполнения христианских обязанностей. 15.11.1843-24.11.1844 г., 4 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5188. Рапорты протоиерея Феодосийского округа И. Федорова и командующего Таврическим внутренним гарнизонным батальоном подполковника Борисова о предании церковной епитимии за прелюбодееяние рядовых П. Безлещенко, С. Лихотерстова и унтер-офицера М. Корнеева. 26.07-29.10.1843 г., 3 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5214. Дело о совершении священником Керченского карантинного полубатальона С. Старжицким обрядов бракосочетания лиц, не относящихся к его приходу. 31.03-19.09.1844 г., 14 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5387. Ведомости с указанием числа священнослужителей епархии за 1794 год. 31.01-17.10.1795 г., 159 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5388. Ведомости с указанием числа священнослужителей епархии за 1794 год. 13.01-25.02.1795 г., 105 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5428. Дело о расторжении брака сержанта греческого батальона Х. Зои с женой Е. Зоей. 3.09.1801-17.12.1806 г., 23 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5436. Формулярные ведомости о службе священнослужителей церковью епархии. 1803 г., 64 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5449. Дело о расторжении брака рядового греческого батальона Д. Саранды с женой С. Сарандой. 2.10.1805-27.07.1806 г., 56 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5483. Дело о производстве дьячка церкви морского госпиталя Д. Кулешова в дьяконы Преображенской церкви с. Западный Каир Днепроовского уезда. 7-25.12.1807 г., 12 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5497. Формулярные ведомости о службе священнослужителей церковью епархии. 1809 г., 191 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5500. Выписка из журнала заседания Симферопольского уездного правления о перемещении дьячка Черноморского морского госпиталя В. Лозовского в Николаевскую церковь г. Севастополя. 11.03.1809 г., 5 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5511. Дело о награждении знаком отличия священника морского госпиталя г. Севастополя И. Курковского. 73.10.1810-23.08.1811 г., 18 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5544. Дело о принятии уволенного из Балаклавского греческого батальона рядового К. Карнанити в духовное звание и определении его в дьяконы Петропавловской церкви г. Севастополя. 11.08-6.09.1813 г., 16 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5546. Дело об определении священника Марининской церкви с. Камары Симферопольского уезда Н.Д. Карсонд-Оглу в Балаклавский греческий батальон. 10.01-3.11.1813 г., 28 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5681. Дело по обвинению настоятелем Георгиевского монастыря г. Балаклавы Агафангелом иеромонахов Иосифа и Ефрема в неблагоприятном поведении. 7.05.1830-26.07.1831 г., 404 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5731. Дело по обвинению священнослужителями Николаевского адмиралтейского собора г. Севастополя священника Петропавловской церкви А. Компанийцева в неблагоприятном поведении. 12-31.01.1841 г., 12 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5749. Дело о ходатайстве иеромонаха Георгиевского монастыря г. Балаклавы Смарагда о выделении ему пенсии. 26.01-25.09.1844 г., 25 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5762. Дело по обвинению иеромонахом Георгиевского монастыря г. Балаклавы Климентом игумена Иринарха в притеснениях. 21.06.1848-18.04.1849 г., 22 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5764. Дело по обвинению протоиереем адмиралтейского собора г. Севастополя И. Терлецким

36 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Серед справ Феодосійської та Маріупольської вікарної епархії 1787-1800 рр., що зберігаються у фонді «Феодосійська духовна консисторія» (Ф. 343), виявлена доповідна, розпорядча та обліково-статистична документація, що стосується військового духовенства цієї церковно-адміністративної одиниці¹.

священника А. Демьяновича в оскорблении. 14.05-26.10.1848 г., 40 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5794. Дело о розыске иеромонаха Георгиевского монастыря г. Балаклавы Аристарха. 10.09.1850-6.11.1853 г., 93 арк.

¹ Держархів АР Крим. — Ф. 343 Феодосійська духовна консисторія. — Оп. 1. — Спр. 4. Об уплате священнику Димитрию Триполиту жалованья за время с 1784 по 1787 г. 21.12.1787 г., 2 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 5. Переписка канцелярии Феодосийского епископа с полковыми священниками по поводу представления ими в канцелярию списков об умерших нижних чинах их полков в 1787 г. 01-12.03.1788 г., 14 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 10. Дело о нанесении иеромонаху Вениамину оскорблений священником Кинбурнского драгунского полка Максимом. 31.05.1788 г., 4 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 11. Дело о донском казаке Петре Губачеве, принявшем магометанство. 15-21.06.1788 г., 11 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 13. Переписка Феодосийского епископа Дорофея с командиром Таврического полка бароном Шишем по поводу обид, причиненных офицерами его полка греческим купцам. 14-18.02.1788 г., 6 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 14. Об отправлении благодарственного молебствия за победу над турецким флотом на лимане при Очаковской крепости. 2.07-18.08.1788 г., 6 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 29. О принесении благодарственного моления за покорение г. Бендер. 15.12.1789 г., 4 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 38. О дозволении Белевского пехотного полка священнику Василию Говорускому ради полковых военнослужащих иметь служение в бахчисарайской Успенской церкви поочередно с тамошним приходским священником. 5.10-11.11.1794 г., 11 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 49. По рапорту священника 8-го Белевского пехотного полка с присылкою принадлежащего Феодосийской епархиальной ризнице диаконского старого орара. 8-15.05.1794 г., 4 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 55. Дело по просьбе волоской нации девицы Марии Константиновой дочери о предписании Витебского мушкетерского полка протоиерею Петру Кочевскому извенчать с рядовым того полку Карпом Тимофеевичем и о прочем. 9-11.09.1797 г., 6 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 61. Дело по рапорту Троицкого мушкетерского полка протопопа Ширавевского, коим просит о позволении ему во Святую четьредсятиницу служить в симферопольской греческой церкви. 11.02-6.03.1798 г., 8 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 68. Дело по прошению Витебского мушкетерского полка протоиерея Петра Кочевского, коим просит о выдаче ему на протопопский чин грамоты. 10.06.1798 г., 4 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 79. Дело по сообщению графа Михаила Васильевича Каховского о увольнении Севастопольского полка священника Письменного от службы и о присылке на место его другого. 2.07-16.10.1798 г., 24 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 92. Дело по рапорту Смоленского драгунского полка священника Карпа Стефанова, о позволении ему в карасубазарской Свято-Николаевской церкви по седмице с приходским священником исправлять священнослужение. 29.09-25.10.1798 г., 3 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 99. Дело по сообщению полковника барона Вимперена о повенчании прапорщика Андрея Тимофеева с дочерью лекаря девицею Татьяною. 30.10-11.11.1798 г., 5 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 102. Дело по

Низка справ, які стосуються військового духовенства й взаємин військових із духовними особами, виявлені у фондах «Таврійське губернське правління» (Ф. 27)¹, «Перекопське духовне правління» (Ф. 134)², «Сімферопольське духовне правління» (Ф. 135)³.

Визначення в 1837 р. Одеси як центру нововлаштованої Херсонської і Таврійської єпархії обумовило не тільки відкладення у фондів «Херсонська духовна консисторія» (Ф. 37) Державного архіву Одеської області документів пізнішого періоду, але й зосередження в Одесі більш ранніх матеріалів, включно із переважно справочинними та актовими джерелами останньої чверті XVIII ст., які стосуються взаємин органів єпархіальної влади із підлеглим духовенством, центром і військовим відомством⁴.

рапорту архиерейского собора священника Парфена Зозулевского о перевенчании незаконного брака слободы Салов поселенца Петра Толчина сына его Григория с отставного солдата Федора Козакова дочерью Наталией Смоленского драгунского полка священником Карпом Стефановым и о прочем. 10.12.1798–1799 г., 32 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 103. Дело по сообщению полковника барона Вимперена о повенчании его полка унтер-офицера Петра Иванова на девке Фекле Юзефовой. 12.11.1798 г., 10 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 108. Дело по сообщению генерал-майора Куприна о выдаче в нововыстроенную имени его полка в церковь святого антимиона. 29.11-24.12.1798 г., 14 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 125. Дело по рапортам полковых священников с приложением ведомостей об умерших военнослужащих нижних чинов, у коих остались жены в живых на прежних их жилищах. 18.02-10.1799 г., 23 арк.

¹ Держархів АР Крим. — Ф. 27 Таврическое губернское правление. — Оп. 1.— Спр. 4472. По отношению начальника 5-й артиллерийской дивизии о неправильном действии Перекопской градской полиции по делу о намерении якобы нижними чинами 1-й и 2-й батареи обворовать Перекопскую соборную церковь. 16.05.1840-3.11.1846 г., 16 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 27. — Оп. 1.— Спр. 5852. По отношению обер-священника армии и флотов Кутневича об уволенном из духовного звания Антоне Демьяновиче. 23.12.1850-14.03.1851 г., 9 арк.

² Держархів АР Крим. — Ф. 134 Перекопское духовное правление. — Оп. 1 — Спр. 12. По прошению войскового старшины Л. Иношева о дозволении ему вступить во 2-й брак за побегом жены с поручиком Алексановым. 1.05.1801-16.10.1804 г., 6 арк.; Держархів АР Крим. — Ф. 134. — Оп. 1 — Спр. 19. По указу Новороссийской духовной консистории о людях из духовного звания, которые раньше были определены в военную службу, но по неспособности своей к этой службе были возвращены обратно по домам, теперь же их обратно возратить к этой службе с отобранием у них свидетельств и представлением в консисторию. 26.06-21.10.1801 г., 6 арк.

³ Держархів АР Крим. — Ф. 135 Сімферопольське духовне правління. — Оп. 1. — Спр. 15. Книга Балаклавского Георгиевского монастыря о приходе-расходе и остатке монастырской суммы. 1.01-31.12.1832 г., 18 арк.

⁴ Держархів Одеської обл. — Ф. 37 Херсонская духовная консистория. — Оп. 1. — Спр. 15. О небытии протоиерея Федора Фомича в высокотожественный день 30 ноября на молебне. 26.01.1778-3.12.1779 г., 44 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 22. О назначении иеромонахов на суда военного флота. 1778 г., 34 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 64. О постройке Николаевской

38 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Головним чином справочинні та актові джерела, що стосуються храмового будівництва в населених пунктах округів Новоросійсько-військового поселення кавалерії, виявлені у фонді «Управління головного начальника південних поселень» (Ф. 7)¹.

церкви в местечке Новопетровке и определении священника Мыскевича. 20.06-31.08.1780 г., 7 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 69. Об утайке доходов священником с. Вершинокамьянки Иоанном Карповым и о прочем. 9.08.1780-29.06.1781 г., 38 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 80. О постройке Преображенской церкви в слободе Михайловке Павлоградского уезда, а до постройки оной — молитвенного дома. 1.02.1781-22.04.1782 г., 11 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 83. Об определении в сел. Колпаковку иеромонаха Анания для исправления грекам христианских треб. 17.06.1781-5.01.1782 г., 22 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 98. О двубрачии отставного солдата Тимофея Некрылова при жизни первой жены. 7.03.1781-8.03.1788 г., 37 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 100. О постройке в г. Херсоне крепостной соборной Екатерининской церкви. 7.08.1781-15.09.1782 г., 17 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 103. О разводе жены Василисы Диловой с мужем ее и о принятии турецкого закона. 22.11.1781-1.09.1782 г., 19 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 329. Об определении священника Алексия Рогальского в Екатериноградский полк на праздное священническое место. 4.04-15.05.1790 г., 3 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 338. Об определении протоиерея Евфимия Савурского в г. Николаев. 29.04-10.06.1790 г., 4 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 560. Об определении в Одесскую греческую дивизию иеромонаха Варфоломея. 10.03-30.09.1797 г., 14 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 569. По определению его высокопреосвященства о бытии гор. Николаева Адмиралтейской Григорьевской церкви в непосредственном ведомстве сей консистории. 22.04-7.05.1797 г., 19 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 806. По прошению Херсонского гарнизонного батальона полковника Черкасова дочери Матрены Ивановой о расторжении брака ее с мужем ее поручиком Казариновым, имеющим в живых первую жену. 14.09.1817-19.04.1819 г., 99 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 815. По прошению Херсонского уезда войска Бугского станицы Себиной казака Антона Гурки о расторжении брака его с женою его Прасковьею. 6.11.1817-22.05.1818 г., 48 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 865. По отношению Черноморского флота г-на вице-адмирала Грейга о усердии и трудах Николаевской соборной церкви протоиерея Стефана Заушкевича. 11-17.03.1819 г., 3 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 964. По прошению священника Иоанна Михайловского о определении двух сыновей Иоанна и Василия в Черноморский флот. 5.08.1831-29.07.1832 г., 10 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1026. По указу Святейшего Правительствующего Синода о награждении священника Феодора Самборского пенсионом по 500 р. в год за бытие в чумном карантине. 10.02.1838 г., 4 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1467. О постройке новой каменной церкви в военном с. Головоковке. 15.05.1848 г., 13 арк.

¹ Держархів Одеської обл. — Ф. 7 Управление главного начальника Южных поселений. — Оп. 1. — Спр. 5. Относительно каменной церкви в с. Ново-Николаевке 9 округа Военного поселения. 3.09.1848-21.12.1856 г., 192 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 8. О постройке соборной церкви в г. Вознесенске с перепиской о взыскании с подрядчиков денег по неустойке. 23.07.1849 г., 538 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 28. О разборке каменной церкви,

У фонді «Головний статистичний комітет Новоросійського краю» (Ф. 3) виявлено кілька справ із описово-статистичними джерелами, дотичними до проблематики нашого дослідження¹.

Ще одна, доволі невелика, частина фонду Херсонської духовної консисторії (Ф. 198)² сьогодні знаходиться в Державному архіві Херсонської області. Там же зберігається фонд «Херсонське духовне правління» (Ф. 207), який є найбільшим з поміж фондів духовних правлінь південноукраїнського регіону, нараховуючи 2076 справ 1782-1853 рр. Матеріали цього фонду, і передусім доповідні, обліково-статистичні, реєстраційні, розпорядчі та засвідчувальні джерела, продюзовані військовими й парафіяльними священиками, військовими командирами, Херсонським протопопом, Херсонським духовним правлінням і духовною консисторією є надзвичайно важливими для нашого дослідження, оскільки дають можливість, зокрема, простежити переміщення, зміни в підпорядкуванні, обсяги обов'язків військового духовенства, їхні взаємини з парафіяльним духовенством, військовими командирами і єпархіальною владою тощо. Справи цього ж фонду містять і законодавчі джерела, що доводились до відома підлеглих через консисторію і Херсонське духовне правління³.

существующей в с. Терновке 6-го Новороссийского округа и о постройке вместо оной новой. 15.02.1853-1.09.1857 г., 52 арк.

¹ Держархів Одеської обл. — Ф. 3 Главный статистический комитет Новороссийского края. — Оп. 1. — Спр. 11. Сведения о числе родившихся, браком сочетавшихся и умерших. 1845 г., 264 арк.; Держархів Одеської обл. — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 16. Сведения о церквах и духовенстве православного и иностранных исповеданий. 1845 г., 16 арк.

² Держархів Херсонської обл. — Ф. 198 Херсонская духовная консистория. — Оп. 1. — Спр. 10. Исповедные росписи (списки) прихожан Екатерининского собора г. Херсона, церквей с. Кривой Рог и Омеловое Херсонского уезда. 1786 г., 89 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 31. Исповедные росписи (списки) жителей с. Березнеговатого Херсонского уезда. 1828 г., 35 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 73. Дело о попытке ограбления Корсунского монастыря солдатами Софийского морского полка. 28.03.1845-23.06.1848 г., 171 арк.

³ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207 Херсонское духовное правление. — Оп. 1. — Спр. 15. Указ Славянской духовной консистории об обнародовании указа Потемкина о прощении беглых военнослужащих, возвратившихся в течении года. 13.07-7.08.1783 г., 3 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 19. Указ Славянской духовной консистории о запрещении вступления в брак военнослужащим без письменного разрешения командования, направлении священника К. Савицкого в с. Николаевка для священнослужений. 21.09-4.10.1783 г., 4 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 27. Письмо вице-адмирала Клокачева о службе священника Родзянского и переводе его в распоряжение Херсонского духовного правления. 5.07.1783 г., 2 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 43. Указ Славянской духовной консистории о переводе Дмитрия Бофталовского

священником в Мариупольский полк Екатеринославской конницы. 8.04-1.07.1784 г., 4 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 84. Указ Екатеринославской духовной консистории о назначении Олонецкого епископа Амвросия архиепископом Екатеринославской и Херсонеса-Таврической епархии. 27.12.1786-14.01.1787 г., 6 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 86. Дело о присылке в церкви Курского, Тамбовского, Орловского, Козловского полков новых антиминсов. 3.04-26.05.1786 г., 7 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 92. Дело о посвящении в священники диакона И. Абламского. 19.11-29.12.1786 г., 5 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 98. Указ Екатеринославской духовной консистории о присылке нового антиминса в Старооскольский пехотный полк. 4-17.03.1786 г., 4 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 106. Указы Святейшего Синода и Екатеринославской духовной консистории об обнаружении в церквях манифеста о причинах объявления войны России Турции (1787-1791 гг.). 9.09-6.11.1787 г., 11 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 134. Указ Екатеринославской духовной консистории о доставке «святого мира» обер-иеромонаху Черноморского флота. 25.07-10.12.1791 г., 15 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 150. Дело о служении молебня в честь победы русских войск во главе с генералом Галицыным в сражении при Мачине над турками. 10-14.04. 1791 г., 4 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 158. Указ Екатеринославской духовной консистории походной конторы о рассмотрении дела о недостойном поведении священника Стефана Кустовского. 17.06-24.12.1792 г., 7 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 162. Указ Екатеринославской духовной консистории о направлении в Черноморский флот иеромонахов для священнослужений. 14.02-14.03.1793 г., 3 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 165. Указ Екатеринославской духовной консистории о служении молебня в честь заключения мирного договора 1791 года между Россией и Турцией. 12.09.1793 г., 3 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 178. Дело о переводе священника Топачевского из станицы Федоровки в Минскую епархию. 19.12.1793-4.10.1794 г., 7 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 186. Указ Екатеринославской духовной консистории о ведении делопроизводства кратким простым языком без употребления высокопарных слов. 18.03.1794-25.05.1797 г., 8 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 202. Указ Екатеринославской духовной консистории о рассмотрении прошения протопопа Петровского о нанесении ему оскорбления священником Василием Говоружским. 6-30.09.1794 г., 9 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 215. Указ Екатеринославской духовной консистории о наложении церковного покаяния на шкипера К. Сивохина за убийство. 19.12.1794-13.09.1795 г., 10 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 218. Указ Екатеринославской духовной консистории о служении литургии о подавлении Польского восстания русскими войсками. 31.12.1794-22.01.1795 г., 6 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 220. Указ Екатеринославской духовной консистории о недостойном поведении священников Наливайко Штанченко. 29.04-22.08.1794 г., 9 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 225. Дело о присылке «святого мира» обер-иеромонаху Рафаилу в г. Севастополь из Херсонского духовного правления. 31.01-24.07.1794 г., 18 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 233. Сообщение генерала Текутьева о крещении в православную веру солдат, принявших магометанство по принуждению турок. 26.06.1794-2.10.1795 г., 8 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 237. Донесение генерала Текутьева о служении молебня о подавлении польского восстания под предводительством Костошко русскими войсками. 29.10.1794 г., 2 арк.;

Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 241. Дело по обвинению казака Петра Тюпы в двоеженстве и садизме. 8.05.1794-31.01.1795 г., 35 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 254. Дело о рассмотрении жалобы прихожан с. Матвеевки о грубом поведении священника Наливайко. 1.05.1794-5.01.1797 г., 71 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 274. Указ Екатеринославской духовной консистории о представлении плана строительства церкви в ст. Себиной и отведении земли для строительства. 11-15.09.1796 г., 4 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 315. Рапорт священника с. Алешек Данилевского о незаконном венчании священником Полянским брачующихся, не расторгнувших первые браки. 17.11.1794-6.03.1795 г., 17 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 338. Указ Новороссийской духовной консистории о наложении церковного покаяния на капрала Бычкова за непреднамеренное убийство. 26.05.1798-4.03.1801 г., 26 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 413. Указ Новороссийской духовной консистории о запрещении строить деревянные церкви. 13-14.02.1801 г., 2 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 415. Указ Новороссийской духовной консистории о наказании за недостойное поведение и пьянство священника с. Кардашинки Т. Елчинского. 1.04.1801-28.05.1802 г., 10 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 432. Указ Новороссийской духовной консистории об откомандировании в консисторию благочинного священника Ивана Аврамова для отправки его во флот. 8.06.1801-7.06.1802 г., 12 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 452. Указ Новороссийской духовной консистории о переводе священника Саввы Каминского из селения Иваново-Петровки в морской госпиталь. 18.11.1801-14.06.1804 г., 21 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 467. Сообщение генерал-майора Херсонского гренадерского полка об учинении следствия по делу подпоручика Рынского. 16.11.1801-4.02.1802 г., 28 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 486. Дело о вступлении в брак без разрешения начальства мичмана Родина. 16.09-2.10.1801 г., 7 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 515. Указ Новороссийской духовной консистории о об отпуске «святого мира» полковым священникам. 25.11.1803 г., 2 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 519. Рапорт протоиерея Григория Саражиновича о запрещении Херсонским духовным правлением флотским священникам вмешиваться в херсонские приходские церкви. 1.05-8.06.1803 г., 5 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 577. Указ Екатеринославской духовной консистории об увольнении священника Василия Светайлова из причта Николаевской церкви с. Березниговатого. 26.11-30.12.1804 г., 6 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 585. Сообщение Херсонской уголовной палаты о снятии допроса с протоиерея Савурского Николаевской соборной церкви по делу об убийстве своей жены генералом Овсянниковым. 21.03.1804 г., 7 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 609. Указ Екатеринославской духовной консистории о запрещении протоиерею Григорию Серафимовичу венчать военных без свидетельства командиров. 14-15.03.1805 г., 3 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 653. Указ Екатеринославской духовной консистории о назначении священника Федора Шульженкова в мушкетерский полк в г. Минск. 1.09-31.12.1806 г., 24 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 690. Рапорт священника Кушковского об отдаче церковной земли николаевскому купцу Сидорову в аренду. 23.02-21.03.1807 г., 6 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 727. Указ Екатеринославской духовной консистории о разрешении священникам производить бракосочетание генералов, штабных и обер-офицеров. 11-16.04.1808 г., 5 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. —

Спр. 776. Указ Екатеринославской духовной консистории о ведении следствия о построении новой церкви в селении войска Бугского в станице Гурьевка. 21.06.1809-2.02.1810 г., 19 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 800. Дело по прошению жителей военного форштадта о разрешении построить церковь на военном форштадте. 29.05.1809-7.11.1810 г., 24 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 821. Указ Екатеринославской духовной консистории о неразрешении казаку Ивану Быточенко принимать пономарскую должность до предоставления увольнительного билета. 18.02-25.07.1810 г., 10 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 829. Указ Екатеринославской духовной консистории об отказе пономарю николаевской купеческой церкви Василию Залужскому в переводе его в николаевский морской госпиталь. 16.05-16.07.1810 г., 4 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 832. Указ Екатеринославской духовной консистории о запрещении священно- и церковнослужителям участвовать в противозаконных поступках. 30.05-10.10.1810 г., 4 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 853. Указ Екатеринославской духовной консистории о перемещении дьячка Андрея Косовского в полк на должность священника. 18-20.11.1810 г., 6 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 859. Рапорт священника Полтавского мушкетерского полка о разрешении ему сочетать браком полковника этого полка в церкви с. Александровки. 12.01.1810 г., 2 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 877. Сообщение Херсонского нижнего земского суда о расследовании погребения тела помещика генерала Христофоровича в селе Кривом Роге в цвинтаре у церкви. 9.04.1810-14.07.1811 г., 21 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 922. Переписка с Владикавказским гарнизонным полком о снятии показаний со священника Воскобойникова по делу капитана Алабаева. 17-26.01.1810 г., 4 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 931. Указ Екатеринославской духовной консистории об определении священника Я Грушецкого в церковь морского госпиталя. 12-14.04.1811 г., 8 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 933. Указ Екатеринославской духовной консистории о награждении священника С. Каминского. 7.07.1811 г., 3 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 943. Указ Екатеринославской духовной консистории об отделении церковей военных госпиталей, находящихся в ведении епархии, под ведомство Державина. 28.12.1811-15.10.1812 г., 15 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 972. Дело об отобрании у священника Грушецкого не по закону дарованной ему женщины. 10.07.1811-26.01.1812 г., 24 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 993. Указ Екатеринославской духовной консистории о сборе людей всех сословий и денежных средств для ополчения против врага — Наполеона. 20.07-24.08.1812 г., 29 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 995. Указ Екатеринославской духовной консистории о собирании средств среди священно- и церковнослужителей для собрания новых военных сил против врага. 26.08-7.12.1812 г., 41 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1042. Указ Екатеринославской духовной консистории об отправлении молебня по поводу спасения России от нападения врагов. 27.01-6.02.1813 г., 4 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1169. Указ Екатеринославской духовной консистории об отслужении молебствия о избавлении России от нашествия. 3.08.1816-6.08.1817 г., 15 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1291. Указ Екатеринославской духовной консистории о наложении церковного покаяния на полковника и на двух воспитанников военно-сиротского училища г. Херсона Сученкова и Коваленко. 19.09-4.11.1818 г., 8 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1294. Указ Екатеринославской духовной консистории о назначении

Розпорядчі, доповідні та засвідчувальні джерела, які стосуються відмежування підцерковної землі у низці станиць Бузького козацького війська й адміралтейських поселень, виявлені у фонді «Херсонська (Новоросійська) губерньська креслярня» (Ф. 14)¹.

Концентрація в Миколаєві великої кількості збройних формувань і керівних установ військового відомства, наряду із дислокацією наприкінці XVIII – у XIX ст. чисельних військових формувань на території нинішньої Миколаївщини зумовлюють непересічне значення для нашого дослідження джерельних

священника Бавинского в г. Вознесенск благочинным. 17.10-7.11.1818 г., 9 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1299. Отношение Тобольского пехотного полка о выделении приходской церкви в г. Херсоне для полковой церкви. 24.11.1818-31.01.1819 г., 12 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1351. Указ Екатеринославской духовной консистории о разрешении полковым священникам заниматься священнослужением в приходских церквах. 5.02-13.09.1820 г., 8 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1354. Указ Екатеринославской духовной консистории о разрешении приходскими священниками править службу в церквах полковым священникам. 02-8.06.1820 г., 22 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1375. Указ Екатеринославской духовной консистории о форме одежды для священников военных поселений. 2-6.12.1820 г., 5 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1489. Указ Екатеринославской духовной консистории, чтобы священники не венчали лиц, относящихся к военным поселянам. 29.01-21.03.1824 г., 7 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1721. Указ Екатеринославской духовной консистории об определении в Балаклавский Георгиевский монастырь для служения во флоте иеромонахов и вдовствующих священников. 11.10.1828-25.01.1829 г., 16 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 2048. Указ Екатеринославской духовной консистории о запрещении венчать вдов и девиц казачьего Дунайского войска без разрешения войскового начальства. 5.07.1851 г., 3 арк.

¹ Держархів Херсонської обл. — Ф. 14 Херсонская (Новоросийская) губернская чертежная. — Оп. 1. — Спр. 1056. Предписания Херсонскому уездному землемеру об отмежевании церковных земель, межевые книги церковных земельных дач церковных земель. Списки церквей. 15.06.1821-9.04.1827 г., 186 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 1139. Предписания, рапорты Херсонского уездного землемера и переписка с духовной консисторией об отводе земель церковнослужителям в Херсонском уезде. 5.11.1826-2.02.1833 г., 46 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 1760. Указ Херсонского губернского правления, переписка с Ольвиопольским уездным землемером о составлении камеральных примечаний на села уезда, сборе сведений о церквях уезда. 7.02-16.04.1834 г., 23 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 1846. Предписания Херсонскому уездному землемеру о вымежевании церковных земель. 31.01.1846-31.01.1847 г., 21 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 14. — Оп. 3. — Спр. 5. Указы Херсонского губернского правления, рапорты землемеров и другие материалы об отмежевании церковных земель. 11.06.1833-28.11.1851 г., 173 арк.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 14. — Оп. 3. — Спр. 15. Рапорты губернского землемера и Александрийского земского суда и другие материалы об отмежевании земли церковнослужителям с Березнеговатое. 14.10.1847-18.09.1850 г., 19 арк.

44 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

комплексів, які відклялись у Державному архіві Миколаївської області.

Облікові книги надходжень і витрат, метричні книги, формулярні списки членів причту, книги шлюбних обшуків, «списки на жалування», книги для запису церковного майна, сповідні розписи, журнали вихідної та вхідної документації, сама розпорядча та доповідна документація зберігається у фонді «Миколаївський адміралтейський собор» (Ф. 168)¹.

Менше відповідних документів за досліджуваний нами період відклялось у фонді «Очаківський військовий собор» (Ф. 169)².

Листування з приводу відведення землі для Балаклавського Георгіївського монастиря, припис інспекторського департаменту Морського міністерства про порядок винайму церковнослужителів для дивізійної церкви в Миколаєві виявлений у фонді «Канцелярія Миколаївського військового губернатора» (Ф. 230)³.

¹ Держархів Миколаївської обл. — Ф. 168 Николаевский адмиралтейский собор. — Оп. 1. — Спр. 1. Переписка о выдаче метрических свидетельств, выборе старост в собор и других вопросах. 8.01-29.04.1824 г., 158 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 168. — Оп. 1. — Спр. 3. Приходо-расходная книга собора. 1809-1827 гг., 218 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 168 — Оп. 1. — Спр. 7. Книга для записи прихода и расхода сумм. 12.01.1828-1832 г., 59 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 168 — Оп. 1. — Спр. 21. Переписка с Черноморским флотом и другими учреждениями о наложении на их людей за противозаконные поступки церковной епитимии. 17.01.1842-7.12.1848 г., 193 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 168 — Оп. 1. — Спр. 22. Формулярные списки служителей собора. 1848 г., 385 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 168. — Оп. 1. — Спр. 28. Переписка и опись о разделах доходов соборных кружкою. 6.02.1814-27.08.1849 г., 34 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 168 — Оп. 1. — Спр. 440. Журнал исходящих документов собора. Отчет о приходе-расходе церковных сумм. 1833-1841 гг., 48 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 168 — Оп. 1. — Спр. 465. Опись имущества Николаевского адмиралтейского собора. 7.10.1850 г., 56 арк.

² Держархів Миколаївської обл. — Ф. 169 Очаковский военный собор. — Оп. 1. — Спр. 8. Исповедные списки мещан, чиновников и военных, о приходе и расходе церковных сумм, указы духовной консистории, о пожертвованиях в пользу церкви, о ремонте собора и прочем. 10.01.1849-2.12.1850 гг., 391 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 169. — Оп. 1. — Спр. 9. О передаче собора в гражданское ведомство, о расходах по ремонту, о взыскании денег с прихожан в пользу церкви и проч. 5.06-31.12.1851 г., 63 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 169. — Оп. 1. — Спр. 10. О размерах жалования служителям собора, о присылке метрических сведений, указы духовной консистории, о постройке колокольни, о предметах учения в низших духовных училищах. 28.02.1852-7.01.1857 г., 350 арк.

³ Держархів Миколаївської обл. — Ф. 230 Канцелярия Николаевского военного губернатора. — Оп. 1. — Спр. 12. Предписание Министра внутренних дел, выписки из решений комиссии при Таврическом гражданском губернаторе по разбору споров о земле, переписка Таврического гражданского губернатора с Министром внутренних дел, Николаевским и Севастопольским военным губернатором об отводе земель городу Севастополю, Георгиевскому монастырю и другим. 28.12.1805-23.08.1811 г., 337 арк.;

Рапорт миколаївського протоієрея Є. Савурського про передачу книг та начиння похідної церкви 2-го фузилерного артилерійського полку новому храму в Миколаєві виявлений у фонді «Канцелярія будівництва міста Миколаєва» (Ф. 243)¹.

6 справ за досліджуваний нами період, які стосуються храмів адміралтейського відомства, виявлено у фонді «Управління Чорноморських адміралтейських поселень» (Ф. 246)².

Серед справ об'єднаного архівного фонду «Церкви Херсонського повіту Херсонської губернії» (Ф. 410) є і метричні книги храму адміралтейського поселення Березнегувате та рапорти й листування священників миколаївської та севастопольської морських шпитальних церков про проведення служб, про ведення метричних книг тощо³.

У фонді «Церкви Єлисаветградського (Бобринецького) повіту Херсонської губернії» (Ф. 475) зберігаються укази

Держархів Миколаївської обл. — Ф. 230. — Оп. 1. — Спр. 1469. Предписание инспекторского департамента Морского министерства о порядке найма церковнослужителей для дивизионной церкви в г. Николаеве. 6-26.05.1853 г., 2 арк.

¹ Держархів Миколаївської обл. — Ф. 243 Канцелярия строения города Николаева. — Оп. 1. — Спр. 32. Рапорт николаевского протоиерея Евфимия Савурского о передаче книг и утвари временной походной церкви 2-го фузилерного артиллерийского полка новой церкви в г. Николаеве. 23.06.1790 г., 4 арк.

² Держархів Миколаївської обл. — Ф. 246 Управление Черноморских адмиралтейских селений. — Оп. 1. — Спр. 12. Переписка о пожертвовании комиссаром Зернехаузенем каменного дома для Богоявленской церкви. 11.06.1822-25.01.1823 г., 16 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 246. — Оп. 2. — Спр. 3. Дело о достройке в адмиралтейском селении Богоявленское каменной церкви, разрушении каменного дворца в целях использования камня и др. материалов для строительства. 1802-25.01.1807 г., 21 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 246. — Оп. 2. — Спр. 6. Прошения воскресенских поселян и переписка о разрешении на снесение имеющейся в с. Воскресенском церкви ввиду ее ветхости и постройки новой каменной. 5.08-20.12.1807 г., 10 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 246. — Оп. 2. — Спр. 22. Дело об отмежевании определенных участков земли для церквей в с. Богоявленское, с. Калиновке и др. 22.03.1815-24.03.1816 г., 21 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 246. — Оп. 2. — Спр. 34. Дело об организации в с. Богоявленское приходского училища и наборе учащихся. 21.02-18.08.1839 г., 21 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 246. — Оп. 2. — Спр. 67. Дело по отношению начальника губернии о доставлении сведения о числе жителей, домов, церквей и прочего. 8.01-10.01.1846 г., 10 арк.

³ Держархів Миколаївської обл. — Ф. 410 Церкви Херсонского уезда Херсонской губернии. — Оп. 1. — Спр. 3. Николаевская церковь посада Березнеговатое. 1849-1852 гг., 208 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 410. — Оп. 1. — Спр. 4. Николаевская церковь посада Березнеговатое. 1853-1857 гг., 274 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 410. — Оп. 1. — Спр. 86. Рапорты и переписка священников Николаевской и Севастопольской церквей при морских госпиталях о проведении служб, правильных записях в метрическую книгу и др. вопросам. 1822-1823 гг., 76 арк.

46 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Елисаветградського духовного правління, у тому числі — і про заборону вінчати військових без дозволу їхнього керівництва¹.

Метричні книги кількох храмів Херсонського військового поселення кавалерії (зокрема, Семенівки і Костянтинівки) знаходяться у фонді «Колекція метричних книг закладів релігійних культів, що існували на території Миколаївської області» (Ф. 484)².

Наряду із Миколаєвом, у досліджуваний період непересічне військове значення мав Севастополь, який разом із Миколаєвом у ХІХ ст. формував військове губернаторство. Зважаючи на статус Севастополя до його міського архіву свого часу були передані документальні комплекси з історії міста та навколишніх населених пунктів ХVІІІ-ХІХ ст. Для вивчення історії військового духовенства регіону надзвичайно важливими є законодавчі, актові та справочинні документи щодо флотських ієромонахів, які відклались у фонді «Балаклавський Георгіївський чоловічий монастир» (Ф. 20)³ Державного архіву міста Севастополя, найстаріша справа якого датується 1794 р.

¹ Держархів Миколаївської обл. — Ф. 475 Церкви Елисаветградского (Бобринецкого) уезда Херсонской губернии. — Оп. 1. — Спр. 30. Указы Елисаветградского духовного правления об открытии духовных училищ, о запрещении венчать военных без разрешения начальства, об охране церковного имущества. 22.01.1822-4.08.1833 г., 131 арк.

² Держархів Миколаївської обл. — Ф. 484 Коллекция метрических книг учреждений религиозных культов, существовавших на территории Николаевской области. — Оп. 1. — Спр. 1. Метрическая книга села Семеновка. 1842-1843 гг., 96 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 484. — Оп. 1. — Спр. 2. Метрическая книга села Семеновка. 1847-1848 гг., 91 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 484. — Оп. 1. — Спр. 3. Метрическая книга села Семеновка. 1853-1857 гг., 229 арк.; Держархів Миколаївської обл. — Ф. 484. — Оп. 1. — Спр. 38. Метрическая книга села Константиновки. 1849 г., 86 арк.

³ Держархів м. Севастополя. — Ф. 20 Балаклавский Георгиевский мужской монастырь. — Оп. 1. — Спр. 1. Входящие и исходящие копии сенатских указов и переписка Феодосийской духовной консистории с управляющим Балаклавским Георгиевским монастырем. 1794-1797 гг.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 3. Сенатские указы из Новороссийской духовной консистории в Балаклавский Георгиевский монастырь. 1801-1806 гг.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 4. Правительственные указы из Екатеринославской духовной консистории в Балаклавский Георгиевский монастырь. 1807-1808 гг.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 5. Дела входящие и исходящие. Правительственные указы из Екатеринославской духовной консистории в Балаклавский Георгиевский монастырь. 1809-1810 гг.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 18. Дела входящие и исходящие. Сенатские указы из Екатеринославской духовной консистории в Балаклавский Георгиевский монастырь. 1816-1819 гг.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 28. Дела входящие и исходящие: правительственные указы из Екатеринославской духовной консистории в Балаклавский Георгиевский монастырь. 1820-1822 гг., 258 арк.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 68. Материалы по личному составу служащих монастыря. 1838-1839 гг.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 86. Материалы о работе

Фонд цього архіву «Петропавлівська церква морського шпиталю» (Ф. 11)¹ вміщує 36 метричних книг 1820-1853 рр., фонд «Севастопольський Адміралтейський собор і Володимирська церква бокового вівтаря» (Ф. 23)² — 63 справи із метричними книгами 1815-1853 рр. (причому, починаючи з 1824 р. записи і Севастопольського Адміралтейського собору, і Володимирської церкви бокового вівтаря щороку вміщувались разом у одній справі, але з 1839 р. вони вже були «розведені», і відтепер за кожний рік і собор, і церква мали по 2 метричні книги: на одній зазначалось, що вона ведеться по військовому відомству, а на другій — що по відомству єпархіальному). 29 метричних книг 1822-1853 рр. вміщено у фонді «Церква Дунайської гребної флотилії» (Ф. 3)³.

31 справу за 1845-1853 рр. нараховує фонд «Комісія з будівництва в м. Севастополі храму Св. Володимира» (Ф. 21). Тут зберігається і ділове листування комісії з військовим та духовним відомством⁴.

и по личному составу монастыря. Здесь же список иеромонахов и священнослужителей. 1848 г.

¹ Держархів м. Севастополя. — Ф. 11 Петропавловская церковь морского госпиталя. — Оп. 1. — Спр. 1. Книга для записи актов о бракосочетании и смерти за 1820 год. 1820 г., 32 арк.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 3. Книга для записи актов о бракосочетании и смерти за 1821 год. 1821 г., 23 арк.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 14. Книга для записи актов о бракосочетании и смерти за 1835 год. 1835 г., 51 арк.

² Держархів м. Севастополя. — Ф. 23 Севастопольский Адмиралтейский собор и Владимирская церковь бокового алтаря. — Оп. 1. — Спр. 1. Книга для записи актов гражданского состояния Севастопольского адмиралтейского собора за 1815 год. 1815 г., 22 арк.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 23. — Оп. 1. — Спр. 2. Книга для записи актов гражданского состояния Севастопольского адмиралтейского собора за 1817 год. 1817 г., 16 арк.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 23. — Оп. 1. — Спр. 3. Книга для записи актов гражданского состояния Севастопольского адмиралтейского собора за 1818 год. 1818 г., 14 арк.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 23. — Оп. 1. — Спр. 4. Книга для записи актов гражданского состояния Севастопольского адмиралтейского собора за 1819 год. 1819 г., 32 арк.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 23. — Оп. 1. — Спр. 22. Книга для записи актов гражданского состояния придельной Владимирской церкви по епархиальному ведомству. 1839 г., 11 арк.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 23. — Оп. 1. — Спр. 23. Книга для записи актов гражданского состояния придельной Владимирской церкви по военному ведомству. 1839 г., 68 арк.

³ Держархів м. Севастополя. — Ф. 3 Церковь Дунайской гребной флотилии. 1822-1855 гг.

⁴ Держархів м. Севастополя. — Ф. 21 Комиссия по постройке в г. Севастополе храма Св. Владимира. — Оп. 1. — Спр. 5. Об учреждении комиссии по постройке храма Св. Владимира. 8.05-7.12.1845 г., 22 арк.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 21. — Оп. 1. — Спр. 16. Переписка комиссии с управлением Черноморского флота и портов об изготовлении икон, художественных картин и прочих принадлежностей. 28.03.1850-23.09.1855 г., 81 арк.; Держархів м. Севастополя. — Ф. 21. — Оп. 1. — Спр. 27. Журнал исходящим бумагам по постройке храма. 3.04.1853-28.02.1854 г., 133 арк.

48 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

У Державному архіві Дніпропетровської області у фондах «Катерининське духовне правління» (Ф. 104), «Катеринославська духовна консисторія» (Ф. 106), «Метричні книги церков Катеринославської губернії (колекції)» (Ф. 193) зберігаються окремі укази та рапорти щодо переведення до складу полкового духовенства й служіння молебнів за перемоги російських військ¹.

Серед документів фонду Державного архіву Донецької області «Благочинний 3 округу церков Бахмутського повіту м. Юзівки» (Ф. ф. 69) виявлена низка законодавчих і актових джерел, що стосуються оприлюднення в церквах інформації про початок і завершення війн, а також продюковані Катеринославською духовною консисторією і Бахмутським духовним правлінням актові джерела щодо регламентації взаємин духовенства з військовими².

¹ Держархів Дніпропетровської обл. — Ф. 104 Катерининское духовное правление. — Оп. 1. — Спр. 40. Рапорт канцелярии Екатеринославской провинции о переводе священника села Нового Павла Терлецкого в Екатеринославский полк. 1779 г., 3 арк.; Держархів Дніпропетровської обл. — Ф. 104. — Оп. 1. — Спр. 41. Указы Славянской духовной консистории. Рапорты об определении священника Павла Терлецкого в Екатеринославский полк. 1779 г., 13 арк.; Держархів Дніпропетровської обл. — Ф. 106 Катеринославская духовная консистория. — Оп. 1. — Спр. 298. Указы Новомосковского духовного правления в части победы над Францией в Отечественной войне 1812 года, о злоупотреблениях церковнослужителями, методах преподавания Закона Божьего в школах, порядке ведения церковной документации. 24.10.1814-31.01.1817 г., 96 арк.; Держархів Дніпропетровської обл. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. Указы о подавлении русскими войсками Венгерской революции 1848 года, соблюдении правил христианской церкви при крещении крымских татар, назначении генерала Паскевича наместником в Царстве Польском и по другим вопросам. 1830-31.05.1852 г., 59 арк.; Держархів Дніпропетровської обл. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 300. Указы Павлоградского духовного правления о прекращении военных действий в Польше, собирании различных исторических памятников для Академии наук, о методах предохранения жителей от заболеваний холерой и по другим вопросам. 11.09.1831-31.05.1838 г., 44 арк.; Держархів Дніпропетровської обл. — Ф. 193 Метрические книги церковей Екатеринославской губернии (коллекции). — Оп. 1. — Спр. 103. Указы Правительствующего Синода и предложения Екатеринославской духовной консистории о военных действиях между Россией и Францией, заключении мира со Швецией, о порядке ведения церковных служений и по другим вопросам. 1809 г., 179 арк.

² Держархів Донецької обл. — Ф. ф. 69 Благочинный 3 округа церковей Бахмутского уезда г. Юзовки. — Оп. 1. — Спр. 7. Объявление Екатерины II о вероломстве Швеции и войне с нею. Указ Бахмутского духовного правления о правилах внесения в исповедные списки учащихся духовных семинарий, запрещении священникам продавать хлеб подводами. 4.01-29.12.1788 г., 26 арк.; Держархів Донецької обл. — Ф. ф. 69. — Оп. 1. — Спр. 14. Манифест Екатерины II о заключении мира с Портой, о награждении по этому случаю военных чинов, об уменьшении сроков ареста и количества ударов при телесном наказании. 13.06-15.11.1793 г., 12 арк.; Держархів Донецької обл. — Ф. ф. 69. — Оп. 1. — Спр. 30. Объявление Александра I об окончании войны с Францией, указы Бахмутского духовного правления о поучении попов об исповедовании православной веры и подчинении императору. 5.01-23.08.1807 г., 11 арк.; Держархів

У Державному архіві Запорізької області метричні книги Олександрівської фортеці зберігаються у фондах «Покровська соборна церква м. Олександрівськ Катеринославської губернії» (Ф. 19)¹ і «Олександрівська церква Катеринославської фортеці міста Олександрівська того ж повіту Катеринославської губернії» (Ф. 123)². Перші записи в метричній книзі Покровського храму датуються ще 1774 р., тобто часами існування Вольностей Війська Запорозького.

Непересічне значення мають комплекси джерел, що відклались у київських зібраннях.

Так, у Центральному державному історичному архіві в м. Києві надзвичайно важливими для вивчення історії духовенства Вольностей Війська Запорозького є законодавчі, справочинні, актові джерела фонду «Архів Коша Нової Запорозької Січі» (Ф. 229)³. Зокрема, там містяться документи, що стосуються

Донецької обл. — Ф. ф. 69. — Оп. 1. — Спр. 36. Объявление Александра I об успешном продвижении русских войск в войне с Францией. Указы Бахмутского духовного правления о совершении обрядов. 1.02-9.05.1813 г., 12 арк.; Держархів Донецької обл. — Ф. ф. 69. — Оп. 1. — Спр. 37. Объявление Александра I о победе над французами и о заключении мира с Францией. 1.02-2.12.1814 г., 41 арк.; Держархів Донецької обл. — Ф. ф. 69. — Оп. 1. — Спр. 38. Указ Александра I о победе над французами и о богослужении в церквях по случаю окончания войны с Францией. 28.01-1.12.1815 г., 12 арк.; Держархів Донецької обл. — Ф. ф. 69. — Оп. 1. — Спр. 39. Указ Бахмутского духовного правления о проведении молебной по случаю заключения мира с Францией. 12.01.1815 г., 1 арк.; Держархів Донецької обл. — Ф. ф. 69. — Оп. 1. — Спр. 54. Указы Екатеринославской духовной консистории о правилах выдачи метрических выписей о рождении детей у чинов морского ведомства, о внушении населению пользы прививки оспы детьми. 28.02-28.11.1827 г., 25 арк.; Держархів Донецької обл. — Ф. ф. 69. — Оп. 1. — Спр. 104. Указы Бахмутского духовного правления о запрещении допускать к святым тайнам военных чинов иностранных исповеданий, молебствиях по случаю событий в царствующем доме. Копия извещения Николая I о женитьбе его сына Константина. 6.02-31.12.1848 г., 15 арк.

¹ Держархів Запорізької обл. — Ф. 19 Покровская соборная церковь г. Александровск Екатеринославской губернии. — Оп. 1. — Спр. 1 а. Метрическая книга регистрации актов гражданского состояния за 1774-1788 гг., 146 арк.; Держархів Запорізької обл. — Ф. 19. — Оп. 1. — Спр. 1. Метрическая книга регистрации актов гражданского состояния за 1789-1812 гг., 235 арк.

² Держархів Запорізької обл. — Ф. 123 Александровская церковь Александровской крепости г. Александровска того же уезда Екатеринославской губернии.

³ ЦДІАК України. — Ф. 229 Архів Коша Нової Запорозької Січі. — Оп. 1. — Спр. 42. Справа про пограбування бугогардівської церкви й змівників ногайцями Буджаської орди. 1757-1758 рр., 41 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 52. Справа про збирання податків з посполитих, які жили на землях Війська Запорозького. 1758-1769 рр., 51 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 57. Дело о выселке запорожских казаков, к следствию статского советника Фливерка потребных о попу. 1758-1764 гг., 70 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 58. Справа про відрядження на Гард команди для боротьби з гайдамаками і кримінальними злочинцями. 1758 р., 56 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 67. Дело о состоящих по Днепру людеиных мельницах и о взимании с оних ежегодно на

50 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря (спр. 52, 111, 224), Києво-Межигірського монастиря (спр. 1, 3, 111, 224), створення Старокодацького духовного намісного правління (спр.

Войсковую канцелярию и на паламарню борошна. 1759-1778 гг., 127 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 68. Справа про перебування в Січі єпископа Афонської гори Анатолія. 1759-1760 рр., 27 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 111. Справа про перепис зайд з Гетьманщини і посполитих у поселеннях Запорожжя, про повернення Самарському Миколаївському монастирю підданих з с. Чернечого, записаних у козаки, про надання грошей та ін. Києво-Межигірському монастирю. 1761-1762 рр., 22 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 112. Листування Коша з паланками, Кодацькою наміснією, сільськими громадами, Київським митрополитом та ін. в церковних справах. 1761-1762 рр., 56 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 166. О приезжающих в Сечь Запорожскую с разных монастырей и приходских церквей за испрошением от доброхотдателей милостыни. 1764-1774 гг., 125 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 195. Дело бывшего в здешних местах из Иерусалимских краев иеромонаха Неофита за испрошением милостыни. 1766-1768 гг., 15 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 203. О церковных делах в Запорожском Войске. 1767-1769 гг., 114 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 209. Дело бывшего каменской церкви священника Иоанна Безглубого о произнесенных на Войско Запорожское пороках. 1767-1769 гг., 21 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 224. Дело о байдаках в Кодак с провиантом в Сечь, Днепром пригнанных. 1768-1770 гг., 89 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 236. О постройке трех церквей в селениях запорожских. 1769-1775 гг., 173 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 237. Дело романковского попа Щербыневского о блудодействии им с женщиною Куцою. 1769 г., 34 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 275. Справа про стягнення боргу за рибу з сина значкового товариша Максима Гудима на користь кодацького дякона Стефана Малашевського. 1770-1774 гг., 47 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 321. Дело о церкви Покрова Богоматери в Ромне коштом его вельможности господина атамана кошевого Петра Ивановича Калнишевского построенной. 1772-1775 гг., 252 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 322. О перенесении церкви бригадировской в Лычково. О имеющей строиться в Самарчике новой великой церкви вместо малой старой. 1772-1774 гг., 15 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 323. Справа про укомплектування човнарської команди на Низу Дніпра козаками, священником і писарем, постачання їй провіанту й військового спорядження. 1772-1775 рр., 86 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 325. Справа про склад, розміщення, постачання провіантом тощо форпостних команд у гирлах Бугу і Дніпра. 1773-1774 рр., 256 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 340. Дело по представлению самарского казачьего атамана Петра Рябого на священников лычковских Кущинского, Зеленского, что они зимовники по Кильчени имеют не там, где надобно. Так же о позволении орельским обывателям селиться хуторами понад Кильчено, тоєю стороною начиная от вершины по нефорошанскую старую дорогу и по Кильчени между хуторами самарских обывателей. 1773-1774 гг., 21 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 347. Справа про комплектування козаками і забезпечення військовим спорядженням команд полковників Андрія Порохні й Опанаса Колпака для участі у воєнних діях у Криму. 1774 р., 71 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 359. Дело по письмам князя Прозоровского о сыске с Войска Запорожского охочих в легионы. 1774-1775 гг., 19 арк.; ЦДІАК України. — Ф. 229. — Оп. 1. — Спр. 365. Справа про ліквідацію Запорозької Січі. 1775-1777 рр., 136 арк.

203), єпископа Анатолія Мелеса (спр. 68), січового архімандрита Володимира Сокальського (спр. 3, 359, 365), зруйнування храму в Гарді ногайцями і заміщення причту церкви (спр. 42, 58), храмового будівництва (спр. 236, 321, 322), процедури заповнення місць при запорозьких парафіях (спр. 1, 25, 112, 203, 325) і усунення від парафій (спр. 3, 25, 209, 237), збирання милостині на Запорозжжі (спр. 25, 166, 195), духовного суду над двоєженцями (спр. 25), направлення священника до човнярної команди в пониззя Дніпра під час російсько-турецької війни 1768-1774 рр. (спр. 323), відспівування у запорозьких храмах загиблих під час бойових дій козаків (спр. 347), стягнення з млинів борошна на паламарню (спр. 67), мінової торгівлі бахмутського священника І. Павлова (спр. 57), господарських взаємин курилівського священника Ф. Чепелівського й кодацького диякона С. Малашевського із значковим товаришем М. Гудимою (спр. 275), суперечок запорожців із священниками з приводу землекористування (340) тощо.

У фонді «Київський Межигірський або Межигірський Преображенський-Спаський чоловічий монастир» (Ф. 132) зберігається, зокрема, листування із Запорожжям, Київським єпархіальним архієреєм і Синодом з приводу церковної справи на території Запорозьких Вольностей¹.

Фонд «Київська духовна консисторія» (Ф. 127) містить справи «Про дозвіл відновити службу в церкві слободи Кодацької»², «Про заміну ієромонахів та ієродияконів, що відбувають термін служби в церквах Запорізької Січі»³, «Про розірвання шлюбу козака Дениса Мушкетного священниками церкви м. Кодака без санкції консисторії»⁴.

В Інституті Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського у «Фонді історичних матеріалів» (Ф. II) надзвичайну цінність для вивчення церковної історії фортець

¹ ЦДІАК України. — Ф. 132 Київський Межигірський або Межигірський Преображенський-Спаський чоловічий монастир. — Оп. 2. — Спр. 41. Переписка с Синодом, с Киевской духовной консисторией о назначении иеромонаха Владимира Сокальского начальником запорожских церквей; о присылке сведений в консисторию о количестве монахов в монастыре, о размерах земельных владений и доходах монастыря и т.д. 1774-1776 г.

² ЦДІАК України. — Ф. 127 Київська духовна консисторія. — Оп. 1020. — Спр. 736. О разрешении возобновить службу в церкви слободы Кодацкой. 1743, 4 арк.

³ ЦДІАК України. — Ф. 127. — Оп. 1020. — Спр. 1871. О замене иеромонахов и иеродияконов, отбывающих срок службы в церквах Запорожской Сечи. 1751, 4 арк.

⁴ ЦДІАК України. — Ф. 127. — Оп. 1020. — Спр. 3010. О расторжении брака казака Дениса Мушкетного священниками церкви г. Кодака без санкции консистории. 1757, 3 арк.

52 Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)

Нової Дніпровської лінії становлять комплекси джерел із позначкою «Збірка Новицького» за 1770-х рр. – початку ХІХ ст.¹.

¹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського. — Ф. II Фонд історичних матеріалів. — Спр. 24156-24163. Папери духовного правління Олександрівської фортеці: розписка попа в отриманні грошей на збереження від запорожців, призначення попів тощо 1773-1777 рр., 58 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24164-24166. Папери духовного Олександрівського правління: сповідальні книги, кількість жителів по парафіях 1784-1790 рр., 98 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24167-24176. Папери духовного Олександрівського правління: указ коменданту Дніпровської лінії про платню попу, уривки метричних записів, ведення їх, будівництво церкви в с. Покровській, різні справи про церковників. 1785-1786 рр., 64 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24184-24195. Папери духовного Олександрівського правління, Павлоградського, Новомосковського: церковні справи, призначення попів, платня, заборона служби, збори грошей на церкву, відомості про попів сел. Григорівни, Андріївки. 1787-1815 рр., 188 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24196-24204. Папери Олександрівського, Павлоградського, Новомосковського духовного правління: вінчання в домі, уривки метричних записів, церковні справи, відомості про попів. 1788-1810 рр., 200 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24205-24212. Папери Олександрівського, Павлоградського, Новомосковського духовного правління: будування батальйонної школи, відомості про попів с.Григорівни, Андріївки, арешт дячка. 1789-1801 рр., 210 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24222-24227. Папери Павлоградського духовного правління: бажання католички охреститися, призначення попів, церковників, укази про війну. 1791 р., 52 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24228-24233. Папери Павлоградського і Олександрівського духовного правління: вимога консисторії про відчит за церковні гроші, шахрайство попа, втеча дячка, сповідальні записи, відомості про попів. 1792 р., 76 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24240-24244. Папери Павлоградського духовного правління: про пияцтво попів і церковників, про призначення попів. 1794 р., 68 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24245-24250. Папери Павлоградського духовного правління: про призначення дітей, полонених магометанами. 1795 р., 44 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24251-24254. Папери Павлоградського і Олександрівського духовного правління: призначення попів по далеких слободах, насильство кордонного офіцера над попом, сповідальні записи. 1796 р., 42 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24255-24263. Папери Павлоградського духовного правління: церковні справи, опис метричних книг, число парафіян, будування церкви поміщиком. 1796 р., 58 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24264-24268. Папери Олександрівського, Павлоградського духовного правління: призначення попів, читання указів, сповідальні книги, відомості про попів. 1797-1798 рр., 184 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24269-24276. Папери Павлоградського і Олександрівського духовного правління: листування з комендантом Олександрівської фортеці про церковні справи, реєстр церков, відомості про попів, вбивство підданих поміщиком, указ про землю попам. 1798 р., 112 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24277-24287. Папери Маріупольського і Павлоградського духовного правління: церковні справи, відчит попів, плата за треби, здирицтво за треби, підписка, що попи не будуть обробляти церковні землі; крадіжки в церквах тощо, хто від чого помер, про лікарів тощо. 1799 р., 242 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24288-24292. Папери Маріупольського духовного правління: про Гуляй-Поле, церковні справи, сповідальні розписи, опис збудованої церкви. 1799-1801 рр., 110 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24294-24307. Папери Павлоградського духовного правління: заборона попам втручатися в справи селян з приводу повстання селян у Румянцева, суперечки попа з прикащиками, п'янство попів, накази про не вживання церковників як слуг, дотримання уставу тощо; спитимія за звалтування. 1800 р., 226 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24309-24320. Папери

Досить репрезентативними є матеріали Олександрівського, Павлоградського, Маріупольського духовних правлінь за 1770-1840 рр., що зберігаються в цій же збірці¹.

З поміж документів фонду «Фортеця Св. Єлизавети» (Ф. IX) знаходяться справи, що стосуються духовенства новосербських поселенців².

Статус Петербурга як столиці Російської імперії зумовив розташування в цьому місті центральних органів державної влади й відповідно відкладення в центральних архівах документації, продюкованої в результаті діяльності цих структур.

Так, у Російському державному історичному архіві надзвичайну цінність для нашого дослідження становлять законодавчі, актові та справочинні джерела фонду «Канцелярія Синоду» (Ф. 796). Маються на увазі передусім документи, що стосуються військового духовенства на півдні України, продюковані Синодом, обер-священниками і епархіальними

Маріупольського духовного правління: про селище Токмак, кількість людності, громадські обов'язки, про повинність опалення військових команд, скасування кріпості, будівництва архієрейського дому, малювання іконостасу. 1799-1819 рр., 96 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24321-24329. Папери Маріупольського духовного правління: про старообрядців, призначення попів, єпитимія, про іконописця тощо; укази і маніфести. 1801 р., 56 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24330-24335. Папери Маріупольського і Павлоградського духовних правлінь: наказ попам, покарання бунтуючих селян, свідоцтво поміщиків про дозвіл женитися кріпакам, сварка попа з поміщиком, укази і маніфести. 1802 р., 58 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24336-24339. Папери Павлоградського духовного правління: свідоцтва про дозвіл одружитися кріпакам, запис в міщани, реєстр ногайських орд; укази. 1803 р., 52 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24340-24344. Папери Маріупольського і Павлоградського духовних правлінь: про будівництва церкви в с. Куриловському, двоєженство; живописець для церкви, сповідальні записи і відомості попів. 1804 р., 68 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24345-24349. Папери Олександрівського, Маріупольського духовного правління: перепис церков Маріупольського повіту, перелік поселень, реєстр метричних книг, кара за двоєженство, будівництва церкви, перелік поміщицьких підданих сл. Улянівки, указ про війну з французами. 1805-1806 рр., 94 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24350-24357. Папери Маріупольського духовного правління про будівництво церкви, платню попам, непристойну поведінку попів, майно Полоцької, укази і маніфести про війну тощо. 1806 р., 180 арк.; ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24358-24368. Папери Маріупольського духовного правління: церковні справи, про поховання померлих, парафії, злочини попів, хрещення дітей, що народилися в полоні, школи, грошові збори з попів тощо. 1808 р., 104 арк.

¹ Єременко М.М. Інформація про військове духовенство Південної України в спадщині Я.П. Новицького // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — Т. 22. — К., 2011. — С. 214-217.

² ІР НБУ. — Ф. IX Фортеця Св. Єлизавети. — Спр. 450-456. Допросные листы по делу о прелюбодеянии жены священника слободы Мурзинки Марии Нестеренко. 1758 г., 9 арк.; ІР НБУ. — Ф. IX. — Спр. 742-772. Рапорты и доношения о нанесении оскорбления протопопу, о прибытии на поселение новых людей и других вопросах. 1759 г., 40 арк.; ІР НБУ. — Ф. IX. — Спр. 1264-1275. Дело об ограблении священника Суперфиановича из слободы Плетеноташлыкской и о сожжении пяти домов. 06-07.1761 г., 23 арк.

54 Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)

архієреями¹. У фонді «Духовне правління при протопресвітері військового та морського духовенства» (Ф. 806) відклалась документація, яка відбиває участь обер-священників армії та флоту в управлінні військовим духовенством регіону².

¹ РГИА. — Ф. 796 Канцелярия Синода. — Оп. 57. — Д. 24. Дело о прибытии иеромонахов и священников из флота и о назначении во флот иеромонахов и священников. 18.01.1776 г., 172 л.; РГИА. — Ф. 796. — Оп. 58. — Д. 106. По представлению генерал-аншефа и наместника Азовского, Астраханского и Новороссийского Г.А. Потемкина и Славянского архиепископа Евгения о постройке в Славянской епархии новых церквей без сообщения о них в Синод и о дозволении выходцев из Греции и других стран духовных принимать и определять к церквам. 8.03.1777-1.02.1806 г., 152 л.; РГИА. — Ф. 796. — Оп. 58. — Д. 174. По донесению Славянского архиепископа Евгения о дозволении вступить во второй брак пикинеру Днепровского пикинерского полка Науму Куталуза высылкою его первой жены в Александровскую крепость навечно. 20.04-2.07.1777 г., 8 л.; РГИА. — Ф. 796. — Оп. 58. — Д. 303. По донесению Славянского архиепископа Евгения о наложении церковного покаяния денщику Брянского пехотного полка Матвею Зубкову за убийство подданого прапорщика Ивана Шевлаченка. 9.08-15.10.1777 г., 14 л.; РГИА. — Ф. 796. — Оп. 58. — Д. 418. По донесению Славянского архиепископа Евгения с требованием резолюции, на какие средства отправлять в полки священников из Славянской епархии. 29.10.1777-14.01.1778 г., 8 л.; РГИА. — Ф. 796. — Оп. 59. — Д. 142. По донесению Славянского архиепископа Евгения об определении церковной епитимии гусару Григорию Чебарову за прелюбодеяние его со своею невесткою. 16.04.1778-21.05.1779 г., 28 л.; РГИА. — Ф. 796. — Оп. 59. — Д. 3392. По прошению иеромонаха Афонских гор Св. Павла Варфоломея об определении его для священнослужения в Греческий пехотный полк. 3.09.1778-27.01.1783 г., 90 л.; РГИА. — Ф. 796. — Оп. 59. — Д. 373. По донесению Славянского архиепископа Евгения о перенесении иконы из новокодацкой Николаевской церкви в домовую архиерейскую церковь. 24.09-8.10.1778 г., 4 л.; РГИА. — Ф. 796. — Оп. 72. — Д. 255. По прошению священника Белевского пехотного полка протопопа Ильи Голоскевича об увольнении его по старости от полевой службы и об определении его в Екатеринославскую епархию Таврической области город Симферополь приходским священником. 23.07.1791-24.11.1792 г., 12 л.; РГИА. — Ф. 796. — Оп. 86. — Д. 198. По донесению обер-священника Озерецковского об определении в Азовскую крепость на место умершего священника Федора Иванова находящегося в Петровской крепости священника Михаила Мельницкого. 1805 г., 8 л.; РГИА. — Ф. 796. — Оп. 86. — Д. 648. По предложению обер-прокурора Св. Синода князя Голицына с приложением копии с записки министра военно-морских сил вице-адмирала Чичагова о предложении к улучшению содержания иеромонахов при Черноморском флоте. 1805 г., 154 л.; РГИА. — Ф. 796. — Оп. 101. — Д. 383. По рапорту Иова, архиепископа Екатеринославского и Херсонского, с приложением отчета о расходе Балаклавского Георгиевского монастыря. 10.04.1820 г., 4 л.

² РГИА. — Ф. 806 Духовное правление при протопресвитере военного и морского духовенства. — Оп. 1. — Д. 144. По рапорту мушкетерского 2-го полка протопопа Ширасвенного о сделанном от преосвященного Афанасия архиепископа Новороссийского запрещении в достройке старого в Акмечете дома полковой церкви, возобновляемой иждивением полка. 1800 г., 6 л.; РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 556 О дозволении благочинному протоиерею Таврического гренадерского полка переменить престол и жертвенник в полковой церкви. 1803 г., 2 л.; РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 669. Об увольнении священника Екатеринославского кирасирского полка Сергея

Хоча документація, що стосується духовного відомства, не складає окремих фондів Російського державного архіву Військово-морського флоту, матеріали цієї архівної установи є вельми важливими для вивчення історії флотського духовенства, храмів портових міст і адміралтейських поселень південноукраїнського регіону.

Документація про заворушення 1830 р. у Севастополі, викликані карантинними заходами під час епідемії чуми, зберігається у фондах «Грейг Олексій Самуїлович, Грейг Самуїл Карпович, адмірала» (Ф. 8)¹ та «Морський генерал-аудиторіат і управління флоту генерал-аудитора» (Ф. 33)². Під час цієї епідемії відзначились священник Севастопольського морського шпиталю Василь Ржевський і настоятель Севастопольського Миколаївського собору протоієрей Софроній Гаврилов, останній з яких постраждав від обурених мирян.

Розпорошені документи щодо проблематики нашого дослідження виявлені у фондах «Канцелярія начальника Головного

Никитина в епархию и о назначении на его место из Киевской епархии священника Махновича. 31.05.1804 г., 18 л.; РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 680. Об увольнении дьячка походной Александровской церкви Пантелеймона Чернявского в Екатеринославскую епархию. 5.05.1804 г., 1 л.; РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 691. По представлению Одесского греческого пехотного полкового батальона майора Качиони о посвящении служащего при этом дьячка Константина Сиригу в священника к тому батальону. 18.08.1804 г., 6 л.; РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 936. Об увольнении Черноморского флота священника Косьмы Данилова в епархию и об определении на его место. 28.02.1806 г., 2 л.; РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Спр. 1037. Об исходотайствовании духовенству Черноморского флота порционного содержания. 24.05.1806 г., 2 арк.; РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 1282. Касательно определения священника Екатеринославского мушкетерского полка Вологодского выгодному к епархии месту. 5.01.1808 г., 29 л.; РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 1495. Об определении Никифора Роговского диаконом в Елисаветградский гусарский полк. 4.04.1809 г., 4 л.; РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 1973. По отношению Екатеринославской духовной консистории об отобрании от священника 22-го егерского полка Статкевича показания, не венчал ли он брака в 1808 г. солдата Гончарова с поселянкою Ефросиниею. 29.06.1811 г., 4 л.; РГИА. — Ф. 806. — Оп. 2. — Д. 4378. Об увольнении Херсонской градской церкви Успения Божия Матери дьячка Евдокима Штенка из епархиального в армейское ведомство для определения к Херсонской морской госпитальной Николаевской церкви дьячком. 21.05.1824 г., 12 л.

¹ РГА ВМФ. — Ф. 8 Грейг Алексей Самуилович, Грейг Самуил Карпович, адмиралы. — Оп. 1. — Д. 17. Записка по поводу возмущения 3 июня 1830 г. в г. Севастополе; приказы и переписка о мерах предотвращения возмущения и мерах борьбы с эпидемией чумы. 1830-1833 гг.

² РГА ВМФ. — Ф. 33 Морской генерал-аудиторіат и управление флота генерал-аудитора. — Оп.1. — Д. 339. Материалы особой следственной комиссии по претензиям и жалобам местных жителей, предъявленным карантинному управлению Севастополя. 11.06.1830-10.02.1834 г., 244 л.

Морського штабу» (Ф. 205)¹, «Управління головного командира Чорноморського флоту та портів Чорного моря» (Ф. 243)², «Канцелярія Морського міністерства» (Ф. 410)³, «Виконавча експедиція при Управлінні Чорноморським департаментом» (Ф. 1047)⁴.

У розташованому в столиці Російської Федерації Російському державному архіві давніх актів основу архівного зібрання становлять документи, створені ще в доімперський період, коли столицею держави була саме Москва. Тим не менш, тут зберігаються й джерельні комплекси досліджуваного нами періоду. У фонді «Внутрішнє управління» (Ф. 16) цього архіву знаходиться листування щодо «албанських греків», які воювали проти турків у російсько-турецькій війні 1768-1774 рр. і згодом, прийнявши російське підданство, оселились у фортецях Керч і Єникале, для задоволення духовних потреб яких імператрицею було обіцяно утримувати за рахунок казни грецького

¹ РГА ВМФ. — Ф. 205 Канцелярия начальника Главного Морского штаба. — Оп. 1. — Д. 174. О назначении николаевским священникам и церковнослужителям окладов, в уравнение с севастопольскими, и о прибавке к тамошнему собору еще одного священника. 12.10-27.11.1829 г., 9 л.

² РГА ВМФ. — Ф. 243 Управление главного командира Черноморского флота и портов Черного моря. — Оп. 1. — Д. 73. О присылке на поселение семей заштатных церковнослужителей Черниговской и Киевской губерний, расселении их по домам, снабжении продовольствием, семенами, плугами, принятии мер к предотвращению побегов. 7.09.1789-12.10.1792 г., 240 л.; РГА ВМФ. — Ф. 243. — Оп. 1. — Д. 74. О рассмотрении вопроса о приведении к присяге архимандрита Герасима и разрешении ему производить церковные службы для служащих в Черноморском флоте греков. 12.01-10.02.1789 г., 7 л.; РГА ВМФ. — Ф. 243. — Оп. 1. — Д. 922. О представлении обер-священнику армии и флота сведений об адмиралтейских церквях в Севастополе и Николаеве и крепостной в Херсоне. 22.08-16.10.1813 г., 14 л.; РГА ВМФ. — Ф. 243. — Оп. 1. — Д. 3102. О увеличении числа иеромонахов на флоте. 15.05-4.06.1833 г., 16 л.; РГА ВМФ. — Ф. 243. — Оп. 1. — Д. 5410. Докладная записка начальника штаба вице-адмирала В.А. Корнилова обер-прокурору Синода о необходимости подчинить адмиралтейские соборы в Николаеве и Севастополе Херсонскому и Таврическому архиепископу. 24.03.1853 г., 4 л.

³ РГА ВМФ. — Ф. 410 Канцелярия Морского министерства. — Оп. 2. — Д. 184. О предполагаемом восстановлении в Крыму святых мест и обителей, передаче Черноморским управлением участков земли в Херсоне и Инкермане в ведение Таврического епархиального начальства. 5.02.1850-18.04.1852 г., 47 л.; РГА ВМФ. — Ф. 410. — Оп. 2. — Д. 961. О рассмотрении дел, касающихся Главного управления Черноморского флота и портов. 1840-1847 гг., — 19 л.; РГА ВМФ. — Ф. 410. — Оп. 2. — Д. 1134. Об отмежевании земель к церквям, находящимся в адмиралтейских селениях Черноморского ведомства. 1841 г., 30 л.

⁴ РГА ВМФ. — Ф. 1047 Исполнительная экспедиция при Управлении Черноморским департаментом. — Оп. 1. — Д. 703. По отношению Хозяйственной экспедиции о доставлении сведений какие существуют греко-российские церкви в Черноморских портах. 16.08.1823 г., 14 л.

архієпископа¹. У спр. 797 цього ж фонду зберігаються рапорти губернатора Азовської губернії М. Черткова Г. Потьомкіну за 1776 р. щодо жалування грецьких архієреїв, які перебували у фортецях Керч і Єнікале, і двоє з яких згодом прибули до фортеці Петровської, а також про церкви в укріплення проти татарських набігів, зведені на землях Запорозьких Вольностей². У фонді «Духовне відомство» міститься справа Анатолія Мелеса, з чім ім'ям пов'язується спроба влаштувати на території Запорозьких Вольностей окремої єпархії³. У цьому ж фонді зберігається текст «Короткого повчання вірному Чорноморському війську», проголошеного архієпископом Катеринославським і Херсонеса-Таврійського Амвросієм⁴.

Наряду із неопублікованими джерелами, надзвичайно важливими для нашого дослідження є джерела опубліковані, видання яких розпочалось ще в рамках досліджуваного нами періоду.

Непересічне значення передусім для вивчення правового поля, в якому діяло південноукраїнське військове духовенство, мають маніфести, іменні, сенатські та синодальні укази, статуту, положення, накази, думки, доповіді, штати, затвержені російськими імператрицями / імператорами, які ввійшли до Повного зібрання законів Російської імперії. У виданні, яке почало публікуватись із 21 травня 1828 р., законодавчі документи 1734-1825 рр. склали томи IX-XLV Першого Повного зібрання, а кінця 1825-1853 рр. — томи I-XXVIII Другого Повного зібрання.

Законодавчі джерела, що стосуються церковного управління, систематизовані в багатотомному «Повному зібранні постанов і розпоряджень по відомству православного сповідання»⁵.

¹ РГАДА. — Ф. 16 Внутреннее управление. — Оп. 1. — Д. 689. Бумаги князя Потемкина о поселении греков, албанцев и арнаутов в Екатеринославской губернии. 1775-1787 гг. — Ч. 1. — Л. 206-208 об.; РГАДА. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 689. Бумаги князя Потемкина о поселении греков, албанцев и арнаутов в Екатеринославской губернии. 1775-1787 гг. — Ч. 2. — Л. 19-30 об.

² РГАДА. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 797. Бумаги канцелярии князя Потемкина-Таврического о губерниях Новороссийской, Азовской и Астраханской, о Днепровской линии, о Войске Донском и пр. 1776 г. — Ч. 6. — Л. 110-110 об.; РГАДА. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 797. Бумаги канцелярии князя Потемкина-Таврического о губерниях Новороссийской, Азовской и Астраханской, о Днепровской линии, о Войске Донском и пр. 1776 г. — Ч. 7. — Л. 74-75.

³ РГАДА. — Ф. 18 Духовное ведомство. — Оп. 1. — Д. 218. О монахе Анатолии, который назывался епископом Мелетинской епархии. 1766-1767 гг., 19 л.

⁴ РГАДА. — Ф. 18. — Оп. 1. — Д. 314. Краткое поучение Черноморскому войску, сказанное архиепископом Екатеринославским Амвросием. 1792 г., 2 л.

⁵ Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. 1733-1734 гг. — Т. 8.— СПб.: Синодальная типография, 1898. — 411 с.; Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. 1735-1737 гг. — Т. 9.—

58 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

З 1837 р. почали публікуватись витяги з щорічних всепідданих звітів обер-прокурора Синоду. Ці описово-статистичні джерела містять, зокрема, статистичні таблиці із зазначенням чисельності духовенства й релігійних споруд, що знаходились у підпорядкуванні кожному єпархіальному архієрею, а за низку років — і в підпорядкуванні обер-священникам.

В Одесі видається «Новоросійський календар», де вміщувалась інформація про склад установ духового та військового відомств у регіоні¹.

СПб.: Синодальная типография, 1905. — 655 с.; Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. Царствование государыни императрицы Елизаветы Петровны. 1744-1745 гг. — Т. II.— СПб.: Синодальная типография, 1907. — 513 с.; Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. Царствование государыни императрицы Елизаветы Петровны. 1746-1752 гг. — Т. III.— СПб.: Синодальная типография, 1912. — 564 с.; Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. Царствование государыни императрицы Елизаветы Петровны. 1753-28 июня 1762 гг. — Т. IV.— СПб.: Синодальная типография, 1912. — 646 с.; Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. Царствование государыни императрицы Екатерины II. 1762-1772 гг. — СПб.: Синодальная типография, 1910. — 831 с.; Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. Царствование государыни императрицы Екатерины II. 1773-1784 гг. — Петроград: Синодальная типография, 1915. — 548 с.; Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. Царствование государыни императрицы Екатерины II. 1785-1796 гг. — Петроград: Синодальная типография, 1915. — 537 с.; Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. Царствование императора Павла I-го. 6 ноября 1796 г. – 11 марта 1801 г. — Петроград: тип. М.П. Фроловой, 1915. — 703+77 с.; Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. Царствование государя императора Николая I. 1825 (дек. 12)– 1835 гг. — Петроград, 1915. — X+938 с.

¹ Округи разных управлений, коих начальники имеют местопребывание в Одессе. Епархиальное управление // Новоросийский календарь на 1839 год, издаваемый при Ришельевском лицее. — Одесса: в городской типографии, 1838. — С. 197-201; Управления отдельных ведомств. I. Духовные. А. Православной католической восточной церкви // Новоросийский календарь на 1842-й год, издаваемый от Ришельевского лицея. — Одесса: в городской типографии, 1841. — С. 186-191; Управления отдельных ведомств. I. Духовные. А. Православной католической восточной церкви // Новоросийский календарь на 1845 год, издаваемый от Ришельевского лицея. — Одесса: в городской типографии, 1844. — С. 197-202; Управления отдельных ведомств. I. Духовные. А. Православной католической восточной церкви // Новоросийский календарь на 1849 год, издаваемый от Ришельевского лицея. — Одесса: в городской типографии, 1848. — С. 223-228; Управления отдельных ведомств. I. Духовные. А. Православной католической восточной церкви // Новоросийский календарь на 1853 год, издаваемый от Ришельевского лицея. — Одесса: в городской типографии, 1852. — С. 254-259.

Важливими описово-статистичними джерелами, у яких систематизовані, зокрема, відомості щодо військових формувань, населених пунктів і храмів частини південноукраїнського регіону 1840-х рр., є «Статистичний атлас 4-х останніх округів Новоросійського і 5-ти Київського і Подільського військових поселень за 1840 рік на 1-ше листопада»¹ і том XI «Військово-статистичного огляду Російської імперії»².

Починають виходити регіональні періодичні видання «Одеський вісник», «Таврійські губернські відомості», «Херсонські губернські відомості», «Катеринославські губернські відомості», у яких публікуються і повідомлення про церковне життя³. Згодом там стали вміщуватись археографічні публікації, що стосуються досліджуваного нами періоду.

Археографічні та квазіархеографічні публікації джерел з історії релігійного життя регіону другої третини XVIII – середини XIX ст. вміщувались і на сторінках «Записок Одеського товариства історії та старожитностей», «Херсонських єпархіальних відомостей», «Катеринославських єпархіальних відомостей», «Таврійських єпархіальних відомостей» («Таврійського церковно-громадського вісника»), «Київської Старовини», «Російської Старовини», «Відомостей Таврійської ученої архівної комісії», «Літопису Катеринославської ученої архівної комісії». Втім, лише невелика їх частина стосується історії безпосередньо військового духовенства⁴.

¹ Статистический атлас 4-х последних округов Новороссийского и 5-ти Киевского и Подольского военных поселений за 1840 год к 1-му ноябрю. — Б.м., 1840. — 47 с.

² Военно-статистическое обозрение Российской империи. Издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба.— СПб.: в типографии Департамента Генерального Штаба, 1849. — Том XI. — Часть 1. Херсонская губерния. — 229+85 с.+табл.

³ «Юне місто». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.) // Упорядники: І.І. Лиман, А.М. Піменов. — Бердянськ – Ростов-на-Дону: РА «Тандем-У», 2007. — 358 с.; Гребцова И.С. Пресса Новороссийского края первой половины XIX в. как источник по истории становления попечительства и благотворительности в регионе // Записки історичного факультету. — Вып. 8. — Одеса, 1999. — С. 216, 220.

⁴ Мурзакевич Н. Священник Филофей Вуколин Владевич // ЗООИД. — Одесса, 1872. — Т. VIII. — С. 272-277; Киреенко Г. Ордера князя Потемкина. 1787-ой год // ИТУАК. — 1889. — № 7. — С. 1-24; № 8. — С. 1-11; 1891. — № 11. — С. 57-75; Киреенко Г.К. Ордера князя Платона Александровича Зубова правителю Таврической области // ИТУАК. — 1895. — № 23. — С. 1-23; Беднов В.А. Материалы для истории церковного устройства на Запорожье (Из архива Екатеринославской духовной консистории) // ЛЕУАК. — Екатеринослав, 1908. — Вып. 4. — С. 31-129; Автобиография протоиерея Карпа Павловского // ЛЕУАК. — Екатеринослав, 1909. — Вып. 5. — С. 115-129; План собора в Херсоне, с чертежом могилы кн. Г.А. Потемкина-Таврического // Русская старина. — 1875. — Т. XIV. — С. 265; Беднов В.А. Письмо князя Г.А. Потемкина-

60 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Була, зокрема, опублікована низка цінних нарративних джерел, зокрема, подорожніх записок, які зараз привертають усе більшу увагу дослідників¹.

Низка документів з історії військового духовенства краю часів запорозького козацтва присутня в археографічних виданнях Д. Яворницького² та Андрієвського³, а останньої чверті XVIII ст. — М. Дубровіна та І. Дмитренка⁴.

Періодизація, подана нами щодо історіографії історії військового духовенства, у цілому може бути прикладена й до археографії відповідної проблематики: починаючи з 1920-х і до кінця 1980-х рр. мало місце суттєве зниження в порівнянні з попередніми часами інтересу до публікації джерел з церковної тематики, при підборі документів для видання перевага надавалась

Таврического к архиепископу Амвросию (Серебренникову) // ЛЕУАК. — Екатеринослав, 1910. — Вып. 6. — С. 210-211.

¹ Непомнящий А.А. Записки путешественников и путеводитель в развитии исторического краеведения Крыма (последняя треть XVIII – начало XIX века). — К., 1999. — 212 с.; Никифоренко Н.О. Щоденник подорожі І.А.Гільденштедта Єлисаветградською провінцією (травень-липень 1774 року) // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. Південна Україна XVIII — XIX століття. Випуск 4(5). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1999. — С. 15-39; Никифоренко Н.О. Мандрівні записки Й.А.Гільденштедта як джерело з соціально-економічної історії України другої половини XVIII ст.: автореф. дис. ... канд. історичних наук: 07.00.06. — Донецьк, 2000. — 19 с.

² Эварницкий Д.И. Сборник материалов для истории запорожских казаков. — СПб., 1888. — 248 с.; Эварницкий Д.И. Источники для истории запорожских казаков. — Владимир, 1903. — Т. II. — 2107 с.; Эварницкий Д.И. Две поездки в Запорожскую Сечь Яценко-Зеленского, монаха Полтавского монастыря, в 1750-1751 г. — Екатеринослав: тип. Н.А. Андрущенко, 1915. — 104 с.

³ Андриевский А.А. Материалы для истории Южнорусского края в XVIII столетии (1715-1774), извлеченные из старых дел киевского губернского архива. — Одесса: Изд. Императорского Одесского общества истории и древностей, 1886. — 438 с.

⁴ Бумаги князя Григория Александровича Потемкина-Таврического. Академика Н.Ф. Дубровина. Сборник военно-исторических материалов. Выпуск VI. — СПб.: Военная типография (в здании Главного Штаба), 1893. — Часть I. — 378 + XVI с.; Бумаги князя Григория Александровича Потемкина-Таврического, 1788-1789 гг. Сборник военно-исторических материалов. — Вып. VII. — СПб.: Военно-ученый комитет Главного штаба, 1894. — 396 с.; Бумаги князя Григория Александровича Потемкина-Таврического, 1790-1793 гг. Сборник военно-исторических материалов. — Вып. VIII. — СПб.: Военно-ученый комитет Главного штаба, 1895. — 378 с.; Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции и донесения / Под ред. Н.Дубровина. — СПб: Тип. Имп. АН, 1885. — Т. 1: 1775-1777 гг. — 873 с.; Т. 2: 1778 г. — 924 с.; Т. 3: 1779-1780 гг. — 741 с.; Т. 4: 1781-1782. — 1004 с.; Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска: В 4 т. Т. II: Бумаги Императрицы Екатерины II, Потемкина-Таврического и др. / Собраны и изданы И.И. Дмитренко. — СПб.: Тип. Штаба Отд. Корпуса жандармов, 1896. — 475 с.; Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска: В 4 т. Т. III: Войско Верных черноморских казаков: 1787-1795 гг. / Собраны и изданы И.И. Дмитренко. — СПб.: Тип. Штаба Отд. Корпуса жандармов, 1896. — 799 с.

тим із них, які можна було використати для підтвердження тез про реакційність і «експлуататорську сутність» духовенства.

Напевно, найвагомішим у контексті досліджуваної нами проблематики археографічним виданням цього періоду є збірка «До історії Степової України», видана все тим же Д. Яворницьким ще за часів короткого «золотого віку» українського краєзнавства¹. Знаний поціновувач запорозької старовини, упорядник цієї збірки вмістив до неї переважно актові та справочинні джерела, абсолютна більшість з яких була продукowana за часів Вольностей Війська Запорозького та в останній чверті XVIII ст. Серед 265 вміщених до збірки документів кілька десятків стосуються духовенства, яке «окормляло» запорозьке козацтво та військові формування, що знаходились у регіоні в період після 1775 р.

Стрімке зростання інтересу до релігійної проблематики, яке намітилось з кінця 1980-х рр., мало наслідком і звернення до публікації джерел.

Рубрики «Публікації документів», «Публікація документів», «Публікація джерел», «Археографічні публікації» стають важливою складовою змісту цілої низки часописів, які видаються в південноукраїнському регіоні. Науковці, які звертаються до церковної історії Півдня, розміщують там джерела з відповідної проблематики.

Доволі широко практикується вміщення документів у додатки до монографічних праць. У цьому контексті звернемо увагу на запорізьку колективну монографію «Міжконфесійні взаємини на півдні України XVIII-XX століття»², де поміж іншими опубліковано й джерела з церковної історії запорозького козацтва та військових формувань останньої чверті XVIII – середини XIX ст.; монографію І. Сапожнікова та Л. Білоусової «Греки під Одесою (Нариси історії селища Олександрівка з найдавніших часів до початку XX століття)»³, у додатках до якої знаходимо кілька документів з історії духовних осіб Албанського війська і грецького піхотного батальйону; монографію Л. Маленко «Азовське козацьке військо (1828-1866)»⁴ із вміщеними в додатках чотирма документами з церковної історії цього війська.

Шириться й публікація безпосередньо археографічних видань.

¹ Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті «Перекопу», 1929. — 536 с.

² Міжконфесійні взаємини на Півдні України XVIII-XX століття. / Бойко А.В., Ігнатуша О.М., Лиман І.І., Мільчев В.І. та ін. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1999. — 252 с.

³ Сапожников И.В., Белоусова Л.Г. Греки под Одессой (Очерки истории поселка Александровка с древнейших времен до начала XX века). — Одесса – Ильичевск: Элтон-2 – Гратек, 1999. — 262 с.

⁴ Маленко Л. Азовське козацьке військо (1828-1866). — Запоріжжя, 2000. — 513 с.

Важко переоцінити значущість започаткованого Головним архівним управлінням при Кабінеті Міністрів України, Центральним державним історичним архівом України (м. Київ) та Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України багатотомного археографічного видання «Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734-1775», у перші 5 томах якого увійшли справи 1-28 фонду 229 згаданого архіву. Серед них присутньо й кілька справ, які напряду стосуються духовенства Вольностей Війська Запорозького.

Надзвичайно плідно працюють на археографічній ниві Запорізьке відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, Запорізьке наукове товариство ім. Я. Новицького, Запорізька філія Східного інституту українознавства ім. Ковальських і кафедра джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін Запорізького національного університету, у витоків яких стояв і чию діяльність до 2010 р. очолював А. Бойко.

Серед археографічного доробку цих інституцій найважливіше значення для нашого дослідження мають томи серії «Джерела з історії Південної України», до яких вміщені матеріали канцелярії Новосербського корпусу¹ і джерела з історії православної Церкви на півдні України 1775-1781 рр.²

Серед чисельних інших археографічних видань звернемо увагу на книгу В. Мільчева «Матеріали до історії болгарського населення України XVIII століття»³, де опубліковано кілька документів з історії духовенства військових формувань, до яких входили болгарські переселенці; видання «Козацтво на Півдні України. Кінець XVIII-XIX ст.»⁴, що вміщує й кілька документів, що стосуються релігійного життя козацьких військ регіону «постзапорозького» періоду; працю А. Пивовара «Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття»⁵, в якій зустрічаємо згадки про духовенство як Миргородського та Полтавського полків на території Півдня, так і самої Нової Сербії.

¹ Канцелярія Новосербського корпусу / Упорядники: В. Мільчев, О. Посулько / Передмови: С. Гаврилович, С. Лалич, В. Мильчев, О. Посулько // Джерела з історії Південної України. Том 7. — Запоріжжя, 2005. — 442 с.

² Православна церква на півдні України (1775-1781) / Упорядник: І. Лиман // Джерела з історії Південної України. Том 4. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — 560 с.

³ Мільчев В. Матеріали до історії болгарського населення України XVIII століття. — Запоріжжя, РА «Тандем-У», 1999. — 236 с.

⁴ Козацтво на Півдні України. Кінець XVIII-XIX ст. / Автори-упорядники: О.А. Бачинська й ін., гол ред. В.А. Смолій. — Одеса: Друк, 2000. — 282 с.

⁵ Пивовар А.В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття. — К.: Академперіодика, 2003. — 336 с.

Згадаємо і про низку републікацій джерел, що були надруковані за часів Російської імперії. Зокрема, інформацію про духовенство й храми Запорозьких Вольностей знаходимо як у перевиданому ще в 1991 р. «Усному оповіданні колишнього запорожця, жителя Катеринославської губернії та повіту, селища Михайлівки Микити Леонтійовича Коржа»¹ (яке архієпископ Гавриїл (Розанов) опублікував у 1842 р.), так і у виданій у 2012 р. книзі «Архіандрит Леонтій (Лука Яценко-Зеленський). Подорожі на Запорозьку Січ у 1749-1750 і 1751 рр.»², що відтворює публікацію «Дві поїздки в Запорозьку Січ Яценка-Зеленського, ченця Полтавського монастиря, в 1750-1751 р.» Д. Яворницького.

Таким чином, обставини фондоутворення та фондозбереження зумовили доволі нерівномірне представництво джерел з історії військового духовенства на півдні України другої третини XVIII – середини XIX ст. в архівосховищах як самого південноукраїнського регіону, так і Києва, Петербурга та Москви. Специфіка історіографічної ситуації в рамках кожного із виокремлених нами періодів впливала на зміст, якість і представництво археографічних публікацій, дотичних до нашої проблематики.

¹ Устное повествование, бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и уезда, селения Михайловки, Никиты Леонтьевича Коржа. — Днепропетровск, 1991. — 62 с.

² Архіандрит Леонтій (Лука Яценко-Зеленський). Подорожі на Запорозьку Січ у 1749-1750 і 1751 рр. / Упорядники: В. Грибовський, В. Мільчев. — К., 2012. — 100 с.

РОЗДІЛ 2.

ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВЕНСТВО, ЩО ЗАДОВОЛЬНЯЛО РЕЛІГІЙНІ ПОТРЕБИ ВІЙСЬКОВИХ КРАЮ ЗА ЧАСІВ НОВОЇ СІЧІ

2.1. Специфіка підпорядкування духовенства Вольностей Війська Запорозького

Вольності Війська Запорозького становили ядро південноукраїнських земель, що за часів Нової Січі знаходились у складі Російської імперії. Запорозьке військо не було єдиним збройним формуванням у регіоні. Разом із тим, воно, на відміну від абсолютної більшості інших, перебувало на Півдні впродовж усього періоду існування Нової Січі. І саме воно розглядається в історіографії як чи не останній оплот збереження українських державотворчих традицій у відповідний період. Традицій, що йшли в розріз із централізаторськими та уніфікаторськими тенденціями в мілітарній Російській імперії. З іншого боку, важливо, що весь склад запорозького козацтва традиційно ж дотримувався православ'я, свідомо протиставляючи себе мусульманському та католицькому «світам», на кордоні з якими запорозьке військо знаходилося. За таких умов у контексті вивчення історії православного військового духовенства регіону неабиякого значення набуває з'ясування специфіки підпорядкування духовенства Вольностей Війська Запорозького, ступеню його залежності від козацького військового керівництва і від імперських владних структур, включаючи структури духовного відомства.

В історіографії не існує єдиної точки зору стосовно ступеню специфічності в цілому духовного життя Вольностей Війська Запорозького й системи підпорядкування запорозького духовенства зокрема. Разом із тим, уважаємо некоректним спрощення в оцінці історіографічного доробку, якого припускається О. Кузьмук, пишучи, що «існують дві думки: перша — запорожці були зовсім дикими, невірними розбійниками без власного церковного устрою (П. Куліш, М. Слабченко); друга — запорожці були апологетами та оборонцями православної віри з власною оригінальною системою управління Церквою (Д. Яворницький, І. Лиман)»¹. Адже в тій самій монографії, на яку тут посилається О. Кузьмук, І. Лиман обґрунтовує

¹ Кузьмук О.С. «Козацьке благочестя»: Військо Запорозьке Низове і київські чоловічі монастирі в XVII-XVIII ст.: еволюція взаємовідносин. — К.: ВД «Стилос», 2006. — С. 58.

позицію, згідно з якою не можна слідом за історичною традицією категорично казати про запорожців ні як про лицарів православної віри, ні як про «сретичих синів», людей *religionis nullius*¹. Як не можна зводити до двох діаметрально протилежних позицій і весь спектр поглядів на рівень самобутності чи то ординарності характеру управління духовенством Вольностей Війська Запорозького.

Зрозуміло, що перебування Вольностей у складі Російської імперії передбачало включення духовенства Війська до числа підлеглих духовного відомства цієї держави. Утім, реалії підпорядкування духовенства Вольностей Війська Запорозького вельми різнилися від законодавчо виписаних правил субординації шаблів духовної ієрархії. Та й останні передбачали різні варіанти побудови вертикалі духовної влади.

Зокрема, правові норми передбачали можливість виключень у загальноприйнятій вертикалі «Синод – єпархіальний архієрей з духовною консисторією при ньому – протопопія – намісники (закашики)». Одне, вельми важливе з таких виключень — існування ставропігійних монастирів, що підпорядковувались безпосередньо Синоду, а не архієрею тієї єпархії, на території якої вони знаходились. І саме «до парафії» одного з таких монастирів, Києво-Межигірського, традиційно, з XVII ст., відносило себе запорозьке козацтво. Коли Військо повернулось на підросійські землі Півдня й заснувало Нову Січ, кошове керівництво підтвердило свою «прихильність» до цієї обителі й відновило практику прийняття до Січової та низки інших запорозьких церков духовенства саме з Межигір'я. Звідти ж призначався настоятель Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря, що вважався приписним до Києво-Межигірського монастиря, знаходився на території Вольностей і перебував під опікою Війська. Крім цього Києво-Межигірський монастир виконував щодо запорожців цілу низку інших функцій².

Мають рацію дослідники, які вбачають одну з вагомих причин прагнення Війська залишатись «в парафії» Києво-Межигірського

¹ Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 98.

² Лиман І.І. Самарський Пустинно-Миколаївський монастир // Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; Відпов. ред. С.Р. Лях. — Вид. 2-е, доп. і перероб. — К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. — С. 520; Лиман І.І. Спасо-Преображенський Києво-Межигірський ставропігійний монастир // Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; Відпов. ред. С.Р. Лях. — Вид. 2-е, доп. і перероб. — К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. — С. 546-547; Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 41-57.

монастиря саме в його ставропігійному статусі. Адже це давало Кошу можливість бути в низці питань навіть формально невідконтрольним київському єпархіальному архієрею, і тим самим зберігати свою реальну провідну роль у керівництві релігійною справою на землях Вольностей Війська Запорозького, у тому числі — і в питаннях керівництва запорозьким духовенством.

Утім, на момент заснування Нової Січі Військо Запорозьке вже були змушені звертатись із цілої низки церковних питань до київського єпархіального архієрея. Саме до нього Кіш адресував надіслане через київського генерал-губернатора Й. Вейсбаха в 1735 р. прохання дати дозвіл на щорічне направлення до Війська «із монастиря Києво-Межигірського... законників во служіння і духовенство» «з переминою за попереднім звичаєм» по три священники і два диякони¹. І Київський архієпископ Рафаїл Заборовський не міг не задовольнити прохання кошового керівництва та київського генерал-губернатора².

І надалі, в умовах розширення мережі релігійних споруд на території Вольностей і при нестачі межигірських ченців для заповнення вакансій, Запорозьке Військо зверталось до київських єпархіальних архієреїв з питання направлення духовенства до цих храмів. Втім, дослідивши справи про висвячення священників запорозьких храмів, І. Лиман прийшов до висновку, що відповідна процедура мала доволі формальний характер і в більшості випадків духовна влада погоджувалась із кандидатурами, що представлялись паланковим і кошовим керівництвом³.

За участі єпархіальної влади вирішувались і питання влаштування самих запорозьких релігійних споруд, судочинства над їх духовенством тощо. Причому і в цих сферах провідну роль прагнуло відігравати (і багато в чому це вдавалося) саме кошове керівництво.

Для розуміння характеру підпорядкування духовенства Вольностей Війська Запорозького і прагнень самого козацтва ключового значення набуває вивчення справи Анатолія Мелеса. Як зазначено в «Екстракті про ченця Анатолія, який називається

¹ Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734-1775. — Том 1 / Упорядники: Гісцова Л.З., Автономов Д.Л., Дрозд Є.І., Лашенко Х.Г., Омельченко А.Ю., Полегайлов А.Г., Стафійчук В.В., Сухих Л.А. — К., 1998. — С. 115-116.

² Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 45.

³ Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 61.

єпископом Мелектинської єпархії», народжений на території Переяславського полку Мелес у 1743 р. залишив кордони Російської імперії, через 6 років з'явився в Георгіївському монастирі на Афонській горі, де через кілька місяців став архімандритом¹. Невдовзі, прибувши в цьому сані до Російської імперії (у монографії «Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775)» з цього приводу міститься формулювання «вперше прибув»², яке не зовсім коректне, зважаючи на те, що до 1743 р. Анатолій постійно мешкав на території імперії), він упродовж трьох років збирав пожертви на свою обитель. Уже тоді навколо персони Мелеса розгорнувся скандал з приводу використання архімандритом під час богослужінь святинь «сумнівного характеру». До скандалу були втягнуті високопосадовці, включно з самою імператрицею та членами Синоду. У 1754 р. скандальний архімандрит повернувся до Афону, а наступного року висвячений Константинопольським патріархом на єпископа Мелетинського. Причому і тут не обійшлося без інциденту: низка архієреєв висловила патріарху протест з приводу процедури висвячення владики Анатолія. Через цей протест, а також з огляду на те, що, отримавши у йменування назву «спустілої з стародавніх років Мелетинської єпархії», нововисвяченому владиці патріаршою грамотою дозволялось «архієрейськи там діяти, куди покликаний буде», Анатолій знов поїхав до Російської імперії. Формально він виступав як представник інтересів слов'ян Османської імперії, які воліли перебратись до єдиновірної Росії. Приїхавши через деякий час до Вольностей Війська Запорозького, Мелес був запрошений козаками до служіння в Січовій Покровській церкві. А невдовзі кошове керівництво запропонувало йому, у порушення існуючої традиції, «назавжди» залишитись при цьому головному храмі Війська і очолити духовенство Вольностей. Таким чином, Мелес отримав можливість скористатись патріаршою грамотою, вважаючи себе «покликаним» запорожцями на архієрейство. Інша справа, що сама Січ на той час в низці питань залишалась під зверхністю вже давно діючого Київського єпархіального архієрея. Утім, Мелес, уважаючи тепер саме себе єпархіальним владикою на військових запорозьких землях, як зазначалось у «Екстракті про ченця Анатолія, який називається єпископом Мелектинської єпархії», «в Запорозькій Січі без дозволу духовної влади через допуск запорожців архієрейське священнослужіння проводив з виключенням із виголошення

¹ РГАДА. — Ф. 18. — Д. 218. — Л. 5.

² Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 69.

єпархіального архієрея, а замість того згадував своє ім'я, і прибульців із-за кордону волоцюг приймаючи... до священнослужіння допускав»¹. Розпочалася тяганина, у ході якої Синод наполягав на відібранні в Мелеса виготовленої для нього запорожцями архієрейської ризниці й на висилці Анатолія з території Вольностей. Натомість на боці Мелеса певний час були Сенат, Колегія іноземних справ і, зрозуміло, кошове керівництво. Закінчилась справа тим, що Мелес був-таки взятий під арешт, позбавлений Синодом архієрейського сану та ієромонашества і як «звичайний чернець» засланий до одного з монастирів Сибірської єпархії².

Вивчення справи Анатолія Мелеса дає підстави не погодитись з думкою О. Кузьмука, що «значення Мелеса в історії духовного життя Січі перебільшується. Звичайнісіньке непорозуміння було роздмухане істориками та краєзнавцями... мало не до антиурядової акції»³. Викликає заперечення не лише певне перекручення в оцінці О. Кузьмуком історіографічного доробку попередників: спроба запорожців створити власну архієрейську кафедру має давню (і достатньо обгрунтовану) історіографічну традицію розцінюватись як намагання козаків вийти з-під зверхності Київського митрополита, але аж ніяк не «антиурядова акція». Немає достатніх підстав для погляду на справу Мелеса як на «звичайнісіньке непорозуміння». Адже не доречно некритично сприймати «за чисту монету» пояснення, яке дав кошовий отаман («грумада... через віддаленість од архієрейських престолів ще ніколи не бачила архієрейського служіння, через гарячковість природну православну, люблячи й утримуючи при Коші Запорозькому ліпоту святої церкви і завжди святе чинослужіння спостерігаючи, прохали цього преосвященного Анатолія в тутешній церкві літургію відправляти»⁴). Можна навести десятки добре відомих випадків, коли кошове керівництво, намагаючись відвернути незадоволення з боку центральної влади, пояснювало свої дії в цьому ж ключі. Що ж до безпосередньо справи Мелеса, то показово, що аналізуючи документи Архіву Коша Нової Запорозької Січі в статті з промовистою назвою «Анатолій Мелес. Прагнення Запорозької Січі

¹ РГАДА. — Ф. 18. — Д. 218. — Л. 5 об.

² РГАДА. — Ф. 18. — Д. 218. — Л. 4-6 об.; Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 69-70.

³ Кузьмук О.С. «Козацьке благочестя»: Військо Запорозьке Низове і кївські чоловічі монастирі в XVII-XVIII ст.: еволюція взаємовідносин. — К.: ВД «Стилос», 2006. — С. 119.

⁴ Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. — Дніпропетровськ: Січ, 1994. — С. 342.

до церковної автономії», Л. Сухих робить низку висновків щодо розробленої запорожцями «захисної версії»¹.

На нашу думку, у справі Мелеса на певний час збіглися прагнення Коша Війська Запорозького і авантюрні амбіції самого владики Анатолія. Що ж до останніх, то не слід забувати, що в регіон у другій і третій третинах XVIII ст. доволі часто заходили, крім Мелеса, й інші, щоправда, менш амбіційні і менш вдалі, авантюрні представники закордонного чернецтва, ставлення до яких з боку офіційної російської влади було досить підозрілим. Про те ж, що владика Анатолій мав авантюрну вдачу, свідчать не лише вищевикладені факти його біографії, але й перипетії його долі після заслання, до речі, напряду пов'язані з виконанням ним функцій представника військового духовенства: під час російсько-турецької війни уряд використав Мелеса як духовну особу, що перебувала при флоті, усе для тієї ж справи схилення християн Османської імперії до переселення на землі Російської імперії. Згодом, урахувавши його заслуги, Синод визнав єпископський чин Анатолія й дозволив йому архієрейське служіння².

Між іншим, згадуючи справу Мелеса, Голомбіовський у 1894 р. писав, що виникнення таких «продуктів бродіння», як єпископи-самозванці, пояснюється тодішнім станом Церкви, яка переживала перехідний період: старі упідвалини були розхитані, а нові ще не встигли вкорінитись³.

Справа Мелеса підштовхнула київську єпархіальну владу до створення на території Вольностей Старокодацького духовного намісного правління. Як планувалось, це мало сприяти посиленню контролю за духовною справою на Запорозжі, адже новостворене правління мало брати участь у процедурах висвячення духовних осіб до запорозьких храмів, заснування тут нових релігійних споруд, у контролі за виконанням запорозьким духовенством митрополичих і синодальних розпоряджень, збиранні відомостей про козацькі церкви й духовенство. Утім, реалії склались так, що Старокодацьке духовне намісне правління залежало більше від самих запорозжців, ніж від єпархіальної влади, що зумовлювалося матеріальною залежністю цього правління від «ласки» козаків, необхідністю звертатись до

¹ Сухих Л.А. Анатолій Мелес. Прагнення Запорозької Січі до церковної автономії // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Випуск VIII. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1999. — С. 275.

² Лыман И.И. Запорожский иерей Анатолій Мелес // Культурная жизнь юга России. — 2003. — № 1. — С. 36.

³ Голомбиовский А. Греческие епископы-самозванцы в России в XVIII в. // Киевская Старина. — Т. 45. — 1894. — № 5. — С. 341.

70 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Коша, аби той забезпечував «слухняність» намісницьких підлеглих, а також самою персоною, що займала посаду намісника — колишнім запорозькою старшиною Григорієм Порохнею¹. До того ж, влада правління поширювалась лише на десяток козацьких храмів і причтів, тоді як на території Вольностей нараховувалось більше 60 релігійних споруд.

Симптоматично, що й до створення Старокодацького духовного намісного правління Київський митрополит намагався організувати контроль за духовною справою Війська за посередництва вже існуючої за межами Вольностей підпорядкованої єпархіальній владі установи — Полтавської протопопії. Але й тоді це не стосувалось усіх парафій Запорожжя. Зокрема, починаючи з листопада 1751 р. на сповідь до полтавського духовника зобов'язувались приїздити чотири рази на рік і привозити гроші раз на рік священики Нового Кодаку, Старого Кодаку, Кам'янки, Данилівки, Романкового, Старої Самари й Нової Самари. Утім, як впливає з ордеру 1758 р., відповідний указ запорозьким духовенством не виконувався².

Подальші ж намагання київської єпархіальної влади вже «під занавіс» існування Нової Січі, у 1774 р., увінчались посвятою начальника січових церков Володимира Сокальського в архімандрита, що знаменувало його перехід із складу підлеглих Києво-Межигірського монастиря до числа осіб, підпорядкованих Київському митрополиту.

Утім, аналіз діяльності Володимира Сокальського дозволяє казати про те, що і до, і після одержання ним архімандритства начальник січових церков у своїх діях реально знаходився в значно більшій залежності від Коша, ніж від Києво-Межигірського монастиря чи то Київського митрополита³. Персона отця Володимира задовольняла військове керівництво з багатьох міркувань, тож, навіть коли той у 1773 р. вирішив залишити Запорозькі Вольності і повернутись до Межигірської обителі, йому це не вдалося зробити, попри всю серйозність намірів. На заваді реалізації планів

¹ Лиман І.І. Старокодацьке духовне намісне правління // Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; Відпов. ред. С.Р. Лях. — Вид. 2-е, доп. і перероб. — К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. — С. 552.

² Кузьмук О.С. «Козацьке благочестя»: Військо Запорозьке Низове і київські чоловічі монастирі в XVII-XVIII ст.: еволюція взаємовідносин. — К.: ВД «Стилос», 2006. — С. 118.

³ Лиман І.І. «Начальник запорозьких церков» Володимир Сокальський // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. — Запоріжжя: Просвіта, 2009. — Вип. XXVI. — С. 23-27.

Сокальського щодо залишення запорозької парафії (які він аргументував «слабкістю своєю та давністю перебування в Січі»), встав саме Кош, який попервах, посилаючись на військові обставини, відкладав надання потрібного дозволу, а згодом надіслав панотцю Сокальському й межигірському архимандриту Іларіону Кондратковському листи такого змісту, що Володимиру Сокальському нічого не залишилось, як повернутись до виконання своїх обов'язків при Січовій Покровській церкві¹.

Варто звернути увагу, що в низці джерел йдеться про «начальника січових церков», хоча відомо, що на території безпосередньо Запорозької Січі знаходився лише один храм. Тож логічно стверджувати, що йдеться саме про головного ієрея Січової Покровської церкви, який разом із тим уважався й очільником духовенства Вольностей. Саме тому в інших джерелах і в низки дослідників ідеться не про «начальника січових церков», а про «начальника запорозьких церков»². Між іншим, пише про те, що до 1760-х рр. начальники січових церков «відповідали за всі церкви Війська Запорозького Низового, окрім Самарського монастиря», і О. Кузьмук. Щоправда, тут же він зазначає, що із влаштування Старокодацького духовного намісного правління під владою начальника січових церков залишилися лише 6 церков (причому 4 з них — похідні). Ці дані варто поставити під сумнів, беручи до уваги чисельність храмів, що перейшли в підпорядкування Старокодацького духовного намісного правління й відомості про загальну кількість релігійних споруд на території Вольностей (Самарський монастир, церкви в 35 населених пунктах, каплиці — в 19, 2 скити, 1 похідна ікона), які, до речі, О. Кузьмук, із посиланням на І. Лимана, наводить у цій же статті³.

Варто уважно прочитати документ, на який посилається О. Кузьмук, пишучи про 6 підпорядкованих начальнику січових церков. Це — датована 1774 р. відповідь духовного собору Києво-

¹ Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734-1775. — Том 1 / Упорядники: Гісцова Л.З., Автономов Д.Л., Дрозд Є.І., Лашенко Х.Г., Омельченко А.Ю., Полегайлов А.Г., Стафійчук В.В., Сухих Л.А. — К., 1998. — С. 144-145, 148-154; Лиман І.І. «Начальник запорозьких церков» Володимир Сокальський // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. — Запоріжжя: Просвіта, 2009. — Вип. XXVI. — С. 125.

² Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. — К.: Наукова думка, 1990. — Т. 1. — С. 269.

³ Кузьмук О. Начальники січових церков (До історії церковного устрою Нової Січі) // Український археографічний щорічник. Нова серія. — Вип. 8/9. — Т. 11/12. — К. — Нью-Йорк, 2004. — С. 569-570.

72 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Межигірського монастиря на запит Київської духовної консисторії про кількість церков, що знаходились у підпорядкуванні Володимиру Сокальському. Упадає в очі, що ця відповідь вельми подібна до тих «відписок», які в тому ж 1774 р. і на початку 1775 р. через той самий Києво-Межигірський монастир надсилав до Київського митрополита Кош. Причому йдеться про «відписки» на запити митрополита саме про стан церков і духовенства, підпорядкованих Володимиру Сокальському¹. Так, у листі Коша зазначалось, що церкви Вольностей «по духовенству» знаходяться під відомством «при першопрестольній тут церкві начальника під єдиним тільки рахунком», а як цей начальник січових церков, так і самі церкви знаходяться «в головному і повному відомі і розпорядженні» Війська Запорозького. Дати ж пояснення про те, скільки саме цих церков і які з них належать до якої єпархії, Кіш уважав «незручним» через обставини недавнього військового часу. Щодо чисельності духовенства повідомлялось: «священнослужителів же часом достатньо, а часом через відрядження буває тільки така кількість, щоб священнослужіння та інші треби не залишити без виконання»². У згадуваній же відповіді духовного собору Києво-Межигірського монастиря писалося, що немає можливості надати інформацію, які саме церкви були підначальними Володимиру Сокальському, коли той знаходився у відомстві монастиря, і скільки в тих церквах священно- та церковнослужителів, з якого часу вони там перебувають, і хто саме. Причиною названі ті самі обставини військового часу і те, що призначення причтів до запорозьких храмів залежить не від Києво-Межигірського монастиря, але від кошового отамана зі старшиною і здійснюється «на їх розсуд»; іноді ж вони замінюються ієромонахами монастиря, які знаходяться на Січі»³.

Між іншим, те, що призначення духовенства на території Вольностей Війська Запорозького знаходилося у залежності від кошового керівництва, відбито і в інших документах, складених за межами Вольностей. Зокрема, у рапорті священника роти Спаської від 22 квітня 1774 р. зазначалось, що 30 родин парафіян цієї роти втекли в

¹ Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 67-68.

² Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734-1775. — Том 1 / Упорядники: Гісцова Л.З., Автономов Д.Л., Дрозд Є.І., Лашенко Х.Г., Омельченко А.Ю., Полегайлов А.Г., Стафійчук В.В., Сухих Л.А. — К., 1998. — С. 184-185.

³ Кузьмук О. Начальники січових церков (До історії церковного устрою Нової Січі) // Український археографічний щорічник. Нова серія. — Вип. 8/9. — Т. 11/12. — К. — Нью-Йорк, 2004. — С. 592-593.

населені пункти Запорожжя, і тепер «християнські треби собі там від визначеного кошом Війська Запорозького священика, який знаходиться в сл. Петровій, отримують»¹.

Наведені спостереження щодо ролі кошового керівництва в управлінні духовенством Вольностей не входить у протиріччя із висловленими В. Ульяновським думками щодо формалізації стосунків козацтва із Церквою та її вищою ієрархією, про все більше проникнення в запорозьке середовище традицій світського життя суспільства барокової епохи, що породжувало барокову ж фасадність, шляхетність у стосунках із Церквою, що не обов'язково свідчило про зростання релігійності².

Кажучи про систему управління духовенством Вольностей Війська Запорозького, не слід забувати, що з низки питань керівництва церковними справами Кошу доводилось зноситись із очільниками світських адміністративних структур, зокрема, із київським генерал-губернатором³, з 1750 р. — із гетьманом К. Розумовським⁴, а після ліквідації інституту гетьманства — із президентом Малоросійської колегії генерал-губернатором П. Рум'янцевим. Так, зафіксована участь цих світських можновладців у питаннях судочинства над священиками і мирянами, покараними духовною владою; у розгляді справ закордонного духовенства, що приходило до Запорожжя з тих держав, що перебували в стані війни з Російською імперією, а також справ так званих «мандрівних дяків»; у намаганні поставити під контроль запорозьких ієромонахів, що брали участь у походах у складі діючої армії⁵. Додамо сюди зносини запорозьців із Військовою колегією, Колегією іноземних справ, Сенатом. Це зумовлювалось характером системи адміністрування запорозького козацтва владними структурами Російської імперії. Системи, яка за часів Нової Січі зазнала низки трансформацій⁶,

¹ В.Ч. Некоторые остатки старины в Херсонщине // Киевская Старина. — 1888. — № 9. Сентябрь. — Т. 22. — С. 73.

² Ульяновський В. Релігія і церква в житті та творчості Д.І. Яворницького // *Mapra Mundi*: Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. — Львів – Київ – Нью-Йорк: вид-во М.П. Коць, 1996. — С. 763.

³ Иванов П.А. Материалы по истории Запорожья в XVIII веке // ЗООИД. — Одесса, 1897. — Т. XX. — Отд. II. — С. 77.

⁴ Молчановский Н.В. Пререкания ведомств по поводу Запорожья в 1751 г. // Киевская Старина. — 1898. — Т. 60. — № 1. — Отд. II. — С. 4-7.

⁵ Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 77-84.

⁶ Мільчев В.І. Особливості адміністрування Запорізького / Чорноморського козацтва владними структурами Російської держави впродовж XVIII ст. // *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць. — К., 2011. — Випуск 52. — С. 145-148.

74 Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)

Причому, що симптоматично, релігійний чинник у цих трансформаціях не відіграв провідної ролі.

Вивчення відповідних справ дає підстави казати про те, що все ж таки зазначені вище світські структури мали доволі обмежене коло повноважень, пов'язаних із духовенством на Запорозжжі. Можна погодитись із точкою зору, що хоча представники світської адміністрації й намагались використати свою участь у зазначених справах задля посилення контролю та керівництва життям Війська, що особливо відчутно проявилось за часів Малоросійської колегії, ні цей контроль, ні керівництво не стали тотальними, і Кош зміг зберегти домінуючі позиції в управлінні духовенством на території Вольностей¹.

У контексті пояснення ролі Кошу в керівництві духовенством цікавою є позиція, висловлена Р. Багдасаровим у статті з вельми промовистою назвою «Земний образ ангельського воїнства. Запорозька Січ як православний лицарський орден». Прихильник концепції, до формування якої залучився ще А. Скальковський, пише: «Будучи виборним головою чернечо-лицарської регули, кошовий наділявся й духовною владою»².

Щодо безпосередньо військового духовенства у вузькому значенні, то й впродовж усього періоду існування Нової Січі, і після її ліквідації зберігали чинність прийняті Петром I 30 березня 1716 р. «Статут військовий»³, 13 січня 1720 р. «Морський статут»⁴ і 15 березня 1721 р. «Пункти про ієромонахів, що перебувають при флоті»⁵.

Згідно з першим документом, у діючій армії при полках мали перебувати священики («полкові попи»)⁶, а також запроваджувалась посада обер-польового священика, який мав знаходитись при фельдмаршалі або командуючому генералі та на якого покладався обов'язок управління всіма полковими священиками. Це передбачало, зокрема, стеження за діяльністю полкових священиків, замирення конфліктів між ними, доведення до них розпоряджень командуючого генерала щодо надзвичайних або вдячних молебнів⁷.

¹ Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 95.

² Багдасаров Р. Земний образ ангельського воїнства. Запорозька Січ як православний лицарський орден // Людина і світ. — 1997. — № 3 (березень). — С. 20.

³ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. V. — С. 203-453.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. VI. — С. 2-116.

⁵ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. VI. — № 3759. — С. 370-371.

⁶ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. V. — С. 316, 322-324.

⁷ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. V. — С. 240.

«Морським статутом» визначався статус «начального священика», який повинен був знаходитись на кораблі аншеф-командуючого і управляти всіма священиками на флоті. Щодо «священиків на кожному кораблі», то регламентувались три їхні основні обов'язки: утримувати себе в належному зразковому порядку; справно відправляти службу Божу; піклуватись, аби хворі не вмирили без причастя¹.

«Пункти про ієромонахів, що перебувають при флоті» конкретизували обов'язки флотських обер-ієромонаха та ієромонахів².

Між іншим, ми вже згадували, що Анатолій Мелес під час російсько-турецької війни був саме в статусі священика на флоті. Утім, на той час він уже давно не належав до духовенства Вольностей Війська Запорозького.

У контексті ж з'ясування рівня специфічності підпорядкування козацького військового духовенства і ступеня поширеності на землі Війська Запорозького влади імперських духовних структур вельми показовим є той факт, що під час усе тієї ж російсько-турецької війни, у 1769 р. Кіш не погоджувався, усупереч наказу П. Рум'янцева, аби троє ієромонахів, що перебували в поході при війську, підпорядковувались обер-священику діючої армії³. В. Климов небезпідставно вбачає в цьому відзеркалення усвідомлення Кошом лише себе главою своєї військової церкви. Розвиваючи цю думку, філософ припускає, що в цьому ж знаходить відображення «первісний принцип творення Січі як незалежної, самостійної інституції», і допущення зовнішніх управлінських структур у будь-яку сферу запорозького життя, у даному випадку — церковну, «означало б небезпеку підриву запорізької автономії»⁴. Тут упадає в очі певна неузгодженість у застосуванні дефініцій «незалежність» і «автономія», яка, утім, до певної міри пояснюється наступними висновками В. Климова: до самої ліквідації Нової Січі церковний устрій Запорожжя залишався фактично незалежним від вищих церковних інституцій імперії, попри чисельні спроби останніх добитись від Вольностей Війська Запорозького безумовної церковно-адміністративної підлеглості. При цьому тут же дослідник пише про «істотні нюанси» цієї тенденції, пов'язані з відмінностями рівня

¹ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. VI. — С. 42-43.

² ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. VI. — № 3759. — С. 370-371.

³ Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. — Дніпропетровськ: Січ, 1994. — С. 114.

⁴ Історія релігії в Україні: У 10-ти т. — Т. 3 Православ'я в Україні / За ред. А. Колодного, В. Климова. — К.: Український центр духовної культури, 1999. — С. 99.

незалежності запорозької церкви часів Нової Січі й XVI-XVII ст., із тим, що поступова руйнація старого козацького устрою супроводжувалась поступовим обмеженням самодержавством і Синодом незалежності функціонування на землях Війська церковних структур¹.

Аналіз реалій організації управління духовенством Вольностей Війська Запорозького дає підстави не погоджуватись із твердженням, що запорожці не внесли нічого нового в систему управління Церквою на своїй території, і немає сенсу казати про особливий церковний устрій Запорожжя². Вельми показово, що в іншій публікації автор наведеного вище твердження є набагато менш категоричним, кажучи, що запорозький «церковний устрій... поступово втратив початкову оригінальність»³. У ще одній статті той самий автор пише, що, «зважаючи на автономію Запорожжя та традиційні зв'язки з Межигірським монастирем, тут склалися специфічні умови для управління Церквою»⁴.

Вивчення джерел і контраверсійної історіографії дозволяє зробити висновок, що Запорозьке Військо за часів Нової Січі змогло вибудувати таку систему управління запорозьким духовенством, яка, за умов ще не тотальної уніфікації імперської вертикалі церковного управління, включаючи структури цієї вертикалі, усе ж зберігала реальне домінування Коша в керівництві церковною справою в цілому й запорозьким духовенством зокрема. Наявність ознак оригінальності церковного устрою Запорозьких Вольностей аж ніяк не означає, що Запорозьке Військо знаходилося чи не в опозиції до офіційної Церкви та її структур. Військо використовувало ці структури. Тим самим йому вдавалось поєднувати збереження своєї провідної ролі у вирішенні церковних питань на підконтрольній території із показовим демонструванням лояльності до імперської влади, артикулюванням свого вже традиційного імперативу оборони православної віри й Церкви. Аби ж встановити ступінь оригінальності

¹ Історія релігії в Україні: У 10-ти т. — Т. 3 Православ'я в Україні / За ред. А. Колодного, В. Климова. — К.: Український центр духовної культури, 1999. — С. 99-100.

² Кузьмук О.С. «Козацьке благочестя»: Військо Запорозьке Низове і київські чоловічі монастирі в XVII-XVIII ст.: еволюція взаємовідносин. — К.: ВД «Стилос», 2006. — С. 60-61.

³ Кузьмук О. Начальники січових церков (До історії церковного устрою Нової Січі) // Український археографічний щорічник. Нова серія. — Вип. 8/9. — Т. 11/12. — К. — Нью-Йорк, 2004. — С. 575.

⁴ Кузьмук О. Межигірський монастир і Нова Січ (1734-1775 рр.) // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Збірка наукових статей. — Вип. 10. — Луганськ: Шлях, 2001. — С. 142.

порядкування духовенством Запорозьких Вольностей, варто співвіднести відповідну систему з порядками, що існували в часи Нової Січі на інших, не підконтрольних Кошу південноукраїнських територіях, а також із практиками на землях самих Вольностей після ліквідації запорозького козацтва.

2.2. Склад та функції запорозького духовенства

Реалізації прагнень козацького керівництва Вольностей значною мірою відповідала специфіка складу осіб, що задовольняли релігійні потреби запорожців. До нього входили:

- духовні особи, що направлялись до Запорожжя з Києво-Межигірського ставропігійного монастиря;
- ставленики, висвячені до запорозьких храмів київськими єпархіальними архієреями;
- духовні особи, що тимчасово перебували на території Вольностей з метою збирання пожертв на свої монастирі та церкви;
- чорне духовенство монастирів, до яких запорожці ходили «на прощу»;
- духовенство прилеглих до Запорозьких Вольностей непідконтрольних Кошу територій;
- священники, що висвячувались у волоських чи уніатських ієреїв;
- «мандрівні дяки»;
- представники самого військового товариства, які, у разі відсутності духовних осіб, на певний час перебирали на себе частину їхніх функцій.

Приймаючи до себе духовенство з Києво-Межигірського монастиря, козацтво обмежувало термін їхнього перебування на Запорожжі, практикуючи, переміну складу ченців. Причому кошове керівництво зберігало за собою право дострокового відсилання ченців до Межигір'я (підставами для чого виступали переважно непристойна поведінка й непокоря волі керівництва Війська) або ж, навпаки, залишення їх у себе на більш тривалий період (згадаймо, що той самий Володимир Сокальський був начальником січових церков принаймні у 1760-1762 і 1767-1774 рр., і далі залишившись на Січі, але вже у більш високому статусі).

Кількість межигірців на Запорожжі не залишалась незмінною. Майбутній архимандрит Леонтій (Лука Яценко-Зеленський), який в середині XVIII ст. кілька разів їздив до Січі, у 1750 р. писав, що з Межигір'я туди присилались «один соборний старець — начальником церковних служителів, два ієромонахи, з яких першого йменували

78 Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)

підначальним, а останнього третяком; два ієродиякони, яких звали першого уставником, а другого безіменним дякуном, і один простий чернець для виготовлення на продаж воскових свічок»¹. Уже наступного, 1751, року ця чисельність була іншою: у фонді «Київська духовна консисторія» за цей рік зберіглася справа «Про заміну ієромонахів та ієродияконів, що відбули термін служби в церквах Запорозької Січі», де архімандрит Києво-Межигірського монастиря Іоасаф звертається за архіпастирським благословінням для намісника Феодорита Рудкевича, трьох ієромонахів і трьох ієродияконів, які направлялись на Січ як зміна, що посилялась «по завершенні двохрічного часу за давнім звичаєм»². За підрахунками О. Кузьмука, на початку 1762 р. кількість межигірських ченців у Запорозькій Січі становила 8 осіб (начальник січових церков, 4 ієромонахи, 2 ієродиякони, 1 чернець), у середині 1768 р. — 23 (начальник січових церков, 16 ієромонахів, 5 ієродияконів, 1 чернець), на початку 1770, 1771 і 1772 рр. — 13 (начальник січових церков, 8 (8; 7) ієромонахів, 3 (3; 4) ієродиякони, 1 чернець), на початку 1773 р. — 16 (начальник січових церков, 10 ієромонахів, 4 ієродиякони, 1 чернець), і, нарешті, на початку 1775 р. — також 16 (але тепер же начальника січових церков, підпорядкованого Межигір'ю, не було, а діяли 10 ієромонахів, 4 ієродиякони і 2 ченця)³.

Не слід забувати, що з Межигір'я чернецтво направлялось не лише безпосередньо до Січової Покровської церкви, але й до низки інших храмів Війська та до Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря.

В умовах збільшення чисельності населення Вольностей і пожвавлення храмового будівництва на обширній, підконтрольній Кошу, території запорожці, як вже згадувалось, почали приймати й представників білого духовенства, висвячених до їхніх храмів київською єпархіальною владою. При цьому запорожці зберігали за собою право не тільки пропонувати духовній владі бажаних ними кандидатів на зайняття посад при храмах, але й усувати священно- та церковнослужителів від парафій. Показовою в цьому контексті була справа ієреїв села Кам'янського Дем'яна та Власія, які в 1761 р. рішенням Коша були усунуті, а на їхнє місце парафіяни обрали

¹ Архімандрит Леонтій (Лука Яценко-Зеленський). Подорожі на Запорозьку Січ у 1749-1750 і 1751 рр. / Упорядники: В. Грибовський, В. Мільчев. — К., 2012. — С. 22.

² ЦДАК України. — Ф. 127. — Оп. 1020. — Спр. 1871. — 4 арк.

³ Кузьмук О. Начальники січових церков (До історії церковного устрою Нової Січі) // Український археографічний щорічник. Нова серія. — Вип. 8/9. — Т. 11/12. — К. — Нью-Йорк, 2004. — С. 568.

запорозького козака Опанаса Шелеста. Причому в Дем'яна та Власія запорожцями було відібране і рухоме, і нерухоме майно, а самі вони примушені залишити територію Вольностей. Попри скарги усунутих священників і припущене Кошом перебирання на себе права суду над представниками духовного відомства, митрополичій консисторії не вдалося відстояти права своїх підлеглих¹.

Тоді як причиною усунення Дем'яна та Власія були дії останніх, що суперечили інтересам Війська², Кош залишав за собою і право змінювати членів причтів і в порядку «перезміни». Причому остання стосувалась не лише ченців, але й представників білого духовенства, церковнослужителів, титарів. Показово, що тут застосовувався той самий підхід, що й при заповненні світських посад у Війську. Вельми промовистим у цьому контексті є формулювання промеморії Коша Київській консисторії, датованої 26 жовтня 1771 р.: «Здавна у Війську Запорозькому як по заслугах, і тим більше на розсуд кожного до чого здатності у всі місця володіння цього Війська визначаються і відправляються з Кошу щорічно, а в деякі місця і двічі на рік чесні, поважні і заслужені ґрунтовні люди на кондиції, а саме в паланки полковниками, писарями та осавулами, а до перевозів шафарями та писарями ж, також до церков дяками та паламарями, а до деяких титарями»³. Зрозуміло, що тут вже не спрацьовує аргументація О. Кузьмука, яка пояснює перезміну духовенства виконанням чернечого послушання⁴.

«Окормленням» Війська займались і духовні особи з монастирів і храмів як Російської імперії, так і інших країн, що у великій кількості приходили до Вольностей Війська Запорозького задля збирання пожертв⁵. Знаючи щедрість членів військового товариства до храмів Божих і перебуваючи тут, як правило, доволі тривалий проміжок часу, вони встигали відвідати не лише багатолюдні слободи, але й козацькі зимівники. Завдяки цьому

¹ Левицький О. Церковна справа на Запорозжі у XVIII в. // Записки Українського наукового товариства в Києві. — 1912. — Т. X. — С. 66.

² Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 66.

³ Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті «Перекопу», 1929. — С. 31.

⁴ Кузьмук О. Начальники січових церков (До історії церковного устрою Нової Січі) // Український археографічний щорічник. Нова серія. — Вип. 8/9. — Т. 11/12. — К. — Нью-Йорк, 2004. — С. 571.

⁵ Лиман І.І. Збирання милостини на Запорозжі // Історичний Агропром: Тези доповідей аспірантів і студентів кафедри історії України ЗДУ. — Запоріжжя, 1996. — С. 11-13.

створювались додаткові можливості для задоволення духовних потреб запорожців, чим ті широко користувались.

З іншого боку, мала місце пратика ходіння запорожців «на прощу» до київських та інших монастирів.

Можливості для задоволення духовних потреб козаків давало і сусідство Вольностей із іншими адміністративно-територіальними складовими Російської імперії, частина яких свого часу була виведена з-під контролю Кошу. Зокрема, відомо, що запорожці користувались послугами духовенства Нової Дніпровської лінії, що на початку 1770-х років почала влаштовуватись від гирла Берди до Мокрої Московки.

Важливо, що запорожці в багатьох випадках продовжували сприймати землі, що раніше входили до складу Вольностей, як свої, і козацька старшина вважала за можливе давати розпорядження духовенству цих територій. Збереглася виписка з журналу Переяславської духовної консисторії, в якій йдеться про запорозького писаря, який примушував, застосовуючи і фізичну силу та лайку, священника Єлизаветградського пікінерного полку 15 роти Зеленої Даниїла Михайлова згадувати під час літургії імена запорозької старшини¹.

Задовольняли духовні потреби запорожців і священники, що висвячувались у волоських чи уніатських ієреїв. Приймаючи їх, Кош взагалі не зносився з київською єпархіальною владою. І це не дивлячись на підтвердження в 1759 р. суворої заборони приймати й тримати в себе священно- та церковнослужителів, «крім указно визначених від єпархіального свого архієрея»².

Не влаштовувало єпархіальну владу, яка намагалась вести з цим боротьбу, і служіння на Запорозжжі так званих «мандрівних дяків» — студентів, які під час канікул ішли на землі Вольностей «за прохарчуванням». «Мандрівними» їх іменували, оскільки вони «вештались», часто навіть не маючи відповідного дозволу в «пашпорті», «дяками» ж — за їхній подібний до дяківського одяг, а також тому, що вони часто влаштовувались до храмів для тимчасового виконання дяківських обов'язків³.

На території Вольностей мало місце і явище «дикого попівства», коли окремі запорожці, прийнявши рішення присвятити

¹ Беднов В.А. Материалы для истории церковного устройства на Запорожье (Из архива Екатеринославской духовной консистории) // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. — Екатеринослав, 1908. — Вып. IV. — С. 117-118.

² Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 61-62.

³ Микитась В. Ваганти та мандрівні дяки // Київська старовина. — 1992. — № 5. — С. 99-108.

себе Богові, зводили скити, ставили ікони і, не маючи сану, служили Господу «в силу власного розуміння». Зокрема, доволі відомим серед козаків став колишній запорозький осавул Дорош, який переселився до лісу, влаштувавши каплицю з іконою Миколи. Там він читав для зимівчан, що приходили до нього «на бесіди», Святе Письмо, а по суботах за допомогою ієромонахів Самарського монастиря служив відкриті панахиди¹. Разом із тим, слід обмовитися, що під «дикими попами» інколи розуміли й представників духовенства, які свого часу були висвяченими єпархіальним архієреєм, але потім «мандрували». Саме до таких осіб належав «дикий піп» Кирило Тарловський, який користувався великою повагою серед запорозького козацтва².

Яценко-Зеленський, уступивши в заочну полеміку з козаками, що часто доволі зневажливо ставились до духовенства, записав у своїй подорожній записці так: «запорозькі козаки, що живуть по степах, по зимівниках, постригшись у дураки, самі собою робляться нелюдями, часто бувають і попами. На дике попівство їх я, якби не був сам трьох куренів козак, не забарився б одразу ж надрукувати патент, гідний їхньої не превелебності самочинства». Далі ж майбутній архімандрит Леонтій подав вельми колоритну характеристику релігійних практик «наших пересмішників», описуючи, зокрема, як вони на Водохреща старою святою водою кропили козацькі хати; читали «очинаші» над горілкою, рибою, шербою, тетерею і галушками; лазили на верби виглядати Великодня; «цалувалися» на Великодень вареними раками тощо³.

У багатьох ситуаціях, не маючи поряд духовних осіб, козаки були змушені самі виконувати їхні функції. Йдеться, зокрема, про поховання померлих від епідемій або ж убитих козаків. З цього приводу Яценко-Зеленський писав про козаків: «вони бувають,

¹ Лиман І.І. Дорош // Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; Відпов. ред. С.Р. Лях. — Вид. 2-е, доп. і перероб. — К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. — С. 164; Феодосій (Макар'євський). Краткие сведения о местной чтимой иконе Божией Матери, находящейся в Самарском Пустынно-Николаевском монастыре Екатеринославской епархии // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1872. — № 20. — С. 320-321.

² Мацевич Л. Нечто о диком попе // Киевская Старина. — 1886. — № 4. — С. 821-826; Л.А. Ещё сведения о «диком попе» // Киевская Старина. — 1887. — № 11. — С. 577-580; Эварницкий Д.И. Дикий монах // Екатеринославские губернские ведомости. — 1888. — № 41. — С. 3-4; К памятникам недавней старины в г. Козельце // Киевская Старина. — 1898. — Т. 63. — № 12. — С. 413-424; Лиман І.І. Тарловський Кирило // Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; Відпов. ред. С.Р. Лях. — Вид. 2-е, доп. і перероб. — К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. — С. 561.

³ Архімандрит Леонтій (Лука Яценко-Зеленський). Подорожі на Запорозьку Січ у 1749-1750 і 1751 рр. / Упорядники: В. Грибовський, В. Мільчев. — К., 2012. — С. 51.

щоправда, по нужді, однак попами»¹. Д. Яворницький наводить слова козацької думи про те, що запорожці, яких під час морських походів застигла буря, не маючи поруч духовної особи, «сповідувались богу, Чорному морю і своєму отаману кошовому»².

При висвітленні питання складу запорозького духовенства важливо звернути увагу на соціальне походження членів причтів Вольностей.

Як зазначає дослідник соціальної історії запорозького козацтва В. Мільчев, у традиційній уяві запорожців тогочасне суспільство було стратифікованим на духовний, лицарський і посполитий стани (із віднесенням самого козацтва, звісно ж, до стану лицарського)³. Але ці стани не були закритими, й існувало чимало можливостей для соціальної мобільності. У тому числі — із козацтва в духовенство.

Вельми важливо, що серед запорозького духовенства були доволі широко представлені вихідці із самого запорозького козацтва. За підрахунками І. Лимана, із 51 духовної особи, відомості про яких увійшли до складеної в 1772 р. «Відомості хрестової Старокодацької Запорозької намеснії про священно- та церковнослужителів, що дійсно служать при дев'яти парафіяльних церквах нині в наявності перебуваючих», 33 вийшли із запорозьких козаків, тоді як лише 10 були синами духовних осіб із Лівобережжя та самого Запорожжя, 6 були вихідцями з посполитих і 1 прийшов з Чернігівського полку (походження ще однієї духовної особи не зазначено)⁴. На превеликий жаль, ми не маємо можливості встановити відсоток вихідців із запорозького козацтва серед всього духовенства Вольностей, оскільки, як вже зазначалося, під владою Старокодацького духовного намісного правління, стосовно якого й зроблені подані вище підрахунки, знаходилось лише близько 1/6 запорозьких релігійних споруд.

Наведемо дані лише про кількох духовних осіб-колишніх запорозьких козаків, які не входили до складу згаданих вище 33 підпорядкованих Старокодацькому духовному намісному правлінню священно- та церковнослужителів.

¹ Архімандрит Леонтій (Лука Яценко-Зеленський). Подорожі на Запорожжю Січ у 1749-1750 і 1751 рр. / Упорядники: В. Грибовський, В. Мільчев. — К., 2012. — С. 51.

² Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. — К.: Наукова думка, 1990. — Т. 1. — С. 262.

³ Мільчев В. Соціальна історія запорозького козацтва кінця XVII-XVIII століття: джерелознавчий аналіз. — Запоріжжя: АА ТанDEM, 2008. — С. 294.

⁴ Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «ТанDEM-У», 1998. — С. 127-128.

У 1774 р. у священики Миколаївської церкви села Бабайківка був висвячений Нестор Таран. Ще в 1755 р. він був військовим канцеляристом, наприкінці 1750-х рр. — писарем Самарської паланки, у 1772 р. — писарем Кодацької паланки¹.

Як значиться у цитованому В. Бідновим при описі матеріалів архіву Катеринославської духовної консисторії документі, майбутній протопоп Феодор Фомич був висвячений у 1765 р. у священики Миколаївської церкви Нового Кодаку, до того будучи «курінним Левушківським»², хоча у «Відомості хрестової Старокодацької Запорозької намеснії про священно- та церковнослужителів, що дійсно служать при дев'яти парафіяльних церквах нині в наявності перебуваючих» щодо нього позначено: «з духовних писарів; батько був при Полтавській духовній протопопії писарем»³.

Цікаво, що в джерелах зафіксовані й випадки, коли військовими священиками згодом ставали родичі колишніх запорозьких козаків, що прийняли сан. Зокрема, Роман Порохня, який доводився сином або ж племінником колишньому запорозькому старшині, а згодом — очільнику Старокодацького духовного намісного правління Григорію Порохні, став священиком Чорноморського козацького війська⁴.

Разом із тим, мала місце і соціальна мобільність у зворотньому напрямку, із духовної верстви в козацтво. Як приклад наведемо Федора Бурсака, який у 1750 р. народився у священицькій родині, навчався в Київській бурсі, але потім утік до Запорозької Січі й встиг взяти участь у російсько-турецькій війні 1768-1774 рр.⁵

До духовного стану належали родичі багатьох запорожців⁶. Достатньо згадати, що, за деякими даними, рідний брат кошового

¹ Старік О.В., Ходас В.О. Село Бабайківка і його мешканці козацької доби (за писемними та археологічними джерелами) // Січеславський альманах. Збірник наукових праць з історії українського козацтва. — Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2011. — Вип. 6. — С. 100-101.

² Беднов В. Из прошлого Екатеринославской епархии. — Екатеринослав: тип. Губернского земства, 1907. — С. 54.

³ Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті «Перекопу», 1929. — С. 39.

⁴ Сапожников И.В. Священники Черноморского казачьего войска до кубанского периода // Культурная жизнь юга России. — 2002. — № 1. — С. 39-40.

⁵ Ложешник А. Бунчукові та значкові товариші у козацьких військах Південної України (кінець XVIII – початок XIX ст.) // Чорноморська минушина: Записки Відділу історії козацтва на півдні України Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті історії України НАН України. — Вип. 5. — Одеса, 2010. — С. 18.

⁶ Ластовський В. Духовенство Переяславсько-Бориспільської єпархії та Запорозька Січ у XVIII ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Збірка наукових статей. — Вип. 7. — К., 1998. — С. 62.

отамана Петра Калнишевського Семен був священником Миколаївської церкви в містечку Сміла¹. В. Грибовський наводить аргументи на користь того, що й сам кошовий отаман походив із священицької родини².

Специфіка складу запорозького духовенства до певної міри впливала на його діяльність.

Щодо виконання духовенством Війська Запорозького Низового своєї основної «військової» функції, пов'язаної із «окормленням» козаків безпосередньо під час походів і ведення бойових дій, то на період Нової Січі припали дві російсько-турецькі війни (1735-1739 і 1768-1774 рр.), під час яких запорозькі панотці в силу можливостей не залишали свою паству без задоволення релігійних потреб.

Дослідник військових походів запорозького козацтва часів Нової Січі Г. Шпитальов пише, що під час війни головний козацький загін завжди очолювався кошовим отаманом, при якому знаходились військовий писар, військовий осавул, військовий обозний, військові служителі, що всі разом становили так званий Похідний Кош. Крім того, Похідним Кошом козаки називали і все Військо, що знаходилося у поході й скеровувалось кошовим отаманом із військовою старшиною³. Супровід Похідного Коша був одним із головних обов'язків начальника запорозького духовенства.

Коли 9 червня 1769 р. Кош одержав ордер П. Рум'янцева, згідно якому кошовий отаман разом із усім військом мав виступити до фортеці Св. Єлизавети, де розміщувалась головна квартира Другої армії, кошовий П. Калнишевський вирушив до вказаної місцевості, маючи під орудою начальника січових церков Володимира Сокальського та трьох ієромонахів, що мали обслуговувати виступивших у похід 14 військових старшин, 17 полковників, 31 полкового старшину, 36 похідних курінних отаманів, військового гармаша із 105 канонерами, військового довбиша і 7350 козаків від 36 куренів. Утім, це все ж таки не було «все військо», адже на самій Січі

¹ Кривошея В.В. Монастирські синодики як джерело до історії запорозького козацтва // Січеславський альманах. Збірник наукових праць з історії українського козацтва. — Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2010. — Вип. 5. — С. 57.

² Путем Апостола Андрея. Очерки истории Православия в Запорожском крае. К 20-летию Запорожской и Мелитопольской епархии / Лыман И.И., Грибовский В.В., Стойчев В.М. и др. / Под ред. Высокопреосвященнейшего Луки, архиепископа Запорожского и Мелитопольского. — Запорожье, 2012. — С. 128-129.

³ Шпитальов Г. Питання військової організації і тактики запорозького козацтва періоду Нової Січі у контексті російсько-турецьких війн XVIIIст. // Чорноморська минувшина. Записки Відділу історії козацтва на Півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: 36. наук. пр. — Вип. 2. — Одеса: Фенікс, 2007. — С. 39.

кошовий залишив загін піхотинців при військовому судді І. Бурносі, а на форпостах — ще 1260 запорожців під началом військового старшини Андрія Порохні¹ (між іншим — брата хрестового намісника Старокодацького духовного правління).

Як впливає зі складеного І. Мандром по завершенні кампанії 1772-1773 рр. реестру дунайської команди запорожців, до Січі з походу тоді повернулись 788 осіб, серед яких були й 2 ієромонаха, 4 дяка й 2 титаря².

У складеній у 1774 р. відповіді духовного собору Києво-Межигірського монастиря на запит Київської духовної консисторії зазначалось, що на час російсько-турецької війни кілька похідних («рухомих») церков були «через небезпеку» зняті зі своїх місць, а їхні священнослужителі переведені до Січі. Тоді як ці церкви залишались на Січі «в збереженні» впродовж всього військового часу, їхні священнослужителі «при Війську Запорозькому в різних партіях відправлялись у похід щорічно перемінні»³.

Перед походами запорожці складали присягу на Євангелії, причому вона стосувалась і суто матеріальних питань, таких як розподіл майбутньої здобичі: «У разі, якщо я, будучи в нинішньому поході з паном старшиною військовим та іншими панами старшинами... від здобичі, при розгромі супротивника і, де трапилось мені отримати, утаю і оної для розділу не пред'явлю, то скарай мене, Боже, у цьому і наступному віці...»⁴.

У військовий час запорозьке духовенство служило вдячні молебні на честь перемог. Зокрема, 23 серпня 1770 р. військовий суддя Тімофєєв, пишучи кошовому про стан справ на Січі, згадує й проведення в церкві при 7-ми пострілах із мортир вдячного молебню з

¹ Шпитальов Г.Г. Запорозька кіннота в російсько-турецькій війні 1768-1774 рр. // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ: Південна Україна XVIII-XIX століття. — Вип. 5. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2000. — С. 72-73.

² Шпитальов Г. Запорозька флотилія в російсько-турецькій війні 1768-1774 років // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ: Південна Україна XVIII-XIX століття. — Вип. 4 (5). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1999. — С. 139.

³ Кузьмук О. Начальники січових церков (До історії церковного устрою Нової Січі) // Український археографічний щорічник. Нова серія. — Вип. 8/9. — Т. 11/12. — К. — Нью-Йорк, 2004. — С. 593.

⁴ Шпитальов Г. Питання військової організації і тактики запорозького козацтва періоду Нової Січі у контексті російсько-турецьких війн XVIIIст. // Чорноморська минувшина. Записки Відділу історії козацтва на Півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: Зб. наук. пр. — Вип. 2. — Одеса: Фенікс, 2007. — С. 42.

приводу перемоги над ворогом¹. Восени ж 1770 р. військовий суддя Тимофєєв писав, що з приводу взяття Бендер у Січовій Покровській церкві був відслужений молебень із пальбою з гармат і рушниць. Для того ж, аби про цю перемогу знали по всій території Вольностей, Кошом було «у всі паланки та команди запропоновано» провести вдячні молебні там, де діяли церкви².

До Січової Покровської церкви відсилались поіменні списки козаків, які загинули в бою або померли від ран. У церкві ці імена вписували в поминальну книгу, з якої служили панахиду³. У вже згадуваному вище листі військового судді, написаному восени 1770 р., повідомлялось, що ієромонаху Феоктисту, який залишився виконувати обов'язки «начальника», було наказано відслужити в Січовій церкві панахиду по запорозьких козаках, що загинули під Очаковом, і відправляти річний сорокоуст. Паралельно з цим наміснику Старокодацького духовного намісного правління Григорію Порохні було «запропоновано» ордером організувати відповідні панахиди і в інших храмах Запорозьких Вольностей⁴.

Не слід забувати, що в умовах «Великого Кордону» бойові дії, в яких брали участь запорожці, далеко не обмежувались самими лише «офіційними» війнами. Адже співіснування бік-о-бік з тими ж ногайцями й татарами зумовлювало широкий спектр контактів запорожців із цими мусульманськими сусідами, складовою якого були і взаємні набіги. Утім, як зазначає дослідник історії ногайців і запорозького козацтва В. Грибовський, хоча здобичництво й допускалось у порубіжній смузі на рівні ініціативи окремих осіб, у ньому за часів Нової Січі вже не були задіяні ні вся військова система

¹ Новицкий Я.П. Материалы для истории Запорожских казаков // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. — Екатеринослав, 1909. — Вып. 5. — С. 45.

² ІР НБУ. — Ф. П. — Спр. 24904-24908. — Арк. 87-87 зв.; Новицкий Я.П. Материалы для истории Запорожских казаков (Из Запорожского Сечевого архива за 1770 и 1771 гг.). — Екатеринослав: Тип. Губ. земства, 1909. — С. 80.

³ Шпитальов Г. Питання військової організації і тактики запорозького козацтва періоду Нової Січі у контексті російсько-турецьких війн XVIIIст. // Чорноморська минувшина. Записки Відділу історії козацтва на Півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: Зб. наук. пр. — Вип. 2. — Одеса: Фенікс, 2007. — С. 42; Шпитальов Г. Запорозька флотилія в російсько-турецькій війні 1768-1774 років // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ: Південна Україна XVIII-XIX століття. — Вип. 4 (5). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1999. — С. 138.

⁴ Новицкий Я.П. Материалы для истории Запорожских казаков (Из Запорожского Сечевого архива за 1770 и 1771 гг.). — Екатеринослав: Тип. Губ. земства, 1909. — С. 80.

Запорожжя, ані улусна організація ногайців¹. А це, зокрема, означає, що кошове керівництво не відряджало духовних осіб спеціально для супроводу учасників таких збройних конфліктів. З іншого боку, останнє наше твердження зовсім не має на увазі, що запорозьке духовенство у всіх випадках знаходилось осторонь таких бойових дій. Хоча б тому, що деякі з них напряду зачепали козацькі храми. Так, під час найбільшого за період між двома російсько-турецькими війнами часів Нової Січі ногайського набігу листопада 1747 р. мусульмани демонстративно осквернили запорозьку церкву в Гарді, розгромили й сплюндрували ікони, пограбували храмове начиння. Гардівського титаря та козаків загін едисанців Дзуян-мурзи вивів в урочище, роздягнув, відшмагав батогами й відпустив, не повернувши одягу².

На іншому кордоні Запорозьких Вольностей, східному, збройне протистояння відбувалось уже із православними сусідами — донськими козаками. Додамо сюди збройні сутички запорожців із новоприбулим військовим населенням тих територій, які були виключені з-під юрисдикції Кошу за часів Нової Січі, а також участь запорозького козацтва в подіях Коліївщини, і тоді можна буде наблизитись до розуміння обсягу роботи, яку доводилось виконувати духовенству Війська безпосередньо у зв'язку зі своєю «військовою» функцією.

Утім, у цілому за часи існування Нової Січі запорозьке духовенство «окормляло» свою паству здебільшого в мирних умовах. При цьому більшості духовних осіб доводилось мати справу не тільки з членами військового товариства, але й з посполитими Вольностей.

Цілком зрозуміло, що тут перелік функцій духовенства Запорожжя в основних пунктах збігався із тим, що мали духовні особи йі за межами Запорозьких Вольностей. Адже це зумовлювалось самим призначенням духовної верстви. Інша справа, що ознайомлення з джерелами та літературою дає підстави стверджувати, що при виконанні цих функцій запорозьке духовенство одним із домінуючих імперативів мало догодження своїй специфічній «парафії», навіть якщо це йшло в розріз із настановами духовних властей.

¹ Грибовський В.В. Запорожці і ногайці в контексті Великого Кордону // Козацька спадщина: Альманах Нікопольського регіонального відділення Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України. — Вип. 1. — Нікополь-Запоріжжя, 2005. — С. 123-124.

² Грибовський В.В. Запорожці і ногайці в контексті Великого Кордону // Козацька спадщина: Альманах Нікопольського регіонального відділення Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України. — Вип. 1. — Нікополь-Запоріжжя, 2005. — С. 124.

Фактично, така тенденція простежується при вивченні практично кожної складової практики пастирської діяльності на Запорозжжі: здійснення таїнств і треб, облаштування храмів, ведення церковної документації, організації збирання пожертв тощо.

Звичайно, специфіка парафій визначала й певні аспекти специфічності діяльності душпастирів. Скажімо, в Січовій Покровській церкві не здійснювали таїнство шлюбу, зважаючи на давню традицію недопуску жінок на територію Січі. Натомість січове духовенство виконували низку інших функцій. Зокрема, до 1760 р., доки не був призначений професійний лікар, ієромонах Січової церкви разом із військовим суддею займався організацією протиепідемічних заходів¹.

Начальник січових церков супроводжував кошове керівництво не лише під час військових походів, але й в інших «подорожах», тим самим додаючи кошовому керівництву (і в цьому можна погодитись із І. Лиманом) ще більшого авторитету в очах козацтва й запорозького духовенства². Цьому ж сприяли й такі аспекти діяльності начальника січових церков, як молитви за здоров'я кошового отамана, судді, писаря і всього Війська, влаштування урочистих прийомів для керівництва Кошу тощо³. Утім, так само, як і у відповідних молитвах іншого, окрім січового, запорозького духовенства, тут не варто вбачати унікальності. Адже слід згадати, що молитись за світських можновладців, включно із «вінценосними особами», було обов'язком православного духовенства аж ніяк не лише на території Вольностей і аж ніяк не починаючи з часів існування Нової Січі. У цьому ж ключі напучення пастви в душі покори владі, між іншим, можна розглядати й дії Володимира Сокальського, коли він під час повстання на Січі в 1768 р. умовив запорожців коритись кошовому отаману, а в 1775 р., під час «атакування» Січі військами П. Текелія, знову ж таки умовив козаків не чинити збройного опору виконанню волі тепер уже імперських можновладців.

Духовенство Січової церкви, з огляду на особливість статусу цього храму для Війська, забезпечувало збереження в ньому під престолом скрині з військовими клейнодами, а в спеціальних

¹ Андреева С.С. Організація боротьби з чумою на запорозько-татарському прикордонні за часів Нової Січі // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ: Південна Україна XVIII-XIX століття. — Вип. 4 (5). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1999. — С. 147.

² Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 87.

³ Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 86-87.

схованках — коштовних речей козацької старшини. Причт на Січі брав участь в урочистих зустрічах у церкві поважних гостей Війська, у церемоніях, що супроводжували обрання запорозького керівництва¹...

У джерелах зафіксована ціла низка фактів порушень запорозьким козацтвом у Січовому храмі правил церковного благочестя, аж включно до пролиття крові під час виборів кошового керівництва². У таких випадках перед причтом, і в першу чергу начальником січових церков, стояла доволі складна задача, з одного боку, дотриматись приписів щодо збереження церковного благочестя (зокрема, у разі окровавлення церкви запечатати її), а з іншого, не налаштувати проти себе кошове керівництво і Військо.

Храм для запорожців виступав і місцем, де могло бути прийняте рішення про покарання злочинців. Причому мова йде не про духовний суд, що здійснювався духовною же владою, а про віднесені дослідником звичаєвого права запорожців І. Грозовським до «ганебних покарань» догану й громадський осуд, що виносились при зібранні Коша або в церкві. Винний козак тоді в храмі присягав надалі «ніякого свавільства не чинити»³.

Запорозьке духовенство у своїй діяльності здебільше слідувало волі пастви та світських можновладців і в питанні влаштування та переміщення храмів.

Між іншим, у 1763-1764 рр. розроблявся й план перенесення Січової церкви разом із Підпільненською Січчю в цілому до контрольованішого російськими імперськими структурами Микитинського перевозу. Ідея належала російським світським високо посадовцям, і її реалізація розглядалась як крок на шляху поетапної

¹ Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. — К.: Наукова думка, 1990. — Т. 1. — С. 164; Мандрика М. Останні часи Січі Запорозької і початок козацького війська чорноморського. — Катеринодар, 1919. — С. 31; Полонська-Василенко Н. Майно запорізької старшини як джерело для соціально-економічного дослідження історії Запоріжжя // Нариси з соціально-економічної історії України. Праці комісії з соціально-економічної історії України. — К., 1932. — Т. 1. — С. 107; Швидько Г.К. Актіві джерела до історії Запорозької Січі // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ: Південна Україна XVIII-XIX століття. — Вип. 5. — Запоріжжя: ПА «Тандем-У», 2000. — С. 11.

² Андриевский А.А. Материалы для истории Южнорусского края в XVIII столетии (1715-1774), извлеченные из старых дел киевского губернского архива. — Одесса: Изд. Императорского Одесского общества истории и древностей, 1886. — С. 141-142; Андриевский А.А. Запорожские выборы и порядки половины XVIII в. // Киевская Старина. — 1883. — № 5. — С. 136; Эварницкий Д.И. Источники для истории запорожских казаков. — Владимир, 1903. — Т. II. — С. 1779-1782.

³ Грозовский И.М. Злочини та покарання в Запорозькій Січі // Запорозька старовина. — Вип. 5. — Запоріжжя, 2008. — С. 26.

ліквідацій автономії Війська Запорозького. У 1764 р. план було згорнуто, знову ж таки, з ініціативи світських можновладців з міркувань несприятливої зовнішньополітичної ситуації¹. Цю справу, коли питання розміщення козацького храму ініціювалось світською владою за межами Запорожжя, можна розглядати в одному ряду зі справами про переміщення релігійних споруд з територій, вилучених з-під юрисдикції Коша в наслідок звуження кордонів Вольностей. У той же час самі запорозькі козаки ініціювали більшість питань щодо влаштування та переміщення релігійних споруд у межах Вольностей.

Запорозьке духовенство виконувало щодо парафіян і освітню функцію, опікуючись школами, що діяли при Січовій церкві, Самарському монастирі й парафіяльних храмах². Разом із тим, та сама Січова школа виконувала функцію підготовки запорозьких козаків до виконання обов'язків священно- та церковнослужителів при парафіях Вольностей, де, як писав один з авторів «Київської старовини», «при сприянні Коша гарному дячку неважко було «видряпатися» в іереї», тоді як в той час на Гетьманщині для зайняття відповідного місця треба було одержати освіту в «латинських школах»³.

На характер взаємин духовенства із запорозьким козацтвом певною мірою впливала система матеріального забезпечення духовних осіб. Навіть у тих нечисленних випадках, коли духовні особи одержували жалування з казни, вони в більшій мірі залежали від «ласки» козаків⁴.

Підкреслимо, що при виконанні своїх функцій запорозькому духовенству доводилось мати справу із парафіянами, що мали доволі специфічні уявлення щодо дотримання християнських чеснот (В. Ульяновський пише про те, що стихійно-побутова релігійність запорожців була «складним переплетенням в свідомості начал християнства, побутової традиції, пересудів і певного «полегшеного» ставлення до всіх сфер життя, в т.ч. релігії»⁵). Між іншим, на цьому ж

¹ Полторак В. Справа про призупинення проекту перенесення Запорозької Січі у 1764 р. // Чорноморська минувшина: Записки Відділу історії козацтва на півдні України Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті історії України НАН України. — Вип. 3. — Одеса: Фенікс, 2008. — С. 155-159.

² Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. — К.: Наукова думка, 1990. — Т. 1. — С. 449-453.

³ О.Л. Один из питомцев Сечевой школы // Киевская Старина. — 1905. — Т. 88. — № 2. — С. 131.

⁴ Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 90-95.

⁵ Ульяновський В. Релігія і церква в житті та творчості Д.І. Яворницького // Марра Mundi: Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. — Львів – Київ - Нью-Йорк: вид-во М.П. Коць, 1996. — С. 760.

наголошується і в статті «Століття Катеринославської єпархії», опублікованій у «Катеринославських єпархіальних відомостях» у 1876 р.: «Запорозькі козаки, хоча завжди православні і частина — щиро релігійні, але під впливом історичних обставин такі, що склали у себе в душі свої власні моральні уявлення, які далеко розходились із чистим християнським уявленням про моральність»¹. При цьому ми можемо погодитись із В. Мільчевим, що однією з головних характерних рис етосу запорозького козацтва було самоусвідомлення Війська як захисника всього православного, а ширше — і всього християнського світу від мусульманської загрози. Причому, що вельми важливо в контексті нашого дослідження, така самооцінка не в останню чергу формувалась у козаків під впливом проповідей запорозького духовенства². Якщо ж у цілому казати про результативність «окормлення» Війська духовенством, то тут нам імпонує позиція О. Олійника, коли він пише, що взагалі постановка питання про рівень релігійності запорожців є дуже загальною й тому не зовсім конкретною, оскільки слід розрізняти ставлення парафіян до віри як такої, до дотримання канонів обрядовості, ставлення до релігійних споруд і до окремих священно- та церковнослужителів. Серед запорожців були різні люди, які по-різному ставилися до окремих питань віри³.

Таким чином, склад осіб, що задовольняли духовні потреби Війська за часів Нової Січі, був доволі строкатим, уключаючи як духовенство, що офіційно направлялось сюди ставропогігійним монастирем і київським єпархіальним архієреєм саме з метою «окормлення» запорожців, так і цілу низку категорій духовних і навіть світських осіб, відповідна діяльність яких на Запорожжі не була санкціонована духовною владою. Це, у сукупності із задоволенням духовних потреб за допомогою перебуваючих на запорозьких землях «прошаків» подавань і духовенства суміжних із Вольностями територій, забезпечувало козацтво широким спектром можливостей здійснення релігійних практик. У період Нової Січі спостерігався процес адаптації цих практик до нових реалій, коли імперські структури активно діяли в напрямку розширення свого впливу на землі Вольностей, використовуючи для цього й церкву. У цьому

¹ Столетие Екатеринославской епархии // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1876. — № 15. — С. 228.

² Мільчев В. Соціальна історія запорозького козацтва кінця XVII-XVIII століття: джерелознавчий аналіз. — Запоріжжя: АА ТанDEM, 2008. — С. 334.

³ Олійник О.Л. Запорозький зимівник часів Нової Січі (1734-1775). — Запоріжжя: Дике Поле, 2005. — С. 215.

контексті до певної міри можна розглядати й процес досить активного, у порівнянні з часами до 1734 р., храмового будівництва: саме цей процес багато в чому зумовив необхідність звернення запорожців за послугами, наряду з ченцями Межигір'я, і білого духовенства, що висвячувалось київським єпархіальним архієреєм. Попри це, кошовому керівництву багато в чому вдавалось зберігати свої ключові позиції в керівництві духовною справою, для чого ефективно використовувалась і специфіка складу осіб, що «окормляли» Військо.

На характер функціонування запорозького духовенства суттєво впливало те, що часи Нової Січі, на відміну від XVII – початку XVIII ст., були для козацтва помітно «спокійнішими» в тому плані, що тепер були значно тривалішими періоди, коли Військо не брало участь у бойових діях. Тим не менш, бути готовим до «окормлення» Війська в бойових умовах, під час походів залишалось важливим обов'язком членів причтів і безпосередньо Січової церкви (включно із начальником запорозьких церков), і храмів за межами Січі. При виконанні функцій важливим лейтмотивом запорозького духовенства залишалось прагнення догодити своїй специфічній пастві, від чийої «ласки» духовні особи залежали в питаннях і матеріального забезпечення, і переміщення.

2.3. Південноукраїнське духовенство, що «окормляло» військових за межами Запорозьких Вольностей

На підросійській території півдня України, крім Вольностей Війська Запорозького, за часів Нової Січі діяли й інші адміністративно-територіальні та військові одиниці, які за багатьма параметрами, включаючи церковну організацію, помітно відрізнялись від підконтрольних запорожцям територій.

До складу земель, що в XIX ст. знаходились у межах трьох південноукраїнських губерній, за часів Нової Січі входили й території, певний період підконтрольні Миргородському та Полтавському полкам, хоча Кош і намагався підпорядкувати їх частину саме Запорозькому Війську¹.

На північно-західних кордонах Запорозьких Вольностей, у так званих «Задніпрських (Задніпрянських) місцях», які і за розмежуванням 1705 р., і за трактатом, укладеним при Великому Інгулі в 1740 р. визначались кордоном із землями Османської імперії, імператриця Єлизавета Петрівна в 1743 р. звеліла збудувати фортеці

¹ Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. — К.: Наукова думка, 1990. — Т. 1. — С. 41-46.

для захисту від можливих ворожих набігів. Справа була доручена Миргородському полковникові Капністу. Як зазначено у «Військово-статистичному огляді Російської імперії», у результаті були засновані «три перші російські містечка або укріплення»: Криловський шанець, Катерининський шанець і Архангелогород, які «вводили Росію у володіння цим краєм»¹. Утім, звернемо увагу, що, по-перше, шанцями ці укріплення стали називатись дещо пізніше, за часів Нової Сербії (про яку мова піде згодом), а по-друге, на місці того самого Катерининського шанцю запорожці ще в 1676 р. влаштували укріплення Орлик².

Чисельні відомості про духовних осіб на території «Задніпрських місць» у 1740-х – на початку 1750-х рр., до створення тут Нової Сербії, містяться в матеріалах, опублікованих А. Пивоваром³. У контексті нашого дослідження важливо, що на землях «Задніпрських місць», підконтрольних керівництву Миргородського та Полтавського полків, духовні особи діяли й у військових укріпленнях. Управління духовенством на місцях єпархіальний архієрей здійснював за посередництва вже традиційних для імперії установ — протопопій і «хрестових намісних правлінь». Причому сталою мережа цих установ не лишалась. Зокрема, у складеному в 1752 р. «Екстракті про задніпрські Миргородського полку поселення» зазначено, що «слободка Криловська з приналежними до неї слободками ж здавна належить до Миргородського полку...», а церкви та священники цих слободок перебувають у відомстві Миргородської протопопії⁴. Утім, є відомості, що за зверненням 14 задніпрських священників до Київського митрополита 13 травня 1750 р. була утворена Криловська

¹ Военно-статистическое обозрение Российской империи. Издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба.— СПб.: в типографии Департамента Генерального Штаба, 1849. — Том XI. — Часть 1. Херсонская губерния. — С. 79.

² Православна церква на півдні України (1775-1781) / Упорядник: І. Лиман // Джерела з історії Південної України. Том 4. — Запоріжжя: РА «Тандем-У» 2004. — С. 444.

³ Пивовар А.В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття. — К.: Академперіодика, 2003. — 336 с.

⁴ Пивовар А.В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття. — К.: Академперіодика, 2003. — С. 9.

протопопія¹, а до того тут діяла Криловська хрестова наміснія² (В. Шахов узагалі писав, що протопопія в Крилові існувала з 1746 р.)³.

У своїй діяльності духовенство дотримувалось порядків, що являли собою результат пристосування старих традицій до нововведень, викликаних петровськими реформами. При цьому влада єпархіального архієрея тут (на відміну від земель, підконтрольних у цей же час Кошу і від тих самих «Задніпрських місць» часів Нової Сербії) була більш дієвою. Зокрема, за спостереженням А. Пивовара, зробленим у результаті вивчення понад 250 справ з архіву колишньої Київської митрополії, як і годиться, процедура призначення духовенства відбувалась паралельно з відкриттям церков, причому в більшості випадків священники висвячувались після освячення новозведеного храму⁴. Разом із тим, з огляду на периферійність і прикордонне розташування «Задніпрських місць», Київський єпархіальний архієрей не міг їх контролювати так само ефективно, як території «старих», більш наближених до Києва складових єпархії. Показово, що прагнучи змінити таку ситуацію, Синод видав указ, яким передбачалась необхідність будівництва на «Задніпрських місцях» «достатнього числа» церков з дозволу Київського архієрея й призначення до них священнослужителів «з Малої Росії з вчених людей». Причому «старання» про виконання цього указу доручалось світському можновладцю — таємному раднику Неплюєву, вимоги якого наказувалось виконувати без зносин із Синодом, «аби через дальність не витратити час»⁵.

Утім, уже в 1751 р. була перегорнута нова сторінка історії «Задніпрських місць», у тому числі — й історії церковної, оскільки в північно-західній частині Запорозьких Вольностей була створена нова адміністративно-територіальна й військова одиниця — Нова Сербія. Відповідне рішення імперської влади, яке офіційно було обставлене як надання допомоги православним народам, що переслідувались за віру, мало на меті створення в регіоні протизапорозькому

¹ Пивовар А.В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття. — К.: Академперіодика, 2003. — С. 276.

² Пивовар А.В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття. — К.: Академперіодика, 2003. — С. 266-278.

³ Шахов В. К описанию православных приходов заштатного города Новогеоргиевска, Александрийского уезда // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1893. — №15. — С. 369-370.

⁴ Пивовар А.В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття. — К.: Академперіодика, 2003. — С. 119.

⁵ Пивовар А.В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття. — К.: Академперіодика, 2003. — С. 119.

козацтву, забезпечення охорони кордонів, формування надійного тилу в подальшій боротьбі з Османською імперією¹.

По духовному відомству Нова Сербія ввійшла до складу Київської єпархії, але через кілька років була переведена до єпархії Переяславської та Бориспільської. Для ефективнішого управління на місцях діяли дві протопопії: у Крилові (протопоп Семен Петрович) і Новомиргороді (протопоп Петро Булич)². Симптоматично, що формування церковної структури слідувало за формуванням військово-адміністративного поділу: дві протопопії охоплювали землі поселень відповідно гусарського й пандурського полків³. Протопопи опікувались духовенством і «старих» церков, які були передані переселенцям після депортації місцевого населення, і нових храмів, які зводились у новосербських шанцях (ротах). Коли з переселенців формувались полки, їхні штати передбачали наявність полкових священиків (згідно із жалованою грамотою, жалування від казни виділялось саме на полкових священиків, тоді як утримання іншого духовенства мало здійснюватись коштом самих переселенців)⁴. Отже, формально структура управління церковною справою Нової Сербії не відзначалась оригінальністю.

На відміну від запорозького козацтва, яке, повернувшись на землі Російської імперії і заснувавши Нову Січ, відмовилось від послуг духовенства, яке перебувало при Війську до того, переселенці до Нової Сербії воліли «окормлятися» саме духовними особами, які вийшли разом із ними. Іван Хорват за зверненням підлеглих неодноразово зносився з Київським митрополитом Тимофієм Щербацьким за дозволами «прийняти у відомство своєї митрополії священиків вихідців». А в 1752 р. сербські офіцери надіслали Тимофію Щербацькому доношеніє, в якому клопотали про заміну священиків «малоросів» сербськими духовними особами, які вийшли з ними із Австрії. Підстава для цього називалась наступна: «Наша мова сербська, хоча з російською суголосна, але більша частина її,

¹ Мільчев В.І. Нова Сербія // Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; Відпов. ред. С.Р. Лях. — Вид. 2-е, доп. і перероб. — К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. — С. 409; Посунько О.М. Історія Нової Сербії та Слов'яносербії. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 13.

² Покровский И.М. Русские епархии в XVI-XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования.— Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — С. 494.

³ Мільчев В. Болгарські переселенці на півдні України. 1724-1800 рр. — Київ – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2001. — С. 141.

⁴ Неводчиков Н. Евгений Булгарис, Архиепископ Славенский и Херсонский // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1875. — № 11. — С. 369-370.

через численні іноземні вислови, яких наші батьки та прабадьки, серед іноплеменників мешкаючи, набули, а звідти і ми, не бажаючи набути, змушені були, через особливу свою природно вимову малоросійських людей зовсім не розуміємо, і нас, які сповідуються тутешніми священиками, зовсім не розуміють»¹. І Київський митрополит з готовністю задовольняв такі клопотання, видаючи підтверджувальні грамоти сербським священикам, «рекомендованим» І. Хорватом і його офіцерами².

При удаваній кардинальній різниці в підходах запорожців і вояків Нової Сербії до формування складу духовенства можна помітити чимало спільного: в обох випадках важливим імперативом виступало прагнення мати на своїй території підконтрольне духовенство, яке у своїй діяльності буде вважати за пріоритет догодження «парафії». У випадку із Новою Сербією таким критерієм, через спільність історичної долі, етнічної приналежності й мови, якнайкраще відповідало саме духовенство, яке прийшло на нові для нього території разом із іншими переселенцями.

Утім, як і у випадку із запорозькими козаками, військові Нової Сербії не могли обходитись виключно «своїм» духовенством (якщо для перших такими попервах були представники ставропігійного Києво-Межигірського монастиря, то для других — земляки-переселенці із-за кордону). Тож тоді як протопопії очолювались переважно балканцями, як були родом із Балкан і передбачені штатами священики сформованих у Новій Сербії Македонського та Болгарського польових гусарських полків, при парафіях діяли й духовні особи з українців і росіян. Крім того, як і запорожці, населення Нової Сербії мало можливість користатись послугами представників чорного духовенства, які приходили на їхні землі, у тому числі й з метою збирання милостині. Причому серед таких прибулих на новосербські землі ченців великою була кількість саме вихідців з Османської імперії та Австрії³.

Звернемо увагу на абсолютне домінування позитивних рішень київської єпархіальної влади по клопотанням запорожців і новосербців про призначення бажаних ними кандидатів на парафії. Утім, і це питання не було настільки однозначним, як це може

¹ Д-ский В. Сербские выходцы в Новороссии и их духовенство // Киевская Старина. — 1904. — Т. 84. — № 3. — С. 107.

² Д-ский В. Сербские выходцы в Новороссии и их духовенство // Киевская Старина. — 1904. — Т. 84. — № 3. — С. 107.

³ Мільчев В. Болгарські переселенці на півдні України. 1724-1800 рр. — Київ – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2001. — С. 142.

здатись, якщо дивитись на самі цифрові дані щодо задоволених клопотань. До того ж, керівництво Переяславської єпархії, під відомство якого була передана Нова Сербія, зайняло вже значно жорсткішу позицію щодо звернень військового керівництва цієї одиниці.

Стосунки військового керівництва із єпархіальною владою не були безхмарними. З боку і запорожців, і новосербців мали місце спроби вивести підконтрольні території з-під влади місцевого єпархіального архієрея. Тоді як Кош намагався це зробити за допомогою Анатолія Мелеса, то командир Новосербського поселення І. Хорват зробив ставку на виписаних з Далмації Симеона Кончаревича й зі Славонії — Геннадія Васича.

Між іншим, тут очільник Нової Сербії виявив ще більшу, ніж кошове керівництво, наполегливість, яка доволі прозоро засвідчувала його прагнення бути «повноправним господарем» новосербських земель, у тому числі — і в духовному аспекті. Не бажаючи, аби «його» духовенство й храми підпорядковувались авторитетному Переяславському єпископу Гервасію Линцевському, який до зайняття цієї кафедри в 1757 р. 9 років був архімандритом при Пекінській місії, І. Хорват удалив від себе обласканого ним раніше сербського вихідця архімандрита Софронія Добрашевича, який проявляв лояльність до Переяславського єпархіального архієрея, як того і вимагала ухвала Синоду. У дусі свого часу, коли в наслідок петровських секуляризаційних реформ духовне відомство опинилось в підпорядкованому світській владі становищі, І. Хорват з метою реалізації своїх прагнень почав діяти саме через світське відомство, звернувшись до Сенату зі скаргою на єпископа Гервасія, який нібито образливо висловлювався на адресу командира Новосербського поселення. На місце Софронія Добрашевича І. Хорват викликав далмацького єпископа Симеона Кончаревича, маючи намір клопотати про його призначення єпископом у Нову Сербію. Невдовзі генерал-лейтенант І. Хорват у доповіді Сенату вже просив залишити в Новій Сербії при єпископі Симеоні Кончаревичу самозваного екзарха Геннадія Васича, що прибув зі Славонії за листом новосербського світського очільника. Сенат не бачив перешкод для задоволення такого прохання. Утім, Синод, на розгляд якого була передана справа, заявив, що в Новій Сербії ніякої єпархії поки що не створено, і без імператорського указу створено не буде, а на даний момент новосербські священно- та церковнослужителі перебувають під зверхністю Переяславського архієрея. Та й сам Симеон Кончаревич відмовився від перебування в Новій Сербії і був відісланий до Кисво-

Печерської Лаври. А отже, і Геннадія Васича не було при кому залишати.

Але І. Хорват на цьому не зупинився. У Новомиргороді 28 лютого 1760 р. зібрався «сход» новосербських штаб- і обер-офіцерів, який висловився, що новосербський «іноземний народ має таку гарячність і щире бажання, аби в Новій Сербії... бути окремії епархії і при ній єдинонаціональному... єпископу». На посаду єпископа пропонувався все той же Геннадій Васич.

Коли відповідний присуд був переданий Сенатом Синоду, той, пересвідчившись, що на території Нової Сербії діяло менше трьох десятків церков, рішуче виступив проти надмірного втручання І. Хорвата в справи церковного управління, ухваливши, що нову епархію засновувати недоцільно. Синод висловив переконання, що Новій Сербії слід підпорядковуватись саме «російському» єпископу, оскільки переселенці, які нещодавно осіли в Російській імперії, ще твердо не знали всіх тутешніх церковних узаконень. Якщо ж в Новій Сербії буде представник «національного» духовенства, це може призвести до відхилень новопоселенців від узаконень російської православної Церкви.

Синодом було ухвалено вислати Геннадія Васича за межі Росії, а архимандрита Софронія Добрашевича повернути до Нової Сербії. При цьому спеціально було передбачено «дати знати» І. Хорвату, аби він не втручався в духовні справи і самочинно не усував духовенство від служіння.

Утім, і тепер світський очільник Нової Сербії продовжував діяти за власним розсудом. Через деякий час він повернув Геннадія Васича, а на Софронія Добрашевича став писати єпархіальному архієрею Гервасію Линцевському скарги, вимагаючи перевести його на інше місце. Нарешті, Синод, отримавши від Переяславського єпископа відповідні повідомлення, 22 липня 1762 р. наказав Гервасію Линцевському не допускати Геннадія Васича до священнослужіння і заборонити йому йменуватись архимандритом. До Сенату ж Синод звернувся з проханням знов вислати Геннадія Васича за межі Росії¹.

Звернемо увагу, що особа, за допомогою якої керівник Нової Сербії хотів реалізувати ідею влаштування нової епархії, як і Анатолій Мелес, мала авантюрну вдачу. Досить промовисто щодо неї

¹ Архимандрит Арсений. Софроний Добрашевич, архимандрит Новой Сербии // Киевская старина. — 1884. — Т. 10. — С. 294-302; Покровский И.М. Русские епархии в XVI-XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования.— Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — С. 667-672.

висловився І.М. Покровський, пишучи, що Синод переконався, що Геннадій Васич: «не екзарх, а пройдисвіт, авантюрист, який задався цілюю у що б то не стало домогтися єпископства в Новосербії»¹.

Цікаво, що Київський митрополит і Переяславський єпископ вели боротьбу проти намагань керівників Війська Запорозького і Нової Сербії вилучити підконтрольні їм території «з-під руки» цих єпархіальних архієреїв фактично паралельно майже в той самий проміжок часу. І обидві справи майже одночасно розглядалися Синодом, який, вбачаючи на Півдні загрозові для уніфікаторської політики Церкви тенденції, в обох випадках, на відміну від Сенату, рішуче виступив за збереження існуючої мережі та складу єпархій. Між іншим, симптоматично, що з боку київської єпархіальної влади такий самий лейтмотив чітко проглядає і в самій справі про передачу Нової Сербії під зверхність Переяславського єпархіального архієрея, коли Київ не погоджувався з доцільністю такого реформатування кордонів єпархій².

Намагання І. Хорвата створити на території Нової Сербії власну єпархію стали апогеєм «свавілля» (з точки зору офіційної церковної ієрархії Російської імперії) новосербського очільника в питаннях керівництва духовною справою. Апогеєм, але далеко не єдиним проявом. Достатньо згадати поневіряння того самого Софронія Добрашевича, пов'язані з перипетіями облаштування на території Нової Сербії монастиря³ (між іншим, у «Описі фонду Новосербського корпусу» значиться: «Нової Сербії про архимандрита Софронія. Справа стосується тяжби архимандрита Софронія з г-м Хорватом з приводу заборони останнім будівництва монастирського подвор'я і храму в урочищі Ухівці при Чорному лісі»⁴).

Та й підлеглі І. Хорвата не поспішали слідувати всім приписам імперської церковної бюрократії. Достатньо згадати про закладку й зведення церкви в шанці Федвар без одержання на це архієрейського

¹ Покровский И.М. Русские епархии в XVI-XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования.— Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — С. 670.

² Вл. П. О расширении пределов Переяславской епархии в 1756 и 1757 годах // Киевская старина. — 1904. — Т. 87. — № 12. — С. 147; Пивовар А.В. Поселения Задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття. — К.: Академперіодика, 2003. — С. 118.

³ Архимандрит Арсений. Софроний Добрашевич, архимандрит Новой Сербии // Киевская старина. — 1884. — Т. 10. — С. 281-294.

⁴ Канцелярія Новосербського корпусу / Упорядники: В. Мільчев, О. Посулько / Передмови: С. Гаврилович, С. Лалич, В. Мільчев, О. Посулько // Джерела з історії Південної України. Том 7. — Запоріжжя, 2005. — С. 184-185.

100 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

благословення¹. На відміну від попередніх часів, у роки існування Нової Сербії тут уже не дотримувались і порядку, коли священники висвячувались тільки після освячення новозведеного храму.

Попри згоду Київського митрополита, адміністрація Нової Сербії в багатьох випадках не дозволяла церковним громадам, що були змушені зніматись з насиджених місць, відведених під новосербські поселення, переносити з собою храми².

Про ступінь залежності духовенства від військового керівництва переселенців декабрист О. Гангеблов, базуючись, зокрема, на розповідях своєї матері, писав: «Всі ці вихідці з Цесарії керували своїми володіннями з нещадним деспотизмом. Вони підкоряли своїй волі не лише селян, але і місцеве духовенство. Священик починав обідню не інакше як за наказом власника; мало того, він схилявся перед його владою і в справах совісті»³.

Немає нічого дивного в тому, що деякі священнослужителі не витримували й тікали. Так, серед справ, записаних у «Опис фонду Новосербського корпусу», зустрічаємо «Справу за поданням гусарського Хорватова полку духовного правління про збіглого того полку дев'ятої роти священика і про вийшовшого з полку в ту роту священика ж Іоанна Васильєва»⁴.

На діяльність новосербського духовенства значною мірою впливав той фактор, що, як і запорозьке козацтво, склад збройних сил Нової Сербії свідомо обмежувався православними: належність до цієї конфесії була головною умовою прийняття в підданство⁵. Інша справа, що існували розбіжності в причинах такої моноконфесійності. У випадку із сербами, болгарами, волохами, чорногорцями, греками, які сформували склад збройних сил Нової Сербії, сама мотивація

¹ Архимандрит Арсений. Софроний Добрашевич, архимандрит Новой Сербии // Киевская старина. — 1884. — Т. 10. — С. 301.

² Пивовар А.В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття. — К.: Академперіодика, 2003. — С. 119.

³ Канцелярія Новосербського корпусу / Упорядники: В. Мільчев, О. Посунько / Передмови: С. Гаврилович, С. Лалич, В. Мильчев, О. Посунько // Джерела з історії Південної України. Том 7. — Запоріжжя, 2005. — С. 82-83; Дмитрієв В. Діяльність сербського духовенства в Україні у першій половині XVIII ст. // Український історичний збірник (2004). — Вип. 6. — К.: Інститут історії України НАН України, 2004. — С. 112.

⁴ Канцелярія Новосербського корпусу / Упорядники: В. Мільчев, О. Посунько / Передмови: С. Гаврилович, С. Лалич, В. Мильчев, О. Посунько // Джерела з історії Південної України. Том 7. — Запоріжжя, 2005. — С. 166.

⁵ Мільчев В.І. Нова Сербія // Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; Відпов. ред. С.Р. Лях. — Вид. 2-е, доп. і перероб. — К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. — С. 40.

переселення полягала в прагненні позбутись переслідувань з боку іновірців і мешкати в православній країні.

Причому це не було просто «офіційним декларуванням». Аналізуючи листи військових поселенців Нової Сербії перших років існування цієї одиниці, В. Мільчев помітив майже в кожному з них ознаки релігійної ейфорії, щирої задоволеності від зробленого на користь православної Російської імперії вибору. У низці листів колоритно змальовується образ «православного Едему» — імперії православної російської імператриці, але, зрозуміло, у контексті безпосередньо новосербських земель¹. Відповідно налаштованим у цей час було й духовенство Нової Сербії, яке не тільки підтримувало такі настрої серед парафіян, але й передавало їх за кордон, у місцевості виходу переселенців до Нової Сербії. У цьому плані знаковим є зміст листа священника Феодора Булича².

Інша справа, що доволі швидко новосербські реалії зумовили зниження ейфорії, охолонили первинний релігійний запал переселенців. Причому йдеться про реалії, що аж ніяк не лежали в суто релігійній площині.

Уже в перші роки існування Нової Сербії на півдні України з'явилась ще одна важлива військово-адміністративна одиниця. Йдеться про фортецю Св. Єлисавети, висунуту на південь від новосербських земель.

У плані церковного підпорядкування фортеця Св. Єлисавети попервах, як і Нова Сербія, входила до складу Київської єпархії, а в 1756 р. перейшла до складу єпархії Переяславської та Бориспільської. У фортеці Св. Єлисавети була створена протопопія на чолі з Іоанном Орловським³.

Уже в 1855 р. у фортеці була зведена соборна Троїцька церква, при якій, крім протопопи, служили 3 священника, 2 диякона, 4 дячка, 2 паламаря, 1 псаломщик і просвіря з особливими окладами кожному. Важливо, що цей причт мав особливий статус, зумовлений обслуговуванням військових фортеці. Цей статус прирівнювався до того, що раніше був наданий причту Ставропольської фортеці

¹ Мільчев В.І. Світоглядні імперативи військових поселенців Нової Сербії (згідно матеріалів епістолярної спадщини) // Студії з історії Степової України. — Вип. 1.— Запоріжжя, 2003. — С. 54.

² Мільчев В.І. Світоглядні імперативи військових поселенців Нової Сербії (згідно матеріалів епістолярної спадщини) // Студії з історії Степової України. — Вип. 1.— Запоріжжя, 2003. — С. 57.

³ Покровский И.М. Русские епархии в XVI-XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования.— Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — С. 494.

Оренбурзького відомства¹. Між іншим, тут маємо справу із практикою поширення на військові одиниці (що включали й духовенство) півдня України штатів військових одиниць, розташованих за межами регіону. Практикою, яка в подальшому, із посиленням уніфікаційних тенденцій в імперії, набула значно більшого розмаху.

Фортеця Св. Єлисавети стала місцем розташування верховного командування Новослобідського козацького полку, що був створений на запорозьких землях на південь від Нової Сербії. За формулюванням І.М. Покровського, тоді як Миргород (звичайно ж, тут маєтєся на увазі Новомиргород) зробився центром новосербського поселення, Єлисаветград (себто фортеця Св. Єлисавети) став «зосередженням російських поселень»². Тут маєтєся на увазі, що основу Новослобідського козацького полку склали мешканці «Задніпровських місць», переважно — українці³, які зі створенням Нової Сербії були змушені залишити насиджені місця й обирати, перебиратись у смугу на 20 верст уздовж новосербського кордону вглиб відібраних у Запорозьких Вольностей територій або ж повертатись у Гетьманщину⁴.

Досліджуючи церковну організацію Новослобідського козацького полку, С. Дідик прийшов до висновку, що вона, охоплюючи близько 30 церков із парафіями, мала певні особливості, оскільки паралельно з Єлисаветинською протопопією із центром у фортеці Св. Єлисавети тут діяло духовне намісне правління (слобода Дніпрово-Кам'янка), намісник якого підпорядковувався напряму єпархіальному архієрею⁵.

Коли в 1761 р. відбулось реформування адміністративно-територіального та військового устрою полку, кількість сотень, які

¹ Покровский И.М. Русские епархии в XVI-XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования.— Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — С. 493.

² Покровский И.М. Русские епархии в XVI-XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования.— Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — С. 494.

³ Дідик С.С. Дві моделі колонізації півдня України (з історії Нової Сербії та Новослобідського козацького полку) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Запоріжжя: Просвіта, 2006. — Вип. XX. — С. 38-39.

⁴ Мільчев В.І., Пірко В.О. Новослобідський козацький полк // Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; Відпов. ред. С.Р. Лях. — Вид. 2-е, доп. і перероб. — К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. — С. 414-415.

⁵ Дідик С.С. Новослобідський козацький полк (1753-1764 рр.): автореф. дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01. — Запоріжжя, 2009. — С. 14.

залишались адміністративними та військовими одиницями полку, була визначена у 20 (до однієї сотні могло включатись кілька поселень), штати ж сотні включали 2 священників, диякона, 4 дячків і паламарів¹.

Паралельно з Новою Сербією на півдні України, на землях між Луганню, Сіверським Дінцем і Бахмутом у 1753-1764 рр. існувала інша військова й адміністративно-територіальна одиниця — Слов'яносербія, засновниками якої стали колишні австрійські полковники Ж. Шевич і Р. Прерадович².

Ми не можемо беззаперечно погодитись із В. Мільчевим, коли він пише, що «у Слов'яносербії не спостерігалось того потягу до церковної автономії, який мав місце у Новій Сербії», причини чого дослідник убачає в меншій кількості балканських поселенців, їхній розпорошеності та в більшому ступені контролю з боку російських державних структур³.

Справді, до Синоду не надходило клопотань про створення в Слов'яносербії самостійної єпархії. Втім, світські очільники Слов'яносербії все ж намагались поставити Церкву на цій території в «особливе становище». Причому мова йде і про росіян, і про сербів.

У вересні 1754 р. (саме цього року й розпочалося фактичне заселення Слов'яносербії вихідцями із-за кордону)⁴ І. Бібіков, призначений як «персона з російських» улаштувати справи «сербів»⁵ (насправді етнічний склад переселенців був доволі строкатим, уключаючи, крім сербів, ще й волохів, болгар та ін.), звернувся до Воронежського єпископа Феофілакта з проханням дозволити Бахмутському протопопу «до указу» опікуватись перебуваючими в Слов'яносербії священниками, дати цьому ж протопопу право дозволу на закладення, зведення та освячення храмів (як зі «старими» антими́нсами, даними Київським митрополитом, так і з новими, які

¹ Дідик С.С. Адміністративно-територіальний та військовий устрій Новослобідського козацького полку після реформування 1761 року // Запорозька старовина. — Вип. 5. — Запоріжжя, 2008. — С. 39, 42.

² Мільчев В.І., Пірко В.О. Слов'яносербія // Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; Відпов. ред. С.Р. Лях. — Вид. 2-е, доп. і перероб. — К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. — С. 541.

³ Мільчев В. Болгарські переселенці на півдні України. 1724-1800 рр. — Київ — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2001. — С. 146.

⁴ Пірко В. Заселення Донеччини у XVI-XVIII ст. (короткий історичний нарис і уривки з джерел) / Український культурологічний центр. — Донецьк: Східний видавничий дім, 2003. — С. 50.

⁵ Канцелярія Новосербського корпусу / Упорядники: В. Мільчев, О. Посу́нко / Передмови: С. Гаврилович, С. Лалич, В. Мильчев, О. Посу́нко // Джерела з історії Південної України. Том 7. — Запоріжжя, 2005. — С. 80.

І. Бібіков просив Воронежського єпископа надіслати до Слов'яносербії). Інженер-полковник І. Бібіков, крім того, просив дозволити проводити соборні молебні в Покровській церкві Бахмута, згадуючи при цьому Слов'яносербію «після царствующого граду».

Таким чином, очільники переселенців воліли зосередити духовну владу в руках Бахмутського протопопа. Саме цей лейтмотив може пояснити звернення саме до Воронежського, а не до Білгородського єпархіального архієрея, чия резиденція знаходилась не за 500, а за 250 верст від Слов'яносербії.

Воронезький же єпархіальний архієрей скористався цим зверненням, зробив подання до Синоду, і той 11 листопада 1754 р. прийняв рішення, що Слов'яносербією буде керувати Воронежський єпископ на правах єпархіального архієрея, «як керував нею митрополит Київський». При цьому було обумовлено, що храми мають закладатись і освячуватись з благословення Воронежського єпископа, а не тільки з дозволу Бахмутського протопопа.

Таке рішення Синоду не влаштувало військових очільників Слов'яносербії. У 1755 р. Військова колегія передала Синодові зміст звернення до неї Ж. Шевича, де писалося, що засновані ним поселення «до духовного правління жодному з єпархіальних архієреїв не доручено», і задля оперативності бажано, аби «священні персони його команди» знаходились у «точному віданні» самого Синоду. У питаннях же влаштування храмів і висвячення духовенства Ж. Шевич вважав за доцільне звертатись до Білгородського єпископа. Таким чином, на думку І.М. Покровського, очільник Слов'яносербії намагався «запровадити якусь подвійність в управлінні»¹.

Про те, що і сам І. Бібіков, звертаючись у вересні 1754 р. до Воронежського єпархіального архієрея, не передбачав включення Слов'яносербії до Воронежської єпархії, свідчить те, що вже невдовзі він клопотав про переведення керованої ним військової та адміністративно-територіальної одиниці під зверхність перебуваючого вдвічі ближче Білгородського єпископа. З цим погоджувалась і Військова колегія.

Але Синод не поспішав змінювати своє рішення від 11 листопада 1754 р. і двічі відмовляв у задоволенні звернення керівництва Слов'яносербії. Тут, зокрема, зіграла роль активність Воронежського єпископа, який поспішив подати до Синоду копії Височайших грамот про приписку до його єпархії з Патріаршої

¹ Покровский И.М. Русские епархии в XVI-XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования.— Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — С. 876-877.

області козачих містечок по Донцю, Лугані та інших річках, а також низки фортець, включно із Бахмутською.

Але світські очільники Слов'яносербії все ж домоглися свого. 22 жовтня 1756 р. на вимогу Сенату і за клопотанням генералітету Слов'яносербії ця одиниця була-таки передана Синодом до складу Білгородської єпархії¹.

З огляду на нетривалий період існування Нової Сербії, Новослобідського козацького полку та Слов'яносербії, на який не припало жодної «офіційної» війни в регіоні, духовенству цих адміністративно-територіальних і військових одиниць не судилося сповна виконувати суто військові функції, пов'язані з «окормленням» збройних сил в умовах війни. Це, втім, не означає, що військові і, відповідно, духовні особи цих одиниць взагалі не діяли в бойових умовах. Достатньо згадати про направлення команди зі складу Хорватового та Македонського гусарських полків з території Нової Сербії до Пруссії в ході Семирічної війни, про збройні сутички із польськими загонами і запорозькими козаками², про переслідування збройними формуваннями Нової Сербії гайдамаків (при цьому варто відмітити неоднозначність стосунків членів новосербських причтів із гайдамаками. З одного боку, духовенство мало «окормляти» військових, які боролись із гайдамацтвом, а з іншого, це не заважало прийняттю від гайдамаків дарів на користь церкви. Так, серед справ, записаних у «Опис фонду Новосербського корпусу», міститься датована 1760 р. «Справа за рапортом гусарського Хорватова полку полкової канцелярії про дачу шанця Цибульовського титарю Роману Крилову гайдамаками в церкву мідної кадильниці»³). Як і вояки Нової Сербії, козаки Новослобідського козацького полку брали участь у Семирічній війні, у переслідуванні гайдамацтва і в конфронтації із запорозьким козацтвом (досліджуючи військову службу козацтва Новослобідського полку, С. Дідик поділяє її на зовнішню (розвідка) і внутрішню (охорона кордонів, боротьба з гайдамаками, перехоплення безпаспортних осіб тощо), пишучи, що немає відомостей, щоб полк хоча б один раз узяв участь у маневрах, навчаннях чи оглядах

¹ Покровский И.М. Русские епархии в XVI-XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования.— Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — С. 877-878.

² Мільчев В.І. Нова Сербія // Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; Відпов. ред. С.Р. Лях. — Вид. 2-е, доп. і перероб. — К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. — С. 409-410.

³ Канцелярія Новосербського корпусу / Упорядники: В. Мільчев, О. Посулько / Передмови: С. Гаврилович, С. Лалич, В. Мильчев, О. Посулько // Джерела з історії Південної України. Том 7. — Запоріжжя, 2005. — С. 166.

військ)¹. У той же час військові та духовенство Слов'яносербії були задіяні в бойових операціях у значно меншій мірі. Тут, зокрема, давалися взнаки розташування цієї адміністративно-територіальної та військової одиниці далі, ніж Нова Сербія та Новослобідський козацький полк, від кордонів Російської імперії, а також відокремленість Слов'яносербії від земель Вольностей Війська Запорозького Українською лінією та Бахмутським козацьким полком, які перебували під юрисдикцією центральної влади².

Навесні 1764 р. відбулась важлива зміна в адміністративно-територіальному устрої регіону — було створено Новоросійську губернію. До її складу, хоча й не одноомментно, увійшли Нова Сербія, Новослобідський козацький полк, Слов'яносербія, Українська лінія, 13 сотень Полтавського і 2 сотні Миргородського полків, а також Бахмутський повіт.

Структура збройних сил, чиїх вояків мало обслуговувати духовенство нової губернії, визначалась вже самими Височайше затвердженими доповідями 22 березня 1764 р. (мова велася про фортецю Св. Єлизавети, а також два гусарські (які отримали назви Чорний та Жовтий) і один пікінерський поселенні полки)³ і 11 червня 1764 р. (що передбачав, між іншим, переселення на Південь з Києва Молдавського гусарського полку, збереження козацького Бахмутського полку із подальшим його переформуванням у пікінерський, так, щоб через 3 роки налічувалось уже 2 гусарських і 3 пікінерських полки)⁴. Цікаво, що першим із цих документів на головного командира покладался обов'язок назвати кожне ротне поселення ім'ям того святого, у чие ім'я рота має ротні святі образи «за звичаєм всіх військових Грецького закону служителів», «що може ще служити деяким задоволенням тамтешнього легковажного народу»⁵.

У «Штатах Новоросійської губернії і поселених полків гусарського та пікінерського» була передбачена наявність одного протопопа (з окладом 120 крб. і відведенням 180 десятин землі), 3 попів (кожному — 60 крб. і 60 десятин), 2 дияконів (кожному — 30

¹ Дідик С. Військова служба козацтва Новослобідського полку (1753-1764 рр.) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — Т. 18. — К., 2009. — С. 327, 341.

² Мільчев В.І., Пірко В.О. Слов'яносербія // Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; Відпов. ред. С.Р. Лях. — Вид. 2-е, доп. і перероб. — К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. — С. 541.

³ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XVI. — С. 657-667.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XVI. — С. 795-799.

⁵ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XVI. — С. 658.

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 107 крб. і 30 десятин), 2 паламарів (кожному — 20 крб. і 30 десятин), 1 просвірни (оклад — 12 крб.)¹.

Місце регіону в геополітичних планах імперії, наголос на збільшенні як в цілому народонаселення, так і військової присутності на Півдні значною мірою зумовили те, що згідно підписаному 22 березня 1764 р. «Плану роздачі в Новоросійській губернії казенних земель для їх заселення», отримати землю в спадкове володіння могли «всякого звання люди», якщо вони зголошувались стати військовими або ж поселянами. Причому для кожної категорії — військових, поселян і городян — відводились спеціальні округи².

За даними Феодосія Макаревського, «Височайше конфірмованими церков і духовенства Новоросійської губернії штатами» передбачалась уже наявність у кожній роті Єлизаветградського пікінерського полку 2 священників, 1 диякона, 1 дячка, 1 паламаря і 1 титаря без грошового жалування, а тільки з відведенням подвійної в порівнянні із рядовими пікінерами норми землі. Натомість у кожній роті Чорного та Жовтого гусарських полків мали знаходитись 1 священник з окладом 30 крб. і 1 дячок з окладом 7 крб. 50 коп. Дияконам же та можливим додатковим церковнослужителям жалування не передбачалось, і вони мали утримуватись з «доброходного даяння»³.

Ознайомившись зі справами архіву Катеринославської духовної консисторії першої половини 1770-х рр., які стосувались Чорного та Жовтого гусарських полків, пікінерських полків, поселень Молдавського гусарського полку й запорозького козацтва, В. Біднов записав наступне спостереження: самими цікавими є справи про призначення священників, які засвідчують, що «виборне начало застосовується в самих широких розмірах» і в полкових поселеннях, і в державних слободах, і в межах Вольностей Війська Запорозького: керівництво цих поселень підтримувало перед єпархіальною владою прохання парафіян, які самі обирали кандидатів на священство і давали їм відповідне письмове посвідчення («вибір»)⁴.

¹ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XLIII. — Ч. I. — Книга штатов. Отделение первое. — С. 64-65.

² Дружинина Е.И. Северное Причерноморье в 1775-1800 гг. — М.: изд. Академии наук СССР, 1959. — С. 58-59.

³ Феодосій (Макаревський). Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII століття. — Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. — С. 114.

⁴ Беднов В. Из прошлого Екатеринославской епархии. — Екатеринослав: тип. Губернского земства, 1907. — С. 58.

Духовенство, що «окормляло» військових Новоросійської губернії, усвідомлювало свою реальну залежність від військових командирів і намагалось не діяти всупереч їхній волі або ж без їхнього відома. У цьому плані досить показовою є вже згадувана нами (у контексті з'ясування ролі козацтва в управлінні духовенством) справа запорозького писаря О. Фридриха. Тоді священник Єлизаветградського пікінерного полку 15 роти Зеленої Даниїл Михайлов саме через побоювання накликати гнів «своєї команди» не наважився виконувати наказ запорозького писаря про згадування під час літургії імен запорозької старшини¹.

Не менш показово, що військові Новоросійської губернії перебирали на себе деякі функції духовенства. Так, у першій половині 1770-х рр. з'ясувалось, що в низці шанців і слобід церковні книги не велися членами причтів, а складались ротними командирами в ротних правліннях, причому зберігались там же і нікому не видавались, так що духовенство не було навіть знайоме з їхнім змістом².

Духовні особи, що перебували при військових формуваннях Новоросійської губернії, виконували свої функції і в умовах ведення військових дій.

Зокрема, духовенству фортеці Св. Єлизавети довелося «окормляти» гарнізон у бойових умовах, коли в ході російсько-турецької війни 1768-1774 рр. цей гарнізон не тільки витримав облогу, але й відбив турецько-татарське військо від навколишніх населених пунктів.

Доволі показовою є біографія полкового священника серба Філофея Владевича, який у 1750-х рр. багато зробив для виведення сербів із турецьких земель до Російської імперії, у 1759 р. служив при Черногорських ескадронах, з 1760 р. — при сформованому в Новій Сербії Македонському гусарському полку, перебуваючи при ньому і під час війни із Прусією. З переформуванням же в 1764 р. полку в Жовтий гусарський полк Філофей Владевич був призначений туди й «окормляв» його особовий склад під час російсько-турецької війни, зокрема, у поході і при взятті Бендер, Белграда та «інших тамтешніх

¹ Беднов В.А. Матеріали для історії церковного устрою на Запорожжя (Из архива Екатеринославской духовной консистории) // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. — Екатеринослав, 1908. — Вып. IV. — С.117-118.

² Феодосій (Макаревський). Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII століття. — Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. — С. 116.

турецьких місць навіть і до завершення війни», про що одержав атестати військових командирів¹.

Кажучи про збройні сили та духовенство, що за часів Нової Січі розташовувались на території південноукраїнського регіону і були непідконтрольні Кошу Війська Запорозького, слід згадати про існування російських залог, що стояли в Усть-Самарському, Новобогородицькому, Микитинському, Биркутському та Сокольському редутах, Новосіченському ретраншементі². А в 1770 р. на південноукраїнських землях почала зводитись Нова Дніпровська лінія фортець³, що мало на меті захист від турецько-татарських військ і посилення контролю за землями запорозьких козаків.

В указі Військової колегії генерал-поручику М. Деденьову від 10 травня 1770 р. повідомлялося, що згідно монаршій волі про влаштування фортець від Московки до Берди, за відношенням Військової колегії та розпорядженням Синоду на цю лінію наказано призначити 8 гідних священників з Білгородської єпархії. Цим священникам штатами передбачалось жалування в розмірі 100 крб. на рік. Причому направлення духовних осіб на лінію мало відбуватись саме на вимогу генерал-поручика М. Деденьова, якому було доручено управління лінією.

Утім, коли місце М. Деденьова заступив генерал В. Чертков, він знайшов у Олександрівській фортеці двох священників, але «не вчених» і не Білгородської єпархії (обидва священники невдовзі померли від епідемії), а в Петровській фортеці — одного «дещо вченого» із Білгородської. Тож військовий очільник лінії взяв справу в свої руки і звернувся до Білгородського єпархіального архієрея з проханням поквипитись із направленням гідних священників. Більше того, він волів бачити на місці священника Олександрівської фортеці знайомого йому кременчуцького диякона Савурського. Причому В. Чертков планував зробити свого протеже головним начальником духовенства всіх церков Дніпровської лінії, «теперішніх і майбутніх». Оскільки ж Кременчук знаходився в складі Київської єпархії, В. Чертков звернувся до Київського митрополита з проханням поквипитись із звільненням Савурського в єпархію Білгородську. Що й було зроблено митрополитом досить оперативно. У 1772 р.

¹ Мурзакевич Н. Священник Филофей Вуколин Владевич // ЗООИД. — Одеса, 1872. — Т. VIII. — С. 272-275.

² Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. — 3-тє вид. — К.: Либідь, 1995. — С. 134.

³ Молдавський Р.Л. Нова Дніпровська лінія укріплень (1770-1791 рр.) // Запорозька спадщина. Випуск 16. — Запоріжжя: Тандем-У, 2007. — 85 с.

Савурський уже був священиком Покровської церкви Олександрівської фортеці й начальником духовенства всіх фортець лінії¹.

А в 1774 р. В. Чертков писав Білгородському єпархіальному архієрею вже з приводу священика Романа Кошевського, який ще за 2 роки до того був направлений духовним правлінням Катерининської провінції Білгородської єпархії з Преображенської церкви Борисо-Глібської фортеці Української лінії до Покровської церкви Олександрівської фортеці. Як з'ясувалось, духовне правління «відрядило» Р. Кошевського до фортеці Нової Дніпровської лінії без відома єпархіального архієрея. Тож згодом духовне правління, аби виправити ситуацію, писало священику, що той має взяти у В. Черткова письмову ухвалу й з'явитись із нею до правління для одержання грамоти на перебування при храмі Олександрівської фортеці.

Утім, В. Чертков не вважав за можливе навіть тимчасово відірвати Р. Кошевського від виконання обов'язків при лінії для поїздки в духовне правління. І все ж Білгородський єпархіальний архієрей благословив перебування Р. Кошевського в Олександрівській фортеці, про що й видав перехожу грамоту.

З цього листування маємо можливість дізнатись і характеристику Р. Кошевського військовим керівництвом, і скласти деяке уявлення про коло обов'язків, які доводилось виконувати священику на лінії. Генерал-майор В. Чертков писав, що Р. Кошевський є «дбайливим, стану тверезого і порядного» при виконанні священицьких обов'язків «не дивлячись ні на що» як в Олександрівській та Микитинській фортецях, так і при карантині, польовому лазареті та інженерній команді².

Звернемо увагу, що в умовах військового часу в регіоні була дислокована чимала кількість різноманітних військових формувань, що прибули з-поза меж Південної України. Між іншим, картину досить строкатого складу таких збройних формувань подає у своїй роботі І.М. Покровський³. Тоді як частина цих військ прийшла із власним духовенством, інші були змушені звертатись до місцевих духовних осіб, яких також не вистачало. Саме велике скупчення

¹ Феодосій (Макаревський). Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII століття. — Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. — С. 929-930.

² ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24159. — Арк. 1-1 зв.

³ Покровский И.М. Русские епархии в XVI-XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования. — Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — С. 699.

збройних сил в районі зведення Нової Дніпровської лінії фортець, ще не забезпеченої належним чином духовенством, змусило керівництво лінії покvapитись із заповненням штатів причтів.

Між іншим, серед збройних формувань, що перебували в районі лінії, були і 516 осіб під керівництвом полковника Війська Донського Ребрикова¹. Слід сказати, що за часів Нової Січі частина південноукраїнських земель, яка зі сходу межувала із територією Вольностей Війська Запорозького, входила до складу земель донського козацтва. У контексті нашого дослідження вельми важливо звернути увагу на схожість низки тенденцій, що спостерігались у стосунках запорозького й донського козацтва з єпархіальною владою в питанні підпорядкування духовенства.

Тоді як запорожці воліли уникнути (згодом — обмежити) залежність від Київського єпархіального архієрея, користуючись ставропігією Києво-Межигірського монастиря, донські козаки, чий поселення за часів Петра I були включені до складу Воронежської єпархії, уже у 1723 р., скориставшись смертю Воронежського єпархіального архієрея, звернулись до імператора з проханням передати їх у безпосереднє підпорядкування нещодавно створеному Синодові. Однак центральна влада такої згоди не дала. Тим не менш, і надалі військове керівництво всіляко перешкоджало намаганням Воронежських архієреїв установити контроль над донськими парафіями. Єпископ Іоаким, який очолював єпархію в 1730-х – на початку 1740-х рр., скаржився Синодові, що донські козаки під загрозою покарання забороняють духовним особам виконувати розпорядження єпархіальної влади й судять їх за своїм звичаєм у козацькому колі, а також, що військовий отаман писав, аби архієрей не втручався в духовні справи донських парафій, бо причти формуються після затвердження їх козацьким колом і старшинами.

Про те, що ця скарга ситуацію не змінила, свідчить, зокрема, той факт, що пізніше, у 1765 р., Синод одержав чергове повідомлення про ігнорування донським козацтвом єпархіального керівництва. Тепер ішлося про призначення 58 духовних осіб козацьким колом без благословіння єпархіального архієрея. Сам єпископ визнавав, що такий «безлад виправити немає ніякої можливості». Згодом єпископ Тихон писав до Синода, що в козацьких храмах не ведуться деякі з церковних записів, а отаман посадив у колодки протопопа військового

¹ Покровский И.М. Русские епархии в XVI-XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования.— Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — С. 699.

собору за те, що той наважився поставити владу Воронежського єпархіального архієрея вище козацького кола¹.

В останні часи існування Нової Січі, згідно з указом від 14 лютого 1775 р. адміністративно-територіальний устрій було змінено у зв'язку з утворенням Азовської губернії, що було напряму пов'язано з умовами Кючук-Кайнарджийського миру. До складу Азовської губернії ввійшли, крім земель за межами південноукраїнського регіону (йдеться про Азов, фортецю Святого Димитрія, Таганрог, Черкаськ із населеними пунктами Донського війська), Нова Дніпровська лінія, Керч і Єникале, Кінбурн із межиріччям Дніпра і Бугу, Бахмут із провінцією та землі Слов'яносербії².

Таким чином, під зверхністю очільника новоствореної губернії опинились як збройні формування та духовенство «старих» підросійських складових Південної України, так і нові придбання імперії в цьому регіоні, включно з фортецями Керч, Єникале та Кінбурн, організовувати справу «окормлення» військ на території яких (як і опікуватись формуванням самих цих військ) ще належало. І тут, як і у випадку з Новою Сербією та Слов'яносербією, ставка була зроблена на поселення військових формувань та духовенства, що сповідували православ'я і вийши з-під влади іновірців. Тепер це були греки.

Звернемо увагу, що хоча чергова війна з Туреччиною, у ході якої до Російської імперії перебравись греки, які ввійшли тут до складу військових формувань, розпочалася в 1768 р., емісари до православних військових Османської імперії почали засилатись значно раніше. Про це свідчить, між іншим, указ Катерини II 1764 р., в якому повідомлялось про артилерійського офіцера Георгія Папазоглі, направлено до «спартанського і лакедемонського народу, потім до чорногорців, до монтиненців, до чимарців та в інші місця, які могли б бути здатними до заготівлі всього потрібного для ведення війни». В указі зазначалось, що Папазоглі мав об'явити «всім поціновувачам православної віри» намір російської імператриці

¹ Савельев Е.П. История казачества с древнейших времен до конца XVIII века. Историческое исследование в 3-х частях. — Репринт. воспр. изд. 1915-1918 гг. — Ростов н/Д: ВООПИК, 1990. — С. 161; Маштафаров А.В. Донская и Новочеркасская епархия // Православная Энциклопедия [Электронный ресурс] // URL: <http://www.pravenc.ru/text/178954.html> (Дата звернення: 28.01.2013).

² Ден В.Э. Население России по пятой ревизии. Подушная подать в XVIII веке и статистика населения в конце XVIII века. — М.: Университетская типография, 1902. — Т. I. — С. 272.

об'єднати зусилля єдиновірних військ для звільнення православного грецького народу «від полону Оттоманського»¹.

З 1769 р. грецькі «Спартанські легіони» воювали на боці Російської імперії. 28 березня 1775 р. «албанським грекам», які брали участь у походах проти турків, було дозволено поступити в російське підданство і поселитись у Керчі та Єникале. Держава не тільки обіцяла влаштувати для переселенців храми та будинки за рахунок казни, але й дала дозвіл на обрання ними свого грецького архієпископа, який мав підпорядковуватись Синоду і одержував право на жалування з державної казни². Утім, облаштування Албанського війська та його духовенства в південноукраїнському регіоні припало вже на період після ліквідації Вольностей Війська Запорозького.

Таким чином, у проміжок часу між 1734 і 1775 рр. на підросійських землях Південної України справою «окормлення» військових, крім духовенства Вольностей Війська Запорозького, опікувались духовні особи Миргородського та Полтавського полків, Нової Сербії, Слов'яносербії, Новослобідського козацького полку, донського козацтва, збройних формувань, розташованих з 1764 р. у межах Новоросійської, а з 1775 р. — і Азовської губерній, а також духовенство військових формувань, що, знаходячись в межах кордонів Вольностей, не підпорядковувались кошовому керівництву.

У період Нової Січі не лише на Запорозжі, а й на частині прилеглих територій Російської імперії допускались відхилення від уніфікованих «схем» у церковному житті. Адже регіон мав особливе геополітичне значення для офіційного Петербургу, виступаючи форпостом у реалізації планів центральної російської влади щодо експансії на Південь. Тож питання залюднення цих земель і забезпечення умов для перебування тут боєздатних збройних формувань були значно пріоритетнішими, аніж піклування про беззаперечне дотримання в регіоні всіх імперських узаконень, що регламентували діяльність духовенства.

У деякому сенсі вся історія духовенства, яке «окормляло» військових у південноукраїнському регіоні в 1734-1775 рр., може розглядатись крізь призму, з одного боку, намагань єпархіальних керівництв забезпечити свій реальний контроль за духовною справою

¹ 293 заседание Императорского Одесского общества истории и древностей 28-го февраля 1895 года. — ЗООИД. — Одесса, 1896. — Т. XIX. — С. 44-45.

² РГАДА. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 689. — Ч. 1. — Л. 206-208; Покровский И.М. Русские епархии в XVI-XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования.— Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — С. 496.

114 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

на території південноукраїнських складових їхніх єпархій, а з іншого, збереження усвідомлення військовим керівництвом розташованих на Півдні адміністративно-військових одиниць своєї зверхності над представниками духовного відомства навіть у вирішенні суто церковних питань. Тоді як єпархіальна влада в своїх праганнях, якщо вони не входили в супереч із інтересами центральної духовної влади, зазвичай знаходила підтримку з боку Синоду, військові очільники збройних формувань Півдня за тієї ж умови могли в більшій мірі спиратись на підтримку Сенату та Військової коллегії, для яких геополітичні міркування щодо ролі регіону і, відповідно, розташованих у ньому збройних формувань були пріоритетнішими за піклування про суворе дотримання тут приписів духовної влади. Такий характер взаємин світських і духовних команд цілком відповідав умовам секуляризації суспільства, могутній імпульс якій був даний реформами Петра I і яка, з певними видозмінами, продовжувалась за наступних очільників Російської імперії. Це аж ніяк не означає, що мала місце постійна конфронтація між військовим і єпархіальним керівництвом, чи, якщо казати про інший щабель соціальної ієрархії, між особовим складом військових на Півдні й духовенством, яке його «окормляло». Натомість спостерігалось випрацювання різних «алгоритмів» взаємин, які б були прийнятними для обох сторін. Попри секуляризаційні процеси, суспільство в цілому залишалось релігійним, для військових же, що в силу свого роду занять мали ризикувати життям, віра набувала особливого значення.

Разом із тим, релігійні практики військової пастви на півдні України далеко не у всьому відповідали тій ідеальній моделі, яку хотіли бачити церковні ієрархи. Важливим чинником тут була сама специфіка Південної України, пов'язана із доволі обмеженим ступенем інтегрованості регіону часів Нової Січі в імперську структуру, із специфікою складу і військових, і духовенства Півдня. Звичайно, ми кажемо лише про тенденції. На реалії ж діяльності духовних осіб, що працювали з військовими на півдні України, у кожний конкретний момент впливав складний комплекс факторів, починаючи з бачення центральною владою доцільності існування відповідного збройного формування і закінчуючи рисами вдачі військових очільників адміністративно-територіальних одиниць регіону.

**РОЗДІЛ 3.
ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТА СПЕЦИФІКА
СКЛАДУ Й ПОРЯДКУ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО
ДУХОВЕНСТВА КРАЮ
ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII – СЕРЕДИНИ XIX ст.**

3.1. Зміни ступеню залежності військового духовенства від єпархіальної влади, військового керівництва та обер-священиків

1775 р. став рубіжним в історії Південної України в цілому й збройних сил на території регіону зокрема. Ліквідація Вольностей Війська Запорозького не тільки знаменувала собою важливий крок у наступі імперської влади на рештки української автономії, але й стала вагомим чинником серйозних змін в адміністративно-територіальному й військовому устрої Півдня, за якими невдовзі послідували зміни устрою церковно-територіального.

При цьому впродовж усієї решти правління Катерини II і в перші часи царювання Павла I головними документами, що визначали статус військового духовенства, залишались прийняті ще за Петра I «Статут військовий» від 30 березня 1716 р. і «Морський статут» від 13 січня 1720 р. Ключовими особами в управлінні полковим духовенством у мирний час виступали єпархіальні архієреї.

В останній чверті XVIII ст. побачили світ кілька узаконень, які конкретизували та підтверджували характер взаємин військового духовенства та єпархіальної влади.

Зокрема, 13 жовтня 1777 р. Синод видав указ щодо обов'язку полкових священиків щорічно надавати єпархіальним архієреям відомості про померлих одружених унтер-офіцерів і рядових¹.

Синодальний указ від 14 серпня 1782 р. підтвердив перебування полкових священиків під зверхністю єпархіального керівництва тих єпархій, на території яких знаходились їхні полки².

Тож духовенство збройних формувань, дислокованих на території Південної України, і після 1775 р. у своїй діяльності *de jure* продовжувало залежати від місцевої єпархіальної влади.

І єпархіальна влада Півдня використовувала надані їй центром повноваження.

Так, в указі Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню від 25 серпня 1794 р. з приводу суперечки між священиком В. Говорузким і протопопом

¹ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.664. — С. 565.

² Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 315. — Арк. 6.

Петровським зазначено, що оскільки полк, при якому служить одна з цих духовних осіб, перебуває у Таврійській області, а отже — у Катеринославській єпархії, слід діяти згідно з указом Синоду, де обумовлено, що полкові священники мають перебувати у віданні архієреїв тих єпархій, де стоять їхні полки¹.

Прикладом того, що питання суду над військовими священниками вирішували єпархіальна влада та духовні правління (протопопи), служать матеріали справи про безчинства священника Кустовського, який перебував у паланці Чорноморського козацького війська біля Кінбурна².

Утім, сама єпархіальна влада в регіоні зазнавала знакових трансформацій, що не могло не відбиватись на характері її взаємин із військовим духовенством.

Після ліквідації Вольностей Війська Запорозького вся підросійська територія Південної України перебувала в підпорядкуванні одному світському очільнику — Г. Потьомкіну, тоді як у плані церковно-адміністративного поділу не являла собою єдиного утворення, і окремі її складові знаходились у підпорядкуванні Київському, Переяславському, Воронежському та Білгородському єпархіальним архієреям. Має рацію І. Лиман, пишучи, що така розпорошеність була перешкодою в реалізації геополітичних планів центральної влади, тож існувала нагальна потреба у об'єднанні земель Півдня в складі окремої церковно-територіальної одиниці, що сприяло б інтеграції регіону в загальноімперський простір³.

Тож вже через кілька місяців після «атакування» Січі, 9 вересня 1775 р. побачив світ іменний указ про влаштування на території Новоросійської та Азовської губерній Слов'янської та Херсонської єпархії, очільником якої був призначений грецький «вчений чернець» Євгеній Булгаріс⁴.

Уже через кілька років єпархію очолив інший грек — Никифор Феотокі, на час керівництва якого припало розширення підросійських земель Південної України, і, відповідно, території Слов'янської та Херсонської єпархії за рахунок приєднання в 1783 р. Криму.

Разом із тим, за Никифора Феотокі частина його єпархії відійшла до складу влаштованої в 1779 р. на землях Північного

¹ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 202. — Арк. 2 зв.

² Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 158. — Арк. 1-2 зв.

³ Лиман І. І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 116.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.366. — С. 206-207.

Приазов'я Готфійської та Кафійської єпархії¹, що було зумовлене передусім прагненням російської влади послабити Крим виведенням звідти православних під проводом грека митрополита Ігнатія Газадінова. Зміна геополітичної ситуації з приєднанням Криму зумовила зникнення потреби в збереженні найменшої в Російській імперії єпархії, і вже в 1786 р., після смерті митрополита Ігнатія, Готфійська та Кафійська єпархія була ліквідована, а керівництво її духовенством доручено тому ж таки архієпископу Слов'янському і Херсонському Никифору Феотокі.

Утім, уже через кілька місяців Никифор Феотокі був переведений до Астраханської єпархії, а на його місце призначений Амвросій Серебренников, посада якого відтепер, з огляду на зміни в кордонах і адміністративно-територіальному поділі Півдня (ліквідація Новоросійської та Азовської губерній і створення Катеринославського намісництва й Таврійської області) стала йменуватися архієпископ Катеринославський і Херсонеса-Таврійського². Між іншим, для взаємин єпархіального й військового керівництва вельми показово, що саме усунення Никифора Феотокі від управління південноукраїнською єпархією було пов'язане із «охолодженням» у стосунках із Г. Потьомкіним, що було спричинено відмовою архієрея благословити влаштований у пісний день світським очільником регіону пишний бенкет³.

Певним відхиленням від лінії посилення уніфікації та централізації церковного управління, допущеним у цей час на півдні України, стало утворення в складі Катеринославської єпархії в 1787 р. вікаріатства, якому підпорядковувались греки Маріупольщини й Таврійської області, включно із фортецями Керч і Єникале. Відповідно очільник вікаріатства йменувався єпископом Феодосійським і Маріупольським⁴.

На початку 1790-х рр. у регіоні змінились і військовий, і духовний очільники, причому ці події були пов'язані між собою. Зі смертю в 1791 р. Г. Потьомкіна Амвросій Серебренников утратив могутнього покровителя, проти єпархіального архієрея було розпочате слідство по обвинуваченню в розтраті, що підірвало його здоров'я й призвело до смерті в 1792 р. Між іншим, під час російсько-турецької війни 1787-1791 рр. архієпископ Амвросій Серебренников за

¹ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.879. — С. 824-825.

² Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 84. — Арк. 1.

³ Скалозуб Ю.Г. Історія Катеринославської єпархії. 1775-1917 роки. — Дніпропетровськ: Січ, 2001. — С. 23-24.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.512. — С. 816.

наказом Катерини II перебував при Г. Потьомкіні як при головнокомандувачі російськими військами і згідно з розпорядженнями цього світського можновладця, маючи, наряду з архієпископським, і титул місцеблюстителя Молдовлахійської екзархії, опікувався Очаківською областю ще до її офіційного включення до складу Російської імперії. По завершенні ж війни за зверненням південноукраїнського архієпископа Синод офіційно віддав новоприєднані землі між Бугом і Дністром під зверхність архієпископа Катеринославського й Херсонеса-Таврійського¹.

З 1792 по 1799 рр. архієрейську кафедру очолював Гавриїл (Бонулеску-Бодоні). Саме на цей час прийшовся початок павлівських нововведень у церковній сфері, причому деякі з них запроваджувались спочатку саме на півдні України, а вже згодом поширювались на всю імперію. Так, Синодальним указом від 31 грудня 1797 р. повідомлялося, що імператор наказав іменувати митрополита Катеринославського і Таврійського Гавриїла митрополитом Новоросійським і Дніпровським зі звуженням територіальних меж його компетенції до кордонів нещодавно створеної Новоросійської губернії², до якої увійшла більша частина ліквідованого Катеринославського намісництва.

Згодом, 16 жовтня 1799 р., відповідний принцип був поширений на інші єпархії: Павло I затвердив доповідь Синоду про приведення єпархіальних кордонів у відповідність з кордонами губерній. Між іншим, цим же документом було ліквідоване Феодосійське вікаріатство, а храми його відомства передані Новоросійському й Дніпровському єпархіальному очільнику³.

Тоді як розглянуті вище зміни визначали, у складі яких єпархій і під зверхністю яких архієреїв мало перебувати військове духовенство Південної України, у цей же період центральна влада видала кілька узаконень, які конкретизували, доповнювали чи підтверджували існувані до 1775 р. норми щодо регулювання взаємин військового керівництва й полкових священиків.

Зокрема, 23 червня 1782 р. побачив світ указ Синоду, яким Військовій колегії рекомендувалось підтвердити всім військовим командирам, що вони не мають права штрафувати полкових священиків. Між іншим, приводом для появи цього указу стала справа про переслідування полковником П. Луніним священика Вересовича

¹ Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 86, 123-124.

² ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 18.300. — С. 869.

³ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 19.156. — С. 813-819.

за «перебування в пияцтві і не відповідних сану його вчинках», про що з полку повідомлялось до Київської консисторії ще в 1775 р. під час переходу полку із Запорозької Січі¹.

У липні 1783 р. указом Синоду всім священикам був підтверджений обов'язок одержувати письмові свідчення полкових командирів перед проведенням вінчання вояків².

Утім, реалії взаємин військового керівництва із духовенством, що знаходилось при збройних силах, значною мірою залежали не тільки й навіть не стільки від законодавчого регулювання, скільки від складного комплексу інших факторів, у тому числі — від особистостей самих військових командирів.

З одного боку, у джерелах зафіксовано чимало скарг на свавілля, зневажливе ставлення офіцерів до духовенства на півдні України (хоча, як зазначає І. Знаменський, Синод із Сенатом за часів Катерини II та Павла I намагались захистити полкове духовенство від свавілля військових командирів³, це не змогло змінити ситуацію кардинально). З іншого, серед військового керівництва в регіоні були й «сразки благочестя», які ревно піклувались про «окормлення» особового складу підпорядкованих їм збройних формувань. У цьому контексті згадаймо, що О. Суворов, військова діяльність якого була напряму пов'язана з південноукраїнським регіоном, писав, що «Солдату належить бути здоровим, твердим, хоробрим, рішучим, справедливим, побожним! Молися Богу — від Нього перемога! Дивобогатирі! Бог нас бачить, Він — наш генерал! Хто боїться Бога — ворога не боїться!» О. Суворов сам склав молитовник для солдат, підібравши необхідні, з його точки зору, молитви, і запровадив у своїх військах обов'язкове хорове читання молитов уголос, співаючи разом з піглеглими⁴. Згадаймо й про діяльність у південноукраїнському регіоні іншого уславленого військового — флотоводця Ф. Ушакова, який за «подвижницькі труди в служінні Батьківщині і народу Божому..., його благочестиве життя, праведність, милосердя і самовідданий подвиг благодійності» в 2001 р. був причислений до лику святих⁵.

¹ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.440. — С. 586-588.

² Лиман І.І. Державна церква і державна влада: Південна Україна (1775-1861). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 185.

³ Знаменский И. Положение духовенства в царствование Екатерины II и Павла I. — М.: тип. М.Н. Лаврова и К^о, 1880. — С. 147.

⁴ Поляков Г. Военное духовенство России. — М.: ТИИЦ, 2002. — С. 49-50.

⁵ Финько М.И. Адмирал Черноморского флота Ф. Ушаков (1745-1817) первый флотоводец, канонизированный Русской Православной Церковью // IV Миколаївська обласна краєзнавча конференція «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». —

За формулюванням, Т. Барсова, з перших днів свого царювання Павло I звернув особливу увагу на перевлаштування війська, і при цьому не могло бути оминуте духовенство, що служило при збройних силах, «через тісний зв'язок їхньої долі»¹.

Уже наступного року після входження на престол, 28 серпня 1797 р. Павло I підписав «Інструкцію польовому обер-священнику», яка стала передвісником майбутніх корінних трансформацій управління військовим духовенством. Документ передбачав, що польовий обер-священник має знаходитись при генерал-фельдмаршалі «при всякому з'єднанні та використанні військ сухопутних і морських завжди і неодмінно». Віданню польового обер-священника доручалось управління всіма священниками полків. Тут же передбачалась можливість існування проміжної ланки у вертикалі управління: у разі, якщо польовому обер-священнику було б важко наглядати за полковими священниками, він одержував право обирати з них самих гідних у межах дивізій, і ці обрані допомагали б йому в «нагляді за іншими»².

Уже невдовзі після підписання «Інструкції польовому обер-священнику» польовий обер-священник передав Синоду прохання полкового священника про звільнення. З цього приводу 18 лютого 1798 р. побачив світ Синодальний указ, згідно з яким питання направлення на місця при парафіях бажаючих звільнитись полкових священників і заміщення останніх парафіяльним духовенством мали знаходитись у компетенції єпархіальних керівників³.

А 4 квітня 1800 р. побачив світ іменний указ, згідно з яким усі священники армії мали підпорядковуватись (у тому числі — і в питаннях судочинства) польовому обер-священнику як у військовий час, так і в поході, а головне — у мирні часи. Цей же доволі лаконічний указ обумовлював, що без відома й згоди польового обер-священника заборонялось проводити кадрові зміни в складі армійських священників⁴.

9 травня того ж 1800 р. Павло I підписав ще лаконічніший указ, цього разу звелівши, аби відтепер усі військові чини з питань, які стосуються духовного начальства, зносились напряму з обер-священниками, а не з єпархіальними консисторіями. Показово, що сам

Миколаїв: Атол, 2002. — С. 287-289; Поляков Г. Военное духовенство России. — М.: ТИИЦ, 2002. — С. 499.

¹ Барсов Т. Об управлении русским военным духовенством. — СПб.: тип. Ф.Г. Елеонского и К^о, 1879. — С. 51.

² ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 18.115. — С. 700-702.

³ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.385. — С. 90-91.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.369. — С. 114.

цей іменний указ був оголошений уже через синодального члена обер-священника П. Озерецьковського¹.

Таким чином, у постійному (як у воєнний, так і в мирний час) підпорядкуванні П. Озерецьковському опинилось армійське, флотське і гвардійське духовенство, а само виокремлення цих духовних осіб у самостійне й незалежне від єпархіального духовенства становище, на думку С. Чимарова, відбулось за прецедентами ставропігійних монастирів і придворного духовенства, які були підпорядковані Синоду напряду, в обхід єпархіальної влади². Щоправда, реалії склались так, що П. Озерецьковський «замкнув» управління саме на собі, у низці питань фактично діючи незалежно від Синоду.

Обер-священник уже невдовзі після призначення зробив важливі кроки і в напрямку закріплення незалежності військового духовенства від єпархіальної влади. У цьому контексті можна розглядати, зокрема, і заходи щодо створення особливої армійської духовної семінарії³, у якій мали навчатись діти армійського та флотського духовенства⁴, готуючись до поповнення лав підлеглих обер-священнику. Завдяки семінарії передбачалось уникнути «зайвого» листування з єпархіальною владою щодо направлення з єпархії гідних кандидатів на заповнення вакансій при збройних силах.

П. Озерецьковський заходився вибудовувати й вертикаль управління. У 1800 р. імператор, визначаючи долю польових обер-священників та інших духовних осіб, що опинились за штатом, дозволив П. Озерецьковському «давати їм інспекцію по благочинню церкви». На думку С. Чимарова, відтепер благочинні, як безпосередні начальники полкового духовенства, уважались правонаступниками обер-польових священників армії, які припинили свою діяльність⁵.

Фактично в останні дні життя, 28 лютого 1801 р. Павло І конфірмував доповідь П. Озерецьковського, яка, між іншим, передбачала, що на всі священницькі місця при шпиталях, у фортецях «та в інших подібних цим місцях», при яких перебували самі військові, і де священники одержували жалування з військової суми, не може призначатись ніхто, крім армійських священників, «які кілька років у армії служили, а тому і заслужили ці спокійні місця».

¹ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.415. — С. 155.

² Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и религиозно-нравственное воспитание личного состава армии и флота (1800-1917 гг.): автореф. дис... д-ра исторических наук: 07.00.02. — СПб., 1999. — С. 26-27.

³ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.439. — С. 167-168.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.459. — С. 181-182.

⁵ Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и вооруженные силы России в 1800-1917 гг. — СПб.: Нестор, 1999. — С. 50-51.

Синодальний указ, який мав забезпечити виконання імператорської волі, з'явився уже після смерті Павла I, 15 березня 1801 р.¹

Тільки-но зайнявши престол, Олександр I скорегував нововведення в питаннях управління військовим духовенством, запроваджені Павлом I. Уже 19 квітня 1801 р. новий імператор підписав іменний указ, який мав на меті обмеження влади обер-священника. Наголошуючи, що припущене обер-священником фактичне усунення Синоду від керівництва військовим духовенством є «не тільки з підпорядкованістю всього духовенства Святійшому Синоду несумісним, але й таким, що руйнує особистими зазіханнями загальний порядок, який був здавна встановлений», Олександр I розпорядився, аби обер-священник не видавав ніяких розпоряджень без попереднього подання Синодові й без його затвердження. Обер-священник відтепер зобов'язувався звітувати Синоду про витрати. Спеціально обумовлювалось, що в питаннях управління духовенством і семінарією обер-священник перебуває «в неодмінній залежності» саме від Синода².

Одразу після нововведень 1800 р. новостворені інституції стали брати участь у вирішенні питань, які стосувались військового духовенства й релігійного життя військових, про що свідчать, зокрема, справи фонду «Духовне правління при протопресвітері військового та морського духовенства» Російського державного історичного архіву, в опису якого зустрічаємо, зокрема, справи по рапорту полкового священника про заборону архієпископом Новоросійським і Дніпровським добудови полкової церкви в Акмечеті³; про дозвіл протоієрею Таврійського гренадерського полку замінити престол і жертвник у полковій церкві⁴; про звільнення священника Катеринославського кирасирського полку С. Нікітіна в єпархію і про призначення на його місце священника Махновича з Київської єпархії⁵; про звільнення дячка похідної Олександрівської церкви П. Чернявського в Катеринославську єпархію⁶; про висвячення висвячення дячка К. Сириги у священника Одеського грецького піхотного батальйону⁷; про звільнення священника Чорноморського

¹ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.789. — С. 589-590.

² ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.843. — С. 616-617.

³ РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 144.

⁴ РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 556.

⁵ РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 669.

⁶ РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 680.

⁷ РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 691.

флоту К. Данилова в єпархію¹; про клопотання щодо надання порційного утримання духовенству Чорноморського флоту² тощо.

При цьому з приходом на престол Олександра I встановився порядок, згідно з яким духовні особи, що мали намір служити при військах, звертались до свого єпархіального керівництва, яке вже рекомендовувало їх на затвердження Синоду. Існував і інший шлях поповнення лав військового духовенства, коли вже Синод по одержанні відповідного прохання Військової колегії давав розпорядження керівнику єпархії направити гідних духовних осіб в армію чи на флот³. С. Чимаров, описавши відповідну процедуру, одразу після цього зазначив, що П. Озерецьковський «не зміг витримати положення, в якому опинилось його відомство», через що згодом захворів і у 1807 р. помер⁴. Тим самим створюється хибне уявлення, що обер-священик так і не одержав права участі в призначенні військового духовенства. Однак, як зазначає О. Желобовський, запроваджений з приходом Олександра I порядок украй обтяжував Синодальну канцелярію листуванням, і вже в 1803 р. іменним указом право обер-священика на участь у процедурі призначення духовенства в полки було розширене: тепер військово керівництво мало звертатись саме до нього, а вже обер-священик представляв Синоду свої пропозиції та висновки⁵. Щоправда, тут О. Желобовський дещо помилився з хронологією, адже відповідний іменний указ датується 8 квітня 1804 р.⁶ Якщо ж казати про практичну реалізацію цього права, то, згідно з Т. Барсовим, обер-священик став «призначати» («предназначать») полкових священиків дозвілення та переміщення, кожного разу подаючи відповідне питання на затвердження Синоду, не зустрічаючи з його боку відмови⁷.

Не було вирішене однозначно на користь обер-священика питання з характером залежності духовенства, що працювало при установах військового та морського відомств: штабах, бригадах,

¹ РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 936.

² РГИА. — Ф. 806. — Оп. 1. — Д. 1037.

³ Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и вооруженные силы России в 1800-1917 гг. — СПб.: Нестор, 1999. — С. 53.

⁴ Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и вооруженные силы России в 1800-1917 гг. — СПб.: Нестор, 1999. — С. 53.

⁵ Желобовский А.А. Управление церквями и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 6.

⁶ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.242. — С. 241.

⁷ Барсов Т. Об управлении русским военным духовенством. — СПб.: тип. Ф.Г. Елеонского и К^о, 1879. — С. 65-66.

портах, військових тюрмах, шпиталях, фортецях тощо. С. Чимаров прийшов до висновку, що з цілої низки причин, серед яких була й протидія єпархіальних архієреїв, питання про підпорядкування стаціонарних (постійних) церков військово-духовному відомству остаточно було вирішене лише в 1884 р., а до того духовенство штабних, військово-тюремних, шпитальних, фортечних і їм подібних храмів підпорядковувались обер-священнику лише в адміністративному відношенні, тоді як у відношенні канонічному воно, як і єпархіальне, залишалось у повній залежності від єпархіального керівництва. Адже висвячувалось військово-духовенство єпископами; вони ж давали благословення на освячення військових храмів; військово-духовенство за порушення канонічних правил судилося в єпархіальних консисторіях; при укладенні шлюбів, що вимагали єпископського дозволу, військові священники звертались до місцевих єпархіальних архієреїв¹.

За І. Державіна, наступника П. Озерецьковського на посаді обер-священника (1807-1826), 27 січня 1812 р., тобто напередодні війни з Наполеоном, було прийнято «Установлення для управління великою діючою армією», згідно з яким польовий обер-священник мав перебувати під командою чергового генерала, а всі полкові священники армії — під зверхністю польового обер-священника². При цьому по духовному відомству польовий обер-священник був залежним від обер-священника армії і флоту. Як зазначає протоієрей Георгій Поляков, у військовий час саме польовому обер-священнику підпорядковувалось духовенство постійних і пересувних шпиталів на території губерній та областей, де запроваджувався військовий стан; від нього ж залежали благочинні та священнослужителі флоту, з'єданого з армією під управлінням одного головнокомандувача, і духовенство фортечних та інших військових храмів місцевостей, де знаходилась головна квартира при русі армії³.

Попри те, що, як вважає В. Котков, ідея централізації військово-духовного правління з честю пройшла випробування війни 1812 р. і кампанії 1813-1814 рр.⁴, невдовзі відбулось утворення окремого, незалежного від обер-священника армії та флоту, управління гвардійським духовенством під керівництвом О. Торопогрицького

¹ Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и вооруженные силы России в 1800-1917 гг. — СПб.: Нестор, 1999. — С. 53-54.

² ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 24.975. — С. 43-164.

³ Поляков Г. Военное духовенство России. — М.: ТИИЦ, 2002. — С. 192.

⁴ Котков В. Военное духовенство России. Страницы истории [Електронний ресурс] // URL: http://krotov.info/history/18/bednov/kotkov_3.htm (Дата звернення: 5.02.2013).

(1814-1827). Того ж 1816 р., коли О. Торопогрицький став йменуватись обер-священиком головного Його Імператорської Величності штабу, було створено Штаб окремого Грузинського корпусу, до якого входив і корпусний священик, що пізніше також став іменуватись обер-священиком¹.

За обер-священства того самого І. Державіна було прийнято рішення про створення військових поселень, яке напряду стосувалось значних територій Південної України. У Височайше затвердженій 27 грудня 1819 р. доповіді Аракчєєва п'ятим пунктом передбачалось, що священики поселених полків на час перебування в округах військового поселення підпорядковуються благочинним поселених військ, а благочинні — єпархіальним архієреям. Священики ж, які будуть перебувати в поході з діючими батальйонами, весь час походу мають перебувати у віданні обер-священика².

Ще за півроку до підписання імператором вищезазначеного документу, 19 червня 1818 р. Синод, на підставі Височайшої волі, видав указ на ім'я Катеринославського єпархіального архієрея Іова, в якому наказувалось призначити до міста Вознесенська благочинного для нагляду за священно- та церковнослужителями у всіх поселеннях, що ввійшли до складу округів Бузької уланської дивізії. Єпархіальний архієрей обрав на цю посаду священика містечка Нікополя Феофілакта Башинського, якого й направив, видавши інструкцію, до Вознесенська. З приводу запровадження військовим керівництвом нововведень єпархіальний архієрей Іов наказав: оскільки у відомстві новопризначеного благочинного Башинського будуть храми та причти, що увійшли до складу уланської дивізії і перебувають на території Ольвіопольського, Єлизаветградського, Олександрійського та Херсонського повітів, духовні правління цих повітів повинні виключити відповідні храми та їх священно- та церковнослужителів із свого відомства, передати Башинському формулярні списки. Самому ж новопризначеному благочинному округів Бузької уланської дивізії єпархіальний архієрей наказав дотримуватись виданої з консисторії інструкції і зноситись безпосередньо з керівником єпархії і консисторією³.

Дивізіонні благочинні були однією з ключових посад у вертикалі духовної влади в округах військового поселення кавалерії. Згідно з інструкцією, складеною для них у 1822 р., дивізіонні

¹ Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и вооруженные силы России в 1800-1917 гг. — СПб.: Нестор, 1999. — С. 55-56.

² ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. I. — № 264. — С. 360.

³ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1294. — Арк. 1-1 зв.

126 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

благочинні, крім обов'язків, передбачених для благочинних єпархіального відомства, мали виконувати цілу низку інших функцій. Будучи проголошеними «старшими братами духовенства своїх округів і господарчими зачинателями всіх церковних справ», саме дивізіонні благочинні визначались тією проміжною ланкою, що поєднувала єпархіального архієрея з духовною консисторією і духовних осіб військових поселень. Усі священно- та церковнослужителі й військові поселяни округів повинні були зноситись безпосередньо з благочинним.

Дивізіонні благочинні мали важливі повноваження в кадрових питаннях. Саме їм надавалось право перевodu священників (окрім старшого) до іншої парафії в межах одного округу. Причому обов'язком благочинного було стежити, аби священно- та церковнослужителі були розподілені між парафіями не тільки в залежності від чисельності військових поселен у тому чи іншому населеному пункті, але й з урахуванням зручності виконання службових обов'язків. Тож у разі відкриття вакантного місця благочинний мав сам вирішувати, чи слід звертатись до єпархіального архієрея з питання заповнення цієї вакансії, або ж можна доручити відповідні обов'язки вже наявним у парафії духовним особам. Причому, ким заповнити вакансії, мав пропонувати єпархіальному архієрею саме дивізіонний благочинний, спитавши спочатку згоду в місцевого військового керівництва. У тих випадках, коли церква військового поселення залишалась без служіння через хворобу чи відлучку священника, благочинний забезпечував тимчасове заміщення посади при храмі одним із підлеглих. І тільки якщо такої можливості не було, він міг зноситись із єпархіальним архієреєм для відрядження священника зі складу підлеглих єпархії.

Із кращих підлеглих йому священників дивізіонний благочинний в округах військового поселення кавалерії міг обирати собі помічників. На власний розсуд благочинний мав право призначати священно- та церковнослужительських дружин, вдів і сиріт у проскурниці. По завершенні року він мав право робити подання єпархіальному архієрею про тих священників, які заслужили відзнаку.

Як і благочинні єпархіального відомства, дивізіонні благочинні на початку кожного року мали забезпечувати підлегли храми книгами для запису народжених, вінчаних і померлих, а в кінці року складати по поверненні йому книгам узагальнюючий екстракт (зведення). Разом із тим, дивізіонні благочинні, на відміну від своїх єпархіальних колег, мали передавати копії з екстракту не лише духовній консисторії, але й начальнику округів для подальшого надання до

Департаменту військових поселень. Оригінали ж книг поверталися до парафій для внесення в окружні комітети полкового управління, аби в разі необхідності можна було видати довідку.

Крім зазначених книг, благочинний мав давати парафіям зашнурні книги для запису надходжень та витрат церковних сум старостами. Причому останні могли витрачати ці кошти лише на починку ризниці, виправлення та купівлю книг, купівлю церковного начиння не інакше як з відома все того ж благочинного. Якщо ж виникала потреба в більш значущих витратах, як-то ремонт храму, іконостасу чи вітваря, благочинний мав зноситись із начальником округів, а той — із Департаментом військових поселень¹.

З воцарінням Миколи I була поставлена крапка в спорі стосовно того, кому (обер-священнику чи єпархіальним архієреям) мають підпорядковуватись стаціонарні шпитальні, фортечні, батальйонні й тому подібні церкви (з незрозумілих причин С. Чимаров пише, що обер-священник І. Державін підняв у Синоді відповідне питання «на початку 30-х рр. 18 сторіччя»)². Імператор іменним указом від 14 квітня 1826 р. погодився з думкою нещодавно померлого І. Державіна, згідно з якою відповідні храми мали залишатись в управлінні саме обер-священника, а не повернутись, як пропонували деякі члени Синоду, в єпархіальне відомство³. Таким чином, О. Желобовський помиляється, стверджуючи, що 14 квітня 1826 р. шпитальні, фортечні та батальйонні військові церкви були відчислені в армійське відомство⁴. Між іншим, про помилковість твердження О. Желобовського свідчить і зміст справи 1811 р. по відношенню обер-священника армії та флоту І. Державіна до архієпископа Катеринославського, Херсонського й Таврійського Платона, в якому обер-священник, посилаючись на Височайше конфірмовану в 1801 р. доповідь, вимагав і домігся скасування рішення південноукраїнської єпархіальної влади про підпорядкування їй шпитальних і батальйонних церков⁵. Про підпорядкування шпитальних храмів південноукраїнського регіону обер-священнику і до 1826 р. свідчать і звернення священників цих церков до І. Державіна. У

¹ Патенко С. Город Новомиргород, его храмы и духовное управление // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1880. — № 21. — С. 748-750.

² Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и вооруженные силы России в 1800-1917 гг. — СПб.: Нестор, 1999. — С. 59.

³ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. I. — № 264. — С. 357-364.

⁴ Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 7.

⁵ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 943. — Арк. 1-7 зв.

128 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

відповідях же останнього чітко заявлено про характер залежності цих храмів від військового керівництва. Зокрема, у складеному 13 лютого 1820 р. ордері І. Державіна на ім'я священика шпитального храму м. Миколаєва С. Камінського зазначено: «Оскільки влаштування військово-шпитальних церков залежить від військового начальства, то й розпорядження про переміщення їх... має знаходитись у його волі»¹.

Наступниками І. Державіна на посаді обер-священика армії та флоту за правління Миколи І були П. Моджугинський (1826-1827), Г. Мансветов (1827-1832), В. Кутневич (1832-1865).

Напевно, серед прийнятих за обер-священства цих осіб у межах досліджуваного нами періоду документів, які корегували обсяги повноважень обер-священиків, найбільш значущим став підписаний Миколою І буквально напередодні Кримської війни, 17 січня 1853 р. у контексті скорочення діловодства по духовному відомству указ, який розширив коло питань, що обер-священики могли вирішувати без зносин із Синодом. Тепер, зокрема, обер-священики гвардійських і гренадерського корпусів та армії й флотів одержали право призначати, переміщати та звільняти священно- та церковнослужителів військового відомства без одержання попередньої згоди Синода, а тільки після зносин з єпархіальною владою на предмет відсутності перешкод для таких дій. У питанні ж покарання священно- та церковнослужителів за проступки, які передбачали виключення з духовного звання, позбавлення сану чи інші дії, які не входили до компетенції обер-священика, останній мав звільняти таких осіб із свого відомства і передавати їх справи керівництву тих єпархій, звідки вони поступили до складу військового духовенства, або ж, у особливих випадках, робити подання Синоду². Утім, розширення компетенції обер-священиків стосувалось лише кількох аспектів, тому ми не можемо беззастережно погодитись із твердженням М. Невзорова, що «у 1853 році обер-священики за своїми правами по відношенню до управління духовенством військового відомства поставлені нарівні з єпархіальними преосвященними»³.

Вельми показово, що кількома роками раніше завершилась нічим спроба поставити під зверхність обер-священика духовенство

¹ Держархів Миколаївської обл. — Ф. 410. — Оп. 1. — Стр. 86. — Арк. 33.

² ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 26940. — С. 20-21.

³ Невзоров Н. Исторический очерк управления духовенством военного ведомства в России. — СПб.: тип. Ф.Г. Елеонского и А.И. Поповицкого, 1875. — С. 36.

військово-навчальних закладів, вивівши його задля цього з підпорядкування єпархіальним архієреям¹.

Паралельно з розбудовою інституту обер-священства законодавчо вносились зміни в регламентацію взаємин військового духовенства із військовим керівництвом. Показово, що більшість відповідних законодавчих актів побачила світ у перше десятиліття після початку реформування системи управління військовим духовенством. Звернемо увагу на низку не згаданих вище документів, важливих у цьому контексті.

Указом Військової колегії від 30 березня 1805 р. полковому керівництву було наказано опікуватись, аби полкові священники звільнялись не раніше прибуття на їхні місця наступників і передачі всього церковного майна².

У тому ж травні 1805 р. Військова колегія за повідомленням обер-священника армії та флоту заборонила полковому керівництву усувати полкових священників від обліку церковних сум³.

Синодальним указом від 18 червня 1806 р. Військовій колегії було рекомендовано наказати полковим командирам, аби ті звертались до полкових священників не з наказами про вінчання нижніх чинів, а з відомостями про відсутність перешкод для вступу таких у шлюб⁴.

У серпні 1806 р. Військова колегія видала указ, що підтверджував заборону полковому начальству робити подання про нагородження полкового духовенства безпосередньо обер-священнику армії та флоту, а не командуванню корпусів⁵.

Імператорським указом від 9 березня 1808 р. обумовлювались, що духовенство має право вінчати генералів, штаб- і обер-офіцерів тільки за наявності свідоцтв про дозвіл, що видані вищестоячими генералами⁶.

Попри те, що починаючи з павлівських реформ, єпархіальна влада в низці аспектів була усунена від управління військовим духовенством або ж обмежена у відповідних повноваженнях, керівники єпархій, як можна судити вже з розглянутих нами законодавчих документів, у ряді питань навіть *de jure* зберігали право

¹ Барсов Т. Об управлениі русским военным духовенством. — СПб.: тип. Ф.Г. Елеонского и К^о, 1879. — С. 74-76.

² ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.688. — С. 919-920.

³ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.775. — С. 1064.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.182. — С. 378-379.

⁵ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.260. — С. 705-706.

⁶ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 22.883. — С. 114; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 727. — Арк. 1-1 зв.

контролю за духовенством, яке «окормляло» військових на території їхніх єпархій. Те ж, наскільки широко це право використовувалось і наскільки чітко дотримувались законодавчі норми, багато в чому залежало від персон, які знаходились на чолі південноукраїнських єпархій.

Вивчивши біографії та діяльність єпархіальних архієреїв регіону, І. Лиман прийшов до висновку, що після переведення в 1799 р. до Київської єпархії Гавриїла Бонулеску-Бодоні персони, які займали архієрейську кафедру, вже не були такими яскравими особистостями, як їхні попередники. Це стосується Афанасія Іванова (1799-1805), Платона Любарського (1805-1811), Іова Потьомкіна (1812-1823), Феофіла Татарського (1823-1827), Онісіфора Боровика (1827-1828)¹.

З 1803 р. вони носили титул «Катеринославський, Херсонський і Таврійський», порядкуючи в кордонах трьох відповідних створених Олександром I губерній. Щоправда, із створенням після приєднання Бессарабії до Російської імперії згідно затвердженої імператором 21 серпня 1813 р. доповіді Синоду Кишинівської й Хотинської єпархії, частина храмів Херсонської губернії відійшла до неї, тепер залежачи не від Катеринославського, а від Кишинівського архієрея (яким був призначений той самий Гавриїл Бонулеску-Бодоні і якого в 1823 р. змінив Димитрій Сулима). Такий стан зберігався до 1837 р., до створення окремої Херсонської й Таврійської єпархії з кафедрою в Одесі, якій і були підпорядковані духовенство та храми обох відповідних губерній².

У контексті нашого дослідження важливо, що двоє з перелічених вище південноукраїнських єпархіальних архієреїв мали пряме відношення до військового відомства.

Так, Іов Потьомкін³ був сином армійського полковника, вихованцем I-го кадетського корпусу, причому деякий час до постригу перебував на військовій службі⁴.

¹ Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Гандем-У», 2004. — С. 87-88, 464.

² Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Гандем-У», 2004. — С. 127-132.

³ Лиман І.І. Іов (Потьомкін), архієпископ Катеринославський, Херсонський і Таврійський, як організатор духовної освіти // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. Випуск 1. — Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2004. — С. 17-23.

⁴ Родионов М. Статистико-хронологическое описание Таврической епархии. Общий и частный обзор. — Симферополь, 1872. — С. 48; Ерофеев И. К биографии преосвященного Иова, епископа Феодосийского и Мариупольского (1793-1796) // ИТУАК. — 1910. — № 44. — С. 60.

Інший південноукраїнський єпархіальний архієрей, Онісіфор Боровик, у званні старшого благочинного брав участь у військових походах і боях 1812-1814 рр. Саме тоді імператор Олександр I звернув увагу на його сумлінну службу, за що й призначив Онисифора Боровика на єпископську посаду¹. Саме про цього майбутнього очільника Катеринославської, Херсонської й Таврійської єпархії О. Желобовський писав (згодом, не посилаючись на свого попередника, це ж фактично дослівно опублікував протоієрей Георгій Поляков²), що внаслідок звернення головнокомандувача закордонною Дунайською армією генерал-фельдмаршала Прозоровського від 23 жовтня 1807 р. щодо призначення до його армії духовного начальника звання старшого благочинного отримав благочинний Брестської інспекції протоієрей Онисим Боровик, якому відтепер було призначене жалування 600 крб. на рік і штаб-офіцерський раціон; як старший благочинний, Боровик виступав проміжною ланкою у взаєминах підпорядкованого йому духовенства із обер-священником армії та флоту, а також посередником при передачі наказів головнокомандувача та інших представників військового керівництва всьому духовенству його армії³.

Утім, переведений до південноукраїнської єпархії в листопаді 1827 р., Онісіфор Боровик очолював її недовго. Вона стала останнім місцем служби колишнього військового священика, який помер через кілька місяців після призначення до Катеринослава і тому не встиг тут багато зробити⁴.

Варто згадати, що свого часу належав до військового духовенства і Дмитрій Сулима, владика Кишинівської єпархії, «під рукою» якого в 1823-1837 рр. було близько 100 храмів Херсонської губернії. По закінченні навчання в Катеринославській семінарії Сулима став там же вчителем, у 1797 р. був висвячений у священники в Полтаву, де, ставши вже протоієреєм, перебував до 1806 р. Тоді він за клопотанням був переміщений до адміралтейської церкви Миколаєва, де «виявив свою корисну діяльність, виконуючи обов'язки законовчителя» і викладаючи інші дисципліни в штурманському училищі. Згодом, завдяки військово-морському керівництву, про

¹ Миляновский Ф. Памятная книжка для духовенства Херсонской епархии. — Одесса: тип. Е.И. Фесенко, 1902. — С. XLII.

² Поляков Г. Военное духовенство России. — М.: ТИИЦ, 2002. — С. 193-194.

³ Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 16.

⁴ Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 88.

132 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Сулиму дізнався митрополит Гавриїл, який управляв справами в Молдавії і Валахії. Гавриїл Бонулеску-Бодоні викликав його до себе, і згодом, у 1811 р., той став вікарним єпископом, прийнявши чернецтво. Після ж смерті Гавриїла Сулима очолив його єпархію¹.

Що ж до владик Катеринославської, Херсонської і Таврійської єпархії, то набагато енергійнішим за своїх попередників був Гавриїл Розанов, який зайняв південноукраїнську кафедру в 1828 р., а з 1837 по 1848 р. очолював виокремлену зі складу Катеринославської Херсонську й Таврійську єпархію. Не тільки не поступався, а багато в чому перевищував Гавриїла Розанова його наступник на кафедрі в Одесі, Інокентій Борисов (1848-1857).

Разом із тим, після відокремлення Херсонської й Таврійської єпархії архієрейську кафедру в Катеринославі посідали владика з іменуванням «Катеринославський і Таганрозький» (Анастасій Ключарьов (1837-1838) та Інокентій Олександров (1838-1853)), які не мали такого авторитету, як їхні колеги на кафедрі в Одесі².

Деякі причти та релігійні споруди південноукраїнського регіону неодноразово переходили з єпархіального відомства до військового і навпаки. Досить показовою в цьому контексті є історія Очаківського Миколаївського собору. Після взяття Очакова у 1788 р. військове керівництво запропонувало мешканцям обрати, в якій із трьох мечетей цієї фортеці влаштувати храм. Так почалась історія православної релігійної споруди, яка до 1827 р. знаходилась під зверхністю єпархіальної влади, а тоді була причислена у відомство обер-священника. Г. Судковський писав, що в 1842 р. за клопотанням князя М. Воронцова Очаківська церква була перейменована у військовий собор, але через 2 роки «через незначущість Очаківської фортеці» знов стала йменуватись фортечною церквою³. Утім, у затверджених 1840 р. штатах саме військових соборів у фортецях наявний і Миколаївський собор в Очакові⁴. У 1851 р. у зв'язку із ліквідацією самої фортеці храм був переведений у єпархіальне

¹ Мурзакевич Н. Некролог. Димитрий Сулима, архиепископ Кишиневский и Хотинский // ЗООИД. — Одесса, 1848. — Т. II. — С. 796-798.

² Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 89-90, 465.

³ Судковський Г. Историческая записка об Очаковском Николаевском соборе // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1885. — № 20. — С. 679-685; № 22. — С. 680, 762-763; Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 238.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. III. — К № 14131. — С. 1459.

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 133 відомство¹. Про відповідний іменний указ обер-священик В. Кутневич повідомив армійського благочинного протоієрея миколаївського морського шпиталю С. Самборського, Катеринославську духовну консисторію і священнослужителів Очаківської церкви, наказавши останнім відтепер зноситись саме з консисторією². Уже за рамками досліджуваного нами періоду, з початком Кримської війни Очаківська церква знов перейшла у військове відомство у зв'язку із відновленням фортеці.

Архієпископ Інокентій (Борисов) чимало зробив, аби місцевість Херсонесу була передана з морського відомства в єпархіальне, і негайно розпочав реалізовувати план зведення тут Володимирського собору. Херсонес був обнесений оградом, ієромонах Василій влаштував тут невеликий храм із келією, які були освячені Інокентієм 28 лютого 1853 р. Так само владика Інокентій вдало доклав зусиль до переведення з морського відомства в єпархіальне рештків Інкерманської святині³.

Про те, наскільки розмежованими були повноваження обер-священиків і обер-прокурора Синоду, певною мірою можна судити із всепідданих звітів. У низці звітів по відомству духовних справ православного сповідання, які щорічно подавались імператорові обер-прокурором Синоду, у відомостях про церкви та духовенство спеціально зазначалось, що до них не включені дані про храми і причти, які знаходяться у відомстві обер-священиків окремого гвардійського корпусу та армій і флотів⁴.

В інші ж роки відповідна інформація включалась до загальної статистики, що дає змогу простежити зміни в чисельності храмів і духовних осіб, підлеглих очільникам військового духовенства. Зокрема, у звіті щодо 1839 р. зазначено, що серед соборів і церков імперії до відомства обер-священика окремого гвардійського корпусу належало 2 собори, 20 церков стаціонарних (з них 2 парафіяльні, 14 при казенних закладах, 4 шпитальні), 6 рухомих. До відомства обер-священика армії та флотів відносились 5 фортечних і 3 морських собори, 94 стаціонарні церкви (12 фортечні, 4 морські, 2 при флотилії та флотських екіпажах, 2 полкові, 3 навчально-полкові, 1 при

¹ Судковский Г. Историческая записка об Очаковском Николаевском соборе // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1885. — № 22. — С. 764.

² Держархів Миколаївської обл. — Ф. 169. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 46 зв.

³ Несколько слов о деятельности в Тавриде Иннокентия, архиепископа Херсонского и Таврического // ИТУАК. — 1901. — № 31. — С. 38-39; РГА ВМФ. — Ф. 410. — Оп. 2. — Д. 184. — 47 л.

⁴ Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1836 год. — СПб.: в тип. Святейшего Правительствующего Синода, 1837. — С. 110-111.

134 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

жандармському полку, 1 станична, 29 батальйонні, 18 шпитальні сухопутні, 8 шпитальні морські, 3 похідні, 2 заводські, 1 при бригаді шляхів сполучення, 1 арештантська, 1 військово-богодільна, 1 домова, 4 приписні, 1 цвинтарна) і 150 рухомих (2 при головних квартирах, 129 полкових, 19 резервно-бригадних). Таким чином, загалом «під рукою» обер-священника армії та флотів було 252 храми. Підрахунок загальної чисельності храмів і співвіднесення одержаної цифри із наведеною вище дозволяє встановити, що від обер-священника залежали лише 1,45 % соборів і 0,75 % церков. При цьому в статистичні таблиці відмічено, що каплиць та молитовних будинків у підпорядкуванні обер-священника не було.

До складу військового духовенства, яке в 1839 р. знаходилося у підпорядкуванні обер-священнику окремого гвардійського корпусу, нараховувалось 7 протоієреїв, 20 священників, 5 дияконів і 11 причетників, а в підпорядкуванні обер-священника армії та флотів — 9 протоієреїв, 330 священників, 17 дияконів, 74 причетники. Таким чином, перелічене вище військове духовенство становило лише 3,10 % протоієреїв, 1,00 % священників, 0,14 % дияконів і 0,13 % причетників. При цьому у звіті зауважено, що польових обер-священників штатами передбачено 2, але наявний лише 1, а інший звільнений за штат¹.

У 1844 р. до відомства обер-священника гвардійського і гренадерського корпусів належали 2 собори і 44 полкові церкви, а до обер-священника армії та флотів — 258 храмів, причому в порівнянні 1839 р. чисельність стаціонарних храмів зменшилась на 4, тоді як кількість рухомих зросла на 10.

Військове духовенство, підлегле обер-священникові гвардійського і гренадерського корпусів, включало 17 протоієреїв, 32 священники, 5 дияконів і 12 причетників, а обер-священникові армії та флотів — 10 протоієреїв, 341 священників, 17 дияконів, 74 причетники².

Ще через 5 років, у 1849 р., від обер-священника гвардійських і гренадерського корпусів залежали 2 собори, 41 полкова і 2 парафіяльні церкви, а від обер-священника армії та флотів — 263 храми (серед них за п'ять років кількість соборів зменшилась на 1, тоді як чисельність стаціонарних церков зросла на 3, рухомих — також на 3).

¹ Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1840 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1841. — С. 13, 16-18.

² Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1845 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1846. — С. 18-19.

Від обер-священника гвардійських і гренадерського корпусів тепер залежали 21 протоіерей, 28 священників, 5 дияконів і 12 причетників, а від обер-священникові армії та флотів — 9 протоіереїв, 347 священників, 19 дияконів і 73 причетники¹.

Станом же на кінець досліджуваного періоду «під рукою» обер-священника гвардійських і гренадерського корпусів були 2 собори, 43 полкові й 2 парафіяльні церкви, а обер-священника армії та флотів — 7 соборів, 75 стаціонарних і 199 рухомих церков. Таким чином, при зростанні у порівнянні з 1839 р. абсолютної чисельності підлеглих обер-священникові армії та флотів храмів на 11,51 %, підлеглі йому собори тепер становили 1,22 % всіх соборів, а церкви — 0,76 % всіх церков². Отже, у порівнянні з 1839 р. питома доля військових соборів під орудою обер-священника армії та флотів скоротилась на 0,23 %, тоді як доля військових церков зросла лише на 0,01 %. Кардинальних змін в бік ні розширення, ані звуження мережі підлеглих обер-священникові армії та флотів храмів не відбулося.

Що ж стосується чисельності військового духовенства, то на кінець досліджуваного періоду від обер-священника гвардійських і гренадерського корпусів залежали 2 протоіереї, 52 священники, 8 дияконів і 17 причетників, а від обер-священника армії та флотів — 8 протоіереїв, 373 священників, 18 дияконів і 69 причетників³. Тепер підлеглі обер-священника гвардійських і гренадерського корпусів та обер-священника армії та флотів серед всього духовенства імперії, за нашими підрахунками, становили: протоіереї — 1,89 %, священники — 1,20 %, диякони — 0,20 % і причетники — 0,14 %.

Аби краще зрозуміти наведені вище цифрові дані, варто співвіднести їх із даними щодо кількості духовенства та храмів, які знаходились у підпорядкуванні південноукраїнським єпархіальним архієреям. Так, після розділення території трьох губерній регіону між двома єпархіями під зверхністю владики Херсонського і Таврійського знаходились у 1839 р. 12 соборів, 518 церков і 4 монастирі, а владики Катеринославського й Таганрозького — 10 соборів, 345 церков, 2 молитовні будинки і 1 монастир. У 1844 р. у складі Херсонської і Таврійської єпархії було 14 соборів, 535 церков, 9 молитовних будинків і 5 монастирів, а Катеринославської й Таганрозької

¹ Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1850 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1851. — С. 18-19.

² Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1855 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1856. — С. 12, 13, 18-19.

³ Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1855 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1856. — С. 18-19.

епархії — 10 соборів, 350 церков, 4 молитовні будинки і 1 монастир. На 1849 р. по Херсонській і Таврійській епархії чисельність соборів зросла на 6, церков — на 17, молитовних будинків — на 2, а по Катеринославській і Таганрозькій епархії чисельність соборів залишилась тею ж, кількість церков зросла на 4, молитовних будинків — на 8¹. Таким чином, чисельність храмів, що знаходились під зверхністю обер-священника у всій імперії, жодного разу не наблизилась до чисельності релігійних споруд навіть у одній з епархій Південної України.

Таке ж спостереження можна зробити і щодо кількості залежного від обер-священника і від епархіальної влади духовенства. Адже у 1839 р. Херсонському й Таврійському владіці підпорядковувались 12 протоієреїв, 623 священника, 200 дияконів, 964 причетника, а владіці Катеринославському й Таганрозькому — 10 протоієреїв, 510 священників, 190 дияконів, 837 причетників. У 1844 р. відповідні показники по Херсонській і Таврійській епархії становили 19, 706, 217 і 1080, а по Катеринославській і Таганрозькій епархії — 10, 525, 277 і 886. Станом на 1849 р. під зверхністю Херсонського й Таврійського епархіального архієрея перебували 21 протоієрей, 632 священника, 153 диякона, 1075 причетників, а Катеринославського й Таганрозького епархіального архієрея — 11 протоієреїв, 468 священників, 198 дияконів, 828 причетників. Станом на кінець досліджуваного нами періоду ці показники суттєво не змінилися².

Таким чином, упродовж останньої чверті XVIII – середини XIX ст. спостерігалась низка змін ступеню залежності військового духовенства від епархіальної влади, військового керівництва та обер-священників. Трансформації системи управління військовим духовенством багато в чому слідували в фарватері змін, що відбувались із управлінням військовим відомством у цілому.

І обсяг повноважень обер-священників, і саме офіційне визначення переліку категорій духовних осіб, які мали їм

¹ Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1840 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1841. — С. 2, 6, 10; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1845 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1846. — С. 2, 6, 10; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1850 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1851. — С. 2, 6, 10.

² Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1840 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1841. — С. 14-15; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1845 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1846. — С. 14-15; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1850 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1851. — С. 14-15; Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1855 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1856. — С. 14-15.

підпорядковувались, зазнали численних корегувань, що зумовлювалось, наряду з іншими чинниками, і досить неоднозначною позицією в цьому питанні як Синоду, так і єпархіальних архієреїв. Мала місце ціла низка конфліктів, коли обер-священики, Синод і єпархіальна влада трактували прийняті раніше законодавчі акти на свою користь, демонструючи різні підходи до вирішення питання, чи належить та чи інша особа або причт храму до складу військового духовенства. Між іншим, така невизначеність є підставою для того, аби в нашому дослідженні не обмежувались групою військового духовенства у вузькому значенні, в основу якого кладеться критерій підпорядкованості обер-священикам.

3.2. Специфіка складу та порядку формування військового духовенства Південної України

Уже на момент «атакування» Січі Південна Україна являла собою вкрай мілітаризований регіон із вельми строкатим складом розміщених у ньому військових формувань, а, відповідно, і духовенства, яке «окормляло» військових. У подальшому структура збройних сил, а отже й склад військового духовенства на Півдні доволі динамічно змінювалась відповідно до змін геополітичної ситуації, місця регіону в зовнішньо- та внутрішньополітичних планах Петербурга, нововведень, яких зазнавало військове відомство імперії в цілому тощо. Ми не ставимо перед собою завдання докладно простежити всі зміни в складі військових формувань, дислокованих у південноукраїнському регіоні в досліджуваний період. При цьому вважаємо за доцільне розглядати специфіку складу та порядку формування військового духовенства саме в тісній прив'язці до розбудови збройних сил у регіоні.

Ліквідація в 1775 р. Вольностей Війська Запорозького неминуче потягла за собою зміну статусу тепер уже колишнього запорозького духовенства. За таких умов частина духовних осіб пішла за кордон із тими запорожцями, які не бачили свого майбутнього в Російській імперії; інші ж, принаймні на певний час, залишилися при своїх парафіянах на Півдні, хоча самі ці парафіяни входили вже до складу не Війська Запорозького, а інших збройних формувань або ж були тепер цивільними особами. У цьому контексті згадаймо такі заходи російської адміністрації, спрямовані на посилення контролю за «небезпечним запорозьким елементом», як уніфікація військових звань козаків і залучення зимівчан на державну службу через

військові поселення пікінерських полків¹. У 1775 р., одразу після ліквідації Січі, Новоросійський губернатор М. Муромцев розпорядився влаштувати на вчорашніх козацьких землях поселенні полки, причому в кожному влаштованому населеному пункті мав бути священник².

Як значиться в «Описі міст і повітів Азовської губернії», який М. Мурзакевич датує 1779 р., збройні сили губернії включали поселені 3 гусарські, 3 пікінерські й грецький піхотний полки, розташовані по фортецям гарнізони, а також козацькі полки. У фортецях Керч і Єникале оселелись греки з архіпелагу, що брали з російським флотом участь у морських боях 1770 р. Керівником переселенців «Спартанських легіонів» був капітан Стефан Мавро-Михалі. У Керчі та Єникале знаходились дві церкви, обер-комендант із гарнізоном, і, крім того, «стоять там з переміною» піхотні полки і донські козацькі команди³.

Щодо архіпелазьких греків, які прийняли російське підданство і були поселені в Керчі та Єникале, то через цілу низку причин положення виданого щодо них 28 березня 1775 р. рескрипту виконувались далеко не в повному обсязі. Зрозуміло, що це викликало незадоволення, яке виливалось як у скаргах, так і у втечах вояків Албанського війська. Зокрема, як зазначає Ю. Пряхін, групи офіцерів і рядових, залишивши фортеці, несанкціоновано утворили поселення архіпелазьких греків у Кінбурні та Збур'єві, «із вимушеної згоди властей»⁴. Для умовлянь утікачів повернутись до Керчі та Єникале, а згодом — переселитись до Таганрогу й влаштувати там грецьку військову колонію Спарта влада залучала саме грецьке духовенство. Зокрема, з такою місією прибув до місця перебування втікачів один з

¹ Олененко А.Г. Уніфікація військових звань козаків після зруйнування Запорозької Січі (на матеріалах документів Азовської губернської канцелярії) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. — Запоріжжя: Просвіта, 2009. — Вип. XXVI. — С. 114-116; Козирев В. Запорізька спадщина Південної України останньої чверті XVIII – початку XIX століття / Запорізьке наукове товариство ім. Я. Новицького; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України – Запорізьке відділення; Східний інститут українознавства ім. Ковальських — Запорізька філія; Культурний центр «Хортиця» / Відповідальний редактор Бойко А.В. — Запоріжжя, 2006. — С. 301-304, 317-318.

² Беднов В.А. Матеріали для історії колонізації бивших Запорожских владений. — Катеринослав: Тип. Губернского земства, 1914. — С. 18.

³ Описание городов и уездов Азовской губернии // ЗООИД. — Одесса, 1853. — Т. III. — С. 294, 301.

⁴ Пряхін Ю. Поселення архіпелазьких греків у Керч-Єникале (кінець XVIII – середина XIX століття) // Записки Історико-філологічного Товариства Андрія Білецького. — Вип. I. — К., 1997. — С. 110.

архімандритів Албанського війська Ніколе. Коли ж становище греків війська погіршилось ще більше і вони вже обговорювали плани повернення на територію Османської імперії, до умовлянь був залучений сам архієпископ Слов'янський та Херсонський Никифор (Феотокі), який зазначав: «грецький полк, який ви вважаєте за неволю, він є, як писав я вам і колись, свобода і честь велика, а також і корисність всьому нашому роду, як тепер, так і в майбутньому»¹. Для грецького полку, який мав бути сформований, Г. Потьомкін у листі до Никифора (Феотокі) від 14 листопада 1780 р. пропонував знайти розумного та чесного священика².

Звернемо увагу, що як цитований вище документ, так і низка джерел, на які посилається І. Лиман³, свідчать на користь думки останнього про те, що греки Керчі та Єникале підпорядковувались саме архієпископу Слов'янському та Херсонському, а не, як стверджують Г. Тимошевський і А. Гедьо, митрополиту Готфійському та Кафійському⁴.

Про це ж свідчить і справа 1780-1781 рр. про дозвіл грецькому ієромонаху Ананію служити при вихідцях з Єникале, що оселились у Колпаківці. Вона ж дозволяє простежити віхи біографії духовної особи Албанського війська. Народжений на території Османської імперії у православній грецькій родині, Ананій у 1760 р. пішов у Каркарський Іллівський монастир, а коли турки почали розорювати цю обитель, він утік на російський флот, що стояв на архіпелазі під командуванням О. Орлова, і був призначений до «албанців» для відправлення треб. У 1775 р. разом із іншими він прибув до Єникале, де продовжив служити при війську, хоча й не приводився до присяги, а лише одержав дозвіл на священнослужіння від ігумена ієромонаха І. Биковського⁵. Дуже схожою була доля іншого вихідця з «Турецької області» — ієромонаха Іоакима, який у наслідок переслідування турків прийшов на російський флот, служив при Албанському червоному батальйоні, прибув разом із паствою до Єникале, а в 1779 р. до Колпаківської фортеці, при цьому не будучи приведем до

¹ РГАДА. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 689. — Ч. 2. — Л. 19-21 об.

² РГАДА. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 689. — Ч. 2. — Л. 29-30 об.

³ Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 121-122.

⁴ Мариуполь и его окрестности. Отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии. — Мариуполь: типо-литография А.А. Франтова, 1892. — С. 96; Гедьо А. До питання про церковний устрій мариупольських греків 80 рр. XVIII-XIX ст.) // Грецьке православ'я в Україні. Збірник наукових статей і матеріалів. — К.: Прайм, 2002. — С. 80.

⁵ Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 83. — Арк. 2-2 зв.

140 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

присяги і не маючи на руках, як і ієромонах Ананій, грамоти про посвячення в сан¹.

Після приєднання Криму греки були переселені до Балаклави², оселившись і в низці навколишніх поселень, що залишили греки, які перейшли в Приазов'я під проводом митрополита Ігнатія: Карань, Кадикой, Комар, Лакі, Керменчик, Аутку. У всіх цих місцях ними були поступово відбудовані церкви в ім'я тих самих святих, що вони мали раніше³. Дислокований тут грецький піхотний полк, згідно з Ю. Пряхінін, розпочав службу з охорони південного берегу Криму й закінчив її аж у 1859 р. Причому греки не втрачали своєї духовності, дбайливо зберігаючи віру, традиції та обряди предків⁴. Цьому сприяло духовенство, яке «окормляло» особовий склад полку.

Інші архіпелазькі греки згідно з Височайше затвердженим у 1795 р. положенням мали оселитись біля Одеси, сформувавши трьохротний дивізіон, штатом якого був передбачений 1 ієромонах⁵. Утім, уже через 2 роки Албанське військо й Одеський дивізіон були фактично розформовані, а у 1803-1819 рр. натомість під Одесою існував грецький піхотний батальйон, при якому перебував штатний батальйонний священик (ієромонах) (першим цю посаду обіймав К. Серіго)⁶.

Звернемо увагу, що існування на півдні України грецьких військових одиниць із грецьким духовенством при них можна розглядати як продовження, із певним корегуванням, імперською владою тієї політики спирання на етнічні збройні формування, виявом

¹ Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. Царствование государыни императрицы Екатерины II. — Петроград: Синодальная типография, 1915. —Т. II: 1773-1784 гг. — С. 283-284.

² Покровский И.М. Русские епархии в XVI-XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования.— Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — С. 497.

³ Лебединцев А. Столетие церковной жизни Крыма. 1783-1883 // ЗООИД. — Одесса, 1883. — Т. XIII. — С. 206-207.

⁴ Пряхин Ю. Поселения архіпелазьких греків у Керч-Єникале (кінець XVIII – середина XIX століття) // Записки Историко-філологічного Товариства Андрія Білецького. — Вип. I. — К., 1997. — С. 115, 116.

⁵ Киреенко Г.К. Ордера князя Платона Александровича Зубова правителю Таврической области // ИТУАК. — 1895. — № 23.— С. 2-4.

⁶ Сапожников И.В., Белоусова Л.Г. Греки под Одессой (Очерки истории поселка Александровка с древнейших времен до начала XX века). — Одесса – Ильичевск: Элтон-2 – Гратек, 1999. — С. 75-103, 120, 166; Козацтво на Півдні України. Кінець XVIII-XIX ст. / Автори-упорядники: О.А. Бачинська й ін., гол ред. В.А. Смолій. — Одеса: Друк, 2000. — С. 10-16.

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 141
якої за часів Запорозьких Вольностей було створення Нової Сербії та Слов'яносербії.

Важливо, що Албанське військо формувалось у статусі нерегулярного. Це було складовою імперської політики використання нерегулярних, козацьких військ на півдні України і після ліквідації Нової Січі. На думку Р. Шияна, першопричиною такої політики було бажання уряду зміцнити свої сили в регіоні через залучення мешканців колишніх Запорозьких Вольностей і переселенців до співпраці та краще підготувати збройні сили до чергової війни з Османською імперією, спираючись на досвід війни попередньої¹.

Тож на півдні України в останній чверті XVIII ст. – на початку XIX ст. формується ціла низка козацьких військ. Утім, на відміну від Війська Запорозького Низового, тепер сповідання православ'я вже не було необхідною умовою для входження до лав цих козацьких формувань. Тут мова йде не тільки й навіть не стільки про включення до козацтва старообрядців². Згадаймо, що з них козацькі війська за межами Вольностей існували й за часів Нової Січі (хоча старообрядці теж належать до православ'я, їх ми не розглядаємо, зважаючи на тогочасну позицію офіційної Церкви). Йдеться і про створення з мусульман кримсько-татарського козацького війська (1784-1796 рр.)³ і Ногайського козацького війська (1801-1804)⁴. Тепер давалася взнаки державна політика певних поступок у позиціях православ'я в інтересах залюднення південноукраїнського регіону.

Церковні традиції запорозького козацтва частково були відроджені в Чорноморському козацькому війську⁵, яке було утворене утворене на початку 1788 р. і перебувало на південноукраїнських землях до переселення на Кубань, розпочатого в 1792 р.

Уже в лютому 1788 р. Г. Потьомкін звертається до архієпископа Катеринославського й Херсонеса-Таврійського

¹ Шиян Р.І. Козацтво Південної України в останній чверті XVIII ст. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 25-26.

² Бумаги князя Григория Александровича Потемкина-Таврического. Академика Н.Ф. Дубровина. Сборник военно-исторических материалов. Выпуск VI. — СПб.: Военная типография (в здании Главного Штаба), 1893. — Часть I. — С. 178.

³ Шиян Р.І. Кримсько-татарське козацьке військо (1784-1796 роки) // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ: Південна Україна XVIII-XIX століття. — Вип. 4 (5). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1999. — С. 215-219.

⁴ Грибовський В.В. Ногайське козацьке військо: передумови і процес формування // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII-XIX століття. — Вип. 6. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2001. — С. 151-171.

⁵ Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 148.

142 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Амвросія, що Чорноморські козаки «вимагають» собі священика І. Ковалевського, який знаходиться в Новоселиці. Владика Амвросій дав розпорядження консисторії, аби та виконала бажання світського очільника краю і козаків¹. І в подальшому призначення духовних осіб до Чорноморського козацького війська значною мірою відповідало традиції, що існувала за часів Запорозьких Вольностей². Йдеться, зокрема, про виборність духовних осіб самим козацтвом і про приналежність представників чорноморського духовенства до колишніх запорожців або їхніх родин. Саме такими були перші військові священики чорноморців І. Ковалевський і Р. Порожня.

Що стосується чисельності військового духовенства чорноморців, то згідно штатів військово попервах повинно було мати лише 1 «попа», а з березня 1791 р. крім військового священика тут знаходились ще 2 ієромонахи при похідних церквах. І в 1792 р. указом Катерини II було передбачене перебування при війську «протопопа, попа і диякона»³.

На 3 роки раніше за Чорноморське козацтво було створено Бузьке козацьке військо, яке вже 1787 р. увійшло до складу Катеринославського козацького війська під назвою Бузького полку, а в 1796 р. через ліквідацію Катеринославського козацького війська як окреме іррегулярне формування було підпорядковане Чорноморському адміралтейському правлінню. Утім, уже 1797 р. бузькі козаки були розформовані. Указом від 8 травня 1803 р. через загострення стосунків з Османською імперією Бузьке військо було відновлене й проіснувало до 1817 р.⁴

При заповненні священицьких вакансій у населених пунктах Бузького козацького війська зберігалась традиційна для козацьких військ виборність. Так, у 1783 р. громада станиці Федорівки склала клопотання на адресу Херсонського духовного правління про затвердження Іллі Топачевського на посаді їхнього парафіяльного священика. Сам священик також написав клопотання на адресу цього

¹ Беднов В.А. Письмо князя Г.А. Потемкина-Таврического к архиепископу Амвросию (Серебренникову) // ЛЕУАК. — Катеринослав, 1910. — Вып. 6. — С. 210-211.

² Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734-1775). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. — С. 149.

³ Сапожников И.В. Священники Черноморского казачьего войска до кубанского периода // Культурная жизнь юга России. — 2002. — № 1. — С. 38-41.

⁴ Шиян Р.І. Бузьке козацьке військо // Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г. Турченко; Відпов. ред. С.Р. Лях. — Вид. 2-е, доп. і перероб. — К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. — С. 60-61; Козацтво на Півдні України. Кінець XVIII-XIX ст. / Автори-упорядники: О.А. Бачинська й ін., гол. ред. В.А. Смолій. — Одеса: Друк, 2000. — С. 48-51.

ж духовного правління, де зазначив, що він уже майже рік служить при храмі у Федорівці по указу консисторії, виданому в наслідок клопотання федорівської громади. Тепер же священик просив затвердити його «назавжди», оскільки попередній консисторський указ такого права не давав¹. У разі незадоволення діючим священиком громада козацької станиці зверталась до духовної та світської влади із скаргою і проханням про переміщення небажаної духовної особи².

Вихідці з Бузького козацького війська, переходячи у духовне відомство, заповнювали вакансії при храмах як самого цього війська, так і інших збройних формувань регіону. Для цього вони спочатку мали одержати від військової канцелярії свідоцтва про звільнення³.

Священикам Бузького козацького війська доводилось працювати в умовах, коли старообрядцям поселень Катеринославського козацького війська, до складу якого входили бузьці, імператрицею було спеціально обумовлене право відправляти віру «по старому зразку»⁴.

Останнім із козацьких військ, створених у рамках досліджуваного нами періоду, стало Азовське козацьке військо (1832-1866). Його ядро було сформовано із дунайських козаків, які перейшли під проводом Й. Гладкого на бік Російської імперії в ході війни з Османською імперією 1828-1829 рр. Ще під час перебування цих козаків у 1831 р. у складі Дунайського пішого козацького полку в фортеці Ізмаїл ієромонах Іннокентій звернувся до обер-священика Г. Мансветова з проханням затвердити його на посаді полкового священика, повідомивши, що раніше він «окормляв» цей полк на підставі свідоцтва сілістрійського митрополита Анфіма. За поданням обер-священика Синод указом від 9 лютого 1832 р. затвердив ієромонаха Іннокентія на бажаній ним посаді. Тим же указом обер-священику було наказано обрати священика, якому б було підпорядковане все духовенство козаків. Тож Г. Мансветов подав, а Синод затвердив кандидатуру протоієрея Брянського піхотного полку Онисима Чичкевича, який і прибув до Азовського козацького війська, розміщеного в Північному Приазов'ї на території Катеринославської єпархії і губернії. Коли ж у грудні того ж 1832 р. п'ятеро духовних осіб, які були при козаках ще з часів їхнього перебування на

¹ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 178. — Арк. 1-2.

² Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 254. — Арк. 1-65 зв.

³ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 821. — Арк. 1, 4, 10.

⁴ Шиян Р.І. Катеринославське козацьке військо (1787-1796 рр.) // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ: Південна Україна XVIII-XIX століття. — Вип. 3. — Запоріжжя: ПА «Тандем-У», 1998. — С. 111, 112.

144 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

турецьких землях, попросили звільнення, наказний отаман полковник Й. Гладкий звернувся до Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора з проханням дозволити козакам обрати священика з підлеглих Катеринославському єпархіальному архієрею і перевести його у військове відомство, так само як перевести в підпорядкування обер-священику причт храму Петровського посаду, мешканці якого були зачислені до складу козаків Азовського війська. Утім, після розгляду цього звернення Синод предписав: «Як по існуючому порядку духовенство всіх козацьких, а також і інших поселених військ знаходиться у віданні місцевих єпархіальних начальників, а не обер-священика армій і флотів, то згідно цьому порядку і духовенство Азовського козацького війська... підпорядкувати тамтешньому єпархіальному начальству»¹. Щодо цієї справи відмітимо не лише факт перебування певний час при війську іноземного духовенства, але й нетривалий прецедент знаходження іррегулярного війська в підпорядкуванні обер-священику.

Повертаючись до складу військового духовенства регіону перших часів після ліквідації Нової Січі, варто детальніше зупинитись на духовенстві Нової Дніпровської лінії.

У 1776 р. В. Чертков домігся переведення з Київської до Білгородської єпархії для призначення до храму Олександрівської фортеці священика Ф. Тисаревського (Писаревського). Фактично, була повторена та сама процедура, яку В. Чертков ініціював у 1772 р. стосовно священнослужителя Савурського. Ф. Тисаревський (Писаревський) зайняв посаду намісника Нової Дніпровської лінії, попервах підпорядковуючись Харківському, а невдовзі — Самарському духовному правлінню. Утім, уже у 1777 р. в Олександрівській фортеці було створено Павлівське духовне правління, якому підпорядковувалось духовенство храмів Олександрівської, Петровської фортець, Єникале, Керчі, похідної церкви на Кальміусі, а також низки населених пунктів, де ще не встигли влаштувати церкви (у тому числі — по одному священику в фортецях Микитинській і Кирилівській)².

З того ж 1777 р. в Олександрівській фортеці працювало вже 2 протоієрея: відтепер крім Ф. Тисаревського (Писаревського) такий сан мав і Р. Кошевський, який до того вже кілька років був ієреєм Покровської церкви Олександрівської фортеці, а тепер отримав

¹ Маленко Л. Азовське козацьке військо (1828-1866). — Запоріжжя, 2000. — С. 404-407.

² Феодосій (Макаревський). Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII століття. — Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. — С. 932-934.

ставлену грамоту Слов'янського та Херсонського архієпископа Євгенія (Булгаріса)¹. Матеріалами фонду «Покровська соборна церква м. Олександрівськ Катеринославської губернії»² Держархіву Запорізької області підтверджуються наведені Феодосієм (Макаревським) дані про те, що Ф. Тисаревський (Писаревський) був переведений з Олександрівської фортеці в 1785 р. до Павлограда, де став повітовим протопопом, а Р. Кошевський залишався при фортеці до смерті у 1786 р. Утім, родина Кошевських продовжувала «окормляти» військових Олександрівської фортеці: священник С. Кошевський служив при Покровській церкві, а Ф. Кошевський був призначений до влаштованої тут у 1790 р. «через примноження... військових команд» похідної шпитальної церкви в ім'я Олександра Невського³ (до того Ф. Кошевський устиг 3 роки правити служби в Олександрівській фортеці, 5 років — при Кирилівській і 4 роки — знов при Олександрівській)⁴. Утім, уже наступний, 1791 р., на думку Р. Молдавського, став кінцем існування Нової Дніпровської лінії, після чого окремі фортеці ще деякий час продовжували своє функціонування⁵. Про те, що функціонувало й духовенство при цих фортецях, свідчить, зокрема, датоване 1796 р. звернення коменданта Кирилівської фортеці до коменданта Олександрівської фортеці І. Аврамова з проханням перевести церковнослужителя П. Федорова з похідної шпитальної церкви в ім'я Олександра Невського до храму Кирилівської фортеці⁶.

З території Слов'янської та Херсонської єпархії вже невдовзі після її створення стали поповнюватись лави флотського духовенства. 18 січня 1778 р. виконуючий обов'язки головного командира Азовської флотилії й Таганрозького порту П. Каслівцев у донесенні Слов'янському та Херсонському архієпископу Євгенію (Булгарісу) писав, що «у Азовської флотилії для компанії в мореплаванні належить мати священників вісім», які раніше призначались Воронезьким єпархіальним архієреєм. Тепер же, після створення Слов'янської та Херсонської єпархії, головний командир Азовської флотилії й Таганрозького порту звертався вже до тамтешнього

¹ ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24163. — Арк. 1-1 зв.

² Держархів Запорізької обл. — Ф. 19. — Спр. 1, 1 а.

³ Феодосій (Макаревський). Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII століття. — Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. — С. 937.

⁴ Горбань Г.В. Свято-Покровський собор. — Запорожжя: Інтербук, 1991. — С. 20-21.

⁵ Молдавський Р.Л. Нова Дніпровська лінія укріплень (1770-1791 рр.) // Запорозька спадщина. Випуск 16. — Запоріжжя: ТанDEM-У, 2007. — С. 74.

⁶ ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24899. — Арк. 2401.

владики, аби той направляв підлеглих для заповнення «місць померлих та іншими випадками вибувших»¹. Як впливає з подальшого листування, Слов'янський та Херсонський владика став направляти на флот духовних осіб, які зголошувались самі, а оскільки таких бажаючих бракувало, кандидатури решти наказував визначати духовним правлінням «стану доброго, від таких церков, де два або три священники є»². Як можна судити з матеріалів справи, духовні особи не сприйняли з ентузіазмом вибір духовної влади, і намагались уникнути направлення на флот.

Духовенство було присутнє на кораблях, що в травні 1783 р. увійшли до Ахтирської бухти, де було закладено Севастополь (кораблі Азовської військової флотилії й Дніпровської флотилії склали ядро нововлаштованого Чорноморського флоту). Уже 3 липня 1783 р. віце-адмірал Ф. Клокачев писав до Херсонського духовного правління з приводу священника Димитрія Родзянського, який був відпущений з фрегата, що стояв у Ахтирській бухті, до Херсону на 28 днів. За кілька днів до завершення цього терміну флотський священник звернувся до віце-адмірала Ф. Клокачева з проханням звільнити його в парафіяльне духовенство, оскільки, «перебуваючи на морі, від сильних вітрів відчуває чималу хворобу». Віце-адмірал дав таку згоду, пишучи, що «на фрегатах священники є прислані з Таганрога і без нього обійтися можна»³.

Цікаво, що того ж місяця, коли надійшов лист віце-адмірала Ф. Клокачева, Херсонський протопоп І. Богданович одержав і наказ генерал-аншефа Г. Потьомкіна щодо допуску до служіння літургії в Херсонському соборі «випisanого з Греції» ієромонаха Феодора. Як впливає із листування, після бесіди з Феодором Г. Потьомкін наказав грецькому ієромонаху знаходитись при ньому з тим, щоб бути призначеним на посаду обер-ієромонаха при російському флоті. Показово, що протопоп І. Богданович уже «заднім числом» повідомив Слов'янського та Херсонського архієпископа Никифора (Феотокі), що не зміг чинити перешкоди волі Г. Потьомкіна щодо ієромонаха Феодора⁴.

Розбудова Чорноморського флоту потребувала збільшення чисельності флотського духовенства. У 1793 р. той самий

¹ Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 1.

² Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 10 зв.

³ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 2.

⁴ Коник Ю.О. Перебування іноземних монахів в Херсоні в 1780-х роках: три сюжети з документів Херсонської протопопії // Південний архів. Збірник наукових праць. Історичні науки. — Вип. 12. — Херсон: вид-во ХДУ, 2003. — С. 43-44.

Херсонський протопоп І. Богданович одержав указ Катеринославської духовної консисторії, в якому повідомлявся зміст синодального указу про виконання імператорської волі щодо направлення 13 ієромонахів на Чорноморський флот до Херсону. Синод наказував єпархіальній владі, аби та обрала зі складу підлеглих 13 позаштатних або штатних ієромонахів, здатних і гідних служити на кораблях. Відповідно протопоп І. Богданович одержав з консисторії наказ направити на флот ієромонаха Ліверія, представивши його безпосередньо контр-адміралу М. Мордвинову. Обов'язки ж Ліверія при шпиталі доручалось виконувати священикам Херсонського собору¹.

Попри всі нововведення павлівських часів процедура призначення духовенства на флот і на початку правління Олександра I залишалась без суттєвих змін. Так, 18 квітня 1801 р. Синод видав указ на ім'я єпархіального архієрея Новоросійського та Дніпровського Афанасія (Іванова), якому наказувалось обрати з-поміж духовенства єпархії 11 священиків або ієромонахів чесної та добропорядної поведінки і направити їх до контори головного командира Чорноморського флоту для служіння на кораблях у літню кампанію. Цікаво, що консисторії раніше доводилось часто стикатись із випадками небажання обраних духовною владою осіб залишати насиджені місця і йти на флот. Тож в указі спеціально оговорювалось, що благочинний священик Іоанн Аврамов має бути висланий до консисторії якомога швидше, «не приймаючи від нього ніяких відмовок». Тільки через рік, посилаючись на стан здоров'я, Іоанн Аврамов зміг отримати дозвіл консисторії повернутись на свою стару благочинницьку посаду².

Невдовзі порядок формування флотського духовенства в регіоні змінився³. Доповіддю Синоду, затвердженою Олександром I 23 березня 1806 р., було передбачено, що 13 ієромонахів Чорноморського флоту мають мешкати в Балаклавському Георгіївському монастирі, а коли кораблі флоту відходять у море, ці ієромонахи повинні направлятись на них. По поверненню ж кораблів у порти духовні особи мали знов відсилатись до святої обителі⁴. Утім, і тепер відчувалась нестача бажаючих служити на кораблях. Наступного, 1807 р., з'ясувалось, що з Балаклавського Георгіївського монастиря можна направити лише ієромонаха

¹ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 162. — Арк. 1-2.

² Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 432. — Арк. 1-1 зв., 12.

³ РГИА. — Ф. 796. — Оп. 86. — Д. 648. — 154 л.

⁴ Держархів м. Севастополя. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 219-219 зв.

148 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Варлаама, приланого туди за указом Синоду з Чернігівської єпархії¹. У 1809 р. Катеринославська духовна консисторія отримала рапорт архімандрита Балаклавського Георгіївського монастиря, в якому повідомлялось, що флот на Севастопольському рейді наполегливо вимагає ієромонахів, але в монастирі їх знаходиться лише 2, і ті «грецькі та старі». Тож архімандрит просив консисторію направити потрібних ієромонахів з території єпархії. Але консисторія відізвалась, що зайвих ієромонахів для переведення до Балаклавського Георгіївського монастиря в єпархії немає. Тоді вже до розв'язання проблеми підключився Синод, який своїм указом вимагав від єпархіальної влади докласти всіх зусиль для поповнення лав ієромонахів Балаклавського Георгіївського монастиря. Тож архієпископ Катеринославський, Херсонський і Таврійський Платон звернувся до всіх монастирів єпархії із запитом, чи немає там здатних бажаючих піти до Балаклавської обітелі для зайняття посад флотських ієромонахів².

Що ж до направлення ієромонахів безпосередньо на кораблі, то тут типовим було звернення флотського начальника в Севастополі контр-адмірала Ф. Биченського до управляючого Балаклавського Георгіївського монастиря Хрисанфа, в якому міститься прохання призначити якогось із ієромонахів цієї обітелі на корвет «Крим», що відправлявся до фортеці Сухум-Кале³.

Чорноморський флот потребував усе більше священиків, і їхню кількість збільшили вдвічі. Балаклавський Георгіївський монастир став іменуватись флотським⁴.

Утім, ієромонахів продовжувало невістачати через брак бажаючих іти у флотське духовенство. У 1828 р. єпархіальний архієрей через Катеринославську духовну консисторію в черговий раз звернувся до Самарського загородного дому, духовних правлінь і незалежних від правлінь благочинних, аби ті спитали в підлеглих ієромонахів, ієродияконів і вдових священиків, чи немає серед них бажаючих бути переміщеними до Балаклавської обітелі для направлення на флот. Причому владика обіцяв ієродияконам висвячення в ієромонахи. Утім, у відповідь консисторія одержала велику кількість «Відзивів», у яких повідомлялось про відсутність бажаючих або ж про те, що попри бажання духовні особи не можуть

¹ Держархів м. Севастополя. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 37-37 зв.

² Держархів м. Севастополя. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 74-74 зв., 86-86 зв.

³ Держархів м. Севастополя. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 132.

⁴ Шавшин В.Г. Балаклавский Георгиевский монастырь. — Симферополь: Таврия, 1994. — С. 32.

піти на флот через старість, хворобу, наявність дітей та інші обставини¹.

Від моменту ліквідації Нової Січі і до кінця досліджуваного нами періоду важливою складовою збройних сил, розміщених на території Південної України, були полки регулярних військ, при яких служили полкові священики.

Є відомості, що тільки при облаштуванні Херсона, у 1778 р. на «військовому форштадті» розмістились одразу 10 полкових церков (по кількості дислокованих тут полків)².

При заповненні вакансій полкових священиків у останній чверті XVIII ст. духовна влада на півдні України посилалась на квітневі укази Синоду 1758 р. і 1759 р., згідно з якими єпархіальні архієреї та консисторії на вимогу військових командирів мали негайно призначати до полків духовних осіб, при цьому не направляючи священиків «старих, нестриманих і нездібних». Щоправда, на практиці часто виявлялося, що ні вільних, ні бажаючих іти у військове духовенство священиків у єпархії не було³. За клопотаннями полкових командирів відбувались переміщення військового духовенства. Так, у 1786 р. полковник Херсонського мушкетерського піхотного полку звертається до Херсонського духовного правління з проханням видати для полкової церкви антиминос в ім'я Преображення Господня і направити в полкові священики І. Абламського, який на цей момент був дияконом Орловського піхотного полку. Архієпископ Никифор (Феотокі), на розгляд якому було передане це клопотання, висвятив І. Абламського в ієреї, видавши йому інструкцію, «яким чином будучи в полку вчиняти»⁴.

Після нововведень Павла I в призначенні полкових священиків єпархіальні архієреї спілкувались уже із обер-священиками. При цьому в джерелах зафіксовані чисельні негативні рішення південноукраїнських єпархіальних архієреїв при розгляді з питання чи «відпустити» певну духовну особу із числа єпархіального до полкового духовенства⁵.

¹ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1721. — Арк. 1-14 зв.; НКМ. — КП – 24933 / Арх – 8143. — Арк. 1.

² Горностаев Е.В. По страницам истории православных церквей Херсона. Хронологико-историческое описание. — Херсон, 1998. — С. 11.

³ Православна церква на півдні України (1775-1781) / Упорядник: І. Лиман // Джерела з історії Південної України. Том 4. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 313.

⁴ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 1-2.

⁵ Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 236-237.

150 Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)

Паралельно із колонізацією південноукраїнського регіону, розбудовою його міст, які носили військові функції, створювалась і розширювалась мережа військових шпиталів, при яких діяли духовні особи.

Хоча згідно з Височайше конфірмованою 28 лютого 1801 р. доповіддю в шпитальних церквах мали знаходитись священики, які до того служили при військах, на півдні України і в другому десятилітті XIX ст. більшість духовних осіб при шпитальних церквах не мали відповідного досвіду, навіть у тих випадках, коли були призначені на ці місця після 1801 р.¹ Як видно, південноукраїнська єпархіальна влада в цьому питанні не поспішала виконувати приписи офіційного Петербурга. Утім, у 1811 р. в наслідок вже згадуваної нами суперечки між обер-священником і єпархіальним керівництвом владика Катеринославської, Херсонської і Таврійської єпархії втратив право призначення духовних осіб до шпитальних церков Севастополя, Миколаєва, Одеси та Херсону².

Важливо, що необхідність наявності в кожному стаціонарному військовому шпиталі принаймні церковного намету з числа полкових була передбачена «Статутом про незмінні військові шпиталі» від 21 березня 1828 р.³ На створення умов для задоволення хворими військовими духовних потреб був спрямований і іменний указ від 8 лютого 1851 р. про щорічне направлення до Слов'янського військового шпиталю священика, церковнослужителя та похідного храму⁴.

У 1817 р. у Катеринославській і Херсонській губерніях почало облаштовуватись Новоросійське військове поселення кавалерії, яке, розширюючись територіально, поступово охопило близько 130 населених пунктів регіону⁵. Серед інших, були реорганізовані у військові поселення й населені пункти Бузького

¹ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 931. — Арк. 8.

² Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 943. — Арк. 1-7 зв.

³ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1889. — С. 273-324.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 24906. — С. 110-111.

⁵ Ден В.Э. Население России по пятой ревизии. Подушная подать в XVIII веке и статистика населения в конце XVIII века. — М.: Университетская типография, 1902. — Т. I. — С. 362-374; Цубенко В. Формування території та населені пункти Новоросійського військового поселення кавалерії (1817-1857 рр.) // Чорноморська минувшина. Записки Відділу історії козацтва на півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: Зб. наук. пр. — Вип. 13. — Одеса, 2006. — С. 52-64.

козацького війська¹. Облаштування храмів було важливою складовою розбудови військових поселень. Аби переконатися в цьому, достатньо подивитись на графу «Церкви» у «Статистичному атласі...» за 1840 р.², на списки населених пунктів 12-ти округів Новоросійського військового поселення із зазначенням наявності в них храмів, уміщені в XI томі «Військово-статистичного огляду Російської імперії» за 1849 р.³ Показово, що невдовзі після того, як Новоросійське військово-кавалерійське поселення було реорганізоване, тільки на території Херсонського південного поселення нараховувалось 146 церков, чії причти утримувались з сум відомства військових поселень⁴.

Специфічний статус мали адміралтейські поселення Богоявленськ, Калинівка, Воскресенськ, Покровськ, Богданівка, Знам'янка, Березнегувате і Висунськ (Висунець)⁵. Відповідно й духовенство адміралтейських поселень мало специфіку в характері підпорядкування і парафій. Воно не мало основною функцією задоволення духовних потреб безпосередньо військових, але, підпорядковуючись у виконанні своїх обов'язків не тільки єпархіальній владі, але й морському відомству, може розглядатись як така собі «проміжна ланка» між духовенством парафіяльним і військовим. Показово, що церкви діяли у всіх адміралтейських поселеннях⁶.

Між іншим, крім адміралтейських поселень, морському відомству були, за формулюванням Л. Левченко, «повністю підпорядковані» і міста Севастополь та Миколаїв. Саме це дало підстави для приєднання в 1805 р. до посади головного командира Чорноморського флоту і портів посади Миколаївського та

¹ Лобачевский В. Летопись прихода с. Ольшанки Св. Иоанна Милостивого церкви // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1891. — № 11. — С. 322-324.

² Статистический атлас 4-х последних округов Новороссийского и 5-ти Киевского и Подольского военных поселений за 1840 год к 1-му ноябрю. — Б.м., 1840. — С. 8, 9, 11, 12, 14, 15, 17, 18.

³ Военно-статистическое обозрение Российской империи. Издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба.— СПб.: в типографии Департамента Генерального Штаба, 1849. — Том XI. — Часть 1. Херсонская губерния. — С. 49-75.

⁴ Средства содержания начальника Херсонской епархии и подведомственных ему мест и лиц // Херсонские епархиальные ведомости. — 1860. — № 1. — С. 12.

⁵ Серединський О.В. Чорноморські адміралтейські поселення у 1790-1829 рр. // Наукові та наукові праці. Т. I. — Миколаїв: МФ НаУКМА, 1998. — С. 17-21; Серединський О.В. Чорноморські адміралтейські поселення у 1830-1861 рр. // Наукові праці. Т. II, III. — Миколаїв: МФ НаУКМА, 1999. — С. 23-27.

⁶ Держархів Миколаївської обл. — Ф. 246. — Оп. 2. — Спр. 67. — 10 арк.

Севастопольського військового губернатора¹. Морському відомству підпорядковувалась і низка храмів цих міст. Зокрема, йдеться про храм у Миколаєві, якому Павло І в 1798 р. надав статус адміралтейського собору. Як зазначає О. Тригуб у статті «Історія Миколаївського Адміралтейського собору (1789-1936)», храм поступив у підпорядкування протопресвітера Чорноморського флоту і портів². Нажаль, миколаївський дослідник у цій статті нічого не каже про подальше підпорядкування собору в рамках досліджуваного нами періоду. Як можна судити з документів державного архіву Миколаївської області, після врегулювання питання щодо повноважень обер-священиків духовенство адміралтейського собору зносилось безпосередньо із ними. Зокрема, у 1840-х рр. присутній у Святейшому Синоді обер-священик армії та флотів протоіерей В. Кутневич напряду спілкувався ордерами з настоятелем Миколаївського адміралтейського собору протоіереєм А. Золошинським та іншими священнослужителями цього храму, розглядав взаємні скарги цих священиків, тим самим виконуючи ті функції, які по відношенню до єпархіального духовенства виконували єпархіальні архієреї із консисторіями³.

Цікаво, що іменним указом від 23 грудня 1840 р. до Миколаївського адміралтейського собору був приписаний священнослужитель, який мав викладати Закон Божий у Чорноморській штурманській роті та інших навчальних закладах Миколаєва⁴. У цьому контексті зазначимо, що хоча обер-священику і не вдалося домогтися підпорядкування йому духовних осіб, які викладали у військових навчальних закладах, відповідна група представників духовного відомства працювала саме з підлеглими військового відомства, а тому її теж слід розглядати в контексті вивчення історії військового духовенства. Про освітні функції військового духовенства мова буде йти в наступному розділі, зараз же звернемо увагу, що в багатьох випадках викладання військовим Закону Божого для духовних осіб регіону було лише одним, причому не головним, службовим обов'язком. Що ж стосується мережі військових навчальних закладів, де викладали представники православного духовенства регіону, то вона розвивалась у тісному

¹ Левченко Л. Історія Миколаївського і Севастопольського військового губернаторства (1805-1900): Навчальний посібник. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. — С. 42.

² Тригуб О.П. Історія Миколаївського Адміралтейського собору (1789-1936) // Наукові праці. Т. І. — Миколаїв: МФНаУКМА, 1998. — С. 58.

³ Держархів Миколаївської обл. — Ф. 168. — Оп. 1. — Спр. 28.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 14077. — С. 843.

взаємозв'язку із розбудовою самих збройних сил. Станом на кінець 1840-х рр., згідно з даними «Військово-статистичного огляду Російської імперії», тільки на території Херсонської губернії до військових навчальних закладів відносились 24 школи кавалерійських кантонистських ескадронів, 3 школи артилерійських кантонистських батарей, уже згадувана нами Чорноморська штурманська рота в Миколаєві, 2-й навчальний морський екіпаж у Миколаєві, флотське училище малолітніх юнг у Миколаєві, училище торгівельного мореплавства в Херсоні¹.

Маємо підстави стверджувати, що в багатьох випадках саме військове духовенство йшло в перших рядах тих, хто «несли православ'я» на нові для Російської імперії землі. Ситуацію із задоволення духовних потреб православних на «підтурецьких» територіях навколо Хаджибея часів їхнього приєднання Російською імперією О. Маркевич описував так: навряд чи за часів турецького володарювання десь у селі поблизу Хаджибея існувала православна церква, а тому імена протоієрея Єпифанія та панотця Павла, що зустрічаються в одному з документів початку 1791 р., скоріш за все відносяться до російського духовенства, яке перебувало при військах. Щоправда, О. Маркевич не виключав, що до околиць Хаджибею іноді заїжджали, знаючи про наявність тут чималой кількості православних, представники духовенства із закордонних сіл². Як зазначено в указі Дубосарського духовного правління Нижегородському полку від 29 грудня 1794 р., при заснуванні Одеси там не було храмів, а церковні служби та виконання всіх треб здійснювалось полковим священником Євдокимом Сергєєвим у церкві Нижегородського мушкетерського полку. Ця церква була поставлена в спеціально для цього зведеному окремому кам'яному будинку під дерев'яною крівлею. Згодом, у серпні 1795 р., полковий священник Євдоким Сергєєв був призначений до адміралтейської церкви Святої Катерини, пересувний антимінс для якої священник одержав 25 серпня того ж року³.

Військове духовенство було духовною опорою православного населення в Криму, де тривалий час після приєднання до Російської імперії позиції «панівної віри» залишались вельми слабкими з огляду

¹ Военно-статистическое обозрение Российской империи. Издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба.— СПб.: в типографии Департамента Генерального Штаба, 1849. — Том XI. — Часть 1. Херсонская губерния. — С. 176-178.

² Маркевич А. Город Качибей или Гаджибей — предшественник города Одессы. // ЗООИД. — Одесса, 1894. — Т. XVII. — Отд. II. — С. 41.

³ Смольянинов К. История Одессы // ЗООИД. — Одесса, 1853. — Т. III. — С. 352, 356-357.

154 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

на жертвування ними центральною російською владою на користь геополітичних інтересів. Станом на 1803 р. у Сімферополі Сумароков знайшов лише «одну російську церкву в найбіднішому татарському будиночку, влаштовану тут для розквартированого Володимирського бомбардирського полку, і одну грецьку»¹.

Прикладом того, що в період активної колонізації саме військове духовенство було першим, хто брав участь у духовному «окормленні» населення новоприєднаних територій, може служити й ситуація в Херсоні. Катерина II, відвідавши це місто, у травні 1787 р. писала генералу Єропкіну: «Дитина ця не існувала 8 років тому. Спочатку проїхали казарми шести полків. Потім в'їхали в фортецю... В середині фортеці церква кам'яна прекрасна. Виїхавши з фортеці, повернули в адміралтейство... Купецького міста, яке з іншого боку становить передмістя, я не бачила, але кажуть, що не гірше. Народу тут крім військових велика кількість». Як зазначено в «Історичному описі Херсонського Успенського собору», для цього численного цивільного населення Херсону на той час існувала лише невеличка церква, і та зведена грецькою громадою². Втім, цивільні херсонці не залишались без можливості задовольняти християнські потреби великою мірою саме завдяки причту Катерининської церкви, що діяла у фортеці.

І через кілька десятків років у відношенні протоієрея херсонської Катерининської церкви флотському начальнику Биченському зазначалося, що в парафії цього храму знаходяться як військові, так і «різничинці»³.

Тим не менш, для частини парафіян така ситуація становила певні незручності. Тому в 1809 р. мешканці військового форштадту в Херсоні звернулись до Катеринославської духовної консисторії з клопотанням про дозвіл влаштувати на форштадті їх власним коштом Миколаївський храм. Херсонці писали про три незручності, пов'язані з їх належністю до парафії Катерининського собору: 1) через знаходження храму за стінами фортеці їм не чути благовіста; 2) вони не встигають до літургії, до утрішньої та вечірньої через віддаленість храму; 3) у нічний час брама фортеці зачинена й відчиняється лише з дозволу начальства. Проте, духовна консисторія відмовила в цьому клопотанні. Серед підстав для відмови, між іншим, називалось

¹ Лебединцев А. Столетие церковной жизни Крыма. 1783-1883 // ЗООИД. — Одесса, 1883. — Т. XIII. — С. 212.

² Серафимов С. Историческое описание Херсонского Успенского собора // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1881. — № 3. — С. 79-80.

³ РГА ВМФ. — Ф. 243. — Оп. 1. — Д. 922. — Л. 4.

можливе незадоволення причту Катерининського собору через зменшення чисельності парафіян, а також те, що адміралтейські підлеглі, які були серед «прохачів», не отримали від адміралтейського керівництва ні згоди, ні підтримки¹.

Катерининський собор за складом парафії, що включала як військових, так і цивільних, не становив виключення в регіоні².

Специфіка дислокації військових формувань зумовлювала те, що в одному населеному пункті одночасно могло перебувати військове духовенство, підпорядковане різним відомствам. Типовим прикладом тут може служити Ольшанка Єлизаветградського повіту Херсонської губернії. Цей населений пункт входив до складу 12-го округу військового поселення, і священники його храму мали посаду старшого окружного священика цього округу. У той же час з 1830-х рр., після польської кампанії, в Ольшанці був розташований постійний полковий штаб кавалерійських військ, гусар, улан, драгун, а згодом — і козаків. Тому аж до 1860 р. тут розміщувалась резиденція полкового священика при пересувній полковій церкві. Іноді ця церква була похідною і розташовувалась у наметі, деякий час знаходилась у будівлі кантоністського дивізіону, а потім — у молитовному будинку на церковній площі³.

Принципи ротації кадрів, у комплексі з практикою зміни місця дислокації військових формувань, значною мірою обумовлювали характер територіальної мобільності представників військового духовенства, яка аж ніяк не обмежувалась кордонами південноукраїнських єпархій. Останню ж доцільно розглядати в комплексі з вертикальною соціальною мобільністю в середині самої групи військового духовенства, із мобільністю, пов'язаною із премещенням з військового духовенства в парафіяльне та *vice versa*, а також із переміщенням з військового духовенства у військовий стан...

Тривалий час належав до військового духовенства Михайло Кушакевич. Священицький син, він одержав освіту в армійській семінарії, після чого 30 вересня 1817 р. був висвячений у диякони, а 1 жовтня того ж року — у священники Петропавлівського храму при Ладозькому піхотному полку. У 1821 р. він був переведений до Павлоградського гусарського полку. 19 грудня 1828 р. обер-

¹ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 800. — Арк. 1-2 зв.

² Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті «Перекопу», 1929. — С. 70-72, 96-100; Лебединцев А. Столетие церковной жизни Крыма. 1783-1883 // ЗООИД. — Одесса, 1883. — Т. XIII. — С. 207-208.

³ Лобачевский В. Летопись прихода с. Ольшанки Св. Иоанна Милостивого церкви // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1888. — № 23. — С. 713-714.

156 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

священиком армії та флоту Михайло Кушакевич був затверджений на посаді благочинного 2-ї гусарської дивізії. Через два роки, 30 грудня 1830 р., за клопотанням через стан здоров'я був переведений обер-священиком армії та флотів до Казанської адміралтейської Катерининської церкви. Через ліквідацію адміралтейства, ще рівно через два роки священик був переведений указом Синоду до 2-го егерського полку. Утім, через півроку, 12 травня 1833 р., обер-священик армії та флотів призначив його вже благочинним 1-ї піхотної дивізії. Указом Синоду від 29 червня 1835 р. Кушакевич був переведений до Сумського гусарського полку, а вже 9 лютого наступного року обер-священик армії та флотів затвердив його благочинним 1-ї легкої дивізії. 12 листопада 1840 р. указом Синода було передбачене чергове переміщення Михайла Кушакевича — тепер уже до гусарського ІІ Імператорської Високості Наслідника Цесаревича полку, із званням благочинного 4-ї кавалерійської дивізії. 30 квітня 1847 р., після 30-річного служіння в лавах військового духовенства, Михайло Кушакевич за власним клопотанням, посилаючись на хвороби, був нарешті звільнений в Херсонську єпархію із армійського духовенства, маючи звання полкового священика й дивізійного благочинного. Архієпископ Інокентій помістив його 4 серпня 1848 р. на посаду протоієрея соборної церкви в Дубосарах, а менше ніж через 2 місяці — уже на місце настоятеля елизаветградської грецької Володимирської церкви. Наступного ж року Кушакевич став настоятелем при одеській Михайлівській церкві на Молдаванці, де прослужив ще 30 років. Важливо, що переліченими вище віхами біографії територіальні зміни місця служіння Михайла Кушакевича не обмежувались. Адже йому довелося разом із «підопічними» збройними формування брати участь у військових кампаніях¹.

За роки своєї служби кілька разів входив до складу військового духовенства і залишав його лави священик Яків Нестеровський. У 1816 р. він був висвячений у стихар і призначений дячком до парафіяльної церкви с. Івангород Київської єпархії, у 1819 р. призначений дячком Різдвобогородичної церкви казенного села Червона Кам'янка Катеринославської єпархії, у 1824 р. рукопокладений Катеринославським архієпископом Феофілом у дякони до Преображенської церкви військового с. Велика Виска, у 1826 р. став священиком Покровської церкви поміщицького села Буличева Петрівка Єлизаветградського повіту, у 1832 р. переведений

¹ Некролог о протоіерее Михаиле Кушакевиче // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1878. — № 12. — С. 347-351.

архієпископом Гавриїлом до Симеонівської церкви військового с. Красносельська, а через три роки — до Петропавлівської церкви с. Мігея¹.

Те, як духовна особа впродовж життя багато разів опинялась у складі військового духовенства, причому часто — не за власною волею, можна простежити й на матеріалах автобіографії південноукраїнського протоієрея Карпа Павловського².

Утім, вивчення наявних у нашому розпорядженні джерел дозволяє казати про те, що по відношенню до південноукраїнської ситуації в цілому є справедливим спостереження зроблене щодо всієї імперії М. Невзоровим: «Духовенство військового відомства не користувалось особливою симпатією і репутацією з боку єпархіального керівництва. Духовні особи, переходячи часто, через незалежні від них обставини, з військового відомства в єпархію, або взагалі не одержували тут відповідного їх сану місця, або назначались на такі, куди відмовлялись йти кандидати, які були на виду єпархіального начальства»³.

Як приклад мобільності із військового духовенства у військовий стан можна навести зафіксоване у «Літопису парафії с. Ольшанки Св. Іоанна Милостивого церкви» направлення в 1830 р. у солдати причетника цього військового поселення Стефана Зубрицького. На той час цей 34-річний «видний і голосистий співак» уже прослужив при ольшанському храмі 14 років. Значно пізніше, у 1860-х рр., ольшанські парафіяни випадково зустріли свого колишнього причетника в Одесі. Тепер це був 70-річний жебрак, який просив у них хліба⁴.

Складовою соціальної мобільності мілітаризованої Російської імперії була й практика поповнення військового стану в наслідків «розборів» духовенства за рахунок церковників, які опинились за штатом. Між іншим, на етапі ативної колонізації Південної України катерининських часів Г. Потьомкін проводив переселення до регіону заштатних дячків, переводячи їх у військові поселяни⁵. При цьому, на

¹ Филиппович И. Из летописи прихода Петро-Павловской церкви села Мигей, Елисаветградского уезда, Херсонской епархии // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1900. — № 21. — С. 628.

² Автобиография протоиерея Карпа Павловского // ЛЕУАК. — Екатеринбург, 1909. — Вып. 5. — С. 115-129.

³ Невзоров Н. Исторический очерк управления духовенством военного ведомства в России. — СПб.: тип. Ф.Г. Елеонского и А.И. Поповицкого, 1875. — С. 87.

⁴ Лобачевский В. Летопись прихода с. Ольшанки Св. Иоанна Милостивого церкви // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1888. — № 23. — С. 713.

⁵ РГА ВМФ. — Ф. 243. — Оп. 1. — Д. 73. — 240 л.

158 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

думку цього можновладця, досягалась подвійна мета: Південь одержував «і хлібопашців, і міліцію, яка вся перетвориться в регулярні козацькі сотні і буде невичерпним джерелом воїнів не за рахунок рекрутів»¹. Саме переселені на Південь заштатні церковнослужителі склали більшість населення адміралтейських поселень Покровська та Богоявленська².

Як можна судити за формулярними відомостями, південноукраїнське військове духовенство в абсолютній більшості було ревним у виконанні своїх службових обов'язків, за що неодноразово відзначалось нагородами та заохоченнями. Поширеною була практика залучення цих представників військового духовенства до діяльності цивільних інституцій. Доволі показовою в цьому плані є біографія Михайла Жуковського (1784-1858). Закінчивши повний курс Катеринославської духовної семінарії, у 1812 р. він був висвячений у священники до храму села Деріївка Верхньодніпровського повіту. У 1820 р. за старанне проповідування слова Божого нагороджений набедренником, а вже в січні наступного року переведений до Новомиргорода на посаду настоятеля місцевого Миколаївського собору із призначенням Синодом благочинним церков других чотирьох кавалерійських округів Новоросійського військового поселення. У вересні того ж 1821 р. за сумлінне виконання службових обов'язків М. Жуковський одержав сан протоієрея, у 1823 р. нагороджений камілавкою. У 1824 р., залишаючись благочинним, призначений співробітником Катеринославського попечительства про бідних духовного звання. Через 4 роки за приєднання до православ'я 139 іновірців нагороджений імператором наперсним хрестом. У 1831 р. отець Михайло за сумлінне служіння Церкві й «добрі душевні якості», що було спеціально засвідчено військовим керівництвом і усмотрено архієпископом Гавриїлом, був нагороджений палицею. Наступного ж року, за приєднання до православ'я великої кількості осіб,

¹ Бумаги князя Григория Александровича Потемкина-Таврического. Академика Н.Ф. Дубровина. Сборник военно-исторических материалов. Выпуск VI. — СПб.: Военная типография (в здании Главного Штаба), 1893. — Часть I. — С. 119-120; Иванов П. Переселение заштатных церковников в Новороссию при Екатерине II // Киевская Старина. — 1891. — Т. 33. — № 5. — С. 288-297; Письма Светлейшего князя Григория Александровича Потемкина-Таврического разным лицам // ЗООИД. — Одесса, 1872. — Т. VIII. — С. 191-221.

² Серединський О.В. До питання заселення Чорноморських адміралтейських поселень Богоявленська та Покровська заштатними церковнослужителями у кінці XVIII ст. // III Миколаївська обласна краєзнавча конференція «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». — Миколаїв: Атол, 2000. — С. 91-93.

М. Жуковський був сопричислений до ордену Св. Анни 3-го ступеня. У 1835 р. за приєднання до православ'я 300 осіб нагороджений імператором річним жалуванням у розмірі 800 крб. У 1837 р. став попечителем Катеринославського попечительства про бідних духовного звання, зважаючи на «особливий подвиг» зі збирання пожертв. У 1838 р. отець Михайло був сопричислений до ордена Св. Володимира 4-го ступеня, і того ж року указом Синоду призначений тимчасово-присутнім Херсонської духовної консисторії. У 1842 р. переконав повернутись 176 старообрядців і особисто пожертвував 500 крб. на влаштування для них храму, за що через 2 роки був сопричислений до ордену Св. Анни 2-го ступеня. У тому ж 1844 р. указом Синоду протоієрей Жуковський був переведений на посади настоятеля кафедрального собору в Одесі і члена Херсонської духовної консисторії, а ще через кілька місяців архієпископ Гавриїл поклав на нього обов'язки благочинного одеських церков. І після 1844 р. тепер уже колишній військовий священник Михайло Жуковський неодноразово призначався до різних комітетів, комісій, що запроваджувались у Херсонській єпархії, і за сумлінну службу по єпархіальному відомству одержав цілу низку нагород. Тож є справедливим спостереження щодо М. Жуковського, вміщене у «Херсонських єпархіальних відомостях»: «Різноманітна та корисна була діяльність його. Її високо цінували духовні, світські й військові вищі власті»¹. Між іншим, ця цитата адекватно відбиває й потрібний характер підпорядкування, в якому перебував отець Михайло.

Таким чином, упродовж останньої чверті XVIII – середини XIX ст. відбувались чисельні трансформації складу збройних сил, дислокованих у південноукраїнському регіоні, що супроводжувались відповідними змінами в складі військового духовенства в краї. Серед духовенства, яке «окормляло» військових на півдні України в цей період, були духовні особи, що служили при козацьких військах, фортецях, на флоті, у полках, при військових шпиталях, військових, адміралтейських поселеннях, у військових навчальних закладах тощо. У перші часи після ліквідації Нової Січі ще зберігалась практика «окормлення» деяких військових формувань регіону іноземними духовними особами, які не були висвячені архієреями Російської імперії. Згодом спостерігалось згорання цієї практики в контексті уніфікаційних імперських заходів у церковній сфері, хоча специфіка південноукраїнського регіону, пов'язана із його особливим місцем у геополітичних планах Петербурга, і в першій половині XIX ст.

¹ В память о благотворителях Одесской духовной семинарии // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1902. — № 22. — С. 746-748.

160 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

зумовлювала випадки тимчасового допущення служіння при військах представників іноземного духовенства, як це було, зокрема, у перші часи перебування в регіоні Азовського козацького війська. Практика формування лав військового духовенства регіону залежала не лише від законодавчих норм, що її регулювали, але й від реального співвідношення впливів парафіян, єпархіального, військового керівництва і обер-священиків.

Результати дослідження трансформацій системи управління та специфіки складу військового духовенства краю останньої чверті XVIII – середини XIX ст. дозволяють казати про те, що попри заходи центральної влади щодо концентрації важелів впливу в руках обер-священиків, єпархіальні архієреї, як і за часів Запорозьких Вольностей, намагались зберігати за собою право порядкування духовенством (у тому числі — і військовим), що перебувало на території їхніх єпархій. Для цього використовувались, зокрема, і неузгодженості, які існували в трактуванні критеріїв офіційного віднесення духовних осіб до військового духовенства. Разом із тим, зберігалась наявна й до 1775 р. тенденція прагнення південноукраїнських військових керівників, якщо не *de jure*, то *de facto* порядкувати духовенством, яке «окормляло» підлеглі їм збройні формування.

Строкатість військових формувань у регіоні значною мірою зумовлювала неоднорідність духовенства, що їх обслуговувало. Йдеться про неоднорідність як за статусом, так і за порядком призначення та підпорядкованістю. Сама група духовенства, що «окормляло» військових, не залишалась сталою. Мала місце як соціальна мобільність усередині військового духовенства, так і практика переміщення зі складу військового до парафіяльного духовенства і чернецтва монастирів і навпаки. Слід брати до уваги, що змінювали свій статус і населені пункти регіону, як змінювало статус і їхнє населення, що також тягло за собою набуття місцевим духовенством або позбавлення ним функцій «окормлення» військових.

РОЗДІЛ 4. ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОГО ДУХОВЕНСТВА НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В 1775-1853 рр.

4.1. Практика «окормлення» військових регіону

На специфіку діяльності південноукраїнського військового духовенства в останній чверті XVIII – середини XIX ст., як і за часів Вольностей Війська Запорозького, впливали як специфічність самої пастви, так і особливості регіону. Тож доцільно звернути увагу як на виконання військовим духовенством функцій, обумовлених характером діяльності військового стану, так і на специфіку практики виконання щодо військових тих обов'язків, які покладались і на парафіяльних священно- та церковнослужителів.

Як і в попередній період, особливе місце в обов'язках військового духовенства відводилось «окормленню» пастви у військовий час. За формулюванням В. Каткова, задачами військового священника в бойових умовах було здійснення літургії, задоволення релігійних почуттів і релігійних потреб військовослужбовців через здійснення богослужінь і треб, а також напучення воїнів перед битвами, вплив на паству особистим прикладом¹.

Збереглося чимало свідчень щодо участі духовенства Південної України в «окормленні» військових під час бойових дій, що мали місце в останній чверті XVIII – першій половині XIX ст.

Серед цього духовенства були присутні й священнослужителі, які працювали з військовими регіону і за часів запорозького козацтва. Зокрема, уже згадуваний нами в другому розділі полковий священник серб Філофей Владевич, як значиться у виданих йому атестатах, «під час скасування Запорозької Січі по багатьом місцям продовжував походи», а згодом брав участь у російсько-турецькій війні 1787-1791 рр., перебуваючи при військах під час взяття Очакова, Бендер, Кілії. Під час штурму Ізмаїла, знаходячись у четвертій козацькій колоні, Філофей Владевич «йшов із нею на драбину», несучи хрест і підбадьорюючи військових. При цьому штурмі рукав ряси священника був прострілений ворожою кулею. По завершенні бою Філофей Владевич знаходився біля поранених, виконуючи при них треби².

¹ Катков В. Военное духовенство России. Страницы истории [Електронний ресурс] // URL: http://krotov.info/history/18/bednov/kotkov_5.htm#_ftnref14 (Дата звернення: 15.02.2013).

² Мурзакевич Н. Священник Филофей Вуколин Владевич // ЗООИД. — Одесса, 1872. — Т. VIII. — С. 272-277.

162 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

У тому ж штурмі Ізмаїла 11 грудня 1790 р. відзначився протоієрей Трохим Куцинський, який за це першим з-поміж духовних осіб за доповіддю О. Суворова і поданням Г. Потьомкіна був нагороджений Катериною II золотим наперсним хрестом на Георгіївській стрічці. У вирішальний момент штурму, коли під час штикової атаки командир полку, при якому перебував Трохим Куцинський, був смертельно поранений і солдати через це завагалися, протоієрей, знаходячись у лавах воїнів, підняв хрест і зі словами: «Стій, хлопці! Ось вам командир!» кинувся на турок, що захищали вхід на стіну фортеці. Надихнуті своїм пастирем солдати зломали опір ворога. Під час бою сам Трохим Куцинський був поранений у ногу, а дві кулі влучили в його хрест. Уже наступного дня після битви протоієрей в присутності генералів, штаб- і обер-офіцерів і нижніх чинів відслужив вдячний молебень за перемогу¹.

Обставини участі духовної особи в іншій битві цієї ж війни — взятті Очакова — викладені в листі військового священника Мойсея, який знаходився в штаті Г. Потьомкіна. Там, зокрема, повідомляється, що ввечері перед штурмом Г. Потьомкін викликав священника до себе і наказав йому із собором священників відслужити всенічне бдіння, після чого окропити святою водою всіх, хто мав йти на штурм. Невдовзі Г. Потьомкін знов покликав військового священника, наказавши відслужити молебень із колінопреклонінням, а потім відслужити такий же молебень у Катеринославському полку. Що й було зроблено, після чого Мойсей «відпустив солдат на бій, окропивши святою водою, просячи ревно від Бога допомоги нашим, а поразки неприятелю». Увійшовши одразу після штурму до Очакова, військовий священник в одній з мечетей облаштував похідну церкву, прочитавши молитви, окропивши святою водою та поставивши престол і жертвник. Присутні при цьому солдати та купці водрузили православний хрест над мусульманським півмісяцем. При обході Г. Потьомкіним завойованого міста панотець Мойсей у оточенні інших священнослужителів вийшов йому назустріч з іконою, хлібом і сіллю².

¹ Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 74-75.

² Губская Т.Н. Военное духовенство и священники Николаева. Исторические очерки. — Николаев: Издательство Ирины Гудым, 2006. — С. 23-26.

За мужність, проявлену під час походів і битв 1789-1794 рр., був нагороджений протоієрей Єлизаветградського гусарського полку Олексій Роговський¹.

При штурмі фортеці Єревань у 1808 р. був важко поранений, від чого невдовзі помер, священник Херсонського гренадерського полку Андрій Башинський, який «за власним своїм бажанням знаходився в ділі»².

Низку прізвищ представників південноукраїнського військового духовенства, які відзначились під час бойових дій 1812-1815 рр., знаходимо в статті «Вітчизняна війна. Заслуги духовенства», уміщеній в «Херсонських єпархіальних відомостях»³. Священнослужителі регіону присутні й в списку з близько 200 духовних осіб, що брали участь у війні 1812 р. і походах 1812-1815 рр., складеному Л. Мельниковою на підставі наказів про нагородження, послужних списків та інших джерел, що зберігаються у РДА та РДВА. Серед них — священник Олександрійського гусарського полку В. Адамович, учасник походів 1812-1813 рр., нагороджений скуфією; священник Херсонського морського шпиталю, армійський благочинний Я. Грушецький, учасник закордонного походу, нагороджений скуфією та камілавкою; протоієрей Катеринославського кірасирського полку Олексій Каришев, пораненою ядром в бою при м. Брієн і нагороджений скуфією та золотим наперсним хрестом; священник Кримського піхотного полку Г. Кміта, який був при полку у всіх походах і боях з 1810 по 1815 рр.; священник Одеського піхотного полку І. Міловідов, який узяв участь у війні 1812 р.; священник Павлоградського гусарського полку І. Назаревич, учасник битв при м. Кобрині, с. Сигневичах, при переслідуванні ворога від м. Луцька до Бреста-Литовського, блокади Магдебурга, битв при Краоні та Лаоні, походу у Францію 1815 р., нагороджений у 1814 р. камілавкою; священник Єлизаветградського гусарського полку М. Резніков, учасник Вітебської, Смоленської, Бородинської, Тарутинської, Дорогобужської, Вяземської битв і

¹ Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 93.

² Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 102.

³ Отечественная война. Заслуги духовенства // Херсонские епархиальные ведомости. — 1912. — № 15. — С. 261-273.

закордонного походу; священник Маріупольського гусарського полку З. Селіванський, учасник походів 1812-1814 рр.¹

І в подальшому представники військового духовенства брали участь в «окормленні» військових під час бойових дій за межами регіону. Зокрема, «за подвиги при взятті штурмом Варшавських укріплень» було нагороджено протоієрея Єлизаветградського гусарського полку Миколу Успенського². Під час Польського повстання в 1831 р. потрапив у полон священник Ольвіопольського гусарського полку Іоанн Терлецький³.

Відзначалось у бойових діях і флотське духовенство. Зокрема, під час російсько-турецької війни 1828-1829 рр. ієромонахи Балаклавського Георгіївського монастиря Гервасій, Тихон, Євлампій, священники Косьма Головченко, Василь Татаренко, Марк Запольський перебували на кораблях Чорноморського флоту при взятті фортеці Анапа і міста Варна. Ієромонах Гервасій, знаходячись при флотилії на Дунаї, взяв участь в операції при Браїлові. Ієромонах Мойсей знаходився на фрегаті, який здався турецькому флоту без бою. Усі вищеперелічені духовні особи, за виключенням Мойсея, були нагороджені за участь у війні. Медалі за війну 1828-1829 рр. одержали й священники Василь Тартицький, Тимофій Досичев, ієромонах Акінфій.

Низка флотських священників Чорноморського флоту була відзначена «за добру поведінку, здібності й старання по службі під час перебування в кампанії за кордоном» у 1833 р.⁴

У 1837 р. при поверненні з Піцунди, куди він їздив для виконання треб, «був взятий черкесами в полон» ієромонах Самуїл, а дячок, який його супроводжував, поранений у руку⁵.

¹ Мельникова Л.В. Русская Православная Церковь в Отечественной войне 1812 года. — М.: Сретенский монастырь, 2002. — С. 102-103; Котков В. Военное духовенство России. Страницы истории [Электронный ресурс] // URL: http://krotov.info/history/18/bednov/kotkov_3.htm. (Дата звернення: 15.02.2013).

² Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 79.

³ Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 115.

⁴ Крестьянников В.В. Участие иеромонахов и священников Балаклавского Георгиевского монастыря в боевых действиях Черноморского флота в первой половине XIX века // Проблемы религий стран Черноморско-Средиземноморского региона. Сборник научных трудов. — Севастополь — Краков, 2001. — С. 115-118.

⁵ Шавшин В.Г. Балаклавский Георгиевский монастырь. — Симферополь: Таврия, 1994. — С. 63.

Під час десантних операцій 1838-1841 рр. на східному узбережжі Чорного моря на військових кораблях служили ієромонахи Георгіївського монастиря Феодор, Нафанаїл, Костянтин, Сарапiон, Іринарх, Пімен, Феодосій, Феоктист, священники М. Ротоболевський, В. Татаринів, О. Тиминський, П. Федоров, Л. Бухневич. Принаймні двоє з них, ієромонахи Костянтин та Іринарх, були нагороджені набедренниками¹.

Вивчення діяльності як згаданих вище, так і інших представників духовенства дозволяє казати про те, що військові священники в умовах війни надихали воїнів перед битвами й безпосередньо на полі бою, здійснювали виніс ікон до війська, окроплювали святою водою воїнів і зброю, опікувались пораненими й вмираючими, забезпечували виконання, хоча й часто у спрощеному вигляді, обрядів. Як і парафіяльні священники, військове духовенство служило молебні про перемогу над ворогом, вдячні молебні, зачитували пастві маніфести та інші узаконення, які підлягали оприлюдненню, про збирання пожертв на військові потреби, формування ополчення тощо².

І все ж таки, бойові дії відбувались відносно рідко, тому взаємодія досліджуваного нами духовенства з їхньою військовою паствою відбувалась переважно аж ніяк не в умовах війни і тим більше не на полі бою.

Військове керівництво мало забезпечувати умови для прийняття підлеглими військового відомства таїнств хрещення й миропомазання, причастя, сповіді, шлюбу, елеосвячення.

Що стосується хрещення та миропомазання, то тут ідеться не тільки про здійснення військовими священниками цих таїнств над дітьми військових, хоча в досліджуваній нами період зберігалась традиція проведення хрещення впродовж перших днів після народження. Таїнства здійснювались і над безпосередньо військовослужбовцями. Адже імперська політика залюднення

¹ Крестьянников В.В. Участие иеромонахов и священников Балаклавского Георгиевского монастыря в боевых действиях Черноморского флота в первой половине XIX века // Проблемы религий стран Черноморско-Средиземноморского региона. Сборник научных трудов. — Севастополь — Краков, 2001. — С. 118-119.

² Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 1-6; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 29. — Арк. 1-4; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 106. — Арк. 1-11; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 150. — Арк. 1; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 165. — Арк. 1-3; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 218. — Арк. 1-1 зв., 6; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 237. — Арк. 1; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 993. — Арк. 1-19; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 995. — Арк. 1-1 зв., 41.

166 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

південноукраїнського регіону не передбачала «ставки» виключно на православних, і чисельно зростаюче населення Півдня було багатоконфесійним. Православне ж духовенство, у тому числі й військове, традиційно мало дбати про навернення іновірців до «панівної віри». Якщо в останній чверті XVIII – першій чверті XIX ст. духовенство регіону в цьому питанні мало діяти доволі обережно, зважаючи на характер пріоритетів вищої державної влади, то за Миколи I склались уже більш сприятливі умови для активного навернення, для чого використовувалось і матеріальне заохочення військових. Указом від 24 січня 1836 р. імператор розпорядився поширити існуючий порядок надання винагороди в розмірі 25 крб. асигнаціями хрещеним євреям-кантоністам на кантоністів-мусульман і язичників, які прийняли хрещення. 4 червня 1847 р. імператор встановив одноразову виплату по 7 крб. 15 коп. сріблом кожному охрещеному єврею нижніх чинів. 25 жовтня 1850 р. Микола I розпорядився видавати по 7 крб. 15 коп. сріблом і кожному члену родин хрещених євреїв нижніх чинів. 16 червня 1851 р. імператором була запроваджена виплата такої ж суми охрещеним у православ'я мусульманам нижніх чинів¹.

Звернемо увагу, що південноукраїнський військовий священник Михайло Жуковський, чюю біографію ми розглядали в попередньому розділі, здійснив свої подвиги навернення іновірців і був неодноразово нагороджений за це саме з приходом на престол Миколи I.

Окремо згадаймо про справи «навернення до віри грекоросійського сповідання та від магометанського закону відмову» так званих «потурчених» військових. Доволі типовим у цьому плані було звернення до Херсонського духовного правління коменданта Очакова підполковника Павлова, який просив повернути до православ'я перебувавших у турецькому полоні солдат К. Єфимова та І. Резанова, які під примусом перейшли в іслам².

З іншого боку, духовенство мало взаємодіяти із військовим керівництвом у питанні упередження «відпадиння» від православ'я і переходу в секти. У цьому контексті покажемо є датоване 1824 р. повідомлення флотського в Миколаєві начальника Миколаївської адміралтейської Григоріївської церкви благочинному протоієрею Заушкевичу про матросів, що були запідозрені в бажанні оскопитись³.

¹ Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 313-315.

² Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 233. — Арк. 1-3.

³ Держархів Миколаївської обл. — Ф. 168. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 141.

При проведенні таїнств причастя і сповіді військове духовенство знаходилося у дещо кращих, аніж духовенство парафіяльне, умовах у тому плані, що зазвичай військовослужбовці були більш організовані й підконтрольні, аніж цивільні парафіяни. Причому йдеться про підконтрольність не духовенству, а світському керівництву. Адже нагляд за проходженням сповіді нижніми військовими чинами законодавчо був покладений на військове начальство. Причому в самих цих узаконеннях зазначалось, що ухилення від сповідання слід розглядати як привід для злочинів¹. Варто зважати, що саме проходження таїнств причастя та сповіді використовувалось владою і з метою контролю за рухом населення, а таїнство сповіді — і для упередження злочинів «проти царя і держави» (духівники були зобов'язані доповідати, якщо почули на сповіді про такі протиправні наміри). Попри це, вважалось, що при цьому зберігалось передбачене Карфагенським Помісним собором право на таємницю сповіді. Щодо самого цього права, то військове духовенство Півдня на нього неодноразово посилалось, відмовляючись давати свідчення проти своїх парафіян. Як приклад, згадаймо справу 1807 р. про вбивство в Миколаєві відставним генерал-майором Овсяніковим своєї дружини, коли Миколаївський та Севастопольський військовий губернатор звернувся до єпархіального керівництва, аби те наказало розпитати протоієрея адміралтейської церкви в Миколаєві Є. Савурського, адже він був «вхож у дім» Овсянікових. Протоієрей відмовився давати таку інформацію, пишучи, що він, як духовник відставного генерал-майора та його дружини, не має права розкривати почуте від своїх «духовних чад»².

Варто відзначити, що духовне керівництво стежило за справністю проведення підлеглими таїнств причастя й сповіді, при цьому виявляючи й караючи порушників. Саме так сталося, коли духовне правління доповіло Катеринославській духовній консисторії, що священник бузької козацької станиці Матвіївки Федір Наливайко надав правлінню розписи осіб, які були у причастя і сповіді, без екстракту й підпису, не заплатив належних дворових грошей, після чого поїхав, а вимогу повернутись для виправлення розписів не виконав; священник же Новогригор'ївської станиці Григорій Шпаченко подав розписи несвоєчасно і також не заплатив потрібних грошей³.

Серед чисельних законодавчих документів, які регламентували таїнство шлюбу, чималою була кількість узаконень, виданих

¹ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — С. 871.

² Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 585. — Арк. 1-5 зв.

³ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 220. — Арк. 2-2 зв.

168 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

спеціально стосовно військових. Вивчення цих документів дає підстави казати про те, що лейтмотивом нововведень залишалось прагнення вдосконалення механізму упередження укладання незаконних шлюбів, а отже й несанкціонованої соціальної мобільності. Упродовж досліджуваного періоду зазнали низки корегувань, але не були скасовані правила щодо заборони проведення вінчання військових без одержання відповідних дозвільних паперів від їхніх командирів.

Не зважаючи на детальну, хоча й досить заплутану, регламентацію таїнства шлюбу, мали місце чисельні порушення, яких припускались військові священики в цьому аспекті своєї діяльності¹.

Вельми симптоматично, що військове духовенство в цьому плані виключення не становило: поширеними були й порушення при укладанні шлюбів, що припускались парафіяльними священиками щодо цивільних під впливом, зокрема, тиску або ж спокушання матеріальною винагородою. Можна погодитись із І. Лиманом, коли він пише, що тут давали взнаки й традиції регіону часів запорожців, які розглядали духовенство як рівне, а то й підпорядковане собі, і трансформації релігійності парафіян в умовах секуляризації суспільства, і усталене у свідомості переселенців уявлення про південь України як про «вільний край»².

Стрімка колонізація південноукраїнського регіону, що супроводжувалась активним переміщенням значних мас населення, у тому числі — і збройних формувань, створювала сприятливі передумови для того, аби незаконно укладені шлюби трималися в таємниці доволі довго, і зовсім не обов'язково кожний із них закінчувався справою про розірвання подружніх зв'язків і покаранням винного священнослужителя. Особливо це стосується останньої чверті XVIII ст. І все ж таких справ у фондах південноукраїнських консисторій і духовних правлінь відклалося чимало³. Як приклади,

¹ Держархів АР Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5214. — Арк. 1-14; Держархів АР Крим. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 102. — Арк. 1-32; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 467. — Арк. 1-5; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 486. — Арк. 3-3 зв.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 609. — Арк. 1-1 зв.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 922. — Арк. 1.

² Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 282.

³ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 241. — Арк. 6; Петренко І.М. Справа про двошлюбність Осипа Кобильникова як приклад шлюбно-сімейних відносин православного населення Слов'янської і Херсонської єпархії наприкінці XVIII ст. // Північне Приазов'я / За ред. В.В.Крижка, В.А.Папанової та ін. — Донецьк-Бердянськ: Норд-Прес, БДПУ, 2008. — С. 74-82; Петренко І.М. Духовні суди через двошлюбність

згадаймо справу про проведене священиком Єлецького полку незаконне вінчання у Карасубазарі вночі і без будь-яких свідочтв грецького волонтира, який уже мав законну дружину¹; справу священика адміралтейського поселення Богданівки Вукола Краюшкіна, який «багаторазово штрафувався за вінчання сумнівних і не своєї парафії шлюбів» і за інші провини, за що він врешті решт у 1810 р. був позбавлений сану². На початку 1830-х рр. провели цілу низку незаконних шлюбів козаків прибувші із-за кордону духовні особи новоствореного Азовського козацького війська, ще не достатньо обізнані з імперським законодавством³.

Складовою обов'язків військових священиків і у військовий, і у мирний час було здійснення обряду поховання. Джерелами зафіксована низка випадків порушення духовними особами Південної України приписів щодо регламентації цього обряду. Причому йдеться не тільки про недбалості або свідомі некоректності при внесенні відповідних записів до третьої частини метричних книг (між іншим, численні такі порушення з боку військових священиків регіону виявлені і щодо заповнення перших двох частин метричних книг, де вносились дані щодо хрещень та вінчань). Зокрема, до відома церковного керівництва дійшло повідомлення про те, що всупереч існуючій забороні, був похований у межах церковної огорожі храму Кривого Рогу генерал М. Христофорович. Священик, який провів обряд, пояснював, що припустився цього порушення через бажання самого генерала, сформульоване в його заповіті, і через щедрю пожертву М. Христофоровича на користь криворізького храму⁴.

Розглядаючи функції військового духовенства, В. Давлетшин пише, що морально-психологічне забезпечення в армії Російської імперії полягало у: «1) формуванні та закріпленні у воїнів моральних якостей, необхідних захиснику Вітчизни; 2) виробленні психологічної стійкості, здатності діяти сміливо, рішуче, ініціативно в найскладнішій, напруженій обстановці»⁵. С. Чимаров зазначає, що

мирян південноукраїнських земель наприкінці XVIII ст. // Музейний вісник. — № 11/2. — Запоріжжя, 2011. — С. 26-32.

¹ Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 8-8 зв.

² Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 832. — Арк. 1-1 зв.

³ Маленко Л. Азовське козацьке військо (1828-1866). — Запоріжжя, 2000. — С. 56.

⁴ Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 292-293.

⁵ Давлетшин В.Р. Военное духовенство в России XVIII – начала XX века и его деятельность по морально-психологическому обеспечению охраны государственной границы: исторический анализ: автореф. дис. ... кандидата ист. наук: 07.00.02. — М., 2004.

170 Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)

основним завданням релігійно-морального виховання був «розвиток у воїнів армії і флоту патріотизму як найважливішої духовно-моральної і соціальної цінності, формування у них професійно значущих якостей, вірності своєму громадянському й військовому обов'язку в умовах мирного й військового часу, високої відповідальності та дисципліни»¹.

Симптоматично, що у цих цитатах сучасних російських дослідників ми не знаходимо згадки про те, що вся імперська система «окормлення» військових мала одними з лейтмотивів виховання вірнопідданських почуттів і усвідомлення приналежності до «єдиної, неподільної, великої Росії». Саме на це був спрямований, між іншим, доволі широкий спектр активностей військового духовенства, починаючи від проголошення під час церковних служб імен членів імператорської родини і завершуючи вже згадуваними молебнями за перемоги російської зброї.

Важливою умовою для ефективності зазначених заходів була наявність вірнопідданських почуттів у самих військових пастирів. Вивчення документів духовних консисторій, духовних правлінь, військових благочинних і храмів, парафії яких складались із військових, дає підстави казати про те, що по відношенню до військового духовенства Південної України є справедливим висновок, зроблений І. Лиманом стосовно священнослужителів регіону в цілому: ідеологічній машині вдалося вкорінити в них вірнопідданські почуття².

Окремим представникам військового духовенства Півдня давались спеціальні доручення. Так, протоієрей Миколаївського адміралтейського собору Костянтин Масникос з 1816 по 1818 р. знаходився при корпусній квартирі графа Воронцова і головній квартирі Олександра І, супроводжуючи імператора на Аахенському конгресі 1818 р., де «за особливі заслуги» одержав від Олександра І грошову нагороду в розмірі 1000 франків³. Важливим обов'язком військового духовенства було піклування про облаштування й підтримання благоліпності храмів. Хоча подібний обов'язок покладався і на парафіяльних священників, які «окормляли» цивільних, і його регламентація, і виконання щодо військових храмів мали свої

¹ Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и вооруженные силы России в 1800-1917 гг. — СПб.: Нестор, 1999. — С. 98.

² Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 269.

³ Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 124.

особливості. Вони були пов'язані, зокрема, із збереженням практики використання похідних (пересувних) церков, які, задля забезпечення мобільності, мали дуже обмежений склад церковного начиння і розміщувались зазвичай у наметах або ж у першому-ліпшому більш-менш придатному приміщенні. І це при тому, що стосовно парафіяльних храмів і центральна російська влада, і південноукраїнські єпархіальні архієреї час від часу запроваджували суворі заходи, спрямовані на влаштування замість молитовних будинків «пристойних» постійних церков (включно із тимчасовим запровадженням заборони будувати дерев'яні, а не кам'яні храми)¹. Окремо згадаймо про корабельні церкви. Вони, згідно «Статуту військового флоту», мали бути влаштовані на кожному кораблі².

Щодо стаціонарних церков для військових, то звернемо увагу, що в останній чверті XVIII ст., в умовах активної колонізації новоприєднаних територій у ще не цілком інкорпорованому в імперські структури південноукраїнському регіоні, як і за часів запорозького козацтва, ще мали місце випадки несанкціонованого влаштування таких храмів, які вже згодом, «заднім числом» легітимізувались духовною владою. Так, зокрема, була зведена «самочинно», без відома й благословення єпархіального архієрея, Троїцька церква у Збур'ївському ретраншементі, яка пізніше була освячена священиком С. Малишевичем³; у 1780 р. архієпископ Никифор (Феотокі) дозволив узаконити самовільно влаштований храм у військовому містечку Новопетровському на Бузі⁴; так само несанкціоновано був влаштований «подібний до церкви» будинок у військовій Луганського пікінерського полку слободі Павлоградського повіту Михайлівці, для якого єпархіальний архієрей був змушений у 1781 р. видати одночасно грамоти і на закладку, і на освячення⁵.

Специфіка парафіян зумовлювала специфіку проведення військовим духовенством урочистостей. У перші часи після ліквідації Січі при відкритті в Покровську Слов'янської провінційної канцелярії духовенство провело урочистий молебень, який завершився

¹ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 413. — Арк. 1; Держархів Донецької обл. — Ф. ф. 132. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 261-262 зв.

² ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 17.833. — С. 379.

³ Феодосій (Макаревський). Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII століття. — Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. — С. 138-139.

⁴ Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 64. — Арк. 1-7.

⁵ Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 80. — Арк. 1-11.

172 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

гарматною пальбою¹. Разом із тим, і сама закладка деяких храмів відбувалась під гарматні залпи. Саме під постріли фортечної і флотської артилерії проходили молебні при закладці Катерининської церкви в Херсоні². Мілітарну специфіку мали церемонії освячення полкових та інших військових прапорів³, спуску на воду військових кораблів, складання присяги⁴ тощо, які проводились за участі духовенства.

У військових формуваннях відбувались церковні паради, регламентації яких приділялась чимала увага. Зокрема, відповідний аспект взаємодії духовенства та збройних сил розписувався у «Військовому статуті про польову та кавалерійську службу», затвердженому 20 листопада 1796 р.⁵; іменному указі від 13 січня 1798 р.⁶; височайше затвердженій записці від 20 лютого 1819 р.⁷; іменному указі від 27 жовтня 1843 р. про статут служби в гарнізоні⁸; іменних указах від 20 вересня 1844 р.⁹, 11 червня 1846 р.¹⁰, 11 липня 1846 р.¹¹; височайше затвердженому «Військовому статуті про кавалерійську службу» від 1 грудня 1849 р.¹²; іменних указах від 28 грудня 1850 р.¹³, 4 березня 1851 р.¹⁴, 28 квітня 1851 р.¹⁵ Показово, що ці узаконення стосувались не якогось регіону або окремого збройного формування, а певних родів військ на всій території імперії, що мало сприяти уніфікації духовного «окормлення» військових.

¹ Беднов В.А. Материалы для истории колонизации бывших Запорожских владений. — Екатеринослав: Тип. Губернского земства, 1914. — С. 22.

² Юрченко П. Храмы города Херсона (Отрывок из истории г. Херсона) // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1881. — № 20. — С. 566-567.

³ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 17.588. — С. 26-129.

⁴ Козирев В. Запорізька спадщина Південної України останньої чверті XVIII – початку XIX століття / Запорізьке наукове товариство ім. Я. Новицького; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України — Запорізьке відділення; Східний інститут українознавства ім. Ковальських — Запорізька філія; Культурний центр «Хортиця» / Відповідальний редактор Бойко А.В. — Запоріжжя, 2006. — С. 376-377.

⁵ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 17.590. — С. 156-212.

⁶ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. Общие приложения к томам Полного Собрания Законов. — № 18.320 а. — С. 9.

⁷ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVI. — № 27.684. — С. 68-70.

⁸ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 17270. — С. 644-729.

⁹ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 18235. — С. 568.

¹⁰ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. I. — № 20117. — С. 605-606.

¹¹ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. II. — № 20224. — С. 42-128.

¹² ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIV. — Отд. II. — № 23691. — С. 223-287.

¹³ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXV. — Отд. II. — № 24772. — С. 320.

¹⁴ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 25002. — С. 168-169.

¹⁵ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 25169. — С. 334; ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. II. Чертежи и рисунки. — К № 25169. — Л. 36-37 об.

Військові храми Південної України, як і інших регіонів Російської імперії, були місцем прийому поважних гостей відповідних збройних формувань, підведення підсумків маневрів, оглядів та інших заходів. Щоправда, досліджені нами джерела, які стосуються південноукраїнського регіону, не дають підстав для того, аби слідом за С. Чимаровим стверджувати, що військове духовенство рішуче повстало проти проведення при храмах таких заходів «як офіційно-стройового, так і елементарного чревоугодного характеру», що ставали на початку XIX ст. звичайним явищем у Російській імперії¹. Згадаймо, що на півдні України відповідна традиція сформувалась значно раніше, ще за часів запорозького козацтва. Була продовжена ця традиція, зокрема, і Чорноморським козацьким військом, як це можна побачити, ознайомившись із «церемоніалом» прийняття військом грамот імператриці².

Священнослужителі, до пастви яких входили військові, за наявності відповідного рішення духовної влади були зобов'язані стежити за виконанням ними епитимії. Такий саме обов'язок несли й парафіяльні священики щодо цивільних мирян, але в разі правопорушень військових духовна влада в питаннях виконання покарання мала спілкуватись саме із військовим керівництвом.

У 1794 р. саме так розглядалась справа про необхідність забезпечення Херсонським духовним правлінням виконання епитимії шкіпером К. Сивохіним. Цей шкіпер, згідно з імператорською волею, переданою Чорноморському адміралтейському правлінню, за вбивство був засуджений до десятиденного утримання на хлібі та воді, піврічного церковного каяття, а потім — до позбавлення чинів, дворянства й заслання до Сибіру на поселення. Виконання епитимії, за рішенням консисторії, мало відбуватись у соборній Катерининській церкві Херсонської фортеці³. Того ж року розглядалась справа про накладення епитимії на флотських офіцерів і рядових, відісланих під нагляд Чорноморського адміралтейського правління і їхніх духовних отців у Херсон, «де будуть знаходитись на флоті»⁴.

Типовою для останньої чверті XVIII ст. була процедура накладення в 1798 р. епитимії на капрала Л. Бичкова за ненавмисне вбивство, коли за зверненням Чорноморського адміралтейського

¹ Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и вооруженные силы России в 1800-1917 гг. — СПб.: Нестор, 1999. — С. 108.

² Сапожников И.В., Сапожникова Г.В. Запорожские и Черноморские казаки в Хаджибее Хаджибее и Одессе. — Одесса: ОКФА, 1998. — С. 133-136.

³ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 215. — Арк. 1-1 зв., 10.

⁴ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 186. — Арк. 1-1 зв., 8.

174 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

правління Новоросійська духовна консисторія визначила термін покарання й доручила Херсонському духовному правлінню стежити за його виконанням¹.

У 1818 р. мала місце гучна справа про накладення епитимії на розжалуваного наглядача Херсонського військово-сирітського відділення полковника Юнія за мужеложество з його вихованцями Сученком і Коваленком. У визначенні й виконанні покарання за цей злочин по військовому і духовному відомствам були задіяні сам імператор, Синод, начальник Головного штабу Його Імператорської Величності генерал-ад'ютант П. Волконський, Міністр духовних справ і народної освіти О. Голіцин, обер-священник армії і флоту І. Державін, архієпископ Катеринославський, Херсонський і Таврійський Іов, Катеринославська духовна консисторія, Херсонське духовне правління².

Звернемо увагу, що наприкінці XVIII – в першій чверті XIX ст. побачили світ кілька законодавчих документів щодо накладання епитимії на військових. Ними, зокрема, заборонялось усувати військових від служби на час проходження духовного покарання, саме накладення епитимії на осіб військового звання передавалось обер-священнику армії і флоту, розписувався порядок передачі справ про епитимію Синоду. Указом Сенату від 1818 р. було передбачено, що духовне покарання мало проходитись за місцем заслання, а не за місцем попереднього проживання злочинця³.

Військове духовенство, і перш за все члени причтів шпитальних церков, не тільки виконувало обов'язки духовного «окормлення» пораних і хворих⁴, але й залучалось безпосередньо до надання медичної допомоги та до заходів з упередження поширення епідемій. Зокрема, під час епідемії чуми відзначився священник Одеського військового шпиталю Іоанн Данилов. Цікаво, що за кілька років до цього, перебуваючи в поході з полком «для взяття Кубанського острова», Іоанн Данилов, сповідавши і причастивши родину столярного старости Брянцева, яка заразилась чумою, негайно повідомив про це військовому керівництву, тим самим упередивши

¹ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 338. — Арк. 1-1 зв.

² Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1291. — Арк. 1-4.

³ Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 295.

⁴ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 933. — Арк. 1; Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 69. — Арк. 10 зв.

поширення чуми серед як городян, так і військової команди¹. У 1830 р. за боротьбу проти епідемії чуми був нагороджений священник Севастопольського морського шпиталю Василь Ржевський². Під час цієї ж епідемії³ відзначився й настоятель Севастопольського Миколаївського собору протоіерей Софроній Гаврилов, який був направлений тимчасовим військовим губернатором у слободу Корабельної бухти для умовляння тамтешніх мешканців, які вимагали зняття карантину. Незадоволений натовп спрямував свій гнів проти самого протоіерея, удерся до його будинку, а згодом — і до храму. Згодом протоіерей Софроній Гаврилов повідомляв у рапорті обер-священнику Г. Мансветовову, що заколотники кілька разів намагались його вбити «тільки за те, що я виконував волю начальства». Врятував протоіерея військовий загін, який, вставши біля храму з гарматами, узяв Софронія Гаврилова під свій захист⁴.

Наступного року орден Св. Анни 3 ступеня за мужність при виконанні обов'язків під час епідемії холери отримав протоіерей Миколаївського морського шпиталю Софроній Самборський⁵.

Представники військового духовенства залучались до навчання підлеглих військового відомства.

За активної участі вже згадуваного нами олександрівського священника Ф Кошевського та військового начальства (обер-коменданта Нової Дніпровської лінії, коменданта фортеці, командира Дніпровського прикордонного батальйона) в останній чверті XVIII ст. була створена батальйонна школа в Олександрівській фортеці. Там мали викладатись, наряду з іншими предметами, Закон Божий і священна історія. Є підстави казати про те, що викладання покладалось на батальйонних офіцерів і військового священника⁶.

¹ Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 120.

² Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 84.

³ РГА ВМФ. — Ф. 8. — Оп. 1. — Д. 17; РГА ВМФ. — Ф. 33. — Оп.1. — Д. 339. — 244 л.

⁴ Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 125-126.

⁵ Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 120-121.

⁶ Новицкий Я.П. История города Александровска в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии. 1770-1806 гг. // Новицкий Я. Твори в 5-ти томах.

Викладання Закону Божого у всіх навчальних установах військового та цивільного відомств було визнано за обов'язкове указом Синоду від 16 листопада 1811 р.¹

За часів Миколи I побачила світ ціла низка законодавчих документів, згідно з якими військове духовенство відтепер діяло в питанні навчання військових. Уже 12 липня 1826 р. Микола I підписав «Проект про гарнізонні артилерійські школи, що в округах плануються», яким передбачалось викладання там серед інших предметів і Закону Божого². Затвердженою імператором 3 грудня 1826 р. пропозицією про перейменування відділень військових кантоністів у роти, напівбатальйони та батальйони передбачалось читання Закону Божого у кантоністських класах³. Заходи щодо духовного виховання, які мали проводитись священиками, передбачались затвердженням 6 грудня 1826 р. «Положенням про дівочі училища в Миколаєві та Севастополі», у яких мали навчатись доньки нижніх чинів Чорноморського флоту⁴. Згідно з положенням від 8 серпня 1836 р. кантоністам Катеринославського, Херсонського та інших батальйонів округів військового поселення кавалерії Закон Божий мали викладати полкові священики або духовенство округів⁵. Залучення полкових священиків до викладання передбачалось затвердженням Миколою I 27 січня 1838 р. «Положенням про дивізіонні артилерійські школи»⁶. Шпитальні священики залучались до читання Закону Божого, священної історії та інших дисциплін у фельдшерських школах при військових шпиталях, положення про які Микола I підписав 16 квітня 1838 р.⁷ Затвердженням 2 жовтня 1840 р. «Положення про фельдшерські школи при морських шпиталях» обумовлювалось, що шпитальні «та інші здібні священики» мають читати в цих школах Закон Божий, коротку священну історію, арифметику, російську та латинську мови⁸. Іменним указом від 15 червня 1843 р. регламентувалась діяльність парафіяльного училища в Петровському посаді Азовського козацького війська, де викладання короткого катехізису, священної історії, російської граматики,

Т. 1. — Запоріжжя: ПП «АА Тандем», 2007. — С. 226; Бровко А.С., Бровко Б.А. Яків Новицький та його імениті предки. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1997. — С. 42

¹ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.874. — С. 901-902.

² ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. I. — № 460. — С. 686-688.

³ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. I. — № 720. — С. 1266-1269.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. I. — № 730. — С. 1275-1279.

⁵ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9466. — С. 871-875.

⁶ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. I. — № 10933. — С. 54-67.

⁷ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. I. — № 11143. — С. 299-304.

⁸ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13839. — С. 630-634.

арифметики та чистописання було покладено на вчителя і священника¹. Проведення в штурманській роті міста Миколаєва іспиту для унтер-офіцерів із включенням до його програми короткого катехізису було передбачено указом імператора від 15 грудня 1843 р.² 19 квітня 1844 р. Микола I підписав указ «Про призначення до військово-навчальних закладів священників і дяконів, що мають вчені ступені», який передбачав і необхідність наявності 3-4-річного стажу служби при парафії³. За указом від 15 вересня 1844 р. священники мали перевіряти знання короткого катехізису під час екзамену, що складався унтер-офіцерами по вислuzі років⁴. Іменним указом від 10 квітня 1845 р. були внесені зміни та доповнення у «Статут стрийової піхотної служби», згідно з якими в перші півроку служби не менше двох разів на тиждень для рекрутів, зібраних при штабах, полкові священники, а в ротах — унтер-офіцери та ефрейтори мали роз'яснювати десять заповідей та християнські обов'язки і допомагати вчити «Отче наш» і «Вірую»⁵. Підписане 8 липня 1847 р. «Положення «Положення про кондукторські школи в округах військових поселень» включало пункт про читання в цих навчальних закладах Закону Божого священником⁶. 31 березня 1850 р. імператор підписав указ «Про призначення до військово-навчальних закладів у заоновчителі священників і дяконів»⁷.

Звернемо увагу, що за Миколи I мали місце коливання політики сепарації навчання військових і цивільних, у руслі якої були, зокрема, прийняті узаконення про заборону кантоністам навчатись у повітових, а згодом — і в парафіяльних училищах⁸, про заборону навчати в повітових і парафіяльних училищах дітей відставних солдатів⁹. Згідно з іменним указом від 18 квітня 1847 р. була скасована заборона навчання в парафіяльних училищах солдатських дітей, які виховувалися при батьках або інших родичах¹⁰.

¹ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 16950. — С. 390.

² ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 17406. — С. 804-805.

³ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 17828. — С. 263.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. II. Прибавление к Т. XIX. — № 18219 в. — С. 86-87.

⁵ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 18916. — С. 321-326.

⁶ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 21398. — С. 601-605.

⁷ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXV. — Отд. I. — № 24036. — С. 204; Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 333-334.

⁸ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 6865. — С. 186.

⁹ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 7254. — С. 705.

¹⁰ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 21123. — С. 323.

178 Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)

Серед позабогослужбних форм активності військового духовенства Південної України, як і Російської імперії в цілому, були й проведення бесід із особовим складом опікуваних збройних формувань, збирання та систематизація даних щодо морального стану військових, благодійна діяльність тощо¹.

При цьому маємо підкреслити, що при здійсненні як богослужбних, так і позабогослужбних функцій військового духовенства регіону, як і за часів Запорозьких Вольностей, було значною мірою залежним від пастви й від безпосередньо військового керівництва.

Прикладом того, як вільно могли почували себе військові чини в трактуванні церковних правил і у стосунках із духовенством, може служити наступна справа. Управляючий херсонським адміралтейством капітан I рангу М. Мордвінов звернувся в 1785 р. до архієпископа Слов'янського та Херсонського Никифора (Феотокі) з проханням благословити «поновити» його шлюб, укладений ним, православним, з англійкою Генрієтою Кобле в Лондоні «за установленнями англійської Церкви». Відзначимо, Г. Кобле ймовірно була сестрою Фоми Кобле, який вступив на російську службу під протекцію О. Рібаса, дослужився в піхоті до чина генерал-майора і був комендантом м. Одеси за дюка Рішельє. Архієпископ наказав настоятелю херсонського Катерининського собору благочинному Богдановичу «поновити» цей шлюб. Утім, М. Мордвінову цього було замало, і він звернувся до Богдановича з листом, в якому просив прискорити цю справу, не зважаючи на церковний піст. Військовий писав: «Оскільки ж дружина моя нині вагітна..., то я з нею нетерпляче очікую зараз безвідкладно повінчатися, хоча нині піст». Симптоматично, що таке прохання на пряму суперечило не тільки резолюції архієпископа Слов'янського та Херсонського Никифора, але й безпосередньо правилам Церкви, оскільки, зокрема, у Кормчій книзі записано, що з 14 листопада до 6 січня, від тижня М'ясоп'ясного до Фомина, від тижня Всіх Святих до 29 червня і від 1 серпня до 15 здійснювати шлюби забороняється².

Досить вільно щодо дотримання церковних обрядів почувало себе керівництво військових поселень. У цьому плані заслуговують на увагу обставини закладки в 1844 р. кам'яного храму в Новогеоргіївську. Військово-поселенське керівництво запросило

¹ Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и вооруженные силы России в 1800-1917 гг. — СПб.: Нестор, 1999. — С. 99.

² Из прошлого. Пример отношения светских людей к правилам Св. Церкви // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. 1883. — № 15. — С. 402-404.

старшого священика Іакова Синькевича на місце майбутнього будівництва, аби той відслужив водосвятний молебень і окропив святою водою будівничих, які приступали до закладки фундаменту. Як тільки священик виконав це, підрядник Слєпков та інженер Ніколаєв звернулись до нього з черговим проханням, тепер уже про освячення каналів. Зрозуміло, що Іаков Синькевич попервах відмовився це робити. Утім, його переконали, що згодом, коли буде зведений фундамент, це місце ще буде урочисто освячувати благочинний. Іаков Синькевич канали окропив, хоча при цьому й не читав молитв на заснування церкви. Тож храм і зводився без здійснення чинопослідування. Як зазначав пізніше з цього приводу священик Василь Шахов, «всесильне тоді військово-поселене керівництво вважало, що церкви Божі можуть споруджуватись без благословіння Божого». Цікаво, що в липні 1847 р. цей, ще недобудований храм, виведений до куполів, обрушився. Тоді ходили чутки, що половина фундаменту церкви знаходилась на природному камені, а інша — на звичайному ґрунті, а тому будівля дала нерівномірну осадку. Військове керівництво й надалі вважало за можливе диктувати свою волю духовенству в питанні виконання обрядів. У 1852 р. у тому самому Новогеоргіївську була закладена інша кам'яна церква. Закладка спочатку була запланована на 15 серпня, і оскільки благочинний Бершацький у той день не міг залишити Єлизаветград через храмове свято в корпусному соборі, освячення було доручено все тому ж старшому священику Іакову Синькевичу. З якоїсь причини в призначений день освячення не відбулось, і довелось скласти повторне подання архієпископові про дозвіл освятити місце під церкву. Але цього разу військово-поселенське керівництво вже не стало чекати потрібного дозволу й звернулось до Іакова Синькевича, аби той, не зволікаючи, провів відповідний обряд. І безвідмовний священик освятив місце під храм на основі старого доручення, даного йому благочинним ще в 1852 р. Причому відбулося це без будь-яких урочистостей, без літургії, без участі диякона¹.

Зверхність військового керівництва над духовенством знаходила прояв і в інших сферах церковного життя. Повідомляючи підвідомче йому духовенство про вступ на командирську посаду полковника Шварца, благочинний 9-12 кавалерійських округів Новоросійського військового поселення протоієрей Башинський 31 жовтня 1836 р. «пропонував» «всім і кожному мати до нього, пана

¹ Шахов В. К. описанию православных приходов заштатного города Новогеоргиевска, Александрійского уезда // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1893. — № 17. — С. 431.

180 Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)

полковника Шварца, як до начальника свого в частині поселення, повну повагу і слухняність, а на випадок бажання його оглянути церкви представляти йому їх особисто з повною пристойністю»¹.

У «Зводі військових постанов» спеціально розписувалось, якого кольору, з якого матеріалу повинні бути відповідні священицькі облачення, в які дні і з яких нагод їх слід вдягати². Більше того, у наказі від 15 січня 1842 р. благочинного протоієрея Михайла Вартмінського старшому священику для оголошення духовенству округу зазначалось, що церковники з духовного звання повинні мати «єдинообразний одяг, як-от підрясники, кушаки і брюки з темно-зеленого сукна, і волосся носили б заплетеним у коси», причому з тим, аби на виготовлення одягу від казни не вимагались ніякі витрати.

На весь рік були чітко розписані години церковних служб.

С. Земляницький, описуючи зазначену вище регламентацію в літопису Михайлівської церкви села Благодатного, узагальнив, що контроль над причтами військових поселень з боку старшого священика і дивізіонного благочинного не позбавляв військове керівництво можливостей «відати причтами», у тому числі й у сфері церковно-богослужбінній та побутовій³.

Досить показовою була доля старшого окружного священика 12-го округу військового поселення Олександра Воскресенського. Як зазначено в «Літопису парафії с. Ольшанки Св. Іоанна Милостивого церкви», отець Олександр був переведений до Ольшанки з Одеси прямо на посаду старшого окружного священика, не дивлячись на молодий вік. Будучи людиною енергійною, він прийнявся за виконання своїх нових обов'язків із гарячністю, властивою його віку, розпочав чимало добрих справ, але через недосвідченість і надмірний запал налаштував проти себе військове керівництво. Як наслідок, отець Олександр «впав в чисельні біди і напасті, позбавлений був навіть даху», і був змушений невдовзі залишити парафію, не завершивши жодної із розпочатих ним справ⁴.

І зверхність світського керівництва по відношенню до духовенства, і в той же час формалізація церковного життя військових

¹ Земляницький С. Летопись Архистратиги-Михайловской церкви села Благодатного, Елисаветградского уезда, Херсонской епархии // Херсонские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1914. — № 20. — С. 630-631.

² Держархів Миколаївської обл. — Ф. 169. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 16-18.

³ Земляницький С. Летопись Архистратиги-Михайловской церкви села Благодатного, Елисаветградского уезда, Херсонской епархии // Херсонские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1914. — № 20. — С. 630-631.

⁴ Лобачевский В. Летопись прихода с. Ольшанки Св. Иоанна Милостивого церкви // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1888. — № 23. — С. 711.

поселень негативно впливали на стан парафіян. Як зазначив з цього приводу священик Антоній Манжелей у літопису Вознесенської церкви села Петрове, сам характер військового поселення, де все було поставлено «на військову ногу», не міг не відбитись на релігійно-моральному стані поселян: формально «все облачалось в наряд, але по суті це начало більше пригнічувало, аніж співчувало духу життя народного... Результати виховання, яке мешканці військових поселень отримали від поселення, маловтішні. У житті народу розвинулись лицемірство, крайня приниженість, підозрілість, і до самої релігії байдужість і холодність»¹.

Разом із тим, керівні особи військового духовенства чітко усвідомлювали свій особливий статус і при нагоді підкреслювали свою невідконтрольність місцевій світській владі. Досить показовим прикладом цього служить лист від 20 лютого 1834 р. благочинного церков 2-ї уланської дивізії протоієрея М. Жуковського Ольвіопольському повітовому землеміру Михайлову, який звернувся з відношенням про надання статистичних даних. Благочинний зазначив, що підконтрольні йому церкви і священно- та церковнослужителі заносяться до статистичної відомості, яка складається в округах поселених уланських полків, уходячи в загальну статистику по військовим поселенням. «Немає необхідності, — писав протоієрей М. Жуковский — включати їх в опис вашої статистики, оскільки вони не належать до повіту, і з таких причин не знаходжу себе зобов'язаним надавати вам відомості, що вимагаються»².

Таким чином, дослідження практики «окормлення» військових дозволяє казати про широкий спектр богослужбних і позабогослужбних обов'язків, які виконувало південноукраїнське військове духовенство. З кінця XVIII ст. бойові дії, в яких брали участь південноукраїнські збройні формування, відбувались за межами регіону, і аж до Кримської війни військове духовенство Півдня виконувало функцію «окормлення» військових у бойових умовах на території інших губерній Європейської частини Російської імперії, Кавказу й Закавказзя, Західної Європи, на Середземному морі тощо. Система регламентації «окормлення» військових, як і інших категорій населення, мала одним із пріоритетних завдань виховання і підтримання вірнопідданських почуттів. Щодо військових це завдання набувало додаткової актуальності з огляду на те, що вони, у разі

¹ Манжелей А. Летопись Вознесенской церкви села Петрова // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1869. — № 22. — С. 783.

² Держархів Херсонської обл. — Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 1760. — Арк. 10-10 зв.

182 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

потреби, мали жертвувати заради «віри, царя та Батьківщини» і власним життям. Відповідно й військове духовенство мало акцентувати свою діяльність і на цьому аспекті. Неоднорідність складу військового духовенства і їхньої пастви зумовлювала наявність певних розбіжностей у конкретному змісті «окормлення» військових, регламентація якого впродовж останньої чверті XVIII – середини XIX ст. зазнавала низки корегувань.

4.2. Система матеріального забезпечення діяльності південноукраїнського військового духовенства

Рівень ефективності діяльності військового духовенства регіону значною мірою залежав від матеріальних умов, в яких йому доводилося працювати. Саме одержання жалування з військових сум називалось у ряді спірних ситуацій як головна підстава для віднесення того чи іншого причту до складу підлеглих обер-священнику армії та флоту. Тож для глибшого розуміння як умов діяльності, так і структури духовенства Південної України, яке «окормляло» військових, доцільно звернутись до вивчення джерел утримання цих духовних осіб. Причому простежити це доречно у прив'язці до логіки, за якою ми побудували виклад специфіки складу та порядку формування військового духовенства Південної України.

Звернемо увагу, що попри беззаперечну важливість цього питання, у низці робіт, присвячених саме економічному аспекту історії православ'я в регіоні, специфіка матеріального забезпечення військового духовенства обійдена увагою. Зокрема, навіть не згадується про це в авторефераті дисертації М. Сухарева «Економічне становище православної церкви в Криму і Північній Таврії в кінці XVIII – середині XIX ст.»¹.

У перші часи після ліквідації Вольностей Війська Запорозького для деяких лояльних по відношенню до російської влади духовних осіб, які «окормляли» запорожців, було збережене матеріальне утримання, що вони одержували за доби козацтва. Зокрема, до переведення в листопаді 1775 р. до Києва продовжував отримувати встановлену раніше платню (100 крб. за третину року) архимандрит Володимир Сокальський². Утім, усе ж це було виключенням, і

¹ Сухарев М.В. Економічне становище православної церкви в Криму і Північній Таврії в кінці XVIII – середині XIX ст.: автореф. дис. ... канд. історичних наук: 07.00.01. — Запоріжжя, 2011. — 22 с.

² Лиман І.І. Постаг начальника запорозьких церков Володимира Сокальського в історіографії та джерелах // Південний архів. Збірник наукових праць. Історичні науки. — Вип. 7. — Херсон: ХДПУ, 2002. — С. 74.

система утримання духовенства, що існувала на Запорозьких Вольностях і базувалась перш за все на «ласці військовій», уже не працювала в тому вигляді, що раніше. Показово, що невдовзі після ліквідації Січі на утримання духовенства колишньої козацької церкви губернаторський товариш надворний радник Л. Алексєєв уважав за потрібне запровадити карнавоковий збір, оскільки раніше це духовенство утримувались від зимівників і млинів¹.

При цьому держава не поспішала перебирати на себе фінансування духовенства і робила ставку на призначення жалування окремим особам, що «окормляли» військових, і в яких російська влада була найбільше зацікавлена.

Серед таких духовних осіб були й представники грецького чорного духовенства, які перебували при збройних формуваннях у Керчі та Єникале. Згадаймо, що й утримання храмів «албанських греків», які брали участь у походах проти турків, поступити в російське підданство і поселитись у Керчі та Єникале, Катерини II обіцяла здійснювати за рахунок казни². Указом імператриці від 9 травня 1776 р. наказувалось щорічно виділяти кожному з чотирьох митрополитів, які перебрались з греками до двох кримських фортець, по 500 крб., а також видати їм єдиноразово по 200 крб.³ Утім, зміни пріоритетів стали причиною того, що коли в 1795 р. керченські та єнікальські греки звернулись до Катеринославського, Вознесенського й Таврійського генерал-губернатора П. Зубова з проханням виплачувати з державної казни жалування священникам і церковнослужителям, П. Зубов і за його пропозицією сама Катерина II у цьому відмовили, посилаючись на узаконення від 28 березня 1775 р., яким держава зобов'язалась фінансувати лише зведення храмів, а не утримання духовенства⁴. При цьому російські можновладці воліли не згадувати, що в тому самому іменному указі від 28 березня 1775 р. містився пункт 9 про грецького архієпископа для керченських і єнікальських греків, який мав одержувати жалування від казни⁵.

Утім, деякі з представників духовенства, що «окормляли» військові формування з греків у регіоні, жалування все ж отримували. Зокрема, ієромонаху формованого біля Одеси з греків і албанців

¹ Беднов В.А. Материали для истории колонизации бывших Запорожских владений. — Екатеринослав: Тип. Губернского земства, 1914. — С. 32-33.

² РГАДА. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 689. — Ч. 1. — Л. 206 об.

³ ДІМ КП – 74066 / Арх – 14401; Православна церква на півдні України (1775-1781) / Упорядник: І. Лиман // Джерела з історії Південної України. Том 4. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 91.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.348. — С. 719-724.

⁵ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.284. — С. 103.

184 Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)

трьохротного дивізіона штатами було встановлено жалування в 100 крб. на рік¹. Духовенство ж грецького піхотного батальйону, сформованого під Одесою після розформування Албанського війська й Одеського дивізіону, утримувалось уже переважно за рахунок підцерковної землі².

При формуванні в 1788 р. Чорноморського козацького війська передбачений його штатним розписом священнослужитель мав одержувати жалування 105 крб. на рік. У ході російсько-турецької війни з огляду на значення війська штат його духовних осіб був розширений. Станом на 1792 р. протопоп козацького війська одержував жалування 200 крб. на рік, «поп» — 100 крб., диякон — 80 крб., плюс на церковний причт виділялось ще 120 крб. щорічно (для порівняння, кошовий отаман одержував 1000 крб., курінні отамани — по 40 крб. на рік)³.

На відміну від духовенства Запорозьких Вольностей, на задоволення матеріальних потреб якого козацтвом не відводились підцерковні землі, для абсолютної більшості духовенства регіону «постзапорозького» періоду саме такі земельні ділянки стали основним джерелом утримання. Причому згідно з Межовою інструкцією, земля записувалась не за конкретними духовними особами, а за храмом, а тому духовенство не мало права її продавати, закладати, дарувати, але могло здавати в оренду. Крім того, духовні особи втрачали право користування землею, відмежованою до «старого» храму, у разі переведення на нове місце. Разом із тим, від підцерковної землі відрізнявся статус земель, які дозволялось мати у володінні чи користуванні безпосередньо священно- та церковнослужителям.

Такий порядок стосувався всієї території Російської імперії. Утім, специфіка Південної України наклала свій відбиток на ситуацію із церковним землеволодінням і землекористуванням у регіоні. Уже в перші роки існування Слов'янської та Херсонської єпархії для регіону було зроблено виключення, і замість передбачених Межовою інструкцією 33 десятин на храм дозволено відводити 120 десятин. Це

¹ Киреєнко Г.К. Ордера князя Платона Александровича Зубова правителю Таврической области // ИТУАК. — 1895. — № 23. — С. 3; Сапожников И.В., Белоусова Л.Г. Греки под Одессой (Очерки истории поселка Александровка с древнейших времен до начала XX века). — Одесса – Ильичевск: Элтон-2 – Гратек, 1999. — С. 150.

² Сапожников И.В., Белоусова Л.Г. Греки под Одессой (Очерки истории поселка Александровка с древнейших времен до начала XX века). — Одесса – Ильичевск: Элтон-2 – Гратек, 1999. — С. 120-121.

³ Сапожников И.В. Священники Черноморского казачьего войска до кубанского периода // Культурная жизнь юга России. — 2002. — № 1. — С. 38.

було цілком виправдано для цього етапу колонізації, коли на Півдні, на відміну від інших регіонів, мала місце наявність великих вільних земельних угідь при відносно невеликій щільності населення. Влаштування ж нових храмів розглядалась як важлива складова комплексу умов для забезпечення найскорішого залюднення краю.

Втім, темпи земельних роздач, складності із самим відмежуванням, обумовлені, зокрема, нестачею межовиків і суперечками щодо якості ділянок, що мали відмежовуватись, у комплексі із коливаннями державної політики в цьому питанні мали наслідком те, що далеко не всі храми Півдня мали у відведенні 120 десятин. У подальшому, по мірі зростання чисельності населення і зменшення вільних земельних фондів, ситуація лише загострювалась, що, зрозуміло, негативно впливало на матеріальне забезпечення духовенства¹.

Крім використання підцерковної землі, духовенство користувалось платою за треби, пожертвами, що давали парафіяни, а в деяких випадках — і державною ругою в натуральній чи грошовій формі.

Згадаймо, що в останній чверті XVIII ст. духовенство храмів населених пунктів поселених полків регіону утримувалось переважно за рахунок самих парафіян і користування підцерковною землею. Типовою в цьому плані була справа про влаштування церкви у військовій слободі Михайлівці, мешканці якої попіклувались про відведення 120 десятин підцерковної землі й зобов'язались утримувати храм².

Підцерковні землі стали головним джерелом утримання духовенства Бузького козацького війська. Зокрема, у рапорті священика Миколаївської церкви станиці Бузького війська Новопетровської Максима Кушковського повідомлялося, що підцерковна земля для його храму була відведена в 1785 р.³. Коли в 1796 р. мешканці станиці цього ж війська Себіної звернулись до єпархіального архієрея за дозволом відокремитись від парафії Миколаївської церкви станиці Новопетровської і влаштувати власний храм, митрополит Гавриїл (Бонулеску-Бодоні) наклав резолюцію, що це можна зробити тільки після відведення на заплановану церкву в Себіній 120 десятин землі⁴. На початку 1807 р. новопетрівський

¹ Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 161-175.

² Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 80. — Арк. 2 зв.-3 зв.

³ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 690. — Арк. 1.

⁴ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 274. — Арк. 1.

186 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

священик скаржився, що його парафіяни, у порушення правил, віддали цю землю в оренду миколаївському купцю, чим позбавили його можливості обробляти цю землю. Максим Кушковський жалівся, що через це, з огляду на кількість душ у його парафії, він тепер ні себе, ні сина, який навчався в семінарії, «утримувати зовсім не міг». На цю скаргу Херсонське духовне правління прийняло резолюцію звернутись до військової Бузької канцелярії і вимагати, аби та наказала новопетрівцям підцерковну землю нікому в оренду не віддавати «і до неї ніякої справи їм не мати»¹.

На користуванні підцерковною землею базувалось і утримання духовенства Азовського козацького війська. Якщо попервах ієромонах Іннокентій, який перебував при козаках, на підставі іменного указу від 6 грудня 1829 р. одержував жалування «нарівні з осавулом», то після облаштування війська в Північному Приазов'ї наказний отаман полковник Й. Гладкий просив дозволити, аби церковні причти і Покровського поселення, і Петровського посаду «не вимагали для утримання себе ніякої допомоги, а задовольнялись би від парафіян і землею»².

Важливо, що законодавство щодо церковного землеволодіння та землекористування стосувалось переважно сільської місцевості, тоді як обов'язкове відведення підцерковної землі для міських храмів не передбачалось (інше питання, що саме віднесення населених пунктів до категорії міських поселень впродовж останньої чверті XVIII – середини XIX ст. зазнавало неодноразових коригувань, і в низці випадків різні відомства використовували не однакові підходи до такого віднесення³, що ускладнювало проблему відмежування). Тож, зокрема, причти фортець мали утримуватись, як правило, з інших джерел. Так, тоді як один священик Олександрівської фортеці Нової Дніпровської лінії знаходився на «громадському утриманні», другий одержував з комісаріатської суми штатне жалування⁴. Священики Нової Дніпровської лінії отримували жалування в розмірі 100 крб., а 2 церковнослужителі — по 20 крб. Згідно іменного указу від 28 червня 1794 р. ці суми були переглянуті, і відтепер священик одержував 120 крб. і церковнослужителі по 21 крб. асигнаціями. З цих сум вичитались 2,5 % зі священика і 1 % з церковнослужителів на

¹ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 690. — Арк. 1-2.

² Маленко Л. Азовське козацьке військо (1828-1866). — Запоріжжя, 2000. — С. 404-405.

³ Константінова В.М. Джерела з соціально-економічної історії міст Південної України останньої чверті XVIII – 1853 р.: дис. канд. історичних наук: 07.00.06 / Запорізький держ. ун-т. — Запоріжжя, 2004. — С. 121-123.

⁴ Горбань Г.В. Свято-Покровський собор. — Запорожжя: Інтербук, 1991. — С. 21-22.

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 187 шпиталь і медикаменти. Крім грошей, на причетників виділявся провіант: «борошна житнього по 3 чверті осьмичетверікових і круп гречаних по 18 гарнців». Священик і причетники одержували дрова та очерет на опалення однієї пічки¹.

25 червня 1795 р. обер-комендант Кирилівської фортеці Є. Таубе повідомляв священика Олександрівської церкви Олександрівської фортеці, що він знісся з комендантом цієї фортеці І. Аврамовим з питання видачі провіанту й жалування новопризначеному дячку Кирилівської фортеці².

Підцерковних земель Покровський храм Олександрівської фортеці не мав³.

За оцінкою Я. Новицького, зробленої на підставі вивчення джерел з історії храмів Олександрівської фортеці, «тодішнє духовенство не тільки не користувалося достатком, але жило в крайній нужді і харчувалося впроголодь»⁴.

Зрозуміло, що з огляду на специфіку своєї дислокації не могли розраховувати на користування підцерковною землею полкові священики, які зачасту перебували при похідних церквах.

Звернемо увагу, що крім жалування, окремі полкові священики, які відзначились по службі, могли одержувати спеціальну пожиттєву грошову винагороду. Зокрема, уже згадуваному нами протоієрею Трохиму Куцинському за дії при штурмі Ізмаїлу була призначена щорічна виплата в розмірі 300 крб.⁵

Не зупиняючись на аналізі кожного узаконення щодо регулювання порядку утримання полкового духовенства, які побачили світ наприкінці XVIII – у середині XIX ст., звернемо увагу лише на кілька з них, зазначивши, що було б некоректно, слідом за О. Желобовським, зараховувати всі нововведення, спрямовані на покращення матеріального стану військового духовенства, на рахунок

¹ Новицкий Я.П. История города Александровска в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии. 1770-1806 гг. // Новицкий Я. Твори в 5-ти томах. Т. 1. — Запоріжжя: ПП «АА Тандем», 2007. — С. 230; Єременко М.М. Інформація про військове духовенство Південної України в спадщині Я.П. Новицького // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — Т. 22. — К., 2011. — С. 219.

² ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24899. — Арк. 2379.

³ Горбань Г.В. Свято-Покровський собор. — Запоріжжя: Інтербук, 1991. — С. 22.

⁴ Новицкий Я.П. История города Александровска в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии. 1770-1806 гг. // Новицкий Я. Твори в 5-ти томах. Т. 1. — Запоріжжя: ПП «АА Тандем», 2007. — С. 230.

⁵ Бильбасов В.А. Екатерина II и В.В. Каховский. 1791-1793 // Бильбасов В.А. Исторические монографии. — СПб.: Тип. И.Н. Скороходова, 1901. — Т. 3. — С. 466.

188 Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)

особистого піклування про це обер-священиків армії та флоту¹, хоча ініціатива щодо низки з них насправді виходила від цих очільників.

Зокрема, уже невдовзі після запровадження посади обер-священика армії та флоту, у 1802 р. були конфірмовані штати кавалерійських і піхотних полків, які передбачали виплату полковим священикам по 140 крб. жалування та раціону на рік².

Височайше затвердженою 10 серпня 1806 р. доповіддю Синоду, констатуючи, що армійські священики «всі взагалі передбаченим жалуванням утримувати себе ніяк не можуть», було дозволено робити до жалування надбавки за рахунок полкових церковних сум³.

6 грудня 1829 р. Микола I визнаючи, що військове духовенство мало вельми обмежене утримання, яке не відповідало «ні поважності їх сану, ні подвигам постійного старання в повчанні військових чинів у правилах благочестя і любові до Престолу і Батьківщини», наказав переглянути оклади, які відтепер для полкових священиків зрівнювались із окладами капітанів відповідних збройних формувань. Старшим дивізійним благочинним, крім того, мало додатково виплачуватись по 50 крб. на рік. Священикам, які перебуватимуть при військах у закордонних походах, мало виплачуватись жалування не сріблом, а асигнаціями, але в подвійному розмірі⁴. Іменним указом від 9 травня 1831 р. із капітанським було зрівняне й жалування священиків, які перебували при шпиталях 3-6 класів. Раніше ж, як зазначалось у документі, ці духовні особи одержували по 110 крб. жалування і 36 крб. на раціон⁵. Згодом з'явилась ще ціла низка узаконень, що визначали розмір жалування духовенства при шпиталях, при військово-навчальних закладах і при полках.

Розглядаючи ситуацію із матеріальним забезпеченням підлеглих обер-священика В. Кутневича у 1840-х – першої половини 1850-х рр., один із обер-священиків більш пізнього періоду зазначив, що обмежене жалування було недостатнім в умовах поступового здорожчання життя і кочової служби полкових священиків, які,

¹ Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 22-29.

² Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 24.

³ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.238. — С. 687-689.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IV. — № 3324. — С. 838-839.

⁵ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4560. — С. 357.

супроводжуючи війська, часто знаходились далеко від своїх родин, будучи змушеними «мешкати на два дома»¹.

Що стосується духовенства фортечних і міських храмів, у парафіях яких були військові формування, слід згадати, що в останній чверті XVIII ст. лише лічені собори південноукраїнського регіону отримували державну ругу. Їх були одиниці і після того, як синодальним указом від 4 серпня 1799 р. було передбачено влаштування соборів у Одесі, Овідіополі, Очакові, Єнікале, Карасубазарі та Бахчисараї із виділенням додаткових сум на утримання їхніх причтів при залишенні при них парафіяльних дворів. У контексті нашої проблематики вкрай важливо, що серед підстав для такого рішення називалось перебування в краї сухопутних військ та флоту². І за Олександра I список міських храмів на півдні України, чий причти мали одержувати жалування, кардинально не збільшився³. Значно більше нововведень у цьому плані було запроваджено за Миколи I.

Кажучи про зміни штатів військових храмів миколаївських часів, слід мати на увазі, що вони відбувались у контексті більш широких змін, що стосувались як збройних сил імперії, так і системи утримання духовенства. Щодо останнього згадаймо, що в 1842 р. розпочалося переведення парафіяльного духовенства на штати із встановленням жалування для сільських причтів.

Зі зрозумілих причин не мали підцерковної землі корабельні храми. Тож головним джерелом утримання флотського духовенства було жалування. 18 січня 1778 р. виконуючий обов'язки головного командира Азовської флотилії й Таганрозького порту П. Каслівцев у донесенні Слов'янському та Херсонському архієпископу Євгенію (Булгарісу) писав, що восьми священикам, які мали знаходитись на кораблях Азовської флотилії, було передбачене жалування від 60 до 120 крб. на рік, «дивлячись на їхню поведінку і послуги», плюс за кожен місяць перебування в морі вони мали одержувати 4 крб. 50 коп., «а іноді і більше»⁴.

Утім, сказане вище не означає, що все флотське духовенство Півдня не користувалось прибутками із землі впродовж усього досліджуваного нами періоду. Адже Балаклавський Георгіївський

¹ Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 28-29.

² ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 19.070. — С. 750-754.

³ Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 223.

⁴ Держархів Одеської обл. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 1.

190 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

монастир, визначений із 1806 р. як місце перебування ієромонахів Чорноморського флоту, ще в 1797 р. іменним указом одержав як рибні, так і земельні угіддя¹, а після 1817 р. площа угідь монастиря дорівнювала 904 десятинам 440 сажням², хоча більша їх частина була непридатна для землеробства. На утримання ієромонахів використовувалась і частина інших, крім земельних, пожертв монастирю, які були доволі щедрими.

Одержували ієромонахи монастиря і жалування з державного казначейства, розмір якого, за даними В. Шавшина, у 1818 р. був визначений у 6 крб. 86 коп. на рік плюс на довольство 19 ½ коп. на день. Згодом ієромонахи стали одержувати по 24 крб.³ А іменним указом від 27 серпня 1839 р. семи ієромонахам Балаклавського Георгіївського монастиря було призначено жалування по 500 крб. на рік⁴.

Положенням про церкви, що знаходяться у військовому поселенні, були визначені наступні джерела прибутку: 1) карнавковий збір; 2) виторг за продаж свічок і подавання за виконання треб; 3) пожертви; 4) «образні кошти» поселених і діючих ескадронів; 5) подавання, що дають нижні чини при одержанні ними жалування; 6) «образні кошти» в шпиталях і гроші по заповітам.

Утім, реально використовувались і інші джерела. Зокрема, у 1842 р. з метою збільшення церковних прибутків була заведена пасіка при Успенській церкві в Новогеоргіївську. З огляду на успішність такого започаткування військово-поселенське керівництво в 1848 р. розпорядилось поширити цей досвід на всі храми⁵.

У літопису Михайлівської церкви села Благодатного Слизаветградського повіту повідомляється, що в перші часи існування військового поселення причт цього храму не був забезпечений, оскільки не одержував жалування і не мав підцерковної землі, обробляючи землю нарівні з військовими поселенцями й мешкаючи у власних будинках. У 1834 р. для храму були такі відведені 99 десятин, а у 1838 р. стало виплачуватись казенне жалування

¹ Шавшин В.Г. Балаклавский Георгиевский монастырь. — Симферополь: Таврия, 1994. — С. 57.

² Тур В.Г. Крымские православные монастыри XIX – начала XX века: История. Правовое положение. — Симферополь: Изд-во «Таврия-Плюс», 1998. — С. 73.

³ Шавшин В.Г. Балаклавский Георгиевский монастырь. — Симферополь: Таврия, 1994. — С. 65.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12654. — С. 686.

⁵ Шахов В. К описанию православных приходов заштатного города Новогеоргиевска, Александрийского уезда // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1893. — № 18. — С. 478-479.

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 191 священику 208 крб. і диякону 140 крб. асигнаціями (церковнослужителі і тепер жалування не отримували). Розмір жалування незмінним не залишався. Скажімо, у 1841 р. для священика він становив 51 крб. сріблом. У тому ж році вже одержували платню й 2 причетники, щоправда, її сума становила лише 3 крб. 30 коп. сріблом на рік. З 1849 р. припинилось виділення платні на диякона, відтепер не передбаченого штатами. Разом із тим, того ж року військове відомство проявило піклування про житлові умови священика, виділивши йому під помешкання казенне приміщення. Показово, що наводячи ці дані, автор літопису церкви робить висновок, що забезпечення причту «туго йшло» навіть у період військових поселень, коли життя та діяльність духовенства були на виду «у казни», під контролем двох відомств, і вимагало «свого роду подвижництва на полі брані»¹.

Подібна тенденція простежувалась і щодо матеріального забезпечення причту Покровської церкви села Возсіятського, хоча за хронологією зміни тут не співпадали із нововведеннями щодо причту села Благодатного. Підцерковна земля для Покровської церкви у розмірі 99 десятин була відмежована у 1830 р. Вперше жалування виплачено у 1841 р. Втім, тоді його одержував лише священик (24 крб.), церковнослужителям же жалування передбачене не було. З 1843 по 1854 р. священик одержував від казни 24 крб. 29 коп., а дячок 3 крб. 45 коп. на рік. Мешкав причт у власних будинках².

Напевно, найбільш оптимістично стан матеріального забезпечення духовенства військових поселень оцінений у «Літопису парафії с. Ольшанки Св. Іоанна Милостивого церкви» (не слід забувати, що священики цього храму мали посаду старшого окружного священика округу). Щоправда, тут також зазначено, що духовенство Ольшанки одержало на причт повну пропорцію землі (99 десятин) тільки «при повному розвитку військових поселень», тобто не одразу. Не одразу після створення військових поселень було запроваджено й виплату жалування. Щоправда, ті суми, які наводить автор «Літопису...» (для старших священиків — по 147 крб., молодших — по 114 крб., штатних дияконів — по 85 крб., дячків —

¹ Земляницький С. Летопись Архистратиги-Михайловской церкви села Благодатного, Елисаветградского уезда, Херсонской епархии // Херсонские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1914. — № 20. — С. 629-630.

² Поручик П. Историческая записка о Свято-Покровской церкви селения Возсиятского и ее приходе // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1887. — № 19. — С. 779-780.

192 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

по 36 крб., паламарів — по 17 крб.)¹ скоріш за все стали виплачуватись лише з 1854 р., коли були височайше затверджені нові штати². Раніше ж, затвердженими у 1840 р. штатами округів військових поселень точна сума жалування священнослужителям не зазначалась, а натомість було написано: «залежно від чисельності церков у окрузі та місцевої потреби»³.

В. Лобачевський пише, що священно- та церковнослужителі, які не мали власних будинків, одержували квартири від військових поселень, які забезпечували і опалення та прислугу (остання складалась із солдат-інвалідів або кантоністів, на кожного з яких щомісячно відпускався провіант). У неврожайні роки духовенству, а також вдовам і сиротам духовного відомства із запасних магазинів військових поселень видавався провіант мукою, і зерно на посів. До того ж, духовенство військових поселень мало право на безкоштовне лікування в місцевих шпиталях⁴.

Ще більш проблемним було забезпечення духовенства адміралтейських поселень. У 1826 р. священник Покровської церкви поселення Висунець Антон Глобачев жалівся Херсонському духовному правлінню, що з самого призначення до цього храму, при відсутності підцерковної землі, він змушений займатись хліборобством і скотарством на землі парафіян «з великими складностями» (зокрема, парафіяни виділили для цього ділянку, що знаходилась на відстані аж 17 верст від поселення, причому без сінокошу). З цього приводу управляючий адміралтейськими поселеннями 14 жовтня 1826 р. знісся з губернським землеміром щодо відмежування підцерковної землі для висунецького храму⁵. Але й на початок 1828 р., як зазначалось у виписці з відомості Катеринославської духовної консисторії, у цьому адміралтейському поселенні церковної землі у відводі ще не було⁶. Повітовий землемір провів необхідне відмежування лише в 1833 р., і відтепер два причти Покровської церкви користувались 132 десятинами зручної землі⁷. У

¹ Лобачевский В. Летопись прихода с. Ольшанки Св. Иоанна Милостивого церкви // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1891. — № 11. — С. 328.

² Поручик П. Историческая записка о Свято-Покровской церкви селения Возсиятского и ее приходе // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1887. — № 19. — С. 779-780.

³ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. III. — К № 14126. — С. 1405.

⁴ Лобачевский В. Летопись прихода с. Ольшанки Св. Иоанна Милостивого церкви // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1888. — № 11. — С. 328.

⁵ Держархів Херсонської обл. — Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 1056. — Арк. 186-187.

⁶ Держархів Херсонської обл. — Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 1139. — Арк. 5.

⁷ Держархів Херсонської обл. — Ф. 14. — Оп. 3. — Спр. 5. — Арк. 3.

1842 р. начальник Головного морського штабу звернувся до Сенату з повідомленням, що для храмів адміралтейських поселень у 1827 р. було відмежовано по 33 десятини, а тепер, коли зміни законодавства передбачали відведення вже по 120 десятин, із цим виникли складності. Тож адміралтейське відомство домоглося, аби земля нарізалася не лише від нього, а й від населених пунктів цивільного відомства, які теж належали до парафій церков адміралтейських поселень. Але саме відмежування затягнулось на довгі роки і супроводжувалось чисельними суперечками, «буйством та непослухом» поселян¹.

Характер матеріального забезпечення військового духовенства значною мірою зумовив певну конфліктність стосунків із парафіяльним духовенством.

У південноукраїнських архівах відклалась велика кількість справ про взаємні скарги полкового й парафіяльного духовенства щодо проведення хрещення та вінчання мирян не своєї парафії. Згадаймо лише кілька типових прикладів.

У 1794 р. розгорівся конфлікт парафіяльного духовенства і священника Херсонської артилерійської команди Олексія Полонського, який вінчав людей не своєї парафії і при наявності у них іншого законного подружжя².

У 1803 р. протоієрей Григорій Саражинович повідомляв, що священник з бойового стогарматного корабля Михайло Волчаницький «завжди... втручається в чужі парафії, і через це парафіяльні священники ображаються». Цікаво, що приводом для такого повідомлення стало звернення священника Херсонського морського шпиталю Федора Морозова про те, що Михайло Волчаницький вінчав міщанку в казармі, а за недопуск його у шпитальну церкву для проведення цього вінчання комісар Погорелов виніс Федору Морозову догану³.

Утім, двома роками раніше в духовній консисторії розглядалась справа, де сам священник Херсонського морського шпиталю Федор Морозов фігурував як порушник заборони вінчати людей не своєї парафії⁴.

¹ Держархів Херсонської обл. — Ф. 14. — Оп. 3. — Спр. 5. — Арк. 23-57; Держархів Херсонської обл. — Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 1846. — Арк. 9.

² Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 315. — Арк. 1-7.

³ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 519. — Арк. 1-1 зв.

⁴ Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 415. — Арк. 1.

Конфлікти між представниками духовенства різних військових формувань, розміщених у одному населеному пункті, мали місце й раніше.

Так, у 1777 р. намісник священик Покровського храму Олександрівської фортеці Ф. Тисаревський (Писаревський) направив до Самарського духовного правління рапорт зі скаргою на священика Рязького полку Петра, який перебував у фортеці при хворих солдатах, які відстали від своїх полків по дорозі на Перекоп. Намісник Нової Дніпровської лінії писав, що священик Петро та підполковник Путімцев, який був головним наглядачем при цих хворих солдатах, без відома й дозволу консисторії облаштували в Олександрівській фортеці похідну церкву другого Московського піхотного полку «без загальної потреби, а єдине тільки задля своєї угоди і замість домової церкви». Причому цю церкву стали відвідувати військовослужбовці Олександрівської фортеці, а відповідно Покровська церква та її духовенство стали потерпати через різке зменшення прибутків від продажу свічок і карнавального збору¹.

У 1819 р. уже низка полкових священиків, розквартированих на території Південної України, скаржилась своєму керівництву на те, що парафіяльні священики не допускають їх служити у своїх храмах навіть після відповідних звернень до духовної влади з боку військового керівництва. Причому такі відмови мали місце і в зимовий час, коли не було можливості встановити пересувні полкові церкви. Скаржилось військове духовенство і на неповагу з боку духовенства парафіяльного. Катеринославський, Херсонський і Таврійський єпархіальний архієрей Іов (Потьомкін), який, як вже згадувалось, свого часу сам перебував на військовій службі, зробив спробу владнати ці конфлікти і упередити їхнє виникнення у майбутньому, запровадивши правила допуску полкових священиків до служіння у парафіяльних церквах його єпархії².

Доволі показово, що в церковному літопису с. Ольшанки зазначено, що за часів військового поселення розміщені в Ольшанці полкові священики іноді служили в парафіяльних храмах, здійснювали парафіяльні треби й підпорядковувались місцевому єпархіальному керівництву. А певний час навіть їхні формулярні

¹ ІР НБУ. — Ф. П. — Спр. 24161. — Арк. 2-4; Еременко Н.Н. Конфликты между приходским и военным духовенством на Юге Украины последней четверти XVIII века // *Українська державність: історія і сучасність: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф.*, м. Маріуполь, 23 листоп. 2012 р. / під заг. ред. К.В. Балабанова. — Маріуполь, 2012. — С. 15-16.

² Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1351. — Арк. 1-7 зв.; Держархів Херсонської обл. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1354. — Арк. 1-3 зв.

списки вміщувались у місцевих клірових відомостях нарівні з формулярними списками інших священиків¹.

Утім, викоринити конфлікти повністю так і не вдалося², оскільки цьому заважала, крім матеріальної зацікавленості духовенства у «втручанні в справи не своєї парафії», ще й специфіка діяльності полкового духовенства, пов'язана зі зміною дислокації їхніх збройних формувань.

Отже, серед джерел матеріального забезпечення військового духовенства південноукраїнського регіону останньої чверті XVIII – середини XIX ст. були користування підцерковною землею, «доброхотні подаяння», плата за треби, надбавки за рахунок полкових церковних сум, натуральна руга, жалування тощо. Тут ми не ведемо мову про пенсії, заходи піклування про вдів і сиріт духовного відомства та інші форми соціального забезпечення, які напряду не стосуються безпосередньо забезпечення діяльності духовенства регіону, яке «окормляло» військових. Економічне підгрунтя мала частина конфліктів як між військовим і парафіяльним духовенством, так і між духовними особами, що «окормляли» різні військові одиниці в одному населеному пункті, адже від кількості парафіян і проведених треб напряду залежало матеріальне становище значної частини духовенства. Намагання духовної влади розмежувати сфери повноважень військового та парафіяльного духовенства так і не змогли покласти край таким спорам за паству.

Вивчення діяльності військового духовенства Південної України дало нам підстави як виокремити специфічні функції, пов'язані із задоволенням духовних потреб військових у бойових умовах, так і простежити специфіку виконання військовим духовенством у мирний час тих функцій, які поклались і на духовенство парафіяльне щодо цивільних осіб. У мілітаризованій Російській імперії військовому духовенству відводилась особлива роль, що було ще більш актуальним для південноукраїнського регіону, який не втратив для Петербурга свого важливого геополітичного значення ні в останній чверті XVIII ст., коли землі Півдня виступали плацдармом для наступу на території, підконтрольні Османській імперії, ні в середині XIX ст., що невдовзі яскраво засвідчили події Кримської війни.

¹ Лобачевский В. Летопись прихода с. Ольшанки Св. Иоанна Милостивого церкви // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1888. — № 23. — С. 714.

² Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2004. — С. 243.

196 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Дослідження системи матеріального забезпечення діяльності південноукраїнського військового духовенства дозволяє простежити пошуки владою найбільш прийнятних моделей утримання, які б, з одного боку, давали можливість для ефективного виконання цими духовними особами їхніх функцій, а з іншого, не переобтяжували державну казну. Попри уніфікаторські тенденції, система утримання духовенства, яке «окормляло» військових, залишалась вельми диференційованою, як залишався неоднорідним і сам склад цього духовенства. Це, між іншим, є одним із пояснень наявності відмінних між собою, інколи діаметрально протилежних оцінок стану матеріального забезпечення духовних осіб як в історіографії, так і в джерелах (йдеться в тому числі й про оцінки, що давались самими представниками військового духовенства й керівництвом духовного відомства).

ВИСНОВКИ

Нами зроблено спробу комплексного вивчення історії православного військового духовенства на півдні України другої третини XVIII – середини XIX ст. із урахуванням строкатості складу духовних осіб, які «окормляли» військових у регіоні, і з зосередженням головної уваги на змінах у системі управління й трансформаціях ступеню залежності духовенства від їхніх парафіян, духовного та військового начальства, на порядку формування, діяльності військового духовенства, на його матеріальному забезпеченні. Усі вищезазначені аспекти розглянуті в тісному взаємозв'язку із тими трансформаціями, яких зазнавали впродовж 1734-1853 рр. південь України в цілому, його церковний устрій, склад і статус розташованих тут військових формувань у зв'язку із змінами геополітичної ситуації і відповідно місця регіону в планах офіційного Петербурга, із специфікою поширення на Південь загальноімперських централізаційних і уніфікаційних тенденцій, із коливаннями державної політики в релігійній сфері.

Аналіз стану наукової розробки проблематики із виокремленням у історіографічному процесі трьох основних періодів (XVIII ст. – кінець 1910-х рр.; 1920-ті – кінець 1980-х рр.; кінець 1980-х рр. — сьогодні) та умовним тематичним поділом доробку попередників на чотири групи (праці з історії військового духовенства Російської імперії; розвідки, що стосуються військових формувань Південної України; праці з історії православ'я в південноукраїнському регіоні, що не присвячені вивченню саме військового духовенства; дослідження безпосередньо з окремих аспектів історії духовенства, що «окормляло» збройні формування Півдня), дав можливість не тільки констатувати фрагментарність, мозаїчність вивчення досліджуваної нами проблематики, не тільки визначити наявні лакуни й вузлові контраверсійні питання, але й спиратись на досвід попередників, використовуючи їхні напрацювання у всіх чотирьох тематичних групах із врахуванням історіографічного контексту, в якому відповідні роботи створювались.

Необхідною передумовою досягнення поставленої мети стало формування репрезентативної джерельної бази дослідження, неопубліковану складову якої склали джерела, що зберігаються в державному архіві при Раді Міністрів Автономної Республіки Крим, державному архіві Одеської області, державному архіві Херсонської області, державному архіві Миколаївської області, державному архіві

198 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

міста Севастополя, державному архіві Дніпропетровської області, державному архіві Донецької області, державному архіві Запорізької області, Центральному державному історичному архіві в м. Києві, Інституті Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Російському державному історичному архіві, Російському державному архіві Військово-морського флоту й Російському державному архіві давніх актів. Важливою складовою актуалізованої джерельної бази стали опубліковані матеріали, які друкувались, зокрема, як у рамках систематизації законодавчих документів з метою забезпечення умов для їх більш ефективного застосування, так і з метою інформування читачів про сучасні їм події, а у випадку з археографічними і квазіархеографічними публікаціями — у контексті вивчення історичного минулого.

Аналіз специфіки підпорядкування духовенства Вольностей Війська Запорозького і реалій залежності запорозьких духовних осіб від козацького військового керівництва, парафіян, Синоду, Києво-Межигірського монастиря, Київських єпархіальних архієреїв, світських очільників за межами Вольностей не дає підстав погодитись із тезою, що запорозькі козаки не внесли нічого нового в систему управління Церквою на своїй території, і немає сенсу казати про особливий церковний устрій Запорожжя. Звичайно, знаходження Запорозьких Вольностей у складі Російської імперії передбачало поширення на духовних осіб, які «окормляли» запорозьке Військо, тих норм, що стосувались православного духовенства держави в цілому. Але фактичний характер залежності духовенства Вольностей від кошового керівництва й військового товариства суттєво дисонував із тим, що передбачався *de jure*. До того ж, і самі правові норми передбачали різні варіанти побудови вертикалі духовної влади, чим запорожці доволі вдало користувались задля збереження своєї реальної зверхності у вирішенні духовних питань.

Склад осіб, які задовольняли релігійні потреби запорозького козацтва, включав духовенство, направлене до Вольностей з Києво-Межигірського ставропігійного монастиря; духовних осіб, висвячених до козацьких храмів київськими єпархіальними владиками; представників чорного та білого духовенства, які приходили на Запорожжя задля збирання подаянь на свої монастирі та церкви; чернецтво монастирів, до яких козаки ходили «на прощу»; духовенство прилеглих до Вольностей Війська Запорозького територій, непідконтрольних Кошу; духовних осіб, які висвячувались у волоських чи уніатських ієреїв; «мандрівних дяків»; членів самого військового товариства, які на деякий час перебирали на себе частину

функцій духовних осіб у разі відсутності останніх. Важливо, що духовний стан не був закритим, тож запорожці користувались можливостями соціальної мобільності з козацтва в духовенство, і вже висвячені в сан «окормляли» своїх вчорашніх братів по зброї. За часів Нової Січі спостерігався процес адаптації релігійних практик запорожців до нових реалій, коли імперські структури (у тому числі — і церковні) активно діяли в напрямку розширення свого впливу на землі Запорозьких Вольностей. Усупереч цьому, Кошу багато в чому вдавалось зберігати ключові позиції в керівництві церковною справою, використовуючи для цього і специфіку складу осіб, залучених до «окормлення» козацтва. При виконанні своїх функцій, серед яких було й «окормлення» Війська в бойових умовах, запорозьке духовенство одним із лейтмотивів мало прагнення догодити доволі специфічній пастві, від чієї «ласки» духовні особи залежали в питаннях як матеріального забезпечення, так і переміщення.

Становище південноукраїнського духовенства, яке за часів Нової Січі «окормляло» військових за межами Вольностей (духовні особи Миргородського та Полтавського полків, Нової Сербії, Слов'яносербії, Новослобідського козацького полку, донського козацтва, збройних формувань, що розміщувались у межах Новоросійської, а згодом — і Азовської губерній, духовенство збройних формувань, які не підпорядковувались Кошу, хоча й знаходились у межах кордонів Запорозьких Вольностей) значною мірою визначалось специфікою їхніх паств, характером їхнього складу і тією особливою роллю імперського форпосту, яка відводилась центральною владою Південній Україні і яка обумовлювала допущення видхилень від загальноприйнятих у церковному житті держави практик.

Ліквідація Вольностей Війська Запорозького стала рубіжною подією як у військовій, так і в церковній історії Південної України. Зміни військово-адміністративного та церковно-адміністративного устрою регіону, які послідували за «атакуванням» Січі, безпосередньо вплинули на систему управління духовними особами, які «окормляли» військових на Півдні. На регіональний контекст наклались зміни ступеню залежності військового духовенства від єпархіальної влади та військового керівництва, пов'язані з нововведеннями Павла I. Відтепер у керівництві частиною духовенства, під чією духовною опікою перебували військові, провідну роль став відігравати обер-священик. Упродовж першої половини XIX ст. як визначення кола осіб та храмів, які знаходились у

200 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

підпорядкуванні обер-священникам, так і обсяги повноважень останніх зазнали низки корегувань. При цьому важливим чинником, який впливав на діяльність військового духовенства, залишався персональний склад єпархіальних архієреїв і військового керівництва, обсяги можливостей яких у питаннях управління підлеглими духовного відомства, що «окормляли» військових, *de jure* та *de facto* суттєво різнилися.

Зміни, яких зазнавала в останній чверті XVIII – середині XIX ст. структура збройних сил, представлених на півдні України, тягли за собою зміни складу військового духовенства. Підходи до формування лав духовних осіб, які служили при козацьких військах, фортецях, у полках, на флоті, при військових шпиталях, військових, адміралтейських поселеннях, у військових навчальних закладах регіону тощо не залишалися сталими, на що впливали як загальноімперські законодавчі нововведення, так і ситуація безпосередньо в південноукраїнському регіоні. Не існувало неподоланного соціального бар'єру між військовим і духовним станами. Це не могло не сказатися на характері взаємин військового духовенства із їхньою паствою.

У період приєднань до Російської імперії нових територій, які раніше були «пустопорожніми» або ж заселеними мусульманським населенням, саме православне військове духовенство разом із військовими першим освоювало ці землі. З кінця XVIII ст. південноукраїнське духовенство виконувало функції, пов'язані з «окормленням» збройних сил у бойових умовах, не в регіоні, а далеко за його межами. Представники військового духовенства Південної України відзначились як в умовах російсько-турецької війни 1787-1791 рр., так і при штурмі фортеці Єревань у 1808 р., під час бойових дій проти наполеонівських військ у 1812-1815 рр., у війні з Туреччиною 1828-1829 рр., під час придушення Польського повстання в 1831 р., у ході «кампанії за кордоном» 1833 р. і військових дій на східному узбережжі Чорного моря 1830-х – 1840-х рр. При цьому, як і при «окормленні» військових у мирний час, військовому духовенству відводилась особлива роль виховання й підтримки в пастві вірнопідданських почуттів, готовності віддати життя за інтереси імперії. Специфіку, обумовлену роботою саме із військовими, мало виконання військовим духовенством усього комплексу богослужбних і позабогослужбних обов'язків, які покладались і на парафіяльних священно- та церковнослужителів, які опікувались цивільними.

Попри всі зміни і новації, яких зазнавала система матеріального забезпечення діяльності південноукраїнського військового духовенства, упродовж всього досліджуваного періоду найбільш матеріально незабезпеченою категорію залишались церковнослужителі — дячки та паламарі. Рівень же забезпечення священнослужителів (протоієреїв, ієреїв (священиків), ієромонахів, дияконів) суттєво різнився в залежності від статусу збройного формування, з військовими якого вони працювали, від місця його дислокації, від характеру взаємин духовних осіб із їхніми парафіянами і цілої низки інших факторів, включаючи фактор часовий: мала місце, зокрема, тенденція суттєвого відставання динаміки перегляду штатних жалувань від темпів інфляції й відповідно «здорожчання життя»; паралельно з процесом стрімкого залюднення південноукраїнського регіону й скорочення вільних земельних площ відбувалось загострення проблеми забезпечення духовенства, які не отримували жалування й мали користуватись підцерковною землею. Характер матеріального забезпечення частини військового духовенства став причиною чисельних конфліктів із парафіяльним духовенством.

**ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ
ВІЙСЬКОВОГО ДУХОВЕНСТВА
НА ПІВДНІ УКРАЇНИ**

**№ 1 1766, лютого 10. — Клопотання Анатолія (Мелеса)
про заступництво і допомогу в одержанні від
Катерини II дозволу на приїзд до Санкт-Петербургу
для доведення невинності**

Сиятельнейший граф, Премилосердный Г-рь и отец.

С глубочайшею покорностию Вашего Высокографскаго Сиятельства невинно худому жребию подверженной человек смею всенижайше трудить, тем паче, что жизнь моя, сколь ни несносна, понудила меня к тому оправдать мою невинность, не сумнясь, что есть в свете правосудие.

Слава ж великодушия и добродетелей Вашего Высокографскаго Сиятельства обнадежили меня принять ту смелость, ибо несчастное мое состояние касается такого великодушнаго министра, котораго Божественной промысел на то в свет произвел, чтобы бедствующим смертным иметь покровительство, помощь и защищение.

Свидетель тому, что утруждаю чистосердечно Богу, непорочная моя совесть и самая жизнь, я все равно за превосходное Вашего Высокографскаго Сиятельства почту христианское милосердие, окончат ли оную, когда по законам достоин, или спасти, когда невинно умираю; токмо то и единственно всенижайше прошу принять при сем в свое благоразсмотрение краткой моего дела экстракт, с котораго несомненно усмотреть можете невинно страждущаго человека, и милостивым предстательством исходатайствовать, чтобы мне от Ея Императорскаго Величества для принесения о моей невинности оправдания дозволено было свободно явиться в Санкт-Петербург.

Вашего Высокографскаго Сиятельства
Всепоследнейший человек Анатолий, бывший Епископ
Мелетинский

1766 года февраля 10 д.

РГАДА. — Ф. 18. — Оп. 1. — Д. 218. — Л. 1.

№ 2 1766. — Экстракт про ченця Анатолія (Мелеса)

Экстракт о монахе Анатолии, которой назвался Епископом Мелетинской епархии.

Оной Анатолий, будучи Ея Императорскаго Величества малоросейскаго переяславскаго полку природным подданным, в 743

204 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

году из России за границу ушел и, бродя в Польше и в волоской земле, чрез происки монашество и иеромонашество получил.

В 749-м году пришел в Афонскую гору в павлогеоргиевском мнтре, чрез полшеста мца в архимандрита произведен и под именем тамошних монашествующих с святынею в Россию для получения милостыни приезджал, которому от Синода дано 1120 р., от Ея Императорскаго Величества пожаловано 3000 р. да ему особо 1000 р., и сверх того от Синода дозволено ему было просить в России милостыни три года; но сколько ж он той милостыни собрат, не дав по обязательству своему известия, в 754-м году отбыл за границу, и те днги отдал ли в мнтр неизвестно.

После того в 755-м году по изволению единаго бываго константинопольскаго патриарха Кирилла, без избрания протчих архиереев, во епископа с наименованием запустелой от древних лет мелетинской епархии двумя епископами в митру произведен, а данною от патриарха ему грамотой позволено архиерейская там действовать, куда произведен будет. О каком неправильном Ево Анатолия во архиерея производстве и протчия архиереи оному своему патриарху протестовали. Почему он Анатолий принужден оттоль отбыть.

В 757-м году прибыл он, Анатолий, в Санктпетербург под некоторым якобы касающихся к ползе Ея Императорскаго Величества интересов обстоятельством по должности своей как оными правилами и духовным регламентом повелевается в Синоде не явился; и тогда по

Февраля 12 дня сего 767 года по доношению иностранной коллегии объявлением имянного Ея Императорскаго Величества повеления оной Анатолий в означенном мнтре включен в штатное монашествующее число.

А сентября 27 дня сего ж году Стейшему Синоду присланным онаго макариева мнтра архимандрит Амвросии с братиею на онаго монаха Анатолия доношением представил: что он, будучи в том дверми во двор овчии, но пролазая и нуды, той тат есть и разбойник; Синодом он, Анатолий, за правилнаго архиерея не признан.

Как же в 758-м году он, Анатолий, от Сената за границу отпущен, то в Запорожской Сечи без дозволения духовной власти по допущению запорожцов архиерейское священнослужение действовал со изключением из возглашения епархиалнаго архиерея, а вместо того упоминал свое имя, и пришелцов из заграницы, бродяг принимая, с собою к священнослужению допуская, а на высокаторжественныя дни в 759-м году ноября 24 и 25 числе не толко не служил, но и на всенощных бдениях, и на молебствиях не был.

По прибытии ж из Запорожской Сечи от Сената велено ему, Анатолию, явится в Синоде, где он и явился, и в самовольном служении в Запорожской Сечи сам признался, а потом по задержании его в синодалной канцелярии в допрос не пошел.

760 года февраля 18 дня Синод за силу Стых апостоле и Стых Оц на соборех утвержденных правил определил его, Анатолия, за вышепрописанныя Его вины, лиша его архиерейскаго сана и иеромонашества, простым монахом послан в неисходное содержание Сибирской епархии в Троицкой кодинской мнть, а Ея Императорскаму Величеству поднести от Синода всеподданнейший за известие репорт, что и исполнено.

В 762-м году декабря 26 дня, по имянному Ея Императорскаго Величества указу, объявленному Синоду ис кабинета Ея Императорскаго Величества, оной Анатолий Тобольской епархии ис кодинскаго мнтра переведен для житья Нижегородской епархии в макариев желтоводской мнть, коему в пропитание производить велено три братския порции. //мнтре, тяжкое чинит Бгоненавистное грехопадение, в чем де он, архимандрит, его, Анатолия, увещевал. Почему он в том при игумне Фаддее принес повинную.

По определению Синода посланным нижегородскаго печерскаго мнтра к архимандриту Софронию указом велено об оном, не чиня в разсуждении важности греха ни малейшаго разглашения самым оным Анатолием в силу гдрственных прав, исследовать и по исследовании представить Синоду.

Напротив того, и оной Анатолий поданным нижегородскому Еписпу и присланным Синоду доношением представлял на означеннаго архимандрита Амвросия таковое ж тяжкое грехопадение. словесем // самого Хрта Спасителя таковым яко той иже не входяй

По следствию ж печерскаго мнтра архимандрита Софрония оказалось, что игумен Фаддей, которой по тому делу подлежал к допросу во свидетелстве, за умертвием его еще до получения указа не допрашиван.

А монах Анатолий против показания на него учинил запирательство.

Ноября 25 дня сего ж году присланным в Синод преосвященный Анатолий, бежав из макариева мнтра, явился в нижегородской дховной консистории, и во отвращение производимых у него с нижегородским доношением представил, что помянутый монах Архимандритом Амвросием ссор и беспокойств требовал // о переведении в другой мнть резолюции. А оной де Анатолий до

206 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

получения указного повеления для жителства послан в Благовещенской мнтръ.

Сего декабря 25 дня помянутый монах Анатолий в канцелярии Стейшаго Синода явился и показал, что он из Благовещенскаго мнтра сего ж декабря «18» дня бежал, для того, что из нижегородской консистории хотели во послать в макариев мнтръ по прежнему, почему он для прозбы о покровителстве в Синоде и явился.

РГАДА. — Ф. 18. — Оп. 1. — Д. 218. — Л. 5-6 об.

№ 3 1768, січня 15. — Повідомлення по справі Анатолія (Мелеса)

Гдрь мой Сергей Матфеевич!

Ваше превосходительство требовать от меня изволили известия, по какой причине называющийся бывшим Мелетинским епископом монах Анатолий в Святейшем Синоде содержится, какия прежде были его дела, в чем оныя ныне состоят, и учинено ли об нем какое в Святейшем Синоде ныне определение. И на оное доношу, что о том Анатолии прежде производимые в Святейшей Синоде дела оставлены в Санкт-Петербурге, а из имеющихся здесь Синодальных определений и вступивших после других дел учиненной экстракт сообщаю при сем Вашему Превосходительству, в прочем я имею честь со особливым к Вам почитанием пребыть.

Гдрь мой, Вашего Превосходительства
Покорный Слуга
Иван Мелиешко

15 генваря 1768 года

РГАДА. — Ф. 18. — Оп. 1. — Д. 218. — Л. 7.

№ 4 1774, грудня 24. — Перехожа грамота священника Покровської церкви Олександрівської фортеці Р. Кошевського

С подлинной копия.

Божію милостию смиренный Аггей епископ Белоградский и Обоянский. По благодати дару и власти всесвятаго и живоначальнаго духа, данной нам от самага великаго Архiereя Господина нашего Иисуса Христа чрез святых и священных его Апостолы и их наместники и преемники, дана сия перехожая грамота епархии нашей

Днепровской линии крепости Александровской церкви Покрова Пресвятыя Богородицы священнику Роману Кошевскому, о котором сего 1774 года декабря 15 дня присланным нашей мерности господин генерал майор Василий Алексеевич Чертков письменно представил, что по высочайшей Ея Императорскаго Величества конфирмации вновь учреденной Днепровской линии штата в число положенных к той линии священников в 772-м году прислан по определению Белгородской епархии Екатерининской провинции от духовнаго правления Украинской линии от крепости Барисо-Глебской церкви во имя Преображения Господня священник Роман Кошевский, который с того времени и поныне при означенной линии при крепости Александровской при церкви Покрова Пресвятыя Богородицы находится и во исправлении врученной ему по духовенству должности; а прошедшаго лета июля 22 числа оной священник Кошевский представил к нему, господину генерал майору, с прописанием присланнаго к нему, священнику, Екатерининской провинции из духовнаго правления предложения, что он при крепости Александровской находится за небытием тогда в епархии преосвященнаго архиерея по одному того духовнаго правления командирован, а определеннаго указа о бытии ему при том месте от нашей мерности еще не имеет, без чего де ему там и быть нельзя; того ради взяв от него, господина генерал майора, письменное одобрение явиться ему в то духовное правление ко отсылке к вашей мерности для получения о бытии ему при церкви грамоты, почему он, священник Кошевский, об отъезде в то духовное правление испрашивал от него, // господина генерал майора, подорожной; для каковой потребы хотя и следовало б его отпустить, но за прописанными в том сообщении изнеможении отпустить его, священника Кошевскаго, способа он, господин генерал майор, не находит, а паче что по бытности его, господина генерал майора, при оной Днепровской линии, а большою частию в показанной крепости Александровской, усмотрено новоисправлений по духовенству разных бываемых потреб неупустительно рачителен, состояния трезваго и порядочнаго, как при крепостях Александровской и Никитинской, тож при находящихся во оной Александровской крепости карантине, лазаретных полевом второй армии баталионом инженерной командах, предусмотрен к службе Божией весьма прилежным, жития честнаго, трезваго и добропорядочнаго, и в касательных по долгу священства христианству по всем вышеупомянутым местам и командам требах, не взирая ни на что, во всякое время особливо для больных оказывал всеудобовозможныя и

208 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

рачительныя труды; и о бытии ему, священнику Кошевскому, навсегда упомянутой крепости Александровской при церкви Покрова Пресвятыя Богородицы просил нашего рассмотрения; а как из обстоятельств, прописанных нашей мерности от консистории докладом, значится, что в оной Александровской крепости при Покровской церкви во священнике состоит не без надобности, того ради пастырски благословляем упомянутому священнику Роману Кошевскому означенной Александровской крепости при Покровской церкви быть и всякия церковныя и мирския требы по данной ему от хиротонисавшаго его архиерея власти свидетельствуемой исправлять, чего во уверение сия благословительная перехожая грамота рукою нашею подписанная и кафедральною печатию утвержденная в богоспасаемом Белогорде в доме нашем архиерейском.

Декабря 24 дня 1774 года

Сия грамота в Самарском духовном правлении явлена и под № 348 в книгу записана. Протопоп Алексий Ханделеев.

IP НБУ. — Ф. II. — Спр. 24159. — Арк. 1-1 зв.

**№ 5 1775, червня 8. — Копія виписки з журналу
Переяславської духовної консисторії по зупиненій
провадженням через ліквідацію Запорозьких
Вольностей скарзі на писаря О. Фрідріха, який
примушував священника згадувати під час
богослужінь імена запорозької старшини**

Выписка из журнала 1775 года июня 8 дня, в понедельник. По репорту духовного Елисаветградской протопопии правления с приобщением доношения Елисаветградскаго пикинернаго полку 15 роты Зеленой священника Даниила Михайлова с представлением, что де командующий оною ротою запорожской писарь Афанасий Фридрих насланным к тамошнему зеленскому атаману Шулженку приказом велел выслать к нему помянутого священника, а как атаман Шулженко того приказа не послушал, то де оной Фридрих прямо писал к священнику (з коих писмо подлинное, а приказа копию при том приложено), чтоб на литургии запорожских старшин поминал, чего священник не отваживаясь без ведома своей команды делать ездил сам к оному писару Фридриху и объявлял о том, а тот де Фридрих за то осердясь, первые, ругателно бранил, по том палкою и по щекам до удовольствия своего был священника, которой и просил от таковых обыд защищения; приказали: писать от консистории в Сечевой Кош и требовать, чтоб с показанным писарем за причинение священнику брани, бои

и ненадлежащее повеление поминать в церкви на ектениях тамошних старшин учинено надлежащее по законам рассмотрение и обидимому удовольствию и о том уведомлено в консисторию, а в Новороссийскую губернскую канцелярию сообщить промеморию с требованием защищения от таковых обид тамошних священников и доставления прописанному зеленковскому священника з писаря сечового удовольствия, о чем всем и в духовное правление предложить указом, и его преосвященству доложить. Подлинной подписали: консисториста иерей Иоан, консисториста иерей Стефан, ризничей иеромонах Климент, крестовий иерей Димитрий. С подлинным читал Иван Гошкевич.

Сие дело за уничтожении Сечи Запорожской без действия осталось. Записал с повеления правящего. За писаря к¹ Иван Гошкевич.

Беднов В.А. Материалы для истории церковного устройства на Запорожье (Из архива Екатеринославской духовной консистории) // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. — Екатеринослав, 1908. — Вып. IV. — С. 117-118.

№ 6 1775. — Опис справи про освячення аджамської церкви

Описание дела

о освящении Елисаветградского пикинерного полку двадцатой Аджамской роты вновь выстроенной о двух престолах на место сожженной татарами церкви.

1. Доношение от протопопа Елисаветградского Павла Базилевича с прошением на освящение означенной вновь выстроенной церкви благословения на двоих страницах листа, а на четвертой определение архиерейское.

2. Ведомость на целом листу о имеющих в оной аджамской новой церкви церковных вещах.

3. План означенной вновь выстроенной церкви на двоих листах.

4. Выписка из журнала о выдаче на освящение прописанной церкви благословительной в надлежащих обстоятельствах граммати на одной странице листа, а три чистия.

5. Пермена граммати благословительной на освящение оной церкви за подписом преосвященного Иова, данной на двоих страницах листа.

6. Доношение от оногуж протопопа Базилевича с прошением отдачи в прописанную в новь выстроенную церковь святых

¹ У тексті дописано: (опеист).

210 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

антиминсов на одной странице листа, а на другой росписка тамошних священников о приеме оных святых антиминсов.

7. Перемена указа в духовное Елисаветградское правление в заизвестие о выдачи оных святых антиминсов.

8. Репорт от протопопа Елисаветградского Павла Базилевича о получении оной благословительной граммати и освящении оной вновь встроеной церкви на одной странице листа.

9. Репорт от одного протопопа Базилевича о получении вышеозначенного указа на одной странице листа, а три чистые.

Машуков В. О построении в 1773 – 1775 гг. деревянной Преображенской церкви в местечке Аджамке (Херсонской губ., Александрийского уезда). (К истории Херсонской епархии) // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. — Екатеринослав, 1912. — Вып. VIII. — С. 53-54.

**№ 7 1775, вересня 19. — Відомість про речі
двохпрестольної аджамської церкви, складена
священиком І. Росенським і дияконом
М. Ставицьким**

Ведомость

о имеющихся Елисаветградского пикинерного полку роты двадцатой Аджамской в церкви в новь состроенной в два храма, состоящей в низу Преображения Господня, а на хорах Покрова Богоматере, всех утвари церковной вещах 1775 года сентября 19 сочинена, и во первых о вещах храма Преображения Господня.

Рыза парчевая голубая жолтою тафтою подбита 1.

Рыза штофу жолтого, на ней камя парчи зеленой, окладена серебряным позументом 1.

Рыза черного винецкого камлоту обложена белым мишурным позументом 1.

Эпатрахиль парчевой голубой жолтою тафтою подшит 1.

Эпатрахиль на зеленой парчи золотом¹ тованый 1.

Эпатрахиль штофу жолтого обложен серебряным позументом 1.

Эпатрахиль зеленого грезету обложен мишурным позументом 1.

Подрызник венецкой голубой тафты, в полах битым золотым позументом обложен, а подошит выбойкою греческою 1.

Подрызник холстяной красною заполочю шитый.

Подрызник холстяной разными шелками с золотом шитый 1.

¹ У тексті позначка:

Подризник холстяной вышитый белю 1.
Поручи парчевые голубые желтою тафтою подшиты 1.
Поручи штофу жолтого 1.
Поручи тафты блакитной обложены белым мишурным позументом 1.
Поручи парчи зеленой 1.
Пояс красный шалевый 1.
Пояс ветхий полушалевый пестрый 1.
Пояс¹ пестрый 1.
Воздушков новых парчевых подшитых жолтою тафтою 3.
Воздух больший на зеленой парчи золото гантованный 1.
Воздушков парчи зеленой 2.
Воздушок четверокрилной на зеленой парчи 1.
Воздух болший штофу жолтого 1.
Напрестольное покривало люстрины красной мишурным позументом обложено 1.
Пелена на стол под евангелие² голубой обложена лентою красною 1.
Катапетасма грезету красного 1.
Платок италиянский пестрый на тафте венецкой 1.
Платок шолковый алый 1.
Крест серебряный позолоченый 1.
Крест деревяный 1.
Гробница серебряная 1.
Чаша серебряная вызолочена 1.
Дискос с³ серебряный 1.
Звезда серебряная 1.
Лжица серебряная вызолочена 1.
Кадило сребренное 1.
Кадило желтой меди 2.
Лямпь⁴ желтой меди 4.
Евангелие московской печати под серебро оправленное 1.
Минея праздничная московской печати 1.
Минея общая киевской печати 1.
Псалтирь толкована киевской печати 1.
Октоих пятого гласа московской печати 1.
Тестамент киевской печати 1.
Служебник киевской печати 1.
Вещи храма Покрова Богоматере.

¹ У тексті позначка:

² У тексті позначка:

³ У тексті позначка:

⁴ У тексті позначка: (?).

212 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Рыза штофу жолтого обложена сребряным позументом 1.
Рыза люстрины красной, на ней камя люстрины зеленой, обложена белым мишурным позументом 1.
Рыза ветхая тафти алый, на ней камя зеленой тафти, обложена белым мишурным позументом 1.
Подрызник холсту тонкого разными шолками вышит 1.
Подрызников простого полотна заполочю вышитых 2.
Подрызник набойчатый полотна простого 1.
Пояс шалевый красный 1.
Пояс полушалевый красный 1.
Воздух¹ жолтого, на нем крест² позументу.
Воздух зеленой тафти, на нем з сребряного позументу 1.
Воздух тафты красной, обложен золотою сеткою 1.
Воздух грезету зеленого обложен малым золотым пузументом 1.
Поручей разных материй три пари 3.
Катапетасма тафты фиалковой 1.
Пелена на стол под евангелие тафты красной 1.
Платок полушелковый пестрый малой руки 1.
Платок бумажный красный 1.
Утиралников простого холсту заполочю шитых 5.
Чаша серебряная вызолочена 1.
Дискос серебряной вызолоченый 1.
Звезда серебряная вызолочена 1.
Чаш ценовых 2.
Дискосов ценовых 2.
Звезд ценовых 2.
Лжица ценова 1.

Священник Иоанн Росенский.
Соборный диакон Николай Ставицкий.

Машуков В. О построении в 1773 – 1775 гг. деревянной Преображенской церкви в местечке Аджамке (Херсонской губ., Александрийского уезда). (К истории Херсонской епархии) // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. — Екатеринослав, 1912. — Вып. VIII. — С. 56-59.

¹ У тексті позначка:

² У тексті позначка:

**№ 8 1775, вересня 30. — Донесення протопопа
П. Базилевича Переяславському та
Бориспільському єпископу Іову з проханням видати
два антими́нси**

Подано октябрю 28 дня 1775 года; выдать антими́нсы. Иов епископ Переяславский в¹ 1775 году октябрю и записав доложить. Ясне в Богу преосвященнейшему господину Иову епископу Переяславскому и Борисполскому, высокомилоствому архипастиреву

Нижайшее доношение.

Промемориєю от Елисаветградского пикинерного полку сего года сентября 14 дня по репорту двадцатой роты Аджамской в сие правление сообщено с прошением о внов зделанной в той роте в два престола, внизу в храм Преображения Господня, а на хорах Покрова Богоматере, церкви, для состоящей в одной смежности поселением девятой на десят роты Новоаджамской, к Вашему Преосвященству учинить представление; для того духовное правление Вашего Преосвященства нижайше просит на освящение помянутой церкви об двоих престолах о выдачи святых антими́нсов учинить милостивое архипастирское определение.

Вашего Преосвященства
нижайший послушник протопоп Павел Базилевич.

1775 года сентября 30 д[ня]. № 172.

В силе его преосвященства определения выдана мною два святых антими́нсов с губами священникам Онуфрию Улевичу и Иосифу Лиханскому протопопии Елисаветградской пикинерного полку роты двадцатой Аджамской октябрю 31 дня 1775 года, ризничей иеромонах Климент.

1775 года октябрю 31 дня прописанние два святых антими́нсов с губами от иеромонаха Климента приняты прописуется, священник Онуфрий Улевич, священник Иосиф Лиханский.

Машуков В. О построении в 1773 – 1775 гг. деревянной Преображенской церкви в местечке Аджамке (Херсонской губ., Александрийскаго уезда). (К истории Херсонской епархии) // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. — Екатеринослав, 1912. — Вып. VIII. — С. 61-62.

¹ У тексті позначка:

**№9 1775, вересня 30. — Донесення протопопа
П. Базилевича Переяславському та
Бориспільському єпископу Іову з проханням дати
дозвіл на освячення аджамської церкви**

Ясне в Богу преосвященнейшему господину Іову
єпископу Переяславському и Борисполському
высокомилостивому архипастыреви

Нижайшее доношение.

Сего 1775 года сентября 14 дня сей Елисаветградской провинции от Елисаветградского пикинерного полку промемориєю по репорту 20-й Аджамской роты в сие правление сообщено с прошением о учинении представления, куда подлежит к посвящению состоящей того полку в роте двадцатой Аджамской церкви, которая по благословению Вашего Преосвященства прошлаго 1773 года июля 2 дня на место сожженной татарами в бывшее на здешнюю провинцию нападение вновь на том же месте в показанной роте церков о двух престолах, в низу в храм Преображения Господня, а на хорах в храм Покрова Богоматере, заложена. А ныне уже совершенно окончена и на первой случай, пока иконописным художеством в нов зделанние слесарскою работою и коностаы отделаются, приличными старими иконами украшена, на что и опись учиня о налично состоящих вещах и зделанной церкви план приобща прошено к Вашему Преосвященству о посвящении в два престоли предписаной церкви взнести представление, по которой от духовнаго правления нарочно определенными двумя, священником и диаконом, освидетелствование и чинено, и понеже в сходство их показания и прозбы все к посвящению в поготовности имеется. Для того духовное правление сим Вашему Преосвященству представляя, нижайше просит на освящение в показанной Аджамской нововыстроенной в два престола Преображения Господня и Покрова Богоматере церкви благословителной грамматы и милостиваго архипастирскаго определения, о имеющих же при той церкви вещах имянная ведомость за подписом свидетельствовавших рук и от зделанной церкви план к благоусмотрению Вашему Преосвященству при сем прилагаются; Вашего Преосвященства нижайший послушник протопоп Павел Базилевич.

1775 года сентября 30. № 173.

*Машуков В. О построении в 1773 – 1775 гг. деревянной
Преображенской церкви в местечке Аджамке (Херсонской губ.,
Александрийскаго уезда). (К истории Херсонской епархии) //
Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. —
Екатеринослав, 1912. — Вып. VIII. — С. 54-55.*

**№ 10 1775, жовтня 29. — Виписка з журналу
Переяславської духовної консисторії про дозвіл
освятити церкву в Аджамці**

Копия.

Выписка из журнала

1775 года октября 29 д[ня] в четверток.

По доношению духовнаго Елисаветградской протопопии правления с прошением выдачи на освящение в прошлом 1773 году июля 2 дня по благословению его преосвященства Елисаветградского пикинерного полку в двадцатой Аджамской роте на место сожженной татарами в нов о двух престолах, в низу в храм Преображения Господня, а на хорах Покрова Богоматере, заложенной, нине же совершенно строением конченной церкви благословительной грамматы, и с приложением учиненной нарочно из онаго правления определенными священниками всем церковным вещам описи и самой церкви плана, в силу его преосвященства определения, коим велено выдать на освящение прописанной церкви благословительную граммату, приказали: заготовить граммату от его преосвященства в надлежащих обстоятельствах.

Подлинной подписали

Консисториста иерей Иоанн.

Консисториста иерей Стефан.

Ризничей иеромонах Касиян.

С подлинным читал канцелярист Иван Рощкевич.

*Машуков В. О построении в 1773 – 1775 гг. деревянной
Преображенской церкви в местечке Аджамке (Херсонской губ.,
Александрийскаго уезда). (К истории Херсонской епархии) //
Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. —
Екатеринослав, 1912. — Вып. VIII. — С. 59-60.*

**№ 11 1775, жовтня 31. — Копія виданої Переяславським
та Бориспільським єпископом Іовом
благословительної грамоти на освячення церкви в
Аджамці**

Божиею милостию

Смиранный Иов, епископ Переяславский и Борисполский, честному Елисаветградской провинции протопопу Павлу Базилевичу Божие благословение препосылая, пастырски предлагаем; сего октября 28 д[ня] присланным вы к нам

216 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

доношением по промемории Елисаветградского пикинерного полку представили, что де по благословию нашему прошлого 1773 году июля 2 на место сожженной оного полку в двадцатой роте Аджаме татарами заложена внов на том же месте о двух престолох в храмы Преображения Господня и Покрова Богоматере церковь ныне совершенно строением окончена, и пока иконописным художеством в нов зделанные слесарною работою иконостасы отделаны будут, на первой случай приличными старыми иконами украшена, священными сосудами, одежаниями, книгами и прочим к священнослужению потребным снабдена, как де и по освидетельствованию нарочно из духовнаго нашего правления определенным священством в точность явилось и в приложенной при том описе явствует, и просили на освящение тоей церкви нашего благословения; для того¹ в означенную Аджамскую роту и прописанную нововыстроенную церковь по церковному чиноположению на нововыданных от нас святых антимирах освятить благословляем и по освящении в консисторию нашу репортовать; дана в катедре нашей Святовознесенской Переяславской 1775 года октября 31 дня.

Белую подписал преосвященный в горе тако
Смиранный Иов епископ Переяславский и Борисполский.

Машуков В. О построении в 1773 – 1775 гг. деревянной Преображенской церкви в местечке Аджамке (Херсонской губ., Александрийского уезда). (К истории Херсонской епархии) // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. — Екатеринослав, 1912. — Вып. VIII. — С. 60-61.

№ 12 1775, листопада 12. — Копія указу Переяславської духовної консисторії протопопу П. Базилевичу із присутніми Єлисаветградського духовного правління про видачу антиминів для освячення церкви в Аджамці

Указ Ея Им[ператорскаго] [Величест]ва само[держлицы] все[российския] из духовной епископии Переяславской консистории Елисаветградской провинции протопопу Павлу Базилевичу с присутствующими в духовном правлении.

По доношению вашему сего года октября 28 преосвященному господину Иову епископу Переяславскому и Борисполскому архипастиреве нашему присланному с прошением выдачи новостроенную Елисаветградского пикинерного полку в

¹ У тексті позначка:

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 217
двадцатой роте Аджамской на место сожженной татарами в два престола в храмы Преображения Господня и Покрова Богоматере церков святых антиминсов определением его преосвященства велено: выдать антиминсы, и выданные чрез тамошних священников Онуфрия Улевича и Иосифа Лиханского, о чем вам сим Ея Им[ператорскаго] [Величест]ва указом предлагается, 1775 года ноября 12 дня.

Белый подписали консисториста Успенский настоятель Иоанн, консисториста Воскресенский настоятель Стефан, канцелярист Иван¹.
№ 779.

Машуков В. О построении в 1773 – 1775 гг. деревянной Преображенской церкви в местечке Аджамке (Херсонской губ., Александрийского уезда). (К истории Херсонской епархии) // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. — Екатеринослав, 1912. — Вып. VIII. — С. 62-63.

№ 13 1775, грудня 3. — Рапорт Єлизаветградського духовного правління Переяславській духовній консисторії про виконання указу стосовно освячення церкви в Аджамці

В духовную епископии Переяславской консисторию из духовнаго Елисаветградской провинции правления

Репорт

В силу последовавшей от его преосвященства прошедшаго ноября 13 благословительной грамоты Елисаветградского пикинерного полку в роте 20 Аджамской церков нововыстроенная в два престола прошедшаго же ноября 26 д[ня] в храм Преображения Господня, а на хорах Покрова Богоматере 27 д[ня] числ мною по церковному чиноположению освящены, о чем духовной Переяславской консистории сим в покорности моей репортую;

Елисаветградской провинции протопоп Павел Базилевич.
1775 года декабря 3 д[ня], № 221.

Машуков В. О построении в 1773 – 1775 гг. деревянной Преображенской церкви в местечке Аджамке (Херсонской губ., Александрийского уезда). (К истории Херсонской епархии) // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. — Екатеринослав, 1912. — Вып. VIII. — С. 63.

¹ У тексті позначка:

№ 14 1775, грудня 3. — Рапорт Єлизаветградського духовного правління Переяславській духовній консисторії про отримання указу стосовно освячення церкви в Аджамці

В духовную епископии Переяславской консисторию
из духовнаго Елисаветградской провинции правления
Репорт.

Указ Ея Императорскаго Величества от духовной Переяславской консистории под № 779 о выдачи святых антиминов в нововыстроенную Елисаветградского пикинерного полку в дватцатой роте Аджамской в два престола в храмы Преображения Господня и Покрова Богоматере церков сего 775 года ноября 30 в сем правлении получен, на получение котораго духовной Переяславской консистории от духовнаго Елисаветградскаго правления в покорности и репортуется.

Елисаветградской провинции протопоп Павел Базилевич. 1775 года декабря 3 д[ня]. № 222.

Машуков В. О построении в 1773 – 1775 гг. деревянной Преображенской церкви в местечке Аджамке (Херсонской губ., Александрийскаго уезда). (К истории Херсонской епархии) // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. — Екатеринослав, 1912. — Вып. VIII. — С. 63-64.

№ 15 1776, березня 26. — Указ Переяславської духовної консисторії духовній владі Єлизаветградської провінції стосовно священника І. Левітського, який отримав дозвіл на пошук вакантного місця при парафії

Записан в книгу под № 218, копия снята.

Получен 1776 года апреля 1 дня. Записав, снять копию к делам,
а подленный отдать подателю сего.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из духовной епископии Переяславской консистории всем здешныя епархии Елисаветградской провинции духовным властям и кому о том ведать надлежит; сего 1776 года марта 10 д[ня] присланный при репорте в духовную консисторию из духовнаго Елисаветградской протопопии правления под рассмотрение священник Иоанн Левитский в силу его преосвященства господина Иова епископа Переяславского и

Бориспольского архипастыра нашего определения допросом между прочим показал, рукоположен он в священнический чин 1766 года мая 9 волоским православным преосвященным митрополитом Ренским Волоской области в село Успей, к церкви Архистратига Михаила, и оставленною на волоском языке от помянутого митрополита грамматою снабден был; но в 769-м годе во время бывшей от России с Портою Оттоманскою войны, за последованием тамошним местам разорения, дом его с имением ночью сожжен и грамота ставленная згорела, о чем де в сем данное ему, Левитскому, от тамошних же волоских, ныне в России, в Елисаветградской провинции проживающих шести священников, при означенном духовнаго правления репорте приложенное свидетелство явствует, по выходе же з того времени в Россию в вечное подданство доселе проживает в Елисаветградской протопопии Молдавского гусарского полку в первой Новопавловской роте без священнослужения, почему и просил к священнослужению благословения, а для преискания в той же протопопии вакансового священническаго приходскаго места выдачи откровеннаго указа. А понеже с помянутого данного ему Левитскому от волоских священников свидетелства о священстве его и сожжении грамоты священнической никакова // сумнителства не предусмотрено, и к священнодействию препятствующих за ним причин по засвидетельствованию духовника не явилось, для того по приведении сего ж марта 17 д[ня] на верность Ея Императорскому Величеству и Его Императорскому Высочеству к указной присяге определением его преосвященства священнодействовать ему, священнику Иоанну Левитскому, благословлено, и для проискания в Елисаветградской провинции празднаго места, с дозволением где случится священнослужения откровенный указ выдать велено, которой за подписом присутствующих и печатью консистории и выдан с тем, чтоб за сисканием таковаго места, взяв от кого надлежит и по ведомству от духовнаго правления обыкновенные презента, явился с оными у его преосвященства к рассмотрению, и сей указ обратно к делу представить.

1776-го года марта 26 дня.

[*Підпис*]. Ризничей иеромонах Климент.

Крестовий иеромонах Дий. В должности писаря Степан Симонович.

Канцелярист Григорий [*Підпис*].

М.П.

№ 16 1776, вересня 18. — Копія указу Переяславської консисторії протопопу П. Пясецькому з присутніми духовного правління про розшук речей, украдених із лелеківської та плетеноташлицької церков

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из духовной епископии Переяславской консистории протопопу баришовскому Парфению Пясецькому с присутствующими в духовном правлении. Сего сентября 3 дня присланным в духовную консисторию из духовного Елисаветградского правления репортом с приложением Молдавского гусарского полку шанца Павловскаго от наместника Андрея Зенковского и того ж полку роты Лелековской от священника Поликарпа Лебеда репорт о обворовании неведомо ким минувшаго августа б лелековской Троицкой, а десятого числа плетеноташлицькой Святоиколаевской церкви и при них о ворованных церковных вещах реестров, прошено учинить о том по указам распубликование. Того ради по указу Ея Императорскаго Величества в духовной консистории *приказалы*: сняв с тех реестров справочные копии послать во все внутренних и заграничных мест монастыре и духовные правлении при указах, и посылаются, с тем, не будет ли кто с значающихся по реестрам поворованных вещей по ярмарках, торгам или и без того где небудь продавать, либо на какой товар переводить, или в заставу кому давать, либо хвалится, чинено б везде всевозможнейшее примечание, и в случаи оказавшаго в таких вещах сомнения поступано б с теми людми по высочайшим законам неотмено, о чем и в полковую Переяславскую канцелярию сообщить промеморию, и сообщено, с требованием распубликования во всем и по мирской команде, и протопопу баришовскому Парфению Пясецькому с присутствующими в духовном правлении // ведать и учинить по сему Ея Императорскаго Величества указу, а в прочие места таких копий при указах посланни, 1776 года сентября 18 дня.

Ризничий иеромонах Климент.
Канцелярист Иван Гошкевич.

№ 584.

Держархів Полтавської області. — Ф. 706. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 51 зв.-52.

№ 17 1777. — Відомість, надіслана Азовським губернатором В. Чертковим Г. Потьомкіну, про населені пункти, у яких є потреба побудувати церкви

Ведомость

Где именно в Азовской губернии необходимо нужно построить церкви и коликое число в тех местах мужеска и женска полу душ состоит.

Звание	Число душ		
	Мужеска	Женска	
В Барвенкиной Стенке	890	356	222 двора
В слободе Фращовке	358	321	89 дворов
Таганрогскаго уезда в 1-м	288	178	57
Малороссийских селениях в 3-х	295	283	73
О переносе церкви Луганского пикинерного полку из города Бахмута в заводимые для онаго полка вновь селении на реку Волчью.			

Да сверх того, как в здешней губернии вновь заявляется немалое число слобод, то и в оных со временем неизбежно будет иметь построение церквей, особливо, что здешний народ сооружение в селениях церквей за главнейшее спасение почитает, и где есть церкви, то туда усилнее и приумножается.

Василей Чертков.

РГИА. — Ф. 796. — Оп. 58. — Д. 106. — Л. 2.

№ 18 1777, січня 10. — Донесення священника та парафіян старосамарської Покровської церкви протопопу Самарського духовного правління О. Хандалєєву (Ханделєєву) по справі про посвяту диякона Ф. Ластовицького в священники

Самарского духовного правления в бозе превелебнейшему господину отцу протопопе Алексею Ханделееву богородической церкви от священника Гамалеи и прихожан покорнейшее доношение. Как уже нам довольно известно о находящемся при церкви Свято Покровской Богородической умершаго настоятеля священника Стефана Ластовицкого сыне его родном диаконе Феодоре, которой посвящен в сей чин прошлого 1772 году, и по днесь видет себя в хорошем поведении и трезвости и к церкви божиеи по чину своему всегда усерден бывает, и должность отправляет по долгу своему добрым

порядком, о котором несумненно надеемся и впредь своего благосостояния потерять не может, и по такому ево, диякона Феодора Ластовицкого, хорошему поведению и к церкви божией прилежности и достигшему совершенных тридцати лет мы, нижеподписавшиеся, помянутой Святопокровской Богородичанской церкви иереев Иоан Гамалея и порофияне желаем оному диякону Ластовицкому быть при сей же божией церкви на место отца своего умершаго иерея Стефана священником. Того ради предписанному Самарскому духовному правлению о том представляя просим Вашего Превелебия о посвящении сказаного диякона Феодора Ластовицкого к церкви Свято Покровской Богородичанской во иереи, на половинную часть дохода учинить милостивое рассмотрение и куда надлежит об оном представить, а для получения сего священства реченой диякон при сем посылается; к сему доношению старосамарской Покровской церкви иереев Иоан Гамалея подписался. К сему ж доношению старосамарской церкви прихожане Свято Покровской Богородичанской подписались, атаман Алексей Глушко, ктитор Савка Бублик, ключник Стефан Рудик, Афанасий Николаевич, Сидор Домонтович, Антон Сачава, Марко Курочка, Яков Рыбалка, Алексей Нелин, Гарасим Курочка, Никифор Дверник, Микола Дергай, Кирило Крайней, Петро Крайней, Михайло Бугрим, Марко Буян, Юхим Грицай, Федор Кобилка, Сидор Сендецкий, Яким Молодецкий, Григорий Куроченко, Прокоп Михайличенко, Григорий Олейник, Василь Животовский, Иван Сачавенко, Сидор Олейниченко, Григорий Рябуха, Карпо Сиса, Дмитро Балчевский, Михайло Герниченко, Нестор Латиш, Иван Яненко, Степан Белой, Корней Сова, Терентий Баштаник, Гарасим Безрукавий. А вместо их неграмотных по их прошению старосамарской Святопокровской церкви Данило Дячок подписался; Ч. 10 генваря 1777 года.

Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті "Перекопу", 1929. — С. 67-68.

№ 19 1777, січня 10. — Донесення священника та парафіян старосамарської Покровської церкви протопопу Самарського духовного правління О. Хандалєєву (Ханделєєву) по справі про посвяту А. Ластовицького в диякони

Старосамарського духовного правління в бозе превелебнейшему господину отцу протопопе Алексею Хандалєєву; Богородичанской церкви священника Гамалеи и прихожан покорное доношение.

Представленным от нас доношением просыли о произведении умершаго священника Стефана Ластовицкого сыне его дияконе

Феодоре Ластовицком во иереи, сим же доношением всенижайше просым Вашего Превелебия на место предписанного диякона Феодора Ластовицкого о произвождении ж на диякони, по наступающему степеню и пристигшем правильним 27 летам, брата ево родного Андрея Ластовицкого. А как он честен и добропорядочен, на которого мы Андрея Ластовицкого надеемся, что он и в предбудущие времена своего благостояния потерять не может. Того ради предписанному Самарскому духовному правлению о том представя просым Вашего Превелебия о посвящении сказанного Андрея Ластовицкого к церкви Святопокровской Богородичанской во диякона на пятую часть доходу учинить милостивое рассмотрение, и куда надлежит об оном представить, а для получения сего дияконства реченой Андрей Ластовицкой при сем препровождается. К сему доношению старосамарской Святопокровской церкви иерей Иоан Гамалея подписался. К сему доношению старосамарской Святопокровской церкви прихожане подписались: атаман Богородичанский Алексей Глушко;¹ Семен Сябринский, Трофим Пискун, Конон Лобас, Корней Тафай, Иван Качур, Федор Мовчан, Иосиф Глиняний. А вместо их неграмотных по их прошению Святопокровской старосамарской церкви дячок Данило Козюра подписался; старосамарской камендант секунд маиор Андрей Карпов. Ч. 10 генваря 1777 году.

Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті "Перекону", 1929. — С. 68-69.

№ 20 1777, січня 23. — Пропозиція Самарського духовного правління священнику І. Ковалевському щодо зібрання відомостей про стан старосамарської церкви та про А. Ластовицького

Предположение из Самарского духовнаго правления слободы Новоселицы Троецкой церкви священнику Иоану Ковалевскому. Сего 1777 года генваря 12 д[ня] явился в Самарском духовном правлении крепости Старосамарской Святотроицкой церкви диякон Феодор Ластовицкий з братом своим Андреем Ластовицким же с прошением о представлении его на производство в сан священнический на половинную часть прихода с тамо находящемся священником Иоаном Гамалиевим, а на место ево к той же церкви в дияконы брата его Андрея Ластовицкого, но как Самарское

¹ У тексті позначка: далее все те, которые подписались под первым "доношением" и сверх того, новые прихожане:

224 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

духовное правление о состоянии брата дьяконского Андрея, не был ли оной Андрей в военной и штатной службе, в чтении и пении искусен ли, и где был у присяги в верности подданической службы Ея Императорскому Величеству, да и какое число в старосамарском приходе дворов, тож мужеска и женска пола число душ, неизвестно, какого состояния церковь, не ветхая ль, и имеет ли во всем к священнослужению доволное содержание, как то сосуди, рызи, книги, а буди ветха, то могут ли прихожане ее привести в доброй порядок, вследствие из сего предложения съехать вам в вышеписанную Старосамарскую крепость, по прибытии туда исследовать самоверно и по сану священства, по исследовании репортовать в сие духовное правление для представления оных кандидатов преосвященнейшему Евгению Славенскому и Херсонскому. А приход ваш вручить товарищу вашему до возвращения вашего, и что с прихода вашего получено будет, все вы без утайки бы его получить должны, генваря 23 дня 1777 года.

Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті "Перекопу", 1929. — С. 69-70.

№ 21 1777, січень [?]. — Довідка старосамарського коменданта А. Карпова про склад парафії Покровської церкви

К сей же парафии принадлежат старосамарская артиллерийская гарнизонная команда да состоящей при оном ретранжаменте госпиталь и в священнике обстоит надобность. Старосамарской камендант секунд майор Андрей Карпов.

Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті "Перекопу", 1929. — С. 72.

№ 22 1777, січня 29. — Опис речей старосамарської Покровської церкви

Описание старосамарской Святопокровской церкви аппаратам и разным вещам, учиненое 1777 году генваря 29 дня.

На престоле евангелей под серебром вызолоченых пестро 2, сных одно новое, третье евангелие без оправы простое 1, гробница серебряная вызолоченая 1, крестов кепарисных под оправою серебряною с подложнями золоченых больших 2, крест ценовой московской работы 1, подсвещник мосяжевий триесвечный 1, чаш серебряных золоченых 2, дискос серебряной золоченой 1, звезда серебряная

золочена, ложниц сребраных 2, копие с сребреною ручкою 1, лихтарей сребраных 2, лихтарей мосяжовых 3, воздух болшой и покровцов канаватовых гаптованых 3, воздух парчевой болшой блакитной 1, воздухов притертых материалных разной материи 4, воздухов малых парчевих и разной материи 8, риз новых одинарной парчи 2, риз штофових с камьями парчевими одинарной парчи новых 2, мало притертых риз 4, ветхих материалних риз 2, подризник грезетовой жолтый новой 1, второй грезетовой красной 1, третьей грезетовой зеленой 1, четвертой тафтяной менюной 1, епатрахилей парчевих одинарной парчи новых 3, епатрахиль мало притертой парчевой 1, епатрахилей разной материи не весма приношенных 7, епатрахилей разной материи ветхих 5, пояс шалевої красной 1, поясов полушалевоих красных 2, нараквиц парчевоих и разной материи ветхих и новых пар 21, подризников полотняных шитых шелком и запалочью 6, дияконских стыхарей грезетной жолтой 1, второй грезетовой зеленой 1, третьей голевой жолтой из зеленою камьею грезетною, орары парчевой 1, второй штофной 1, третьей кранеторовой 1, четвертой китаевой 1, да еще стыхар дияконской выбойчаной и с орарем 1.

Книги. Трафолой, октоих, часослов, апостол, общая минея, псалтырь толкованая, малых четвериковых псалтирей 2, ермолой, ермолой нотный, аркушевой, прологов 2, треодей цветных 2, постовая 1, служебников 3, хусток шелковых 13, между коими ителианские есть, утыралников шьтых 16, плащаница новая 1, вторая ветхая 1, над вратами ангел серебряной золоченой 1, килимов 10, на местных иконах серебряных корон 5, кадилница серебряная 1, вторая медная 1, перед наместными иконами лямп медных 5, между коими одна стекляная, олтарная завеса катапетазма красная полутабанковая 1, жертвенник подстяганый материалний 1, колоколов болших и малых 5. Святотроицкий новоселицкий священник Иоан Ковалевский.

Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті "Перекону", 1929. — С. 72-74.

№ 23 1777, січня 30. — Зобов'язання священника І. Гамалєї та парафіян відремонтувати старосамарську Покровську церкву

1777 года генваря 30 дня ми, нижеподписавшиися, на писменное требование священника Иоана Ковалевского, в Самарское духовное правление даем сие обязательство в том, что по усмотрению его Ковалевского хотя наша старосамарская Свято Покровская церковь за древностию понесколко обветшала, однак в

226 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

нас в церковной сумме и на то всякое приуготовление, дерево и прочое есть, и майстер совсем норяжен и зачал делать, толко за зимним временем зделка осталась, а по весне в самой скорости работою окончится. Во верность чего ми на сем обовязательстве и подписуемся. Иерей Иоан Гамалея, тоей же церкви ктитор Сава Бублик, ключник Стефан Руденко, Антон Сачава, Марко Курочка, Марко Буян, Яков Рибалка, Алексей Нелин, Герасим Курочка, а вместо их неграмотных по их прошению старосамарской церкви дячок Данило Козюра подписался.

Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті "Перекопу", 1929. — С. 74.

№ 24 1777, січень. — Свідectво священника І. Гамалєї та парафіян старосамарської Покровської церкви про особу А. Ластовицького

1777 году генваря дня. Ми, нижеподписавшиися, священнику Святотроецкому новоселицкому Иоану Ковалевскому на писменное его требование даем сие свидетелство в том, что промующий на место диякона Федора Ластовицкого к церкви Святопокровской старосамарской в дияконский сан брат его диякона Ластовицкого Андрей Степанович Ластовицкий состояния доброго, в службе военной и штатской не был, к присяге на верность Ея Императорскому Величеству в году 1762 в прописанной Святопокровской церкви священником Иоаном Гамалеєю приведен, да и что он, Ластовицкий, к производству в дияконский сан никаких препятственных случаев не имеет, ми в том свидетелствуем и во уверение на сем подписуемось. Иерей Иоан Гамалея, тоей же церкви диякон Феодор Ластовицкий, тоей же церкви ктитор Сава Бублик, ключник Стефан Руденко, прихожане Антон Сачава, Яков Рибалка, Ничипор Дверник, Марко Буян, а вместо их неграмотних по их прошению старосамарской церкви дячок Данило Козюра подписался.

Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті "Перекопу", 1929. — С. 74-75.

№ 25 1777, лютого 3. — Рапорт священника І. Ковалевського Самарському духовному правлінню про стан старосамарської церкви та про А. Ластовицького

В духовное Самарской протопопии правление покорнейший репорт. В полученном мною изшедшаго генваря 26 дня с онаго правления предложении написано, что старосамарской Святопокровской церкви диякон Фтеодор Ластовицкой з брата своим Андреем в оном духовном правлении явился и просил о представлении его на производство в сан священнической на половинную часть прихода с тамошним священником Иоанном Гамалеєю, а на место ево к той же церкви в диякона брата своего Андрея Ластовицкого представил. Но как де в оном правлении о состоянии брата его Андрея, не бил ли оной в военной и штатной службе, в чтении и пении искусен ли и где был у присяги на верности подданической службы Ея Императорскому Величеству, да и какое число в старосамарском приходе дворов, тож мужеска и женска пола душ неизвестно; и какаго состояния церковь, не ветхалы, и имеет ли во всем к священнослужению доволное содержание, как то сосуды, ризы, книги, а буде ветха, то могут ли прихожане оную в доброй порядок привести, и самовернеше обо всем вииследовав, духовному правлению велено зарепортовать; и во исполнение вишеупомянутого предложения, я в Старосамарскую крепость ездил и по прибитии туда обо всем вииследование учинил, и явилось по нижеследующему. Прошующийся на место брата своего Фтеодора Ластовицкого в дияконский сан Андрей Ластовицкий, по писменному священника Гамалеи с прихожанамы засведителстваванию, нашелся состояния доброго, в военной и штатной службе не бил, в чтении и пении, по примечанию моему, явился средственным, к присяги на верность Ея Императорскому Величеству в тамошней Святопокровской церкви священником Иоаном Гамалеєю в 1762 году приведен, да и некаких к производству его в тот дияконский сан препятственных случаев (как и засведителствовано об нем) не имеет; оного Святопокровского прихода в самом городе Богородичном и по за городом дворов 38, а о бездворних хатах и о других, принадлежащих к тому приходу, селениях хотя в прописанном предложении и не упомянуто, однак я для лучшаго в духовное правление изьяснения в совершенное вииследование вступить коснулся, и явилось бездворних хат в Богородичном 32, душ в вишеписанных составленных самую справедливостью, в присутствии священника Гамалеи и диякона Ластовицкого, дворах и бездворних хатах мужеска пола 310 да женска пола 246; в селении, прозиваемом Лошаковкою, состоящем при усть Килчени на самом асигнованом на Азаваскую¹ губернию месте и мало повише речкою Килченю, дворов 14, бездворних хат 17, душ мужеска 128, женска пола 111, да еще во оной Лошаковке очень близко имеется на той же речке Килчени небольшие селения во место футоров, и

¹ У тексті позначка: (sic).

228 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

оние жители нигде не имеют других у себе домов, кроме то¹ в них и дома, где оны живут, и совершенно к старосамарскому приходу еще теперь надлежат, и тих по описанию моему явилось дворовых и бездворных хат 28, душ в них мужеска пола 114, женска 105. Итого всех во всем старосамарском приходе дворов и бездворных хат 129, душ в них мужеска пола 552, женска 462, да еще состоящей тамо в Старосамарской крепосты секунд-майор Андрей Карпов на прошение диякона Ластовицкого согласился дать мне и о его подвласних артиллерийской команды людях список (которые безперемено почты иние в государевих казармах, а инние и в своих собственных домах живут), в котором означенно, что в его команде собственных жилих дворов 28, мужеска пола 84, женска 49 душ; церковь тамошня Покровская в стенах имеет порч, однак еще не весма дряхла, и кошт для приведения оную в совершенную исправность доволен есть, и тамошний священник Гамалея с прихожанами в духовное Самарское правление письменно в том обязались; к священослужению ж оная церковь во всем достаточна, имеющиеся в ней сосуды, ризи, книги и протчие аппарати доволны есть, а однак я для лутшаго уверения все что не есть в ней в опись увел, и самую оную опись, також писменное о состоянии промующего в дияконскую должность Ластовицкого, засведителствование да и взятое з священника Гамалеи с прихожанами о приведении рачителном поврежденных церковних стен в доброй порядок писменное обязательство и даной от майора Карпова от его команде именной список при сем в духовное Самарское правление прилагаю и обо всем вишеписанном в покорности моей репортую. Новоселовской Святотроицкой церкви священник Иоанн Ковалевский 1777 года февраля 3 д[ня].

Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті "Перекопу", 1929. — С. 70-72.

№ 26 1777, травня 16. — Указ Слов'янської духовної консисторії Самарському духовному правлінню про Ф. Ластовицького, призначеного священником старосамарської Покровської церкви

Указ Ея Императорского Величества самодержицы всероссийская из Славенской духовной консистории в Самарское духовное правление. По указу Ея Императорского Величества в Славенской духовной консистории определено: новопроизведенного Старосамарской крепости к церкви

¹ У тексті позначка: (того?).

Покровской во священника половинно-приходского настоятеля Феодора Ластовицкого с ставленною грамотою от преосвященного Евгения архиепископа Славенского и Херсонскаго данною отослать во оное Самарское духовное правление при указе, которой и послан при сем 1777 года маиа 16 дня.

Наместник полтавской иерей Иоанн Станиславский.
Секретарь Василий Вербицкий.
Подканцелярист Иван Величковский.

№ 538.

Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті “Перекону”, 1929. — С. 76.

№ 27 1777, травня 20. — Рапорт Самарського духовного правління Слов'янській духовній консисторії про отримання указу стосовно Ф. Ластовицького, призначеного священником старосамарської Покровської церкви

В Славенскую духовную консисторию из Самарского духовнаго правления репорт. Ея Императорскаго Величества указ, пущенной из Славенской духовной консистории сего месяца мая 16, под № 538, в сем духовном правлении получен 20 дня о новопроизведенном Старосамарской крепости к церкви Покровской в священники половинного приходского настоятеля Феодора Ластовицкого, которой священник Ластовицкий с ставленною грамотою от преосвященнейшого Евгения архиепископа Славенскаго и Херсонскаго данною в сем правлении явился, о получении сего указа в Славенскую духовную консисторию Самарское духовное правление благопочтенно репортует маиа 20 дня 1777 году.

Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті “Перекону”, 1929. — С. 76.

№ 28 1777, червня 26. — Указ Слов'янської духовної консисторії Самарському духовному правлінню про відмову в посвяті А. Ластовицького в диякони

Указ Ея Императорского Величества самодержицы всероссийския из Славенской духовной консистории в Самарское духовное правление. При доношении преосвященному Евгению архиепископу Славенскому и Херсонскому из оногo Самарскаго духовнаго правления сего июня 7 дня представлен крепости Старосамарской Покровской церкви умершаго священника

230 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Стефана Ластовицкого сын Андрей Ластовицкий к произведению его к той церкви во диакона на место рукоположенного тоя церкви диакона брата его Ластовицкого родного Федора Ластовицкого во священника, а как из оного доношения значится, что в означенном старосамарском приходе приходских дворов с бездворными сто пятьдесят один, а священников Иоан Гамалея да Федор Ластовицкий, почему уже диакон, в разсуждении малого числа приходских дворов при показанной Покровской церкви, быть не у чего, а сверх того и Духовным регламентом родственникам при одной церкви быть запрещается, того ради по указу Ея Императорского Величества в Слявянской духовной консистории определено и его преосвященством подтверждено: оному Андрею Ластовецкому от производства его к показанной Покровской церкви во диакона отказать, и отказано, о чем и в Самарское духовное правление послать указ, и посылается, и духовному Самарскому правлению о том ведать и учинить по сему Ея Императорского Величества указу. 1777 года июня 26 дня.

Феоктист, архимандрит Полтавскаго монастыря,
секретарь Василий Вербицкий, подканцелярист Иван
Величковский.

№ 870.

*Яворницький Д.І. До історії Степової України. —
Дніпропетровське: друкарня пам'яті "Перекопу", 1929. — С. 75.*

№ 29 1777, березня 22. — Копія указу Переяславської консисторії протопопу П. Пясецькому з присутніми духовного правління про направлення священника до полку, розташованого у фортеці Святої Єлизавети

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из духовной епископии Переяславской консистории протопопу Баришовскому Парфению Пясецкому с присутствующими в духовном правлении. Сего марта 18 присланым в духовную консисторию от третьего гранидерскаго пехотно полку стоящаго ныне в городе крепости Святия Елисавети доношением прошено на место уволенного того за болезнью полку полкового священника Алексея Петрова определить от здешней епархии другаго и прислать в тот гранидерский полк, а указами из Святейшаго Правительствующаго Синода 1758 апреля 6 и 1759 годов апреля ж числ состоявшимися повелено, 1-м, преосвященним епархиальним архиереям либо духовным консисториям по требованиям полковых военных командиров об определении в полки

священников немедленное исполнение чинить; 2-м, в [...] ¹ полки требуемых священников престарелых и невоздержанных и неспособных отнюдь не посылать, дабы в том напрасного затруднения и убитков не происходило. Того ради по указу Ея Императорскаго Величества из духовной консистории определено и его преосвященством господином Иларионом епископом Переяславским и Борисполским архипастирем нашим подтверждено: как ныне на лицо из свободных священников таковых не является, предложить в духовном правлении указами с тем, дабы с оных обавлено всем ведомства того священникам, не пожелает ли кто в том полке самоохотно, и буди кто объявит о том свое желание прислан и самаго в консисторию при репорте для усмотрения его способности не далее как // сего ж марта к последнему числу, с тем однак прибавлением, чтоб представлены были с истинным ободрением, о чем сим в духовное ваше правление и предлагается, и протопопу Баришовскому Парфению Пясецкому с присутствующими в духовном правлении ведать и чинить по сему Ея Императорскаго Величества указу, а в прочие подлежащие места о том же указы посланы, 1777 года марта 22 дня.

Красногорской Золотонос. монастыря игумен [Підпис]
Консистолист протопоп Иоан. Канцелярист Иоан Гошкевич.

№ 110.

*Держархів Полтавської області. — Ф. 706. — Оп. 1. — Спр. 1. —
Арк. 57-57 зв.*

**№ 30 1777, березня 31. — Копія ставленої грамоти, даної
Слов'янським та Херсонським архієпископом
Євгенієм (Булгарісом) протоієрею Покровської
церкви Олександрівської фортеці Р. Кошевському**

С подлинной копия. № 397.

Божиею милостию смиренный Евгений архиепископ
Славенский и Херсонский.

По благодати дару и власти всесвятаго животворящаго
всеосвящающаго духа данной нам от самаго великаго архиерея
Господа Бога и спаса нашего Иисуса Христа чрез святых и
священных его Апостолы и их наместники и преемники, а по
поданному нам сего 777 года марта 16 дня Александровской
крепости Покровской церкви от иерея Романа Кошевского
доношению, коим он, Кошевской, просил нас о произведении его

¹ У документі слово не прочитане.

по прописанным в том доношении резонам к означенной Покровской церкви протоиереем, в представленной же от одного иерея Кошевского усиновителной грамоте ему, иерею Кошевскому, прошедшаго 774 года декабря 24 дня от преосвященного Аггея епископа Белоградскаго и Обоянскаго данной и от командовавших над Днепровскою линиею разных господ двенадцати атестатах написано, что он, Кошевской, состояния хорошего и налагаемые ему при воинских командах по священнической должности в исправлении треб христианских сносил с усердием во всякой исправности, при том сего 777 ж года марта 17 дня присланным к нам господин генерал майор Азовской губернатор и кавалер Василий Алексеевич Чертков сообщением между протчаго прописывая понесенные реченным священником Кошевским бытностию своею как при крепостях Александровской и Никитинской и при находящемся в оной Александровской крепости карантине и лазаретах полевом бывшей второй армии батальонном артиллерийской и инженерных командах труды, и что де он, Кошевской, предусмотрен к службе Божией весьма прилежным, жития честнаго, трезваго и добропорядочнаго и в касаемых по долгу священства и христианству не взырая ни на что во всякое время, а особливо для болных, оказывает все удобовозможные и рачительные труды равно де содержанию и устройству церкви Божией со всеми принадлежностями и збору церковных доходов всегда прилежит неусипно, жалоб же // на него ни от светских команд ни от тамошнего наместника Тисаревского ни в чем ни от кого не бывает, за что сверх похвал господин губернатор Чертков просил оному священнику Кошевскому в чем можно по его прошению возмездием по прописанным его трудом и честным поступкам показать нашу архипастирскую милость; в духовной же нашей консистории по учиненным во оной справкам и нам представленным о нем, иерее Романа Кошевском, никаких препятствующих причин к произведению его в протоиерея не оказалось; судили мы его, иерея Романа Кошевского, произвести в протоиерея к вышеозначенной Покровской церкви, который по приведении его к указной присяге сего 777 года марта 25 дня в большой Крестовоздвиженского монастыря церкви и произведен с возложением на него и набедренника для употребления онаго при совершении божественной литургии и повелели ему, протоиерею Роману Кошевскому, быть в ведомстве духовнаго Самарского правления по прежнему и без дозволения того духовнаго правления, а в крайности без согласия тамо в крепости Александровской находящагося наместника Феодора Тисаревского никогда и на малое время от той приходской церкви не отлучатся, равно как и наместник Феодор Тисаревский так же соответствовать должен, чтоб в священнослужении и преподавании в той Александровской крепости христианских треб остановки или

замедления не воспоследовало; в чем в консистории нашей и подпискою его, протоиерея Романа Кошевского, обязать, а от наместника Феодора Тисаревского чрез духовное Самарское правление оной востребовать. В прочем поступать ему, протоиерею Роману Кошевскому, во всем по сыле Святых Отец правыл, Духовнаго регламента, высочайших указов и ставылной священнической грамоте, известнаго же ради свидетелства яко нами он, иерей Роман Кошевской, на степень протоиерейства к означенной церкви произведен, дана сия ему грамота за рукою нашу при печати кафедральной в богоспасаемом граде Полтаве в Полтавском Крестовоздвиженском монастыре 1777 года марта 31 дня.

Место печати.

IP НБУ. — Ф. II. — Спр. 24163. — Арк. 1-1 зв.

№ 31 1777, квітня 12. — Указ Слов'янської духовної консисторії Самарському духовному правлінню по справі про незаконне влаштування полковим священником похідної церкви в Олександрівській фортеці, чим спричинені збитки парафіяльній Покровській церкві

Получен апреля 20 дня 1777 года.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Славенской духовной консистории в Самарское духовное правление. Сего апреля 5 дня присланным в духовную консисторию оное правление репортом прописывая, поданной во оное Днепровской линии крепости Александровской от наместника священника Феодора Тисаревского репорт, что господин подполковник Путимцов, при крепости Александровской находящийся главным надзирателем при болных солдатах, оставленных от полков, прошедших в Перекоп, с священником Ряского пехотного полку Петром, находящимся здесь для подаения христианских треб вышепрописанным солдатам, без ведома и дозволения духовной консистории февраля 26 дня в самой Александровской крепости в жилом покои поставили церковь походную второго Московскаго пехотнаго полку, оставленную оным вторым Московским полком тамо, в Александровской крепости, а поставили оную церковь без общаго надобности по единственно для своего угождения и вместо домовою церкви; показанной священник Петр божественную литургию и все молитвы церковные с звоном колокольным отправляет, в которую де церковь все баталионы Александровской // крепости прихожане начали ходить на молитву, а от сего де и для исправления в

приходской церкви, состоящей в продаже свечей, и збор кошелковых денег приостановился, от каковой продажи свеч и кружечнаго только збора Александровской крепости Покровская церковь всеми потребностями снабдевается, не имея более никаких доходов, а потому оно Самарское духовное правление о снятии оной поставленной без дозволения Славенской духовной консистории священником Петром в жилом покои церкви представляя просило в резолюцию указа. И по указу Ея Императорскаго Величества в Славенской духовной консистории определено: как состоявшимся в Святейшем Правительствующем Синоде 733 года генваря 15 дня указом повелено: епархиальным архиереям над находящимися при полках священниками, кто в какой епархии из них с полком находится, будет наблюдать о их состоянии, равно, чтоб они кроме той своей парохии, при которой обретаются, нигде инде не токмо священнослужения, но и никаких церковных и мирских треб исправления чинить не дерзал, дабы от того приходским священникам в надлежащих им доходах // не происходило недостатка; а означенной Ряскаго полку священник Петр, находясь в Александровской крепости при лазарете толко для подаяния болным солдатам треб, отважился без дозволения не своего полку походную церковь поставить и в ней священнослужение отправлять, чрез что находящимся при Александровской Покровской церкви священно и церковнослужителям, и самой церкви зделал в доходах обид, того ради в Самарское духовное правление из консистории послать указ, коим велеть взять от помянутаго полковаго священника Петра ответ, для чего он без дозволения епархиального архиерея или духовнаго правления означенную походную церковь, да еще и не своего полку, поставил, и не обявля о сем по силе вышеозначеннаго 733 года указа священнослужение в ней отправляет, а сверх того, и о состоянии ево разведав, в консисторию репортовал немедленно, при котором репорте и взятой от онаго священника Петра ответ прислать, и Самарскому духовному правлению учинить о том по сему Ея Императорскаго Величества указу, 1777 года апреля 12 дня.

Феоктист, архимандрит Полтавского монастыря.

Секретарь Василий Вербицкий.

Подканцелярист Иван Величковский.

№ 414.

№ 32 1777, серпня 28. — Указ Слов'янської духовної консисторії Самарському духовному правлінню стосовно неповернення священника П. Малиновського до шпиталю в Олександрівській фортеці

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Славенской духовной консистории в Самарское духовное правление; в присланном сего 1777 года августа 23 дня во оную духовную консисторию от александровского гофшпиталю доношении написано: находящейся де при том гофшпитале Рязского пехотнаго полку священник Петр Павлов сын Малиновский по прошению ево господином генерал майором и обер комендантом Николаем Яковлевичем Лановым для крайних нужд уволен в Малороссию в местечко Харол с сроком майя с 20-го впредь на дватцать дней, но однако он и по днесь обратно не прибыл, а как де во оном священнике состоит крайняя надобность по должности, то оной гофшпиталь просит приказать ево, Малиновскаго, сыскав выслать, а ежели он там не находится, о сыске ево публиковать. А как малороссийское местечко Харол состоит под ведомством Киевской, а не Славенской, епархии, того ради по указу Ея Императорскаго Величества в Славенской духовной консистории *определено* и преосвященным Евгением архиепископом Славенским и Херсонским подтверждено: в Самарское духовное правление послать указ и велеть тому правлению чрез наместника крепости Александровской иерея Феодора Тисаревскаго оному александровскому гофшпиталю от себя дать знать, что оное местечко Харол состоит под ведомством Киевской епархии, почему тому гофшпиталю и требовать о высылке упоминаемаго священника Петра Малиновскаго прямо от Киевской консистории; ежели же в том гофшпитале нужно потребен священник, и им без священника обoitися неможно, то оному Самарскому духовному правлению определить в том гофшпитале до прибытия упоминаемаго священника Петра Малиновскаго от прихода, при коем два священника имеются, и Самарскому духовному правлению учинить о том по сему Ея Императорскаго Величества указу, августа 28 дня 1777 года.

Феоктист, архимандрит Полтавского монастыря.
Секретарь Василий Вербицкий. Канцелярист Михаило Попов.

№ 33 1778, січня 18. — Донесення виконуючого обов'язки головного командира Азовської флотилії й Таганрозького порту П. Каслівцева Слов'янському та Херсонському архієпископу Євгенію (Булгарісу) про направлення чотирьох духовних осіб на флот для задоволення релігійних потреб військових

Высокопресвященнейшему господину Евгению архиепископу Славенскому и Херсонскому от управляющаго за отсутствием главнаго Азовской флотилии и Таганрогскаго порта командира должность брегадира и капитана над Таганрогским портом Касливцова

Доношение

В Азовской флотилии для компани в мореплавани положено иметь священников восемь, им каждому жалованья призводить, смотря по их поведению и услугам, от шестидесяти до ста дватцати рублей в год, да сверх того производится им за все время бытия их в море каждому ж парцыонов не менее четырех рублей пятидесяти копеек, а иногда и свыше, на месяц.

И хотя в место умерших и другими случаями выбылых прежде, когда Таганрогской порт состоял в епархии Воронежской, и присылаемы были к наполнению копмлета из еромонахов и белых священников от Воронежскаго архиерея, а как ныне сей порт от той епархии исключен, священников же состоит толко четыре, то посему, ежели прежде не можно, то хотя апреля к первому числу в положенное недостающее число четырех священников в контору Таганрогскаго порта прислать.

Петр Касливцов. Отдано в консисторию генваря 30 числа 1778 года.

Генваря 18 дня 1778 года в Таганрогском порте.

№ 135.

Держархів Одеської області — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 1.

№ 34 1778, березня 2. — Копія указу Слов'янської духовної консисторії Бахмутському духовному правлінню про направлення духовних осіб на флот

Указ Ея Императорскаго Величества самодерживцы всероссийския из Славенской духовной консистории в Бахмутское духовное правление. По указу Ея Императорскаго Величества, по присланному к его преосвященству Евгению архиепископу Славенскому и Херсонскому от управляющаго за отсутствием главнаго Азовской флотилии и Таганрогскаго порта командира должность бригадира и капитана над Таганрогским портом Петра

Касловцова доношению о присылке в положенное недостающее число четырех священников в контору Таганрогского порта Славенскую духовную консисторию *определено* и его преосвященством подтверждено. 1-е, саможелающих Полтавского Крестовоздвиженского монастыря иеромонахов Исидора и Сахафиила отправить по определению в Азовскую флотилию с пашпортами, и отправлены. 2-е, оному Бахмутскому духовному правлению отправить в самоскорейшем времени в Таганрог в морскую флотилию назначенного оным правлением в полки священника Василия Башинского, а другого священника, выбрав состояния хорошего, от таких церквей, где два или три священника имеются, потому ж немедленно отправить в Таганрогскую портовую контору с пашпортом, в котором предписать, чтоб оне, с тем пашпортом прибыв в Таганрог, явились к командирующему Таганрогским портом, в чем обоих их обязать во оном правлении подпискою, а кто из священников выбран другой и когда они отправлены будут в Таганрог, в консисторию немедленно репортовать, и о том в оное правление послать указ, о чем сей и посылается, и Бахмутскому духовному правлению учинить о том по сему Ея Императорскаго Величества указу; марта 2 дня 1778 года, № 184.

На подлинном подписались
Протопоп Полтавский Иоаким Яновский.
Секретарь Василий Вербицкий. Канцелярист Алексей Логинов.

*Держархів Одеської області — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 22. —
Арк. 10 зв.*

№ 35 1778, квітень. — Донесення священника бахмутської Покровської церкви В. Башинського Слов'янському та Херсонському архієпископу Євгенію (Булгарісу) із проханням скасувати рішення про направлення його на флот і зі скаргою на священника А. Башинського

Отдано в консисторию 26 апреля 1778 года, записав доложить.
Великому господину преосвященному архиепископу Евгению Славенскому и Херсонскому
бывшего при бахмутской Покровской церкви священника Василия Башинского

Покорное доношение

По присланному Ея Императорскаго Величества ис кансистерии Вашего Преосвященства в Бахмутское духовное правление указу велено по представлению и выбору оногo

правления отправитъ меня в Таганрогский порт на флотилию, по которому я минувшаго марта 19-го дня в духовное правление призван был и вышепрописанной Ея Императорскаго Величества указ мне объявлен, и в назначенное место отправлен, для проезду ж до предписанного места прогонных денег ниоткель мне не выдано, почему я подражал яко главной команды повеления принужденным себя нашел продать все свое последнее бедное имение и нанять за оное подводы, в то место отправился (по отбитии же моею женою и малолетними детьми осталась без всякого пропитания, и не имея ниоткель надежды, принуждена будит себя и малолетних детей пропитать разве толко одним подаянием от доброхотных подателей), а как при бахмутской Покровской церкви находятца кроме меня еще два священника, из которых священник Андрей Башинский человек достаточной и ученой, и по науке своей дошел до богословия, а в силе состоявшагося 1723 году генваря 21-го дня высокославной блаженной памяти государя императора Петра Великаго указа за подписанием Святейшаго Правительствующаго Синода повелено // в армейские полки для церковного священнослужения и надлежащих священному чину потреб определять и отправлять из ученых в школах и искусных людей, а которые школьного учения не произошли, таковых в полки не посылать; то Бахмутское духовное правление выбор на меня и представление в консисторию Вашего Преосвященства учинила единственно по злобе тамо присутствующаго родного брата моего вышеписаннаго священника Башинскаго, которой не знаю ис чего досадуя сыльных мне и наперед сего претеснения, даже до того доходило, что он неоднократно отваживался не толко сам, но и жена ево, сыльными бить меня побоеми, от чего приключилась у меня в голове прежестокая боль (но я поелику ближайшаго сродства все ево зделанные мне чувствительные обиды сносил терпеливо, бес производства нигде в присутственном месте жалобы, а толко впредь к осторожности падана от меня в Бахмутскую провинциальную канцелярию на высочайшее Ея Императорскаго Величества имя явочная челобитная), которое ево, Башинскаго, на меня безвинное гонителство ни от чего иного происходило, как толко одной ненависти, той что я, будучи с ным при одной бахмутской Покровской церкви старшим священником, брал от него в церковном служении первенство.

Того ради Вашего Преосвященства сим представляя всепокорнейше прошу за случившимися по часту мне болезненными припадками о непосылании меня в вышепредписанное место учинить милостивейшее рассмотрение, и милостиво повелеть определить на место меня младшаго ученнаго священника Башинскаго, буде же паче чаяния Ваше Преосвященство меня освободить от того не соизволите, то для

пропитания жене моей и малолетным детям из доходов от церкви повелеть часть мою получать // которую я прежде сего получал, дабы они не могли за неимением к пропитанию своему достатка голодною смертию помереть (и что на сие от Вашего Преосвященства последует меня милостивою резолюцією не оставить), апреля дня 1778 году.

К сему доношению Покровской церкви священник Василий Башинский руку приложил.

Держархів Одеської області — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 19-20.

№ 36 1779, жовтня 16. — Копія ухвали Слов'янської духовної консисторії стосовно направлення до парафії священника П. Алексеєва, звільненого зі складу флотського духовенства

Копия.

На подлинном определении собственноручная его преосвященства резолюция учинена такова:

1779 го года дня 16-го октября учинить по сему.

Никифор архиепископ Славенской и Херсонский.

По указу Ея Императорскаго Величества Славенская духовная консистория, слушав присланной в консисторию минувшаго сентября 29-го дня из канторы Таганрогскаго порта промемории, коею уведомляет, что находившийся де в Азовской флотилии при Керченской морской гобспитале в прошлом 1778-м году от Бахмутского духовного правления присланной слободы Сухаревой священник Павел Алексеев по нежеланию его более быть там никогда по удовлетворении заслуженным жалованьем з данным до города Полтавы пашпортом отправлен в сию консисторию, на место ж оного священника при Керче оставлен иеромонах Сакафиил, которой священник поданным сего октября 11-го дня преосвященному Никифору архиепископу Славенскому и Херсонскому доношением // представляет, что он до отправки его в Азовскую флотилию находился в слободе Сухаревой при церкви Николая Чудотворца, а по отправе его во флотилию был при Керченской морской эскадре, откуда сего года августа 10 дня при сообщенной в консисторию из канторы Таганрогскаго порта промемории из данным пашпортом отправлен, а как де упомянутой слободе Сухаревой при вышеписанной Николаевской церкви имеется кроме его другой священник Стефан Попов, а приходских дворов находится токмо для одного священника, почему и быть ему в оной слободе не у чего, епархии же его преосвященства

Екатерининской протопопии в слободе Барвенковой Стенки имеется приходских более двух сот дворов, в которой находится один священник, почему он в той слободе другим священником быть желает и просит о определении его в показанную слободу во второго священника его преосвященства разсмотрения; что же он в определенных ему местах находился добропорядочно, о том приложил при том прошении четыре атестата, данные ему от трех господ // флота капитанов и от главного командующаго Азовскою флотилиею и Таганрогским портом контр адмирала и кавалера Федора Клокачева, коими атестатами засвидетелствовано, что он, священник Алексеев, в бытность его в компании по сану своего священства должность исправлял добропорядочно, как надлежит искусному священнику, и находился всегда в трезвости, то ж и в посещении в морской госпитали болящих служителей был неленостным, исправным и усердным. А по справке в Славенской духовной консистории, что оной священник Алексеев из Бахмутскаго духовнаго правления отправлен был в Азовскую флотилию по посланному из консистории в оное правление прошлаго 778-го года марта 2 дня указу; по поданным же на нынешний 1779-й год исповедным именным росписям в вышеписанных слободах показаны: в Сухаревой при Николаевской священник Стефан, дьячек Даниил Поповы, приходских сто сорок семь дворов, в них мужеска четыреста три души, в Барвенковой Стенки при новостроющейся Георгиевской священник Иоанн Александров, в должностях дьячковской и пономарской два человека, приходских дворов // двесте тритцать восемь, в них душ мужеска восемь сот пятьдесят четыре, женска пола семь сот семдесят одна душа. А как в означенной слободе Барвенкиной Стенке церковь еще строится и священник Иоанн Александров имеется, при новопостроенной же господином подполковником Афанасием Колпаковым в слободе его Колпаковке Духовской церкви священника нет, о определении коего сам он, господин подполковник, поданным сего года апреля 12-го дня преосвященному Евгению архиепископу бывшему Славенскому доношением просил, *того ради положили мнение*: онаго священника Павла Алексеева во оную слободу Колпаковку к Духовской церкви определить с тем, что буде тоя слободы владелец господин подполковник Колпаков с прочими прихожаны принять его пожелает, то получив от них заручное прошение явится ему в Екатеринославское духовное правление, а тому правлению представить его для дачи ему грамоты к его преосвященству на основании разосланных форм, и о том в Екатеринославское духовное правление послать Ея Императорскаго Величества указ. А соблаговолено ль будет учинить по сему доложить преосвященному Никифору архиепископу Славенскому и Херсонскому

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 241
1779 года октября 16 дня.

Подлинное подписали
Протоиерей Иоаким Яновский.
Наместник иерей Иоанн Станиславский.
Секретарь Василий Вербицкий.

Подлежное в протокол принял подканцелярист Павел [*Підпис*].
№ 15.

*Держархів Одеської області — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 22. —
Арк. 33-34 зв.*

**№ 37 1778, лютого 14. — Указ Слов'янської духовної
консисторії Катерининському духовному правлінню
про перенесення Михайлівської церкви з
Троїчатівської фортеці до слободи Привілля
відомства Бахмутської протопопії**

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийской из Славенской духовной консистории в Екатерининское духовное правление. Присланным преосвященному Евгению архиепископу Славенскому и Херсонскому господин Азовский губернатор генерал порутчик и ковалер Василий Алексеевич Чертков сего 778 года февраля 8 дня сообщением прописывал, по сообщению де его, господина губернатора, от его преосвященства таковым же от 29 числа декабря прошлаго 777 года между прочим ему, господину губернатору, дано знать, что о перенесении из крепости Троичатовской в поселяемую господином полковником Мартиновым слободу Приволье, состоящую в Торском уезде, церкви во имя Архангела Михаила и о причислении приходских троичатовских пятидесяти двух дворов к слободе Верхней Береке, от Троичатовской крепости в семи верстах состоящей, по забратии подлежащих справок учинено будет особое определение; а как де та троичатовская Михайловская церковь построена прежде не теми живущими при крепости Троичатовской жителями, а бывшими ландмилицкими полками и с казенной суммы до Азовской губернии, а особливо, что те жители там поселились самовольно, и уже от него, господина губернатора, по неспособности в том месте к прожитию Азовской губернской канцелярии велено перенести в слободу Верхнюю Береку, то по сим обстоятельствам его преосвященства он, господин губернатор, просит сказанную троичатовскую Михайловскую церковь на основании прежнего его, господина губернатора, 23 числа ноября прошлаго 777 года к его преосвященству посланного сообщения дозволить в слободу господина полковника Мартинова перенести,

242 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

а за оную следуемые в казенное ведомство денги с него, господина Мартинова, к причислению в губернскую сумму взысканы быть имеют, и что по сему предопределено не оставлять его, // господина губернатора, без уведомления; на котором сообщении его преосвященства учинена резолюция такова: о дозволении перенести означенную церковь послать из консистории указ в духовное правление с таковым условием, с каковым прежняя церкви перенести дозволено. И во исполнение оной его преосвященства резолюции в Екатерининское духовное правление сей указ и посылается с тем, чтоб состоящую в крепости Троицатовской Архангелскую церковь в поселяемую господином губернаторским товарищем Слободским полковником Мартиновым в Торском уезде слободу Приволье в протопопии Бахмутской перенести, которую оному Екатерининскому духовному правлению по описи и отдать, со взъёмем в прием оной от тех, кому оную писменно от подлежащей команды препоручено будет, росписку, которую при репорте и прислать в консисторию. А как по причислении к Верхней Береки приходских дворов состоять будет всех дворов пять сот двенадцать, священников же тамо толко два, то о [...] ¹ находящагося при оной троичатовской Михайловской церкви священника Иоанна Шамраева к оной в слободе Верхней Береки Николаевской церкви или в оную слободу Приволье учинить Екатерининскому духовному правлению надлежащее рассмотрение, и Екатерининскому духовному правлению учинить о том по сему Ея Императорскаго Величества указу. А в Бахмутское духовное правление указ послан.

Протопоп Полтавский Иоаким Иановский.

Секретарь Василий Вербицкий.

Канцелярист Василий Гамалия.

Февраля 14 дня
1778 года.

*Держархів Дніпропетровської області. — Ф. 104. — Оп. 1. —
Спр. 31. — Арк. 1 а-1 а зв.*

**№ 38 1778, лютого 14. — Указ Слов'янської духовної
консисторії Бахмутському духовному правлінню
стосовно перенесення Михайлівської церкви**

Получен февраля 26 дня 1778 года. Записав в указный срок отрепортовать с прописанием, что в подлежащее время исполнение по сему учиненно будет.

¹ У тексті слово не прочитане.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Славенской духовной консистории в Бахмутское духовное правление. Присланным к преосвященному Евгению архиепископу Славенскому и Херсонскому господин Азовской губернатор генерал порутчик и кавалер Василий Алексеевич Чертков сего 778 года февраля 8 дня сообщением прописывал, по сообщению де его, господина губернатора, от его преосвященства таковым же от 29 числа декабря прошлаго 1777 года между прочим ему, господину губернатору, дано знать, что о перенесении из крепости Тройчатовской в поселяемую господином полковником Мартиновым слободу Приволье, состоящую в Торском уезде, церкви во имя Архангела Михаила и о причислении приходских тройчатовских пяти десяти дворов к слободе Верхньи Береки, от Тройчатовской крепости в семи верстах состоящей, по забрании подлежащих справок учинено будет особое определение. А как де та Тройчатовская Михайловская церковь построена прежде не теми живущими при крепости Тройчатовской жителями, а бывшими лантмилицкими полками и с казенной суммы до Азовской губернии, а особливо что те жители так поселились самовольно и уже от него, господина губернатора, их по неспособности в том месте к прожитию Азовской губернской канцелярии велено перевести в слободу Верхнюю Береку, то по сим обстоятельствам его преосвященства он, господин губернатор, просил сказаную Тройчатовскую церковь на основании прежнего его, господина губернатора, от 23 числа ноября прошлого 1777 года к его преосвященству посланнаго сообщения дозволить в слободу господина полковника Мартинова перенести, а за оную следуемые в казенное ведомство денги с него, господина Мартынова, к причислению в губернскую сумму взысканы быть имеют, и что по сему определено не оставить его, господина губернатора, уведомлением, на котором сообщении его преосвященством // учинена резолюция такова: о дозволении перенести означенную церковь послать из консистории указ в духовное правление с таковым условиям, с каковым прежнии церкви перенести дозволено. А по справки в консистории, что указами Ея Императорскаго Величества из Святейшаго Правительствующаго Синода состоявшимися велено 1-е, 770 декабря 3 наблюдать при сооружении вновь церквей все те обстоятельства, которыя определением Святейшаго Правительствующаго Синода 722 октября 27 предписаны; 2-е, 777 года апреля 25 числе, дабы выходящая иностранцы при первоначальном их поселении в получении христианских треб нужды не имели, в означенных по приложенной ведомости местах церкви построить, так и впредь, где необходимо нужное усмотрится в их поселениях строение, оных его преосвященству не инако как по сношениям с господами губернаторами дозволить, наблюдая однако ж при всем том, чтоб

оное было производимо на основании законов с надлежащим тех церквей всем потребным, також к содержанию будущих при них священно и церковнослужителей удовольствием, и без крайней бы надобности умножаемо оных отнюдь не было, а когда где какая церкви состроени будут его преосвященству за известие репортовать Святейшему Синоду. И по указу Ея Императорскаго Величества и во исполнение оной его преосвященства резолюции в Бахмутское духовное правление сей указ и посылается с тем, чтоб состоящую в крепости Тройчатовской Архангелскую церковь в поселяемую господином губернаторским товарищем Слободским полковником Мартиновым в Торском уезде слободу Приволье в протопопии Бахмутской перенести, которую Екатерининскому духовному правлению при описи и отдать со взятъем в приеме оной подлежащей росписке от тех, кому принять оную именно от подлежащей команды препоручено будет, и по перенесении кои в означенной господина губернскаго товарища Слободского полковника Мартинову слободу [...] ¹ // протопопу Бахмутскому Петру Расевскому по чиноположению церковному соборне заложить со наблюдением [...] ² в силу вышеозначенных указов ко всегдашнему оной церкви снабдению всем потребным и к довольному будущих при оной священно и церковнослужителей содержанию писмено, где от кого подлежит утверждено было, которое утверждение Бахмутскому духовному правлению при репорте с обстоятельным всего вышеписаннаго изъяснением прислать; и Бахмутскому духовному правлению учинить о том по сему Ея Императорскаго Величества указу, 1778 года февраля 14 дня.

Протопоп Полтавский Иоанн Иановский.
Секретарь Василий Вербицкий.
Канцелярист Василий Гамалея.

*Держархів Дніпропетровської області. — Ф. 104. — Оп. 1. —
Спр. 24. — Арк. 40-41.*

№ 39 1778, квітня 27. — Указ Азовської губернської канцелярії Катерининському духовному правлінню про купівлю Михайлівської церкви Троїчатівської фортеці полковником О. Мартиновим

№ 45. Мая 4 дня 1778 году.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийской из Азовской губернской канцелярии в

¹ У тексті слово не прочитане.

² У тексті слово не прочитане.

Екатерининское духовное правление; в силу присланного от его Высокопревосходительства господина генерал порутчика Азовского губернатора и кавалера Василия Алексеевича Черткова предложения, а по сообщению к его Высокопревосходительству от его преосвященства Евгения архиепископа Славенского и Херсонского велено состоящую в слободе Троицатовской Михайловскую церковь отдать господину полковнику Мартинову для перенесения в новозаселяющуюся ево на реке Торце слободу, за которую церковь оной господин полковник Мартинов денги в Азовскую губернскую канцелярию представил; для того в Азовской губернской канцелярии определено во оное духовное правление послать указ и велеть означенную находящую в слободе Троицатовской Михайловскую церковь в силу повеления его преосвященства отдать присланному от вышереченного господина полковника Мартинова для перевозки в показанную слободу, и по отдаче в сию губернскую канцелярию рапортовать; и Екатерининскому духовному правлению учинить о том по сему Ея Императорского Величества указу.

Апреля 27-го дня 1778 года.

Григорий Шахов.

В должности секретаря порутчик Петр Осин

*Держархів Дніпропетровської області. — Ф. 104. — Оп. 1. —
Спр. 24. — Арк. 21.*

№ 40 1778, квітня 29. — Копія вірчого листа, даного полковником О. Мартиновим А. Фролову на прийняття купленої церкви та укладення контракту на її влаштування в слободі Привілля

Копия.

Человеку моему Андрею Фролову.

Церковь Архангела Михаила, состоящая в крепости Троицатовской, куплена мною для переселения в новозаселяемую слободу мою Приволье. Об отдаче коей со всеми церковными утварми, исключая одного колокола, рыз одних и кадила, в Водолажское духовное правление и указ из губернии послан. Почему ты как все церковные утваре по реестру, так книги и колокола, церковь с колоколнею и ограду приняв, дай в том росписку, и сыскав мастера // как в разобрании, так и построении вновь зделай от имени своего контракт, в чем тебе верю и прекословить не буду. 1778 году апреля 29 дня.

Подлинное подписал
полковник Алексей Мартинов.

*Держархів Дніпропетровської області. — Ф. 104. — Оп. 1. —
Спр. 24. — Арк. 27-27 зв.*

№ 41 **1778, квітня 30. — Копія засвідчення Азовською
губернською канцелярією автентичність вірчого
листа, даного полковником О. Мартиновим
А. Фролову на прийняття купленої церкви та
укладення контракту на її влаштування в слободі
Привілля**

Копия.

1778 году апреля 30 дня сие верующее письмо в Азовской губернской канцелярии явлено и в книгу под № 23 записано, и что оное письмо от господина полковника Алексея Мартынова к человеку его Андрею Фролову и ево, Мартынова, рукою подписано, в том Азовская губернская канцелярия с приложением печати и свидетелствует.

Подлинное подписалы
Георгий Гирсеванов.
Регистратор Федор Башкотов.

*Держархів Дніпропетровської області. — Ф. 104. — Оп. 1. —
Спр. 24. — Арк. 28.*

№ 42 **1778, травня 20. — Опис майна Михайлівської
церкви, переданого священником І. Шамраєвим
управителю І. Рудинському**

Опись

состоящей при крепости Тройчатой Архангелской церкви.

Ограда около церкви с тину битого.

Пред намесними иконами лампад болших медных 6.

Вгоре лампа болшая медная с паникадиллом деревяним на 6 свечей.

Крест выносной большой, корогов 3. Киот маленький, на нем изображено Николая Чудотворца, пред киотом лампада болшая медная.

На левой стороне кивот меленкий, на нем изображение Богоматери, пред киотом лампада болшая медная.

Книги церковныя.

Устав, миней 12, триод постная, триод цветная, проповедей гедеоновых два тома, пролог, служебников 2, охтои маленькой

чвертковой, книжка акафист, псалтирь следованая, ирмолой нотной писаной, реестр панахидной, служба Дмитриева, книжица благодарственных молебней, книжица чин исповедания, чин поминовения о православных воинах, апостол, охтоихов два, общая минея, псалтирь четверткова, книжица молебное пение о нашествии супостатов, служба в день Архангела Михаила, ермолог ненотной.

В алтаре.

Одеяние напрестольное голевое голубое, покрива выбойчатое, дароносица серебряная вызолоченая, гробница оловяная, крест напрестольной деревянной, обложен серебром ветхой, крест новой сребриной, Евангелие аркушовое оклад серебряный, подсвешников медных три больших.

Чаша серебряная вызолочена, ложица серебряная визолоченая, дискос серебряной вызолоченой, звезда сребраная, дискос оловяной, подсвешник маленькой на жертвенику, блюдо // для благословения хлебов с чашечками и с тремя подсвешниками оловяных, тарилок оловянных две, кадилниц медных, подсвешников 4, медной маленькой чайник для теплоты, оловянных чашок две.

Ризница.

Ризи штофные жолтофие жолтые, оплечье штофное голубое, обложени сеткою золотою, рызы люстровые белие, оплечье люстровое красное, обложени мушуром жолтим, рызы еда машковие красные, оплечье штофное зеленое, обложени сеткою золотою, рызы триповые голубые, оплечье штофное зеленое с золотыми цветами, обложени мушурам жолтим, рызы голевие черные, обложени мушуром белим, рызы набойчатие красные ветхие, патрахилей 6.

Подризников.

Шолковой жолтой в полах, обложен мушуром белим, подризник атласовой, оплечье голубое, набойчатих 2, плащаница на кофейной материи.

Поясов.

Шолковой красной в краях золотой, шолковой красной ветхий, бумажной белой в краях шит шолком, тяжинной красной, в краях обложен золотом, шолковых зеленых набойчатих 3.

Поруче.

Штофние жолтые, люстравие жолтые, вибойчатие красные.

Воздухи.

Голевой полосатой, по краях обложен голью жолтою, штофной белой по нем цвет красной, шолковой красной на нем крест сребреной сетки. //

Маленкие.

248 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Рецетовой зеленой, обложен сеткою серебряною, бархатной черной, обложен сеткою серебряною, голевих жолтих, матеряних жолтих 2, матеряних зелених 2, отгласовых красних 2, покривало зеленое люстровое, рушников полотняних утералних три.

Колокольня.

Звонов: 1 большой в 6 пуд 2 фунт.

Все вышеписанные вещи церковь с колоколней и оградю Троичатой крепости от священника Ивана Шамраева кроме кадила гедяного, 1-го тому служебника, 1-го октоиха четверковаго, ермолога, и от онога писанного в новозаселяемую слободу Приволья господина полковника Мартинова, управитель прапорщик Иван Рудинский при нем и подписался своеручно.

Сего 1778 году мая 20 дня.

*Держархів Дніпропетровської області. — Ф. 104. — Оп. 1. —
Спр. 24. — Арк. 32 а-33.*

**№ 43 1778, травня 21. — Рапорт священника І. Шамраєва
Катерининському духовному правлінню про
передачу церкви управителю полковника
О. Мартинова**

Подан мая 22 1778 году.

В Екатерининское духовное правление крепости Ефремовской от священника Иоанна Шамраева

Покорный рапорт.

Сего 1778 года маия 16 дня в присланном ко мне с онога духовного правления предложении велено Слободской Харьковской губернии губернаторскаго товарища полковника Мартинова посланному от него управителю Ивану Рудинскому в прописанной крепости церковь Ахангелскую со всеми принадлежащими к ней утварми для перенесения в новонаселяемую предписаннаго полковника Мартинова слободу Приволье по описи отдать, кроме антимиинса, которой велено представить в духовное правление, а состоящие в одной церкви запасные дари отвезть в церковь слободи Верховие Береки. Что мною все вышеписанное и учиненно, церковь с принадлежащими к ней утварми отдана, а от него, Рудинскаго, реестр в приеме с распискою взят. И антимиинс с хитоном в сие духовное правление при сем рапорту представляется.

Маия 21 дня 1778 года. Священник Иоанн Шамраев.

*Держархів Дніпропетровської області. — Ф. 104. — Оп. 1. —
Спр. 24. — Арк. 25.*

№ 44 **1778, липня 19. — Копія рапорту Бахмутського духовного правління Слов'янській духовній консисторії про закладку перенесеної Михайлівської церкви і взяття з парафіян письмового зобов'язання утримувати споруду та її причт**

Копия.

В Славенскую духовную консисторию от Бахмутского духовного правления

Репорт о исполнении.

Во исполнение насланного Ея Императорскаго Величества из оной духовной консистории указа состоящая в крепости Тройчатовской Архангельская церковь [по] перенесении оной в поселяемой господином губернаторским товарищем Слободским полковником Мартиновым слободе Приволье текущаго июля 8 числа в день Святаго Великомученика Прокопия по чиноположению церковному протопопом Петром Расевским заложена; а дабы в силу указов оная церковь на всегдашнее время всем потребным снабдена была, и будущие при той церкви священно- и церковнослужители на довольном содержании имелись, то означенной слободы з жителей, что они будущим при той церкви священнику, диакону и причетным усадебной и пашенной земли, тож и сенных покосов указное число из общих дачь отведут, и по построении означенной церкви справа откажут и отказную книгу, когда о освящении той церкви у его преосвященства благословительной грамоты просить будут, в Славенскую духовную консисторию внесут, и к повседневному служению потребная, яко то воску на свечи, ладану, вина церковнаго на служение, муки пшеничной на просфоры давать безотговорочно будут, и в протчем подлежащее обязательство взято, которое по списании с него копии при сем Славенской духовной консистории представляется на рассмотрение.

Подлинной за подписом протопопа Петра Расевского и Андрея Башинского.

Июля 19 дня.

1778 года.

*Держархів Дніпропетровської області. — Ф. 104. — Оп. 1. —
Спр. 24. — Арк. 43.*

№ 45 1778, липень. — Копія зобов'язання парафіян Михайлівської церкви слободи Привілля виділити причту землю та щорічно давати віск, ладан, вино, борошно, олію та пшеницю на потреби богослужіння

Копія.

1778 года июля дня мы, ниже подписавшиеся, новонаселенной господином губернаторским товарищем Слободским полковником Мартиновым слободы Приволье жители дали сие обязательство Бахмутскому протопопу Петру Расевскому в том, что когда перенесенная по указу Славенской духовной консистории, а по сообщению господина Азовскаго губернатора генерал порутчика и кавалера Василия Алексеевича Черткова из крепости Тройчатовской во имя Архангела Михаила церковь в означенной нашей слободе Приволье по чиноположению церковному заложена будет, то под оную церковь при построении на кладбище, а будущим при оной священнику и диакону причетником под селидбу по восьми десяти сажен длиннику и поперечнику, да пашенной земли и сенных покосов указное числи сто дватцать десятин [...] ¹ ближнем месте, а не в разных из общих дачь отведем и по построении сей церкви справа откажем в отказную книгу, когда освящения объявленной церкви у преосвященного Евгения архиепископа Славенского и Херсонского святаго антимиинса и благословительной грамоты просить будем, в Славенскую духовную консисторию от нашей слободы вынесем и к повседневному священно служения потребная воску на свечи по пяти пуд, ладану по одному пуду, вина церковнаго на служение по два ведра, на просфоры и благословение хлебов муки пшеничной чистой по три четверти, масла деревенского пять фунтов, в кутью пшеницы по одному четверику фунт каждого года мы, приходские люди, и по нас наследники без всякаго препятствия и остановки давать будем без одговорно.

В чем под сим и подписуемся.

К подлинному подписались Приволья жители Павел Безпалченко, Роман Махайлов // Яким Иван Шестаков, Василий Яровенко, Иван Остапенко, Остап Гиражей, Захар Романов, Иван Понамаренко, Никифор Зенковский, а вместо их по их прошению неграмотных той же слободы я, правитель прапорщик Иван Рудинской, подписался.

К сему обязательству слободы жители Алексей Стефан Кириченко, Иван Дубник, Павел Тимченко, Василий Пояленко, Стефан Панасенко, Иван Земенко, Макар Тарасенко, Иван Лубенченко, Сидор Уманцов, Стефан Колотуренко, Григорий

¹ У тексті слово не прочитане.

Романченко, Иван Костюченков Таковенко, Никифор Кобан, а вместо их неграмотных по их прошению и за себя Емелиан Кириченко руку приложил, той же слободы малоросиянин Иван Сморожский подписался.

К сему обязательству слободы Веселой господина Торского воеводского товарища майора Бантишева причисленные ко оному приходу слободы Приволья жители отаман Иван Гусаренко, Влас Рой, Иван Мороз, Лаврентей Колесник, Матвей Рыбалка со всеми оная слободы Веселой жителми, а вместо их по их прошению неграмотных слободы Приволья управитель прапорщик Иван Рудинский руку приложил.

*Держархів Дніпропетровської області. — Ф. 104. — Оп. 1. —
Спр. 24. — Арк. 44-44 зв.*

**№ 46 1778, вересня 1. — Донесення Слов'янського та
Херсонського архієпископа Євгенія (Булгаріса)
Синоду про обставини справи із новокодацькою
іконою Божої Матері**

№ 1606. Получено 24 сентября 1778 года, записав доложить.

Слушано 8 октября 1778 года.

В Святейший Правительствующий Синод от Евгения архиепископа Славенскаго и Херсонскаго

Доношение.

Прошлаго 1776 года марта 17 дня бывшее духовное наместнии Старокодацкой правление доношением в Киевскую духовную консисторию представило, что 770 года октября от 26 дня бывший атаман кошевый запорожский Петр Калнишевский посланным в духовное бывшее наместнии Старокодацкой правление ордером предписал, что того ж 26 числа октября священник новокодацкий Федор Фомич писменно в Кош представил, имеется де в церкви Святоиколаевской новокодацкой Богоматерняя на подобие ахтирской икона, а толко де отлична тем, что на ней страстные Христовы орудия изображены, и кем она в церковь новокодацкую принесена за давность лет знать не можно, при которой иконе привеси рук, ног, главных обручей, глаз, изображений человеческих и других з серебра зделанных, болше двадцати имеется, а стоит она в олтаре, а как де ему, священнику, о той иконе велено донесть в Кош, то де и повелено оным ордером онаго правления присутствующим съихать в Кодак и осмотреть ту икону с привесами вместе с полковником кодацким, при чем священникам кодацким предложить вышеписанную икону с олтаря перенесть и поставить в киоте новозделанном за левым клиросом не обирая имеющих при ней привесов; равно и впредь естыли б могли от

народа таковы привесы приносимы быть, принимать священникам невоспящать, на которой де вышереченного атамана кошевого ордер от духовного Старокодацкого правления чрез репорт того ж 770 года ноября 10 дня // отправленный ответствовано, что хотя де повеленое тем ордером и надлежало исполнить, но что де Духовный регламент и указы новоявленных икон, пока от вишшей команды освидетельствованы не будут, за чудовные признавать и привесов приносимых принимать запрещает, для чего де оную икону свидетельствовать, а паче перенести в киот священникам новокодацким предложить невозможно; на которой репорт в резолюцию последовавшим и паки с запорожскаго ж Коша ноября от 18 того ж 770 года ордером предписано, что де для выисследования о привесной новокодацкой иконе войсковые старшины Андрей Носан и горужей Яков Качалов, к ним же и помянутаго духовного наместни Старокодацкой правления присутствующие определены, для чего и предложено тем ордером съехать в Кодак в общем тех старшин и их присутствии с тем, кто именно привесы поделал, забрать обстоятельныя скаски, прислать оные при репорте в Кош. Почему наместник священник Григорий Порохня в то местечко Новой Кодак ездил и в присутствии вышереченных старшин о привесах с тех людей, которыми оные внесены к Богоматерней иконе, скаски взяты, и на рассмотрение при репорте от 27 того ж ноября отправлены в Кош под резолюцию. А в резолюцию де декабря от 11-го того ж 770 года ордер с Коша запорожскаго последовал в духовное правление следующего содержания: икону Богоматернюю, о которой по предпосланному ис Коша ордеру при производстве следствия с получивших людей исцеления скаски взяты, предлагается в новозделанной для оной киот за правым в новокодацкой церкви клиросом, перенесши с того места, где она теперь находится, поставить со всяким благоговением кому надлежит приказать, и за учинением исполнения репортовать в Кош, после де котораго ордера от 17 того ж декабря посланным из духовного тамошняго правления предложением // новокодацкому священнику Феодору Фомичу приказано вышереченную Богоматернюю икону в новозделанный киот перенесши поставить, что де им, священником Фомичем, в присутствии и прочих новокодацких священников и диаконов 26 декабря 770 года исполнено, о чем прислан в то правление от онаго священника Фомича репорт, а потому де и в Кош от духовного Старокодацкого правления отрепортовано, а в 771 году февраля от 24 дня хотя и просили вышепомянутой наместник священник Григорий Порохня и другой священник самарский троицкий Иаков Соколовский от Коша запорожскаго позволения о вышепомянутой Богоматерней иконе за силу указов в консисторию митрополии Киевския отрепортовать, но на то марта 2 дня того ж 771 года чрез ордер ис Коша последовала резолюция такова: о иконе Богоматерней в Святоиколаевской

новокодацкой церкви имеющейся, от народа за чудотворную почитаемой, в духовную Киевскую консисторию не представлять, потому что той иконы подлинно ль она чудотворная знать еще не можно, а сего де довольно везде есть яко от всякой иконы, аще толко кто с верою от православных помолится к ней, человеку в болезнях его исцеление подается, и так де за вышеизображенными ис Коша последовавшими предложениями об оной Богоматерней иконе от духовнаго тамошняго правления отрепортowaniem до того времени умолчено, как же де с высочайшей Ея Императорскаго Величества воли правление Коша Войска Запорожскаго уничтожено, и Старокодацкая крестовая наместния онаго ж запорожскаго Коша о нерепортowaniu в консисторию мимо ведома Коша и о малейшем каковом либо деле запрещение отреша, к пополнению указных определений имеет совершенную свободу, так и о имеющейся в вышеписанной новокодацкой Святониколаевской церкви Богоматерней иконе, от народа за чудотворную, консисторию представлено тем доношением с прошением резолюции, по которому доношению учиненным // в консистории моей определением, мною подтвержденным, и посланным из консистории к соколскому игумену Иринарху Рудановскому, кобеляцкому протопопу Василию Могилевскому и священнику соколскому Евстафию Сокологорскому указом между прочего велено: по изследовании об означенной иконе поставить оную на прежнем месте; в силе коего указа те следователи по изследовании все подлинное дело при репорте представили с тем, что оная икона поставлена на прежнем месте, и чтоб молебнов пред нею отправляемо не было обязаны священно и церковнослужители подпискою, по случаю ж бытности моей в июле месяце и в местечке Новых Кодаках, разведав, что оная икона прежде стояла в ризнице, а следователями поставлена в пономарне, где двери имеются, куда и народ приходя делает большее о чудотворении ея разглашение, особливо ж что оная икона написана по примечанию весьма давно, почему и изображение ея едва видеть можно, и как я по архиерейскому своему пред посвящением обещанию и по Духовному регламенту обязан таковыя народныя разглашения пересекать, для того оную икону взял для надлежащаго в своей домовој архиерейской церкви соблюдения. И потому мною *определено* об оном в Святейший Правительствующий Синод отрепортовать, а консистории моей учинить в надлежащих обстоятельствах о оштрафовании кого надлежит за непредставление о той иконе по своей команде заблаговременно, а следователей за непоставку ея по силе посланнаго из консистории указа на прежнем месте определению.

Вашего святейшества

послушник смиренный Евгений архиепископ Славенский и
Херсонский

Сентября 1 дня 1778 года. № 770.

З: 24 сентября 1778 года.

**№ 47 1779, січня 26. — Указ Слов'янської духовної
консисторії Катерининському духовному правлінню
про направлення священника П. Терлецького до
Катеринославського пікінерського полку**

№ 12. Февраля 1 дня 1779 году.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Славенской духовной консистории в Катерининское духовное правление; присланным в консисторию от Катеринославского пикинерного полку репортом о определении во оной полк в штатное положение священника, коего и поныне тот полк не имеет, требовано разсмотрения; а по справке с учиненною из присланных из духовных правлений о назначенных в полки священниках ведомостью явствует, что оным Катерининским духовным правлением назначен в полк слободы Малой Водолаги Крестовоздвиженской церкви священник Павел Терлецкий, и засвидетельствовано, что он в пороках не был и учителен. Того ради по Ея Императорскаго Величества указу в Славенской духовной консистории определено и преосвященным Евгением архиепископом Славенским и Херсонским подтверждено, оногo священника Павла Терлецкого означенному Катерининскому духовному правлению отправить в помянутой Катеринославский пикинерный полк, а каким образом ему, Терлецькому, в полку поступать [...] ¹ инструкцию и на проезд до оногo [...] ² паспорт, для отдачи ему, Терлецькому, [...] ³ послать, о чем о оногo Катери[нославскаго] пикинерного полку к полковым // делам послать указ же, и Катерининскому духовному правлению о вышеписанном ведать и учинить по сему Ея Императорскаго Величества указу, а означенные инструкция и на проезд ево во священника до предписанного полку паспорт приобщаются при сем, объявленногo ж пикинерного полку к полковым делам указ из консистории послан, генваря 26 дня 1779 года.

Администратор архимандрит Феоктист.
Секретарь Василий Вербицкий.

№ 98.

¹ У документі слово не прочитане.

² У документі слово не прочитане.

³ У документі слово не прочитане.

**№ 48 1779, лютого 9. — Указ Слов'янської духовної
консисторії Катерининському духовному правлінню
із відмовою священнику П. Терлецькому в проханні
звільнити його від направлення до
Катеринославського пікінерського полку**

№ 19. Февраля 18 дня 1779 году.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Славенской духовной консистории в Катерининское духовное правление; поданным преосвященному Евгению архиепископу Славенскому и Херсонскому священник Катерининской провинции маловодолажской Крестовоздвиженской церкви Павел Терлецкий прошением представляя, что по учиненному в консистории определению в означенное Катерининское духовное правление указом велено его, Терлецкого, в Катеринославский пикинерный полк отправить, но как он по указу Белогородской консистории в 764-м году определен в Рязской пехотной полк, и по слабости его здоровья по указу ж Белогородской консистории и уволен, просил в разсуждении ево слабости от присылки его в Катеринославской пикинерной полк уволить, и оставить по прежнему при маловодолажском Крестовоздвиженском приходе, буде же сего учинить не можно, то за отправлением его в полк определить для пропитания жены ево половинную часть доходов с маловодолажскаго Крестовоздвиженскаго прихода, на котором прошении учиненною его преосвященством резолюцією велено: ему, священнику Терлецькому, следовать немедленно в назначенной ему полк, а жене его для пропитания из доходов давать четвертую часть, а буди в том приходе в преподавании христианских треб один священник исправится не может, то оному Катерининскому духовному правлению определить до возвращения его, Терлецкаго, из полку от других церквей священника по способности, и о том во оное правление послать из консистории указ // (о чем и посылается), Катерининскому духовному правлению учинить о том по сему Ея Императорскаго Величества указу, 1779 года февраля 9 дня.

Иеромонах Никифор Феотокий.
Секретарь Василий Вербицкий.
Канцелярист Алексей Логинов.

- № 49** **1779, лютого 19. — Чернетка ордера Катерининського духовного правління священнику П. Терлецькому про негайне направлення його до полку**

Ордер

Малой Водолаги священнику Павлу Терлецькому.

Сего февраля 18 дня из Славенской д[уховной] консистории в сем правлении получен Е[я] И[мператорскаго] В[еличества] указ, коим велено выслать вас немедленно в Екатеринославский пикинерный полк, а жене вашей для пропитания из доходов давать четвертую часть, в силе котораго указа сим вам предлагается, с получения сего следовать вам в самой скорости в назначенный вам полк, приход же ваш поручен товарищу вашему священнику Василию Яковенку, и дабы он з доходов прихода вашего жене вашей отдавал четвертую часть, о том к нему ордер послан, о чем вам, священнику Павлу Терлецькому, ведать и учинить по сем, и котораго числа отправитесь в полк, в духовное правление репорт прислать, февраля 19 дня 1779 году.

- № 50** **1779, лютого 19. — Чернетка ордера Катерининського духовного правління священнику В. Яковенкову про передачу під його нагляд парафії священника П. Терлецького із видачею дружині останнього четвертої частини прибутків**

Ордер

Малой Водолаги священнику Василию Яковенку.

Е[я] И[мператорскаго] В[еличества] указом сего февраля 18 дня из Славенской духовной консистории в сие правление последовавшим велено товарища вашего священника Павла Терлецького немедленно выслать в Екатеринославский пикинерный полк, а жене его для пропитания из доходов давать четвертую часть, в силе котораго указа посланным из сего правления ордером ему, священнику Терлецькому, велено в самой скорости следовать в назначенный ему полк, а как приход его остается без священника, того ради сим вам предлагается с получения сего иметь вам как свой, так и священника Терлецького до возвращения его ис полку

приход в своем смотрении, и исправляют священнослужение и всякие требы без упущения, // и з доходов же бывающих с приходу Терлецкого жене его давать четвертую часть неударжно; буди же вы в том приходе в преподавании христианских треб один исправится не можете, то репортовать, почему определен будет в помощь вам в силе предпомянутого указа священник; о чем вам, Яковенку, ведать и учинить по сему, и о получении и исполнении репортовать, февраля 19 дня 1779 году.

*Держархів Дніпропетровської області — Ф. 104. — Оп. 1. —
Спр. 41. — Арк. 8 зв.-9.*

**№ 51 1779, лютого 19. — Рапорт священника
П. Терлецького Катерининському духовному
правлінню про звільнення у відпустку з
Катеринославського пікінерського полку**

Февраля 20 дня
1779 году.

Екатеринославской провинции в духовное правление

Репорт.

Сего 1779 году генваря 18 дня от духовного правления получен мною ордер, в котором определено меня выслать немедленно в Катеринославский полк, а приход мой препоручить товарищу священнику Василию, с которого давать ему жене мое четвертую часть; в котором полку сего ж февраля 6 дня я являлся, и по надобности моей и 13 дня сего ж месяца был в полку, и ради истребования действительного [...] ¹ доложил в полк, с которого полку мене господин полковник [...] ² // до месяца марта 15 дня уволил, о чем в Екатеринославское духовное правление репортую.

Священник Павел Терлецкий.

1779 году февраля 19 дня.

*Держархів Дніпропетровської області — Ф. 104. — Оп. 1. —
Спр. 40. — Арк. 2-2 зв.*

¹ У документі слово не прочитане.

² У документі слово не прочитане.

№ 52 1779, березня 16. — Указ Слов'янської духовної консисторії Катерининському духовному правлінню про видачу дружині священника П. Терлецького третини прибутків від його парафії і про дозвіл задовольняти духовні потреби військових Катеринославського пікінерського полку в церквах тих населених пунктів, де полк буде розквартирований

№ 41. Марта 22 дня 1779 года.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Славенской духовной консистории в Екатерининское духовное правление; присланными в консисторию Екатеринославской пикинерной полк двумя репортами представил: 1-м, о увольнении определенного в тот полк священника Павла Терлецкого в разсуждении болезненных в нем припадков из полку, или дабы дом ево без пропитания не оставался о определении для содержания оногo и жены ево, Терлецкого, половинной доводящейся из настоящей приходской его церкви части. 2-м, что в пикинерном полку церкви не положено, просил о дозволении ему, священнику Терлецкому, где прилучится в Славенской епархии, быть с полком во всякой церкви, а так же во время иногда ево от полку в дом отпуска, которой в разсуждении, что полк, будучи на поселении, не бывает в одном, но по разным селениям расположен, где военослужащие и ползуются тамошними священниками, нередко быть может месяцев на пять и более, и в настоящей приходской ево церкви ж производить священнослужении, а там же и мирские требы, а по справке в консистории сего 779 году февраля 5 дня по поданному // преосвященному Евгению архиепископу Славенскому и Херсонскому от упомяненного священника Павла Терлецкого прошению, учиненною его преосвященства резолюциею велено жене ево, священника, давать на пропитание из доходов четвертую часть, о чем того ж февраля 9-го дня в Екатерининское духовное правление указ послан. Того ради по Ея Императорскаго Величества указу в Славенской духовной консистории *определено* и его преосвященством подтверждено: 1-е, означенного священника Терлецкого жене для пропитания с приходу давать с доходов третью часть. 2-е, как в оном пикинерном полку церкви не имеется, для того священнослужение для военослужащих оному священнику Терлецкому в тех церквах, где оной полк находится с дозволения тамошних священников иметь дозволить, о чем в Екатерининское духовное правление и оногo Екатеринославского полку к полковым делам послать из консистории указы, и Екатерининскому духовному правлению о том ведать и учинить по

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 259
сему Ея Императорскаго Величества указу, а означенного
Екатеринославского полку к полковым делам для ведома указ
послан, 1779 года марта 16 дня.

Наместник иерей Иоанн Станиславский.
Секретарь Василий Вербицкий. Канцелярист Алексей Логинов.
№ 284.

*Держархів Дніпропетровської області — Ф. 104. — Оп. 1. —
Спр. 41. — Арк. 11-11 зв.*

**№ 53 1779, жовтня 18. — Допит священника
П. Терлецького про службу в Катеринославському
пікінерському полку**

1779 году октября 18 дня Екатеринославского пикинерного
полку священник Павел Терлецкий об отлучке своей от полку в
Екатерининском духовном правлении показал: сего 1779 года в
феврале месяце командирован я был в предписанном полку, и по
моему прошению уволен был марта до 15 числа, с которого числа
в полку находился до апреля месяца, а апреля месяца по увольнении
ж господина полковника и май месяц прожил в доме до июля
месяца. Июль же месяц был по насланному от господина
полковника ордеру находился при полку. А [...] ¹ с первого
господин полковник паки уволил меня в дом впредь до
востребования, по которому увольнению и нине в доме нахожусь и
при приходской церкви исправляю священнослужение и мирские
требы. В чем и подписуюсь. Священник Павел Терлецкий.

*Держархів Дніпропетровської області — Ф. 104. — Оп. 1. —
Спр. 40. — Арк. 3.*

**№ 54 1779, жовтня 18. — Доповідь Слов'янської духовної
консисторії Слов'янському та Херсонському
архієпископу Никифору (Феотокі) про призначення
Ф. Глобачева священником лелеківської Троїцької
церкви**

1779 года октября 18 дня. Проходит должность.
Никифор архиепископ Славенский и Херсонский.
Великому господину преосвященному Никифору архиепископу
Славенскому и Херсонскому от духовной Вашего Преосвященства
консистории

¹ У документі слово не прочитане.

Доклад.

Прошлого 778 года марта 29 дня при доношении к преосвященному Евгению архиепископу бывшему Славенскому из Елисаветградскаго духовнаго правления представлен уволенной от службы Елисаветградской провинциальной канцелярии пищик Федор Глобачев с данным ему округи Ингульской Троицкой церкви от приходских людей выбором о произведении его, Глобачева, к той церкви в помощного священника, о котором как Елисаветградское духовное правление, так и приходские люди свидетельствуют, что он жития и состояния добраго. А допросом он показал, что природою он Полской области города Вилни от отца полскаго шляхтича тамошнего жителя Корнея Глобачева православнаго исповедания, крещен и миром святым помазан православным священником Андреем Даниловым, и пришедши в совершенный // возраст вышли с отцем своим в Россию в город Елисавет на поселение под владение пример маиора Бутовича, где по изобучении российской грамоте бил в Лелековской роте дьячком чрез три года, на что и свидетельство из ротнаго правления ему данное при деле приложено; потом находился при Елисаветградской провинциальной канцелярии у писменных дел пол года, где и к указной присяге приведен был, о чем и что от той должности уволен атестаты приложил. А по увольнении из той канцелярии был при Знаменской предградской елисаветской церкви дьячком чрез три года, и о том свидетельство имеет, тако ж что он из подданства означеннаго пример маиора Бутовича и от всех податей исключен свидетельства при деле имеются, между чем прошлого 778 года февраля 4 числа женился первым безпрепятственным к получению священства браком на дочери жителя слободы Лелековки Якова Черевашки девице Агрипине в живых ныне находящейся, с коею до вступления в брак родства никакова не имел и подозрительных дел во всю его жизнь не чинил, и в приводах ни по каковым делам не бывал, и в сочлении телесном и в прочих чувствах повреждение не имеет, почему в силе учиненнаго // в духовной Вашего Преосвященства консистории определения, подтвержденнаго преосвященным Евгением архиепископом бывшим Славенским, поелику при вышепомянутой ингульской церкви приходских дворов указаго числа не имеется, и что он как и в допросе его значить выходец из Полши, от производства во священника отказано, потом поданными того года апреля 26, сентября 24 числе его преосвященству упоминаемой полской выходец Федор Глобачев и округи Ингульской приходской священник (что ныне протопоп) Поликарп Лебедь доношениями просили, первой, Глобачев, о рукоположении его к той же ингульской церкви во диакона или выдачи для проискания ему другаго прихода открытаго указа, а священник (что ныне протопоп) Лебедь, как он по старости его и

часто приключающимся ему припадкам в том, что ево, протопопа, приходе по причине далекаго разстояния принадлежащих к той слободе Лелековке слобод (которым реестр при том доношении приложен) крайне сам управится не может, просил о рукоположении означеннаго Федора Глобачева в помощнаго священника; на конец сего 779 года июня 3-го числа оной Глобачев представил исходотайствованную им в силе указа из Святейшаго Правительствующаго Синода от Новороссийской губернской канцелярии в здешнюю консисторию промеморию, коею оная губернская канцелярия уведомляет, что часто поминаемый полский выходец Федор Глобачев к указной на вечно в России подданство присяге приведен, а о исключении его от всех мирских повинностей к получению священства указом // из той канцелярии Елисаветградской провинциальной канцелярии предложено, Елисаветградское ж духовное правление доношением представляет, что кроме онаго Глобачева из священно и церковнослужительских детей достойнейшаго во священника по всему того правления ведомству не сыскивается. А по справке в духовной Вашего Преосвященства консистории к произведению его, Глобачева, во священника никаких препятствующих дел не оказалось, в исповедной за прошлой 778 год в присланной в консисторию из Елисаветградского духовнаго правления росписе помянутому Глобачеву 29 лет показано, при вышепомянутой лелековской церкви приходских дворов сто девяносто девять, в них мужеска шесть сот, женска пять сот семь, а обоего пола душ тысяча сто семь, священник один (что ныне протопоп) Поликарп Лебедь, указом же из Святейшаго Правительствующаго Синода прошлого 778 года октября от 8 дня состоявшимся между прочим 4-м пунктом повелено: по два священника быть при таких приходах, где от двух сот пятидесяти до трех сот дворов. Того ради Вашему Преосвященству духовная консистория вышеписанное ставленническое дело и объявленнаго ставленника Федора Глобачева при сем на благоразсмотрение представляет с мнением, дабы ему, Глобачеву, касающиеся до священства должности проходить, и ежели он к предписанной Троицкой церкви произведен будет во священника, то взыскав с него указные // на стол клиру деньги выдать ему священническую грамоту, с которою в Елисаветградское духовное правление при указе из консистории отправить, взяв с него скаску не делано ль от кого во время его производства каких обид, не брано ль взятков, и обязать ево подпискою дабы он Духовный регламент или принадлежащие к священнической должности выписанные из онога правила имел, и по оным не применное исполнение чинил. Более ж о вышеписанном Вашему Преосвященству консистория передает в архипастырское благоразсмотрение.

Вашего преосвященства послушники

протоиерей Иоаким Иановский
наместник иерей Иоанн Станиславский
Василий Вербицкий

1779 года
октября 18 дня.

*Держархів Одеської області — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 2. —
Арк. 18-20.*

**№ 55 1779, жовтня 19 – грудня 7. — Позначки на справі
Ф. Глобачева про проходження ним етапів
процедури висвячення в іереї**

1779 года октября 19 дня кандидат Феодор в чтении, пении, писме и в знании устава исправен.

Обучить катихизиса. Никифор архиепископ Славенский и Херсонский.

Кандидат Феодор обучен катихизису, свидетельствую. 1779 окт[ября] 25. Протопоп Иоанн Светайло.

1779 года октября 19 дня. Привесть к исповеди и присяги, и представить к посвящению во диакона. Никифор архиепископ Славенский и Херсонский.

Кандидат Феодор, производящийся во священника, мною исповедан по надлежащему и по открытой совести его оказался священства достоин. К указной священнической присяги в Пушкаревском девичьем монастыре в соборной Вознесенской церкви 1779 года октября 27 дня мною приведен. Полтавскаго Крестовоздвиженскаго монастыря духовник иеромонах Парфений.

Означенный кандидат Феодор представлен к посвящению во диакона и посвящен мною в Пушкаревском девичьем монастыре в Вознесенской церкви. 1779 года октября 27 дня. Никифор архиепископ Славенский и Херсонский.

1779 года октября 31 дня, представить к посвящению во иерея. Никифор архиепископ Славенский и Херсонский.

1779 года ноября 21 дня. Означенный диакон Феодор посвящен мною во иерея в Полтавском монастыре в Троицкой церкви. Обучить иерейскому служению. Никифор архиепископ Славенский и Херсонский. //

1779 года декабря 7 дня. Дать граммату и отпустить из консистории к его церкви по надлежащему. Никифор архиепископ Славенский и Херсонский.

Дана граммата Феодору Глобачеву посвященному во иерея Елисаветградской протопопии в округу Ингулскую к церкви Троицкой под № 4-м в Полтавском Крестовоздвиженском монастыре 1779 года декабря 7-го дня.

Прописанную грамоту принял и подписался иерей Феодор Глобачев.

*Держархів Одеської області — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 2. —
Арк. 20 зв., 22.*

№ 56 1780, лютого 11. — Донесення мешканців слободи Михайлівки Азовському губернатору В. Черткову з проханням зробити подання про освячення похідного іконостасу і видачу антими́нсу

№ 143. Подано 11 февраля.

Высокородному и Высокопревосходительному господину генерал порутчику Азовской губернии губернатору Луганского пикинерного полку шефу и ордена Святых Анны кавалеру Василию Алексеевичу Черткову

вновь заселяемой воинской слободы Михайловки от жителей

Донoшение.

Прошлого 778 году просили мы Вашего Высокопревосходительства об определении в вышеписанную слободу Михайловку и для преподавания жителям христианских треб священника, в разсуждение того, что во оной того ж года состояло мужеска и женска пола шесть сот восемьдесят две души, а ныне находится семсот девяносто пять душ, а при том же разстоянием оная от слобод, в коих состоят церкви, [...] ¹ в шестидесяти, а от Матвеевки восьмидесяти верстах отстоит. По которой прозбе из Славянской духовной консистории священник Тимофей Биби́ков и прислан, то мы со общаго согласия построя во имя Преображения Господня по нужности нашей походной иконостас, и что во [...] ² и книгах надлежит приготовили, и в сходство посланнаго из Славянской духовной консистории указа отводи для церковно и священно служителей из числа отведенной нам указнаго числа земли подпискою обязались, которая при сем прилагается, то сим Вашему Высокопревосходительству представляя покорно просим о посвящении того походнаго иконостаса и о даче божественнаго антими́нса для служения оному священнику литургии, дабы мы в сию наступающую великую четырёхдесятницу старие и малолетные без говения и приобщения святых тайн остатся не могли, о представлении куда надлежит, так же и об отводе под священно и церковно служителей указнаго числа земли учинить милостивое разсмотрение.

Воинской слободы Михайловки о сем донося просим жители

¹ У тексті слово не прочитане.

² У тексті слово не прочитане.

Иерей Тимофей Бибииков [...]¹.

11 февраля
1780 года.

*Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 80. —
Арк. 5.*

№ 57 1781, січня 13. — Реєстр придбаних для релігійної споруди в слободі Михайлівці речей, складений Павлівським протопопом Ф. Тисаревським (Писаревським)

Реєстр учиненої при учиненні виправки Павловским протопопом Феодором Тисаревским Павлоградскаго уезда в новонаселяемой воинской слободе Михайловке 1781 года генваря 13 дня, сколько чего именно оной слободы жители церковных вещей изготовили значить под сим

А именно	Сколько чего именно
Дом деревяной новой не жилой, на подобие церкви построенной	1
В нем иконостас на холсте, написанной искусно во имя Преображения Господня	1
Сосуды серебрянные и вызолоченные	1
Копие стальное	1
Гробница оловяная чистая и вызолоченная	1
Крест напестольной с подножием деревяной малеванной	1
Подсвечников медных небольших	2
Сосуды на благословение хлебов оловяные чистые	1
Хоругва на холсте писанная	1
Крест деревяной большой процесной писанной	1
Плосканица на холсте тонком искусно написанная	1
Одежда на престол красной тавта	1
Одежда на жертвенник затрапезной [...]²	1
Риз шолковых кофейного штофу и зеленого грезету	2-е
Подризников полотняных, вышитых разными цветами, шолком и бумагою	2

¹ У тексті слово не прочитане.

² У тексті слово не прочитане.

Епатрофилей шолковых кофейного штофу и зеленого грезету	2
Нараквиц шолковых разной материи две пары	2
Пояс полушолковой	1
Платок шолковой	1
Рушников полотняних	2
Воздухов разной материи	3
Крест дароносной оловяной чистой	1
Кадило медное	1
Подсвечников больших деревянных	4
Блюдо оловяное	1
Тарелок оловяных	2 //
Книг	
Евангелие флисом красным и серебром з позолотою оправленное	1
Апостол	1
Служебник	1
Псалтырь следованна	1
Требник	1
Трафолой на целой год минеи	1
Тригодей постная и цветная	1
Октоихов, в них восем гласов	2
Минея общая	1
Книга поучительная	1
Икон на дереве написанных разных	15
Колоколов	2

Павловский протопоп Феодор Тисаревский.

Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 80. — Арк. 4-4 зв.

№ 58 **1781, січня 15.** — Витяг з донесення Павлівського духовного правління Слов'янському та Херсонському архієпископу Никифору (Феотокі) щодо влаштування тимчасової релігійної споруди з похідним іконостасом у слободі Михайлівці

...3-е. В оной же слободе Михайловке на месте, отведенном, и по плану показанном, изделан дом деревянной новой [...] ¹ для

¹ У тексті слово не прочитане.

отправления в оном крещения младенцов, по причине дальняго разстояния от церквей, и для содержания других вещей, принадлежащих к отправлению христианских треб нужных. 4-е. Оной же дом разделен на три части: первая часть может быть для притвора, при том же заготовили они малоценной походной иконостас во имя Преображения Господня на первой случай, священническа одяния, посуды церковныя, книги и все вещи к священнослужению принадлежащие. 5-е. План же на землю подцерковную для священно и церковнослужителей отмежеванную, выданный из Азовской губернии, и обязательная подписка для содержания той ними намеренной и впредь имеющей быть на том же месте коштвейшей церкви во всяком благолепии и доволствии, при сообщении от господина генерал порутчика Азовскаго губернатора // и кавалера Василия Алексеевича Черткова при том приложили, и просили от Павлоградскаго духовнаго правления, пока по новости они изготовляются к сооружению на том же месте коштвейшей церкви, об украшении того дома тем ними изготовленным походным иконостасом и всеми церковными утварями, и для выдачи на освящение онаго дома во имя Преображения Господня благословительной грамоты и святого антиминса недвижимого к Вашему Высокопреосвященству представления; а по тому их доношению сего генваря 13 дня Павловским протопопом Феодором Тисаревским по учинении справки оказалось, что оная слобода Михайловка и состоящая от оной в семи верстах слобода Гавриловка от ближайшей церкви, состоящей в Петропавловке, в шестидесяти верстах состоит, в оних слободах ныне дворов сто девяносто шесть, в оних дворах мужеска шестьсот семдесят четыре, женска шесть сот пять, а обоого полу 1279 душ имеется, дом деревяной новой состроен на подобие церкви на показанном под имеющую быть коштвейшую церковь месте, иконостас на холсте написанной искусно, сосуды сребренныя и вызолоченныя, книг до церковнаго круга принадлежащих доволное число имеется, чему всему при сем и реестр прилагается, земля же сто двадцать десятин под церковная для священно и церковно служителей // отведена и на плане означенна, и подписка дана от тех жителей, которую они как ныне намеренную и на место оной имеющую быть на том же месте коштвейшую церковь во всяком благолепии и доволствии содержать обязались, на которую землю план выданный из Азовской губернии и данная от жителей михайловских обязательная подписка при сообщении от господина Азовскаго губернатора и кавалера Черткова при сем же прилагается, которое их прошение на милостивое Вашего [...]¹

¹ У тексті слово не прочитане.

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 267
Высокопреосвященства благоразсмотрение Павловское духовное правление представляет.

*Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 80. —
Арк. 2 зв.-3 зв.*

**№ 59 1780, березня 4. — Указ Слов'янської духовної
консисторії священнику Г. Любчику про дозвіл
шукати впродовж трьох місяців вакантне місце на
території Слов'янської та Херсонської єпархії**

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Славенской духовной консистории священнику Григорию Любчику. Сего 1780 года февраля 29 дня поданным ты, священник Любчик, преосвященному Никифору архиепископу Славенскому и Херсонскому представлял, что рукоположен ты прошлого 774 года августа 17 дня православным преосвященным Григорием митрополитом Унговлахийским города Букурешты, к соборной Положения Риз Пресвятыя Богородицы церкви во диакона; а 775 года умершим преосвященным Иовом епископом Переяславским Ширванского пехотнаго полку к походной Пресвятыя Живоначалныя Троицы полковым священником; но как между тем в тот полк Переславским преосвященным Палладием определен другой священник, Василий Леонтовский, которой и понине в оной находится, то за прибытием твоим в оной полк остался ты безместным, и по причине происходящих в Полше от римлян и униатов на православных гонительств не могучи тамо жить, проживал с женою и детми до сего времени Новороссийской губернии ведомства протопопии Новомиргородской в слободе Новой Виске. А сего года февраля 22 дня явсь у епархиального своего преосвященного Илариона епископа Переяславского, по доношению твоему, а по резолюции его преосвященства выдан тебе из духовной Переяславской консистории билет, которой приложа // просил уважением твоего с самага во священство рукоположения без приходскаго места странствования, чрез что и пришел ты в крайнее разорение, выдать тебе из Славенской духовной консистории для проискания в епархии Славенской приходского священническаго места открытый указ. И по учененной его преосвященством резолюции дан тебе сей указ на проскание в епархии Славенской праздно и безспорнаго места на три месяца с тем, что буди ты чрез оное время места себе не проищешь, то явился б паки в консисторию для получения билета из Переяславской консистории даннаго, и для возвращения в свою епархию по прежнему, дабы праздно в епархии Славенской не волочился, а буди себе таковое место сыщешь, и прихожане при

268 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

приходской своей церкви иметь тебе пожелают, то получа от них заручное прошение, явился б в духовное правление, в ведомстве коего тот приход состоять будет, а тому правлению представить тебя по силе разосланных форм для определения тебе к тому месту; священнослужения и исправления треб христианских тебе нигде не иметь, кроме той церкви, где проищешь себе место; дан в Полтаве из Славенской духовной консистории 1780 года марта 4 дня.

Нефорощанский игумен Лукиан. Секретарь Василий Вербицкий.
Канцелярист Василий [*Підпис*]

*Держархів Одеської області — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 45. —
Арк. 2-2 зв.*

**№ 60 1780. — Лист Слов'янського та Херсонського
архієпископа Никифора (Феотокі) Г. Потьомкіну з
проханням бути поблажливим до керченських та
сникальських греків**

Светлейший князь, милостивый государь.

Письмо с приложенными при оном свидетельствами чрез двух иеромонахов Максима и Макария ко мне от греков в Еникуле и Керче живущих присланное, к Вашей Светлости тот час отправить за долг себе почитаю. Но я, будучи на пути для посещения епархии, да и кажется мне, что должно о сем знать и его высокопревосходительству господину губернатору Азовскому, для того я к нему оное с приложением при нем ответа к упомянутым грекам и отправил с прошением оное к Вашей Светлости без замедления доставить. А при том Вашей Светлости с проливанием слез прошу великодушием своим покрыть их невежество, и своим благоразумием и милосердием оной народ наставить, который во свое время Российской империи немало пользы принести может. Может быть желаемые ими привилегии к исполнению повеленного им побудить могут. В прочем поручив себя Вашей Светлости покровительству с совершенною преданностию пребываю

светлейший князь, милостивый государь
Вашей светлости усерднейший богомолец и
покорнейший слуга
Никифор архиепископ Славенский и Херсонский.

РГАДА. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 689. — Ч. 2. — Л. 18.

№ 61 1780, травня 14. — Переклад листа Слов'янського та Херсонського архієпископа Никифора (Феотокі) керченським та сникальським грекам з переконанням погодитись на переїзд до Таганрога, вступати до грецького полку та відмовитись від планів переїзду до Туреччини

Перевод с греческого языка.

Благословенные христиане, пребывающие в Еникале и Керче, чада от Господа любезнейшия смиренности нашея, мир и благодать Господа нашего Иисуса Христа, наше же благословение да будет над вами.

Чрезмерно опечалился, прочетши писма, вами посланные ко мне с преподобными иеромонахами Максимом и Макарием; все, что вы не предложили, не может быть соответствием вашего удовлетворения, вам не должно разбирать волю государскую, для чего то, а не ето, для чего прежде определено то, а после ето, но должно иметь во всем совершенное послушание и неразбираемое покорство, ибо государи, когда повелевают, имеют концы, намерения и слова, которыя мы ни знать, ни же уразуметь можем; вы, как неведающие обстоятельства вещей, предпочитаете Еникуля и Керчи Таганрогу, думая за способными, а государство ведающее и предвыдящее все то, что вы вообразить не можете, предпочитает онем Таганрог, как для его интереса, так и вашему спокойствию, да и подлинно предпочтенной в разсуждении обширности места и неопасности.

Здесь увидите, что повторяемое вами “обманули нас” не имеет ни порядка, ниже есть прямое предложение, что ж вы думаете, якобы хотят вас учинить невольниками, то что совсем несправедливо. Для чего вместилося такое разсуждение в душах ваших? Как могут россияне, которые искали и желают освободить греческой род, неволить оной? Как они хотят привести в неволю тот род, которому дают почтение ежедневными награждениями? Людям сего роду дано великия чины и награждения, вот кавалеры, полковники, майоры, капитаны, архиепископы, пенсион и безпрерывное жалованье. Разве прежде награждать, а потом неволить? //

Как разум ваш разсуждает так глупо? Где ваш греческой разум и греческое прямое и благородное разсуждение? Естли скажем, что после оных милостей, после тех награждений хочет учинить нас невольниками, то не токмо оказываем великую неблагодарность, но и большую глупость; греческой полк, который вы разумеете за неволю, он есть, как предписал я вам и прежде, свобода и честь великая, також де и полезность всему нашему роду, как в настоящем так и в будущем. В настоящем потому, что неприятели

вери услышав, что держите оружие в руках ваших, престанут мучить находящихся под их владением наших одноплеменников, в будущем же, как придет благопрემное обстоятельство, можете вы учинить им действительно великую помощь.

Что ж вы хотите выехать из державнейшаго покровительства всемилостивейшей монархини нашей и из благочестивейшей, тихой и безопасной ея империи, и приехать паки в Турецию, где тиранство и понуждение, и где жени, дети ваши и имения ваши нахадится будут в безпремной опасности, сие есть грех и вредное отчаяние, так же и опасность чести, жизни, души и безчестие всегдашнее и великое всему нашему роду; ибо сие есть род бунта, вы, как я вижу, хотите учинить над собою то, что и самой смертельной неприятель ваш не может вам того зделать. Кто вас гонит, что хотите бежать; повелено вам было переехать в Таганрог, а вы не захотели; кто ж вас понуждает? Кто принужденно вас посылает или приневоливает? Никто. Или думаете, что естли захотели б послать вас принужденно, не могли б потребовать тотчас сылу и могущество; терпят однако ж вашему непослушанию // и непокорству, и оказывают вам снисхождение прощением в неповиновении вашем, что зависит от безпределного монархини нашей человеколюбия.

Для чего вы не разсуждаете оказываемое вам великое милосердие? Дано повеление ехать вам в Таганрог, однако с тем, чтоб не претерпевали никакого убытку, определено, кто не может продать дом свой, оценить и по оценке выдать ему все то, что от издержал, из казны, повелено формировать греческой полк, но положено так, кто хочет да определяется добровольно, и потому, кто имеет силу и разум, пускай определяется, ково ж к тому принудили или опоневолители? Никого.

Всемилоостивейше пожалованния вышедшим из Крыма грекам привилегии суть напечатани, старайтесь сыскать один экземпляр и сравните с посланными ко мне от вас пунктами, где увидите, что между ими весма малая нахадится разность, и так когда сии вам дадутся, то кажется мне доволны вы будите, если ж возмущаетесь, что государство пожаловало вышедшим ис Крыма грекам такие ж как и вам, то конечно скажет “друг, я тебя не обижаю, хочу и сему тож дать как и тебе. Или невозможно мне делать все что хочу над своими вещами?”

Между прочими назначили мне и то “естли б не поспело писмо мое от 14 апреля, то в самой день светлаго Христова Воскресения намерени бежать все”. Слова Господу Богу, что посредством моего писма не покусились, и чрез сие приемлю смелость паки советовать вам чистым сердцем и любовию как единоплеменной ваш и любитель рода нашего, уведомляю ж вас, что я никогда не престал // да и не престану пещись о ползе и благоденствии вашем, и об оном просить где надлежит, то есть его светлости как

действительнаго покровителя, ибо кроме оногo не видал более греческаго рода твердаго защитника, которoго защита и покровительство не токмо настояще вижу, но и в будущия времена предвижу и советую вам следующее:

1-е, оставте думать о побеге, как диаволом внушенном вам намерении, который старается вас истребить, потому что бежавши, как тело ваше подвергается опасности, так и самую душу, а и род наш обезчестится и искоренится всякая его надежда, покровительство и волность, и будите причиною великаго волнования и отчаяния беднейших наших единоземцов, в Турции находящихся, следовательно и всегдашнее поношение иметь будете;

2-е, откиньте всякое сомнение, боязнь, худой совет, развратныя мысли и упорство и переходите без отложения времени в Таганрог, уверясь, что светлейший князь Григорий Александрович Потемкин есть действительной защитник и доброжелатель рода нашего, ибо он более других народов любит род греческой; разсуждайте, что Божие повеление и государское никогда не должно оставить без действия и без исполнения, а когда туда приедите, тогда пришлются вам и вожеленныя вами привилегии, тут вы получите всякое вспоможение, награждение и всякое спокойствие и благоденствие, ибо исполняющия повеления Божия и государственныя делаются почтенными и счастливыми; что ж вы послали челобития остатся в нынешних местах непременно, то это не препятствует ныне переехать вам в Таганрог, и это есть достохвалное, потому казатся будет, что вы, разсудив напоследок то, что прежде разсуждать // не могли, и, наконец, оказались послушными к государственным повелениям, как же Бог награждает тех, кои будут иметь терпение до конца, так и государи наблюдателей их повеление до концу, тогда говорю я послушаты с толиким усердием, а естли ныне не послушаешь, толикою дерзостию последнее непослушание покроет прежнюю твою ослушность, и потеряешь награждение толиких твоих услуг и трудов, и до окончания жизни ревности твоей;

3-е, естли когда примите намерение переехать в Таганрог или не получит кто издержанния им для постройки собственнаго дома из государевой казны иждивения, либо не захочет определится в новоформирующейся полк противу государственных повелений, уведомите о сем меня, а я отпишу к твердому нашему защитнику и покровителю его светлости князю Григорию Александровичу Потемкину, ни мало не сомневаяся, чтоб каждой из вас не получил совершеннаго удовольствия, и что ко определению никто принуждаем не будет;

4-е, естли (не дай Боже!) от многих греков наших не захотите послушать искреннейших и отеческих моих советов, то не бежите, но остантесь на месте, всемилосерднейша бо есть императрица наша; и припадши к ея милосердию надеюсь, что не последует

272 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

никакого принуждения. Однако ж сие говорю вам, чему послушайте и поверте, когда останетесь тут, тогда будите на смерть несчастливы, и истребите явние прежние свои услуги и труди, и будете всем людям в презрении; // Господь Бог да даждь вам по усердным моим молитвам дух разсуждения, просвещения и разума, дабы не слушали советам развратных и лукавых людей и ни в чем не упорствовали б, видя ползу рода нашего, которой есть совершенное послушание к государственным повелениям.

Никифор архиепископ Славенский и Херсонский
с того языка переводил Луганскаго пикиернаго
полку подпорутчик Афанасей Петров.

[17]80 году маия 14 дня.

[...]¹

РГАДА. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 689. — Ч. 2. — Л. 19-21 об.

**№ 62 1780, листопада 14. — Копія листа Г. Потьомкіна
Слов'янському та Херсонському архієпископу
Никифору (Феотокі) з роз'ясненням переваг, які дасть
переселення керченських та сникальських греків до
Таганрога і влаштування грецької військової колонії
Спарти**

Преосвященнейший владыко,
милостивый мой архипастырь!

Почтеннейшее Вашего Преосвященства письмо я получил, не сержусь я на греков за их ответ, а принимаю с возможным снисхождением; часто люди, не могущие предвидеть или разуметь истинной своей пользы, и добро называют несчастием. В сем случае сколько собственное их невежество, столько и происки людей злых и больше любящих собственную пользу нежели общее благо причину; Бог мне свидетель, хочу ли я чегонибудь разве их выгоды, щастия, славы и вернаго убежища не только им, но и впереди приходящим. Высочайшая воля всесвятиейшей монархини есть такая, чтоб промышлять о пользе единовѣрных, а я оной исполнитель таков ли, чтоб обращать во вред ее милосердие. Ваше Преосвященство верной за меня порука, люблю ли я греков. Пусть они наведаются от тех, коими я командовал в прошедшую войну. Приходили ко мне волонтеры из всех мест самовольно, служили без жалования, для чего ж они предпочитали быть у меня в команде? Для того, что делал больше выгоду. Большая часть сих людей вышли в Россию, поселились на Буге. Пусть же посмотрят

¹ У документі слово не прочитане.

принуждаю ли я их к регулярству, или сделаны ли оной невольниками, я больше их уверен и лучше их знаю, что не полезно б было их сделать невольными или регулярными, и для того на сие не поступлю, а не по их вранью; // полюбился им Ениколь лучше Таганрога для того, что они ево прежде узнали, но так ли он удобен как Таганрог, сие мне лучше известно, им бы я не должен вычитать видов, для каких я последнее место назначил, а Вашему Преосвященству открою:

1-е, что Таганрог есть место безопаснейшее по своему положению, и по той причине полезнее и прочнее всякое заведение тут делать можно.

2-е, тут удобнее может быть вольная пристань для живущих.

3-е, земля плодородная и достаточная для приходящих впредь.

4-е, Ея Императорское Величество отменно сей город жалует.

Я не знаю для чего им [...] ¹ показалось им греческаго полку, оно пристойнее нежели то, какое им прежде давали.

Я Вашему Преосвященству спешу сим ответом просить, чтоб вы взяли труд их успокоить на сей случай, и Бог привилегии не замедлит доставить. Так же и основание полку, из котораго сами они дознают, что не делают их невольниками, ниже регулярным полком. Сотни названы будут именами славных в древности народов, полк сей будет не регулярной, но храброй.

Жалованье будет достаточное, экзерциция так и образ войны которой они имеют.

Платье совсем греческое, только чтоб цвету зеленого.

В мирное время часть будет на службе, а прочие войны будут упражняться в промислах домашних, и сие по очереди. //

Престарелым и раненым будет призрение, для детей школа, на войну ходить всем. Храбрые будут отличаемы, трусы же терпимы не будут.

Офицеры, которые теперь находятся сверх положеннаго в полку числа, по смерть получать будут жалованье.

Одним словом, Таганрог будет колония греческая военная и назовется Спарта.

Вот, преосвященнейший владыко, содержание того штата, котораго они страшатся.

В полку сем будет священник, приищите разумнаго и честнаго.

Вашего преосвященства

милостиваго государя моего

покорнейший слуга

на подлинном князь Потемкин

Оригинал отправлен 14-го ноября того ж года греческаго пехотнаго полку с порутчиком Григорием Вашковым.

¹ У документі 2 слова не прочитані.

РГАДА. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 689. — Ч. 2. — Л. 29-30.

№ 63 1780, травня 28. — Рапорт Павлівського духовного правління в похідну кантору Слов'янського та Херсонського архієпископа Никифора (Феотоки) про тимчасове призначення для задоволення християнських треб мешканців Керчі ієромонаха Максима із заборонаю йому служити літургію через відсутність пальця

Получен в консистории июня 22 дня 1780 года. Сообщить к делу.
В походную преосвященнаго Никифора архиепископа Славенскаго и Херсонскаго кантору

от Павловскаго духовнаго правления

Репорт.

Ея Императорскаго Величества указ из походной преосвященнаго Никифора архиепископа Славенскаго и Херсонскаго канторы мая от 15 дня под № 21 о высылки к его преосвященству находящагося в Керче священника Димитрия для разсмотрения о его священстве, то пока он, Димитрий, возвратится, определить на место его к состоящей тамо церкви для исправления в Керче живущим христіанам нужных по долгу христіанскому треб иєромонаха Максима, кроме литургии, которой ему, Максиму, за неимением у руки палца служить неможно, а отправлять оную состоящему в Керче ж полковому священнику, о чем тому священнику от духовнаго правления и предписать, в Павловском духовном правлении мая 25 дня получен. И по Ея Императорскаго Величества указу Павловским духовным правлением определено: оной указ в копии при предложении к игумену крепости Еникулской иєромонаху Иоанну Быковскому послать с тем, чтоб он, игумен Быковский, // до возврата прописаннаго в том указе священника Димитрия означенному в том же указе иєромонаху Максиму исправлять в Керче живущим христіанам христіанские требы, кроме литургии, которой ему, Максиму, за неимением у руки палца служить неможно, а для отправления оной состоящему в Керче ж полковому священнику за способность препоручил, и послан, о чем Павловское духовное правление благопочтенно репортует.

Протопоп Федор Тисаревский
Диакон Федор Кошевский.

№ 94. В ж[урнале] за[писан]

1780 года

мая 28 дня.

**№ 64 1780, червня 10. — Повідомлення генерал-поручика
І. Ганнібала Слов'янському та Херсонському
архієпископу Никифору (Феотокі) із зобов'язанням
сприяти зведенню херсонської на форштадті церкви**

1780 года, июня 14 дня. По взятии от просителей в походной нашей канторе о безнужном содержании будущей церкви и священно и церковнослужителей надлежащей подписки церковь, когда о приготвлении // дано будет нам знать, имеем мы сами заложить во имянование Святыя Софии премудрости Божия и Святых священномучеников в Херсоне епископствовавших Василия, Ефрема, Капитона, Евгения, Еферия и протчих, для чего по прошению их на собиране добротного подаяния изготовя граммату представить нам к подписанию, а книгу дать из походной нашей канторы. Определенные же ктиторы как о собранной с книгою, так и о входящей разными образы в церковь сумме и о расходе оной отдавали б ежегодно отчет прихожанам. Чего ради и должны оные ктиторы для записки приходов и расходов особливую в церкви книгу за подписанием священника и лучших прихожан иметь, переменяя ежегодно. И о том для объявления прихожанам послать к иеромонаху Иоакиму из походной канторы указе. Никифор архиепископ Славенский и Херсонский.

№ 68.

Преосвященнейшему Никифору архиепископу Славенскому и Херсонскому
от генерал поручика, флота генерала цеихмейстера и кавалера
Ганнибала.

Похвальному намерению здешних жителей о созидании в предместии сего города Божией церкви в сообщении Вашего Преосвященства мне объявленному за долг себе поставляю во всем вспомоществовать, и чтоб сие богуприятное дело тем скорее начало свое получило повелении мои дам, назначить для оной равно и для богадельни места, и учинить планы и сметы соображаясь с суммою от добротных дателей. А за сим с благословением Вашим архипастырским и к действительному построению оных приступить на сих днях кому надлежит предписание от меня учинено будет.

Иван Ганнибал.

июня 10-го дня 178[0]-го года.

№ 197.

Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 62. —
Арк. 4-4 зв.

**№ 65 1780, червня 17. — Допит грецького ієромонаха
Ананія**

1780 года июня 17 дня [...] ¹ приехавших из Ениколя в Колпаковку христиан сего иеромонаха Анания по приведении к указной на верность присяге, для преподавания оным христианских треб // [...] ² священнослужение ему иметь в имеющейся в Колпаковке церкви, и о том дать ему из походной канторы [...] ³.

1780 года июня 17 дня в походной преосвященнаго Никифора архиепископа Славенскаго и Херсонскаго канторе греческий иеромонах Анания в силу учиненной его преосвященства резолюции допрашиван и показал.

Уроженец он Турецкой области деревни Калапода, сын жителя тамошнего греческаго исповедания Ивана. По умертвии родителей обучась он греческой грамоте, на 20-м от рождения своего году, не будучи женатым 1760 года преосвященным Никифором епископом Таландийским посвящен во иеродиакона и во иеромонаха в деревни Богданове в Каркарской Ильинской маностырь, на что ему от онаго преосвященнаго Никифора и грамота дана, в коем монастыре он был десять лет, а когда начали турки тот монастырь и другие места разорять, то он, Анания, оставя в том монастыре все свое имение, в тот числе и вышеписанную грамоту, бежал на российской флот, стоявший в архипелаге, на котором флоте командующим господином генерал аншефом Алексеем Григорьевичем Орловым определен к албанцам для преподавания христианских треб, где находился до заключения мира с турками, а прошлаго // 775 года приехал с протчими христианами на судне Святыя Екатерины в крепость Ениколскую, и там определен к албанцам же для преподавания христианских треб, при коих и ныне он находится; по выходе ж в Россию на верность к указной присяге приводим нигде не был, а священнослужение исправлял с позволения игумена иеромонаха Иоанна Быковскаго, что ж он, Анания, точно иеромонах, о том приложил данные ему на греческом языке от преосвященнаго Анфима митрополита Монемавемскаго и от албанцов свидетельства; к сему чистому допросу руку приложил [Підпис].

¹ У документі слово не прочитане.

² У документі слово не прочитане.

³ У документі слово не прочитане.

№ 66 1780, червня 20. — Донесення парафіян містечка Новопетровська Слов'янському та Херсонському архієпископу Никифору (Феотокі) з проханням дозволити відновити функціонування церкви, влаштованої без відома єпархіального керівництва, і дати благословення на закладку нового храму

Подано 20 июня 1780 года. Записав доложить.

№ 79.

Великому господину ясне в Богу преосвященнейшему [...]¹
Никифору архієпископу Славенському и Херсонському

Нововербованного казачьего полку от всех поселян

Покорнейшее доношение.

По выводе нас в Россию на жилище отведена под заселение нам земля по реке Бугу в пустых и столь отдаленных от жилья местах, что ближей как сто двадцаты верст церквей не имеетца, и не известно было под каким духовным правлением состоят здешние дикие степи, и от кого о выстроении церкви требовать благословения, как еще и Полтавской епархии установления не было, тогда бывший Новороссийской губернии губернатор господин генерал порутчик и ковалер Матвей Васильевич Муромцов велел соорудить на перво случай селения нашего в местечке Новопетровском церковь, которая сколько возможности нашей иконамы так и другими украшениямы украшена, в силе повеления реченного господина генерал порутчика и ковалера Муромцова, определенний главною командою к полку нашему священник Мыскевич, кой чрез всю турецкую компанію с нами находился, и имел все подлежащие к литургисанию материалы и церковно служению книги и другие // к тому принадлежности, во оной церкви с прошлого 776-го генваря от 6-го числа, даже до 779 годов сентября месяца литургисал, и не толко здешняго селения, но и окрестныя народы со оной церкви пользовались всемы христианскими требами, а ныне по запрещению во оной литургисования мы хотя и не предвидим по себя никакой погрешности, а толко как долг велит христианскаго закона приходили в крайнее смятение, что по подобию отлученных от церкви состоим и лишаемся должных по закону треб.

Вашего Высокопреосвященства покорнейше просим принять в мылостивое уважение здешняго селения новость и дать нам

¹ У тексті кілька слів не прочитані.

278 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

святейшее свое благословение о заложении в здешнем местечке во имя Святителя Христова Николая новой церкви, как мы обязуемсь до выстроения оной церкви сколько нашей возможности спомоществовать, а до выстроения же новой снабдить святым антиминсом и дозволить литургисать в той же церкви.

И о том учинить архипастырское святейшее определение.

К сему доношению полку вербованого прапорщики Матвей Сущенко, Федор Журинский, Иван Колесниченко, Роман Романович, Василий Важницкий, Константин Марков, Иван Правий, Степан Халепа, атаманы Иван Ситник, Григорий Холодевский, Матвей Попович, казаки и поселяне Степан Щербина, Петро Лобода, Кирило Попесков, Моисей Дробот, Михайло Кандиба, а вместо неграмотных за их, все общество и за себя онаго ж полку прапорщик Яков Компанский руку приложил. Прапорщик Моисей Барвенский. Прапорщик [*Підпис*].

Ч. 20-го июня 1780 году.

*Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 64. —
Арк. 1-1 зв.*

**№ 67 1780, липня 9. — Копія ухвали Слов'янського та
Херсонського архієпископа Никифора (Феотокі) з
викладенням умов, за яких дозволяється освятити
Миколаївську церкву містечка Новопетровська**

По указу Ея Императорскаго Величества преосвященный Никифор архиепископ Славенский и Херсонский, слушав доношения, нововербованного козацкого полку от всех поселян его преосвященству поданного, коим представляют, что по выходе их в Россию на жилище отведена им под поселение земля по реке Бугу в пустых степях, состоящих от ближайшей церкви в сту дватцати верстах, и куда те степы ведомством принадлежали не известно тогда было, почему бывший господин генерал порутчик Новороссийский губернатор и кавалер Матвей Василиевич Муромцов велел соорудить на первой случай селения их в местечке Новопетровском церковь, которую по возможности их в безлесных местах и выстроили, и как святыми иконами, так и другими украшениями снабдели, в коей исправлял священнослужение бывший чрез всю турецкую войну при том полку священник Андрей Мискевич с 1776 года по минувши 1779-й год, к чему все подлежащее имел собственное, а того года по запрещении в оной церкви священнослужения, хотя они и не предвидят по себе никакой погрешности, а толко как долг велит христианскаго закона, приходят в крайнее смятение, что по подобию отлученных от церкви состоят, и лишаются должных по закону треб, для того

просят о заложении в оном местечке Новопетровске вновь во имя Святителя Христова Николая церкви благословения, а до выстроения оной новой церкви снабдения святым антиминсом и литургисовать в зделанной ими церкви; *а по справке* с делом оказалось, что по учиненному сего года генваря 29 дня в консистории определению, его преосвященством // апробованному, в помянутой новопетровской церкви священнослужение иметь навсегда, и зданию церковию именоватись запрещено, потому что показанная именуемая Святителя Христова Николая церковь, как по следствию Славянскаго духовнаго правления с показания священника Андрея Мискевича открылось, без благословения архиерейскаго и без учинения подлежащаго в силу указов о строении церковей состоявшихся следствия, самим оным священником Мискевичем без надлежащих молитв поставлена, и в ней он, Мискевич, без освящения священнослужение начал совершать, и устроена оная не по подобию других церковей, но с оплоту, и как иконостаса, врат нет, престол и жертвенник прибиты к столбам, для чего имеющиеся два антиминса, вывезенный оным Мискевичем с Фокшан и взятой из Елецкаго пехотнаго полку, велено представить к его преосвященству, которые минувшаго мая дня из Елисаветградскаго духовнаго правления при репорте и присланы, будучи ж его преосвященство сам в минувшем мае месяце в оном местечке Новопетровске, изволил видеть, что предписанная именуемая церковь хотя и с оплоту построена, однако не так гнусна как представлено, и церковию ей в разсуждении тамошних безлесных мест быть можно, толко крышку и внутри оное строение надлежит в некоторых местах починкою исправить, иконостас в ней средственной, по новости заведеннаго тамо места есть поставленной, так же книг, священнических облачений довольно число, равно и сосуды серебряные имеются, кроме что врат царских нет, да престол и жертвенник прибиты на столбах, а как во всех тамошних арноутских селениях и заселяющихся слободах церковей нигде нет, самые ж ближайшия церкви толко в Елисавете, кои состоят более ста верст, по каковом // обстоятельстве весьма нужно быть в упомянутом местечке Новопетровске церкви, дабы жители не лишались церковнаго славословия, для того в разсуждении таковой необходимости *приказал*: помянутое состоящее в местечке Новопетровску здание на церковь по чиноположению церковному во имянование Святителя Христова Николая заложить, а по заложении буде на оной крышка и внутри починкою исправлена, и царские врата построены, а престол по силе указа в Святейшем Правительствующем Синоде 1734 году сентября 13 дня состоявшагося в вышину аршина шести вершков содскою, в длину аршина четырех вершков, так и жертвенник в пропорцию престола и олтаря зделаны будут, то тогда означенную Николаевскую

280 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

церковь освятить, на освящение коей и святой антиминс священнику Андрею Мискевичу за печатью из походной канторы дать, и по освящении оной церкви его преосвященству репортовать, о чем в Елисаветградское духовное правление послать из походной канторы указ, а к господину Новороссийскому губернатору и ковалеру Николаю Даниловичу Языкову от его преосвященства о том сообщить с требованием, чтоб он, господин губернатор, благоволил в строении тамо новой церкви дать жителям тамошним вспомошествование, и приказал бы отвести землю для священно и церковнослужителей, на которую и крепость прислать. Июля 9 дня 1780 года.

Чистое подписал Никифор архиепископ Славенский и Херсонский.

С подлинным считал канцелярист Василий [*Підпис*].

С прописанием сего определения в Елисаветградское д[уховное] правление сего 780 года июля 10 дня под № [...]¹ за подписом Нефорощанского [*Підпис*]

*Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 64. —
Арк. 3-4.*

**№ 68 1780, серпня 31. — Рапорт Єлисаветградського
духовного правління Слов'янській духовній
консисторії про закладку та освячення
Миколаївської церкви містечка Новопетровська**

Получен 6 сентября 1780 года.

Сообщить к делу.

В Славенскую духовную консисторию от Елисаветградскаго духовнаго правления

Репорт.

Последовавшим Ея Императорскаго Величества из походной преосвященнаго Никифора архиепископа Славенскаго и Херсонскаго канторы в сие духовное правление указом велено: в местечку Новопетровску вновь церковь во имяновение Святителя Христова Николая заложить и посвятить, которая за съездом туда присутствующим сего правления иереем Иоанном Волчанецким по чиноположению церковному соборне сего августа 16 дня во имяновение Святителя Христова Николая заложена, а 18 числа посвященна. О чем Славенской духовной консистории Елисаветградское духовное правление сим почтенно репортует.

Присутствующий иерей Димитрий Смолодович.

¹ У тексті номер не прочитаний.

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 281
Присутствующий иерей Иоанн Волчанецкой. Диакон Григорий
Саражинович.

1780 года августа 31 дня
№ 483.

*Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 64. —
Арк. 7.*

**№ 69 1780, липня 3. — Донесення священника
Т. Мізюкевича Слов'янському та Херсонському
архієпископу Никифору (Феотокі) з проханням про
надання дозволу на богослужіння**

[...] ¹ генерал порутчика и кавалера Петра Аврамовича Текелия священника Тимофея Мизякевича // [...] ² для преподавания жителям христианских треб определить, коему молитвы и прочие требы отправлять в особливо отведенном в оной слободе доме // [...] ³ исправлять ему в ближайшей к оной слободе церкви. И о том в Новомиргородское духовное правление послать из походной нашей конторы указ с предписанием, какие именно ему присылать в свое правление ведомости и репорты, о том дать ему // наставление.

Никифор архиепископ Славенский и Херсонский
№ 100.

Великому господину преосвященному Никифору архиепископу Славенскому и Херсонскому милостивому архипастиреве

Нижайшее доношение

Прошлого 775 года по замирении России с турком взят я с женою и детми с турецкого села Холти (где был и приходским священником) Молдавского гусарского полку полковником Зверовим в Россию со всеми того села жителми, которые по разных того полку шанцам поселенны, я ж оним полковником оставлен был в Добрянки, с которой по приключившей мне болезни взят прописанным полковником Зверовим на его пропитание в его слободу Хмелеву, которая и проданна господину генерал порутчику и разных орденов кавалеру Петру Аврамовичу Текелии, где и нине проживая бедственно без священнослужения, лишаясь и дневнаго пропитания; того ради Вашего Преосвященства покорнейше прошу о дозволении священнослужения учинить милостивое рассмотрение, ставленную ж мою грамоту, данную от

¹ Край аркуша пошкоджений.

² Край аркуша пошкоджений.

³ Край аркуша пошкоджений.

282 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

преосвященного Даниила митрополита Ренского [...] ¹ на волском языке с переводом при сем представляю;

Вашего преосвященства
нижайший раб
волоцкий рукоположенец священник
Тимофей Мизюкевич

1780 года июля 3 д[ня].

*Держархів Одеської області — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 46. —
Арк. 1-2 зв.*

**№ 70 1780, вересня 7. — Указ Синоду щодо необхідності
Слов'янському та Херсонському архієпископу
зноситись із губернаторами з питання призначення
до парафій духовних осіб, які виходять із-за кордону**

1780-го года, сентября 2-го дня, по указу Ея Императорскаго Величества Святейший Правительствующий Синод, слушав репорта преосвященнаго Никифора архиепископа Славенскаго, с прописанием поданнаго ему от жительствующих в городе Херсоне греков прошения об определении к ним, по причине большаго их количества, знающаго греческий язык для священнослужения и преподавания треб священника, а как и самим им, преосвященным, по бытности его в Херсоне, усмотрено поселившихся греков до двадцати дворов и приезжающих к порту немалое число, то по приведении к указной на верность присяге и по освидетельствовании в священнослужении и исправлении христианских треб, и определен на время к тем грекам, также и к обитающим в крепости Колпаковской албанцам, до перехода их в Таганрог, вышедший из заграницы греческой иеромонах Иоаким, который, как о себе допросом, между прочим, показал, будучи в 1762-м году в Турецкой области, преосвященным Игнатием архиепископом Гревенским посвящен епархии Афиньянской в ставропигийский Успенский монастырь иеродиаконом и иеромонахом, имеет и данную от того преосвященнаго грамоту, но оную, убегая из того монастыря от разорения турками тамошних мест, на пути потерял, а в 1772-м году, прибыв на российской флот в архипелаг, определен командующим господином генералом аншефом и кавалером графом Алексеем Григорьевич Орловым Чесменским в Албанской красной баталион, для священнослужения и преподавания христианских треб, о чем и аттестат, данный ему онаго баталиона от штаб и обер офицеров, приложил, по окончании же с турками

¹ У документі слово не прочитане.

войны, прибыв он с прочими христианами в крепость Еникольскую, определен в 1779-м году в крепость Колпаковскую бывшим оныя крепости обер-комендантом Репнинским, но по выходе в Россию, на верность к присяге приводим нигде не был, а что точно о посвящении его помянутым преосвященным Игнатием в предписанный монастырь во иеродиакона и иеромонаха, грамоту потерял, о том приложил данное ему от греческих преосвященных Анфима митрополита Моневассийского, Неофита архиепископа Зорнадского, Кирилла епископа Амилийского и Уремии епископа Неражского свидетельство. *Приказали:* как во оном репорте не значится того, чтобы об означенном иеромонахе Иоакиме, при определении его в показанной город Херсон для священнослужения и исправления треб, учинено было сношение с светскою командою, да и где он на верность подданничества к присяге приводим был, неупомянуто ж; а по присланным Святейшему Синоду от господина генерала аншефа Астраханского, Новороссийского и Азовского генерала губернатора и кавалера князя Григория Александровича Потемкина и от него, преосвященнаго Славенского, доношениям, посланным от Святейшаго Синода к нему, преосвященному, марта от 27-го дня 777-го года указом, выходящим из заграницы духовным по усматриваемой нужде единственно к исправлению поселяемым иностранцам треб и для исправления на языке церковной службы, с прописанными в том онаго преосвященнаго Славенского доношения свидетельствами, принимать, хотя и дозволено, но при том точно предписано, чтобы оный прием был по сношению с тамошними господами губернаторами, и на таком основании, как известные иностранцы в подданство приемлются, чего ради и помянутому господину генералу аншефу и кавалеру князю Григорию Александровичу Потемкину указом же из Святейшаго Синода рекомендовано, чтобы и от него о приеме тех выходящих в Россию из заграницы духовных, с привождением их к надлежащей в верном подданстве присяге, кому надлежит, подтверждено было, для того ему, преосвященному, и подтвердить еще указом, дабы означенной иеромонах Иоаким, для разсмотрения о приеме его в число подданных Российской империи и приводу к надлежащей в верном подданстве присяге, как оное собственно до светской команды принадлежит, отослан был к господину губернатору, к которому следует немедленно, да и впредь ему, преосвященному, всех таковых, выходящих в Россию духовных людей, без сношения с господами губернаторами и без приводу их в светской команде к надлежащей присяге, собою к местам отнюдь не определять, а поступать в том на основании означеннаго преждепосланнаго из Святейшаго Синода к нему, преосвященному, указа.

284 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. Царствование государыни императрицы Екатерины II. — Петроград: Синодальная типография, 1915. —Т. II: 1773 – 1784 гг. — С. 283-284.

№ 71 1780, листопада 23. — Витяг з ухвали повітчикам Слов'янської духовної консисторії стосовно наведення довідок про документи, на яких відсутній підпис присутнього Єлисаветградського духовного правління І. Волчанецького; довідки, складені на виконання цієї ухвали

Славенской духовной консистории повытникам, каждому по своему повытью достоверно исправится, на каких из Елисаветградского духовного правления в консисторию сего 780 года с генваря месяца присылаемых делах и репортах присутствующий онаго правления иерей Иоанн Волчанецкий после посланнаго в оное правление по репорту того ж правления от 10 февраля сего году из консистории указа, о бытии первым присутствующим в том правлении по протопопе Павле Базилевиче иерею Димитрию Смолодовичу, не подписывался, и под сым подписав прислать немедленно в Елисаветградское повытье; в оном же Елисаветградском повытьи, на каких помянутой иерей Валчанецкий в консисторию присланных делах и репортах не подписался по сым значить 1780 года ноября 23 д[ня].

[...]

В 17-е на репорте 6 сентября полученном, о исправлении находящихся в гошпитале Елисаветском болным христианских треб;

[...]

В Славянском повытьи по справке оказалось:

1-е на репорте мая 11 дня полученном, о дозволении полковому священнику Льву Федорову в приходской церкви иметь священнослужение, где энскадроны квартиры имеют.

2-е на репорте апреля 17 дня полученном, о определении в Тенгинской пехотной полк настоящего священника.

Канцелярист Роман Порохневский.

*Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 69. —
Арк. 10-11.*

**№ 72 1781, січень. — Витяг з допиту присутнього
Єлизаветградського духовного правління
І. Волчанецького про причини невідписання ним
документів, які направлялись до Слов'янської
духовної консисторії**

1781 года генваря дня в Славенской духовной консистории присутствующий Елизаветградскаго духовнаго правления иерей Иоанн Волчанецкий в силу учиненнаго в консистории по репорту онаго Елизаветградскаго духовнаго правления определения, противу учиненной в консистории выписки неподписанных тридцати четырех из того правления в консисторию отправленных делам, також на учиненном в том правлении о взыскании с вершинокамянского священника Иоанна Карпова денежных Григориева жене, почему не подписался и в правление в присутствие не приходил, допрашиван и показал.

Что он иерей Волчанецкий на семнадцати делах в консисторию из того правления в мае и июне месяцах отправленных не подписался, потому что в тое время был он с его преосвященством в отлучке, а на десяти делах по причине приключившейся ему, Волчанецкому, в дороги и в дому болезни, да на седьмых не подписался и в присутствие не приходил для того, что был он в то время по очереди своей седмичным, и в ежедневном служении, да кроме того от провинциальной канцелярии, военного суда от комиссии и других правительств внутри самой крепости имеющихся, из их седмичных тоя церкви настоятелей для увещевания колодников и для других бываемых надобностей требуют седмичного, то и он иерей Иоанн Волчанецкий, бываючи на своей очереди седмичным, и прописанными должностями, равно как и в исправлении в лазаретах, главном гошпитале больным и по баталионам христианских треб занят, затем по прописанным обстоятельствам тогда и в присутствие ему приходит времени // недоставало.

[...]

К сему допросу иерей Иоанн Волчанецкий руку приложил.

№ 73 1781, січня 31. — Донесення священника К. Віхневича, який переїхав до Російської імперії після пограбування колишніми запорозькими козаками, Слов'янському та Херсонському архієпископу Никифору (Феотокі) з проханням видати відкритий указ для пошуку вакантного місця

Великому господину преосвященному Никифору архієпископу Славенському и Херсонському священника Константина Вихневича

Доношение.

Уроженец я низайший Полской области Шаргородской губернии жителя села Анполя Василия Выхненка син, и по изучении в 761 году российской грамоты находился в показанном селе Анполе при церкви святого Архангела Михаила по 763 год в дячковской должности, а потом по желанию своему вышел в Россию в шанец Семлецкой, где при церкви святого Архангела Гавриила был в дячковской же должности, и между тем 766 года женился на дочери тамошнего жителя Игната Дубосара девицы Ефросинии, в которой должности и находился по 770 год, а таго ж года и паки в Полшу в свой дом возвратился, и по умертвии отца моего упражнялся несколько времени в домашней экономии, и потом видя, что в тех местах зделалось от поляков немалое на православие гонителство, пошел з женой своею в Молдавию в село Тарасовку, и по желанию своему православным митрополитам Иоакимом в священнический чин Турецкой области в город Смайлове в церкви Успения Богоматере 776 году произведен, по рукоположении ж определен я епархии его // преосвященства в село Пирлити к церкви Святителя Христова Николая приходским священником, при которой церкви и находился я тамо чрез один год, а потом от ушедших с Российской империи в Турецкую область бывших запорожских козаков со всем имуществом ночным временем ограбрен, от которых мятежников мало и сам смертию не пострадал, почему принужденным себе нашел принять иной способ от шатающихся тех мятежников и чинимаго ими такового разорения оставить в оном селе собственной свой дом, воротился [...] ¹ в Полскую область, напоследок же получа себе от вышеписанного митрополита Иоакима увольнительную грамоту, в прошлом 780 году вышел обратно в Россию Молдавского гусарскаго полку в шанец Новопавловский, где и ныне проживаю, претерпевая з женою и детми своими немалую нужду, а сверх того лишаюсь и дневного препитания. Для того Вашему Преосвященству данную мне от упоминаемого митрополита

¹ У документі слово не прочитане.

Иоакима увольнительную грамоту подленную при сем на благоразсмотрение представляя покорно прошу, в разсуждении вышеписанных резонов принять во уважение, дабы я з женою и детми своими без пропитания в последнее разорение притить не мог, о выдаче мне на проискание, где случится в епархии Вашего Преосвященства ваканцового места открытого указа учинить милостивое разсмотрение и определение.

К сему доношению священник Константин Вихневич руку приложил.

1781 года генваря 31 дня

Держархів Одеської області — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 71. — Арк. 1-1 зв.

**№ 74 1781, червня 21. — Копія ухвали Слов'янської
духовної консисторії про призначення священника
К. Віхневича до Лисогорського шанцю**

Копия.

На подлинном определении собственноручная его преосвященством резолюция учинена такова: 1781 года июня 21 дня учинить по сему.

Никифор архиепископ Славенский и Херсонский.

По указу Ея Императорскаго Величества Славенская духовная консистория, слушав доношения, преосвещенному Никифору архиепископу Славенскому и Херсонскому от священника Константина Вихневича поданного, коим объявля, что он 776 года православным митрополитом Иоакимом на приход в село Перлиты к церкви Николаевской во священника рукоположен, при которой находился чрез один год, а потом по причиненным ему разорениям не могучи тамо прожить, получа себе от вышеписаннаго митрополита Иоакима увольненную из ево епархий грамоту, в прошлом 780-м году вышел в Россию, и приложя при том доношении отпускную из епархий онаго преосвященнаго Иоакима на греческом, а ставленную на волоском языках грамоты, просит о выдаче ему для проискания в епархии Славенской священническаго места открытаго указа разсмотрения; допросом же он, священник, в консистории между прочим показал, что он по выходе из Волощины в Россию к указной присяге приворим не был, по волоски говорить и по книгам читать может, а как указом из Святейшаго Правительствующаго Синода прошлаго 777 года марта от 27 к преосвященному Евгению архиепископу бывшему Славенскому последовавшим между прочим повелено, выходящих из заграницы духовных по усматриваемой нужде единственно ко исправлению населяемым иностранцам треб для исправления на их языке церковной службы, принимать по сношению с господами губернаторами на таковом основании как и светские иностранцы в

288 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

подданство приемлется, потому оной священник от его преосвященства к Новороссийскому господину губернатору Языкову при сообщении минувшаго мая 29 отправлен был, а сего июня 4 дня // оной священник Вихневич при доношении своем к его преосвященству поданном приложил данное ему из Новороссийской губернской канцелярии о приводе ево на верность российского подданства к указной присяге свидетельство; по свидетельству же в священнослужении и преподаании треб он, Вихневич, явился исправен, а как в шанце Лисогорском жительствоуют волохи, о чем явствует из дела о строении тамо церкви, где в священнике, знающем волоской язык, имеется надобность, для того определили: означеннаго священника Константина Вихневича в шанец Лисогорской для преподаания тамошних жителям христианских треб до рассмотрения определив, священнослужение ж ему иметь в ближайшей к тому шанцу церкви, а притом он, священник, должен все указные ведомости и репорты присылать в Новомиргородское духовное правление в положенное время неотменно, а какие имянно ведомости и репорты, о том Новомиргородское духовное правление имеет дать наставление, и о том в оное правление из консистории послать указ, а ему, Вихневичу, дать для проезду билет, в Святейший же Правительствующий Синод от его преосвященства репорт послать. А соблаговолено ль будет по сему учинить, доложить его преосвященству 1781 года июня 21 дня.

Подлинное подписали
Семинарии ректор протопоп Иоаким Яновский
Наместник иеромонах Созонт
Наместник иерей Иоанн Станиславский
Секретарь Василий Вербицкий
С подлинным читал канцелярист Василий [Підпис]
Подлинное в протокол принял подканцелярист [Підпис]

*Держархів Одеської області — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 71. —
Арк. 11-11 зв.*

**№ 75 1781, лютого 25. — Донесення Єлизаветградського
духовного правління Слов'янської духовній
консисторії про справу відставного капрала
Т. Некрилова, обвинуваченого в двосженстві**

№ 300. Получено марта 7 дня 1781 года, записав доложить.

В Славенскую духовную консисторию от Елисаветградскаго
духовнаго правления

Доношение.

Прошло 1780 года марта 16 дня Елисаветградская провинциальная канцелярия присланным в сие духовное правление известием представила, в оную де Елисаветградскую провинциальную канцелярию при промемории от полковой Нежинской канцелярии прислана выпущенного из Староскопского пехотного полку в отставку солдата Тимофея Некрылова жена Ксения Некрылова для отдачи ему; за сыском же чрез земскаго комисара капитана Быкова в оную канцелярию означенного Некрылова скаскою показал, яко прописанная женка действительно ево, но за побегом де ее от него назад тому четвертой год, он в прошедший 1780 году на дочери шанца Бешковскаго жителя Матвея Шевца девке Парасковей женился, которая и ныне в том шанце Бешки жителствует, то оная провинциальная канцелярия прописаннаго Некрылова с женкою ево Ксениею для учинения об них по духовенству разбырателства в сие Елисаветградское духовное // правление прислала с требованием, что по тому учинено будет уведомления; в Елисаветградское ж земское комисариатство посланным из оной провинциальной канцелярии указом велено: жительствую в шанце Бешковском показаннаго Некрылова другую жену Параскевью Матвееву дочь сыскав отправить прямо от себя при писменном выде в сие духовное правление с нарочным, и по исполнении в провинцию отрепортовать, которая и прислана; по рассмотрении же в сем духовном правлении онаго дела означенный Тимофей Некрылов того ж года мая 20 дня допрашиван и показал:

1-е. Лет ему, Тимофею Некрылову, от роду сорок два, родился он Воронежской губернии уезда Олшанскаго в городе Олшане от отца Никиты Некрылова однодворца, а матере Матроны, взят он, Некрылов, в службу по умертвии своего отца, а при жизни матери в 1764-м году в Староскопской пехотной полк, в котором, находясь рядовым, женился в 1774-м году, будучи в Малороссийском городе Нежине с помянутым полком на непременных квартирах, на женщине, находившейся в услужении при офицеру того ж Староскопскаго полку прапорщику Басовичу Ксении Павловой дочери малороссианке в земнее время, а котораго месяца // и числа он, Некрылов, не припомнит, и того ж году по женитбе его, Некрылова, на весне от главной команды повелено полку в поход итти, которой, пришедши в Елисаветградскую провинцию, стоял по разным местам без малаго год, где и жена его, Некрылова, Ксения с ним крупно Некрыловым была, между тем опять повелено было от главной команды полку в скорости выступить в поход в Крым, не забывая с собою женскаго полу, а оставаясь им на месте в слободе Шамовке, коих всех в команду онаго полку помянутому прапорщику Басовичу определено, где и жена его, Некрылова, Ксения, осталась с протчими женщинами на тех квартирах, ис коих по их желанию многие по разным местам

поразошлись, между чем и жена его, Некрылова, Ксения, не уведомляя его, Некрылова, где будет находится, без всякаго свидения безвестно пошла, о которой он, Некрылов, и слуху не имел чрез четыре года; поворотясь же означенной полк с Крыму, то он, Некрылов, получил в 779 году чистую отставку и женился шанца Мошоринскаго на дочери тамошняго жителя Матвея Шевца девице Параскевии, не объявляя ей, Параскевии, что в его, Некрылова, в живых жена есть, поелику и не уповал уже оной // своей жены в живых быть; порук же по нем, Некрылове, никаких небыло, а сам он, Некрылов, священника Симеона Мовчана о перевенчании его, Некрылова, с означенною девицею Параскевиею просил словесно, а писмено ничего ему, священнику, не давал, на последок с повеления его, священника Симеона Мовчана, священником, ему, Некрылову, неизвестным, 780 года посля Рождества в мясницы с помянутою Параскевиею перевенчан, с коею и жил недель с пять, между тем она первая его, Некрылова, жена Ксения в Елисаветградскую провинциальную канцелярию при промемории от полковой Нежинской канцелярии того ж 780 года, а котораго месяца и числа он, Некрылов, не припомнит, прислана, почему он, Некрылов, Елисаветградскою провинциальною канцеляриею взят и в сие духовное Елисаветградское правление с нею, Ксениию, при известии прислан, при том же он, Некрылов, объявил, что он с первою своею женою Ксениию жить вовсе ныне не желает, поелику она, живши с ним, Некрыловым, вместе, жила непостоянно и блудно с солдатами и пянствовала, доказательство же ее непостоянства то, что он, Некрылов, Ксению от афицера прапорщика Басовича не девкою, но женкою // не имевшею в себя никогда мужа брал.

2-е. Того ж 780 года мая 30 дня поселенца слободы Бешки Матвея Шевца дочь Парасковья допросом показала, что прошлаго 1780 года месяца генваря, а какого числа по простоте своей не знает, выдана она помянутым отцом своим Матвеем с согласия ее, Парасковьи, за отставного солдата Тимофея Некрылова полку Старосколского в замужество, и жила она с ним, Некрыловым, пять недель, между тем пришла к нему, Некрылову, первая его жена Ксения не знает откуда, о которой жене он, Некрылов, ей, Парасковье, как пред венчанием, так и по обвенчании никогда не говорил, пока она, Ксения, сама к нему, Некрылову, не пришла; венчана ж она, Парасковья, в слободе Бешка в Крестовоздвиженской церкви священником ей неизвестным; по нем же, Некрылове, порук никаких ни писменных, ни словесных не было.

3-е. Священник слободы Бешки Симеон Мовчан того ж 780 года августа 4 дня допросом показал, что прошлаго 1780 года месяца генваря с его, священника Мовчана, позволения заграничный священник Игнатий Шумакевич Старосколского пехотного полку отставного капрала Тимофея Некрылова с девкою

Параскою, жителкою бешковскою дочерью Матвея // Шевца, обвенчал, поруки же по нем, Некрылове, были жители бешковские Семен Волошин да Андрей Коваль, которые его, священника Мовчана, словесно уверяли, что у его, Некрылова, жены в живых нет, да и он сам, Некрылов, дал от себя ему, священнику, при оных поручителях подписку, которую при сем приложил, в том, что нет в его, Некрылова, жены, а буди явится, то он, Некрылов, выключая его, священника, от всякаго суда, сам он в духовном и в гражданском суде в силе уложенных прав ответствовать будет.

4-е. Бешковские жители Семен Волошин и Андрей Коваль того ж 780 года декабря 1 дня допросом показали, что прошлого 780 года за отставного капрала Старосколского пехотного полку Тимофея Некрылова Волошин и Коваль старостами в его женитбе не были, и в парухах по нем не состоят, и никакова ни писменнаго, ни словеснаго от их уверения о неимении в его, Некрылова, в живых жены умершему бешковскому священнику Симеону Мовчану не было, а точию по случаю позвавши их он, священник, в свой дом и объявлял им, что якобы имеет он, священник, от духовнаго правления о перевенчании онаго Некрылова письмо, на котором писме во свидетелство того Волошин и Коваль по прозбе онаго умершаго священника Мовчана подписались, // а от правления ли оное письмо, или от его, священника, самого было написано, и в какой силе они, Волошин и Коваль, по незнанию грамоти знать не могут.

А в книге Кормчей напечатано: в правилах Василия Великого 77-м на листе 245-м на обороте: иже свою жену оставя и другую поим, прелюбодей сей семь лет запрещение да примет, лето едино да плачется, два лета послушая божественных писаний, три лета припадая, и седмое стоя с верными без общения, и потом да причастится святых даров.

В гране 39-и в главе 49-и на листе 491-м на обороте: иже две жене имети покусятся не законом, но нрава изволением, добре подимет прелюбодеяния казнь, последидеже сочетавшаяся ему жена аще неведяще его яко имать законную жену помилована будет.

Василия Великаго в правиле 46-м на листе 239-м: иде некая в неведении за муж, его же остави жена, и потом первая возвратися, сия же пущена бысть, блудница вменяется по неведению, и аще хошет да посягнет, добре ж есть, аще не посягнет; *того ради* Елисаветградское духовное правление // *положило мнение*: 1-е, брак означеннаго Тимофея Некрылова с женкою Парасковиєю яко незаконный уничтожить, и по правилу Великаго Василия 77-му его, Некрылова, седмилетней церковной епитимии за вступление от живой первой своей жены с другою в брак предать. 2-е, женку же Параскевию, по невидению вступившую за его, Некрылова, в замужество, по правилу того ж Василия Великаго 46-му оставить свободну и без епитимии. 3-е, как же женка первая помянутаго

292 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Некрылова Ксения неизвестно где прошлого 780 года мая 30 дня из города Елисавета, не дождав конечнаго о себе решения девалась, которой предъявленной Некрылов немалое время во всей окружности Елисаветградской провинции искал, однак и до сих пор нигде не может и слуху об ней, Ксении, иметь; по правилам же книги Кормчей он, Некрылов, с первою своею женкою в супружестве жить должен, для того дать ему, Некрылову, повеление, и дано, дабы он до решения дела первую свою жену Ксению старался сыскать. 4-е. А дабы с женкою Параскевию вместе // он, Некрылов, не жил и телеснаго совокупления с нею не имел, отдать ее, Параскевию, отцу ее Матвею под наблюдение, в чем обязать его подпискою, и обязан, что все, равно как и подлинное дело, Славенской духовной консистории Елисаветградское духовное правление в полное рассмотрение предает.

Присудствующий иерей Димитрий Смолодович.

Присудствующий иерей Иоанн Волчанецкой

1781 года февраля 25 дня

*Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 98. —
Арк. 1-5.*

**№ 76 1781, серпня 21. — Допит михайлівського
священника І. Шумакевича про обставини
незаконного вінчання відставного капрала
Т. Некрылова**

1781 года августа 21 числа в силе указа Славенской духовной консистории в Крыловском духовном правлении находящийся в слободе подполковника Золотницкого Михайловки священник Игнатий Шумакевич о нижеследующем допросом показал.

Он, священник Шумакевич, с дозволения Елисаветградского духовного правления будучи в шанце Мошоринском, он же и Бешка, в исправлении тамошним прихожанам христианских треб, прошлого 780 году в генваре месяце последних числе по дозволению умершого тамошняго настоятеля священника Симеона Мовчана в приходской бешковской Воздвиженской церкви отставного капрала Тимофея Некрылова с дочерью бешковского жителя Матвея Шевца девицею Параскевию по обоим // их желанию обвенчал. Прежде же венчания онога капрала деланы ли помянутым священником Мовчаном в церкви надлежащие оклики, и имел ли оной Некрылов первую в себя жену, и в неимении кто за него свидетелями были, и в каковых с оных свидетелей обстоятельствах священник Мовчан обязательство взял неизвестен, а толко пред обвенчанием он, Мовчан, ему, священнику

Шумакевичу, объявил, что в него от свидетелей обязательство есть, и в сем допросе показал по совести иерейской сухую правду. К сему допросу священник Игнатий Шумакевич руку приложил.

*Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 98. —
Арк. 36-36 зв.*

**№ 77 1781, лютого 26. — Свідoctво, видане
Новоросійською губернською канцелярією
вахмістру І. Карлицькому про відсутність перешкод
для отримання ним священницького сану**

Свидетельство

По указу Ея Императорскаго Величества из Новороссійской губернской, находившемусь в штате сеи канцелярии, уволенном от службы вахмістру Ивану Карлицькому, в том, что по поданному от него к его превосходительству господину генерал маиору здешнему губернатору и ковалеру Николаю Даниловичу Языкову доношению, с объявлением, что Елисаветградской провинции шанца Петриковского церкви Святониколаевской отец ево, священник Лука Карлицкий, состоя половинным настоятелем, в разсуждении ево престарелых лет и что в приходе многолюдном отправлять ему долг свои не без трудности, ко облегчению своему уступает ему, Ивану Карлицькому, яко сыну своему половинную часть того прихода, к тому же и общество помянутой округи принять его согласно, и с прозбой, как он, Карлицькой, будучи от службы воинской уволенным, находится толко при штатских делах, то выключить его из штата сеи губернии, дать ему с засвидетельствованием о его состоянии писменной вид; и по последовавшему от оногo господина генерал маиора и ковалера в сию канцелярию предложению, с предписанием оногo Карлицького по желанию ево на сан священническаго звания, исключая из штата, дать надлежащее засвидетельствование, по учиненному в сеи губернской канцелярии определению, ныне из штата сеи губернии исключен, о чем и что он по нахождению ево в штате вел себя добропорядочно, в штрафах и подозрениях не бывал, и ни в каких по здешней губернии казенных податях не состоит, к тому же и к получению священническаго чина препятствующих причин нет, за подписанием и с приложением печати ему, Карлицькому, дано в Кременчуге февраля 26 дня 1781 года.

[Підпис]

М.П.

*Держархів Одеської області — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 72. —
Арк. 2.*

№ 78 1781, серпня 2. — Лист І. Ганнібала Слов'янському та Херсонському архієпископу Никифору (Феотокі) з повідомленням про від'їзд двох ієромонахів до Царгорода, заборону тримати в Херсоні безмісних духовних осіб і з проханням благословення на зведення в Херсоні соборної Катерининської церкви

[1781] года августа 7 дня. На заложение в городе Херсоне каменной соборной церкви во именование Святыя Великомученицы Екатерины граммату изготovia представить нам к подписанию. // И оную граммату отправит к господину генералу Ганибалу при сообщении от нас, с требованием уведомления, что как оная имеет строится казенным костом, то откуда по сооружении [...] ¹ // всегдашнему священнослужению потребния получать будет, так же и священи и церковнослужители какое и откуда ж имеют получать содержание, ибо сии обстояельства к делу потребны по силе Святейшаго Синада указов, о чем для ведома и в Елисаветградское духовное правление послать из консистории указ. Н[икифор] а[рхиепископ] С[лавенский] и Х[ерсонский].

№ 907.

Ваше высокопреосвященство!

Милостивый государь!

На полученное мною ваше письмо июля от 11-го дня донести честь имею, что иєромонах Герасим, иєромонах Нафаниил, быв здесь самое короткое время, водою отправились в Царь Град; от меня кому надлежит строжайше приказано праздно шатающихся духовных здесь недержать, но будут отсылаемы к Вашему Высокопреосвященству.

Я в скором времени намерен в крепости зачать каменную соборную церковь во имя Великомученицы Екатерины в честь славнаго имени Великия нашей Екатерины, знаменитой сооружительницы города Херсона, // предвариво сем Вашего Высокопреосвященства покорнейше прошу архипастирскаго на сие Вашего благословения, а затем пребыть честь имею с глубочайшим моим почитанием

Вашего Высокопреосвященства

милостиваго государя всепокорнейшей слуга Иван Ганнибал.

Ч. 2 августа 1781 года Херсон.

¹ У тексті кілька слів не прочитано.

№ 79 1781, грудня 14. — Допит гречанки Василиси, вичаної з греком Рантом, який виявився вже одруженим, а пізніше прийняв іслам і одружився на татарці

1781 года декабря 14 грекия Василисса Дымина дочь в дополнение своего доношения в Херсонском заказе допрашиванна и показала:

1-е

Имя ей Василисса, лет от роду ей девятнадцать, родилась она Крымскаго полуострова в местечке Карасубазаре от родителей с деда и прапрадеда веры и родом греков отца Феодора Иванова, а матери Елисаветы. Крещенна тамо в Карасубазаре священником тамошним Георгием, восприемниками были при крещении Спиридон Грек, имя ей от крещения дано Василисса, жила при тех своих родителях до выходу в замужье лет пятнадцать;

2-е

По пятнадцати же от рождения ее лет прошлого 1778 года в маи месяце пришел к ее родителям карасубазарский священник именем Георгий, не тот, что ее крестил, но другой того имени, и сватал ее в ее родителей за грека, тогда бывшаго волентиром в российском корпусе именем Ранта, кой священник и свидетельствовал ее родителям о его честном состоянии, и что он нигде не женат, а женится на ей, Василиссе, впервые намеревает;

3-е

По котором уверении ее родителей сговорились ее родители выдать ее в замужие за онаго Ранта, в пятнадцатой же день после сговорин оной Рант, взяв с полку Елецкого пехотнаго, кой тогда лагерем стоял у Карасубазара, полковаго священника, имени коего она незнает, привел в дом ее родителей, где в доме ночью оной священник без всяких об нем свидетельств ее, Василиссу, и обвенчал, венца ему и ей держал один арнаут Михаила, прозвания не знает, кой нине жителствует в Таганроге, после которого обвенчания жила она с ним в Карасубазаре в доме своих родителей два месяца; //

4-е

По двоих месяцах пришла она с тем своим мужем Рантом в Колпаковку на жительство, где жила с ним полтретья года прошлого 1780 года до августа месяца, где жительствова, когда пришла его первая жена именем Стефанида в Колпаковку, то он, Рант, ее, Василиссу, уверял, что то не законная ево жена была, а

296 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

блядь, чем она уверенна будучи жила с ним как долг велит с мужем;

5-е

А потом стал он пянствовать, и все, что ни было, ево и ее имущество пропивши, ее, Василиссу, прошлого 1780 года в августе месяце оставил, а сам неведомо куда девался;

6-е

Сего ж 1781 года узнала она от капитана в Колпаковке командующаго албанцами Кирка Семтелия, от порутчика Христа Иванова, капрала Феодосия Франциска и рядоваго Михайла Ерьева, что муж ее, оной Рант, в Карасубазаре потурчился и на татарке женился;

7-е

Почему она, будучи отовсюду безпомощна и крайне обедневшая, будучи еще в молодости своих лет, просила доношением его преосвященства господина Никифора архиепископа Славенского и Херсонского, приобща карасубазарскими жителями христианами подписанное, что потурчился ее муж, оной Рант, свидетелство, дозволения за другаго выйти в замужье.

[*Підпис грецькою*]

Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 8-8 зв.

№ 80 1783, березень. — Рапорт священника Тамбовського піхотного полку С. Любинського Херсонському протопопу І. Богдановичу з поясненнями обставин допущення мусульманина до причастя

Копия. Получен 1783 года марта 20 дня.

Херсонскому протопопу Иоанну Богдановичу

от Тамбовскаго пехотнаго полку священника Саввы Любинскаго
Рапорт.

По насланному от вас ордеру, каким образом я допустил ко святому причащению турчина Мегмета Амера, сим объяснять имею.

Объявленной турчин Мегмет Амер по неизвестности моей, что он махOMETанскаго закона, в прошедшую субботу, то есть сего м-ца 11-го числа, вшел в полковую церковь с прочими готовящимися ко святому причащению, в коих числе были торгующие греки, // при полку до несколько человек, хотя ж они и не принадлежали быть у меня для исповеди и святаго причащения, и отсиланы были в греческую церковь, но при всем том от них мне было объявлено, что они имеют

вольность везде исповедываться и святых тайн приобщаться, в разсуждении том, что они нигде не принадлежат. На прозьбу коих я, снисходя, по желанию их принял к себе на дух. Означеннаго ж турчина, бывшего тогда во одеянии греческом, хотя оной и не был у меня на исповеди, за множеством народа между греками признать было никак не возможно, бывших у святого причащения. О имени же ево при вспрашивании противу устаносления Святых Отец оной объявил себя Иваном, но где он исповедовался по причине исполнения мною // той [...] ¹ тайны, я его спрося запомнил. Почему сие мое объяснение и предаю в рассмотрение.

На подлинном тако: Тамбовскаго пехотнаго полку священник Савва Любинский.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 30. — Арк. 6-6 зв., 10.*

**№ 81 1783, березня 29. — Указ Слов'янської духовної
консисторії Херсонському протопопу І. Богдановичу
по справі допущення мусульманина до причастя
священником Тамбовського піхотного полку
С. Любинським**

1783 года апреля 7 числа получен.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Славенской духовной консистории Херсонскому протопопу Иоанну Богдановичу. Сего 783 года марта 28 на присланных к преосвященному Никифору архиепископу Славенскому и Херсонскому от вас, протопопа Богдановича, доношениях: 1-м, с приложением доношения, написаннаго на имя его преосвященства от турчина Мегмета Малкочалова, о окрещении его в веру греческаго исповедания, которой за неразумением по-росийски, а за умением по-гречески говорить отправлен вами к священнику, находящемуся при греческой Херсонской церкви, Афанасию для обучения на греческом языке христианской молитве; 2-м, что оный турчин сего марта 11 д. Тамбовскаго пехотнаго полку священником Саввою Любинским по неведению священника, а по незнанию помянутаго турчина, в полковой церкви с прочими причастниками святых тайн приобщен; резолюциею его преосвященства предписано: послать из консистории к вам, протопопу Богдановичу, указ, коим велеть: как

¹ У тексті слово не прочитане.

298 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

проситель Мехмет по неразумению своему будучи Тамбовскаго пехотнаго полку в полковой церкви священником Саввою Любинским святых тайн с другими причастниками приобщался, в правилах Тимофея архиепископа Александрийскаго // 1-м напечатано: “детище или совершен муж оглашен быв, аще причастится не разумея, да будет прощен, от бога бо познан быть”; для того его, Мехмета, по церковному чиноположению, как он по-гречески говорить знает, греческому священнику Афанасию окрестить и потом догматам православныя веры его, если он не обучен, обучить, и по исполнении того дать ему в надлежащих обстоятельствах свидетельство и в консисторию рапортовать с показанием, кто при крещении восприемником был и какое наречено ему имя. Священнику Савве подтвердить, чтоб он впредь в приобщении людей святых тайн поступал осмотрительно и не приобщал бы ему неизвестных, особливо тех, кои у него на исповеди не были или не представляли ему о том от других священников свидетельств. И по Ея Императорскаго Величества указу во исполнение оной его преосвященства резолюции, в Славенской духовной консистории определено: о вышеписанном к вам, протопопу Богдановичу, послать из консистории указ 1783 года марта 29 дня.

Наместник иеромонах Созонов
Секретарь Василий Вербицкий
Канцелярист Роман [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 30. — Арк. 7-7 зв.*

**№ 82 1783, липня 3. — Відношення віце-адмірала
Ф. Колачева до Херсонського духовного правління з
приводу бажання флотського священника
Д. Родзянського повернутися до парафіяльного
духовенства**

1783 года июля 3-го дня получено.

От вице адмирала и кавалера Клокачова
в Херсонское духовное правление

Священник Димитрий Родзянский по просьбе его из Ахтияра с фрегата осьмаго для его нужд отпущен сюда в Херсон на двадцать восемь дней, чему срок скоро минет, а как он теперь Родзянский доношением мне объявляет, что, будучи на море, от крепких ветров чувствует немалую болезнь, затем просит, чтоб ево от морской

службы уволить и отослать ево команде в духовное правление; по таковой сего священника просьбе, уважая наипаче оную, ибо на фрегатах священники есть присланныя из Таганрога и без нево обойтись будет можно, котораго для определения в другое место в Херсонское духовное правление при сем препровождаю; по флоту ж отныне из списков будет выключен; при том не приминуя об оном священнике Родзянском объявить, настоящий ево командир флота господин капитан перваго ранга Адинцов рекомендует в бытность ево в эскадре на море содержал себя добропорядочно, божественную службу исправлял с рачением, и по таковому ево хорошему качеству навсегда в команде своей иметь желает; с сим одобрением я согласен, и потому с своей стороны показанному священнику приписываю же должную честь.

Июля 3 дня 1783 года

Федот Клокачов

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 27. — Арк. 2.*

**№ 83 1783, серпня 24. — Указ Слов'янської духовної
консисторії Херсонському протопопу І. Богдановичу
про підтвердження заборони вінчати військових без
попереднього одержання згоди від їхніх командирів**

1783 года октября 4 д. получен.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Славенской духовной консистории Херсонскому протопопу Иоанну Богдановичу. В указе Ея Императорскаго Величества из Святейшаго Правительствующаго Синода к преосвященному Никифору архиепископу Славенскому и Херсонскому, сего августа 28 д. присланном, написано: июня 23 дня сего года Святейшему Правительствующему Синоду военная коллегия с рапорта г-на генерал фельдмаршала и кавалера князя Александра Михайловича Голицина, представляя о обвенчанном 1782 года в ноябре м-це Насавскаго пехотнаго полку рядовом Терентие Филатове без позволения ротнаго его командира и без всякаго свидетельства и поручителей, и притом с беглою помещичею девкою Дарьей Ивановой дочерью, просила Святейшаго Синода, дабы благоволил чрез кого надлежит приказать всем приходским священникам объявить, чтобы они без виду полковых командиров военных чинов не венчали; почему Святейшим Правительствующим Синодом велено

300 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

о подтверждении всем приходским священникам с подписками, // чтобы они военных чинов без ведома и посланных свидетельств полковых командиров ни под каким видом не венчали, под опасением суждения их так, как за венчание неправильных браков по правилам Святых отцов и указам, послать ко всем синодальным членам и прочим епархиальным преосвященным архиереям указы (и посланы). Во исполнение коя Ея Императорскаго Величества Святейшаго Правительствующаго Синода указа и последовавшей на оном его преосвященства резолюции, сей указ для надлежащего по оному исполнения к вам, протопопу Богдановичу, посылается, в прочие ж, где следовало, места указы из консистории посланы 1783 года августа 24 дня.

Протопоп Павел Базилевич
Секретарь Василий Вербицкий
Канцелярист Федор Карлицкий

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 19. — Арк. 1-1 зв.*

**№ 84 1784, березня 26. — Указ Слов'янської духовної
консисторії Херсонському протопопу І. Богдановичу
про звільнення священника Маріупольського полку
Д. Руденка і направлення на його місце
Д. Бофталовського**

1784 года апреля 8 дня получено.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Славенской духовной консистории Херсонскому протопопу Иоанну Богдановичу. Присланным в сию консисторию Екатеринославской конницы Мариупольский полк, состоящий в слободе Луганской, прошением просил находящегося при том Мариупольском полку священника Димитрия Руденка за слабостию здоровья от того полку отрешить, а на место его определить священника Димитрия Бофталовскаго, так как и он, священник, к тому определению желание свое имеет, о том рассмотрения. А по справке в консистории, что по силе учиненной преосвященным Никифором архиепископом Славенским и Херсонским резолюции, посланным из консистории в Екатеринославское духовное правление минувшаго февраля 10 дня указом велено: в разсуждение разрешения от священнослужения священника Моисея Луганскаго, реченнаго священника Димитрия Бофталовскаго, находящагося в слободе

Терновке, перевесть Херсонскаго уезда в слободу Тягинку, коего Бофталовскаго туда и отправитъ, о чем и к вам, протоиерею Иоанну Богдановичу, послать из консистории указ. И по Ея Императорскаго Величества указу в Славетной духовной консистории определено и Его Приосвященством апробовано: в разсуждении представляемой Мариупольским полком священника Руденка слабости здоровья определить реченнаго священника Дмитрия Бофталовскаго в оной полк, и дав ему из консистории каким образом в том полку поступать инструкции и для проезде до онаго пашпорт, отправить (и отправлен) в показанный полк при указе, а священника Дмитрия // Руденка выслать Павловскому духовному правлению немедленно к вам, протопопу Богдановичу, для определения по разсмотрению вашему, где в священнике надобность состоит к приходу, и где определен будет в консисторию рапортовать; о чем в оное Павловское правление и к вам, протопопу Богдановичу, послать из консистории указы и Херсонскому протопопу Иоанну Богдановичу о том ведать и учинить по сему Ея Императорскаго Величества указу. В оное же Павловское правление указ о вышеписанном из консистории послан.

1784 года марта 26 дня

Протоиерей Павел Базилевич
Секретарь Василий Вербицкий

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 43. — Арк. 1-1 зв.*

**№ 85 1784, липня 17. — Лист полковника П. Бабарикіна
Херсонському протопопу І. Богдановичу про незгоду
направити до Херсонського собору диякона
Орловського полку І. Абламського**

Священноиерей и богомолец, отец наш Иоанн.

Немало я удивляюсь, что вы меня просить вздумали изволить и указать Его Преосвященству архиепископу Никифору об определении в Херсонской собор находящегося при Орловском полку дьякона Иоанна Абламскаго и требуете на то моего согласия. Правда, хотя при полковой церкви и положено быть диакону, но как то было одному мне угодно, то я просил Его Высокопреосвященства, что и зделано по моему желанию, вы знайте, что стояло затруднение и Его Высокопреосвященству в разсуждении неположения при полках диаконов, а из одной только Его Высокопреосвященства ко мне милости определить изволил в полк Орловской диакона, и то с тем

302 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

причисля к своему штату, следовательно и теперь я таковое же желание имею, каковое и прежде, ибо ежели б ни был мне надобен, то б я сам ему открыл дорогу, а как он, будучи теперь неблагодарным, желает происхи, и вы вмешиваетесь, то я не премену просить Его Высокопреосвященство // и без особливаго повеления, ежели угодно Его Высокопреосвященству будет, его отрешить, я же по своей воле отпустить его никак не соглашусь, и если у вас в соборе из числа певчих есть хорошие басы, то мы просим двух прислать в нашу церковь; чем так же много о доброте как всех прихожан, так и прибывающаго прося вашего благословения,

овца ваша Петр Бабарикин

17-го июля 1784 года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 47. — Арк. 2-2 зв.*

**№ 86 1786, березня 17. — Указ Слов'янської духовної
консисторії Херсонському протопопу І. Богдановичу
про заміну антимінсів полкових церков**

1786 года апреля 3 числа получен.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Славенской духовной консистории Херсонскому протопопу Иоанну Богдановичу. Сего марта 13 дня на присланном к преосвященному Никифору архиепископу Славенскому и Херсонскому от Курскаго, Тамбовскаго и Козловскаго пехотных полков прошениях о присылке в имеющиеся в тех полках полковые церкви на место старых святых антиминсов новых, учиненною его преосвященством резолюцією предписано: по оным прошениям антиминсы за подписанием его преосвященства выдать, а к вам, протопопу Богдановичу, послать из консистории указ, коим велеть старые антиминсы отобрав, послать чрез оказию к его преосвященству при рапорте; во исполнение коей его преосвященства резолюции по определению Славенской духовной консистории сей указ к вам, протопопу Иоанну Богдановичу, к надлежащему исполнению и посылается.

Марта 17 дня 1786-го года.

Экзаменатор иеромонах Парфений
Коллежский ассесор Василий Вербицкий
Канцелярист [*Підпис*]

**№ 87 1787, березня 3. — Указ Катеринославської духовної
консисторії Херсонському протопопу І. Богдановичу
про заміну антимінсу полкової церкви Іоанна Воїна**

1787 года марта 4 числа получен.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Екатеринославской духовной консистории Херсонскому протопопу Иоанну Богдановичу. Сего марта 2 дня присланным к преосвященному Амвросию архиепископу Екатеринославскому и Херсониса Таврическаго состоящий в городе Херсоне Староскольскому пехотный полк донешением представя, что де данной в 743 году июня 14 дня покойным преосвященным митрополитом Рафаилом Киевским оному полку в полковую Святаго мученика Иоанна воина церков антиминс пришел в ветхость, просил на место помянутаго святаго антиминса повелеть выдать другой, а пришедший в ветхость, куда следует отобрать. На котором доношении учиненною его преосвященством резолюциею предписано: выдать освященный антиминс, а обветшавший прислать в консисторию, о чем предписать вам, Херсонскому протопопу, и оной истребовать от полку. Во исполнение коей его преосвященства резолюции // в Екатеринославской духовной консистории определено: послать из консистории к вам, Херсонскому протопопу Иоанну Богдановичу, указ, коим велеть означеннаго Староскольскаго пехотнаго полку полковой Святаго мученика Иоанна воина церкви обветшавший святой антиминс истребовав прислать оной в консисторию при рапорте.

Марта 3 дня 1787 года

Экзаменатор иеромонах Парфений
Секретарь Василий Вербицкий
Канцелярист Иван [Підпис]

№ 88 1789, березня 22. — Відношення бригадира Ратаєва до Херсонського духовного правління з приводу священника Павла, який ігнорував звернення військового керівництва щодо виконання треб при артилерійському інженерному лазареті

В Херсонское духовное правление от бригадира Ратаева.

На требование, кое для исправления у находящихся в артиллерийском инженерном лазарете больных служителей, по долгу веры греческаго исповедания разных коснутся имеющих треб, артиллерии г-н генерал-майор и кавалер Бухолц мне объявил, что от онаго правления определен здешнего собора священник Павел, которой чрез посыланных от меня сыскан и у меня явился. Но после по неоднократным от меня к нему в разсуждении в исправлении духовных треб надобности посылкам он, священник Павел, не ходит, отзываясь всегда занятым в исправлении какими либо по приходу касающимися духовными ж у разных людей требами; а как в помянутом лазарете, также и в командах артиллерийской и форштатской следуемые от духовенства требы случаются весьма часты и нужны, а исправлять оные некому, то оное духовное правление прошу приказать объявленному священнику Павлу по посылкам от меня к нему куда будет назначено приходить безотговорочно и те требы исправлять, или на место его определить для исправления здесь по командам и в лазарете духовных треб другога священника, и [кто] будет определен мне дать знать.

Бригадир Ратаев

Марта 22-го дня
1789 года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 6. — Арк. 3.*

№ 89 1789, квітня 2. — Доповідь священника Покровської церкви Олександрівської фортеці Ф. Кошевського Павлоградському духовному правлінню про приєднання ним до православ'я католика сержанта А. Міллера

Получено 23 апреля 1789 года. Записать к служению.
В Павлоградское духовное правление

Ведомства онаго Днепровской линии крепости Александровской
от штатнаго священника Романова

Доношение

Находящийся в здешней крепости при обер коменданте г-не бригадире Иване Яковлевиче старом зять ево римско-католическаго закона Кирилловскаго пограничнаго баталиона сержант Антоний Антониев сын фон Миллер, будучи сильно болен и совсем во опасности своей жизни, разсуждая, чтоб в здешних местах поблизу того закона пасторов нигде не имеется, следственно, если ему лишившись христианскаго покаяния прилучится умереть и последняго погребения не удостоен будет по здешним обрядам, а сверх же того и кроме онаго он у себя и жену законную, помянутаго бригадира родную дочь, Лукию имеет греческаго исповедания, дабы в законе между ими разницы не было, имея к тому ревностное усердное и непревратное намерение требовал, давши мне от себя объяснением от коле он уроженец письменную сказку, присоединения к восточной грекороссийской церкви; почему я, видя крайнюю его слабость и обождав дней шесть, в том намерении не освободится ли от оной, дабы о сем учинить представление о позволении, но на конец того узнав совершенную опасность, дабы по желанию его не лишить его христианскаго покаяния, решился без представления по необходимости онаго // присоединить, учиня при том по особому чиноположению над ним, в церкви Святопокровской, состоящей в Александровском посаде, и святое миропомазание, а потом удостоив и приобщения святых тайн; сего апреля в 1-й день в таком случае означенную сказку во оригинале у сего Павлоградскому духовному правлению представляя, о вышеписанном в покорности моей доношу.

Крепости Александровской штатной священник Феодор Романов

№ 15

1789-го года апреля 2-го дня

Александровский посад

IP НБУ. — Ф. II. — Спр. 24899. — Арк. 2269-2269 зв.

№ 90 **1794, березня 24. — Указ Павлоградського духовного правління священнику похідної Олександро-Невської церкви Ф. Кошевському з приводу відмови останнього коритися благочинному Я. Белому**

№ 3. Апреля 12-го получена и сполнение 20-го числа учинено.

306 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы Всероссийския из Павлоградскаго духовнаго правления Александровской крепости походной Александро-Невской церкви священнику Феодору Кошевскому. Сего марта 20 дня Екатеринославская духовная консистория в присланном в сея духовное правление указе, что вы за 1793 год благочинному священнику Иакову Белому формуляра не подали и отказалися словесно ему, благочинному, впредь во всех указных делах не относиться, потому что вы имеете у себя о том инструкцию, велит: отобрать от вас, священника, формулярную ведомость непременно, а для чего вы не подали оной, взять с вас ответ; ежели же на случай покажите какое упорство в даче формуляра и даче ответа, выслать вас в консисторию для ответа без замедления, а к церкви, при которой вы для исправления священнослужения и треб, прикомандировать по способности священника; в следствие коего указа в Павлоградском духовном правлении определено: благочинному священнику Иакову Белому послать из правления указ и велеть: от вас, священника Кошевскаго, формуляры отобрать, положить // рекомендации прислать в сие правление без замедления, а для ответа выслать вас в сие ж правление, о чем и вам, священнику Кошевскому, послать сей указ.

Марта 24 дня 1794 года

Священник Роман Порохня
у доклада дел Трофимий Белоусов
Подканцелярист Михаил [*Підпис*]

IP НБУ. — Ф. II. — Спр. 24899. — Арк. 2366-2366 зв.

№ 91 1795, червня 25. — Відношення обер-коменданта Кирилівської фортеці Таубе священнику Олександро-Невській церкви Олександрівської фортеці Ф. Кошевському з повідомленням про задоволення клопотання щодо направлення до Олександрівської фортеці дячка

От бригадира Днепровской линии Кирилловской крепости обер-коменданта и кавалера Таубе крепости Александровской Александро-Невской церкви штатному священнику Романову.

По поданному ко мне от вас доношению, изъясняющему в нем крайнейшую в Александро-Невской церкви в дьячке нужду, а особливо в праздничные и высокаторжественные дни без котораго и

обойтись никак не можно, представляемого вами малороссиянина Пантелимона Федорова на имеющуюся в крепости Кирилловской порозжую дьячковскую вакансию, мною причислен, о чем ко ведению и о производстве ему провианта г-дину полковнику крепости Александровской коменданту и кавалеру Аврамову сообщено, следуемое ж на него в производство жалованье в надлежащее время требовано быть имеет от меня, о чем чрез сие и вас извещаю.

Бригадир Таубе

Июня 25 дня 1795 года

IP НБУ. — Ф. II. — Спр. 24899. — Арк. 2379.

№ 92 1796, серпня 14. — Повідомлення Олександрівської комендантської канцелярії священнику Олександро-Невської церкви Олександрівської фортеці Ф. Кошевському про необхідність відслужити вдячний молебень з нагоди народження великого князя Миколи Павловича

15 числа получен и сложен.

Из Александровской комендантской канцелярии штатному войсковому священнику Романову

Ведение

По силе указа, полученнаго в сию канцелярию из Екатеринославскаго наместническаго правления, о благополучном разрешении от бремени великой княгини Марии Федоровны рождением Великаго князя Николая Павловича, в следующее воскресенье, то есть сего августа 17-го дня, благоволите отправить благодарной молебен для наилучшаго усмотрения споследовавшаго, и Высочайшаго рескрипта копия при сем влагается.

Августа 14-го дня 1796-го года

Полковник и кавалер Иван Аврамов

IP НБУ. — Ф. II. — Спр. 24899. — Арк. 2394.

№ 93 1796, липня 30. — Указ Павлоградського духовного правління священнику Олександро-Невської церкви Олександрівської фортеці Ф. Кошевському з приводу дяківського сина О. Кошевського

Сентября 3-го числа 1796-го получен и рапортовано.

308 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы Всероссийския из Павлоградскаго духовнаго правления крепости Александровской Александро-Невской церкви священнику Феодору Кошевскому. Сего июля 30 дня Екатеринославская духовна консистория присланным в сие духовное правление указом на рапорт из сего правления, что умершаго диякона Семеона Кошевскаго сын Александр двенадцати лет в Александровском посаде проживает в тамошней жительки родственницы Капустянской праздно, велит означеннаго дияконскаго сына Александра с прилежным примечанием испытать, к какой должности может быть он способным, рапортовать во оную консисторию; почему в Павлоградском духовном правлении определено: вам, священнику Феодору Кошевскому, послать из правления сей указ и велеть его, Александра, представить в сие духовное правление для того в самой скорости.

Июля 30 дня 1796 года

Протопоп Феодор Крупянский
У доклада Трофим Белоусов
Подканцелярист Наум Белоусов

IP НБУ. — Ф. II. — Спр. 24899. — Арк. 2397.

**№ 94 1796, грудня 17. — Повідомлення коменданта
Олександрівської фортеці І. Аврамова священнику
Олександро-Невської церкви Олександрівської
фортеці Ф. Кошевському з приводу звернення щодо
направлення дячка П. Федорова до Кирилівської
фортеці**

Полковника крепости Александровской каменданта и кавалера
Аврамова

Крепости Александровской церкви походной Александро-Невской
штатному воинскому священнику Феодору Романову

Сведение

Господин бригадир Кирилловской крепости камендант и кавалер
Обернибесов, по представлению оной крепости священника Иоанна
Слоновскаго, дает знать: определеннаго покойным г-ном бригадиром
обер комендантом и кавалером Таубою в штат крепости
Кирилловской в церковники Пантелеймона Федорова, находящагося
крепости Александровской при церкви по неимению при
Кирилловской церкви церковнослужителей, во отправлении
священной службы ему, Слоновскому, не с кем, почему, ваше //

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 309
священство, благоволиште показанного церковника Федорова, если в нем надобности не настоит, для отправления в Кирилловскую крепость представить ко мне; а ежели зачем либо невозможно, меня известить.

Декабря 17-го дня 1796 года

Полковник и кавалер Иван Аврамов

IP НБУ. — Ф. II. — Спр. 24899. — Арк. 2401-2401 зб.

**№ 95 1798, травня 13. — Рапорт священника
Ф. Кошевського коменданту Олександрівської
фортеці І. Аврамову з проханням надати відомості
про іновірців, які мають намір приєднатися до
православ'я**

Копия 1-я.

Его превосходительству господину генерал майору крепости Александровской коменданту, гарнизоннаго полку шефу и кавалеру Ивану Семеновичу Аврамову

Рапорт

Каков мною сего течения 12-го числа из Новороссийской духовной консистории Его Императорскаго Величества указ получен, таков в копии у сего вашему превосходительству представляя, покорнейше прошу о учинении в гарнизонном полку вашего прозвания чрез кого следует справки: сколько из служащих иноверцев, желающих присоединения к православной грекороссийской восточной церкви, обоего пола людей значущихся по полковому списку будет; и чтобы всем им ко мне явиться лично как для взятия с их желания повеленных тем указом заручных прошений, так и для обучения их догматам православной веры, а равно ж и для присоединения их по церковному чиноположению к православной церкви, о всем повеления, а на сие резолюции.

Подлинный за подписанием полковаго священника Феодора Романова.

1798-го года майя 13-го дня

Крепость Александровская

IP НБУ. — Ф. II. — Спр. 24899. — Арк. 2430.

310 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

№ 96 1806, грудня 9. — Відношення виконуючого обов'язки благочинного священника Я. Карпова протопопу Ф. Кошевському з приводу указу консисторії про невтручання останнього в справі парафії священника С. Малинського

20-го числа получено, а 28-го исполнено.

Его высокопревелебию господину протопопу Федору Романову.

Екатеринославская духовная консистория присланным в Павлоградское духовное правление указом, а от того мне от 3-го сего течения последовавшим под № 608-м прописывая вступившее к его высокопреосвященству Платону архиепископу Екатеринославскому, Херсонскому и Таврическому и кавалеру сего уезда Александровскаго посада Покровской церкви от священника Стефана Малинскаго прошение, которым представляя, что находящийся в Александровской крепости при самомалейшей инвалидной команде протопоп Федор Романов, он же и Кошевский, вмешивается в приход ево, Малинскаго, и исполняет мирские требы, и тем самым делает того посада священно- и церковнослужителям немалые обиды; для того Екатеринославская духовная консистория повелевает: буди показание священника Малинскаго есть справедливое, что протопоп Романов вмешивается в его приход, то запретить ему, Романову, строго во оной вступаться, внуша ему, что буди и впредь он от онаго не воздержится, то взыскано с него будет по законам. Во исполнение же чего сим вашему высокопревелебию даю знать и прошу, дабы вы, господин протопоп, на означенное прописание дали мне от себя письменной отзыв чрез пономаря города Александровска Покровской церкви Григория Левендовскаго для представления Павлоградскому духовному правлению, котораго я и ожидать имею.

9-е декабря 1806 года

Исправляющий благочиннаго должность священник Иаков Карпов.

IP НБУ. — Ф. II. — Спр. 24899. — Арк. 2468.

№ 97 1807, березня 26. — Оголошення виконуючого обов'язки благочинного священника Я. Карпова протопопу Ф. Кошевському про відмову в його клопотанні перевести духовне правління з Оріхова до Олександрівська

Получено апреля 6-го числа 1807-го года.

Высокопревелебнейшему господину протопопу Феодору Романову
Объявление

Екатеринославская духовная консистория присланным в Павлоградское духовное правление, а из онаго последовавшим от 22-го марта ко мне под № 130-м указом, изъясняя вступившее в его Высокопреосвященству Платону архиепископу Екатеринославскому, Херсонскому и Таврическому и кавалеру от вас прошение о переведении находящагося в городе Орехове Мариупольскаго духовнаго правления в город Александровск и о утверждении вас при оном местным протопопом, по которому оная консистория определила: поелику к переведению помянутаго Мариупольскаго духовнаго правления из Орехова в город Александровск никакой надобности не усматривается, учреждение же духовных проклятий вновь без повеления от Святейшаго Правительствующаго Синода быть не может, для того протопопу Романову в нынешней прозьбе его отказать, объявить ему, что по собрании сведений о вновь открытых уездах о учреждении духовнаго правления в городе Александровске рассмотрение учинено будет, предписала по сему сделать надлежащее исполнение. 2-рое. Екатеринославская духовная консистория присланным в Павлоградское духовное правление, а из онаго последовавшим от 22-го марта ко мне под № 131-м указом изъясняя, что Его Высокопреосвященство Платон архиепископ Екатеринославский, Херсонский и Таврический и кавалер по прошению вашему о определении вас благочинным по примеру Екатеринославскаго буде невозможно перевесть из Орехова в Александровск духовнаго правления, резолюцією повелел: “Протопопу сему рекомендовать терпение и более не беспокоил бы начальство до воспоследования положения”, предписала оную Его Высокопреосвященства резолюцию протопопу Романову объявить; о чем сим вашему высокопревелебию почтеннейше и объявляю.

Марта 26-го дня 1807-го года.

Исполняющий в третьей части благочиннаго должность
священник Иаков Карпов

312 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

**№ 98 1807, листопада 10. — Відношення
Олександрівського городничого Олександрівської
інвалідної роти протопопу Ф. Кошевському про
необхідність щомісячно подавати відомості про рух
населення**

Того ж числа получено.

От Александровскаго городничаго

Александровской инвалидной роты протопопу Феодору Романову.

Его Сиятельству господину генерал лейтенанту Херсонскому военному губернатору, управляющему по части гражданской Херсонской, Екатеринославской и Таврической губерниями и разных орденов кавалеру Эмануилу Осиповичу дюку де Ришелье посылаю я за каждый месяц о родившихся, бракам сочетавшихся и умерших по городу Александровску людях ведомости, // и для составления таковых забираю я от здешних священников сведения; осведомился же я, что и в вашем приходе находятся здешние городские жители. Почему о доставлении мне о родившихся, бракам сочетавшихся и умерших людях ведомость, не помещая во оных инвалидской роты солдат обоего пола и других военных чинов, как за сей ноябрь следующего декабря м-ца 1-го числа, так и впредь доставлять таковые за каждый месяц наступающего 1-го числа при сем сообщаю, на составление же тех ведомостей прилагаю у сего в копии форму.

Ноября 10 д. 1807 года

Городничий Афанасьев.

IP НБУ. — Ф. II. — Спр. 24899. — Арк. 2487.

**№ 99 1807, грудня 20. — Наказ Катеринославської
духовної консисторії протоієрею Ф. Кошевському
про необхідність надання послужного списку**

28-го числа получен, а 29-го выполнено.

Из Екатеринославской духовной консистории
Крепости Александровской Александро-Невской церкви
протоиерею Феодору Романову

Приказ

Поелику срок к доставлению в Святейший Правительствующий Синод в числе прочих здешней епархии протопопов и об вас ведомостей уже сближается, то предписывается вам по прилагаемой при сем форме прислать в сию консисторию с первою почтою при

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 313
репорте в самой верности и точности порядочный и обстоятельный
послужный список.

Декабря 20-го дня 1807-го года

Духовник иеромонах Ливерий
Сафонов
Повытчик 14-го класса Якимовский

IP НБУ. — Ф. II. — Спр. 24899. — Арк. 2489.

**№ 100 1808, серпня 1. — Відношення Олександрівської
поліції протоієрею Ф. Кошевському про необхідність
надання відомостей при причини смертей у його
парафії**

Из Александровской градской полиции
Воинской Александро-Невской церкви протопопу Романову
Его Сиятельство господин генерал лейтенант Херсонский и
Одесский военный губернатор и кавалер Эмануил Осипович дюк де
Ришелье из ведомости, посланной к Его Сиятельству, увидел, что в
течении полугода в городе Александровске из жителей более умерло
нежели родилось (мужеска 17, женска 9, а умерло мужеска 28 и
женска 20 душ), предписал выправиться вернейшим образом, от каких
именно болезней и в какое время померли, к Его Сиятельству
донести. // А как сей градской полиции известно, что при
похоронении умершаго священник записывает того же времени от
какой болезни помре, то, дабы исполнить Его Сиятельства
предписание, сим вашему высокопревелебию градская полиция
сообщая требует доставить оное сведение на 4-е чисто сего течения,
от каких именно болезней и с какого времени в течении полугода
прихода вашего мужеска 10 и женска 9 душ померли.

Августа 1-го дня 1808 года.

За городничого частный пристав Максимов
Губернский секретарь Гапонов
Канцелярист [*Підпис*]

IP НБУ. — Ф. II. — Спр. 24899. — Арк. 2503.

314 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

№ 101 1790, травня 31. — Указ похідної контори архієпископа Амвросія священнику Ф. Наливайку з приводу клопотання парафіян Бузького козацького полку станиці Матвіївської

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из походной Святейшаго Правительствующаго Синода члена Преосвященнейшаго Амвросия архиепископа Екатеринославскаго и Херсонеса Таврическаго и Молдаво-Влахийской епархии местоблюстителя конторы бывшему Елисаветградскаго уезда в слободе Высоких Буераках при Екатерининской церкви священнику Феодору Наливайку резолюциею Его Преосвященство сего мая 31 д. ученною на прошение Херсонскаго уезда Бугскаго казачьего полку станицы Матвеевки жителей о определении себя в оную станицу, предписал: определить. Во исполнение коей Его Преосвященства резолюции об оной сей тебе, священнику Наливайку, указ из конторы дан. Который для ведома объявить у Херсонскаго протопопа Богдановича.

Мая 31 д. 1790 года

Архимандрит Гавриил
Канцелярист Иван Логвинов

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 78. — Арк. 2.*

№ 102 1793, лютого 12. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському протопопу І. Богдановичу про монаршу волю щодо направлення на Чорноморський флот до Херсону 13 ісромонахів

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Екатеринославской духовной консистории Херсонскому протопопу Иоанну Богдановичу. В указе Ея Императорскаго Величества из Святейшаго Правительствующаго Синода сего февраля 11-го дня последовавшего написано: генваря 17 дня Святейшему Правительствующему Синоду Синодальный обер прокурор и кавалер предложил, что Ея Императорское Величество высочайше указом изволила ему, господину обер прокурору, предложить Синоду о наряде тринадцати иеромонахов на Черноморский флот, которых и отправить в Херсон нынешним не зимным путем; и по указу Ея Императорскаго Величества Святейший Правительствующий Синод

приказали: во исполнение сего именного высочайшего указа послать в Екатеринославскую консисторию указ и велеть скоро по получении онаго, избрав из находящихся в Екатеринославской епархии сверх штатного положения или и из штатных иеромонахов способных и достойных для исправления на кораблях и других судах священнослужения тринадцать человек и снабдить их тамошнего архиерейского дома прогонными на одну для каждого, а на содержание в пути сообразно размот//рению места, полагая по десяти копеек на день деньгами на счет имеющейся в конторе Святейшаго Синода на таковые расходы суммы, отправить в Херсон при сообщении к командующему тамо флотом с крайним поспешанием, дабы они могли тамо явиться нынешним же зимним временем, под опасением, если сего исполнено не будет, строгаго взыскания на самой той консистории; и как скоро отправлены будут, рапортовать Святейшему Синоду с первою почтою с показанием, сколько им выдано будет денег, которых потом и в контору Святейшаго Синода из той консистории представить для возвращения их из оной конторы, кому консистория поверит. Почему в Екатеринославской духовной консистории определено: вам, Херсонскому протопопу, послать при сем указе копию с пунктов о иеромонахах при флоте для отдачи иеромонаху Ливерию, и велеть вам представить ево к командующему Черноморским флотом господину контрадмиралу и кавалеру Николаю Семеновичу Мордвинову для определения на корабль; на месте ж ево должность в генеральном гошпитале пору//чить отправлять соборной Херсонской церкви священникам.

Февраля 12 дня 1793 года

Префект протопоп Иоанн Башинский
Секретарь Яков [Підпис]
Подканцелярист Аким [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 162. — Арк. 1-2.*

№ 103 1794, січня 24. — Лист ієромонаха Чорноморського флоту Рафаїла до Херсонського протопопа І. Богдановича з проханням видачі святого миру

№ 31. Получено генваря 31 д. Записав доложить.

Ваше преподобие, господин Херсонский протопоп Иоанн Богданович.

316 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Присланной прошлаго 793 года от вас для крещения младенцев святый мир в разсуждении малаго количества его присылке ныне уже в исходе, а как вы изволили прописать, что онаго ожидаю выдачи от преосвященнаго архипастыря и по требованию моему можно будет со временем побольше прислать, а также и указом Екатеринославская духовная консистория мне предписует от вас завсегда, не затруджая уже ей, получать; для чего покорнейше прошу в свое суденцо доставить, буде же онаго у вас не имеется, то не оставьте об этом уведомить, дабы я мог заблаговременно консистории о присылке онаго просить. Генваря 24 дня 1794 года.

Иеромонах Рафаил

Севастополь

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 225. — Арк. 1.*

№ 104 1794, липня 7. — Витяг з указу Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню щодо порядку видачі святого миру для Чорноморського флоту

№ 186. Получен июля 19 д. 1794 года.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление.

[...] Определено: в Херсонское духовное правление послать сей указ и велеть в присланное от [...] ¹ иеромонаха Рафаила в оное правление // Святаго мира часть отпустить и отправить через Черноморское адмиралтейское правление, а впредь получать ему для флота оное из Симферопольскаго духовнаго правления.

Июля 7 дня 1794 года.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 225. — Арк. 8.*

¹ У документі слово не прочитане.

№ 105 **1794, травня 1. — Виписка з журналу Херсонського духовного правління про скарги на священника станиці Матвіївки Бузького козацького війська Ф. Наливайка**

Копия. 1794-го года майя 1-го дня выписано из журнала Херсонскаго духовнаго правления.

По сообщению Херсонскаго уезда земскаго исправника майора Колошина с препровождением вступивших к нему Бугской станицы Матвеевки от начальника порутчика Колесникова на имя его, и той же станицы от общества на имя сего правления, с жалобою на священника той станицы Феодора Наливайка за причиненные обиды прошений, приказали: благочинному священнику Феодору Морозову послать указ и велеть селения Матвеевки священника Феодора Наливайка выслать по прописанному делу в правление как можно скорее. Подлинной за подписанием Херсонскаго духовнаго правления присутствующих.

Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 3.

№ 106 **1795, травня 30. — Клопотання поручика І.Колесникова та священника станиці Матвіївки Бузького козацького війська Ф. Наливайка перед Херсонським духовним правлінням про припинення справи**

№ 100. Подано майя 30 д. Записав доложитъ.
В Херсонское духовное правление

Бугскаго козацького полку
станци Матвеевской
порутчика Колесникова
и священника Феодора Наливайка

Прошение.

По производимому в оном правлении по иску из нас перваго на последнего о причиненной Наливайком ударом в щеку и выталкиванием из хаты обиде делу мы, поговоря между собой, полюбовно мирились, с тем, что впредь мы один на другого искать не будем, ни наследники наши онаго дела возобновлять не будут, для того Херсонскаго духовнаго правления покорно просим, не чиня по тому делу никакого производства, предать вечному забвению.

318 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Порутчик Иван Колесников
Священник Феодор Наливайко
30 майя
1795 года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 230. — Арк. 33.*

**№ 107 1794, травня 5. — Клопотання козака
Чорноморського козацького війська П. Тюпи перед
Херсонським духовним правлінням щодо справи
про відібрання в нього дружини**

Копия. № 104. Подано майя 5. Записав доложить.

В Херсонское духовное правление

Войска Черноморскаго куреня Калниболоцкаго
козака Петра Тюпы

Прошение.

В 1793 году сентября 19 числа жинился я в Черноморскаго козака Данила Бондаренка на родной его дочери девке Катерине вторым браком, а как я по зделании неведомо мне какими людьми порчи, что к законному соитию со оною женою моею с того времени совокупится не могу, и поелику ныне я отправляюсь на Кубань, то реченной тесть мой оную жену мою от меня отбирает, напротив же того хотя ему я и говорил, что ежели чрез год себя не излечу, то в ту пору оную свою дочь может от меня отобрать, а теперь я ее не отдаю, однако он, не уважая на то, со мною не отпускает. Для того Херсонскаго духовнаго правления покорнейше прошу по означенной причине меня освидетельствовать и о том учинить милостивое рассмотрение.

Подлинной подписал: К сему прошению Черноморскаго войска козак Петро Тюпа подписался, а вместо его неграмотнаго по его рукоданному прошению руку приложил копиист Иван Михайлов.

Майя 5 дня
1794 года.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 241. — Арк. 1.*

№ 108 1794, травня 19. — Виписка з журналу Херсонського духовного правління по справі козака Чорноморського козацького війська П. Тюпи

Копия. 1794-го года мая 19 дня выписано из журнала Херсонскаго духовнаго правления.

По показанию войска Черноморскаго куреня Калниболоцкаго козака Петра Тюпы, коим показал, прошлаго 1786-го года прибыл он в город Херсон и проживал на военном форштате у отставного солдата Коптелова, у коего будучи познакомился с проживавшею на том же форштате вдовою Ириною Яковлевою, прошлаго 787-го года в осеннее время жинился на ней, с коею и обвенчан был священником Евстафием Чернявским в Херсонской соборной церкви, причем был свидетелем от стороны жены его называвшей оною двоюродной ее брат Василий, а какого он был звания и где ныне находится не знает, и пожив с оною женою близ двух год, бежала она в Николаев, где вышла было за означеннаго брата в замужество; когда ж он, Тюпа, поехал в Николаев и сыскал ее, то на вопрос его, кто их перевенчал, говорила она, якобы Николаевский протопоп Савурский. Затем, отобравши оную жену свою, жил с нею до 792-го года, а в том годе апреля 7-го числа якобы по раскаянию ее возвратится к первому мужу, жительствующему в селе Лагирах, что под Черным лесом, дав она ему, Тюпе, разводное письмо, засвидетельствованное бывшим Херсонской управы благочиния квартальным прапорщиком Андреем Белоусовым, кое при том представил, отлучилась будто бы к означенному первому мужу, а вместо того вышла опять в замужество за любовника ее полскаго жителя Михайла, по прозванию не знает, ибо он, Тюпа, сам выдел, что она со оным любовником имеет соитие, еще при случившихся тогда у него, Тюпы, свойственных ее полских жителях Павле и Андрее Ткаче, каким же священником и где обвенчаны не знает, и по приписке их находились в слободе якобы Херсонскаго городничаго майора Долгинцова, состоящей при речке // Саксагань за казенным селом Кривым Рогом. Потом, перебежавши оттоле, проживает ныне в городе Николаеве, но в каком звании не знает. После того 793-го года в летнее время, будучи у него, Тюпы, у жатвы хлеба, черноморский козак Данило Бондаренко с женою приглашали его жинится на родной их дочери, девке Катерине, просватанной было прежде за неизвестнаго ему какого звания Бурлатникова [...] ¹, на что он, Тюпа, согласился. Того ж года сентября

¹ У тексті три слова не прочитані.

19 числа жинился вторым браком, с коею и обвенчан белозерским священником Григорием Пашковским, причем свидетели были от стороны Тюпы полской житель Феодор Глухий и Иван по прозванию Обещик, находившийся прежде Таврической области в селе Алешках при питейной конторе. А как он, Тюпа, по зделанной ему неведомо кем причине к плотскому соитию со оною второю женою не мог совокупится, по первой ночи тайной ей уд проткнул болшим палцом, а потом спустя несколько времени по совету жены его свойственных родной тетки Ефросинии и дяди черноморского козака Андрея Зайцова (кои уже отправились на Кубань) вторично протыкал буряком, в чем ему вспомоществовали и означенные свойственные держанием ее ног; однак оной Тюпа и поньине со оною женою совокупится не может. Когда же теща его, Тюпы, имела сумнение, что якобы его испортила вышепрописываемая первая жена Ирина, то он ее из Николаева привозил к теще в дом, и что они между собою делали не знает, а толко ему, Тюпе, говорила первая жена: если де он жену Катерину от тещи далее куда удалит, то де со оною поживет.

Приказали: // с жены означеннаго козака Петра Тюпы Катерины о точном происхождении дела, а тещя его, Тюпы, Данила Бондаренка точно ли он знал, что Тюпа имеет у себя первую жену, и ежели знал, то почему он [...] ¹ выдать за онаго Тюпу дочь свою показанную Катерину в замужество, взять показания и оные доложить к слушанию присутствию. Об отыскании же помянутаго Петра Тюпы первой жены Ирины Яковлевой с мужем же ее Михайлом (по прозванию неизвестный) и о высылке в сие правление за присмотром в Николаевское городническое правление сообщить; белозерскому ж священнику Григорию Пашковскому послать указ и велеть для надлежащаго по сему делу ответу явится в правление.

Подлинной за подписанием Херсонскаго духовнаго правления присутствующих.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 241. — Арк. 6-7.*

№ 109 **1794, травня 22. — Виписка з журналу Херсонського духовного правління зі свідченнями дружини козака Чорноморського козацького війська П. Тюпи**

¹ У тексті слово не прочитане.

Копия. 1794 года майя 22 дня выписано из журнала Херсонскаго духовнаго правления.

По показанию войска Черноморскаго куреня Калниболоцкаго козака Петра Тюпы жены Катерины, коим против показания онаго Тюпы показывает: по выходе ее войска Черноморскаго куреня Калниболоцкаго за козака Петра Тюпу в замужество, хотя он и имеет тайный уд, но не ведает, почему первой ночи к плотскому соитию с нею совокупится не мог, а проткнул ей уд пальцами одним или всеми, не знает, после того чрез м-ц или более, без бытности отце ее Данилы Бондаренка и матери Меланьи в доме, по совету родной ее тетки Ефросинии и дяди черноморскаго козака Андрея Зайцова (кои уже отправились на Кубань), вторично, намиливши милом, свежим буряком протикал, тетка ж и дядя держали ее ноги, потом оная тетка // поднявши ее, положила на кровать; почему оная жена Катерина с показанным Тюпою она в супружестве быть не жилает. Приказали: сообщить в Херсонскую управу благочиния и требовать для свидельствования означеннаго черноморскаго козака Петра Тюпы, почему он не может иметь плотскаго совокупления с своей женою, тайнаго уда, прислать городского лекаря в правление.

Подлинной за подписанием Херсонскаго духовнаго правления присутствующих.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 241. — Арк. 10-10 зв.*

**№ 110 1794, червня 19. — Відношення генерал-майора
М.Текутьєва до Херсонського духовного правління
щодо повернення в православ'я двох солдат,
примушених раніше прийняти іслам**

№ 149. Получено июня 26 1794 года. Записав доложить.

В Херсонское духовное правление.

Присланная ко мне от правящаго в Очакове комендантскую должность г-на подполковника Павлова явившиеся к нему пленные солдаты, находящиеся в Турции, Кирила Ефимов и Исак Резанов, которые объявили мне, что приняли они по принуждению их начальников магометанский закон и обратно от того паки желают воспринять веру греческаго исповедания, то в разсуждении сего сделать им по правилам духовным ко обращению в веру греческаго исповедания от магометанскаго закона отрицание.

Генерал майор Николай Текутьев

322 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Июня 19 дня
1794 году
Херсон.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 233. — Арк. 1.*

**№ 111 1794, липня 7. — Витяг з виписки з журналу
Херсонського духовного правління щодо
повернення в православ'я двох солдат**

Копия. 1794-го года июня 30 дня выписано из журнала Херсонскаго духовнаго правления.

[...] Приказали сего правления присутствующему иерею Павлу Иванецкому послать указ и велеть показанных солдат грекороссийскому закону присоединить, а потом правлению рапортовать.

Подлинной за подписанием Херсонскаго духовнаго правления присутствующих указ послан июля 7 дня.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 233. — Арк. 2.*

**№ 112 1794, серпня 16. — Відношення керівництва
легкогренадерського батальйону до Херсонського
духовного правління щодо повернення в
православ'я двох солдат, які повернулись із
турецького полону**

Из легкогренадерскаго батальона в Херсонское духовное правление.

Во исполнение постановления его превосходительства генерал майора и кавалера Николая Григорьевича Текутьева, состоящие в сем батальоне вышедшие от турок из плена рядовые [...] при сем во оное духовное правление препровождаются с тем, дабы благоволено было о последующем для донесения его превосходительству сей батальон уведомить.

Херсон, августа 16 дня 1794 года.

Секунд майор Филипп [Підпис]

**№ 113 1794, червня 26. — Указ Катеринославської духовної
консисторії Херсонському духовному правлінню про
порушення дисципліни священниками Бузького
козацького війська**

№ 181. Полу. Июля “19”, 1794.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Присланной в консисторию минувшаго мая 15-го дня из онаго правления с собранными того уезда от священников о бывших и небывших в прошедшую сего года четыредесятницу людах росписьми, репорте с донесением, что того ж уезда станицы Бугской Матвеевка священники Федор Наливайко от своего прихода таковые росписи представил без экстрактов и подпису, не заплатив надлежащаго на содержание того правления двороваго числа денег, отослал, и для поправки оных росписей по требованию правления не явился, и Новогригорьевской Григорий Шпаченко по представлении таковых росписей и не заплатив двороваого числа с онаго правления, не известно, куда отлучился, в которой отлучке находился более недели; представлен был Его высокопреосвященству Гавриилу митрополиту Екатеринославскому и Херсониса Таврическаго при докладе, почему в сходственность последовавшей на оном докладе Его высокопреосвященства резолюции, в Екатеринославской духовной консистории определено: // в Херсонское духовное правление послать сей указ и велеть священников Наливайкова и Шпаченка за недоставление на срок росписей и яко ослушников правлению выслать в консисторию к ответу немедленно; а до возвращения их из консистории приходские их церкви и для исправления по приходам их христианских треб прикомандировать в досмотр по способности каким священникам.

Июня 26 дня 1794 году

Благочинный иеромонах Феодосий.
Секретарь Яков [Підпис].
Канцелярист Василий Чернявский.

№ 114 1794, липень. — Клопотання мусульманина мушкетера А. Волокітіна перед Херсонським духовним правлінням про охрещення

В Херсонское духовное правление

Херсонской портовой роты мушкетера Абдула Волокитина

Прошение

По вступлении моем в службу Ея Императорскаго Величества в 780-м году из казанских татар продолжал оную по сие время в прежнем своем магометанском обряде, ныне имею душевную склонность и истинное желание принять веру христианскую грекороссийскаго исповедания, для того всепокорнейше прошу оное духовное правление дабы благоволило повелеть кому следует таковое крещение в соборной церкви произвести.

За неумением грамоте Абдула Волокитина по прошению его подписался писарь Василий Хоцков.

Июля дня 1794 года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 246. — Арк. 1.*

№ 115 1794, жовтня 1. — Розписка священника Ф. Наливайка громаді станиці Матвіївки Бугського козацького війська з обіцянкою не чинити на майбутнє образ

Копия. 1794 года октября 1 дня дана сия бугскаго козацького полку станицы Матвеевской всему обществу в том, что хотя я ежедневно обращался в пьянстве и делал жителям разнообразные угнетения и разорения, равно порочил непристойными речми оное общество, которому более от сего числа впредь никаких обид и притеснений, равномерно и угнетений делать не буду, предавая себя за мой учиненный в случае поступок безотговорочно онаго общества суждению или куда заблагоразсудит отправить за караулом по команде, да не иметь мне в оной станице прихода. Подлинное подписал тако: священник Феодор Наливайко.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 254. — Арк. 1.*

№ 116 1794, листопада 28. — Відношення Херсонського нижнього земського суду до Херсонського духовного правління щодо направлення священника В. Тернавського до станиці Матвіївки Бузького козацького війська

Копия. № 361. Получено декабря 4 дня 1794 года.

Из Херсонскаго нижнего земскаго суда в Херсонское духовное правление.

Сей суд, слушав прошение Бугскаго козацьего полку станицы Матвеевки общества, коим прописывают, что хотя они на тамошнего священника Феодора Наливайка подали во оное правление прозьбу, ничто об оном священнике и поныне не имеют резолюции; определенной же оным правлением казеннаго селения Пересадовки священник Василий Тернавский от оной станицы к отправлению христианских треб отказуется, просят о подтверждении оному священнику Тернавскому к отправлению во оной станице христианских треб с кем следует сделать сношение. Определено: в оное правление сим сообща // требовать, дабы оное благоволило на отправление станицы Матвеевской жителям христианских треб со стороны своей означенному священнику Тернавскому сделать подтверждение и сей суд без уведомления не оставит.

Ноября 28 дня 1794 года. Подлинное подписали земской исправник капитан Николай Мешухин, протоколист Андрей Ачеретков.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 254. — Арк. 13-13 зв.*

№ 117 1795, травня 30. — Клопотання громади станиці Матвіївки про покарання парафіяльного священника Ф. Наливайка

Копия. 1795-го года мая 30. *Духовному правлению окончить следствие над оным священником, а между тем его за пьянство, в чем и нами довольно замечен, от онаго прихода отрешить и определить на его место другого.*

Великому господину высокопреосвященнейшему Гавриилу митрополиту Екатеринославскому и Херсониса Таврическому
Херсонскаго уезда Бугскаго козацьего полку
станицы Матвеевки нижеподписавшихся

Нижайшее прошение.

Состоящий ныне на парафии в оной станице Матвеевке священник Феодор Наливайко со времени бытности его многократно в пьяном своем образе нас обиждает, и сверх того, презря предначертанной освещенный законом долг, учинил нижеписанные преступления, а именно: в пьянстве своем напал на жителя матвеевскаго Степана Берниченка на улице и на оном рубаху порвал; в краткое после того время данную ему, Наливайку, Алексеем Мулом под видом молитвеннаго служения лошадь в пьяном образе топором убил, а после сего на скором времени по прозбе его, Наливайка, послан был атаманом житель Григорий Гуржей в город Николаев, гонит в повозки его лошадей, едучи же оттель без всякой винности его, Гуржея, ночью на дороге в тракте бил онаго до полусмерти, так что от ево, Наливайка, побоев не мог в полгода в чувство прийти; а 792 года сентября 13, против 14 числ, противу праздника Воздвижения Господня, Петра Гунченка жену // Меланию, замкнувши в комору свою, в пьяном же образе бил до полусмерти, а равно и мать ее бил безвинно; тот же час без всякой вины атамана Адама Репенскаго на улице вдарил в щеку, и оттель бежал домой. За сим же поступком видя их атаман Репенский приближающихся к смерти, дал знать священнику Наливайку, кои видя самой, что от побоев его, исповедал их и святых тайн причащал. Затем вольнопроживающаго в него человека Андрея, замкнувши двери и окошки в своей избе, нещадно бил. О сем его жена дала знать бывшему ктитору Половинке и прочим, дабы отведено от убийства онаго. По поводу его безчинных поступков, навсегда разорений, побоев и угнетний нам делает, и непристойными речами порочит, то когда сие общество изготовилось к поданию прошения на него, то он дал нам от себе подписку, что впредь в пьяном своем образе быть и обид причинять нам не будет, которую подписку подлинную при сем прилагаем, а на последок того от пьянства не воздержуется. В пьяном образе зделанной рыбалкою Козмою в церковь каменной крест побил на дробные части, а 793 года генваря 1 числа пред начинанием вечерни ктитора Григория Половинку в часовне, терзая за волоса, нещадно бил без винной причины; а марта 22 д., когда хотел переехать чрез Буг реку в слободу Солонику, нарочно оттель Иван Волошин прислан, чтобы сей священник тамошних жителей выисповедывать и причащать их святых таин всех, то сей священник, не учиня того, // что долг требует священства, зашедши в станицу Баловну к тамошнему жителю Демьяну Катричу в пьяном образе в дом его, коего без всякой

причины, как только вошел, так начал бить, где и вронил из запазухи запасные дары на землю, при сем случае был дьячек Василий Колосовский и пономарь Аверкий Ивашкевич, с чашею стоял на дворе; священник же Феодор Наливайко, уступившуюся за отца своего дочь Татьяну, погнавшись за нею из хаты, бил палкою на дворе до тех пор, пока палку побил до руки; а сверх сего изделан заготовленной мастером бил в церкви престола, октября 26 ночи обрубил, и притом напал на улице на жителя Ивана Белого, бил и за волоса нещадно; а потом еще в пьяном образе, захавши в церковный трактир, по повелению нам от командира с онаго для строения церкви собирать за водку сумму, он же, Наливайко, целую бочку насильно в дом свой взял, и в то самое время от пьянства своего зготовленной мастером деревянной крест порубил. Еще при сем забрато оным священником Наливайком разновременно церковных денег, вещей и скота, на тое реестр прилагается, о чем мы еще с 793 года и по сие время неоднократно доносили духовному Херсонскому правлению и просили, дабы о вышеписанном чинено было выизследование, за что обо всем не имеем и поныне, и не последовало никакой резолюции. Сего ради Вашего высокопреосвященства нижайше просим, уважа вышеписанные священника поступки // и причинение нам обид, повелеть из Елисаветградскаго духовнаго правления съехать и для лучшаго уверения выизследование учинить, и Вашим высокомиловитивым архипастырским разсмотрением и резолюциею нас снабдить.

На подлинном тако: К сему прошению подписались станицы Матвеевки жители Григорий Половинка, Адам Репенский, Никифор Василченко, Иван Белый и станичный атаман Алексей Белоусюк, козаки Мирон Осадчук, Андрей Коваль и все общество, а вместо их неграмотных по их персональному прошению руку приложил писарь Василий Колосовский.

Свидетельствовал канцелярист Павел Никифоров.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 254. — Арк. 53-53 зв., 58-58 зв.*

№ 118 1796, грудня 10. — Витяг з указу Катериносланської духовної консисторії про оштрафування Херсонського духовного правління за зволікання із завершенням справи священника Ф. Наливайка

№ 519. Получен декабря 30 д. 1796 года.

328 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление по производившемуся в сей консистории над священником Наливайком [...] Утверждено: поелику оное Херсонское духовное правление, получа первый сея консистории указ 795-го года 19-го сентября, сообщило в тамошний нижний земский суд от 10-го октября, а потом повторило уже чрез одиннадцать месяцев, и более не только // не требовало от того суда исполнения, но и в консисторию не представляло, оставя совсем указ сей без действия, а чрез то, провалакивая священника Наливайка, оставило и самое дело без решения. Да и по нынешнему предписанию сея консистории, что учинено, не отвечает. Сверх же сего, имея долг свой троекратно в земский суд сообщить, делая то по крайней мере чрез месяц, а не видя исполнения, на основании именнаго 763-го года декабря 15-го дня 11-го пункта высочайшаго указа, представить в сию консисторию, из которой о понуждении земскаго суда взяты бы были должные меры, и тем бы поныне самое дело то получило свою решимость. Для того за таковое упущение и нерадение своей должности оштрафовать оное духовное правление десятью рублями с присилкою в сию консисторию, подтвердя при том ему, что если и впредь в подобных упущениях оное окажется, то присутствующие и писмоводитель подвергнут себя по отрешении от мест своих строжайшему суждению, о чем в оное Херсонское духовное правление и посылается сей указ декабря 10 дня 1796-го года.

Протопоп Иоанн Сулима
Секретарь Василий Сафонов
Канцелярист Павел Ластовицкий

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 254. — Арк. 65-65 зв.*

№ 119 1794, листопад. — Клопотання оleshківського священника С. Данилевського перед Херсонським духовним правлінням зі скаргою на священника Херсонської артилерійської команди О. Полонського

№ 358. Подано ноябрю 17 дня 1794 года. Записав доложить.
В Херсонское духовное правление
селения Олешек от священника Стефана Данилевскаго
Прошение.

Сего 1794-го года августа 7 и октября 20 чисел Херсонской артиллерийской команды священник Алексей Полянский оleshковских жителей Мойсея Спесивцова с удовою Ириною, тож и Вакулу Григориевича Кравченко з жителькою оleshковскою Мариною Андриевою, у которых мужья, а у оных мужей жены имеются живы, обвенчал, от которых я отобрав данные им Полянским в заверение, что те браки действительно им же обвенчаны, два свидетельства, оригиналом при сем представляю; почему Херсонскаго духовнаго правления покорно прошу призвать онаго священника Полянскаго спросить, откуда имеет власть и позволение чужих прихожан, убегающих от приходских священников, венчать, и о сем учинить милостивое рассмотрение.

К сему прошению селения Олешек священник Стефан Данилевский пописался

Ноября дня
1794-го года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 315. — Арк. 1.*

**№ 120 1794. — Свідोцтво військових про відсутність
перешкод для шлюбу І. Гаврилової**

Свидетельство

Мы, нижеподписавшиеся, дали сие свидетельство умершаго города Елисаветграда мещанина Данилы Полякова жене ево вдове Ирине Гавриловой, которая имеет желание совокупится законным вторым браком казеннаго селения Алешек за поселянина Моисея Спесивцова, что она после умертия вышеписаннаго мужа еще не за кем в замужестве не была и ныне действительно выходит за втораго мужа; ничья не крепостная и не беглая, в чем мы по христианской совести и присяге свидетельствуем и в противном случае отвечать должны.

К сему свидетельству, которое писал вместо перва Елисаветградска мастер. роты рядового Ивана Серяпева, жена ево Фекла Федотьева; Херсонской гарнизонной артиллерии бомбардира Тимофея Сучкова, новодонского казака Евдокима Ахтухова, за неумением их грамоте подписал Херсонской полевой аптеки сержант [...]¹.

¹ У тексті слово не прочитане.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 315. — Арк. 3.*

**№ 121 1794, листопада 27. — Рапорт священника
Херсонської артилерійської команди
О. Полонського Херсонському духовному правлінню
з поясненням підстав для проведеного ним вінчання**

№ 359. Полу. ноября 27 д. 1794 года. Записав с свидетельством доложить.

В Херсонское духовное правление

Артиллерийской церкви от священника
Алексея Полонского

Рапорт.

На Указ Херсонского духовного правления сим ответствую: к обвенчанию алешковского жителя Моисея Спесивцова с вдовою Ириною Гавриловою приступил я, не имея к тому в противность узаконений препятствия; а хотя в данном ему, Спесивцову, свидетельстве и сказано, что прежняя ево жена Анна Васильева дочь с 1787-го года находится в бегах и никакова известия об ней поныне нет, то сия семилетняя отлучка жены ево, Спесивцова, в сходстве узаконений и позволяет ему вступать с другою в законной брак; вдова ж Ирина Гаврилова никакова в противность узаконений препятствия к вступлению в законной брак не имела, почему оные мною законным порядком и обвенчаны, но к лучшему удостоверению два их свидетельства в оригинале при сем прилагаю. Прописываемаго ж в указе алешковского жителя Кравченка с жителькою Мариною Андреевою я никогда не венчал. Хотя ж указом // Святейшаго Правительствующаго Синода и повелено полковым попам быть в ведении архиереев тех епархий, где полк состоит, а как я сверх того здесь состою в точном ведении Херсонской артиллерийской команды, то Херсонское духовное правление в требовании меня имеет отнести к оной команде.

Артиллерийской церкви священник Алексей Полонский

Ноября 27 дня

1794 года

Херсон

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 315. — Арк. 5-5 зв.*

- № 122** **1794, грудня 9.** — Витяг з відношення Херсонського духовного правління до генерал-поручика Л. Бухольця з проханням розпорядитись про направлення священника Херсонської артилерійської команди О. Полонського до духовного правління

Высокородному и высокопревосходительному артиллерии г-ну генерал порутчику и кавалеру Льву Григорьевичу Бухолцу
из Херсонского духовного правления //

[...] В прекращение затруднений и излишней переписки онаго священника Полонскаго, паче ж дабы делопроизводством долго длиться не могло, по силе изображеннаго Святейшаго Правительствующаго Синода указа 1782 года августа 14 д., Вашему высокопревосходительству представляя, просим кому следует повелеть показаннаго священника Полонскаго по прописанной надобности выслать в сие правление в непродолжительном времени.

Декабря 9 дня 1794-го года

Письмоводитель прапорщик Иван Розсошенков

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 315. — Арк. 6.*

- № 123** **1794, грудня 23.** — Відношення Херсонської артилерійської команди до Херсонського духовного правління щодо конфлікту священника О. Полонського з присутніми духовними правління

№ 382. Получено декабря 26.

В Херсонское духовное правление

от Херсонской артиллерийской команды.

Приказом от господина артиллерии генерал порутчика и кавалера Льва Григорьевича Бухольца предписано: находящегося здесь полковаго священника Алексея Полонскаго, по требованиям духовнаго правления, для ответа во обвенчании им аleshковскаго жителя Мойсея Спесивцова со вдовою Ириною Гавриловою и жителя Вакулу Кравченка с жителькою Мариною Андреевою, во оное отсылать; которой // по объявлении ему того его высокопревосходительства приказа рапортом команде донес, что из присутствующих в правлении священников некоторые на ево враждуют за исправление им треб церковных по прозьбам

332 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

артиллерийской команды и других жителей, которых оне считают неправильно принадлежащими к соборной церкви, и что якобы оне чрез то лишаются доходу, и по сим обстоятельствам всех присутствующих в духовном правлении безпристрастными над собою судьями не признает и, опасаясь, // дабы от них не могло последовать ему какаго претеснения и обиды, просит послать ево при депутате. Почему он, в сходстве требования духовнаго правления, при депутате артиллерии порутчике Кулешове при сем и посылается.

Декабря 23 дня 1794-го году.

Артиллер. капитан Артем Таравский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 315. — Арк. 10-10 зв., 17.*

**№ 124 1794, листопада 29. — Указ Катеринославської
духовної консисторії Херсонському духовному
правлінню щодо накладення спитимії на шкіпера 2-го
рангу К. Сивохіна**

№ 372. Получен декабря “19”, 1794.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. В присланном в консисторию сего ноября 29-го из Государственного Черноморскаго адмиралтейскаго правления сообщении написано: во исполнение именнаго Ея Императорскаго Величества высочайшаго указа, даннаго оному правлению в 10-й день октября сего года за собственноручным Ея Величества подписанием, коим на всеподданнейший доклад правления о шкипере 2-го ранга Константине Сивохине, умертвившем женщину Александру Павлову, повелено: “шкипера Константина Сивохина держать десять дней на хлебе и воде, предать на полгода церковному покаянию, а потом по лишении чинов и дворянскаго достоинства сослать в Сибирь на поселение”, в Государственном Черноморском адмиралтейском правлении заключено: означеннаго шкипера Сивохина держать на морской гоубвахте десять дней // на хлебе и воде, а потом препроводить его, Сивохина, в здешнее духовное правление для исполнения определеннаго ему по высочайшему Ея Императорскаго Величества указу церковнаго покаяния, о чем Г-ну контрадмиралу и кавалеру Голенкину предписано указом, а Екатеринославской консистории сообщить и требовать с своей стороны дать о сем

духовному правлению предписание. А потому в Екатеринославской духовной консистории согласно Его высокопреосвященства Гавриила митрополита Екатеринославскаго и Херсониса Таврическаго резолюции определено: в Херсонское духовное правление послать сей указ и велеть, когда оной шкипер будет прислан во оное правление, наложить ему церковное покаяние к исполнению чрез полгода при соборной Екатерининской церкви следующим образом: водить его за караулом ежедневно ко всякому славословию Божию, стоять ему вне церкви и о согрешении // своем приносить господа Богу раскаяние, в настоящем и будущем постах исповедывать его, а святых таин не сподоблять кроме смертнаго случая, а в таком духовнику поступить по правилам 1-го вселенскаго собора 13-му и святаго Григория Нисскаго 3-му. По прошествии ж полугода возвратить его в Государственное Черноморское адмиралтейское правление.

Ноября 29 дня 1794 года

Казначей иеромонах Феодосий.
Секретарь Яков [Підпис].
Канцелярист Павел [Підпис].

Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 215. — Арк. 11 зв., 10.

№ 125 1794, грудня 10. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про вдячний молебень з приводу взяття російськими військами Варшави

№ 394. Получен декабря 31 д. 1794 года.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. В указе Ея Императорскаго Величества из Святейшаго Правительствующаго Синода от 27-го ноября, присланном к Его высокопреосвященству Гавриилу митрополиту Екатеринославскому и Херсониса Таврическаго, напечатано: По именному Ея Императорскаго Величества указу, объявленному сего ноября 25-го дня господином тайным советником Синодальным обер-прокурором, Императорской академии художеств президентом, приемником и кавалером, с таковым Высочайшим повелением, что как получено Ея Императорскаго Величества от генерала фельдмаршала графа Петра Александровича Румянцева Задунайскаго, с присланным от генерала аншефа графа Александра Васильевича Суворова Рымнинскаго

дежурным при нем генерал майором Истлеевым донесение, что минувшаго октября 29-го дня победоносным оружием Ея Императорскаго Величества польский столичный город Варшава покорен, принесено сего ноября 20 дня в Санкт-Петербургской придворной церкви в присутствии Ея Императорскаго Величества и Их Императорских // Высочеств по прочтении о всех неприязненных от поляков против России поведениях описания, которые уже чрез “Санкт-Петербургские ведомости” и обнародованы, а равно и во всех здешних градских церквах достодолжное всемилостивому Господу Богу благодарение торжественно, то таковое же бы отправлено было, по распоряжению Синода, и по всем епархиям в соборах, монастырях и церквах. Святейший Правительствующий Синод приказали о должном по сему именному Ея Императорскаго Величества высочайшему указу исполнению послать в кантору Светейшаго Синода, синодальным членам и прочим преосвященным епархиальным архиереям и в Воронежскую консисторию, также в ставропигиальные лавры и монастыря указы и велеть, чтобы по получении оных, в следующий воскресный или праздничный день, снесясь с гражданскими, где есть, правительствами, отправлены были после литургии всевышнему Господу сии за означенное дарованное России над неприятелями ея одоление с признанием благодати Его во всех намерениях и делах Ея Императорскаго Величества // в течение тридесятирехлетнего Ея царствования непрерывно с последующими благодарственныя молебствия и коленоприклонением и с звоном, по предварительном прочтении тех указов во всех монастырях и церквах (кроме тех, буде бы где оные до получения сих указов по сообщениям гражданских правительств отправлено уже было), в архиерейских соборах преосвященным архиереям самим, а в прочих местах духовным начальствующим соборне. Почему в Екатеринославской духовной консистории определено: к надлежащему по оному Святейшаго Правительствующаго Синода указу исполнению послать во все Екатеринославской епархии духовныя правления и монастыри указы, о чем сей в Херсонское духовное правление и посылается, в прочие же духовные правления и монастыри таковые посланы.

Декабря 10 д. 1794 года.

Казначей иеромонах [Підпис]
Секретарь Яков [Підпис]
Канцелярист [Підпис]

№ 126 1796, січня 25. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню з приводу скарги прапорщика І. Покотила на священика Ф. Наливайка

№ 37. Получен февраля 16 д. Записав доложить.

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Его высокопреосвященство Гавриил митрополит Екатеринославский и Херсониса Таврическаго по прошению прапорщика Ивана Покотила, которым донося о причиненной ему бывшим в станице Матвеевке священником Феодором Наливайком ночным временем в напиток образе в доме его разбитием трех окошек и ругательством обиды, просит о учинении о сем следствия, а ему о доставлении удовольствия, сего генваря 16 дня резолюциею повелел: “Учинить следствие по прошению на основании узаконений”. Почему в Екатеринославской духовной консистории определено: для надлежащего по оной Его высокопреосвященства резолюции исполнения в оное Херсонское духовное правление послать указ с тем, чтобы по сему прошению произведено было следствие во оном правлении с обязанием его, Наливайка, о неотлучке из Херсона до окончания онаго подпискою.

Генваря 25 дня 1796-го года.

Екзаменатор Иеромонах Маркел
Секретарь Василий Сафонов
Канцелярист Павел Ластовецкий

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 266. — Арк. 1.*

№ 127 1796, лютого 29. — Указ Херсонського духовного правління священику Красовському про охрещення матроса Чорноморського флоту мусульманина Ш. Ібраєва

Указ Ея Императорскаго Величества самодержицы всероссийския из Херсонскаго духовнаго правления козеннаго села Богоявленскаго священнику Никифору Красовскому. По указу Ея Императорскаго Величества Херсонское духовное правление по выслушании рапорта

вашего и приложеннаго при нем из конторы Богоявленскаго морскаго госпиталя о окрещении находящагося во оном госпитале за болезнею Черноморскаго флота девяностапущечнаго корабля матроса 1-й статьи из татар Шафея Ибраева по желанию его из магометанскаго закона в веру православную грекороссийскую сообщает, что учиненной с указом Екатеринославской духовной консистории прошлаго 1790 сентября, последовавшим по определению покойнаго преосвященнаго Амвросия архиепископа, в коем повелено: “хотя и предписано было от нас, чтоб без дозволения нашего никого из иноверства в православную грекороссийскаго исповедания веру не крестили и не присоединяли, но как таковым образом умножаются излишние только бумаги и происходит медление, того ради предписать духовным правлениям, чтобы оные не относясь к нам или в консисторию поручали по своему рассмотрению // священникам таковых желающих иноверцев, изучив христианскому закону, крестить и присоединять, а потом о сем с прописанием подлежащих обстоятельств рапортовали бы к консистории”. Приказали: вам, священнику Никифору Красовскому, послать сей указ и велеть онаго матроса Шафея Ибраева по изучении догматам веры из магометанскаго закона в веру православную грекороссийскую крестить и сему правлению рапортовать.

Февраля 29-го дня 1796 года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 279. — Арк. 3-3 зв.*

**№ 128 1796, липня 13. — Клопотання прапорщика
І. Покотила та священника Ф. Наливайка перед
Херсонським духовним правлінням про припинення
провадження по їхній справі**

№ 239. Подано июля 14 д. Записав доложить в Херсонское духовное правление.

Бугскаго козацьего полку станицы
Матвеевской отставнаго прапорщика
Ивана Покотило повереннаго оной станицы
писаря Афанасия Лещинскаго и бывшаго в
той же станице священника Феодора Наливайка
Прошение.

По производимому во оном правлении по иску из нас перваго, прапорщика Покотила, на последнего, священника Наливайка, о

причиненой Наливайном разбитием в доме Покотила трех окошек обиде делу мы, поговоря между собой, полюбовно мирились с тем, что впредь мы один на другого искать не будем, ни наследники наши онаго дела возобновлять не будут же; для того Херсонскаго духовнаго правления покорно просим, не чиня по тому делу никакого производства, оное предать вечному забвению.

К сему прошению станицы Матвеевки отставного прапорщика Ивана Покотилы поверенный той же станицы писарь Афанасий Лещинский подписался.

Священник Феодор Наливайко

Июля 13 дня
1796-го года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 293. — Арк. 7.*

№ 129 1796, грудня 30. — Рапорт зборної ізби Бузької станиці Новопетрівської Херсонському духовному правлінню про церковного титаря відставного козака Л. Ворушилу

№ 4. Получен генваря 4 д. Записав доложить.

В Херсонское духовное правление

Бугской станицы Новопетровской от зборной избы
Рапорт.

Общество сей станицы определеннаго к должности титарской отставнаго козака Лукьяна Ворушилу как в приходе, так и в расходе суммы церкви святителя Христова Николая с прошлаго 795 года с октября месяца в точности щитан, и что начету никакого // не оказалось, почему и впредь быть способен, но только покорнейше просится на приход и расход снабдить ево зашнурною книгою.

№ 2

Декабря 30 дня 1796 года

Начальник отставной кварталмейстер Михайло Мустицин

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 144. — Арк. 1-1 зв.*

№ 130 1797, січня 2. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню з приводу клопотання капітан-лейтенанта Чорноморського флоту К. Константинова про розлучення

№ 13. Получен генваря 12 д. Записав доложить.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Прошлога 1796 года декабря 29 дня поданным Его высокопреосвященству Гавриилу митрополиту Екатеринославскому и Херсониса-Гаврическаго Черноморскаго флота капитан лейтенант и кавалер Кириан Константинов прошением представил, что в 792-м году женился он на дочери отставнаго подпорутчика Грека Стоя Петровича Елене, которая в скором после того времени, позабыв супружескую обязанность, в отлучку его по службе из дому, ведя жизнь распутную, обращалась неоднократно с разными людьми в прелюбодеянии, которое поначалу оказывалось неприметным, а потом открылось и гласным благородной публике, в коей она и участия в обхождении лишена; каковыя поступки ея, Елены, сносил он, Константинов, великодушно в чаячнии будущаго ея в оных раскаяния, а между тем старался доводить ея до онаго и до исправления в своей жизни увещаниями и благодеяниями; но все сие осталось тщетно, и потому он, Константинов, высылал ея из дому своего к родителям ея, но по прозьбе оных и советам благородных и духовнаго звания людей и паки принял к себе в таковой же надежде, что она, Елена, почувствуя оказываемое к ней // снисхождение, подщится загладить поступки свои сохранением непорочности и благородным поведением; однако по привычке ея к развращенной жизни и сие средство не сделало никакова успеха, ибо и еще вместо исправления впала в прелюбодеяние с писарем полковника и кавалера Ламброкацоны Апостолом Флоры, и продолжала оно с ним немалое время столь безстыдно и откровенно, что разновременно и случайно зделались тому зрительми Грек Анакиенос, девки Надежда Кирьяковна, Катерина Кузьминова и матроз Иван Иванов, которые в том и засвидетельствовать могут; по каковым обстоятельствам и просит брак его с женою его Еленою по вышепрописанным причинам на основании законов расторгнуть вовсе, и его оставить свободным с выдачею о сем свидетельства. По оному прошению Его высокопреосвященство резолюциею повелел: “консистории нашей противу сей прозбы кому надлежит велеть исследовать и

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 339
представить”. Почему в Екатеринославской духовной консистории
определено: в Херсонское духовное правление послать указ, и велеть
противу сего прошения по надлежащему изследовать, и что
откроется, прислать самое подлинное дело для разсмотрения в сию
консисторию без замедления. Генваря 2 дня 1797-го года.

Екзаменатор иеромонах Маркел
Секретарь Василий Сафонов
Канцелярист Павел Ластовицкий

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 297. — Арк. 1-1 зв.*

**№ 131 1797, березня 31. — Відношення Херсонського
гренадерського полку до Херсонського духовного
правління з проханням дозволити полковому
священнику відправляти служби в церкві на
грецькому форштадті**

От Херсонскаго гренадернаго полку
в Херсонское духовное правление.

По недоставлению поныне сюда из винтер квартир церковной
полковой утвари, с чем уже от полку сего правлению оному было
предварено, так как еще имеется не малое число военнослужителей к
исповеди и причастию святых тайн, полк сим онаго духовнаго
правления просит позволить в состоящей на греческом форштате
церкви полковому священнику Симеону Рачинскому отправлять
нынешней недели для причастников церковнослужения, также в
наступающий праздник Воскресения Христова для должествующей
быть чрез три дни от полку сего церковный парад.

Херсон, марта 31 дня 1797 года

Полковник князь Николай Шаховской

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 318. — Арк. 1.*

**№ 132 1797, квітня 2. — Відношення Херсонського
духовного правління до Херсонського
гренадерського полку із відмовою в дозволі
полковому священнику відправляти служби в церкві
на грецькому форштадті**

Из Херсонскаго духовнаго правления
в Херсонский гренадерский полк

На сообщении онаго полку от 31 числа прошедшаго марта под № 318 сие правление извещает: как Херсонская Греческая церковь находится в наблюдении Херсонской купеческой церкви у приходских священников, то оных по силе главной команды повелений изсторонить не можно, а потому полковому священнику Симеону Рачинскому к отправлению во оной церкви на нынешней неделе и в предследующий праздник пасхи для военнослужителей церковнослужений позволить нельзя.

Апреля 2 дня 1797 года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 318. — Арк. 2.*

**№ 133 1797, липня 29. — Рапорт Херсонського духовного
правління митрополиту Гавриїлу про священника
станіці Новопетровської Бузького козацького
війська П. Голубова**

Великому господину Высокопреосвященнейшему Гавриилу митрополиту Екатеринославскому и Херсониса Таврическому из Херсонскаго духовнаго правления

Репорт.

Сего месяца 28 числа Херсонскаго уезда второй части благочинный священник Карп Павловский при репорте представил находившегося в селении Новопетровском священника Павла Голубова, в пьянстве, буянстве и соблазнах чрезвычайных им усмотреннаго. Как же об оном священнике Голубове по сообщению земскаго исправника Манухина о таковых его поступках в сем правлении произведенное дело отправлено подлинником на рассмотрение в Екатеринославскую духовную консисторию сего года генваря 12 числа, но ныне по силе указа Святейшаго Правительствующаго Синода по имянному Его императорскаго величества высочайшему указу сего ж года мая от 1-го числа состоящегося, прописанной священник Голубов для ближайшего усмотрения поведения его и исправления, по рассмотрению Вашего высокопреосвященства, по открытому указу от места до места за присмотром отправлен к Вашему высокопреосвященству в город Полтаву, о чем с приложением в оригинале благочиннаго священника Павловскаго репорта сие правление доносит

Июля 29 дня
1797-го года, № 275.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 314. — Арк. 2.*

**№ 134 1798, травня 25. — Відношення Херсонської управи
благочинія до Херсонського духовного правління
про клопотання порутчика Херсонського
адміралтейства Іванова щодо розлучення**

Из Херсонской управы благочиния в Херсонское духовное правление.

Ведомства Херсонскаго адмиралтейства порутчик Иванов поданным в сию управу благочиния прошением между прочим просит на законную свою жену Ирину, Филиппову дочь, о несогласном ее с ним Ивановым житии, значущимся в оном прошении, и так как дело такого рода подлежит рассмотрению духовнаго суда, то оное прошение оригиналом для таковаго рассмотрения при сем в оное духовное правление и препровождается. Майя 25-го дня 1798-го года.

Городничий коллежский ассесор Григорий [Підпис]
Регистатор [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 345. — Арк. 4.*

**№ 135 1798, червня 9. — Відношення Херсонського
духовного правління до Херсонської управи
благочинія з приводу клопотання порутчика
Іванова про розлучення**

Из Херсонскаго духовнаго правления
в Херсонскую управу благочиния.

По сообщению оной управы благочиния, с препровождением оригиналом поданнаго от порутчика Иванова прошения на законную жену свою Ирину, Филиппову дочь, о несогласном ее с ним, Ивановым, житии, значущимся в оном прошении, и так как дела таковаго рода подлежат рассмотрению духовнаго суда, то для рассмотрения в Херсонском духовном правлении, определено: как оное прошение порутчика Иванова приносится на жену свою Ирину о

342 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

несогласном ее с ним, Ивановым, житии, с изъяснением при том в особом регистре и учиненного ею при удалении из дому его сносу, дела же таковыя к духовному суду // не относятся, поелику не только всякая объявляемая гражданином о жизни своей опасность и от того предохранение принадлежит по силе законов рассмотрению светского суда, но и наблюдение доброго согласия между мужем и женою, по силе устава благочиния 41 статьи о правилах общественных в 8-м и 9-м отделениях относится к управе благочиния, воинского ж процесса первой части 3-й главы 2-м отделением о челобитчиках повелено: “кто на кого бить челом хочет, тому надлежит противника своего во оный суд требовать, где он судим есть, ибо ежели он его в таковой суд позовет, который ему никакого не может учинить принуждения, тогда позыв его без жодного есть действия”. В следствие коих узаконений прошения управе благочиния, поданного во оную // от поручика Иванова, присылать в сие правление для разбирательства не следовало, и для того помянутое прошение отослать обратно в Херсонскую управу благочиния при сообщении.

Июня 9 дня 1798 года подлинное подписал Херсонский протопоп

Иоанн Богданович

Письмоводитель канцелярист Алексей Морозов

Копиист Назарий Морозов

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 345. — Арк. 5-6.*

№ 136 1801, червня 3. — Указ Новоросійської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про направлення благочинного священника І. Аврамова в складі 11 духовних осіб для служіння на Чорноморський флот

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Новороссийской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Последовавшим из Святейшаго Правительствующаго Синода к Его Высокопреосвященству Афанасию архиепископу Новороссийскому и Днепровскому и ордена Святых Анны перваго класса кавалеру минувшаго апреля от 18-го дня указом предписано: избрав из Новороссийской епархии на назначенные по Высочайшим повелениям в кампанию сего лета находящиеся в Черноморском флоте корабли для священнослужения одиннадцать священников или иеромонахов, испытанных в честном и добропорядочном поведении,

отправитъ в контору главнаго командира Черноморскаго флота немедленно, снабдя их прогонными на одну для каждого подводу и на путевое содержание деньгами. В следствии чего, и во исполнение последовавшей от Его Преосвященства резолюции, в Новороссійской духовной консистории определено: в оное Херсонское духовное правление послать указ и велеть назначеннаго дня показанной отправки во флот в числе прочих из Херсонскаго уезда // селения Медеровки Петропавловской церкви священника и благочиннаго Иоанна Аврамова, выслать в сию консисторию, не приемля от него никаких отговорок в самоскорейшем времени, опасаясь и за малейшее промедление или послабление строжайшаго по законам взысканія.

Июня 3-го дня 1801 года.

Благочинный соборный священник Феодор Дмитровскій
Секретарь Сафонов
Канцелярист Иван Якимовскій

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 432. — Арк. 1-1 зв.*

**№ 137 1802, травня 31. — Указ Новоросійської духовної
консисторії Херсонському духовному правлінню про
дозвіл священнику І. Аврамову залишитись при
парафії в Медерівці**

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссійскаго из Новороссійской духовной консистории в Херсонское духовное правление. По вступившему в сию консисторию из онаго духовнаго правления рапорту, которым представляя, что Херсонскаго уезда села Медеровки второй части благочинный священник Иоанн Аврамов, назначенный по предписанию сея консистории в Черноморскій флот, прибыл из Новомиргорода в дом свой без всякаго вида, отзывается больным, просило резолюции, считать ли его по прежнему в селе Медеровке и в должности благочиннаго; определено: оному Херсонскому духовному правлению дать знать указом, что означенный благочинный священник Иоанн Аврамов оставлен при прежнем его месте и должности.

Мая 31 дня 1802 года.

Благочинный кафедральный священник Феодор Дмитровскій
Секретарь Сафонов
Канцелярист Дмитрий [Підпис]

**№ 138 1801, липня 27. — Указ Новоросійської духовної
консисторії Херсонському духовному правлінню з
приводу повідомлення контори головного
командира Чорноморських флотів про проведення
протоієреєм Г.Саражиновичем вінчання мічмана
Родіна в порушення імператорського указу**

№ 298. Получен августа 3-го 1801-го года. Записав доложить.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Новороссийской духовной консистории в Херсонское духовное правление. По вступившему в сию консисторию из конторы Главнаго командира Черноморских флотов сообщению, которым изъясня, что мичман Родин вступил с дворянкою девицею Мариною Дурасовою самовольно без дозволения начальства и обвенчан сего года мая 5 дня в Херсонской Успенской церкви протоиереем Григорием Саражиновичем (который ему, Родину, и свидетельство о дворянстве той Марии дал) без всякаго позволения и в противность Высочайшаго указа, отданнаго при пароле минувшаго генваря в 26-й день, чтобы всему генералитету, штаб и оберофицерам, принявшим намерение сочетатися законным браком, предварительно испрашивать на то Высочайшаго соизволения, донося именно на ком жениться кто желает, требует всем местам и священным особам строжайше подтвердить, дабы оные без особаго Высочайшаго на сей раз повеления и командирских отношений или свидетельств не дерзали сочетать браком офицеров, принадлежащих ведомству оной конторы. Определено: о надлежащем // и непременно по оному конторы Главнаго командира Черноморских флотов требованию исполнению во все состоящие в Новороссийской епархии духовные правления послать (посланы) указы. А оному Херсонскому духовному правлению предписывается сим, чтобы оно от помянутаго протоиерея Саражановича отобрав ответ, по какому праву обвенчал он состоящаго в службе означеннаго мичмана Родина с девицею Мариною Дурасовою в противность именнаго Высочайшаго указа и почему дал ему, Родину, о дворянстве Марии выданное свидетельство, представить в сию консисторию без замедления.

Июля 27 дня 1801 года.

Благочинный соборной священник Феодор Дмитриевский
Секретарь Сафонов

№ 139 1801, жовтня 25. — Указ Новоросійської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про переведення священника С. Камінського до морського шпиталю адміралтейського селища Богоявленського

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Новороссийской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Его Высокопреосвященство Афанасий архиепископ Новороссийский Днепровский и ордена Святыя Анны пераго класса кавалер по прошению Херсонскаго уезда селения Иванопетровскаго Покровской церкви священника Саввы Каминскаго, которым представляя, что помещик того селения коллежской ассесор Дубницкий, делаю ему разныя угнетении, не делает ему по условию никаково продовольствия, к чему и подданных своих под страхом наказания не допускает, а хоть и отведена им для церкви земля 120 десятин, но сия земля не к хлебопашеству, ни к сенокосу вовсе не способная; сверх же того при той Покровской церкви ни дьячка, ни пономаря не имеется, чрез что он и в отправлении священнослужения имеет крайнюю нужду; о каковых обидах, приложо данное от благочиннаго священника Самуила Курковскаго, и о желании иметь его при состоящим в Адмиралтейском селении Богоявленском морском госпитале от конторы онаго два свидетельства, просил туда его определить; минушаго сентября 17 дня резолюциею между прочаго повелел: “священника определить на просимое место. А сверх того, зделать 1-е, от духовнаго правления потребовать известия, что оно зделало по жалобе священниковой на прихожанина Дубницкаго? 2-е, вышписанная Покровская церков в каком точно состоянии по внутренности и внешности? 3-е, в каком разстоянии от других церквей? И по присылке его известия предложить нам”. В следствие чего в Новороссийской духовной консистории определено: Помянутому священнику Савве Каменскому на бытие при морском госпитале, состоящем в селении Богоявленском, // дать (и дан) к надлежащему по оной Его Высокопреосвященства резолюции исполнению в оное Херсонское духовное правление послать указы.

Октября 25 дня 1801 года

Духовник иеромонах Ливерий
Сафонов
Регистратор Козьма [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 452. — Арк. 1-1 зв.*

**№ 140 1804, червня 6. — Указ похідної контори
архієпископа Афанасія Херсонському духовному
правлінню про зміну порядку подачі метричних і
сповідних книг миколаївськими шпитальними
священнослужителями**

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из походной Его Высокопреосвященства Афанасия архиепископа Екатеринославскаго, Херсонскаго и Таврическаго и кавалера конторы в Херсонское духовное правление. Его Высокопреосвященство по отношению конторы главнаго командира Черноморских флотов, в котором приписывая прошение Николаевской морской госпитали священника Каминскаго, что чрез отвлечение его от настоящей его должности оным духовным правлением для доставления во оное исповедных и метричных книг лично, находящиеся в госпитале больные, нуждаясь в получении христианских треб, умирают без оных; потом изъясняя, что госпитальным священникам надлежит быть безотлучно при своем месте, просили о неотлучении госпитальных священников от их должности учинить рассмотрение; резолюциею повелел: “По прописываемым обстоятельствам впредь николаевские госпитальные священники имеют исповедные и метричные книги подавать протопопам Адмиралтейской соборной церкви, а сим доставлять с своими такими же // куда следует. О чем за известие сообщить и в вышеписанную контору”. В следствие чего в сей консистории определено: к надлежащему по прописанной Его Высокопреосвященства резолюции исполнению в оное Херсонское духовное правление и города Николаева Адмиралтейской соборной церкви к протоиерею Евфимию Савурскаму с братиею послать указы и велеть сим последним в положенное время, принимая от госпитальных священников исповедные и метричные книги, доставлять в Екатеринославскую духовную консисторию без упущения, о чем и в контору главнаго командира Черноморских флотов сообщить (и сообщено).

Июня 6-го дня 1804-го года

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 347
Новомиргородського собора протоієрей Феодор Дмитревський
Секретарь Сафонов
Повытчик Афанасий [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 452. — Арк. 15-15 зб.*

**№ 141 1801, листопада 14. — Відношення генерал-майора
Титова до Херсонського духовного правління про
незаконне вінчання підпоручика Ринського в
шпитальній церкві**

№ 401. Получено ноября 16 д. 1801-го года. Записав доложить.
От генерал майора Херсонскаго Гренадерскаго полка шефа Титова
1-го

в Херсонское духовное правление

Всевысочайше ввереннаго мне Херсонскаго гренадерскаго полка подпорутчик Ринской вопреки зделаннаго ему от полку запрещения непозволительно женился на женщине дурнаго поведения, чрез что подверг себя в преступление притивное узаконений Его Императорскаго Величества, коим велено “всему генералитету, штаб и обер офицерам, приняв намерение сочетаться законным браком, предварительно испрашивать на то Высочайшаго соизволения, донеся именно на ком жениться желает”. А как онаго подпорутчика Ринскаго с упомянутой женщиной сего ноября месяца 12-го числа ночью в состоящей при госпитале церкви обвенчал один из флотских священников без всякаго на то узаконеннаго вида, потому Херсонское духовное правление прошу учинить о сем неупустительное изследование, почему тот священник отважился приступить к сочетанию брака без полковаго на то позволения, и для поступления с ним яко с виновным за сие по законам, куда надлежит представить. О имени ж венчавшаго священника находящейся при госпитальной церкви священник знать должен, потому что в доме его и при нем лично прописанной подпорутчик Ринской просил того священника о повенчании. О последствиях сего дела не оставит меня уведомлением для донесения куда следует.

Генерал майор Титов

Ноября 14 дня 1801-го года
Город Херсон

**№ 142 1801, листопада 25. — Витяг з відношення
священника Херсонського морського шпиталю
Ф. Морозова до Херсонського духовного правління з
приводу незаконного вінчання підпоручика**

Получен ноября 27 д. 1801-го года. Записав доложить. № 422.

В Херсонское духовное правление

Херсонскаго морскаго госпиталя священника Феодора Морозова
Рапорт.

[...] Сим Херсонскому духовному правлению доношу, что показанный подпорутчик Рынский прежде хотя усильно многократно просил меня о повенчании его с женщиною по имени мне неизвестною, но как я отнюдь обвенчать его не согласился, то он действительно, как и в сообщении господина генерал майора Титова значится, просил о том при мне случившагося быть у меня в казенном доме (отведенном мне для временнаго, а находящимся при госпитальной церкви сторожам для всегдашняго жительства) в новостроющагося в Херсоне стопушечнаго корабля священника Михаила Волчаницкаго. Я же, когда они между собою разговаривали, нарочно, чтобы более подпорутчик Рынский не просил меня о обвенчании его, отлучился из того казеннаго дому в свой дом, состоящий на Греческом форштате, а оной священник Волчаницкой потом его, Рынскаго, обвенчал в той госпитальной церкви, в которой по случаю, что служителям команды // стопушечнаго корабля до определения на оной священника Волчаницкаго требы преподавал я, и они пребывают в казенных домах, состоящих при самом госпитале, я ему, Волчаницкому, не препятствовал содержать святыя дары и той команды венчать браки.

Священник Феодор Морозов

Ноября 25 дня
1801 года

№ 143 1802, лютого 5. — Відношення комісії військового суду при Херсонській фортеці до Херсонського духовного правління по справі незаконного вінчання підпоручика

Получено февраля 7-го 1802-го года. Записав доложить. № 36.

Из комиссии военного суда, при Херсонской крепости учрежденной,

в Херсонское духовное правление.

По содержанию полученнаго ныне в сей комиссии от Херсонскаго коменданта господина от инженер генерал майора командора и кавалера Гартинга ордера с прописанием сообщения к нему Херсонскаго гренадерскаго полка, в следствие таковаго ж ордера от его высокопревосходительства господина генерала от инфантерии инспектора и кавалера Розенберга, прописывающаго повеление Его Императорскаго Высочества государя цесаревича и великаго князя Константина Павловича по высочайшему соизволению Государя Императора, производимое в сей комиссии Херсонскаго гренодерскаго полку над подпорутчиком Ринским за самовольную им женитьбу дело оставлено и исключено в решенные дела, о чем духовному правлению дается // знать, и чтоб оное требуемаго пред сим комиссиею от священника Михайлы Волчаницкаго касательно обвенчания им ево, Ринскаго, объяснения уже не доставляла.

[Підпис]

Февраля 5 дня
1802 года.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 467. — Арк. 24-24 зв.*

№ 144 1803, травня 12. — Рапорт протоієрея Г. Саражиновича Херсонському духовному правлінню про втручання флотського священника М. Волчаницького в справи херсонських парафіяльних і шпитальної церкв

В Херсонское духовное правление

протоиерея Григория Саражиновича
Рапорт

Находящийся при Херсонской морской госпитале священник Федор Морозов присланною ко мне запискою известил, что

350 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

истекшаго апреля 26-го дня стопушечнаго ратнаго корабля священник Михаил Волчаницкий обвенчал купеческой Успенской церкви прихожанку мищанина Кузнецова дочь с матросом в казарме, а за то он, священник Морозов, означеннаго Волчаницкаго для обвенчания того брака не впустил в церковь, потерпел он от комиссара Погорелова выговор, и потому просит дать ему письменное дозволение, допускать ли священника Волчаницкаго в госпитальной церкви венчать браки или не допускать, а как и всегда помянутый священник Волчаницкий вмешивается в чужие приходы, и тем приходские священники // обижаются, для того означенную священника Морозова записку для представления куда следует на рассмотрение при сем во оное духовное правление представляю.

Протоиерей Григорий Саражинович

Мая 12 дня 1803 года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 519. — Арк. 1-1 зв.*

№ 145 1803, травня 15. — Виписка з журналу Херсонського духовного правління щодо дружини солдата Херсонської гарнізонної артилерії К. Матвєєвої, яка клопотала про розлучення через знущання і перелюб чоловіка

1803-го года мая 15 дня в журнале Херсонскаго духовнаго правления по прошению солдатки Катерины Матвеевой резолюция положена такова: приказали: в команду Херсонской гарнизонной артиллерии сообщить с тем, дабы она благоволила женку Катерину до окончания и решения начавшагося в сем правлении дела о расторжении брака ее отдать кому из надежных фамильных людей на поручительство и иметь об ней свою защиту к предохранению по силе законов от опасности в ее жизни, и чтобы она никаких обид от мужа своего претерпевать не могла, и потом уведомить сие правление, кому она отдана будет, с приложением подлинной расписки поручителя. Подлинная за подписом Херсонскаго духовнаго правления присутствующих протоиерея Иоанна Богдановича, иерея Самуила Курковска.

С подлинным верно: письмоводитель Алексей Морозов

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 531. — Арк. 3.*

**№ 146 1803, жовтня 23. — Указ Новоросійської духовної
консисторії Херсонському духовному правлінню з
приводу клопотання дружини гренадера
В. Завадського про дозвіл вступити в другий шлюб**

Получен 1803 года ноября 3 д.
№ 333.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Новороссийской духовной консистории в Херсонское духовное правление. По вступившему к Его высокопреосвященству Афанасию архиепископу Новороссийскому и Днепровскому и кавалеру от женщины Любви Трофимовой дочери прошению, которым предоставляя, что муж ее, служивший в Таврическом гренадерском полку гренадером, Василий Завадский в прошлом 1795-м году, вступя с полком в Польшу, где поныне находится, она не знает, просит о дозволении ей выйти в замужество за другаго разсмотрения; в Новороссийской духовной консистории определено: как помянутой гренадер Завадский вышел с полком в бывшую Польшу, и следовательно нахождение его известно, почему и должна она жена его, на точном основании 92-го правила Вселенскаго собора в толковании, узнать о месте пребывания того полка, испросить от онаго о своем муже сведение. И если по оному откроется, что он находится в неизвестности или уже умер, то в тогдашнее время с представлением таковаго свидетельства и может просить о дозволении вступить в другой брак; а ныне ей в том отказано, и для объявления ей в оное Херсонское духовное правление послать указ.

Октября 23 дня 1803-го года.

Семинарии ректор протоиерей [Підпис]
Секретарь Сафонов
Губернский регистратор Бучинский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 513. — Арк. 1.*

№ 147 1803, листопада 18. — Указ Новоросійської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про задоволення звернення благочинного Кримської інспекції Троїцького мушкетерського полку протопопа П. Мираєвського про відпуск духовними правліннями святого миру полковим священикам

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Новороссийской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Его Высокопреосвященство Афанасий архиепископ Новороссийский и Днепровский и кавалер по рапорту благочиннаго Крымской инспекции Троицкаго мушкетерскаго полку протопопа Петра Мираевскаго, в котором, упоминая об отпущенном ему для церкви онаго полку из Перекопскаго духовнаго правления святаго мира, потом представляя, что и в прочих полковых церквах Крымской инспекции настoit в оном нужда, просил духовным правлениям: Перекопскому, Херсонскому, Тираспольскому и Екатеринославскому предписать, чтобы они являющимися в оныя полковым священикам или на случай отдаленности по требованиям их святое миро отпускали. Резолюциею повелел: “Велеть отпускать”. Почему в Новороссийской духовной консистории определено: к надлежащему по оной Его Высокопреосвященства резолюции исполнению в означенные Перекопское, Тираспольское, Екатеринославское и оное Херсонское духовныя правления послать указы.

Ноября 18 дня 1803-го года

Благочинный архиерейскаго собора иерей Феодор Дмитревский
Секретарь Сафонов
Канцелярист Якимовский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 515. — Арк. 1.*

№ 148 1804, жовтня 10. — Витяги з указу Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про призначення церковного покарання прапорщику М. Очаківському за ненавмисне вбивство

Получен октября 15 1804-го года. Записав доложить. № 403.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное

правление. Консистория сия, слушав сообщение Екатеринославскаго губернскаго правления и требованную в дополнение онаго копию с экстракта, учиненнаго в Херсонском уездном суде из дела о сужденном первее в оном, а потом и в Екатеринославской палате уголовного суда, жительствующем Херсонскаго уезда в казенном селении Новопетровском отставном прапорщике Николае Очаковском за поражение им порутчика Бобеля сын Матвея [...] //

Помянутая палата уголовного суда заключаая, что Очаковским прописанный поступок зделан без умысла к убийству и из единого смертнаго о жизни // своей страха, и сверх чаяния, присудили сообразно 763-го года февраля 10 дня указу и второй части суднаго процесса главы 5-й пункта 10-го освободить его от дальнейшего наказания, выдержать в тюрьме за неосторожность чрез два месяца и предать церковному покаянию на месте жительства его по разсмотрению духовной власти. Определили и Его высокопреосвященство Афанасий архиепископ Екатеринославский, Херсонский и Таврический и кавалер утвердил: оному подсудимому прапорщику Николаю Очаковскому за показанное его преступление хотя и следовало по силе 23-го правила поместнаго Анкирскаго собора определить церковное покаяние яко неумышленному убийце на пять лет, но поелику он за сие же самое присужден к выдержанию в тюрьме чрез два месяца, то как по сему, так и в разсуждении старости его лет назначить ему таковое покаяние половинное, на два года и шесть месяцев, с исполнением онаго на месте жительства его под присмотром духовнаго его отца следующим образом: во все воскресные и праздничные дни ходить в церковь на всякие славословия и приносить о том согрешении своем истинное пред Богом раскаяние, во все посты исповедоваться, а святых тайн не приобщаться, кроме смертнаго случая, в котором поступить по 5-му правилу Григория Ниского с тем, что если в продолжении времени усмотрены будут в нем плоды, достойные // покаяния, то и в уменьшении ему оной на основании 102 правила 6-го Вселенскаго собора и указа Святейшаго Правительствующаго Синода 1780 года марта от 21 дня оказать снисхождение, для чего и рапортовать духовному его отцу в духовное правление, а оному в сию консисторию по полугоду, и о том в сие Херсонское духовное правление послать указ.

Октября 10 д. 1804 года

Ключарь протоиерей Иоанн Станиславский
Секретарь Сафонов
Канцелярист [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 539. — Арк. 5-6 зв.*

**№ 149 1804, листопада 15. — Лист отамана Бузького
козацького полку І. Краснова до архієпископа
Афанасія з повідомленням про закладку церкви в
станіці Себіній і про старання, які доклав у цій
справі протоієрей Саражинович**

Пол. нояб. 23-го. По содержанию письма заготовить ответ.
Ваше Высокопреосвященство!
Милостивый Архипастырь!

По благословению Вашего Высокопреосвященства, вверенного
мне Бугскаго войска в станице Себиной 18-го числа истекшаго
октября заложена церковь божия во имя С-го Архистратига Михаила,
в присутствии моем. Весьма приятно было видеть, что станицы той
казаки с великим благоговением приносили всевышнему молении при
сем богоугодном начинании, и, жертвуя достояниями своими из
добрый их воли, сложили на построение С-го храма более двух тысяч
рублей. О сем свидетельствую Вашему Высокопреосвященству, не
могу не изъяснить, что доведением к толико изрядному и
благопроизвольному подаянию способствовал весьма мне бывшей тут
при посвящении под храм места протоиерей // Саражинович, котораго
добронравие и отличное по должности своей поведение заставили
меня просить всепокорнейше о милостивом Вашего
Высокопреосвященства к сему достойному старику благоволения.
Поручая себя архипастырским молитвам вашим, пребыть честь имею
с истиннейшим почтением и совершенною преданностию

Вашего Высокопреосвященства Милостиваго Архипастыря
покорнейший слуга Иван Краснов

№ 1085
15 ноября 1804
в Вознесенске

*Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. —
Спр. 496. — Арк. 50-50 зв.*

№ 150 1805, березня 2. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про незаконне вінчання протоієреєм Г. Саражиновичем мичмана Родані

№ 52. Получен 1805 года марта 14 д.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Прошлаго 1801-го года июля 10-го дня присланным в сию консисторию контора главнаго командира Черноморских флотов сообщением изъясняя, что мичман Родани вступил в брак с дворянкою девицею Марьею Дурасовою самовольно без дозволения начальства, и обвенчан того года мая 5 дня в Херсонской Успенской церкви протоиереем Григорием Саражиновичем, который ему, Родани, и свидетельство о дворянстве той Марьи дал, а как сей брак им, Саражиновичем, совершен без всякаго позволения и в противность высочайшаго указа, отданнаго при пароле минушаго генваря в 26-й день, чтобы всему генералитету, штаб и обер офицерам, принявшим намерение сочетаться законным браком, предварительно испрашивать на то высочайшаго соизволения, донося именно на ком жениться кто желает, то и требовала всем местам и священным особам строжайше подтвердить, дабы оные без особаго высочайшаго на сей раз повеления и командирских отношений или свидетельств не дерзали сочетать браком офицеров, принадлежащих ведомству оной конторы, и о последующем оную уведомить. В следствие чего к надлежащему по сему исполнению тогда же предписано было всем состоящим // в здешней епархии духовным правлениям указами, а от протоиерея Саражиновича истребован о том ответ, в котором отозвался, что он, не находя в браке помянутаго мичмана Родани никакого препятствия, не имея ни малаго сведения о именном высочайшем повелении ни от своего начальства, ни посторонним образом, совершил тот брак без всякаго сомнения, и о том ему, Родани, дал свидетельство с названием той Марьи дворянкою из данной ему о сем поручительной подписки, и потому в сей консистории определено и его высокопреосвященством Афанасием архиепископом Екатеринославским, Херсонским и Таврическим и кавалером утверждено: означенному протоиерею Григорию Саражиновичу сделать подтверждение, дабы он впредь в подобных случаях поступал с лучшим вниманием и осмотрительностью, и воинских чинов без сведения командиров ни

356 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

под каким видом не венчал, под опасением законнаго взыскаия. И о том в оное Херсонское духовное правление послать указ.

Марта 2 дня 1805-го года.

Благочинный протоиерей Герасим Мартынов
Секретарь Сафонов

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 609. — Арк. 1-1 зв.*

№ 151 1805, червня 14. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню по справі, розпочатій за клопотанням поручика Карасєва про розлучення

Получен июня 20 д. 1805 года. Записав доложить.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. По выслушании рапорта онаго духовнаго правления, которым на указе сея консистории о учинении по прошению инженер порутчика Караслева о расторжении брака его с женою его Надеждою Ивановою дочерью за разпутную ея жизнь следствия донося, что он, Караслев, ея, Надежду, из снисхождения на ея прошение и обещания себя исправить простил, представило поданное о том от него прошение с изъяснением, что он дело сие предает забвению, и по учиненной справке в сей консистории определено: оное дело за примирением истца Караслева с женою своею оставить без действия, и о том в оное Херсонское духовное правление послать указ и велеть за употребленную по сему делу вместо гербовой простую бумагу шесть листов, по указной // цене деньги и печатные пошлины, взыскав с него, Караслева, отослать в тамошнее уездное казначейство.

Июня 14 дня 1805го года

Протоиерей Герасим Мартынов
За секретаря 14 класса [*Підпис*]
Повытчик Леонтий Белгольский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 617. — Арк. 1-1 зв.*

№ 152 1805, жовтня 3. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про необхідність розгляду клопотання флотського лейтенанта Комніна про розлучення

№ 242. Получен октября 19-го 1805 года. Записав доложить.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. По вступившему в сию консисторию из Перекопскаго духовнаго правления рапорту, которым на указ сея консистории о учинении противу прошения флота лейтенанта Комнина над женою его Прасковьею Амвросимовою о обращении ея в противных супружеству пороках, развратной и безчестной жизни на законном основании следствия доносило, что по нахождению означеннаго лейтенанта Комнина с женою его Прасковью на жительстве в городе Николаеве учинить оному правлению о вышеписанном следствии не можно; просило не благоугодно ли будет повелеть означенное дело для изследования отослать по удобности в оное Херсонское духовное правление. Определено: Перекопскому духовному правлению предписать (и предписано) указом памянутое флота лейтенанта дело для удобнейшаго изследования отослать в оное Херсонское духовное правление, которому велеть произвести оное на законном основании и представить в сию консисторию.

Октября 3 дня 1805 года.

Протоиерей Герасим Мартынов
Секретарь Сафонов
Повытчик Якимовский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 619. — Арк. 1.*

№ 153 1807, лютого 19. — Свідectво військових про відсутність перешкод для шлюбу прапорщика К. Жияна з донькою Херсонського гарнізонного полку штабс-капітана П. Жукова

1807 года февраля 19 дня мы, нижеподписавшиеся, свидетельствуем по сущей справедливости и по чистой совести села Ивановпетровскаго Покровской приходской церкви приходскому священнику Константину Филиповичу в том, что желающей вступить в законной брак Полтавскаго мушкетерскаго полка прапорщик

358 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Корней Жиянов с девицею Еленою, господина гарнизоннаго полку штабс капитана Петра Матвеевича Жукова дочерью, между собою никакого родства, свойства и других возбраненных правилами и законами препятствий к тому бракосочетанию не имеют, а в случае нашей несправедливости подвергаем себя строжайшему по законам истязанию, в чем и подписуемся.

На подлинной подписано:
Артиллерии штабс капитан Голтвинский
Старший могазеинвахтер Петрушевский
Порутчик Енилев 1-й
Подпорутчик Уваров.

С подлинным верно: письмоводитель Григорьев.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 698. — Арк. 14.*

**№ 154 1807, березня 1. — Відношення генерал-майора
Сорокіна до Херсонського духовного правління про
шлюб прапорщика К. Жияна з донькою
Херсонського гарнізонного полку штабс-капітана
П. Жукова**

Получен марта 2 дня 1807 года.

Генерал майора и шефа Полтавскаго мушкетерскаго полка
Сорокина

в Херсонское духовное правление.

До сведения моего дошло, что ввереннаго мне полка прапорщик Жиян 1-й сочетался законным браком на дочери Херсонскаго гарнизоннаго полка штабс капитана Жукова Елене, без позволения начальства отъехавши из Херсона в селение Гречановку, и там онаго селения священником обвенчан; то благоволит оное духовное правление спросить онаго священника, по каким правам он сие учинил, и имел ли он на какое доказательство, и меня о том в непродолжительном времени для донесения главному начальству уведомить.

Генерал майор Сорокин

Марта 1-го дня
1807-го года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 698. — Арк. 1.*

№ 155 1808, січня 21. — Витяг з указу Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про покарання священника за незаконне вінчання військового

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление.

// [...] Определили, и его высокопреосвященство Платон архиепископ Екатеринославский, Херсонский и Таврический и кавалер утвердил: хотя оный священник Филиппович в объяснении своем и показал, что он по прибытии к нему в дом прошедшаго марта 19-го числа на сырной неделе во вторник прапорщика Жияна с женою капитана Жукова Пелагиею и дочерью ея девицею Еленою и с показанными чиновниками не соглашался его, Жияна, с тою Еленою венчать, а требовал на то от начальства его свидетельства, когда ж все они уверили его, Филипповича, что никакого со стороны его начальства взыскания не будет, а в противном случае сами они отвечают, то он, Филиппович, взявши от них по установленному порядку // в зашкурную обыскную книгу свидетельство, пошел в церковь и в седьмом часу пополудни тот брак совершил; но поелику сие совершение им, Филипповичем, брака не в указное время в противность правил церковных и без позволения начальства прапорщика Жияна последовало, без сумления, из корыстолюбия, для того оштрафовать его, Филипповича, за сие и к воздержанию впредь от подобных поступков взысканием на вдов и сирот священнослужительских десяти рублей, которые и велеть прислать в сию консисторию, и сверх того положением в Херсонской Успенской церкви двухсот поклонов земных чрез четыре дни во время чтения псалмов; и о том к исполнению в оное Херсонское духовное правление послать указ

Генваря 21 дня 1808-го года.

Духовный иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Повытчик 14-го класса Афанасий Якимовский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 698. — Арк. 17-18.*

№ 156 1807, березня 21. — Відношення Херсонської палати кримінального суду до Херсонського духовного правління з проханням взяти свідчення у протоієрея миколаївського адміралтейського собору Є. Савурського про відставного генерал-майора Овсяннікова, який обвинувачувався у вбивстві своєї дружини

№ 82. Получено марта 21 дня 1807 года. Доложить.

Из Херсонской палаты уголовного суда в Херсонское духовное правление. В палате уголовного суда, по выслушании предложения Его высокопревосходительства господина адмирала, Николаевского и Севастопольского военного губернатора и кавалера маркиза де Траверсе, при коем препровождаю произведенное николаевскою полициею следствие по делу отставного генерал майора Овсянникова за смертоубийство им жены своей, представляет от протоиерея тамошней соборной церкви Савурскаго, имевшаго вход в дом Овсянникова, так как он, Савурский, состоит под ведомством духовнаго правительства, истребовать показания палате по духовной власти. Определено: Херсонскому духовному правлению сообщить, дабы от него учинено было зависящее распоряжение о вопросе протоиерея Савурскаго на законном основании в разсуждении учиненнаго Овсянниковым смертоубийства жене своей, не знает ли он, как тот случай воспоследовал, от каких причин, и как Овсянников // жил со своею женою, в согласии или в раздоре, не приносили ль они ему яко духовной особе один на другаго жалобы, словом сказать, все до вышепомянутаго случая относящееся показал бы он по сущей справедливости, каковое показание и доставить в сию палату без промедления к скорейшему решению имеющагося в сей палате о нем, Овсянникове, дела.

Марта 21 дня 1807 года.

Советник Лопитинский
Столоначальник Яков Хриницкий
Коллежский регистратор Полторацкий

**№ 157 1807, березня 28. — Рапорт протоієрея
миколаївського адміралтейського собору
Є. Савурського до Херсонського духовного
правління про неможливість дачі свідчень через те,
що він є духовником відставного генерал-майора
Овсяннікова**

№ 91. Получено марта 30 дня 1807 года.

В Херсонское духовное правление

города Николаева соборной Адмиралтейской

Григориевской церкви протоиерея

Ефимия Савурскаго

Рапорт.

Его Императорскаго Величества указ из онаго правления сего марта от 23-го под № 177 с приложением в копии сообщения Херсонской палаты уголовного суда, в Духовное правление поступившаго, последовавший ко мне с тем, чтобы я против онаго дал о всем требуемом обстоятельное объяснение, которое для отсылки в палату и доставил бы в духовное правление, мною 25-го числа получено. В сообщении ж палаты уголовного суда с прописанием предложения Его высокопревосходительства господина адмирала, Николаевского и Севастопольскаго военного губернатора и кавалера маркиза де Траверсе, при коем препровождал произведенные николаевскою полициею следствия по делу отставнаго генерал майора Овсянникова за смертоубийство им жены своей, значитя, что предоставлено палате истребовать чрез духовную власть от меня, имевшаго вход в дом Овсянникова, показания в разсуждении учиненнаго Овсянниковым смертоубийства жене своей, не знал ли я, как тот случай воспоследовал, от каких причин, и как Овсянников жил с своею женою, в согласии или в раздоре, не приносили ли они мне яко духовной особе один на другаго жалобы, словом сказать, все до вышепомянутаго случая относящееся показал бы я по сущей справедливости. А как из вышепрописаннаго явствует, что Палата уголовного суда, почитая меня по видимому просто духовною особою и не зная, что как он, Овсянников, так // и жена его были мои духовные чада, полагаем, дабы я в виде повального обыска, до духовника совсем не касающагося, дал показания о том несчастном произшествии, котораго последствия и причины никому больше не известны, как самому совершителю. Почему объявляя духовному правлению и не во ослушность предписанию онаго, а только что бывши я духовником генерал майору Овсянникову и его жене, не

362 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

смею уже нарушить правил церковных и узаконений, духовников обязывающих ничего не обнаруживать вверенного им по духовенству, опасаясь в противном случае по правилам церковным и узаконениям гражданским жестокого суждения и наказания. О чем прошу объявить Херсонской палате уголовного суда.

Марта 28 дня 1807-го года.

Протоиерей Ефимий Савурский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 585. — Арк. 5-5 зв.*

№ 158 1807, квітня 10. — Указ Катеринославської духовної консисторії архимандриту Балаклавського Георгіївського монастиря Діонісію про необхідність направлення ієромонахів на флот

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Катеринославской духовной консистории Балаклавскаго Георгиевскаго монастыря архимандриту Дионисию. Во исполнение резолюции Платона архиепископа Катеринославскаго, Херсонскаго и Таврическаго и кавалера, последовавшей по отношению конторы главнаго командира Черноморских флотов, которым представляя, что хотя по Высочайше утвержденному в 23-й день марта 1806-го года указу Святейшаго Синода положено иметь в Севастопольском Георгиевском монастыре для Черноморскаго флота 13-ть иеромонахов, но как неизвестно еще, есть ли во оном то число и может ли настоятель сам собою удовлетворить требование флотскаго в Севастополе начальника господина вице адмирала и кавалера [...] командированием нужнаго количества на флот, а надобность по причине назначения флота в компании сближалась, просит прислать в Севастополь ко имеющимся на лицо четверем еще семь человек иеромонахов; в сей консистории определено: поелику в число положенных для флота 13-ти иеромонахов находится в оном Балаклавском Георгиевском монастыре только один Варлаам, присланный по указу Святейшаго Синода из Черниговской епархии, для того // велеть его, Варлаама, настоятелю того монастыря вам, архимандриту Дионисию, отправить без замедления к господину вице-адмиралу и в сию консисторию рапортовать.

Апреля 10 д. 1807 года

¹ У тексті слово не прочитане.

**№ 159 1807, липня 27. — Указ Катеринославської духовної
консисторії Херсонському духовному правлінню про
припинення розгляду клопотання флотського
лейтенанта Комніна про розлучення**

Получен августа 20 дня 1807 года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории из Херсонское духовное правление. По вступившему в сию консисторию из онаго духовнаго правления рапорту, которым на указе сея консистории о учинении на законном основании флота лейтенанта Комнина над женою Прасковью Амвросимовою дочерью следствия о обращении ее в противных супружеству пороках, с донесением канторы главнаго командира Черноморскаго флота представляя, что оный Комнин еще в прошлом 1803-м году, на основании высочайшаго повеления, уволен в коммерцию на суда и находится по сие время за границею, жена же его жительствует в городе Николаеве при матери своей комисарше Макаровой, просит, повелено ли будет показанное следствие производить без бытности лейтенанта Комнина, резолюции; и по учиненной справке определено: поелику оный флота лейтенант Комнин, вносявши еще в начале прошлаго 1803-го года к покойному преосвященному архиепископу Афанасию прошение о разторжении брака его с показанною женою его Прасковьею Амвросимовою, с самага того времени поныне не только хождения по оному не имел, но и ни слова не отозвавшись отлучился // за границу, без бытности же его или от него повереннаго, котораго он не оставил, производить дела не можно, а сверх того и самое прошение его вступило не по форме и на простой бумаге, для того дело сие, дабы столь долговременно и напрасно в числе нерешенных не почиталось, из оных исключить и отдать в архив, и о том к сведению в оное Херсонское духовное правление послать указ с тем, что если он, Комнин, возвратится и с женою своею пожелает искать развода, то просил бы о том в оном правлении не иначе, как по точной силе именнаго высочайшаго 1723-го года ноября 5-го дня указа с ясными и достаточными уликами.

364 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Июля 27 дня 1807-го года

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Повытчик 14-го класса Афанасий [*Підпис*]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 619. — Арк. 18-18 зв.*

№ 160 1807, грудня 16. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню щодо визначення підпорядкованості священника шпитальної церкви в Миколаєві С. Камінського

536. Получен декабря 21 дня 1807 года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. По вступившему к Его Высокопреосвященству Платону архиепископу Екатеринославскому, Херсонскому и Таврическому и кавалеру от состоящаго в городе Николаеве при морской госпитальной Святых Захария и Елисаветы церкви священника Саввы Каминскаго прошению, которым представляя, что хотя по резолюции покойнаго Преосвященнаго архиепископа Афанасия, последовавшей в прошлом 1804-м году по представлению конторы главнаго командира Черноморских флотов, и уволены были николаевские госпитальные священники от доставления в оное духовное правление исповедных и метрических ведомостей с тем, чтобы оныя подавать соборной Адмиралтейской церкви протопопам, но при следовавшем прошлаго году сея церкви в ведомство того духовнаго правления отчисления поступил // и он в оное, и до ныне состоя, должен как метрические, так и исповедные книги доставлять в сие правление, так и все присылаемыя от благочиннаго священника Иоанна Глобачева предписания отправлять от себя нарочными в селение Вавиловку, отстоящую от госпиталя в пятидесяти верстах; отлучиться же ему, Каминскому, от того госпиталя не только в Херсон за пятьдесят верст, но и в ближайшия места, не подвергнув себя истязанию и взысканию от начальства, нельзя по причине ежечасной нужды в христианских требах; а для отправления в село Вавиловку присылаемых от благочиннаго указных бумаг никакаго не имеет он средства, ибо при госпитальной церкви причетников штатных не имеется, а исправляют их должность матросы, коих отлучать от команды и употреблять в посылки он не в праве; просил: уважив прописанные обстоятельства,

повелеть ему во всем зависеть от помянутого протоиерея Ефимия Савурскаго, яко в семи только верстах от госпиталя состоящаго, с тем, чтобы он как срочныя ведомости от него, Каминскаго, принимал, так и все указныя, предписания, из сея консистории получаемя, для исполнения к нему присылал. // И по учиненной справке в сей консистории определено: поелику помянутый протоиерей Савурский по определению Его Высокопреосвященства оставлен по прежнему в ведомстве сея консистории без отношения в оное духовное правление, для того просителя священника Савву Каминскаго во уважение представляемых им причин исключая из ведомства онаго Херсонскаго духовнаго правления, оставить по удобности зависимым по всем делам от протоиерея Савурскаго, к которому он должен представлять метричныя книги, исповедныя росписи и формуляры, и от него получать все относящиеся к сведению его бумаги; и о том в оное правление и к нему, Савурскому, послать указы.

Декабря 16 дня 1807-го года

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Секретарский помощник Якимовский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 688. — Арк. 1-2.*

№ 161 1808, березня 30. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню з повідомленням про нововведення щодо порядку одержання дозволу на вінчання генералітету, штабс- та обер-офіцерів

№ 142. Получен апреля 14 дня 1808 года. Записав доложить.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Катеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. В полученном из Светейшаго Правительствующаго Синода Его Высокопреосвященством Платоном архиепископом Катеринославским, Херсонским и Таврическим и кавалером сего марта от 9-го дня указе к должному исполнению предписано предложение господина тайнаго советника Синодальнаго Обер Прокурора, статс-секретаря, действительнаго камергера и кавалера князя Александра Николаевича Голицына и приложенная при нем копия с отношения, полученнаго им от господина военнаго министра, в коем написано, что государь Император, разрешив по войскам

366 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

сухопутным, чтобы позволения на сочетание браков генералитету, штаб и обер офицерам давали командующие генералы, высочайше указать соизволил, дабы Правительствующий Синод предписал священнослужителям совершать бракосочетания // являющихся к ним генералов, штаб и обер офицеров с позволения командующих генералов, от коих должны представлять на то свидетельства. В следствие чего в сей консистории определено: о сем именном Его Императорскаго Величества повелении, для должнаго по нему исполнения, во все здешней епархии духовныя правления и другие куда следует места послать указы.

Марта 30 дня 1808 года

Протоиерей Герасим [Підпис]
Секретарь Сафонов
Секретарский помощник [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 727. — Арк. 1-1 зв.*

№ 162 1809, січня 25. — Відношення Владикавказького гарнізонного полку до Херсонського духовного правління про з'ясування обставин вінчання капітана Аляб'єва

От Владикавказскаго гарнизоннаго полка в Херсонское духовное правление.

Переведенный по всевысочайшему повелению из Нижегородскаго мушкетерскаго полка в сей Владикавказский гарнизонный полк господин капитан Алябьев по прибытии в полк при рапорте своем представил свидетельство, данное ему от священника Афанасия Воскобойникова за подписанием свидетелей, о сочетании его законным браком с госпожою Марьею Ивановою дочерью Доброжанскою, явленное в Тираспольском уездном суде; но как в присланном от Нижегородскаго мушкетерскаго полка формулярном списке значится он, Алябьев, холостым, по коему Владикавказский гарнизонной полк Херсонское духовное правление просит отобрать от священника Воскобойникова объяснение, действительно ль им реченной капитан Алябьев с госпожою Доброжанскою венчан, с чьего либо позволения вступить в брак и о венчании имел ли предписание, а при том подлинно она госпожа Доброжанская какого уезда, был ли у нее письменной вид от надлежащаго места для свободнаго проживания; и по отобрании сведения не оставить сей полк

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 367
уведомить; с представленнаго ж свидетельства при сем
препровождается копия.

Генерал майор Граф [Підпис]

№ 1067

Генваря 25-го дня 1809 года

Креп. Владикавказская

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 922. — Арк. 1.*

**№ 163 1809, липня 19. — Указ Катеринославської духовної
консисторії архимандриту Балаклавського
Георгіївського монастиря Євтихию про складності з
повненням лав флотських ієромонахів**

№ 32. Получен 27-го июля 1809-го года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго
из Катеринославской духовной консистории Балаклавскаго
Георгиевскаго монастыря архимандриту Евтихию. По вступившему в
сию консисторию от вас рапорту, которым донося, что
Севастопольский флот, состоящий на рейде, настоятельно требует
иеромонахов, которых в сем монастыре хотя и находится два, но и те
греческие и пристарелые, просили прислать в самоскорейшем
времени иеромонахов, ибо и служить в церкви почти некому.
Определено: поелику определение во флот зависит от Святейшаго
Правительствующаго Синода, от котораго и спросить оных должно,
излишних же иеромонахов, которые бы могли быть переведены в
Балаклавский монастырь, в здешней епархии ныне нет, то вам,
архимандриту Евтихию, дать о сем знать указам с тем, что
консистория // к исполнению сего монастыря монашествующими не
оставит своей заботы при первом случае.

Июля 19 дня 1809 года

Протоиерей Герасим Мартынов
Секретарь Сафонов

*Держархів м. Севастополя. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 5. —
Арк. 74-74 зб.*

368 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

№ 164 1809, липня 29. — Указ Катеринославської духовної консисторії Балаклавському Георгіївському монастирю про оголошення пошуку бажаючих поповнити лави флотських ієромонахів

№ 38. Получен 10-го августа 1809-го года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Балаклавский Георгиевский монастырь. Его Высокопреосвященство Платон архиепископ Екатеринославский, Херсонский и Таврический и кавалер, по указу Святейшаго Правительствующаго Синода о употреблении всех возможных средств к дополнению положеннаго в оном монастыре числа монашествующих резолюцією повелел: “предписать состоящим в здешней епархии монастырям, нет ли в оных из иеромонахов желающих и способных быть в оном Балаклавском Георгиевском монастыре в числе флотских иеромонахов? И ежели есть, то, отобрав от них отзыва или без оных, с описанием их качеств, способности и лет репортовать к нам в самоскорейшем времени. Причем объявить им, что они сверх производства им жалованья, находясь в помянутом монастыре, будут получать содержание казенное. В случае недостатка таковых // требовать оных из других епархий, поступая во всем на основании онаго Святейшаго Синода”. Почему в сей консистории определено: к надлежащему по оной Его Высокопреосвященства резолюции исполнению во все состоящее в здешней епархии монастыри, кроме единовременнаго Корсунскаго, послать указы.

Июля 29 дня 1809-го года

Протоиерей Герасим Мартынов
Секретарь Сафонов

*Держархів м. Севастополя. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 5. —
Арк. 86-86 зв.*

№ 165 1810, січня 11. — Рапорт полкового священника І. Кохановського Херсонському духовному правлінню з проханням розпорядитись про дозвіл вінчати полковника Полтавського мушкетерського полку Лібгарта в парафіяльній Олександрівській церкві

Получ. генваря 12 д. 1810 года.

В Херсонское духовное правление

Полтавскаго мушкетерскаго полка полковаго священника Иоанна
Кохановскаго

Рапорт.

Для обвенчания шефа онаго ж полка господина полковника Либгарта в приходской Александровской церкви всепокорнейше прошу духовнаго правления снабдить меня надлежащим для священника той церкви своим предписанием, дабы он допустил меня в оную для совершения к богослужению на обвенчание означеннаго полковника Либгарта без всякаго препятствия, о чем сим Херсонскому духовному правлению донести честь имею.

Священник Иоанн Кохановский

№ 2-й

Город Херсон

Генваря 11-го дня 1810-го года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 859. — Арк. 1.*

**№ 166 1810, січня 17. — Клопотання присутнього кантори
Херсонського морського шпиталю комісара
Мєдведева перед Херсонським духовним правлінням
з повідомленням про пробачення священника
Кохановського**

20-й. Получено генваря 17 1810 года.

Херсонскому духовному правлению от

от присутствующаго канторы Херсонскаго морскаго госпиталя
комиссара 9-го класса Медведева

Прошение.

Поданное от меня сего м-ца 6 числа на имя духовнаго правления о личной меня обиде священником Кохановским прошение, настоящего года того ж м-ца 16-го числа во уважение его высокопревосходительства господина вице адмирала и кавалера командующаго в Херсоне флотскими командами Семена Афанасьевича Пустошкина прозбы, я прощаю без всякаго внимания без следствия над священником Кохановским дела, дабы только впредь оной не отважился обид таковых чинить и был бы резонабелен в религии, ему предписанием не оставит; прошение ж мое с надписью возвратить.

Комиссар 9-го класса Медведев

370 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Генваря 17 дня 1810 года.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 912. — Арк. 2.*

**№ 167 1810, лютого 9. — Указ Катеринославської духовної
консисторії Херсонському духовному правлінню про
розгляд справи про втечу дружини рядового
В. Михайлова**

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. По вступившему к Его Высокопреосвященству Платону архиепископу Екатеринославскому, Херсонскому и Таврическому и кавалеру Екатеринославских инвалидных рот имени подполковника Тарасевича от рядоваго Василия Михайлова прошению, которым представляя, что назад тому уже шестой год как он по бытности его в городе Херсоне вступил в брак инженерной каманды кузнеца Петра [...] ¹ с дочерью Прасковьею, которая по прошествии двух дней обще с свахою бежала, и с того времени поныне известия об ней нет, да и к отысканию ея надежды никакой не предвидется, почему и желает он жениться на вдове, оставшейся после умершаго унтер-//офицера Сметанина Пелагее Федоровой, просит на сие разрешения; в сей консистории определено: в оное Херсонское духовное правление послать указ и велеть, учиня о побеге помянутой рядоваго Михайлова жены Прасковьи аккуратное на законном основании изследование, сочинить из онаго экстракт и положи свое мнение представить в сию консисторию на рассмотрение без замедления.

Февраля 9 дня 1810 года.

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Повытчик 12-го класса Якимовский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 914. — Арк. 1-1 зв.*

¹ У тексті слово не прочитане.

№ 168 1810, березня 16. — Указ Бузької військової канцелярії поручику Малорону щодо церковних сум станиць Матвіївської та Федорівської

Копия. Получен марта 19-го дня 1810-го года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго Войска Бугскаго из войсковой канцелярии Бугскаго земскаго комиссарства помощнику поручику Малорону. По указу Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго в сей канцелярии слушав указ Херсонскаго губернскаго правления на представление сей канцелярии, последовавшее относительно такового ж представления вашего, что станиц Матвеевской и Федоровской прихожане об оставшейся за расходом от 1807-го года церковной сумме отозвались неимением на лицо с тем, что Матвеевской Петропавловской церкви оставшаяся за расходом от 1807-го года церковная сумма 199 р. и 48 ко., да сверх оной 322 р. и 88 ко., всего 522 р. и 30 ко. употреблена на перекришку и другие требы упомянутой церкви; и Федоровской Святогеоргиевской, что оставшаяся также за расходом от 1807 года церковная сумма, равно и 1808 года 61 р. и 87 ко. употреблена в расход на новостроющуюся Святогеоргиевскую церковь, каковую сумму Херсонским духовным правлением и 2-й части благочинным Аврамовим по шете заключено так: оные остаточные деньги от 1807 и 1808 годов за расходом по силе статьи 11-го пункта 7-го о церковных старостах состоящих сие остаточные от прошлаго 1808-го года к 1809-му году 5 р. и 2 ко. внести в вновь изданные книги, за расходом в наличности подвидя и справку, что оное губернское правление в следствие сообщения Екатеринославской духовной консистории о взыскании остальных от 1807-го года церковных сумм с церковью первой станицы Матвеевской Петропавловской 199 р. и 48 ко. и 2-й станицы Федоровской Георгиевской 61 р. и 87 ко. и об отсылке в Херсонское духовное правление предписано было сей канцелярии, подтверждает и ныне, чтобы сия, не приемля от прописанных прихожан никаких объяснений, выполнила точноию изъясненное духовной консистории // требование. Приказали: для точнаго и неременнаго исполнения вам послать сей указ, велеть, не приемля от станицы Матвеевской и Федоровской от прихожан никаких объяснений, взыскав как найскорее с 1-й 199 р. и 48 ко. и 2-й 61 р. и 87 ко., доставить в сию канцелярию для отсылки на их коште в Херсонское духовное правление.

Марта 16-го дня 1810-го года.

372 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

На подлинной подписано: ассесор Самус, секретарь Колбасов и урядник Петровский. С подлинным верно: священник Петр Жаховский.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 862. — Арк. 2-2 зв.*

№ 169 1810, березня 23. — Рапорт священника станиці Федорівської П. Жаховського Херсонському духовному правлінню з приводу вимог Бузького земського комісарства

№ 121. Получен марта 28 д. 1810 года
В Херсонское духовное правление
станцы Федоровской Святогеоргиевской церкви священника
Жаховскаго

Рапорт.

По указу Бугской войсковой канцелярии Бугское земское камиссарство требует от Федоровской Святогеоргиевской церкви с церковной суммы оставшихся за расходами 1807 года 61 р. 87 ко., кои поступили 1808 года в расход на новостроющую церковь; а сего года, хотя и находится в наличности толикое число суммы, но без особаго повеления на то моего начальства отдачею требуемых денег оному земскому комиссарству приступить не могу; для того Херсонскому духовному правлению с приложением Бугской войсковой канцелярии копии указа на благоразсмотрение сим почтеннейше имею донести и прошу не оставить меня резолюциею.

Приходской священник Петр Жаховский

23 марта 1810-го года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 862. — Арк. 1.*

№ 170 1810, квітня 28. — Витяг з відношення Херсонського духовного правління Бузькій військовій канцелярії щодо церковних сум станиць Матвіївської та Федорівської

Из Херсонскаго духовнаго правления в Бугскую войсковую канцелярию. [...] //

По справке оказалось, что последовавшими из Святейшаго Правительствующаго Синода в Екатеринославскую духовную консисторию, а из оной в сие правление прошлаго 1808 года указами повелено: первым: остаточные от прошлаго 1807 года церковные суммы, собрав, представить в консисторию для отсылки в казенные места для сохранения и приращения на пользу церкви; а вторым: те деньги, кои до получения изъясненнаго указа употреблены на церковные надобности, принять на счет // и почитать действительным на пользу церкви и ее потребностей расходом. И как оставшаяся от 1807 года станицы Федоровки при Георгиевской и Матвеевки при Петропавловской церквах сумма [...] ¹ изъясненнаго указа действительно употреблена на церковные надобности, то по силе того указа и оставлена без взыскания. В сем духовном правлении определено: о том, что по справке оказалось, дать знать оной войсковой канцелярии сообщением, а священнику Петру Жаховскому указом.

Апреля 28 д. 1810 года.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 862. — Арк. 3-4.*

№ 171 1810, квітня 28. — Указ Херсонського духовного правління священнику А. Михайловського про призначення його депутатом від духовного відомства під час розслідування справи про підпал будинка урядника станиці Федорівської І. Трески

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Херсонскаго духовнаго правления станицы Матвеевки Петропавловской церкви депутату священнику Артамену Михайловскому. По вступившему в сие духовное правление Бугской войсковой канцелярии сообщению, коим требует станицы Федоровки стихарнаго дячка Руденка, жену его Уляну и пономаря Ситника для взятия с них показаний // по делу о запаленном неизвестно кем станицы Федоровки урядника Ивана Трески дома выслать в оную канцелярию; между тем ко дальнейшему производству упомянутого дела, так как означенные Руденко, жена его и Ситник в нем замешаны, отрядить от стороны свой депутата, и кто таковым назначен будет уведомить оную канцелярию. В сем духовном

¹ У тексті слово не прочитане.

374 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

правлении определено: вам, священнику Артамону Михайловскому, послать указ и велеть станицы Федоровки стихарного дячка // Руденка, жену его Уляну и пономаря Ситникова для взятия в прописанных обстоятельствах показаний выслать в Бугскую войсковую канцелярию с тем, чтобы при производстве означенного дела были и вы в оной канцелярии. О чем оную от сего правления известить сообщением.

Апреля 28 д. 1810 года.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 876. — Арк. 2-2 зв., 5.*

№ 172 1810, травня 28. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про дозвіл звести нову кам'яну церкву в станиці Бузького козацького війська Касперівці

№ 203. Получен июня 8 д. 1810 года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Его Высокопреосвященство Платон архиепископ Екатеринославский, Херсонский и Таврический и кавалер по прошению Херсонскаго уезда Войска Бугскаго станицы Касперовки священника Иякова Поличинскаго и повереннаго от козаков церковнаго старосты Василя Чоботаря, которым представляя, что по неудобному и пещаному в той станице грунту многия из нея жители, по позволенію начальства, переселились на другое выгодное место, церковь же тамошняя, пришедшая в ветхость, остается в пусте, просят дозволить на вновь заселенном месте построить новую каменную церковь в прежнее Святаго Великомученика // Дмитрия именованіе, а до сооруженія ея иметь в старой богослуженіе; резолюцією повелел: “Благословляем”. Почему в сей консистории определено: к надлежащему по оной Его Высокопреосвященства резолюції исполненію в оное Херсонское духовное правленіе послать указ и велеть просимую вновь церковь заложить первоприсутствующему сего правленія протоиерею Григорию Саражиновичу.

Мая 28 дня 1810-го года.

Протоиерей Герасим Мартынов
Секретарь Сафонов
Повытчик губернский секретарь Якимовский

**№ 173 1810, листопада 10. — Указ Катеринославської
духовної консисторії Херсонському духовному
правлінню про заборону причетникам єпархії
проситися у військове духовенство**

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Его Высокопреосвященство Платон архиепископ Екатеринославский, Херсонский и Таврический и кавалер по докладу сея консистории, при котором представлено было на рассмотрение вступившее в оную от Синодальнаго члена армии и флота обер священника протоиерея и кавалера Иоанна Державина сообщение о увольнении в полк на священническую вакансию Павлоградскаго уезда селения Юрьевки Георгиевской церкви дьячка Андрея Косовскаго резолюцією повелел: “Дьячка сего яко и лет неправильных и малограмотнаго, но безумно только священства пожелавшаго, не только не увольнять, но и наказать чрез три месяца в Самарском монастыре работою! А в прекращение подобных безпутств и дерзостей послать в епархию // указы, дабы подобные прошениями как обер священника утруждать, так и нас беспокоить производством не осмеливались, под опасением вящаго наказания. Да и вообще причетникам в полковое священство просить по немалому в оных в здешней епархии недостаточеству запретить!” Почему в сей консистории определено: к надлежащему по прописанной Его Высокопреосвященства резолюции исполнению в состояция в здешней епархии духовныя правлении и к благочинным, в непосредственном ведомстве сея консистории находящимся, послать указы.

Ноября 10 дня 1810-го года

Духовник Ливерий
Секретарь Сафонов
Секретаря помощник Якимовский

№ 174 1810, листопада 30. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про звільнення зі служби на Чорноморському флоті і відправлення до Черногорії священника Ф. Любатовича

483-й. Получен декабря 13 д. 1810 года. Записав доложить.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Святейший Правительствующий Синод в присланном сего ноября 17-го дня к Его Высокопреосвященству Платону архиепископу Екатеринославскому, Херсонскому и Таврическому и кавалеру указе, предписывая находящегося ныне в городе Николаеве бывшего в Черноморском флоте, поступившаго на оный из Черногории, священника Фому Любатовича по болезненному его состоянию и затем по неспособности к продолжению на флоте служения уволить от онаго, дозволив ему возвратиться в Черногорию, куда и отправить его по надлежащему; дал знать, что во уважение усердной и безпорочной на флоте службы его, Любатовича, и понесенных им довольных трудов, предоставлено господину тайному советнику, Государственнаго Совета члену, Синодальному обер-прокурору и кавалеру князю Александру Николаевичу Голицыну исходатайствовать Всемилоостивейшее соизволение на выдачу ему, Любатовичу, единовременно двухсот рублей. // Почему в сей консистории определено: в оное Херсонское духовное правление послать указ и велеть об оном священнику Любатовичу объявить, и учиня справку с тамошнею почтовою конторою о разстоянии города Николаева от Черногории выдать ему по числу верст прогоны на две лошади и путевое содержание, полагая в день проезду по 50-т верст, по 25 копеек на каждый, из церковной или канцелярской суммы потребное количество денег; а между тем снабдить его и надлежащим свидетельством для получения от гражданскаго правительства на свободный проезд в Черногорию пашпорта; и когда все сие будет исполнено и он, Любатович, отправится за границу, репортовать в сию консисторию; о чем дать (и дано) знать и Черноморской конторе сообщением.

Ноября 30 дня 1810-го года

Духовник Ливерий
Секретарь Сафонов
Секретаря помощник Якимовский

**№ 175 1811, лютого 22. — Рапорт причту храму
адміралтейського селища Богоявленська
Херсонському духовному правлінню про укладання
контракту на виготовлення нового іконостасу**

Получен февраля 27 д. 1811 года.

В Херсонское духовное правление

Адмиралтейскаго селения Богоявленска церкви Богоявления
господня священно- и церковнослужителей
Рапорт.

Сего февраля 22 числа учинен договор селения Богоявленска жителями с прибывшим по пашпорту в сие селение служившим Таврическаго губернскаго правительства, казенной экспедиции каллежским регистратором Степаном Тимофеевым сыном Мызином, в сем селении в новопостроенной Богоявления Господня церкви о написании живописью новаго иконостаса со всею полнотью, за цену две тысячи пятьсот рублей его всем коштом, в чем контракт заключен с обеих сторон, доставляя упомянутому Херсонскому духовному правлению на рассмотрение, и о написании живописью упомянутого иконостаса просим резолюцию повеления.

Священник Лука Ивашкевич
Диякон Прохор Барталев
Церковный староста Иван [Підпис]

Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 945. — Арк. 1.

**№ 176 1811, березня 18. — Указ Катеринославської
духовної консисторії Херсонському духовному
правлінню щодо порядку призначення священників
до шпитальних церков**

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Последовавшим из Святейшаго Правительствующаго Синода к Его Высокопреосвященству Платону архиепископу Екатеринославскому, Херсонскому и Таврическому и кавалеру прошлаго 1810-го года мая от 6-го дня указом предписано:

служившаго в армейском духовенстве и уволеннаго потом в Екатеринославскую епархию священника Якова Грушецкаго определить на выгодное по желанию его место. По явке его, Грушецкаго, в консисторию, согласно подданному от него прошению, помещен он был в городе Елисаветграде к крепостной Троицкой церкви, после сего Елисаветградское духовное правление консистории репортовало, что при той церкви есть особый священник, а на двух священников прихожан не достаточно, почему и пришлось дать ему, Грушецкому, другое в тамошнем уезде место по желанию его; на что консистория и дала тому правлению разрешение. Вслед за сим и именно с минувшаго февраля 23-го дня сие правление представило консистории, что хотя ему, Грушецкому, и назначен был приход в казенном селении Губовке, но он на то не согласился, объявляя, что он будет просить о даче ему прихода // в городе. Между тем и сам он, Грушецкий, явсь к Его Высокопреосвященству, поданным прошением просил определить его к Херсонской или какой другой госпитали. По справке оказалось, что при состоящих в здешней епархии госпитальных церквах: Херсонской, Богоявленской, Таганрогской и Севастопольской места священнических заняты. Именным же высочайшим 1801-го года февраля 28-го дня указом повелено: “На священнические места при госпиталях в крепостях и других подобных сим местах состоящих, при которых находятся одни военнослужащие и при которых священники получают жалованье из армейской суммы, никого не определять, кроме армейских священников, несколько лет в армии служащих, а потому и заслуживающих сии спокойные места”. Святейший же Синод от 15-го марта того же года предписал: “Священников, кои определены епархиальными архиереями к госпиталям и другим означенным именным указом прописанным местам не из служащих в полках, переводить в другие места, а на оныя помещать уволенных из армейскаго духовенства”. По сим обстоятельствам в сей консистории определено и Его Высокопреосвященством утверждено: поелику находящиеся при означенных госпиталях священники: при Херсонской // Иоаким Кохановский, при Богоявленской Савва Каминский, при Таганрогской Федор Друзякин, при Севастопольской Иоанн Курковский в армейском духовенстве служения не проходили, определены же туда из разных мест 1-й в 1807-м, 2-й в 1801-м, 3-й в 1793-м и 4-й в 1806-м годах, и из них на перваго оное Херсонское духовное правление приносит жалобу, что он, не довольствуясь своим местом, самовольно и тайным образом входя в тамошние приходы, исправляет разныя требы к обиде приходских священников и к

затрудненню в составлении метрических книг, для того по сим причинам его, Кохановскаго, и как младшаго по определению, на точном основании прописаньях именнаго и Святейшаго Синода указов, от означенной госпитали удалить и дать ему другой приход предоставить рассмотрению онаго правления; а на место его определить помянутаго священника Грушецкаго, о чем ему по нахождении его ныне здесь объявя дать (и дан) открытый указ, а таковой же и в оное Херсонское духовное правление послан.

Марта 18 дня 1811-го года

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Повытчик коллежский регистратор [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 931. — Арк. 1-1 зв., 8.*

№ 177 1811, червня 1. — Відношення Бугської військової канцелярії до Херсонського духовного правління про призначення депутата для проведення слідства по справі про утримання козаками і священником станиці Касперівської біглого селянина

№ 217. Получен июня 12 1811 года. Записав доложить.

Из Бугской воинской канцелярии в Херсонское духовное правление.

Благоволит оное правление нарядить со стороны своей депутата для совместнаго производсва с Бугским земским комиссарством следствия о предержательстве сего войска станицы Касперовской козаками с священником Поличинским помещика надворнаго советника Кириякова крестьянина Степана Стебленка сегом-ца к 20-му числу, // и кто будет откомандирован снесся бы прямо от сего с Бугским земским комиссарством.

Июня 1-го дня 1811-го года

Ассесор [Підпис]
Урядник [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 957. — Арк. 1-1 зв.*

№ 178 1811, липня 3. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про накладання церковної епитимії на урядника П. Соловйова за неумисне вбивство козака І. Мураховського

№ 256. Получен июля 10 д. 1811 года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Консистория сия, слушав вступивший в оную из онаго правления рапорт, в котором, прописывая сообщение Бугской воинской канцелярии, что Херсонская палата уголовного суда по делу о сужденном первее в той канцелярии, а потом и в оной палате станицы Касперовка уряднике Петре Соловьеве за неумышленное убийство им из ружья козака Ивана Мураховскаго, заключили: хотя оный Соловьев поступок сей учинил и весьма неумышленно, в чем и сам подстреленный Мураховский по делу совершенно его оправдывает, но если бы при таком случае подсудимый был осторожнее, легко бы избегнул сего нещастя; во отвращение чего и напредьбудущее время, по руководству Высочайшаго наказа 200-й статьи и внесенных в экстракте законов, предать его, Соловьева, церковному покаянию на месте жительства его по назначению духовнаго его отца, и затем учинить его свободным; почему и требовала канцелярия предписать помянутой // станицы Касперовки священнику, чтобы он тому подсудимому уряднику Соловьеву за прописанный поступок его назначил епитимию, просит о сем резолюции; определили и его высокопреосвященство Платон архиепископ Екатеринославский, Херсонский и Таврический и кавалер утвердил: оному подсудимому уряднику Соловьеву, яко неумышленному убийце, по силе 23-го правила поместнаго Анкирскаго собора определить церковное покаяние на пять лет с исполнением онаго на месте жительства его под присмотром духовнаго его отца следующим образом: во все воскресные и праздничные дни ходить в церковь на все славословия и приносить о том преступлении своем истинное пред Богом раскаяние; во все посты исповедоваться, а святых тайн не приобщаться, кроме смертнаго случая, в котором поступить по 5-му правилу Григория Нискаго с тем, что если усмотрено будет в нем истинное о том согрешении своем раскаяние, то и в уменьшении ему онаго, на основании 102-го правила 6-го Вселенскаго Собора и указа из Святейшаго Синода // 1780-го года марта от 21-го дня, оказать снисхождение, для чего и

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 381
рапортовать духовному его отцу в духовное правление, а оному в сию
консисторию по полугоду.

Июля 3 дня 1811 года

Протоиерей Герасим Мартынов
Секретарь Сафонов
Повытчик губернский секретарь Афанасий Якимовский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 969. — Арк. 4-4 зв., 30.*

**№ 179 1811, вересня 21. — Указ Катеринославської
духовної консисторії Херсонському духовному
правлінню з приводу утримання вдовим
священником шпитальної церкви Я. Грушецьким
жінки**

№ 445. Получен сентября 29 д. 1811 года.

Указ Его Императорского Величества самодержца всероссийского из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Во исполнение резолюции Его высокопреосвященства Платона архиепископа Екатеринославского, Херсонского и Таврического, последовавшей по рапорту Херсонского уезда 1-й части благочинного протоиерея Иоанна Глобачева, которым доносит, что вновь определенный к тамошней госпитальной Николаевской церкви вдовый священник Иаков Грушецкий, держа при себе в противность правил Святых отец и благочиннической инструкции 13-го пункта неизвестного происхождения // молодых лет женщину, наводит тем явное зазрение и соблазн. И как он, Глобачев, напомнил ему, что вдовым священникам не должно иметь при себе никакого женского лица, кроме матери, сестры и тетки, то он, Грушецкий, с грубостию отвечал, что он “дворянин и имеет право держать их при себе и десять”. Между тем Херсонская градская полиция сообщением в оное духовное правление присланным требовала передать от себя депутата с членом от полиции, назначенным для отобрания опознанной у него, Грушецкого, коллежским регистратором Енакиевым тети его Александрийского уезда помещицы Бабиной дворовой // девки Евфимии Горбенковой, почему он, Глобачев, отправляясь в роде депутата, узнал, что оная женщина есть та самая девка, которую требует полиция и которая называет себя женою некоего в Молдавской армии находящегося солдата. В следствие чего она по отобрании от него, Грушецкого, препровождена в градскую

382 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

полицию. В сей консистории определено: в оное Херсонское духовное правление послать указ и велеть, отобрав у помянутого священника Грушецкого противу сего рапорта спроведливый ответ, представить в сию консисторию без замедления с донесением, // кому именно оказалась принадлежащая показанная находившаяся у него, Грушецкого, женка, и с котораго времени он ее при себе содержал, и куда она от полиции отправлена.

Сентября 21 дня 1811 года.

Протоиерей Герасим Мартынов
Секретарь Сафонов

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 972. — Арк. 5-5 зв., 22-22 зв.*

№ 180 1811, грудня 18. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню з приводу передачі церкви Балаклавського грецького піхотного батальйону у відомство обер-священника армії та флоту

Получено декабря 28 д. 1811 года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Консистория сия, слушав вступившее от члена Святейшаго Правительствующаго Синода, армии и флота обер-священника протоиерея и кавалера Иоанна Державина отношение на имя покойнаго преосвященнаго архиепископа Платона, о оставлении по отношению его сиятельства господина генерал-лейтенанта, командира войск 13-й дивизии и кавалера Дюка де Ришелье, последовавшему по рапорту Балаклавскаго греческаго пехотнаго батальона командира майора Ревилиота, тамошней батальонной церкви, которую ныне епаршеское начальство причислило к своему ведомству, ровно как и священника ее по силе Высочайше подтвержденнаго 1801-го года апреля 28 дня доклада, в зависимости обер-священника, и по учиненной справке определили: поелику по означенному Высочайше подтвержденному докладу как батальонные, так и при военных госпиталях учрежденные церкви, при коих находятся одни военнослужащие, и священники получают жалованье из армейской суммы, должны состоять в ведении обер-священника, то все таковые церкви, находящиися в здешней епархии, из ведомства епаршескаго изключить, и о том в оное Херсонское,

Симферопольское и Ростовское духовные правления пошлют указы, а обер-священника Державина уведомить сообщением.

Декабря 18 дня 1811-го года.

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Повытчик [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 943. — Арк. 1.*

№ 181 **1811, грудня 28.** — Виписка з журналу Херсонського духовного правління про відсутність у підпорядкуванні правління церков при військових шпиталях і про наявність храмів при шпиталях морських

1811 года декабря 28 дня в журнале Херсонского духовного правления по сему указу резолюция положена такова: Приказали: о получении указа отрапортовать с донесением, что в ведомстве сего правления нет при военных госпиталях церквей, а при морских. Подлинное подписали: протоиерей Григорий Саражинович, присутствующий священник Василий Чернявский.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 943. — Арк. 1 зв.*

№ 182 **1812, лютого 19.** — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правління про передачу церков при морських шпиталях у Миколаєві та Херсоні у відомство обер-священника армії та флоту

№ 86. Получен марта 4-го д. 1812-го года.

Указ Его Императорского Величества самодержца всероссийского из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. По вступившему в сию консисторию из онаго правления рапорту, которым на указе сея консистории о исключении военных госпитальных церквей и священно- и церковнослужителей в ведомство обер-священника донося, что состоящие в городах Херсоне и Николаеве при морских госпиталях церкви и при них священно- и церковнослужители подходят ли к таковому исключению, сие

384 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

правление решить не может, потому что в том указе упоминается об одних при военных госпиталях учрежденных церквах, а потому // и просит о сем разрешения; и по учиненной справке определено: поелику помянутые, состоящие в городах Херсоне и Николаеве при морских госпиталях церкви суть военные морские, и при них находятся одни только морские военнослужащие, и состоящие при них священно- и церковнослужители получают жалованье из армейской суммы: то в оное Херсонское духовное правление послать указ и велеть те церкви из ведомства своего, буди только они не имеют посторонних прихожан, кроме одних военнослужащих, изключить, и о том священно- и церковнослужителям // тамошним объявить с тем, чтобы они впредь по всем делам относились к обер-священнику.

Февраля 19 дня 1812 года

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов.
Повытчик Ващинский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 943. — Арк. 3-3 зв., 13.*

№ 183 1812, жовтня 7. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про передачу у відомство обер-священника армії та флоту Севастопольської, Миколаївської, Херсонської, Одеської, Таганрозької шпитальних і Тираспільської фортечної церкв

Получен октября 15-го д. 1812 года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Катеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Консистория сия, слушав дело, начавшееся минувшаго июня 27-го дня по сообщению синодальнаго члена армии и флота обер-священника и кавалера Державина о доставлении ему сведения, какие именно гошпитальные и баталионные церкви, находящиеся в здешней епархии, на основании Высочайше конфирмованнаго 1801-го года февраля 28-го дня указа отчислены в ведомство его и какие при них находятся священно- и церковнослужители, определили: как на основании учиненнаго в сей консистории прошлаго 1811-го года ноября 20-го дня постановления назначены к отчислению из епаршескаго ведомства в армейское начальство находящиеся при

гошпитальных церквах: Севастопольской, Николаевской, Херсонской, Одесской и Таганрогской Николаевской, да Тираспольской крепости священно- и церковнослужители // с их семействами, то учиня о службе их, летах, поведении и о прочем именной список отослать (и отослан) к обер-священнику Державину при сообщении, а в духовные правления: Симферопольское, в оное Херсонское, Тираспольское, Ростовское и к Одесскому благочинному протоиерею Феодору Огинскому послать указы и велеть, не считая оных священно- и церковнослужителей в своем ведомстве, велеть им по всем делам относиться к обер-священнику.

Октября 7 дня 1812-го года

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Повытчик Ващинский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 943. — Арк. 7-7 зв.*

№ 184 1812, лютого 28. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про відсутність бажаючих бути старостою при адміралтейській церкві в Миколеві і про доручення виконання титарських обов'язків місцевому причту

№ 104. Получен 14 д. 1812 года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. По вступившему в сию консисторию из онаго правления рапорту, которым с донесения 2-й части благочиннаго протоирея Степана Заушкевича доносит, что города Николаева морские чиновники, ссылаясь на сообщение Черноморской исполнительной экспедиции, данное протоиерею Ефимию Савурскому, к избиранию к Адмиралтейской Георгиевской церкви старосты не приступают, из отставных же, проживающих в городе Николаеве, никто старостою быть не желает; определено: исправлять должность церковнаго старосты при означенной Адмиралтейской Георгиевской церкви возложить на священно- и церковно служителей ея. И о том в оное Херсонское духовное правление послать указ.

Февраля 28 дня 1812-го год.

Духовник Ливерий
Секретарь Сафонов

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 944. — Арк. 75.*

**№ 185 1813, лютого 16. — Рапорт протоієрея
С. Заушкевича Херсонському духовному правлінню
про бажання парафіян Бузької станиці
Новопетрівської змінити церковного титаря**

Получен февраля 21 д. 1813 года.

В Херсонское духовное правление

протоиерея Стефана Заушкевича

Рапорт.

Бугской станицы Новопетровской священник Максим Кушакевич рапортом от 11 числа сего м-ца мне донес, что жители той станицы желают переменить церковнаго старосту в разсуждении вступления его во второй брак и на место его избрать другаго, почему я, прилагая при сем в оригинале означенной священника Кушакевича рапорт, долгом поставляю оному правлению донести и просить на означенной рапорт в резолюцию указа.

Протоиерей Стефан Заушкевич.

№ 10

февраля 16 дня 1813 года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1071. — Арк. 1.*

**№ 186 1813, серпня 4. — Указ Катеринославської духовної
консисторії Херсонському духовному правлінню про
дозвіл диякону С. Чинченкову тимчасово служити в
адміралтейській церкві в Миколаєві**

№ 350. Получен августа 11 д. 1813 года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. По вступившему к Его Высокопреосвященству Иову архиепископу Екатеринославскому, Херсонскому и Таврическому и кавалеру от господина главнаго командира Черноморскаго флота адмирала и кавалера Языкова отношению о определении города Николаева к соборной адмиралтейской Григорьевской церкви диакона

или о перемещении к ней диакона Стефана Чинченкова, находящегося Херсонскаго уезда в казенном селении Кривом Роге при Николаевской церкви и ныне временно в Николаеве пребывающаго и обществом одобряемаго; в сей консистории определено: оному диакону Стефану Чинченкову заниматься в помянутой адмиралтейской Григорьевской церкви священнослужением впредь до определения к ней настоящаго диакона дозволить; и о том в оное Херсонское духовное правление послать указ.

Августа 4 дня 1813-го года.

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Повытчик Якимовский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1059. — Арк. 1.*

№ 187 1813, серпня 27. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про припинення слідства по скарзі прапорщика на священника С. Адуковського

№ 380. Получен сентября 3 д. 1813 года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. По вступившему в сию консисторию из онаго правления рапорту, которым донося, что хотя по сообщению тамошняго нижняго земскаго суда, последовавшему по прошению прапорщика Василия Паскаля Албулы о причиненных ему священником Симеоном Адуковским побоях и велено произвести следствие, но они, Паскаль и Адуковский, примирясь, подали прошение о предании сего дела вечному забвению, с объявлением от Паскаля, что он отправится в военную службу; определено: начатое по прошению прапорщика Паскаля о причиненных ему священником Адуковским побоях дело, за примирением их и, следовательно, за невозможностью получить от просителя доказательство, оставить без действия, и о том в Херсонское духовное правление послать указ.

Августа 27 дня 1813-го года.

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Повытчик коллежский секретарь Якимовский

**№ 188 1813, вересня 23. — Витяг з відношення протоієрея
Херсонського Катерининського собору І. Глобачева
до флотського начальника Биченського з
відомостями про фортечний храм, його парафіян і
причт**

Копия с отношения к флотскому в Херсонском полку начальнику господину капитану командору и кавалеру Быченскому 1-му Херсонской соборной Екатерининской церкви протоиерея Иоанна Глобачева от 23-го числа сентября за № 219-м.

Во исполнение требования вашего превосходительства от 27 прошедшаго августа за № 1550-м ко мне последовавшаго о доставлении сведения о Херсонской крепостной церкви, ея прихожанах и священно- и церковнослужителях, честь имею вашему превосходительству донести следующие: 1. Церковь, состоящая в Херсонской крепости во имя Святыя Великомученицы Екатерины, есть штатный государственный собор, выстроенный по Высочайшему повелению от ведомства инженернаго в прошлых 1782 и 1787 годах из экстраординарной казенной суммы. 2-е. В приходе того собора не одни военнослужащие лица находятся, но состоит при нем немалое число и разночинов. 3-е. По штату налицо ныне находится при нем три причта, определенные сообразно штатному положению епархиальным Екатеринославским архиереем, в ведомстве коего оный собор состоит. Штатнаго жалованья из Херсонскаго уезднаго казначейства получает протоиерей того собора 150 р., два священника по 50, диакон 7 и четыре причетника 50, всего из казначейства // ежегодно производится 370 рублей, других же выгод никаких нет, кроме доброхотнаго подаяния. И 4-е. Подвижных команд, которые бы переходили с места на место, при оном соборе не имеется, а составляют значительный приход онаго собора состоящие при порте адмиралтейские чины и служители, также небольшое число гарнизонной артиллерии и инженерная команда, кои почти все имеют свои дома, семейства и оседлость, а если иногда и переменяются, то тогда же другими заменяются, коих по исповедным росписям за сей 1813 год показано м. 3367 и ж. 1003 душ, да купцов, мещан, отставных и прочих не на службе состоящих людей м. 255 да ж. 426. [...]

**№ 189 1813, листопада 19. — Рапорт протоієрея
С. Заушкевича Херсонському духовному правлінню
про бажання парафіян Бузької станиці Касперівки
замінити церковного титаря козака Я. Косяка**

№ 467. Получен ноября 26 д. 1813 года.

В Херсонское духовное правление

протоиерея Стефана Заушкевича

Рапорт.

Поданной ко мне Бугской станицы Касперовки от прихожан рапорт о перемене церковного старосты тамошнего козака Якова Косяка за нерадение к должности и о позвалении на место его избрать другого при сем в оное духовное правление на благоразсмотрение в оригинале представляю.

Протоиерей Стефан Заушкевич

№ 124

Ноября 19 дня 1813 года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1086. — Арк. 1.*

**№ 190 1813, грудня 3. — Указ Катеринославської духовної
консistorії Херсонському духовному правлінню з
приводу клопотання священника С. Адуковського
про переведення його з спархіального в армійське
духовенство**

№ 495. Получен декабря 15-го 1813 года.

Указ Его Императорского Величества самодержца всероссийского из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Консистория сия, слушав вступившее в оную минувшаго октября 2-го дня от Синодального члена, армии и флота обер-священника протоиерея и кавалера Державина сообщение, в котором, прописывая прошение Херсонского уезда селения Кисляковки священника Симеона Адуковского о ревностном его желании служить в полевых полках, требует, буди к увольнению его, Адуковского, препятствия не окажется, доставить к нему об нем послужный список; определили, и Его Высокопреосвященство Иов архиепископ Екатеринославский, Херсонский и Таврический и кавалер утвердил:

390 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

как по справке оказалось, что помянутый священник Адуковский поведения честнаго, штрафован не был // и дел никаких опорочивающих поведение его до него не касалось, от роду ему ныне 31 год, в семинарии не обучался, в чтении и пении искусен, для того его, Адуковского, из здешней епархии в армейское духовенство уволить и о том обер-священника Державина уведомить сообщением, приложу при оном и послужный об нем, Адуковском, список, а к сведению о том и оному Херсонскому духовному правлению дать знать указом.

Декабря 3 дня 1813-го года.

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Секретарь [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1067. — Арк. 1-1 зв.*

№ 191 1815, серпня 5. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про порядок звільнення з єпархіального у армійське духовенство

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Святейший Правительствующий Синод присланным к Его Высокопреосвященству Иову архиепископу Екатеринославскому, Херсонскому и Таврическому и кавалеру минувшаго марта 9-го дня указом, по представлению Синодального члена, армии и флота обер священника протоиерея и кавалера Иоанна Державина, что увольняемых по требованиям его из епархии на служение в армии священнослужителей, которые сперва входят в число кандидатов, для вакансий армейскаго духовенства не должно ни исключать из веденья епархиального, ни делать чуждыми мест, занимаемых ими там, дотоя, пока они действительно будут определены на вакансии, и что между тем диаконы из них могут поступать на высшие степени в епархиальной службе; предписал: 1-е, священнослужителей, по требованиям // обер священника увольняемых к поступлению в армейское духовенство из епархий, оставлять тамо в полном действовании при должностях и местах со всеми принадлежностями, оным присвоенными, до получения указов Святейшаго Синода о действительном их определении на вакансии, в ведении обер

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 391
священника открывающихся; 2-е, между тем в производстве диаконов на праздные места во священники не ставит препятствием того, что они предназначены в кандидаты по ведомству обер священника; 3-е, о чем производстве, равно как и о всякой перемене, ежели какая случится в положении оных священнослужителей между увольнением и определением на вакансии армейского духовенства, уведомлять обер священника, дабы он мог делать свои сообразно тому распоряжения. В следствие чего в сей консистории определено: к надлежащему по оному Святейшаго Правительствующаго Синода указу в потребном случае исполнения, во все состоящая в ведении епархии духовныя правления // и к благочинным, в непосредственном ведении сей консистории находящимся, послать указы.

Августа 5 дня 1815-го года

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Помощник секретаря Якимовский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1130. — Арк. 1-1 зв., 7.*

№ 192 1815, жовтня 13. — Рапорт протоієрея військового шпиталю С. Якубовича Херсонському духовному правлінню із наполяганням на його невідповідності цьому правлінню і із зазначенням, що він має більше заслуг перед державою, аніж присутній цього правління Г. Саражинович

В Херсонское духовное правление

Херсонскаго военно-сухопутнаго гошпиталя протоієрея Симеона Якубовича

Рапорт

Екатеринославская духовная консистория возвратила той посланной рапорт мною не подписанный, то не имела права консистория в духовное правление возвратит той рапорт, а должно консистории мне возвратит; духовное правление никакаго дела до меня не имела, да и впредь дабы никаких бумаг не присылать, ежели будут какие бумаги присылаемы, то безответны и возвращены будут, а ежели протоієрей Саражинович // под старость своих лет попросит заступит его место в духовном правлении перваго члена в присутствии, быть, ежели поздоровится, могу место его заступит,

392 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

видя я Саражиновича протоиерея тщеславие, а мои труды понося; за отечество имеа знаки военные не уважая, высокаторжественные дни первое место занимаа и хотит себя пред публикою показать, заслужаа знаки на спокойном месте, а я знаки заслужил всегда в поле, под неприятельским огнем жизнь свою терял; я не желаю себя тщеславить, и я всегда по моих заслугах во отечестве знаками почтен более, нежели протоиерей Саражинович, а для меня спокойное место приятно, то прошу более меня не беспокоить.

Подлинный подписал протоиерей Симеон Якубович

1815 года месяца октября 13

г. Херсон

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1129. — Арк. 6-6 зв.*

№ 193 1815, листопада 18. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню щодо зверхнього ставлення протоіерея військового шпиталю С. Якубовича до парафіяльних священнослужителів і духовного правління

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. По вступившему в сию консисторию из онаго правления рапорту, которым на указ сея консистории о обращении военного гошпиталю протоиерею Симеону Якубовичу присланнаго в сию консисторию от него без подписания рапорта, донося, что он, Якубович, в поданном от себя в оное правление рапорте отозвался, что консистория сия не имела никакова права рапорт его возвращать в оное правление, а должна была доставить прямо к нему, и приложя самой сей рапорт, просит, требовать ли от него, Якубовича, ревизской сказки и прочих [...] ¹ ведомостей разрешения. По учиненной справке определено: оный протоиерея Якубовича рапорт, по нахождению его // при гошпитале ведомства Синодальнаго члена, армии и флота обер священника Державина, отослать к нему, Державину, подлинный по оставлении с него копии (и отослан) для надлежащаго рассмотрения с тем, дабы благоволил вразумить Якубовича, как он должен отзываться к присутственным местам и как поступать в законных

¹ У тексті слово не прочитане.

оного требованях; а при том воздержав его от подобных небрежений, поставит в границах его звания; равным образом и домогательство его иметь первенство в церковных богослужениях и других духовных церковных церемониях, яко несправедливое и для епархиального духовенства, и особенно для присутствующих оного правления протоиереев, // имеющих отличныя знаки, Высочайше им пожалованныя, обидное, прекратить, и о последующем не оставит сию консисторию своим уведомлением; а оному духовному правлению, дав знать о сем указе, велеть его, Якубовича, яко находящагося при гошпитале, в ведомстве своем не почитать, а потому и ревизской сказки и других сведений от него не требовать.

Ноября 18 дня 1815-го года

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Повытчик Якимовский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1129. — Арк. 8-8 зв., 10.*

№ 194 1817, жовтня 12. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про проведення слідства за клопотанням про розлучення доньки полковника І. Черкасова з поручиком С. Казаріновим

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Во исполнение резолюции Его Высокопреосвященства Иова архиепископа Екатеринославскаго, Херсонскаго и Таврическаго и ордена Святаго Александра Невскаго кавалера, последовавшей по прошению Херсонскаго гарнизоннаго батальона полковника Черкасова дочери Матроны Ивановой о расторжении брака ее с мужем ея поручиком Казариновым, имеющим в живых первую жену Марью Михайлову дочь, и о дозволенни ей выйти замуж за другаго, в сей консистории определено: в оное Херсонское духовное правление с приложением с оного прошения копии послать указ и велеть, учиня противу оного на законном основании исследование, представить в сию консисторию по надлежащему без замедления.

Октября 12 дня 1817 года.

Ключарь протоиерей Герасим Мартынов
Секретарь Сафонов

№ 195 1819, вересня 1. — Витяг з указу Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про покарання поручика Казарінова за двосожентво

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. [...] Определили и Его Высокопреосвященство утвердил учинить следующие: 1-е, брак бывшаго порутчика Станислава Казаринова, разжалованнаго в рядовые, с обеими его женами, первою, Марьею Михайловою, по нежеланию ее жить с ним, в разсуждении распутной // его жизни и нарушения супружеских обязанностей, и со второю, Матроною Ивановою, як противузаконный, на основании Слова Божия Евангелиста Матвея главы 5-й в стихе 32-м явствующаго и правил Святых Апостол 48-го, шестаго вселенскаго собора 87-го и Василия Великаго 9-го расторгнуть вовсе; 2-е, из них Марьи и Матроне, как свободным, выйти в замужество за других дозволить, а с Казаринова по содержанию им римско-католическаго исповедания, как о том из произведеннаго об нем следствия явствует, к надлежащему разсмотрению и поступлению по правилам церковным за показанную противузаконную его женитьбу в Могилевскую митрополитанскую римско-католическую духовную консисторию сообщить с требованием о последующем уведомлении, о чем дать знать и командующему Херсонским внутренним гарнизонным баталионом майору Иванову 12-му, к которому и самага Казаринова, когда он прислан будет в консисторию, // обратить для определения его, по учиненному об нем постановлению, на службу, в которой находясь и должен он будет понести епитимию, какая назначена будет помянутою консисториею. Относительно же до второй жены его Матроны, то ей, яко вовлеченной в брак с ним, Казариновым, обманным образом, никакой епитимии по невинности ее не налагать. 4-е¹, совершавшаго сей брак протоиерея Иоанна Глобачева, как приступившаго к тому по учинении предварительнаго троекратнаго в церкви оглашения и уверившаго, что Казаринов вдов и

¹ Так у тексті.

никакого препятствия к браку с означеною Матроною не имеет, на формальном к нему отношении командира его, Казаринова, подполковника Яковлева и на особом свидетельстве плац майора полковника Кузулева и капитана Яковлева, из коих сии двое померли, а Яковлев по суду отставлен от службы, отец же помянутой Матроны полковник Черкасов за донесение окружному генералу, что Казаринов вдов, арестован // на месяц, оставить по сему делу совершенно свободным. О чем и представлено было от Его Высокопреосвященства на рассмотрение доношением Святейшему Правительствующему Синоду, из котораго последовавшим сего года минувшаго августа 10-го дня указами прописанное сея консистории определение утверждено с тем, чтобы Казаринову оставаться навсегда безбрачным, а второй жене его, вышедшей за него по неведению о первой жене, очищение совести ея предоставлено было рассмотрению духовнаго ея отца; в следствие чего к надлежащему по нему исполнению в Могилевскую митрополитскую римско-католическую духовную консисторию сообщить, а в оное Херсонское и Елисаветградское духовныя правления послать указы.

Сентября 1-го дня 1819-го года.

Духовник иеромонах Ливерий
Сафонов
Тронцевич

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1217. — Арк. 58-59.*

**№ 196 1818, липня 30. — Відношення протоієрея
Д. Варницького і священника І. Михайловського до
комітету управління Бузького уланського полку з
питання розслідування випадків непокори цьому
комітету священника П. Жоховського**

В комитет полковаго Управления Бугскаго уланскаго полка
от депутата протоиерея Демиана Варницкаго и
священника Матвеевской станицы Иоанна Михайловскаго.

Херсонское духовное правление по указу Екатеринославской духовной консистории, последовавшему по отношению онаго комитета на имя Его высокопреосвященства Иова архиепископа Екатеринославскаго, Херсонскаго и Таврическаго и ордена Святаго Александра Невскаго кавалера о том, что селения Федоровки Георгиевской церкви священник Петр Жоховский, не выполняя

396 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

требуваний онаго комитета о разных нужных предметах, делается ослушным, требует за таковое его ослушание и неповиновение, и как замеченнаго сверх того в разных упущениях по своей должности и пристрастии к пьянству, отрешить его от федоровской церкви, а на место его определить другаго честных правил священника и о последующем уведомить оный комитет, предписало указом из нас протоиерею Варницкому за получением онаго зараз вместе с матвеевским священником Михайловским съехав в селение Федоровку и учиня противу означеннаго отношения о поступках онаго священника Жоховскаго на законном основании обстоятельное исследование, представить в оное правление в самоскорейшем времени. В следствие таковаго // предписания Херсонскаго духовнаго правления просим оный комитет, дабы благоволил, во первых, для бытия при произведении следствия командировать со стороны своей депутата, во вторых, подробно изложить нам отношением своим, каких именно и когда учиненных требований комитета по каким именно предметам не выполнил священник Жоховский, и в чем именно сделался ослушным и неповиновенным, когда, как и в чем замечен и в каких по должности его упущениях, а равно и о пристрастии его к пьянству доказательством подробные и свидетельства главные

На подлинном тако: Сия копия с подлинным отосланнаго к комитету отношения верна.

Июля 30 дня 1818 года

Депутат пр. Варницкий

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1287. — Арк. 4-4 зв.*

№ 197 1818, листопада 25. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про неїдтвердження звинувачень комітету управління Бузького уланського полку на адресу священника П. Жоховського

№ 556. Получен декабря 2-го дня 1818 года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Катеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Консистория сия, слушав дело, начавшееся в ней сего года июля 2-го дня по вступившему к Его высокопреосвященству Иову архиепископу Катеринославскому, Херсонскому и Таврическому и

ордена Святого Александра Невского кавалеру из комитета полкового управления 2-го Бугского уланского полка представлению, об отрешении Херсонского уезда селения Федоровки Георгиевской церкви священника Петра Жоховского за невыполнение им требований онаго комитета о разных нужных предметах, за разные упущения своей должности и пристрастие к пьянству от оной Георгиевской церкви, и о определении на место его другого честных правил священника, определили и Его высокопреосвященство утвердил: поелику оный священник Жоховский во всем представляемом на него учинил запирательство, а по повальному обыску селения Федоровки жители 2-го Бугского уланского полка военные поселяне 58-м человек под присягою показали, что они несколько лет знают его, Жоховского, всегда в хорошем поведении и худых поступков за ним не заметили, и так же и о вымогательстве за требы // ни от кого не слышали, и что всегда был доволен тем, что давали; а хотя помянутый комитет в отзыве своем к следователям сего дела и написал, что священник Жоховский ведомостей о родившихся, браком сочетавшихся и умерших нисколько не представил, но и отозвался грубо, штаб же ротмистр Сорашев доносил, что он, Жоховский, напред сего придерживался пьянства и в великий пост в субботу вербную сего года не пошел освятить вербы потому, что был пьян, но сии же самыя обыскныя люди совершенно его, Жоховского, оправдали, что он в то время действительно был болен, а не пьян, да и ведомостей комитету доставить он не мог, во первых, без сведения своего начальства, а во вторых, по неимению формы, для которой и просил только писаря, в чем никакой грубости его не усматривается, да и штаб ротмистр Андреев под присягою удостоверил из признания самага того Сорашева, что он означенные бумаги подал на Жоховского по единственной воле комитета, который, видя уже по делу оправданным его, Жоховского, отозвался в оное духовное правление, что он, // Жоховский, будучи лично у полкового командира полковника и кавалера маркиза Дебуа-Сезони и изъясняясь в своих поступках, просил прощения, следовательно де и почувствовал справедливость представления сего комитета; но сие обстоятельство есть совершенно излишнее и нимало к обвинению его, Жоховского, за всеми вышепрописанными обстоятельствами и за показанием других даже свидетелей, так же его оправдавших, не служащее; для того его, Жоховского, и оставить по сему делу свободным без всякаго взыскания, о чем и дать знать оному Херсонскому духовному правлению указом, а комитету полкового управления 2-го Бугского уланского полка сообщением, с тем, чтобы о

398 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

несправедливо наведших на священника Жоховскаго пороки вовся небывальше и чрез то причинивших напрасное делопроизводство учинено было законное рассмотрение и постановление.

Ноября 25 дня 1818-го года.

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Повытчик 9 класса Афанасий Якимовский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1287. — Арк. 30-30 зв., 33.*

**№ 198 1818, вересня 10. — Указ Катеринославської
духовної консисторії Херсонському духовному
правлінню про церковне покарання полковнику
Юнію та вихованцям Херсонського військово-
сирітського відділення за мужеложество**

№ 328. Получен сентября 19 д. 1818 года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Святейший Правительствующий Синод в присланном к Его высокопреосвященству Иову архиепископу Екатеринославскому, Херсонскому и Таврическому и ордена Святаго Александра Невскаго кавалеру указе, прописывая предложение господина министра духовных дел и народного просвещения князя Александра Николаевича Галицына, что начальник главнаго штаба Его Императорскаго Величества генерал адъютант князь Волконский сообщил ему, господину министру, что бывший смотритель Херсонскаго военно-сиротскаго отделения полковник Юний судим был военным судом за мужеложество с воспитанниками того отделения, осужден за сие к лишению получаемаго им донныне пансиона с запрещением носить мундир, удален навсегда от службы и должен быть предан церковному покаянию вместе с двумя воспитанниками, Сученком и Коваленком, на сколько определено будет духовным правительством. Представление о сем главнокомандовавшего второю армиею генерала от кавалерии графа Бенинга[се]на утверждено Государем Императором, и в следствие того сообщено уже для надлежащаго исполнения как по военной части, так министру финансов и Херсонскому военному губернатору; посему он, господин министр, предлагал Святейшему Синоду об определении церковнаго покаяния полковнику Юнию и двум

означенным воспитанникам Херсонского военно-сиротского отделения Сученку и Коваленку сделать надлежащее распоряжение. Предписал: полковнику Юнию за помянутое прегрешение по 62-му правилу Святаго Василия Великаго надлежало определить церковную епитимию на 15-ть лет; но в снисхождении к потерпенному им по сему же случаю наказанию назначить ему ту епитимию на семь лет с половиною с исполнением оной чрез год в монастыре, а остальнаго времени под присмотром духовнаго отца с тем, чтобы в обращении его, Юния, к молитвам, раскаянию и препровождению впредь жизни христианину предписанной с отвращением от столь пагубных преступлений правил религии употреблены были приличныя внушения из Священнаго Писания, а в отлучении его от причастия святых тайн и допущении ко оному, смотря на плоды его раскаяния, принять в руководство 102-е правило 6-го Вселенскаго Собора и указ из Святейшаго Синода от 21-го марта 1781-го года, в смертном же случае 5-е правило Святаго Григория Нисскаго, а определение воспитанникам Сученку и Коваленку епитимии предоставить назначить духовному их отцу по его разсмотрению и испытанию совести в том преступлении, соображаясь при том с летами их. В следствие чего в сей консистории определено: к надлежащему по оному // Святейшаго Правительствующаго Синода указу исполнению, с преписанием онаго в оное духовное правление и во второклассный Григорьевский Бизюков монастырь послать указы, а в Херсонское губернское правление сообщить, дабы благоволило в высылке полковника Юния в тот монастырь для прохождения тамо годичной епитимии дать, кому следует, свое предписание и о последующим уведомить сию консисторию.

Сентября 10 дня 1818-го года

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Титулярный советник Афанасий Якимовский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1291. — Арк. 1-1 зв., 8.*

№ 199 **1818, жовтня 8.** — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про запровадження у Вознесенську посади благочинного для нагляду за духовенством поселень Бузької уланської дивізії

400 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Его Высокопреосвященство Иов архиепископ Екатеринославский, Херсонский и Таврический и ордена Святаго Александра Невскаго кавалер в данном сей консистории минувшаго сентября 20-го дня определении предписал: “Последовавшим к нам из Святейшаго Правительствующаго Синода, на основании имяннаго Высочайшаго повеления, минувшаго июня от 19-го дня указом между прочаго прописано: в город Вознесенск для наблюдения за священно- и церковнослужителями во всех селениях, вошедших в состав округов Бугской уланской дивизии, находящимися, определить одного благочиннаго способнаго и достойнаго по личному избранию меснаго духовнаго начальства. В следствие чего таковым благочинным избран и определен нами августа 5-го дня Екатеринославскаго уезда местечка Никополя священник Феофилакт Башинский, который в город Вознесенск и отправлен уже с данною ему инструкциею. А как в ведомстве его находятся будут церкви и священно-церковнослужители, вошедшие в состав помянутой дивизии, состоящие в Ольвиопольском, Елисаветградском, Александрийском и Херсонском уездах, то предписать сих уездов духовным правлениям, чтобы они, все таковые церкви с причтами исключая из ведомства своего, доставили об них формулярные списки в скорейшее время к оному благочинному Башинскому, которому дав о сем знать велеть, поступая во всем по данной ему из консистории инструкции, относиться по всем делам к нам и в консисторию, а для сего и для соблюдения во всем порядка снабдить его, Башинскаго, от оной надлежащими // формами. К сведению же о сем дать знать и всем здешней епархии духовным правлениям и независимым от них благочинным указами”. В следствие чего в сей консистории определено: к сведению о сем во все состоящая в здешней епархии духовныя правления и к благочинным, от них независимым, послать указы.

Октября 8 дня 1818 года

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Губернский секретарь [*Підпис*]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1294. — Арк. 1-1 зв.*

№ 200 **1818, листопада 23.** — Відношення командира
Тобольського піхотного полку до Херсонського
духовного правління з проханням про відведення
одного з парафіяльних храмів Херсону під полкову
церкву

№ 540. Получено 24 ноября 1818 года.

От Тобольскаго пехотнаго полка

№ 2202

23 ноября 1818

Город Херсон

В Херсонское духовное правление

По случаю освобождения города Херсона по Высочайшему повелению от постоя, полк не имеет где поместить полковую церковь для богослужения, при полку необходимонужнаго. Почему онаго духовнаго правления просим отвести для полка в городе Херсоне приходскую церковь, и где будет отведено, о том полк не оставит без уведомления.

Полковой командир полковник [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1299. — Арк. 1.*

№ 201 **1818, листопад.** — Витяг з указу Херсонського
духовного правління священнослужителям
херсонської Успенської церкви про відведення
одного з престолів для служіння священникам
Тобольського піхотного полку

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Херсонскаго духовнаго правления здешней купеческой Успенской церкви священнослужителям. [...]

Определено: // как из числа градских приходских здешних церквей купеческая Успенская трепрестольная есть самая пространнейшая, и при том не имеющая в приходе своем никаких воинских чинов и команд, по примеру здешних соборной или привозной церквей, в которой и во время великаго поста, когда воинские чиновники с командами их должны исповедываться и приобщаться святых тайн, могут с прихожанами помещаться без ималейшаго стеснения, для того // сообразно прошению того полка, определяя из трех престолов той церкви для всегдашняго свободнаго занятия полковым священникам к

402 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

богослужению один, которой выискав по способности к вашему служению имеете отвесть.

Ноября дня 1818 года

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1299. — Арк. 2-2 зв., 12.*

№ 202 1818, листопада 25. — Відношення благочинного 22-ї піхотної дивізії ієрея Г. Несторова до Херсонського духовного правління з проханням дозволу священику Тобольського піхотного полку Ф. Сперанському служити в Херсонському соборі

№ 555. Получено декабря 1818 года.

В Херсонское духовное правление

22-й пехотной дивизии благочинного иерея Несторова.

Тобольскаго пехотнаго полка, квартирующаго в городе Херсоне, священник Феодор Сперанский рапортом донес мне, что полковой его церкви во обывательских домах по причине увольнения их от постоев, так же и в казенных в разсуждении тесноты поставить невозможно, просит об отводе приходской учинить представление. Для того благоволит духовное Херсонское правление позволить ему, Сперанскому, во сообразность Святейшаго Синода постановлений заниматься священнослужением и преподаванием треб соборе, по седмично на полковом коште. Какое же разрешение от стороны онаго // правления на сие последует, не оставит меня уведомлением.

Армейский благочинный иерей Григорий Несторов

№ 82

1818 года ноября 25 дня

г. Умань

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1299. — Арк. 4-4 зв.*

№ 203 1818, грудня 23. — Клопотання священнослужителів Херсонської купецької Успенської церкви перед Херсонським духовним правлінням про скасування указу про відведення одного з престолів для служіння полкового священика

№ 579-й. Получено декабря 23 д. 1818 года.

В Херсонское духовное правление
Херсонской купеческой Успенской церкви священнослужителей
Прошение.

Указом онаго духовнаго правления от прошлаго ноября сего 1818-го года за № 1071-м предписано нам, дабы из трех престолов сей церкви определить один для всегдашняго свободнаго занятия Тобольскаго пехотнаго полка священником, но как мы сами в оной церкви имеем по очереди ежедневное служение, то по сему Херсонскаго духовнаго правления покорно просим на место ея отвесь Херсонскую кладбищную Всех Святых церковь, так как за умертвием тамошняго священника осталась она ныне праздною.

1818 года декабря 23-го дня.

Протоиерей Иоанн Павловский
Священник Димитрий Глобачев
Священник Феодор Зимницкий

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1299. — Арк. 6.*

№ 204 1819, вересня 1. — Витяг з указу Катеринославської духовної консисторії благочинному протоієрею М. Порохову з пропозицією про направлення ієромонахів та ієродияконів до Балаклавського Георгіївського монастиря для служіння на флоті

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории Екатеринославскаго уезда 2-й части благочинному протоиерею Мойсею Порохову. Его Преосвященство Гавриил архиепископ Екатеринославский, Херсонский и Таврический по докладу сея консистории о определении в Балаклавский Георгиевский монастырь для служения во флоте иеромонахов и вдовых священников, о которых и особая справка представлена была, сего сентября 25-го дня резолюцією предписать изволил: “Спросить иеромонахов и иєродияконов дому нашего здешняго и Самарскаго, не пожелает ли кто из них переместиться в Балаклавскую обитель; разумеется, иєродияконы могут быть рукоположены во иєромонашское достоинство. То же самое учинить и касательно вдовых в реестре значащихся священников благонадежнаго поведения”. [...]

Сент. 30-го дня 1828 г.

№ 205 1820, січня 29. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню з докладною регламентацією заходів, спрямованих на упередження конфліктів між військовим і парафіяльним духовенством

Копия. № 102-й. Получен февраля __ дня 1820 года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. По вступившему к Его высокопреосвященству Иову архиепископу Екатеринославскому, Херсонскому и Таврическому и кавалеру от полеваго 2-й армии обер-священника протоиерея Иоанна Яновитскаго рапорту, в котором, прописывая принесенные ему от некоторых подведомственных ему полковых священников, квартирующих с полками в здешней епархии, жалобы, что приходские священники не допускают их отправлять в церквах своих священнослужений даже и после отношений о том полковых командиров к местным духовным начальствам, а тем и отклоняют их, а особливо в зимнее время, когда не можно разбить полковой церкви и по неимению в иных полках оных от исполнения своей обязанности; кроме же сего, в некоторых местах епархиальное духовенство отличным армейским священникам, заслужившим от начальства всякое уважение, делает пренебрежение, заставляя, не имеючи отличия, стоять с отличиями при богослужении на стороне, чего армейский священник из уважения на Высокомонаршия // дары сделать не может; а в других епархиях, где расположена 2-я армия, полковыя священники с дозволения епархиальных начальств отправляют те богослужения по [очереди] с приходскими священниками в приходских церквах, и священники приемлют одни от других братско-уважительную почесть и не делают жалоб в затруднение начальства; просит повелеть кому следует предписать по епархии, чтобы впредь армейским священникам по требованиям их отводимы были приходские церкви и дозволено было б отправлять очередное служение в тех церквах без всякаго препятствия и с запрещением при том, чтоб приходские священники не вмешивались в преподавание христианских треб военного ведомства людям; в консистории определено и Его Высокопреосвященством утверждено: как Екатеринославской епархии в селениях находится большею

частью в каждом по одной церкви, и притом однопрестольныя, в коих и производимо бывает приходскими священниками богослужения для прихожан их, следовательно, полковым священникам заниматься в тех же самых церквах священнослужением по очереди во всякое время не только не совместно, но даже и не нужно, в том наиболее // уважении, что полковые чины и служители могут в воскресные, праздничные и высокаторжественные дни [...] ¹ в церкви и слушать богослужение, отправляемое приходскими священниками, свободно и без всякаго препятствия, не находя же никакой разницы, полковой ли или приходской священник отправляет таковой долг свой. В случае же допущения очереднаго служения в приходской церкви могут произойти разныя неудобства и между священно- и церковнослужителями, коих во многих местах бывает по два, по три и более причта, несогласий как в собственных их, так и в церковных доходах; для того предписать всем состоящим в здешней епархии духовным правлениям и благочинным, от них независимым, к непременному исполнению: 1-е, что, где расположен полк и находится при нем священник, а церковь в том же селении будет однопрестольная, то при случае необходимой надобности, о которой должен знать и приходской священник, позволять оному безпрекословно заниматься служением в церкви или одному, или совместно с приходскими священниками, но при том всякое пристрастие и прихоть должны быть удалены. // 2-е, где есть церкви двупрестольныя, в тех придельную отводить полковым священникам с таковым расположением, дабы [в одно] ² и то же время в обеих церквах, если [они] ³ находится будут без отделения, служение отправляемо не было. 3-е, где есть кладбищныя церкви, то и таковыя буде удобно можно дозволить занимать полковым священникам. 4-е, в приходы один другаго и исправлении треб ни под каким видом не вмешиваться, кроме таких случаев, когда кто из полковых или из приходских будет болен или в отлучке, и на места их другие прикомандированы не будут, или же по общему их согласию и дозволению. 5-е, во время постов, а особливо четьредесятницы, когда и полковыя чины и прихожане большею частию говеют, отправлять служение приходскому и полковому священнику поочередно, или в субботные и воскресные дни и совместно, ибо приобщаться святых тайн могут и прихожане, и военные у служащаго священника по принятии исповеди у своего. 6-е, относительно до первостояния при

¹ У тексті слово не прочитане.

² Частина тексту пошкоджена вогнем.

³ Частина тексту пошкоджена вогнем.

406 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

служении, то занимает оно приходскому священнику, хотябы и полковой имел знаки отличия, которыя получил он за службу свою, не может лишити такового преимущества приходскаго священника без обид // его и самих прихожан, разве в таком случае, когда полковой будет старее приходскаго в [чине]¹ священства или добровольно уступлено будет ему первенство, поелику известно, что и военные, и гражданские чиновники по службе и [...],² не имея знаков отличия, занимают начальство и первенство пред имеющими оныя и даже в одном чине состоящими с ними; протоиереи же полковыя должны иметь первенство пред приходскими священниками неотъемлемо. 7-е, все сие относится только до зимняго времени, в которое не можно иметь полковой церкви, а летом полковыя священники должны отправлять служение в своих церквах, в которых же полках еще их нет, то священникам оных и летом заниматься служением в приходских церквах на прописанном положении. И 8-е, нащет исправления в тех приходских церквах треб полковым чинам, как то: исповеди, крещения, погребения, молебствий и поминовений, то полковым священникам во всякое потребное и приличное время заниматься оными не воспрещать, // но с таковым наблюдением, чтобы приходским священникам в таковых же их занятиях помешательства не было. О чем и оному протоиерею Яновитскому дать знать из консистории с таковым добавлением, что поелику он, изъясняя жалобы полковых священников на приходских, не означает ни лица, ни места, ни времени, то консистория и входить в дальнейшее рассмотрение о сем не может. Генваря 29-го дня 1820-го года. Подлинный подписали: ризничий и казначей иеромонах Амвросий, секретарь Сафонов, и по листам скрепил повытчик Ровинский. С подленьм верно: письмоводитель коллежский секретарь Степан Витвицкий.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1354. — Арк. 1-3 зв.*

¹ Частина тексту пошкоджена вогнем.

² Частина тексту пошкоджена вогнем.

№ 206 1820, лютого 13. — Ордер обер-священника
І. Державіна священнику Миколаївського морського
шпиталю С. Камінському з роз'ясненнями, що
влаштування та перенесення військових шпиталів і
їхніх храмів залежить від військового керівництва

Копия.

От Синодального и Комиссии духовных училищ члена армии и
флота обер-священника и кавалера Иоанна Державина
Ордер

Николаевской морской госпитали священнику Савве Каминскому

На рапорт ваш от 25-го генваря за № 2-м, коим испрашиваете
разрешения, можете ли вы исполнять военного начальства
предписания касательно перемещения госпитальной церкви в другие
палаты, дается вам знать, что как устройство военного госпиталя
церквей зависит от военного начальства, то и распоряжение о
перемещении их по усматриваемой удобности должно состоять в его
воле; для того предписывается вам, священнику, чтобы вы в дело
касательно перемещения госпитальной церкви в другие палаты не
вмешивались, а исполняли без прекословия священнослужения там,
где поставлен будет храм.

С. Петербург

Февраля 13-го дня 1820-го года.

На подлинном подписано: обер-священник Иоанн Державин.

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 410. — Оп. 1. —
Спр. 8б. — Арк. 33.*

№ 207 1822, вересня 17. — Рапорт священника
Миколаївського морського шпиталю
С. Камінського армійському благочинному
С. Самборському про перенесення і освячення на
новому місці шпитальної церкви

Армейскому благочинному Херсонской морской госпитали
протоиерею Софронию Самборскому

Николаевской морской госпитали священника Саввы Каминского
Рапорт

Спешу вашему высокопревелебию почтеннейше донести, что
здешняя госпитальная церковь 10 числа сего м-ца из палаты в другую,

408 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

нарочно обстроєнну, по предписанию начальства // перенесена и по обряду церковному освящена, где ныне и богослужение отправляется.

Священник Савва Каминский

17 сентября 1822 года.

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 410. — Оп. 1. —
Спр. 86. — Арк. 35-35 зв.*

**№ 208 1822, вересня 20. — Ордер священнику
Миколаївського морського шпиталю
С. Камінському з рекомендацією надати
Миколаївській шпитальній конторі всі необхідні їй
документи**

№ 18

Сентября 8 дня 1822.

Ордер священнику Каминскому

В разрешение рапорта за № 18-м, я рекомендую вашей пречестности требуемые от вас Николаевскою госпитальною конторою по предписанию Черноморской хозяйственной экспедиции подробные ведомости о имуществе церковном и приходе-расходные книги представить, куда следует, ибо на сие есть воля Главнаго командира Черноморскаго флота и портов; о каковом распоряжении и постановлении донесено быть имеет мною главному духовному начальству.

Сентября 20 дня 1822 года. № 105

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 410. — Оп. 1. —
Спр. 86. — Арк. 39.*

**№ 209 1822, січня 3. — Рапорт священників
Севастопольського морського шпиталю
І. Курковського та Ф. Друзякіна армійському
благодійному С. Самборському про передачу йому
метричних книг та іншої документації за 1821 р.**

Армейскому благодійному Херсонской морской госпитали протоиерею Сафронию Самборскому

Севастопольской морской госпитали священников Иоанна Курковскаго и Феодора Друзякина
Рапорт.

Веденныя нами при церкви оной госпитали в течении 1821-го года две белые метрические книги, о женатых особой список и о церковной сумме с утварью ведомости, равно и в службе // нашей послужные списки при сем вашему высокопревелебию представить честь имеем; черницы метрических книг к рассмотрению и подпису вашему в непродолжительном времени представлены быть имеют.

Генваря 3 дня
1822 года
Севастополь

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 410. — Оп. 1. —
Спр. 86. — Арк. 17-17 зв.*

**№ 210 1820, листопада 23. — Указ Катеринославської
духовної консисторії Херсонському духовному
правлінню щодо регламентації одягу священників
військових поселень**

№ 641. Получен декабря 2-го дня 1820-го года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Катеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Во исполнение приказанія Его Высокопреосвященства Иова архиепископа Катеринославскаго, Херсонскаго и Таврическаго и кавалера, последовавшаго по отношению г-на генерал лейтенанта 3-й и Бугской уланской дивизии начальника и кавалера графа Витта, при котором, приложа с полученнаго им от главнаго начальника над военными поселениями господина генерала графа Аракчеева приказа, изданнаго сего года октября 3-го дня, один печатный экземпляр, чтобы священники поселенных войск, по Высочейшему Государя Императора соизволению, имели рясы темнозеленаго сукна с различием в подбое, просит для исполнения по оному и в округе вверенных ему дивизий со стороны духовенства сделать распоряжение; // в сей консистории определено: с приложением с онаго приказа точных копий, к надлежащему и непременному по нему исполнению, Бугской уланской дивизии к благочинному протоиерею Феофилакту Башинскому и в духовныя правления Елисаветградское и оное Херсонское послать указы.

Ноября 23 дня 1820-го года.

Духовник иеромонах Ливерий
Секретарь Сафонов
Повытчик Степан [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1375. — Арк. 1-1 зв.*

**№ 211 1821, січня 28. — Відношення контр-адмірала
Биченського управляючому Балаклавським
Георгіївським монастирем Хрисанфу про
направлення одного з ієромонахів на корвет “Крим”**

Его Высокопреосвященству управляющему Балаклавским
Георгиевским монастырем господину митрополиту и кавалеру
Хрисанфу

от контр адмирала флотскаго в Севастополе начальника и кавалера
Быченскаго 1-го.

На корвет “Крым”, отправляющийся в крепость Сухум-кале к
занятию брантвахтеннаго поста, прошу покорнейше Ваше
Высокопреосвященство назначить одного из находящихся в
Балаклавском Георгиевском монастыре иеромонаха, и кто назначен
будет, меня уведомить.

Генваря 28 дня 1821-го года

№ 582

*Держархів м. Севастополя. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 28. —
Арк. 132.*

**№ 212 1822, березня 2. — Відношення Чорноморської
виконавчої експедиції до Херсонського духовного
правління єврея М. Вискура, який висловив намір
хреститися і був відданий під нагляд
адміралтейських поселян**

№ 147. Получен марта 8-го дня 1822-го года.

Из Черноморской исполнительной экспедиции

В Херсонское духовное правление

26-го числа минувшаго февраля к смотрителю Адмиралтейских
селений Березнеговатаго и Висуньскаго Андрееву пришел еврейских
колоний селения большого Нагиртова евреин Михель Вискур,
объявил желание принять христианскую веру и крещение; после того
вслед за ним по дошедшему к евреям о намерении Вискура сведению,
пришло таковых шесть человек с требованием об отдаче им Вискура,
а сей убедительно просил не выдавать его, опасаясь от них истязания;

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 411
почему он, Андреев, помянутого евреина до разрешения об нем отдал под присмотр и защиту березнеговатским поселянам. О чем Черноморская исполнительная экспедиция Херсонское духовное правление уведомляет и о приведении в исполнение воли евреина Вискура, относящейся до намерения его принять // христианскую веру и крещение, просит учинить свое по духовной власти подлежащее распоряжение и о последствии уведомить.

Марта 2-го дня 1822 года.

За отсутствием обер интенданта 5-го класса Суранцов
Столоначальник [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1452. — Арк. 1-1 зв.*

№ 213 1824. — Відношення Чорноморської господарської експедиції до протоієрея миколаївського адміралтейського собору С. Заушкевича щодо відрядження священника та дячка до миколаївського морського шпиталю

Черноморская
хозяйственная экспедиция.
Стол 1.

Благочинному протоиерею Стефану Заушкевичу.

Хозяйственная экспедиция от 20-го февраля № 1679 просила вас назначить в госпитальную церковь священника с дьячком из состоящих при здешней Адмиралтейской соборной церкви священнослужителей до выздоровления Калинского; но как Кантора Николаевской морской госпитали вторично рапортом от 25-го февраля доносит, что и на сие время никто из священнослужителей в помянутую церковь не назначен, и больные остаются без нужных треб, да и экспедиции вы никакого отзыва не дали; то по сему хозяйственная экспедиция написала в Херсонское // духовное правление о назначении в помянутую госпитальную церковь священника с дьячком из состоящих в здешней Адмиралтейской церкви священнослужителей до выздоровления Калинского, о чем и вам вторично сообщает и просит о последующем уведомлении.

Обер-штер-кригскомиссар [Підпис]
Столоначальник [Підпис]

412 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 168. — Оп. 1. —
Спр. 1. — Арк. 21-21 зв.*

**№ 214 1824, серпня 10. — Відношення контр-адмірала
Язикова до протоієрея миколаївського
адміралтейського собору С. Заушкевича щодо
підозри двох матросів у намірі оскопитись**

Флотскаго в Николаеве начальника

Августа 10 дня

1824 года.

№ 1898

Николаевской Адмиралтейской Григорьевской церкви
благочинному протоиерею Заушкевичу

Господин командир 40 Экипажа доносит, что оной команды
матрозы 1 статьи Федор Тиращенко и 2 статьи Фома Лебедев, по
неупотреблению более года вместе с товарищами в артеле мясной
пищи, подают сомнения к намерению их оскопить себя.

О сем ваше высокопревелебие уведомляя, покорно прошу к
отвращению их от такового поступка не оставит духовным вашим
увещеванием; о присылке же их к вам от меня дано предписание.

Контр-адмирал Языков

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 168. — Оп. 1. —
Спр. 1. — Арк. 141.*

**№ 215 1824, липня 13. — Рапорт причту церкви
адміралтейського селища Богоявленська
Херсонському духовному правлінню про
зловживання церковного титаря**

№ 402. Получен июля 17-го дня 1824 года.

В Херсонское духовное правление

Богоявленской церкви священника Луки Ивашкевича и диякона

Димитрия Карчевскаго и дьячка Артемия Грушевскаго

Рапорт.

Сего м-ца 10-го числа в бытность благочиннаго 1-й части
священника Александра Михайлова по указу Херсонскаго духовнаго
правления для приглашения поселян и священно- и
церковнослужителей на пожертвование бедным духовнаго звания из
церковной кошельковой суммы при освидетельствовании коей

помянутым благочинным с прихожанами и нашел на лицо более 28 р. 47 ½ коп. оказалось. По щете же бывшем сего июля 1-го числа по церковной приходской книге показано наличных денег 235 р. 47 ½ коп., при каковом освидетельствовании вышепоясненных лиц церковный староста Федор Беляев явно изобличился в недостатке 225-ти рублей, хотя же он, Беляев, по многом времени и принес из дому 130 р., сказывая, что брал оние на покупку свечь, в каковых ни малейшаго недостатка не было, в чем также немалое сомнение, // потому что при вышеозначенном щете осталось непроданных свечь 1 пуд 8 фунтов, да и в последние пред сим два м-ца, как по церковно-приходской книге показано, что таковых продано не более 1-го пуда 6-ти фунтов. А последние 95-ть розданы самоправно в долги. За каковое его злоупотребление в противность Высочайше утвержденной инструкции 18-го пункта, с согласия общества отставлен он, Беляев, от должности церковнаго старосты, а на место его избран обществом же при свидетельстве помянутаго благочиннаго и с согласия богоявленских поселян Иван Шалаев.

О чем оному духовному правлению донеся, честь имеем представить при сем на утверждение выбор.

Приходской священник Лука Ивашкевич
Диакон Димитрий Карчевский
Указной дьячок Артемий Грушевский

№ 17

Июля 13-го дня 1824-го года.

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1567. — Арк. 1-1 зв.*

№ 216 1824, грудня 31. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про обрання нового церковного титаря до храму адміралтейського селища Богоявленська

№ 64. Получен генваря 30-го дня 1825-го года.

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. По вступившему в сию консисторию из онаго духовнаго правления рапорту, при котором представя учиненный Херсонскаго уезда адмиралтейскаго селения Богоявленскаго Богоявленской церкви священно- и церковнослужителям выбор, о бытности на место

414 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

бывшаго при той церкви старостою поселянина Федора Беляева, отрешеннаго от сей должности за похищение и утайку церковных денег 95 р., богоявленскому поселянину Ивану Шемаеву, просит о утверждении его в сей должности разсмотрения; определено: бывшаго старосту Беляева // за церковную сумму, которой не оказалось, 95 рублей, предать суждению гражданского правительства, а деньги сии истребовать с него в самой скорости внести в церковь; на место же его, Беляева, церковным старостою утвердить поселянина Ивана Шемаева, и о том в оное Херсонское духовное правление послать указ, а для зависящаго об нем, Шемаеве, распоряжения в Херсонское губернское правление сообщить.

Декабря 31-го дня 1824-го года.

Ключарь протоиерей Максим Моторный
За секретаря Афанасий [Підпис]
Канцелярист [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1567. — Арк. 4-4 зв.*

**№ 217 1824, серпня 28. — Рапорт священника
адміралтейського селища Богоявленська
Л. Івашкевича Херсонському духовному правлінню
про складності із фінансуванням церковного
будівництва**

№ 480. Получено сентября 1-го 1824 года.

В Херсонское духовное правление

Адмиралтейскаго селения Богоявленскаго Богоявленской церкви
священника Луки Ивашкевича

Рапорт.

Указом онаго духовнаго правления, последовавшим 1-й части благочинному священнику Александру Михайлову прошедшаго 1823-го года августа от 10-го дня, мне к сведению и к надлежащему исполнению объявленным, дано знать, что в следствие отношения Черноморской исполнительной экспедиции дозволено в селении Богоявленском при Богоявленской церкви на место пришедшей в ветхость деревянной построить вновь каменную на коште той церкви прихожан с помощью церковной кошельковой суммы (кроме свечной), причем от исполнительной экспедиции удостоверено, что штукатурка в церкви исправлена и крыша вновь окрашена, на устройство же вновь колокольни богоявленские поселяне жертвуют

всю общественную сумму, которой у них имеется до трех тысяч // рублей.

В следствие чего Херсонскому духовному правлению почтеннейше доношу, что в приходской моей Богоявления Господня церкви крыша точно вновь окрашена, штукатурка же осталась без исправления по неимению наличной суммы, при начатии же в нынешнем году постройки каменной колокольни, хотя от общества требована пожертвованная оным трехтысячная сумма, но по распросам открылось, что сия сумма, быв под распоряжением чиновника коллежскаго секретаря Ковтуновскаго, растрчено самим им 294 рубля 10 коп. да роздано в долги николаевскому мешанину Филиппу Баскову тысячу рублей, бывшему сельскому писарю Новицкому 50 рублей и дьячку Григорию Петрову 35, ученику Николаевской морской госпитали Игнатьеву 25, казначею Богоявленских казенных фабрик Валдаевскому 140, которые деньги по многократным требованиям поныне не отдали, и на постройку колокольни и заплату мастеровым получено только 1018 р. 50 коп., да под расписку из казенных денег двести рублей, кои все уже издержаны. Не имея же более наличной суммы, не только постройка колокольни и штукатурка церкви совершенно приостановлена, // но даже церковь осталась должной мастерам до восемьсот рублей. А потому онаго духовнаго правления покорнейше прошу, доведя о сем до сведения Черноморской исполнительной экспедиции, требовать, чтобы захваченные умершим уже коллежским секретарем Ковтуновским и отданные им самоправно в долги деньги, взысканы были с каго следует без продолжения времени, ибо кроме уплаты мастерам нужно еще купить железа на обивку шпица колокольни и покраску онаго; без внесения же сей общественной суммы, которая почиталась единственным предметом на показанную постройку, никаких источников от церкви ныне не предвидится.

Священник Лука Ивашкевич

№ 18

Августа 28-го дня 1824-го года.

**№ 218 1826, березня 31. — Відношення командира частини
32-го флотського екіпажу Сахновського до
Херсонського духовного правління про бажання
молоканина старшого юнги І. Рогова охреститись**

Командира частини
32-го флотського екіпажу
марта 31 дня 1826-го года
№ 290

В Херсонское духовное правление

Желающий принять христианскую веру порученной мне части 32-го флотского экипажа старший юнга Иван Рогов, которой при допросе показал, что он, находясь на родине, исповедовал веру еврейскую с протчими того селения крестьянами, состоящими под наименованием молоканов, по взятии же в рекруты присягал по своему закону, а в бытность в 32-м экипаже у говения никогда не находился. И как в продолжении службы своей был большею частию в госпитале за болезнью, потому о сем не было известно экипажному командиру; при вступлении на престол Государя Императора Николая Павловича присягу чинил в верность наравне с протчими служителями и целовал крест и евангелие, потому что тогда уже имел намерение креститься в христианскую веру, каковое неременное желание и ныне имеет; он, Рогов, по формуляру состоит: в службу вступил 1820-го года Воронежской губернии Павловского уезда села Креповки из однодворцев, женат; о каковом его желании было донесено флотскому в Херсоне начальнику г. контр-адмиралу и кавалеру Быченскому 2-му, который повелением своим от 29-го настоящего марта за № 836-м уведомил, что о окрещении командуемой мною части старшего юнги Ивана Рогова повелено снести с Херсонским духовным правлением и по окрещении его уведомить; почему о сем представляя на рассмотрение в Херсонское духовное правление, прошу, какое по сему будет сделано распоряжение, почтить меня своим уведомлением.

Флота капитан лейтенант Сахновский 1-й

№ 219 1826, жовтня 14. — Відношення управляючого адміралтейськими поселеннями до Херсонського губернського землеміра з проханням відмежувати підцерковну землю для причту Покровського храму

Управляющаго
Адміралтейськими селеннями
14 октября 1826.

№ 2281

Николаев

Херсонскому губернскому землемеру г-ну Гричине.

Екатеринославская духовная консистория в отношении своем от 11-го числа июня 1825 года № 3689, в Черноморскую исполнительную экспедицию писанном, изъясняла, что вступил в оную консисторию из Херсонскаго духовнаго правления рапорт, в коем прописывается донесение адміралтейскаго в Херсонском уезде селения Батуринец Покровской церкви священника Антона Глобачева, что с начала определения его к оной церкви, не имея в отводе подцерковной земли, пользовался он хлебопашеством и скотоводством на земле, принадлежащей прихожанам, с крайнею трудностію; ныне же прихожане его назначили таковую землю, за 17 верст от селения отстоящую, без водопою и притом способную для одного только хлебопашества, сенокоса же вовсе на ней не имеется; почему и просила сообщить, куда следует, об отмежевании для священно- и церковнослужителей упомянутой Покровской церкви указнаго количества десятин земли в близком и удобном от прихода месте, дабы тем он, Глобачев, не лишался возможности исполнять христианские требы без упущения. Черноморскою исполнительною экспедициею в следствие сего и предписано было Висунской зборной избе впредь до формальнаго отмеживания отвести для пользования // священно- и церковнослужителей землю в самом близком месте от прихода, удобную в сенокосе и при водопое, что с общаго между священником и прихожанами согласия и учинено было. Ныне же получено от Херсонскаго духовнаго правления отношение, коим по поводу возникшаго между священником и прихожанами несогласия на щет пользования назначенною для церковнослужителей землею оное духовное правление вторично просило однестись, куда следует, о формальном отмежевании из земли, селению Висунскому принадлежащей, для церковнослужителей указнаго количества десятин земли. Почему я относился в Екатеринославскую межевую контору и просил предписать кому следует, съехав в упомянутое

418 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

селение Висунец, согласно желанию священника и самих поселян того селения, отмежевать для пользования священно- и церковнослужителей указное количество десятин земли, отстоящей от селения по реке Висунь в самом близком месте от прихода, и удобной к водопою. Которая от 29 минувшаго сентября № 2062 уведомляет, чтобы я о вымежевании церковной земли снесся с вами с тем, чтобы вы, где она будет утверждена, доставили в оную контору план для положения онаго на общем плане. В следствие чего сообщаю вам, г-ну губернскому землемеру, приемлю честь покорнейше просить приказати, кому следует, съехав в селение // Висунец, из состоящей под оным земли вырезать для церковнослужителей узаконенное количество десятин. Что же вами по сему учинено будет, не оставит почтить и меня уведомлением вашим.

Управляющий Адмиралтейскими селениями 8-го класса [Підпис]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 14. — Оп. 1. —
Спр. 1056. — Арк. 186-187.*

№ 220 1828, вересня 30. — Указ Катеринославської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню про пошук ієромонахів і вдових священників, бажаючих піти до Балаклавського Георгіївського монастиря для служіння на флоті

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Екатеринославской духовной консистории в Херсонское духовное правление. Его Преосвященство Гавриил архиепископ Екатеринославский, Херсонский и Таврический и кавалер по докладу сея консистории о определении в Балаклавский Георгиевский монастырь для служения во флоте иеромонахов и вдовых священников, о которых и особая справка представлена была, сего сентября 25-го дня резолюциею предписать изволил: спросить иеромонахов и иеродиаконов дому нашего здешняго и Самарскаго, не пожелает ли кто из них переместиться в Балаклавскую обитель, разумеется, что иеродиаконы могут быть рукоположены во иеромонашеское достоинство, то же учинить и касательно вдовых // в реестре значащихся священников благонадежнаого поведения; и потому в сей консистории приказали: к надлежащему по оной Его Преосвященства резолюции исполнению в Екатеринославское архиерейское домовое правление и Самарский загородный дом, равно в состоящая в Екатеринославской епархии духовныя правления и к

благочинным, от них не зависимым, послать указы и велеть, кто из иеромонахов и иеродиаконов, также вдовых священников, находящихся в монастырях, и вдовых священников при приходских церквях состоящих, благопристойного поведения, изъявит согласие поступить в оный Георгиевский монастырь, о таковых рапортовать в сию консисторию как возможно поспешнее.

Сентября 30-го дня 1828 года

Секретарь [Підпис]

Секретаря помощник Афанасий Якимовский

*Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. —
Спр. 1721. — Арк. 1-1 зв.*

№ 221 1834, лютого 20. — Відношення благочинного церков 2-ї уланської дивізії М. Жуковського Ольвіопольському повітовому землеміру Михайлову з повідомленням, що він не вважає себе зобов'язаним надавати землеміру дані, що той вимагає

№ 33. Получено 26 февраля 1834 года.

Благочинного церковей 2-ой уланской дивизии

Протоиерея и кавалера

Михаила Жуковского

№ 251

Февраля 20 дня 1834 года

Г. Новомиргород

Ольвиопольскому уездному землемеру Михайлову.

В ответ на отношение вашего благородия от 16 февраля за № 16 честь имею уведомить, что вверенного мне благочиния церкви и состоящее // при них священно- и церковнослужители показываются по статистической ведомости, составляемой в округах поселенных уланских полков, и входят в общий состав таковой вообще по военному поселению особо; в таком случае нет надобности включать их в описание вашей статистики, ибо они не принадлежат к уезду, и о каковых причинах и не нахожу себя обязанным // представлять вам требуемого сведения.

Благочинный церковей 2-й уланской дивизии протоиерей

М. Жуковский

420 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

*Держархів Херсонської області. — Ф. 14. — Оп. 1. —
Спр. 1760. — Арк. 10-11.*

**№ 222 1835, травня 22. — Рапорт благочинного церков
військових поселень М. Жуковського архієпископу
Гавриїлу про охрещення дев'яти рекрутів-євреїв**

Его Высокопреосвященству Высокопреосвященнейшему Гавриилу
архиепископу Екатеринославскому, Херсонскому и Таврическому и
кавалеру

Благочинного церковей Военного поселения 2-ой уланской дивизии
протоиерея Михаила Жуковского
Рапорт

Из числа состоящих в округах Украинского и Новоархангельского
уланских полков малолетних рекрут евреев обращено мною в
христианскую веру девять человек, которые, быв наставлены
предварительно в догматах грекороссийского исповедания, текущего
мая 16 и 17 чисел удостоены святого крещения, о чем с приложением
именного новокрещенным списка долгом поставляю Вашему
Высокопреосвященству донести.

Благочинный протоиерей Михаил Жуковский

№ 754

Мая 22 дня 1835 года

г. Новомиргород

*Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. —
Спр. 34. — Арк. 37.*

**№ 223 1839, лютого 21. — Рапорт штатного наглядча
Миколаївського повітового училища Ливанського
Миколаївському та Севастопольському військовому
губернатору М. Лазареву з пропозицією щодо
влаштування у Богоявленську парафіяльного
училища для дітей адміралтейських поселян**

*Резолюция: препроводить, во первых, на рассмотрение
побуждения сего предмета в общее присутствие интендантства.
Подлинную подписал вице-адмирал Лазарев 27 февраля.*

Его Превосходительству Главному командиру Черноморского
флота и портов Николаевскому и Севастопольскому военному

губернатору господину генерал адъютанту вице-адмиралу и кавалеру
Михаилу Петровичу Лазареву 1-му

Штатнаго смотрителя Николаевского уезднаго училища
Рапорт.

Священник адмиралтейскаго селения Богоявленска Карчевский отношением от 4-го сего февраля просит моего содействия об учреждении в этом селении приходскаго училища для малолетних поселянских детей. Представляя при сем на благоусмотрение вашего превосходительства таковое отношение священника Карчевскаго как благонамереннаго пастыря, содействующаго видам правительства в распространении народнаго образования, долгом поставляю донести вашему превосходительству, что многие из жителей Богоявленска с давних лет стремятся к изысканию способов к образованию своих детей, неоднократно приглашали к себе в наставники людей разных состояний, определяли им достаточное жалованье, но в последствии, увидев от безнравственных таковых учителей вместо желаемой пользы один вред для своих детей и общества, с прискорбием оставляли свои благонамеренные желанія.

По вступлении же моем в управление вверенным мне учебным заведением в городе Николаеве, поселяне разных // селений Адмиралтейскаго ведомства обращались ко мне с просьбою о принятии детей их в училище. Однако ж и сия мера возымела для них большіе затрудненія со стороны содержания детей в городе Николаеве.

Постоянное стремление благонамеренных поселян к образованию своих детей возлагает на меня обязанность ходатайствовать у вашего превосходительства об учреждении на основании устава учебных заведений, Высочайше утвержденаго в 8 день декабря 1828 года, приходскаго училища в селении Богоявленске для всего округа адмиралтейских поселян.

Приняв в соображение учебныя заведения такого рода, существующіе по Херсонской губернии, осмеливаюсь доложить, что на годовое содержание училища в селении Богоявленске может быть достаточно суммы 1400 рублей и единовременно на обзаведение вещами и прочими необходимыми принадлежностями для ланкастерскаго класса до 500 рублей, и если издержки таковой нельзя будет отнести на счет казны, то, согласно помянутому Уставу учебных заведений, можно будет обратиться на счет тех обществ, для коих открывается училище.

Отделение же из числа казенных зданій в Богоявленске для ланкастерскаго класса, в коем могло бы удобно поместиться учащихя

422 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

до 200 человек, с квартирою для учителя и для жительства поселянских детей, привозимых из других селений, для учинения зависит от милостиваго снисхождения и участия вашего превосходительства в сем общеплезном и в купе благотворительном предприятии. //

О пользе сего заведения излишне было бы распространяться. Проникнутые нравственностью, основанною на законе Божиим, сближенные с назидательным присутствием совести, дети поселян с возрастом своим несомненно будут усердные и расторопные рабочие для морскаго ведомства, способные к переимчивости в мастерствах, благомыслящие и трудолюбивые хозяева в кругу своих обществ.

Подробное исчисление всех необходимых вещей для заведения, распределение учебных предметов и основные правила для руководства по заведению, если только предположение сие удостоить изволите, ваше превосходительство, лестнаго внимания и согласия, ограничены будут положением и штатом, которые буду иметь честь по требованию поднести вашему превосходительству на благоусмотрение.

На подлинном подписал штатный смотритель училища Ливанский.

21 февраля 1839-го года

№ 29.

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 246. — Оп. 2. —
Спр. 34. — Арк. 1-2.*

**№ 224 1839, квітня 6. — Рапорт Богоявленської зборної
ізби управляючому адміралтейськими поселеннями
про відсутність серед адміралтейських поселян
бажаючих навчати своїх дітей у парафіяльному
училищі**

Управляющому Адміралтейськими селениями господину 7-го
класса и кавалеру Иванову

Богоявленской зборной избы

Рапорт.

Во исполнение приказа вашего высокоблагородия от 9 числа минувшаго марта за № 280, последовавшаго с приложением в копии отношения Богоявленскаго священника Димитрия Карчевскаго, в разсуждении устройства в селении Богоявленске народнаго приходскаго училища, сиею зборною избою по собрании всех без изьятия богоявленских поселян было запрашиваемо, желают ли они

обучать детей своих грамоте, читать, писать, арифметике и Закону Божию, на что все единогласно отвечали, что они на сие совершенно не согласны по той причине, что всякий поселянин, имеющий дитя хотя малолетное, начиная с 7-ми до 15-ти летнего возраста, пока употребится в казенную работу, // но однако по хозяйственным обстоятельствам (то есть для пастьбы скота и полевых работ) весьма таковое способное и необходимо нужное, тем более, что всякий из сего доставляет себе все возможные довольствия и пропитание; учение же грамоты для них в этом случае будет вовсе бесполезное, извлекающее только излишнее затруднение и напрасные здержки. Да и наперед сего никто из поселян согласия на сие никогда не имел, и с прозьбою о том как к священнику Карчевскому, равно и ни к кому не обращался. А из какого поводу священник Карчевский возымел предприятие учинить о сем предмете представление, то сего тоже никому не известно. О чем вашему высокоблагородию Богоявленская зборная изба с представлением о вышеполянутых малолетних детях именнаго списка сим честь имеет донести.

Староста Михайло Яновский

№ 118

Апреля 6 дня

1839-го года.

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 246. — Оп. 2. —
Спр. 34. — Арк. 17-17 зв.*

**№ 225 1842, лютого 27. — Ордер обер-священника
В.Кутневича настоятелю миколаївського
адміралтейського собору А. Волошинському про
передачу грошей вдові священника Дунайської
флотилії Любинського**

Присутствующаго в Святейшем Синоде обер-священника армии и флотов, протоиерея и кавалера Василия Кутневича
Ордер

Настоятелю Николаевского адмиралтейского собора протоиерею Антонию Волошинскому.

Препровождая при сем следующия Дунайской флотилии умершаго священника Любинскаго жене вдове Епистимии за майскую треть прошлаго 1841 года из 28 руб. 57 1/7 коп. серебром (ассигнац. 100 рубл.) в год оклада, пенсионные деньги 9 руб. 52 2/7 коп. серебром (ассигнац. 33 руб 33 коп.), за вычетом из них сколько следует на

424 Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)

пересылку, предписываю Вам выдать оные вдове Епистимии и в получении их доставить мне ея расписку.

27 февр. 1842 года

Обер-священник Василий Кутневич

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 168. — Оп. 1. —
Спр. 442. — Арк. 9.*

№ 226 1842. — Список із зазначенням розміру жалування за третину року священно- та церковнослужителів миколаївського адміралтейського собору

Список к выдаче священно и церковнослужителям Николаевского Адмиралтейского собора жалованья за генварскую треть сего 1842 года.

	Ассиг.		Серебром	
	р.	к.	р.	к.
Настоятелю протоиерею Антонию Волошинскому	166	66	47	61 3/7
Протоиерею Павлу Кондрацкому	100	-	28	57 1/7
Священникам Петру Высоте	100	-	28	57 1/7
Николаю Эвенхову	100	-	28	57 1/7
Диакону Онуфрию Павловскому	83	33	23	80 6/7
Причетникам				
Состоящему на окладе причетника диакону Василию Иванову	55	-	15	71 3/7
Причетникам [Ив]ану Гарсинскому	55	-	15	71 3/7
Льву Михайловскому	55	-	15	1 3/7 //
Павлу Чернявскому по ...-е число марта	27	50	7	85 5/7
Ивану Крижановскому с 1-го марта по 1-е число мая	27	50	7	85 5/7
Димитрию Забуженкову	55	-	15	71 3/7
Просфорне	4	-	1	14 2/7
Итого:	В дачу 236 р. 85 1/7 коп. серебром			

Начальник [Підпис]

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 168. — Оп. 1. —
Спр. 442. — Арк. 16-16 зв.*

**№ 227 1842, жовтень. — Указ Херсонської духовної
консисторії виконуючому обов'язки благочинного
П. Казанському про задоволення прохання
полковника Липського про розміщення полкової
церкви в Петропавлівському єдиновірському храмі**

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Херсонской духовной консистории исправляющему должность благочиннаго протоиерею Петру Казанскому.

По указу Его Императорскаго Величества Херсонская духовная консистория, слушав отношение командира Люблинскаго егерскаго полка полковника Липскаго, в коем просит не оставить указанием места, где бы можно было устроить полковую церковь, и священники служение во // вверенном ему полку производили Богослужение, присовокупил, что строение, состоящее при Петропавловской единовѣрческой церкви, для этого есть удобнейшим как по близости к казармам, в коих расположены воинские чины, так и по благоприличию к помещению полковой церкви, где уже была устроена; и резолюцию его высокопреосвященства на этом в 5-й день октября последовавшую полковую: “Поелику прихожане Петропавловской церкви лично мне вчера в той же церкви объяснились, что они // согласны, дабы в старом церковном строении помещалась полковая церковь, то на предположение г. командира Липскаго и мы согласны, с тем, чтобы в сказанном строении поправка учинена была на щет полка, и чтобы доход, имеющий быть от полковой церкви, делен был и с Петропавловскою приходскою церковью. Отнести в сей силе обратно”. Приказали: поелику полковнику Липскому уже сообщено о удовлетворении // его прошения от его высокопреосвященства, то тем дело и заключить. Впрочем, дать знать указом исправляющему должность благочиннаго Казанскому.

Октября ... дня 1842 года.

*Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. —
Спр. 1133. — Арк. 30-30а зв.*

426 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

№ 228 1842, листопада 17. — Ордер обер-священника В.Кутневича настоятелю миколаївського адміралтейського собору А. Волошинському про порядок виконання треб і розподілу прибутків

Присутствующаго в Святейшем Синоде обер-священника армии и флотов, протоиерея и кавалера Василия Кутневича
Ордер

Настоятелю Николаевского адмиралтейского собора протоиерею Антонию Волошинскому.

Разсмотрев рапорт Ваш от 11 числа прошлаго августа месяца за № 147-м, предписываю Вам в отношении исправления христианских треб по вверенному Вам собору и раздела доходов в точности руководствоваться ордером предместника моего от 26 апреля 1828 года за № 934-м. Что имеете объявить к должному исполнению и всем соборным священно- церковнослужителям.

Ноября 17 дня 1842 года.

Обер-священник Василий Кутневич.

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 168. — Оп. 1. —
Спр. 28. — Арк. 66.*

№ 229 1843, жовтня 6. — Відношення Миколаївської міської думи до протоієрея миколаївського адміралтейського собору А. Волошинського з проханням дозволити збирання карнавкового збору на користь місцевої богодільні

МВД

Николаевская градская дума
6 октября 1843.

Господину протоиерею Адмиралтейского собора Антонию Волошинскому

Староста Городовой богодельни при представлении кружки, находящейся тут в вверенной Вашему высокопревелебию церкви, объявил, что вы изволили приказать ему впредь этой кружки не приносить; как же сбор сей в соборе производится с давняго времени, и собранная сумма поступает собственно на содержание Городовой богодельни, в которой находятся не только мещане, нижние чины отставные, но и морского и сухопутнаго ведомства, а потому градская дума честь имеет покорнейше просить Ваше высокопревелебие

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 427
дозволить на сей благотворительнейший предмет производить // во
вверенной вам церкви кружечный сбор по прежнему.

Градской Голова Соболев.

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 168. — Оп. 1. —
Спр. 28. — Арк. 7-7 зб.*

**№ 230 1848, січня 17. — Відношення Херсонського
губернського землеміра Херсонському повітовому
землеміру Соколовському щодо ігнорування
останнім розпоряджень щодо відмежування
підцерковної землі для храмів адміралтейських
поселень**

Господину Херсонскому уездному землемеру Соколовскому.

Подтверждаю вашему благородию дело об вымежевании церковных земель из дачь Адмиралтейских селений и проч. в исполнение указа Правительствующаго Сената постараться окончить в самоскорейшем времени; при сем долгом считаю заметить, что по этому предмету вашему благородию подтверждено 17 генваря, 28 февраля, 18 марта, 30 апреля, 1 и 18 июня, 7 сентября, 11 октября, 13 и 25 ноября 1846 года за № 49, 319, 376, 679, 1080, 1309, 1595, 1816, 2035 и 2191. Но не только, чтобы дело представилось оконченным для освидетельствования, а даже в каком оное поло//жении от весны истекшаго 1846 года никакого донесения нету.

Генваря 17 дня 1848 года

Херсонский губернский землемер [*Підпис*]

*Держархів Херсонської області. — Ф. 14. — Оп. 1. —
Спр. 1846. — Арк. 9.*

**№ 231 1849, лютого 15. — Указ Херсонської духовної
консисторії священику очаківської фортечної
Миколаївської церкви Г. Судковському щодо
надання йому 50 примірників дозвільної молитви**

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Херсонской духовной консистории священнику Очаковской крепостной Свято-Николаевской церкви Гавриилу Судковскому.

Указ Его Императорскаго Величества, Херсонская духовная консистория приказали: вам, священнику Гавриилу Судковскому,

428 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

препроводить (и препровождаются) согласно рапорту вашему от 18 генваря № 14 листов разрешительной молитвы 50 экз. с тем, чтобы следуемые за оные деньги 3 руб. серебром немедленно высланы были в консисторию.

Февраля 15 дня 1849 года.

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 169. — Оп. 1. —
Спр. 8. — Арк. 26.*

**№ 232 1849, лютого 24. — Відношення Одеського
центрального карантинного управління священику
очаківської Миколаївської церкви Г. Судковському
щодо зносин із обер-священником з питання
нагородження**

Министерство Внутренних дел
Одесское Центральное
Карантинное Правление
24 февраля 1849 г.
№ 605

Священнику Очаковской Свято-Николаевской церкви Гавриилу Судковскому.

Господин управляющий Одесским градоначальством предложением от 22 сего февраля за № 3306 дал знать правлению, что его сиятельство, по представлению правления, вошел в сношение с обер-священником армии // и флотов об исходатайствовании вам за усердную службу вашу на очаковской брантвахте награды.

О таком отзыве Г. управляющего Одесским градоначальством Карантинное правление нужным считает ваше благословение уведомить.

Помощник [Підпис]

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 169. — Оп. 1. —
Спр. 8. — Арк. 23-23 зв.*

**№ 233 1849, травня 31. — Указ Київської духовної
консисторії священику очаківської фортечної
Миколаївської церкви Г. Судковському щодо
надання йому вінчиків і примірників дозвільної
молитви**

Указ Его Императорскаго Величества самодержца всероссийскаго из Киевской духовной консистории священнику Очаковской крепостной Свято-Николаевской церкви.

По указу Его Императорскаго Величества Киевская духовная консистория дает вам знать, что присланные при отношении от 15 истекшаго апреля за № 112 деньги 4 руб. 50 коп. серебром за венчики и листы разрешительной молитвы получены в консистории 26 того апреля и записаны по книге, на сей предмет заведенной, под № 97. При сем рекомендуется вам, чтобы вы материалы эти, в случае нет возможности выписывать их из местной ближайшей консистории, выписывали из Киевской не более одного раза в год, т. е. в достаточном количестве.

Мая 31 дня 1849 года.

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 169. — Оп. 1. —
Спр. 8. — Арк. 27.*

**№ 234 1850, травня 29. — Рапорт Головного командира
Чорноморського флоту і портів начальнику
головного морського штабу про відсутність
перешкод для передачі в єпархіальне відомство
ділянок землі, що належать Чорноморському флоту**

Главное управление
Черноморскаго флота и портов
Канцелярия Главнаго
Командира
Стол 2
Николаев
29 мая 1850
№ 21283
Господину начальнику главнаго Морскаго Штаба Его
Императорскаго Величества
Главнаго командира Черноморскаго флота и портов
Рапорт.

На предписание Вашей светлости от 3 истекшаго марта № 8698 честь имею донести, что, основываясь на полученном мною отзыве местнаго в Севастополе начальства, я не нахожу препятствия на уступку принадлежащих тому порту и городу некоторых участков земли, показанных в препровожденной при упомянутом предписании Вашей светлости записке преосвященнаго Иннокентия архиепископа

430 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

Херсонського и Таврического, в пользу предполагаемых им к
возстановлению по горам Крымским древних святых мест и обителей.

Генерал-адъютант Лазарев

РГА ВМФ. — Ф. 410. — Оп. 2. — Д. 184. — Л. 20.

**№ 235 1850, липня 31. — Указ Херсонської духовної
консисторії благочинному священнику П. Тимошенку
про заборону вінчати козаків Дунайського
козацького війська без дозволу їхнього керівництва**

Копия.

Указ Его Императорского Величества самодержца всероссийского
из Херсонской духовной консистории благочинному священнику
Павлу Тимошенку.

По указу Его Императорского Величества Херсонская духовная
консистория по выслушании отношения исправляющего должность
наказного Атамана Дунайского козацкого войска о воспрещении
священно- и церковнослужителям Херсонской епархии венчать браки
козаков помянутого войска без разрешения войскового начальства,
приказали: о невенчании козаков Дунайского войска без разрешения
войскового начальства дать знать всему духовенству Херсонской
епархии [...]

Июля 31 дня 1850 года.

*Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 2а. — Спр. 2. —
Арк. 75.*

**№ 236 1851, червня 8. — Ордер армійського благочинного
С. Самборського священнику очаківської фортечної
Миколаївської церкви Г. Судковському щодо
правил звільнення у відпустку священників
армійського відомства**

Армейского благочинного, Николаевского морского военного
госпиталя протоиерея Сафрония Самборского
Ордер

Очаковской крепостной церкви священнику отцу Гавриилу
Судковскому.

Предлагаю вашему благословению уведомить меня в возможной
скорости имеются ли у вас при делах за бытность протоиерея

Еланскаго правила увольнения в отпуски священников армейскаго ведомства, присланные ко мне при ордере господина обер-священника армии и флотов от 14 декабря 1843 года за № 4086. Если же таковых не имеется, то для надлежащего руководства и исполнения при сем вам препровождаю, // а если вы уже оные имеете, то препровождаемые мне обратно возвратите.

г. Николаев.

Июня 8-го дня 1851 года

Благочинный протоиерей Сафроний Самборский

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 169. — Оп. 1. —
Спр. 9. — Арк. 2-2 зв.*

**№ 237 1851, листопада 15. — Ордер обер-священника
В. Кутневича армійському благочинному
С. Самборському про передачу очаківської
фортечної Миколаївської церкви до цивільного
відомства**

Полу. 29-го ноября 1851 года. Копия.

Члена Святейшаго Синода, обер-священника армии и флотов,
протоиерея и кавалера Василия Кутневича

Ордер

Армейскому благочинному Николаевского морскаго госпиталя
протоиерею Сафронию Самборскому.

Комиссариатский департамент Военнаго министерства
отношением от 12 числа сего ноября уведомил меня, что Г. Военный
министр предписанием от 12 числа сего ноября месяца уведомил
оной, что Государь Император между прочим Высочайше повелеть
соизволил Николаевский собор в Очакове передать в Гражданское
ведомство.

Сообщив о сем в Херсонскую духовную консисторию и дав знать
священнослужителям Очаковской крепостной церкви с предписанием,
чтобы они по делам службы относились в Херсонскую духовную
консисторию, для сведения сим даю и вам знать.

Ноября 15 дня 1851 года.

Подлинное подписал: обер-священник Василий Кутневич.

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 169. — Оп. 1. —
Спр. 9. — Арк. 46 зв.*

432 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

№ 238 1851, грудня 3. — Ордер армійського благочинного С. Самборського священику очаківської Миколаївської церкви Г. Судковському про передачу обер-священику грошей, зібраних на користь вдів і сиріт армійського духовенства

Армейского благочинного, Николаевского морского военного госпиталя протоиерея Сафрония Самборского

Ордер

Очаковской крепостной церкви священнику отцу Гавриилу Судковскому.

Собранные по сие время при вверенной вам церкви деньги для вдов и сирот армейского духовенства благоволите, ваше благословение, выслать ко мне, потому что епархиальное духовенство имеет ассигнованную на это сумму от казны. Каковыя данги имеют быть представлены господину обер-священнику армии и флотов.

г. Николаев. Декабря 3-го дня 1851 года.

Благочинный протоиерей Сафроний Самборский

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 169. — Оп. 1. —
Спр. 9. — Арк. 47.*

№ 239 1851, грудня 13. — Відношення управляючого Кінбурнською інженерною командою до священика очаківської Миколаївської церкви Г. Судковського про необхідність повернути до Кінбурнської фортеці приналежний їй брезент

Управляющаго Кинбурнскою

инженерною командою

№ 944

13 декабря 1851 года

Крепость Кинбурн

Очаковской крепостной церкви священнику отцу Гавриилу Судковскому.

В следствие отношения вашего превелебия от 12 числа сего декабря за № 154 честь имею уведомить, что находящийся ныне при вверенной вам церкви холщевый брезент принадлежит управляемой мною команде, который и значится приходом по шнуровой книге, то по сему покорнейше прошу // брезент этот ныне же возвратить г. инженер-прапорщику Бензману, а как означенный брезент

Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) 433
необходим при побелке церкви в Кинбурнской крепости, то посему я не могу испрашивать разрешения высшего начальства на оставление такового навсегда при вверенной вам церкви.

Управляющий командою [Підпис]

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 169. — Оп. 1. —
Спр. 9. — Арк. 48-48 зб.*

**№ 240 1852, січня 7. — Відношення управляючого
Кінбурнською інженерною командою до священника
очаківської Миколаївської церкви Г. Судковського
про передачу цього собору до цивільного відомства**

Управляющаго Кинбурнскою
инженерною командою
№ 47

7 января 1852 года

Крепость Кинбурн

Священнику Очаковской церкви Гавриилу Судковскому.

В следствие упразднения по Высочайшему соизволению очаковских батарей, Государю Императору благоугодно было повелеть находящийся в Очакове Николаевский собор передать в гражданское ведомство.

На этом основании Инженерный департамент от 22 ноября прошлого 1851 года за № 6693 чрез Г. управляющаго Херсонским инженерным // округом предписал сделать зависящее распоряжение о надлежащей передаче сказанного собора по назначению, присовокупляя к тому, что упомянутая Высочайшая воля сообщена уже Г. Военным министром Г. Министру Внутренних Дел для соответствующих с его стороны распоряжений относительно принятия этого собора в гражданское ведомство.

О чем уведомляя ваше превелебие и согласно вышеупомянутому предписанию Департамента за № 6693, переданному мне при подписи Г. управляющаго Херсонским инженерным округом от 14 прошлого декабря за № 2276, покорнейше прошу // не в продолжительном времени уведомить меня, кто именно из священнослужителей назначен для принятия Очаковского собора из инженерного ведомства в гражданское, для дальнейшего моего по сему распоряжению о передаче этаго собора.

Управляющий командою [Підпис]

434 *Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.)*

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 169. — Оп. 1. —
Спр. 10. — Арк. 191-191 зв., 194.*

№ 241 1852, січня 23. — Відношення Кінбурнського плац-майора до священника очаківської Миколаївської церкви Г. Судковського з приводу справи про передачу цього собору з інженерного до цивільного відомства

Кинбурнского плац майора,
заведующаго в Очакове
военною частью
Января 23 дня 1852 года
№ 46. г. Очаков

Очаковского Свято-Николаевского собора господину священнику
Гавриилу Судковскому.

Исправляющий должность Очаковского городничего г-н титулярный советник Берков отношением сего января 22-го за № 12-м меня уведомил, что он получил предписание от начальника Херсонской губернии от 18-го сего января за № 764-м о приеме находящагося в Очакове Николаевского собора из инженернаго // в гражданское ведомство, о чем в дополнение подписи моей, на переписке к вам отправленной 17-го сего месяца за № 34-м, ваше благословение имею честь уведомить.

Подполковник [*Підпис*]

*Держархів Миколаївської області. — Ф. 169. — Оп. 1. —
Спр. 10. — Арк. 197-197 зв.*

ЗМІСТ

Передмова	3
Розділ 1. Історіографія та джерела з історії військового духовенства регіону	9
1.1. Науковий доробок з дослідження історії військового духовенства на півдні України	9
1.2. Джерельна база дослідження	32
Розділ 2. Православне духовенство, що задовольняло релігійні потреби військових краю за часів Нової Січі	64
2.1. Специфіка підпорядкування духовенства Вольностей Війська Запорозького	64
2.2. Склад та функції запорозького духовенства	77
2.3. Південноукраїнське духовенство, що «окормляло» військових за межами Запорозьких Вольностей	92
Розділ 3. Трансформації системи управління та специфіка складу й порядку формування військового духовенства краю останньої чверті XVIII – середини XIX ст.	115
3.1. Зміни ступеню залежності військового духовенства від єпархіальної влади, військового керівництва та обер-священиків	115
3.2. Специфіка складу та порядку формування військового духовенства Південної України	137
Розділ 4. Діяльність військового духовенства на півдні України в 1775-1853 рр.	161
4.1. Практика «окормлення» військових регіону	161
4.2. Система матеріального забезпечення діяльності південноукраїнського військового духовенства	182
Висновки	197
Джерела з історії військового духовенства на півдні України	202

Наукове видання

Єременко Микола Миколайович
Лиман Ігор Ігорович

**ВІЙСЬКОВЕ ДУХОВЕНСТВО
НА ПІВДНІ УКРАЇНИ
(1734-1853 рр.)**

Комп'ютерний набір, комп'ютерна верстка
та макетування: *Микола Єременко, Ігор Лиман*
Художнє оформлення: *Арсеній Голик*
Коректор: *Ірина Яковенко-Єременко*

Підписано до друку 30.04.2014.
Формат 60x84 1/16. Гарн. Таймс.
Папір офсетний. Друк ризографічний.
Умов. друк. арк. 25,34. Зам. № 398.

ТОВ «Видавничий будинок
Мелітопольської міської друкарні»
Св. ДК №1509 від 26.09.2003 р.
72312, м. Мелітополь, вул. К. Маркса, 21/23.
Тел./факс: (06192) 6-74-43

Надруковано з готового оригінал-макету
ПП Плотникова Л.П.